Digitized by Google

Digitized by Google

AK 360/8

IOH. CHRISTOPHORI GATTERERI

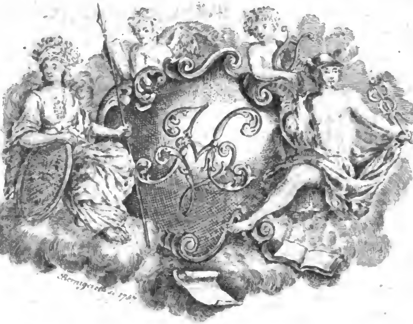
APVD GOTTINGENSES HISTOR. PROF. PVBL. ORDIN. SOCIETATVM THEOTISCAR. REGIAE GOTTINGENSIS ET ALTORFINAE SODALIS, ITEMQVE ACADEMIAE HISTORICAE GOTTINGENSIS DIRECTORIS

ELEMENTA ARTIS DIPLOMATICAE VNIVERSALIS.

CVM TABVLIS XII. AERI INCISIS.

VOLVMEN PRIVS.

(atque hucusque unicum)

GOTTINGAE

APVD VIDVAM b. VANDENHOECKII

CIↃIↃCCLXV.

Vol. 2. s. II. nunquam editum est.

BIBLIOTHEQUE S. GENEVIEVE
ECOLE SAINTE GENEVIEVE
Fontaines
CHANTILLY
B.D.

Digitized by Google

Ex
Biblioth. Regia
Berolinensi.

VEND.
EX BIBL.
REG. BEROL.

DOM. S. ALOYS. + JERSEIENSIS + S.J. +

Digitized by Google

PRAEFATIO.

Artis diplomaticae ſtudiis inde a puero fere deditum me eſſe et quaſi innutritum, multi apud nos ſciunt, et publice etiam tam edita a me ante hos decem annos *Hiſtoria Holzſchuberiana*, quam ſcripta biennio poſt oratione, vel commentatione potius *de artis diplomaticae difficultate*, aliiſque deinceps ſecutis leuidenſis ingenioli mei monimentis declaratum eſt.

Adornaui etiam, cum in meos ipſius vſus, tum eorum inprimis cauſſa, qui in diſcenda arte diplomatica ducem me inde a multis annis ſumere ſolent, *muſeum* aliquod

Digitized by Google

diplomaticum, in quo omnis generis diplomata tam autographa, quam aere vel penicillo etiam expreſſa, varia porro ſupellectilis ſcriptoriae ſpecimina, papyri niloticae, aethiopicae, ſinicae, malabaricae, turcicae cet. exemplaria, omnium aetatum ac nationum alphabeta pariter atque ſcripturas, item Chriſmorum, ſignorum Cancellariorum ac Notariorum, Monogrammatum, Sigillorum, infinitum paene numerum, aliaque rei diplomaticae praeſidia, ad ipſius diſciplinae leges ordinemque diſpoſita, conſeruo: qui quidem qualiſcumque apparatus nouis in dies augmentis creſcit, et nuperrime *Sphragidophylacio Heumanniano* (quod infra p. 269. laudaui) ditatus eſt. Ipſi denique Aulae Regiae, quae Hanouerae eſt, Optimates, pro ſua in literas literatoſque benignitate ſumma, ex *Archiuo Regio* haud exiguum diplomatum autographorum, vetuſtiorum inprimis, numerum, aliquot abhinc annis, fidei meae commiſerunt, eo quidem conſilio, vt Auditores mei ex horum autographorum intuitu et lectione, tamquam ex fonte limpidiſſimo, puriorem diplomaticae rei notitiam haurire poſſent. Atque haec, quae hactenus dixi, non ex vanae alicuius gloriolae ſtudio profecta ſunt, a quo ego quidem longiſſime abeſſe volo, ſed eum in finem ſunt commemorata, vt, qui me non norunt, intelligant, me ad ſtudia diplomatica non nudum, vt ita dicam, ſed neceſſariis inſtructum praeſidiis acceſſiſſe.

Iam dum in eo eram, vt, quae per tot annorum decurſum partim in verſatis a me diurna nocturnaque manu

Digitized by Google

manu chartis tam autographis, quam typorum ac ſculpturae vel penicilli etiam ope expreſſis, partim in lectis a me, qui de re diplomatica exſtant, libris obſeruaſſe mihi videbar, ad artis formam aliquam redigerem; animaduertebam haud difficili negotio, Diplomatices fines latiſſime quidem patere, at nondum ſatis accurate deſignatos, multo minus cultos eſſe. Coepi itaque, ac initio quidem in Auditorum meorum dumtaxat vſum, *artis diplomaticae vniuerſae primas* veluti *lineas* ducere: quas quum deinde per aliquot annos perpoliuiſſem, inprimiſque egregiis illis obſeruationibus, quas in opere immortali, gallica lingua haud ita pridem edi coepto et inſcripto *Nouveau Traité de Diplomatique*, ineſſe deprehendebam, auxiſſem; exſtiterunt inde haec *Elementa artis diplomaticae*, quae nunc AEQVI LECTORIS iudicio et vſui ſubmittere non dubito.

Erunt in his elementis fortaſſe, quae a me vel primum animaduerſa, vel clarius rectiuſque, quam adhuc factum eſt, propoſita fuerint; quae vero qualia ſint, ſigillatim nunc recenſere, et inuidiae pleniſſima res eſt, et vana, adde, inutilis etiam: nam qui rei diplomaticae formam, qualis adhuc fuit, cognitam habent, ipſi per ſe, in quo elementa mea a reliquis huius generis libris omnibus, maximis minimis, differant, videbunt; cum imperitis vero hominibus nihil mihi nunc negotii eſt, quippe qui de egregie huius diſciplinae incrementis defectibuſque iudicare non poſſunt.

Digitized by Google

Neque vero mea mihi ita placent, vt aliorum conatus in ſtudiis diplomaticis vel contemnam, vel librum meum pro perfecto iam omnibusque partibus ſuis expleto artis diplomaticae ſyſtemate habeam. Dementia haec animum meum numquam occupauit; quid? quod elementa haec eo potiſſimum conſilio a me edita ſunt, vt, definitis iam agri diplomatici quaſi finibus, habeant alii, quod addant, tollant, emendent. Inprimis labor hic qualiſcumque deſtinatus eſt *Sodalibus Academiae Hiſtoricae*, quam ego ſuperiore anno Gottingae eam ob cauſſam inſtitui, vt, praeter reliquas diſciplinas hiſtoricas, ars quoque diplomatica vberius excolatur. Neque vana ſpe duci videor, ſi confidam, fore, vt in rem literarum publicam haud contemnenda in poſterum commoda a ſodalibus huius Academiae proficiſcantur: ſunt enim in illis magni iam nominis viri eruditi, et ſunt etiam, quod mihi quidem iucundum inprimis eſt, arti vero diplomaticae fructiferum etiam ac ſalutare erit, ſunt, inquam, ex Auditoribus meis, qui quoniam Principum nunc archiuis cancellariiſque praepoſiti ſunt, multum vtilitatis atque incrementi rei diplomaticae, de cuius ambitu ac defectibus ſaepe me diſſerentem audierunt, afferre poterunt; nam velle eos id facere, ipſi haud ſemel promiſerunt.

In hoc fortaſſe excuſatius peccaſſe quibuſdam videbor, quod, quia breuitati vbique ſtudendum erat, cum cogitandi ſubtilitate orationis elegantiam cultumque non coniunxerim; ſed erunt, credo, plures, qui me reprehendant,

Digitized by Google

dant, quod *vocabulorum*, hucuſque inauditorum et eorum quidem interdum minus latinorum, haud exiguum numerum in artem diplomaticam intulerim: quamquam ab aequis peritiſque lectoribus, qui res ac notiones nouas nouis etiam verbis exprimendas eſſe cogitauerint, veniam in hoc etiam genere facile me impetraturum eſſe confido.

Subieci operi *Tabulas XII. aeneas*, quas non inutiles vel iniucundas fore puto iis, qui opera illa diplomatica, ſumtuoſa plerumque, ex quibus tabularum argumenta quaedam depromta ſunt, conſulere non poſſunt, cuiuſmodi ſunt Mabillonii opus, *Chronicon Gottwicenſe*, Waltheri Lexicon diplomaticum, Baringii clauis diplomatica, *Nouveau Traité de Diplomatique*, cet. vt taceam, tabularum argumenta multa me ex autographis etiam nondum publicatis hauſiſſe. Id ſimul caui ſedulo atque prouidi, ne tabularum aenearum iuſto maior numerus opus nimis ſumtuoſum redderet.

Poſterius huius operis *volumen*, quia maximam partem ad prelum iam paratum eſt, haud ita multo poſt, ſi DEO placuerit, in lucem publicam prodibit. Continetur illo, praeter Sectionem III. partis theoreticae, quae *de linguis formuliſque diplomaticis* exponit, vniuerſa *pars practica*, in qua partim *Archiologia*, ſiue Archiuorum doctrina, explicatur, partim *problemata*, quae ad diplo-

diplomata intelligenda, diiudicanda et applicanda inprimis faciunt, ad elaborandum rei diplomaticae ſtudioſis proponuntur.

Faxit DEVS O. M. vt conatus hi qualeſcumque ad illuſtrandam eius gloriam ſummam, et ad prouehenda reipublicae literariae commoda aliquid conferant! Dabam Gottingae d. III. Aprilis A. CIƆIƆCCLXV.

CONSPE-

Digitized by Google

Conspectus.

Prolegomena.

Sectio I. De Arte Diplomatica Diplomatibuſque generatim.

Definitio artis diplomaticae. §. 1. Diuiſio. §. 2. Diplomatum etymologia et homonymia. §. 3. Definitio diplomatum. §. 4. Diplomatum ſollemnia. §. 5. Diplomatum in tabulas, codicillos et chartas diuiſio. §. 6. Diplomata eccleſiaſtica et ſaecularia, publica et priuata cet. §. 7. Diplomatum in acta et documenta diuiſio. §. 8. Autographa et apographa. §. 9. Apographa authentica et vaga. §. 10. Diplomataria ſ. chartularia. §. 11. Diplomatum varia genera tabula repraeſentata. §. 12. Reſtrictiores verbi diplomatis notiones. §. 13. Vocis diplomatis ſynonyma. §. 14.

Sectio II. Notitia literaria rei diplomaticae.

Diplomatum antiquitas. §. 15. Notitia litteraria artis diplomaticae. §. 16 - 19. Scripta, in quibus bella diplomatica expoſita ſunt. §. 20. Scripta praecipua, occaſione 1) bellorum diplomaticorum particularium edita. §. 21. 22. Scripta occaſione 2) belli diplomatici vniuerſalis edita. §. 23.

Diplomaticae pars Theoretica.

Diplomaticae in theoreticam et practicam diſtributio. §. 24. Habitus diplomatum ex auctore Syntagmatis dictandi deſcriptus. §. 25. Criteriorum diplomaticorum in externa et interna parum commoda diuiſio. §. 26. Artis diplomaticae tres ſcientiae principales, Graphica, Semiotica, et Ars formularia. §. 27.

Theoreticae Diplomaticae

Sectio I. Graphica.

Scriptores de Graphica. §. 28.

Digitized by Google

Cap. I. Inſtrumenta Scriptoria.

Charta. §. 29. De origine chartae noſtratis linteae. §. 30. Atramentum. §. 31. Reliqua ſcriptoria ſupellex. §. 32.

Cap. II. Grammatologia, ſeu doctrina litterarum.

Litterarum origo et migrationes. §. 33. Varii ſcribendi modi. §. 34. Alphabetorum collectiones variae. §. 35. Litterarum latinarum geneſis. §. 36. Litterarum ductus, apices, baſes, reſectiones. §. 37. Ductus litterarum multifariam diſtributi. §. 38. Litterae capitales et vnciales. §. 39. Capitales formae quadratae vel anguloſae praeter morem. §. 40. Litterae maiuſculae et minuſculae et harum diuiſio in minutas et curſiuas. §. 41. Minuſcularum litterarum apud Romanos vſus. §. 42. Scriptura capitalis, vncialis, minuta et curſiua: item pura et mixta. §. 43. Litterae tenues, craſſae: altiores: latiores: longiores, tam maiuſculae, quam minuſculae: aequales, inaequales. §. 44. Verſuum, vocum ac litterarum diſtantia. §. 45. Litterae contiguae, innexae, inſertae, et columnatae: vno verbo coarctatae ſeu monogrammaticae. §. 46. Scriptura elegans et ruſtica. §. 47. De accentibus. §. 48. De punctis litterae y et de accentibus litterae u. §. 49. De accentu acuto et puncto literae i. §. 50.

Cap. III. Stigmeologia, ſeu doctrina interpunctionum.

De punctis. §. 51. De punctis inſcriptionum. §. 52. De punctis librorum MSS. §. 53. De punctis diplomatum. §. 54. De commate et de colo. §. 55.

Cap. IV. Brachygraphia, ſeu doctrina abbreuiaturarum.

De abbreuiaturis generatim. §. 56. Speciatim 1) de litteris coarctatis, inprimis de diphthongo AE ſ. ae, de vocula et ac de littera w. §. 57. 2) De abbreuiaturis proprie dictis. §. 58. Abbreuiaturarum epocha. §. 59. 3) De ſiglis. §. 60. Scriptores de ſiglis. §. 61. De ſiglis verbalibus. §. 62. De ſiglis ac notis numeralibus, et quidem (1) antiquioribus. §. 63. De Romanorum notis numeralibus. §. 64. Epochae numerorum romanorum. §. 65. (2) De notis numeralibus recentioribus ſ. arabicis, earumque origine. §. 66. Numerorum Arabicorum ſeu

Digitized by Google

ſeu Ziphrarum epochae. §. 67. 4) De Notis Tironis ſ. de Tachygraphia: ac quidem a) de illarum vſu vario ac definitione tam nominali quam genetica. §. 68. b) Diuiſio notarum Tironis, itemque figurarum et ſignorum, ex quibus illae conſtant. §. 69. Origo et fata notarum Tironis. §. 70. Methodus inueniendi et explicandi Syſtematis notarum Tironis propoſita. §. 71.

Cap. V. Linnaeiſmus Graphicus.

Quatuor regna Scripturarum, ſingulorumque regnorum claſſes, ordines, ſeries. §. 72. De Scriptura romana ſpeciatim: ac quidem 1) de ſcripturis dominantibus in quatuor regnis. §. 73. Epochae literarum latinarum longiorum. §. 74. De ſcripturae romanae ſeriebus ac partitionibus. §. 75. De ſcripturae romanae generibus et ſpeciebus generatim. §. 76. Nomina generum et ſpecierum, vnde ſumenda ſint? §. 77.

Regni artificialis Series I.

Scriptura Romana vetus: Partitio I. et II. parum diuerſae. §. 78-94.

Regni artificialis Series II.

Scriptura Romano-Barbara ſ. Teutonica: Partitio I. Scriptura Langobardica. §. 95-113. Partitio II. Scriptura Wiſigothica. §. 114-132. Partitio III. Scriptura Anglo-Saxonica. §. 133-151. Partitio IV. Scriptura Merouingica. §. 152-170. Partitio V. Scriptura Carolingica. §. 171-189. Partitio VI. Scriptura Capetingica. §. 190-208.

Regni artificialis Series III.

Scriptura Neogothica: Partitiones I. et II. parum diuerſae. §. 209-221.

Regni artificialis Series IV.

Scriptura Romana renouata. §. 222.

Digitized by Google

Regni Librarii genera. §. 223.

Quomodo ſpecies in regno librario formandae ſint? §. 224.

Regni Notarialis genera. §. 225.

Quomodo ſpecies in regno notariali formandae ſint? §. 226.

Regni Priuati genera et ſpecies. §. 227.

Commodior methodus nominandorum generum propoſita. §. 228.

Theoreticae Diplomaticae

Sectio II. Semiotica.

De Semiotica eiuſque partibus generatim. §. 229.

Cap. I. Chriſmologia.

Definitio Chriſmologiae et Chriſmi. §. 230. Chriſmi figura varia. §. 231. Chriſmi epochae. §. 232. Chriſmi locus. §. 233. vſus. §. 234. ſignificatio. §. 235.

Cap. II. Semiotica Notarialis.

De Semiot. Notar. generatim: item de Notariis pauca. §. 236. De ſignis recognitionis in genere. §. 237. De figura ſignorum recognitionis. §. 238. Epochae ſignorum recognitionis. §. 239. Locus ſignorum recognitionis. §. 240. Vſus ſign. recog. §. 241. Significatio ſign. recogn. §. 242. De ſignis ſeu ſignetis notariorum recentiorum. §. 243.

Cap. III. Symbolica.

Definitio ſymbolicae et ſymbolorum inueſtiturae. §. 244. Auctoritas ſymbolorum inueſtiturae. §. 245. Antiquitas et duratio ſymb. inueſtit. §. 246.

Digitized by Google

§. 246. Diuiſio ſymb. inueſtit. in ſtata ſ. naturalia et arbitraria. §. 247. Aliae ſymbol. inueſtit. diuiſiones. §. 248. Index alphabeticus praecipuorum inueſtiturae ſymbolorum. §. 249. Ritus quidam, in tradendis accipiendiſque inueſtiturae ſymb. obſeruari ſoliti. §. 250. De cuſtodia ſymbolorum inueſtiturae. §. 251.

Cap. IV. Staurologia.

Definitio Staurologiae. §. 252. Signorum crucis antiquitas. §. 253. Signorum crucis figura. §. 254. Signorum crucis color. §. 255. Vſus. §. 256. Cruces librariae. §. 257. Crucium diplomaticarum antiquitas. §. 258. Crucium dipl. locus: 1) cruces in fronte diplomatum poſitae. §. 259. 2) Cruces, ante datum, in margine chirographorum, et in chartulariis collocatae. §. 260. 3) Cruces ſubſcriptionibus additae. §. 261. Solum crucis ſignum ſubſcriptionis loco habitum. §. 262. Cauſſae, cur ſigna crucis ſubſcriptionum loco introducta ſint? §. 263. Triplex cruces exarandi modus. §. 264. Locus crucium, ſubſcriptionibus additarum. §. 265. Significatio crucium ſubſcriptionibus additarum. §. 266. Cruces ſphragiſticae. §. 267. De iudicio crucis velut in transcurſu agitur. §. 268.

Cap. V. Monogrammatologia ſiue Monogrammatica.

1) Monogrammatologia generalis.

Monogrammatologiae et Monogrammatum definitio. §. 269. Vocabuli Monogramma ſynonyma. §. 270. Monogrammatum definitio genetica. §. 271. Tabula, praecipuas monogrammatum diuiſiones exhibens. §. 272. De monogrammatibus linearibus, eorumque in cruciformia, quadrata et circularia diuiſione. §. 273. De monogr. literalibus, eorumque generibus. §. 274. Monogrammatum in nominalia, titularia, verbalia, et mixta diſtributio. §. 275. Monogrammatum in conſummata ſeu plena et manca diuiſio. §. 276. Monogrammatum diuiſio in magna, media et parua. §. 277. Monogrammatum in nummaria, vexillaria, parietaria ſ. Rhabaniana, ſphragiſtica, diplomatica, cet. diuiſio.

Digitized by Google

ſio. § 278. Monogrammatum diplomaticorum origo. §. 279. An Carolus M. ſcribendi fuerit imperitus? §. 280. De formulis monogrammaticis in tranſcurſu. §. 281. Monogrammata ſubſcriptionum ac ſolemnium loco habita. §. 282. Cauſſae introductorum Monogrammatum. §. 283. Triplex monogrammata exarandi modus. §. 284. An viri principes aliique homines monogrammata manu ſua exarauerint? §. 285. Veſtigia manus propriae in monogrammatibus conſpicua. §. 286. Formularum commemorationis in duas claſſes diſtributio. §. 287. Locus monogrammatum diplomaticorum. §. 288. Quamdiu monogrammata et in quibus terris viguerint? §. 289. Monogrammatum regulae quaedam et cautiones generales. §. 290.

II) Monogrammatologia ſpecialis.

De Monogrammatologia ſpeciali in genere. §. 291. Recenſus monogrammatum in Tab. noſtra aenea VIII. exhibitorum. §. 292. De Merouecadum monogrammatibus. §. 293. De Imperatorum ac Regum Germanicorum monogrammatibus, et quidem 1) de quatuor illorum epochis. §. 294. 2) De illorum diuiſione a) in nominalia, titularia et mixta. §. 295. b) In linearia et litteralia, cet. §. 296. c) In regia et imperialia. §. 297. 2) Enodatio ſingulorum monogrammatum tum regiorum, tum imperialium inde ab Ottone II. Imp. §. 298. De Imperatorum Conſtantinopolitanorum monogrammatibus. §. 299. De Regum Galliae monogrammatibus, et quidem 1) de illorum tribus epochis. §. 300. 2) De illorum diuiſione a) in nominalia et titularia. §. 301. b) In linearia et literalia. §. 302. De Regum atque Imperatorum Italiae monogrammatibus. §. 303. De Regum Lotharingiae, Prouinciae et Burgundiae monogrammatibus. §. 304. De Regum Hiſpaniae monogrammatibus. §. 305. De monogrammatibus Principalibus. §. 306. De Comitum, Nobilium, Magiſtratuum et Notariorum monogrammatibus. §. 307. De Pontificum Rom. monogrammatibus. §. 308. De Epiſcoporum, Abbatum et Monaſteriorum monogrammatibus. §. 309. De Monogrammatibus femininis. §. 310.

Cap.

Digitized by Google

Cap. VI. Sphragiſtica.

I) *Sphragiſtica generalis.*

Sigillorum et Sphragiſticae definitio. §. 311. Verbi ſigillum homonymia. §. 312. Vocabuli ſigillum ſynonyma. §. 313. De ſigillorum antiquitate et de populis, qui iis vſi fuerunt et ex parte nunc quoque vtuntur. §. 314. Sphragiſtica ars noua. §. 315. De typariis ſ. inſtrumentis ſignatoriis, eorumque cuſtodia. §. 316. De typariorum materia. §. 317. De typariorum variatione. §. 318. De ſigillorum auctoritate, eiuſque tribus epochis. §. 319. Sigilla confirmationis, ſubſcriptionis ac teſtium loco vſurpata. §. 320. De ſigillis ſpuriis. §. 321. De fide diplomatum, quorum ſigilla perierunt. §. 322. De iure ſigillorum. §. 323. De formulis ſphragiſticis. §. 324. Sigillorum diuiſiones, tabula quadam exhibitae. §. 325. De ſigillis monoſphragiſticis et amphiſphragiſticis. §. 326. De ſigillis maieſtaticis. §. 327. De contraſigillis. §. 328. De materia ſigillorum. §. 329. De bullis aureis. §. 330. De bullis argenteis. §. 331. De bullis plumbeis. §. 332. De bullis aeneis et ſtanneis. §. 333. De ſigillis cereis, eorumque in pura et mixta diuiſione. §. 334. De ſigillis cereis puris. §. 335. De ſigillis cereis mixtis. §. 336. De ſigillis cretaceis, farinaceis et malthinis. §. 337. De cera Hiſpanica in tranſcurſu. §. 338. De ſigillorum figura. §. 339. De ſigillis rotundis, eorumque in orbicularia, oualia et parabolica diuiſione. §. 340. De ſigillis quadratis, pentagonis, hexagonis, octogonis, item cauis ſ. lanciformibus. §. 341. De ſigillorum quantitate. §. 342. De ſigillorum inſcriptionibus. §. 343. De inſcriptionibus ſigillorum literalibus. §. 344. De inſcriptionibus ſigillorum realibus. §. 345. De ſigillis impreſſis. §. 346. De ſigillis pendulis. §. 347. De ritibus in impreſſione vel appenſione ſigillorum obſeruatis. §. 348. Regulae quaedam ad diſcernenda ſigilla ſuppoſititia neceſſariae. §. 349.

II) *Sphragiſtica ſpecialis.*

De ſigillis Merouaeadum et Carolidarum. §. 350. De Regum atque Imperatorum Italiae ſigillis. §. 351. De Imperatorum ac Regum Germanicorum

manicorum ſigillis. §. 352. De Imperatorum Conſtantinopolitanorum ſigillis. §. 353. De Regum Galliae Capetingicorum ſigillis. §. 354. De Regum Angliae ſigillis. §. 355. De Regum Scotiae et Hiberniae ſigillis. §. 356. De veterum Regum Siciliae et Neapoleos, item Regum Sardiniae et Hiſpaniae ſigillis. §. 357. De Regum Sueciae ſigillis. §. 358. De ſigillis Regum Daniae. §. 359. De Regum Hungariae et Bohemiae ſigillis. §. 360. De ſigillis Ruſſicorum Czarorum, Imperatorum Turcicorum, Regum Perſicorum, Indicorum, cet. §. 361. De ſigillis Principum, Comitum ac Nobilium generatim. §. 362. De Principum Langobardicorum et Normannicorum ſigillis. §. 363. De ſigillis Comitum Flandriae. §. 364. De ſigillis Lotharingiae Ducum. §. 365. De ſigillis Comitum Habſburgicorum. §. 366. De ſigillis Nobilium. §. 367. De ſigillis ciuitatum. §. 368. De ſigillis iudiciorum, magiſtratuum, communitatum ac collegiorum cuiuſcunque generis. §. 369. De ſigillis Notariorum, Iudaeorum et Priuatorum. §. 370. De bullis ac ſigillis Pontificum Romanorum. §. 371. De ſigillis Cardinalium. §. 372. De ſigillis Conciliorum ac Synodorum. §. 373. De ſigillis Archiepiſcoporum atque Epiſcoporum. §. 374. De ſigillis Eccleſiarum cathedralium, collegiatarum, parochialium, item Praepoſitorum, Decanorum, Parochorum, Clericorum. §. 375. De ſigillis Abbatum, Abbatiſſarum, Monaſteriorum et Monachorum. §. 376. De ſigillis Ordinum religioſorum ac militarium. §. 377. De ſigillis Imperatricum ac Reginarum. §. 378. De ſigillis Ducisſarum ac Comitiſſarum. §. 379.

PROLE-

Digitized by Google

PROLEGOMENA.

SECTIO I.

DE

ARTE DIPLOMATICA DIPLOMATIBVSQVE GENERATIM

---

* DAN. EBERH. BARINGII clauis diplomatica. Hanou. 1737. 4. Edit. II. ſic ab auctore recognita, emendata ac locupletata, vt nouum opus videri poſſit, ib. 1754. 4. mai.

** *Oratio mea* de artis diplomaticae difficultate, in vſum praelectionum publicarum edita, multiſque obſeruationibus locupletata. Norimb. 1757. 4.

§. 1.

Definitio artis diplomaticae.

Ars *diplomatica* ſ. *codicillaris*, item *tabellaria*, eſt ſcientia diplomatum intelligendorum, diiudicandorum aliiſque rebus applicandorum. *Diplomata* quae dicantur, paullo inferius (§. 4.) inueſtigandi commodior locus erit. Interea diplomatum notione, quam vſus loquendi ſuppeditat, contenti erimus.

§. 2.

Diuiſio artis diplomaticae.

Diplomatica in *vniuerſalem*, *particularem* & *ſingularem* diuidi poteſt. Diplomaticae vniuerſalis ſyſtema adhuc deſideratur. Nos, Deo auſpice, primas eius lineas in hoc libro ducere conabimur.

I) *Diplomaticae particularis* haec ſpecimina data ſunt:

P. DAN. PAPEBROCHII propylaeum antiquarium circa veri ac falſi diſcrimen in vetuſtis membranis. Praemiſſus eſt hic libellus Tomo II. *Actorum ſanctorum* menſis Aprilis, Antw. 1673. deinde recuſus in *Baringii* claue diplom. p. 229 -- 325.

P. IOH. MABILLONII de re diplomatica L. VI. Pariſ. 1681. fol. Edit. II. ib. 1709. fol.

Eiuſd. Librorum de re diplomatica ſupplementum. Pariſ. 1704. fol.

IOH. NIC. HERTII diſſ. de fide diplomatum Germaniae Imperatorum & Regum. Gieſſ. 1699. 4. item in eius opuſc. T. I. P. II. p. 589 -- 630, & in *Baringii* claue dipl. p. 325 -- 369.

SCIP. MAFFEI Iſtoria diplomatica che ſerve d'introduzione dell' arte critica in tal materia. Mant. 1727. 4.

(GOTTFR. DE BESSEL, Abbatis Gottwicenſis) Chronici Gottwicenſis tomi prodromi P. I. & II. Tegernſee 1732. fol.

CHRISTIANI HENR. ECKHARDI introductio in rem diplomaticam, praecipue germanicam. Ien. 1742. 4. Edit. II. ib. 1753. 4.

IOH. HEVMANNI commentarii de re diplomatica Imperatorum ac Regum German. inde a Carolo M. Norimb. T. I. 1745. T. II. 1753. 4.

Eiuſd. Commentarii de re diplomatica Imperatricum & Reginarum Germaniae, accedunt appendices II. in quibus de diplomatibus nonnullis cum Auguſtarum & Reginarum Italiae, tum Imperatricum Conſtantinopol. diſſeritur. Norimb. 1749. 4.

IOH. FRID. IOACHIM. Einleitung zur teutſchen Diplomatik. Hal. 1748. 8. Edit. II. ibid. 1754. 8.

II.) *Diplomaticae ſingularis* exemplum eſt:

IOH. HEVMANNI & CHRISTOPH. GOTTLIEBII DE MVRR commentatio de re diplomatica Friderici II. Imp. Aug.

Altorfii 1756. 4. & recuſa in IOH. HEVMANNI exercitationum Iuris Vol. I. (Altorf. 1757. 4.), poſt pag. 104.

III.) *Diplomaticae vniuerſalis ſyſtema* elaborandum bonis auſpiciis ſuſceperunt Galli duo, Ordini S. Benedicti, e congregatione S. Mauri, adſcripti, qui quoniam rei diplomaticae peritiſſimi ſunt, neceſſariiſque ſubſidiis inſtructi, non ſine ſummo deſiderio exſpectatur operis coepti continuatio & finis. Inſcriptum autem eſt opus hoc egregium:

Nouveau Traité de Diplomatique, où l'on examine les fondemens de cet art, on établit des regles ſur le diſcernement de titres & l'on expoſe hiſtoriquement les caractères des bulles pontificales des diplomes donnés en chaque ſiècle; avec des eclairciſſemens ſur un nombre conſiderable de points d'hiſtoire, de chronologie, de critique & de diſcipline; & la refutation de diuerſes accuſations intentées contre beaucoup d'Archives celebres & ſur tout contre celles des anciennes egliſes par DEVX RELIGIEVX BENEDICTINS DE LA CONGREGATION DE S. MAVR. Paris, T. I. 1750, T. II. 1755, T. III. 1757, T. IV. 1759, 4. mai.

Verſio germanica, qua opus hoc prae ceteris dignum fuit, inſcripta eſt: *Neues Lehrgebaeude der Diplomatik -- aus dem franzöeſiſchen überſezt und mit Anmerkungen verſehen von* IOH. CHRISTOPH ADELVNG, *Prof. an dem evangeliſch-lutheriſchen Gymnaſio zu Erfurt &c.* Erfurti T. I. 1759, Tom. II. 1761, Tom. III. 1763. 4.

§. 3.

Diplomatum etymologia & homonymia.

Diploma, vox graeca (δίπλωμα), proprie, ſi originem eius ſpectes, duplicatum quiddam ſignificat; deinde libellum duorum foliorum, intus ſcriptum, foris vacuum ſiue purum. Romani veteres diploma duobus potiſſimum modis dixerunt. Primo enim, licet rarius, verbo huic eam tribuerunt notionem, quam noſtra aetate eruditi homines illi tribuere ſolent, vt CICERO Famil. VI. 12: *Diploma ſtatim non eſt datum*, item SVETONIVS in Calig. 38. & in Nerone 12. Frequentius tamen Romanis diplomata ſunt libelli, ſiue codicilli, qui dabantur curſoribus, omninoque iis, qui itinera ob rem publicam ſuſceperunt, vt li-

ceret iis, vti equis & vehiculis publicis: quam quidem ſignificationem huic verbo attribuit CICERO ad Attic. X. 17. & in Piſon. 90; PLINIVS X. 14, 54, 55, 121, 122; TACITVS Hiſt. II. 54. Egregie quoque hunc locum illuſtrant, quae de *curſu clabulari*, *euectionibus*, *tractoriis*, *ſtatiuis & canalibus publicis* in vtroque codice leguntur. Huius generis diploma romanum ſeruauit nobis BARONIVS Annal. eccleſ. T. III ad an. 314. num. 72.

* GESNERVS in nouo linguae romanae theſauro, ſ. v. *diploma*.

** IAC. REICHII diſſ. de diplomatibus & tractoriis, vulgo Poſt- und Roſt-Zetteln, in acad. regiomontana A. 1678. habita, recuſa Lipſ. 1744. 4.

§. 4.

Definitio diplomatum.

Qui de re diplomatica huc vſque ſcripſerunt, diplomatum aut nullas, aut vitioſas vndique definitiones attulerunt, quod vtrumque quam ſit ſcientia indignum, nemo non intelligit. Vt itaque ſcopulos, ad quos alios afflictos eſſe animaduertimus, ipſi, quantum in nobis ſitum eſt, fugiamus, pauca quaedam, antequam ad definienda diplomata accedamus, monenda videntur. Iam primum omnium ſatis conſtat, qui in definitione diplomatum non eos tantum, a quibus diplomata iure proficiſcuntur, ſed etiam eos, quibus dari ſolent, ſigillatim commemorant, breuitatis atque adeo bonae methodi leges migrare. Deinde in eo ſimul peccant, quod, quum diplomatum dandorum ius ſolis rebuspublicis earumue rectoribus attribuant; iniurioſi ſunt in priuatos; quippe qui, quoniam donare, vendere, permutare, oppignerare &c. poſſunt, quidquid rerum ſuarum volunt, ſine dubio formulis etiam ſcriptis hac in re vtendi poteſtatem habere debent, ſi modo id, quod agunt, legibus moribuſque reipublicae, cuius ciues ſunt, conuenienter agant. Sed in hoc etiam minus recte alios verſari exiſtimamus, quod diplomata literarum patentium genus eſſe volunt. Niſi enim omnia me fallunt, definitio, adiuncto hoc tamquam additamento, re definita anguſtior fit. Nam qui diplomata literas patentes vocant, excludunt primo ea diplomata, quae ad inſtar monimentorum ſaxis vel metallis, itemque tabellis ceratis, &c. inſcripta ſunt, vel formam libellorum, ſeu codicum, ex pluribus paginis tabuliſue contextorum imitantur: deinde ea etiam, quae ita obſignata ſunt, vt non patentibus, ſed vere clauſis literis annumerari debeant,

beant. Sunt denique eruditi homines, qui vt alia taceam, ſigillorum mentionem in diplomatum definitione faciendam duxerunt. Sed hi non viderunt, eſſe quoque diplomata, quae per ſe ac ſua natura ſigillo omni careant, vitioſamque adeo definitionem recte exiſtimari, quae ſigilla notam diplomatum, qua ſemper agnoſcantur, faciat. Quae omnia ſi rite perpendantur, facile apparebit, diplomatum naturam nondum pro rei dignitate ſatis explicatam eſſe. Fortaſſe haec, quam nunc proferre conamur, definitio noua rei diplomaticae peritis viris quodammodo ſatisfaciet. Definimus autem *diplomata eſſe deſcriptiones* ſ. formulas ſcriptas (*ſchriftliche Auffaeze über*) *iurium & obligationum, vel rerum etiam in facto poſitarum, ſollemnibus verbis ac ritibus conceptas.*

* B. ECKHARDVS in Introduct. in rem diplomat. p. 36. §. XV. hanc diplomatum definitionem attulit: *Diplomata mihi dicuntur litterae patentes Imperatorum, Regum, aliorumque Principum, quibus varia iura & priuilegia, vel etiam res perſonis, ciuitatibus & collegiis tribuuntur*; de qua quidem definitione quid ſentiendum ſit, ex his, quae ſupra diximus, facile cognoſcitur. Cel. IOACHIM *in der Einleitung zur teutſchen Diplomatik*, C. II. §. 1. diploma ita definiendum duxit: *Veberhaupt wird unter dem Worte Diploma verſtanden, eine offene geſchriebene und beſiegelte Vrkunde, worin eine gewiſſe Handlung aufgezeichnet iſt*; quamquam eodem loco etiam ECKHARDI definitionem ſuam facere non dubitauit.

§. 5.

Diplomatum ſollemnia.

Omnia quidem diplomata vel res in facto poſitas (res facti), vel iura & obligationes complectantur neceſſe eſt; ſed non omnia ſcripta, quae res in facto poſitas, vel iura & obligationes complectuntur, diplomata ſunt, niſi iis ſollemnia quaedam acceſſerint (§. 4). Sollemnia haec, quae verbis ac ritibus certis, a lege vel conſuetudine ſumtis, continentur, pro temporum ac nationum pariter, atque ipſarum rerum diuerſitate varia quidem ſunt, ita tamen omnino comparata, vt omnes gentes, & barbarae etiam, in iis ipſis diplomatum robur, auctoritatem ac fidem ſummam ineſſe putauerint, & adhuc putent. Cuius generis exempla haec ſunt: Tituli honorum ceteraeque formulae ac caerimoniae cancellariae, teſtes, propriae manus nota, ſymbola, chartae partitae, chirographicae & indentatae, ſigilla &c. Sed caue, exiſtimes,

Digitized by Google

omnia haec & quae huiusmodi ſunt ſollemnia in vno eodemque diplomate ſimul adeſſe debere.

* BARNABAE BRISSONII de formulis & ſolemnibus populi romani, L. VIII. Francof. 1592. 4.

IOH. GOTTL. HEINECCII orat. de Iurisprudentia veterum Romanorum formularia, ritibuſque, quibus negotia ciuilia explicabant, ſolemnibus. Franequ. 1724.

CHRIST. VLR. GRVPEN obſeruationes I) de forma conficiendi acta apud Romanos, II) de forma teſtamentorum iudicialium & priuatorum. Hanou. 1753. 4.

MARCVLPHI formulae 1) ex edit. *Hier. Bignon* Pariſ. 1613. 2) in *Steph. Baluzii* Capitularibus Regum Francorum, (Pariſ. 1677. fol. II. Voll.) T. II, 3) in Biblioth. PP. Colon. & Lugdun.

Formulae vetuſtae alſaticae, cum annotat. *Ioh. Geo. Eccardi*, in eius Legibus Francor. Salicis & Ripuarior. (Hannouerae 1720. fol.), pag. 232. ſqq.

** De chartis partitis, chirographicis, indentatis &c. vid. *Nouveau Traité de diplomatique* T. I. p. 354. ſqq.

§. 6.

Diplomatum in tabulas, codicillos & chartas diuiſio.

Poſſunt diplomata I.) ratione formae externae in *Tabulas*, *Codicillos* & *Chartas* diuidi. *Tabulas* dico diplomata ea, quae, vt alia monimenta, publica praeſertim, ſaxis, metallis &c. inſcripta ſunt: id quod Graecorum veterum inſtitutis illuſtrari poteſt, qui nihil fere archiuis ſuis intulerunt, niſi quod antea ſaxis, metalliſue mandauiſſent. *Codicilli* autem vocari poſſunt diplomata, quae ad modum libellorum ſunt confecta. *Chartae* denique ſunt omnia reliqua diplomata, quae neque monimentorum, neque libellorum formam prae ſe ferunt.

§. 7.

Diplomata eccleſiaſtica & ſaecularia: publica & priuata, cet.

Diplomata II.) reſpectu eorum, a quibus dari ſolent, in *diplomata ſacra ſ. eccleſiaſtica*, & *ciuilia ſ. ſaecularia* diſpeſci poſſunt. Celebris vero inprimis III.) eſt diuiſio diplomatum in *publica* & *priuata*, quorum

Digitized by Google

quorum illa publicas res, haec priuatas reſpiciunt. In publicis diplomatibus alia ad plures reſpublicas earumue rectores, alia ad vnam tantum rempublicam ſpectant. Prioris generis diplomata publica *Tractatus*, poſterioris *Conſtitutiones*, breuitatis ac doctrinae cauſſa nobis appellare liceat. Tractatuum formae ſ. ſpecies ſunt: *Foedera*, *inſtrumenta pacis*, *declarationes*, *notitiae*, *ſanctiones pragmaticae*, cet. Conſtitutionum vero exempla eſſe poſſunt: *Leges*, *priuilegia*, *decreta*, *edicta*, *mandata*, *ſententiae*, cet.

§. 8.

Diplomatum in acta & documenta diuiſio.

Quum diplomata vel rerum in facto poſitarum, vel iurium & obligationum deſcriptiones ſint (§. 4), poſſunt etiam IV.) in *Acta* & *Documenta* haud incommode diuidi. *Acta* ſcilicet ſunt diplomata, in quibus res in facto poſitae deſcribuntur: *Documenta* vero, quibus iurium & obligationum deſcriptiones continentur. Tam acta, quam documenta ſunt 1) vel *ſacra* ſ. *eccleſiaſtica*, vel *ciuilia* ſ. *ſaecularia*; 2) vel *publica*, eaque rurſus mox *tractatus*, mox *conſtitutiones*, vel *priuata* (§. 7.).

§. 9.

Autographa & apographa.

Denique V.) diplomata in *Autographa* ſ. *Archetypa*, quae barbara aetas etiam *originalia* appellauit, & in *Apographa* ſ. *Exempla*, quae etiam *Copiae* ſ. *Tranſſumta* minus latine vocantur, diuidi ſolent. Autographorum plura interdum exemplaria exarantur, id quod in foederibus, pacis inſtrumentis, contractibus, chartis familiae erciſcundae, cet. accidere ſolet. Eiuſmodi autographa, quorum plura exemplaria ſcripta ſunt, *chartae pariclae* ſ. *pariculae*, itemque interdum *chirographa*, *chartae partitae*, *indentatae*, cet. olim ſunt vocata.

* IOH. GVIL. BERGER de autographis veterum. Vitemb. 1723. 4.
IOH. FRID. GHVLINGIVS de apographis veterum. Vitemb. 1723. 4.
IOH. ERN. FLOERCKE commentatio de exemplis, vulgo Copiis. Altorfii 1683.
Nouveau Traité de diplomatique T. I. p. 162 .. 233, itemque ſigillatim de chartis pariclis, partitis cet. p. 354. ſqq.

Digitized by Google

§. 10.

Apographa authentica & vaga.

Apographorum duo potiſſimum genera ſunt. Alia enim publica; alia priuata auctoritate conficiuntur. Illa *apographa authentica* ſ. *vidimata*, haec apographa *vaga* ſ. *incerta* appellari poſſunt. Apographis authenticis eadem fides, quae autographis ipſorum, tribuenda eſt; vaga autem apographa non repudianda quidem ſtatim, altiore tamen indagine digna ſunt.

§. 11.

Diplomataria ſ. Chartularia.

Antequam ab hoc loco diſcedamus, monendum paucis eſt,* apographa non tantum ſeparatim ſcripta reperiri, ſed exſtare etiam integra volumina, quibus apographa illata ſunt; quas quidem apographorum collectiones *Inſtrumentalia volumina*, *Panchartas* ſ. *Pantochartas*, itemque *Chartularia*, *Antiquaria*, *Regiſtraria*, *Regeſta*, *Tranſumta*, *Diplomataria*, *Bullaria*, *Libros copiales* cet. vocare ſolent. Eiuſmodi chartulariorum vſus, teſtante MABILLONIO de re diplomatica L. III. C. V. §. II, ante ſaeculum X. vel nullus fuit, vel rarus admodum, quum antea *Libri cenſuales* ſ. *Polyptycha* eorum loco fuiſſent. In Germania vix reperies chartularia, quae ante finem ſaeculi XIII. fuerint ſcripta. Sunt autem chartularia neque eiuſdem generis, neque eiuſdem auctoritatis. Diuidere ea, vt apographa (§. 10) in *Chartularia authentica* & *vaga* ſ. *incerta* placet. Sunt enim chartularia, quae non tantum ex autographis deſcripta, ſed etiam a notariis vel aliis perſonis publicis recognita & ſubſignata ſunt. Haec quia ſunt authentica, autographorum ipſorum fidem & auctoritatem habent. Sed ſunt etiam chartularia, in quibus nullum publicae auctoritatis veſtigium cernere licet, quaeque ob id ipſum altioris indaginis ſunt. Chartularia haec incerta, nunc diplomata narrationibus hiſtoricis probandi cauſſa intermixta exhibent, quae *chartularia hiſtorica* ſ. *mixta* appellari poſſunt; nunc ex ſolis diplomatibus conſtant, quibus *Chartulariorum merorum* ſ. *codicum diplomaticorum* nomen tribuendum videtur.

* IOH. WILH. WALDSCHMIDT diſſ. de probatione per diplomataria, *vom Beweis durch Copial-Bücher*, in acad. Marburg. 1726. habita, recuſa in *Baringii* claue diplom. p. 391--464.

§. 12.

§. 12.

Diplomatum varia genera, tabula repraeſentata.

Quot quamque varia ſint actorum & documentorum, vno verbo, diplomatum genera, ex hac tabula, quae luculentam eorum partem complectitur, iudicatu facile erit:

In diplomatibus deſcribuntur (§. 4) vel

A.) *Res in facto poſitae*

I. nude & *ſine additamentis*

1. ad *teſtificandas* res, quae factae ſunt, qualia ſunt Protocolla, Inſtrumenta notariorum, Teſtimonia cet.
2. ad *notificandas* res in facto poſitas, cuiuſmodi ſunt Literae patentes, Manifeſta, cet.
3. ad *commemorandas* res geſtas, quod fit in Relationibus, notoriis, *Berichten*, cet.

II. *cum additamentis*: additis ſcilicet

1. *precibus*, quales ſunt Literae ſupplices, cet.
2. *probationibus*: vnde Deductiones, Pro Memoria cet.

B.) *Iura & obligationes*, quibus

I. *alii* obligantur

1. in *republica*
   a. *a ſuprema poteſtate.* Leges; priuilegia; conceſſiones regalium, dignitatum, munerum; mandata alia & conſtitutiones.
   b. *a magiſtratibus & officialibus.* Sententiae, decreta, reſcripta, & aliae conſtitutiones.
2. in *familia*, vt Teſtamenta, cet.

II. *aliquis ſeipſum* obligat per *pacta* & *contractus*, quorſum pertinent

1. *Tranſactiones* {in iudiciis / coram arbitris} cum vel ſine renuntiationibus cet.
2. *Alia pacta*, quae ſiunt vel
   a. *ſine reſpectu reipublicae*, & quidem
      ℵ. *ſine* addita aliqua *conditione* neceſſaria, vel
         α. *ad fundanda iura*
            1) *realia*; quae
               a) deſcribuntur in Inuentariis
               b) alienantur
                  ℵ.) *ex toto*, & quidem vel

 α.) *ſine*

Digitized by Google

α.) *ſine reſpectu ad caſum mortis*
(1) Donationibus & Traditionibus.
(2) Venditionibus.
(3) Permutationibus.
β.) *cum reſpectu ad caſum mortis*
(a) *futurae*
(α) donationibus mortis cauſſa
(β) per pacta varia ſucceſſionis, cuius generis ſunt
(1) pacta dotalia, item vnio prolium.
(2) pacta familiae, inprimiſque Fideicomiſſa.
(3) Ganerbinatus
(4) Confraternitates
(5) Vniones hereditariae.
(b) *conſecutae*: hereditatis aditione, vel quieta, vel controuerſa, quae quidem variis tranſactionibus, venditionibus, renuntiationibus cet. locum facere ſolet.
ב.) *ex parte*, pactis
(1) feudalibus. Literae feudales cum reuerſalibus cet.
(2) emphyteuticis.
(3) locationis & conductionis.
(4) mutui. Syngraphae & apochae (*Schuldſcheine und Quittungen*)
(5) pactis antichreticis (*Nieſsbrauchsvertraege*).
2) *perſonalia*, & quidem vel
a) *perſonarum ſingularum*
α) per locationem operarum.
β) per contractus depoſiti, mandati, ſocietatis, cet.
b) *ſocietatum*
α) *domeſticarum*, quorſum pertinent
(1) Sponſalia.
(2) Pacta nuptialia.
(3) Adoptiones & arrogationes.

(4) E-

Digitized by Google

(4) Emancipationes.
(5) Tutelae pactitiae.
(6) Addictio in ſeruitutem.
(7) Manumiſſio.

β) *ciuilium*, quo referendi ſunt contractus Collegiorum, Vniuerſitatum, v. gr. Collegiorum opificum, cet.

β. *ad iura corroboranda*, quorſum pertinent
1) Varia *cambiorum* genera. Literae cambiales.
2) *Oppignerationes*, cum aſſignationibus pignoris vel hypothecae (*Pfand-Hypothec-Verſchreibungen*).
3) Sponſiones (*Bürgſchaften*).

γ. *ad iura abolenda*, per pacta ſingularia, quibus
1) *tollitur* vel
a) *obligatio* quaedam, quorſum pertinent
(1) Renuntiationes.
(2) Mutuus diſſenſus.
(3) Pacta de non petendo.
(4) Compenſationes.
(5) Datio in ſolutum, cet.
b) *communio* quaedam, vt communio bonorum; quae bonorum diuiſione tollitur, vnde Chartae diuiſionis ſ. familiae ereiſcundae, cet.
2) *immutatur vel in alios tranſfertur* ius vel obligatio, cuius generis ſunt
a) Nouationes.
b) Delegationes.
c) Ceſſiones, cet.

ב. *addita conditione* quadam fortuita, quorſum pertinent
α. in genere omnes contractus aleae.
β. in ſpecie aſſecurationes, cum earum formulis, *Polizza* dictis.

b. *reſpectu ad rempublicam habito*, quo referenda ſunt
1) Pacta *inter rectorem reipublicae & ciues*
a) vel *omnes*, Capitulationes Caeſareae, Receſſus Imperii; Receſſus conuentuum prouincialium, cet.
b) vel *quoſdam*, Pacta inter imperantem & ordines

 varios

Digitized by Google

varios, v. gr. ordinem equeſtrem, ſacrum, mercatorium, cet.

c) vel *ſingulos*, pacta inter imperantem & quemdam mercatorem, cet.

2) pacta *inter rectores diuerſarum rerumpublicarum*, quorſum pertinent foedera, inſtrumenta pacis, conventiones limitum, pacta defenſionis, ſanctiones pragmaticae, cet.

* In tabulae huius rationibus inſtituta ill. PVTTERI in *der Juriſtiſchen Praxi* p. 69 - 192. quodammodo ſecutus ſum.

§. 13.

Reſtrictiores verbi diplomatis notiones.

Sunt viri docti, qui diplomatis notionem ita reſtringunt, vt hoc verbo non niſi *diplomata medii aeui* comprehendant: deinde ſunt etiam, qui acta publica, recentiora praeſertim, *(die neuen oeffentlichen Staatsſchriften)* a diplomatibus ſeiungenda putent. Ac neutra quidem notio, vt verum fatear, ab vſu loquendi, qui nunc eſt, abhorret. Sed nos tamen huic vocabulo poteſtatem ac vim latius patentem, hoc eſt, eam, quae ipſi rei conuenientior eſt, tribuimus, idque non ſine rationibus idoneis feciſſe nobis videmur; quamquam haud ignoramus, artis diplomaticae fines nondum in omnia diplomatum genera eſſe prolatos. Largimur etiam facile, recentiorum diplomatum tam exploratam plerumque ac prouiſam rationem eſſe, vt de illorum fide atque auctoritate vix vllus dubitandi locus diplomaticae rei peritis hominibus relinquatur.

§. 14.

Vocis Diplomatis Synonyma.

Diplomatis vox raro in ipſis diplomatibus occurrit. Eſt itaque operae pretium, cognoſcere, quibus nominibus diplomata plerumque appellari ſoleant. Horum autem nominum praecipua haec ſunt: *Praeceptum*, *auctoritas*, *priuilegium*, *pagina*, *charta*, *litera* ſeu *literae*, *apex*, *panchartà*, *ſanctio pragmatica*, *inſtrumentum*, *teſtamentum*, *indiculus*, *placitum*, *notitia*, *bulla*, *ſigillum*, cet. Nobiles illi noui operis diplomatici auctores (*) in explicanda diplomatum nomenclatura multum operae ſtudiique conſumſerunt. Sunt autem hae *claſſes decem*, ad

Digitized by Google

ad quas omnia diplomatum nomina reducebant, 1) *Literae*, 2) *Chartae*, 3) *Notitiae*, 4) *Acta iudicialia*, 5) *Leges*, 6) *Contractus*, 7) *Teſtamenta*, 8) *Breuia* ſeu *Breueta*, 9) *Acta*, 10) *Regiſtra*. Atque harum claſſium vnaquaeque in ſua porro *genera* & *ſpecies* diuiſa eſt.

(*) *Nouveau Traité de Diplomatique* T. I. p. 233 -- 440.

SECTIO II.

NOTITIA LITERARIA REI DIPLOMATICAE.

§. 15.

Diplomatum antiquitas.

Diplomatum vſus tam antiquus eſſe videtur, quam literae ipſae. Ii certe populi, qui ſcribendi artem callebant, ſcribendis etiam diplomatibus operam dederunt, eaque ad poſteros quoque tranſmiſerunt, vt *Phoenices*, *Aegyptii*, *Chaldaei*, *Iudaei*, *Perſae*, *Sinenſes*, *Graeci* & *Romani*. Nationes autem *Germanorum*, & in his *Franco-Galli* diplomatum vſum a Romanis didicerunt. Temporis iniuriae, bella, incendia, cet. rei diplomaticae tam perniciosa fuerunt, vt nullum in papyro aegyptiaca vel membrana ſcriptum diploma, quod ſaeculo V. poſt Chriſtum natum antiquius ſit, produci poſſit. Ac generatim hic monendum eſt, (*) diplomata papyracea & membranacea, quo propius a ſaeculo V. abſint, eo pauciora eſſe. Nam *ex ſaeculo quinto* vix decuriam vnam chartarum eiuſmodi, *e ſexto* duas circiter decurias, & *ex ſeptimo* vix aliquot centurias, tamquam tabulas de naufragio reliquas habemus. Eſt denique multum, ſi ſaeculum *octauum* mille nobis diplomata ſuppeditet. Vno verbo, quo remotior chartarum aetas a ſaeculo V. eſt, eo maior eorum numerus reperitur.

(*) *Nouveau Traité de Diplomatique* T. I. p. 122.

Digitized by Google

§. 16.

Notitia literaria artis diplomaticae.

* IMMAN. WEBERI Epiſtola ad Ioh. Sam. Brunnerum de ſtatu rei diplomaticae in Germania. Ienae 1698. 4.

SIMON. FRID. HAHNII Praefatio de inſtauratoribus artis diplomaticae: adiuncta eius Commentat. de diplomate fundationis Bergenſis ad Albim Coenobii. Magdeb. 1710. 4.

IOH. PAVLLI FINCKE Conſpectus Bibliothecae chronologico-diplomaticae. Hamb. 1740. 4.

DAN. EBERH. BARINGII Bibliotheca diplomatica, in eius claue diplomatica p. 1-152.

HENR. GOTTLIEB FRANCKE Compendioſa Bibliotheca diplomatica, adiecta *Ioh. Guil. Hoffmanni & Henrici Oberkamp* lucubrationibus de re diplomatica, a ſe editis (Lipſ. 1758. 4.), p. 125 -- 176, itemque FRANCKII praefatio, his opuſculis praemiſſa.

Diu admodum nulla peculiaris diplomatum ars atque diſciplina fuit, quippe quae demum ſub ſaeculi proxime elapſi finem inuenta, & noſtra inprimis aetate magis magiſque augeri excolique coepta eſt. Prima hominum doctorum opera inde a *ſaeculo XVI*, magis vero a ſaec. XVII. in *publicandis diplomatibus*, quae antea ſibyllinis carminibus religioſius cuſtodita, vel neglecta potius ſunt, verſabatur. Edendis vero in lucem diplomatibus, quorum ſeparatim alia, alia coniunctim ac integris voluminibus comprehenſa (*) prodierant, *controuerſiae publicae* locum fecerunt. Diplomata enim libris eriſticis probationum loco adiuncta ſunt. In quibus quum cauſſarum illuſtrium patroni rei cardinem verti haud aegre cernerent; diplomatum, non vniuerſorum quidem ab initio, ſed prolatorum dumtaxat fidem & auctoritatem tollere ſtuduerunt. Sic diplomata, quae ad dirimendas controuerſias primum publicata ſunt, nouas, vt fit, eaſque grauiſſimas diſceptationes, quas duriuſculo *bellorum diplomaticorum* nomine appellare moris eſt, procrearunt. Primo autem de ſingularibus quibuſdam diplomatibus, deinde de re diplomatica vniuerſa, & magno quidem vtrimque animorum aeſtu pugnatum eſt. Prioris generis controuerſias *bella diplomatica particularia*, poſterioris autem *bellum diplomaticum vniuerſale* dicere ſolent. Atque hae quidem controuerſiae non in hoc tantum orbi literato vtiles ac frugiferae fuerunt, & ſunt nunc quoque, quod obſeruationes multae ſingulares ad illuſtrandam rem diplomaticam a viris doctiſſimis in lucem ſunt prolatae, ſed etiam

Digitized by Google

etiam quod ipſam nobis artem diplomaticam pepererunt. In primis bonae frugis pleniſſima ſunt ſcripta 1) NIC. ZYLLESII, Syndici Abbatiae S. Maximini (circ. an. 1638), 2) BENIAMINI LEVBERI, I. V. Doct. ac Conſiliarii Dreſdenſis, itemque Camerae Luſaticae Procuratoris († 1675), & 3) HERMANNI CONRINGII, Philoſ. & Medic. Doct. multorum Regum ac Principum Conſiliarii ac Archiatri, itemque Prof. Phyſ. Medic. ac Polit. in Acad. Helmſtad. (nat. 1606. Nordenae in Friſia Orientali, † 1681. Helmſtadii).

(*) Praecipuas *Diplomatum collectiones* infra P. II. Sect. II. Cap. II. commemorabimus.

§. 17.

Sed DANIEL PAPEBROCHIVS, Ieſuita Antwerpienſis (n. 1628. † 1714.), hanc ſibi laudem quaſi vindicare poteſt, quod primus omnium, in propylaeo ſuo antiquario, de re diplomatica auſus ſit philoſophari. Quum vero regulae, quas tradidit, auctoritatem diplomatum labefactarent magis, quam ſtabilirent, & *Ieſuitarum ſodalitas* prope vniuerſa in bello illo diplomatico vniuerſali id potiſſimum agere videretur, vt; diplomatum fide ſublata, vetuſtiorum ordinum ſacrorum, & *Benedictinorum* inprimis, iura & poſſeſſiones tollerentur, vel turbarentur certe; IOH. MABILLONIVS, Gallus, Ordinis S. Benedicti e Congregatione S. Mauri decus immortale (n. 1632. † 1707.), rem diplomaticam in opere ſuo, quod de re diplomatica inſcripſerat, tam egregie tamque fortiter defendit, vt (*) PAPEBROCHIVS ipſe, quam iniurioſus in rem diplomaticam fuerit, publice profiteri non dubitaret. Papebrochii facinus hoc egregium tantum abfuit, vt reliqui Ieſuitae imitarentur, vel approbarent certe, vt hi potius bellum diplomaticum, cui componendo Mabillonii conatus ſufficere poterant, renouarent. In primis BARTHOLOM. GERMONIVS, Ieſuita Aurelianenſis (n. 1663. † 1718.) pertinaciſſime contra Mabillonium pugnauit. Neque tamen altera ex parte defuerunt, qui Mabillonium defenderent: in quorum numero ſunt 1) THEODORVS RVINARTVS, Rhemenſis, familiae Benedictinae e Congregat. S. Mauri ſodalis, & Mabillonii amicus ſingularis (n. 1657 † 1709.) 2) IVSTVS FONTANINIVS, Foroiulienſis, in Romano Archigymnaſio publicus eloquentiae Profeſſor († 1736), 3) DOMINICVS LAZZARINIVS, Profeſſor linguae graecae & latinae Patauinus

(† 1734.)

(† 1734), vt alios taceam. Ab his viris, eruditione varia praeſtantibus, etſi Germonii impetus iterati grauiſſime repulſi erant, resque in eum iam locum deducta videbatur, vt dubitare amplius de diplomaticae rei fide & auctoritate nefas putaretur; tamen non ſolum IOH. WILH. HOFFMANNVS, Zittauienſis, Philoſ. & Iur. Doctor, & Hiſtor. Prof. in Acad. Wittenb. ac denique Prof. Iuris & Regis Polon. Electoris Saxon. a conſiliis aulicis (n. 1710. † 1739.), manes diplomaticos turbauit: ſed nuper etiam is, qui locum de Diplomatica in opere illo gallico, quod inſcriptum eſt, *Encyclopédie ou Dictionaire raiſonné des ſciences, arts, metiers, manufactures par une ſocieté des gens des lettres, mis en ordre & publié par M.* D'ALEMBERT) tractauerat, deſperatam ac deſpectam ab omnibus fere Germonii cauſſam denuo defendendam ſuſcepit. Atque illum quidem HENRICVS OBERKAMP, tunc Iuris Candidatus, nunc Principis Epiſcopi Bamberg. & Würzburg. Conſiliarius intimus ac Cancellarius Bambergenſis, in diſſertatione quadam ſingulari, ſub praeſidio LEONH. GREBNERI, Ieſuitae Bambergenſis, refellit; huius vero crambe, nimium ſaepe recocta, quam inſipida ſit, Benedictini Galli in nouo opere diplomatico paſſim oſtenderunt, & adhuc oſtendere pergunt.

(*) DAN. PAPEBROCHII Epiſtola ad Mabillonium, quam lecto eius libro de re diplomatica ſcripſit, in qua *ignoſcendi poſtulatio* continetur. Scripta eſt haec epiſtola A. 1683, edita deinde tam in MABILLONII Annal. Benedictin. T. I, quam in eiusd. Mabillonii ſupplemento libror. de re diplom. p. 5. ſq.

§. 18.

In mediis his turbis ars diplomatica laetioribus in dies augmentis creuit. Nam primo IOH. NIC. HERTIVS, Conſiliarius Haſſo-Darmſtadienſis, & Cancellarius ac Profeſſor Iuris primarius Academiae Gieſſenſis (n. 1652. † 1710.) Mabillonii inuenta ad rem diplomaticam Germaniae accommodauit. Deinde SCIPIO MAFFEI, Marchio Italus († 1755), non artam quidem diplomaticam, vt verum fatear, ſcripſit, eiusmodi tamen opus, quod rei diplomaticae multum vtilitatis praebet, in lucem protulit. Sed qui poſt eum in ſcenam prodierat, GODOFREDVS VON BESSEL, Abbas Gottwicenſis in Auſtria († 1749), derelictum a Mabillonio locum de re diplomatica Imperatorum ac Regum Germanorum, a Conrado I. vsque ad Ottonem IV. ſumma induſtriae ac per-

perſpicuitatis laude tractauit. CHRISTIANVS HENR. ECKHARDVS, Quedlinburgenſis, I. V. Doct. Eloqu. & Poeſ. Prof. Ordinar. & Iur. extraordin. in Academia Ienenſi (n. 1716. † 1751.) primus eſt, qui iuſtum artis diplomaticae Imperatorum ac Regum Germanorum compendium edidit. Atque hi quidem viri omnes, quorum inſignia in rem diplomaticam merita hactenus laudaueram, non fere, niſi in vna diplomaticae artis parte explicanda, quae *critica* eſt, hoc eſt, quae regulas diplomatum verorum a falſis commentitiiſque internoſcendorum docet, verſati ſunt. IOH. HEVMANNVS, Muggendorfio-Baruthinus, Doctor & Profeſſor Iuris Altorfinus, ac tandem Principis Brandenburgico-Baruthini Conſiliarius intimus, Nobiliumque ordini adſcriptus (n. 1711 † 1760.), alium, hoc eſt, rectum guſtum arti diplomaticae intulit. Neque enim regulas tantum, quibus diplomata vera a falſis ſecernantur, tradidit, ſed oſtendit etiam, qua ratione diplomata locupletandis perficiendiſque aliis artibus ac diſciplinis accommodari debeant. Quibus meritis hoc etiam tamquam cumulum addidit, quod ampliſſimos rei diplomaticae fines deſignabat atque emetiebatur. Eodem fere tempore, quo Heumanni commentarii de re diplomatica in lucem prodierant, IOH. FRID. IOACHIM, Profeſſor Halenſis, meritorum laude clariſſimus, introductionem in rem diplomaticam Imperatorum ac Regum Germanorum edidit, in quo quidem libro idem fere conſilium, quod Eckhardus, ſequebatur, niſi quod eum lingua vernacula ſcripſerit. Sed omnibus his viris, egregiis licet ac meritiſſimis, palmam dubiam reddere, vel praeripere potius coeperunt duo illi GALLI, ORDINI S. BENEDICTI ADSCRIPTI, qui in perficiendo nouo opere diplomatico huc vſque verſati ſunt, & adhuc verſantur. Hi ſi Heumanni guſtum, de quo diximus, & deſignatos ab eo artis diplomaticae fines tenuerint: id quod eos facturos eſſe credimus, nondum enim vltimam laborum oram cernere licet; opus diplomaticum tandem aliquando exiſtet, quod & noſtra, & poſterorum aetas obſtupeſcat, neceſſe erit. Fragilitatem quidem rerum humanarum & huic operi fatalem eſſe poſſe, (*) CAROLI FRANCISCI TVSTINII ſiue TOVSTAIN (n. 1700 † 1754.) ſatis proh! dolor declaratum eſt; ſed continuatum ad hunc vſque diem opus, nihil ei, ac ne mortalitatem quidem, nocere poſſe, docuit. Congregatio S. Mauri non moritur.

(*) Elogium viri huius, & natalium, & meritorum laude nobiliſſimi exſtat in praefatione T. II. operis noui diplomatici. (*Nouveau Traité de Di-*

plomatique), cui quidem operi ſcribendo ipſe ſuam operam, dum viueret, laudabiliter dicauit.

§. 19.

Quinque adhuc virorum, de re diplomatica meritiſſimorum, mentionem faciundam ducimus, antequam ab hoc loco diſcedamus. Primus eorum eſt VALENTIN. FERDINANDVS, L. B. de GVDENVS, Iudicii Camerae Imperialis Wezlarienſis Aſſeſſor († 1760) qui & ſyllogen, frugiferarum obſeruationum pleniſſimam, & codicem diplomaticum, cui parem non vidimus, cum orbe literato communicauit. Alter vero eſt (*) DANIEL EBERH. BARINGIVS, Oberga-Hildeſienſis, Regiae Bibliothecae, quae Hanouerae eſt, Cuſtos (n. 1690. † 1753), qui claue ſua diplomatica omnium artis noſtrae cultorum gratiam in perpetuum ſibi deuinxit. Tertius eſt IOH. LVDOLFVS WALTHERVS, Magnae Britanniae Regis in Archiuo Electorali a ſecretis († 1745), qui lexico ſuo diplomatico omnium tulit puncta, errandique in poſterum facilitatem, enodantibus abbreuiaturas difficillimam reddidit. His denique adiungendi ſunt IOH. MICH. HEINECCIVS, S. S. Theol. Doctor, ſacri tribunalis in Ducatu Magdeburgico Conſiliarius, Eccleſiarum Halenſ. & per Dioeceſin Salanam Inſpector, Paſtor ad B. V. Mariae primarius, Gymnaſii, quod ibidem eſt, Scholarcha ſenior & Regiae Societatis Berolin. Sodalis (n. Eiſenbergae 1674. † 1722), & GOTTFRIDVS LEONARDVS BAVDISSIVS, Philoſ. & Iurium Doctor, Ducis Brunſuico-Luneburg. Conſiliarius Aulicus & Collegii Carolini Brunſuic. Profeſſor celeberrimus. Horum duumuirorum incomparabilium alter ſigillorum, monogrammatum alter doctrinam ad artem non ſine ſumma perſpicacitatis induſtriaeque laude redegit.

(*) Legatur memoria eius, ab EBERH. IOH. BARINGIO, filio, tam erudito atque induſtrio parente digniſſimo, praefationi editionis II. Clauis diplomaticae p. 53. ſqq. ſubiecta.

§. 20.

Scripta, in quibus bella diplomatica expoſita ſunt.

Quoniam rei diplomaticae ſtudioſi, vt iam ſupra (§. 16) dictum eſt, ex ſcriptis illis, quibus *bella*, quae vocant, *diplomatica* locum fecerunt,

Digitized by Google

cerunt, multas maximaſque vtilitates capere poſſunt; non alienum hoc loco eſſe putamus, quae illorum praecipua ſint, exponere. Atque horum quidem notitia, praeter alios, inprimis haurienda eſt

1. ex IOH. PETRI de LVDEWIG praefatione, tomo I. *Reliquiar. MSS.* praemiſſa, quod opuſculum etiam de Latino in Italicum ſermonem ſtudio CASP. BERETTI conuerſum eſt, & cum additamentis nonnullis editum ſub titulo: *Iſtoria della guerra diplomatica*, Mediolani 1729. 4.
2. ex IOH. GODOFR. de MEIERN praefatione, tomo III. *Actorum pacis Weſtphalicae publicorum* adiuncta.
3. ex ERNESTI IOACH. de WESTPHALEN praefatione, tomo II. *rerum Germanicarum* praemiſſa.
4. ex b. BARINGII ſaepius iam laudata *claue diplomatica*, p. 12--17, & p. 26--53.

Quamquam multa, ſi dicendum, quod res eſt, praeclare ab his viris hanc in rem dictis addere licet; propterea quod non tantum de Imperatorum ac Regum Germanorum tabulis, id quod illi potiſſimum enarrant, ſed de Regum etiam aliorum, atque Principum diplomatibus, ac de bullis Romanorum Pontificum vario marte ac minaci interdum genere pugnarum diſceptatum eſt.

§. 21.

Scripta praecipua, occaſione 1) bellorum diplomaticorum particularium edita.

Atque vt iam de ipſis libris, quibus ſcribendis *bella diplomatica* occaſionem dederunt, dicamus; initium faciemus ab iis, quos *bella diplomatica particularia* procrearunt.

I. Controuerſiae, quae *Archiepiſcopo atque Electori Treuirenſi cum Abbatia S. Maximini* fuerat, debentur haec ſcripta:

1. Archiepiſcopatus & Electoratus Treuirenſis per refractarios Monachos Maximinianos alioſque turbati. Auguſtae Treuirorum. 1633. 4.
2. NIC. ZILLESII defenſio Abbatiae imperialis S. Maximini, qua reſpondetur libello contra praefatam Abbatiam anonymo Treuiris edito, 1638. iuxta muros Treuirenſes fol.

Digitized by Google

II. In cauſſa *ciuitatis Magdeburgenſis* vel impugnanda, vel defendenda verſantur:

1. *Der Röm. Kaiſerl. vnd Königl. Majeſtäten Priuilegia protectoria*, 2. *Conceſſiones*, 3. *Confirmationes der vralten Stadt Magdeburg*. Magdeb. 1620. item 1640. 4.
2. *Gründlicher und hiſtorienmäſſiger Diſcours über der Stadt Magdeburg gerühmten alten Priuilegien insbeſondere ſo wol, als auch von dem Sachſenſpiegel*, 2. *Weichbild*, 3. *Lehnrecht: durch Benjamin Leubern*. Dresden 1648. 4. & recuſ. a IOH. GODOFR. DE MEIERN inter additamenta (*Beylagen*) tomi III. *actorum pacis Weſtphal.*
3. IOH. BORCHOLTEN Conſilium enucleate addocens ciuitati Magdeburgenſi ſoli, excluſis Archiepiſcopatus Magdeb. ſubditis, ius nauigandi in flumine Albis competere. Magdeb. 1611. 4.
4. BENIAM. LEVBERI Diſquiſitio plenaria ſtapulae Saxonicae ab imperatoribus Carolo M., Ottone M., Friderico III. reliquiſque Caeſaribus A. A. conſtitutae aduerſus conſilium Borcholtinum, cet. Budiſſae 1658. 4, item Dreſd. 1661. 4.

III. Litis grauiſſimae ac diuturnae, quam *Lindauienſis Abbatia ciuitati Lindauienſi* intenderat, haec inſtrumenta ſunt:

1. DAN. HEIDERI (ciuitatis Lindau. Syndici) *Gründliche Ausführung der Reichs-Stadt Lindau, die ohnverſehens abgelöſte, vnd der Erzherzogin Claudiae*, pedente lite, *cedirte Reichs-Pfandſchaft betreffend*. Noribergae 1643. fol.
2. HENRICI WAGENRECK *Standhafte Rettung des Kloſters* contra Acta Lindauienſia. Embſii ad Rhen. 1646. 4.
3. HERM. CONRINGII Cenſura diplomatis, quod Ludouico Imperatori fert acceptum Coenobium Lindauienſe, qua ſimul res Imperii & Regni Francorum eccleſiaſticae & ciuiles, ſaeculi inprimis Carolingici, illuſtrantur. Helmſt. 1672. 4. & in *Conringii Operum* a GOEBELIO editor. T. II. num. VII. p. 567-698.
4. MAXIMIL. RASSLERI (Ieſuitae & Cancellarii Academiae Dillingenſis) iuſta defenſio Coenobii ex diplomate toties reiecto & conuicto partus adulterini. Conſtantiae 1691. 4.
5. WILH. ERN. TENZELII Hiſtoricae vindiciae pro Hermanni Conringii cenſura. Lindau. 1700. fol.

6. MA-

Digitized by Google

6. MAXIMIL. RASSLERI Vindicatio contra vindicias hiſtoricas W. E. Tenzelii. Partes II. Campedonae 1711. fol.

7. IOH. REINH. WEGELINI Conſulis Lindauienſis, nuper demum (1764) mortui, diſſ. de ciuitatis Lindauienſis praerogatiua antiquitatis prae illuſtri ad D. Virginem Coenobio, eiuſdemque famoſi diplomatis falſitate, contra iniqua Raſsleri nuperae vindicationis argumenta, denuo retecta & ſummatim excuſſa. Ienae 1712. 4.

§. 22.

Sed alia etiam diplomata, cum germanica, tum peregrina, locum controuerſiis ſ. bellis diplomaticis fecerunt. HERM. CONRINGIVS in Cenſura diplomatis Lindauienſis p. 375 -- 396. ex libro GABR. NAVDAEI, inſcripto: *Raiſons peremtoires*, viginti bella diplomatica, extra Germaniam geſta, enarrauit. Nos alia, & inprimis germanica, quorum auctores a BARINGIO in claue diplom. p. 27 - 53. nominantur, breuiter ſummatimque, ac ordine quidem chronologico diplomatum, de quibus diſceptatum eſt, commemorabimus. Huius ſcilicet generis bella procrearunt

1. *Iulii Caeſaris*, *Neronis* aliorumque Auguſtorum *priuilegia* commentitia, quae *Domui Auſtriacae* conceſſa dicuntur. Vid. BARINGII Clau. dipl. p. 43.
2. *Dagoberti* Regis diploma, quo A. 646. *Coenobium Horreenſe* fundaſſe perhibetur. BARING. p. 41. ſq.
3. *Dagoberti* Regis diploma, A. 706. *Erfurtenſi Coenobio S. Petri* datum. BARING. p. 39. ſq.
4. *Pipini* vel *Caroli M.* priuilegium *de Franconiae Ducatu* Epiſcopatui Würzburgenſi conceſſum. BARING. p. 39.
5. *Caroli M.* multa ac varia diplomata, vt:
   1) diploma pro *Coenobio Ottenburenſi*, A. 769. BARING. p. 37. ſq.
   2) diplomata duo *pro immunitatibus Campidunenſium*, A. 773. & 777. BARING. p. 38.
   3) diplomata duo, vnum *de Bremenſi*, alterum de *Verdenſi Epiſcopatus inſtitutione*, A. 788. BARING. p. 30, 31. ſq.
   4) diploma, *Trutmanno* cuidam A. 789. datum. BARING. l. c.
   5) diploma *de Friſia conſulari*, A. 802. BARING. p. 33.

 6) di-

6) diploma *de Scholis Epiſcopatus Oſnabrugenſis* A. 804. BARING. p. 27 -- 30.

7) diploma *de Coenobii Reichenauienſis iure in Vlmam*, A. 813. BARING. p. 36. ſq.

8) diploma *pro Comitibus Gleichenſibus*, A. 813. BARING. p. 42.

9) diploma *pro ciuitate Aquiſgranenſi*, A. 813, quod, etſi commentitium eſt, tamen a variis Imperatoribus Regibuſque inſequentibus confirmabatur. BARING. p. 42. ſq.

6. *Ludouici Pii* diploma, quod *Paſchali I. Rom. Pontifici* A. 817. conceſſiſſe fertur. BARING. p. 49. ſq.

7. *Caroli Craſſi* conſtitutio *de expeditione Romana*, quam A. 890. feciſſe dicitur, etſi eum iam A. 888. mortuum eſſe conſtat. BARING p. 40. ſq.

8. *Henrici Aucupis* diploma, *Abbati Herſfeldenſi*, de bonis quibuſdam permutatis A. 932. datum. BARING. p. 51. ſqq.

9. *Ottonis M.* diploma *de exemtione Abbatiae Herſfeldenſis*, A. 968. BARING. l. c.

10. *Ottonis M.* diploma *fundationis Bergenſis ad Albim Coenobii*. BARING. p. 44. ſq.

11. *Ottonis I. II. III.* cet. diplomata, *Monaſteriis Stabulenſi & Malmundarienſi* conceſſa. BARING. p. 46.

12. *Ottonis III.* diploma *pro Monaſterio Gandersheimenſi*, A. 990. BARING. p. 47.

13. *Werneri*, *Epiſcopi Argentoratenſis* diploma *de iure Epiſcopatus ſui in Argentoratum*, A. 1005. BARING. p. 36.

14. *Henrici VI. Imp.* diploma *pro Epiſcopatu Paderbornenſi*. BARING. p. 52. ſq.

15. - - - diplomata varia *de formula Ducatus Brandenburgici*, A. 1195 & A. 1197. BARING. p. 41.

16. *Henrici VII. Regis Rom.* diploma *in gratiam Praepoſiti Hildeſienſis*, A. 1226. conceſſum. BARING. p. 47. ſq.

17. *Iohannis*, *Bohemiae Regis*, diploma, *obitum patris ſui*, *Henrici VII. Imp.* reſpiciens, A. 1346. BARING. p. 50.

18. Foedus inter *Carolum Regem Galliae & Duces Saxoniae Fridericum & Wilhelmum*, A. 1444. initum. BARING. p. 44.

19. *Di-*

Digitized by Google

19. *Diplomata* varia de immunitate & exemtione *Abbatiae Fuldenſis.* BARING. p. 45. ſq.

20. Diplomata varia de immedietate *Monaſteriorum Wurtenbergicorum.* BARING. p. 33. ſq.

21. Diplomata, pro libertate & exemtione *Coenobiorum Ciſtercienſium in S. R. Imperio* allata. BARING. p. 32.

§. 23.

Scripta, occaſione 2) belli diplomatici vniuerſalis edita.

Reſtat, vt ſcripta commemoremus, quae *bellum diplomaticum vniuerſale* peperit; quorſum pertinent:

1. GODOFR. HENSCHENII Diatribe de tribus Dagobertis. Antwerpiae 1655. 4, item eius Commentarius praeuius ad vitam S. Sigeberti, Regis Auſtraſiae, T. I. Actor. SS. menſis Febr. p. 206 – 227.

2. DAN. PAPEBROCHII Propylaeum antiquarium, cet. Antw. 1673. vid. ſupra §. 2.

3. IOH. MABILLONII de re diplomatica L. VI. Pariſ. 1681. fol. Edit. II. ib. 1709. fol.

4. DAN. PAPEBROCHII Epiſtola ad Mabillonium, quam lecto eius libro de re diplomatica ſcripſit, in qua *ignoſcendi poſtulatio* continetur: ſcripta 1683. vid. ſupra §. 17. not (*).

5. IOSEPHI PEREZ ſeu PERESII Diſſertationes eccleſiaſticae. Salmanticae 1688. 4.

6. GEO. HIKESII Inſtitutiones Grammaticae Anglo-Saxonicae & Moeſo-Gothicae. Oxon. 1689. 4.

7. IOH. HARDVINI Chronologiae ex numis antiquis reſtitutae proluſio de numis Herodiadum. Pariſ. 1693. 4, & in eius oper. ſelect. (Amſt. 1709. fol.), p. 328 – 355.

8. BARTHOLOM. GERMONII Diſceptatio de veteribus Regum Francorum diplomatibus, & arte ſecernendi antiqua diplomata vera à falſis, ad R. P. Ioh. Mabillonium. Pariſ. 1703. 12.

9. GEO. HICKESII Linguarum veterum ſeptentrionalium Theſaurus Grammatico-criticus & archaeologicus. Oxoniae 1703. 1705. fol.

10. IOH. MABILLONII Librorum de re diplomatica ſupplementum, in

Digitized by Google

in quo archetypa in his libris pro regulis propoſita, ipſaeque regulae denuo confirmantur, nouiſque ſpeciminibus & argumentis allatis illuſtrantur. Pariſ. 1704. fol.

11. IVSTI FONTANINI Vindiciae antiquorum diplomatum aduerſus Barthol. Germonii diſceptationem de veteribus Regum Francorum diplomatibus cet. cum praefat. ad Pontif. Clementem XI. Romae 1705. 4.

12. BARTHOL. GERMONII Diſceptatio II. de veteribus Regum Francorum diplomatibus cet. ad Ioh. Mabillonium. Pariſ. 1706. 12.

13. THEODORI RVINARTI Eccleſia Pariſienſis vindicata aduerſus R. P. Barthol. Germonii duas diſceptationes. Pariſ. 1706. 12.

14. DOMINICI LAZZARINI ex Nobilibus *de Murro* Epiſtola ad amicum Pariſienſem pro vindiciis antiquorum diplomatum Iuſti Fontanini. Rom. 1706, item in Nouis Reip. literariae an. 1707. menſ. Iul. p. 220.

15. M. ANTONII GATTI Epiſtola ad Iac. Bernardum pro vindiciis antiquorum diplomatum Iuſti Fontanini. Amſt. 1707.

16. BARTHOL. GERMONII de veteribus Regum Francorum diplomatibus & arte ſecernendi antiqua diplomata vera a falſis diſceptationes, aduerſus Theodori Ruinarti & Iuſti Fontanini vindicias, atque epiſtolas Dominici Lazzarini & M. Ant. Gatti. Pariſ. 1707 (al. 1704). 12.

17. DOM. LAZZARINI ex Nobilibus *de Murro* Epiſtola contra Germonii Tractatum de veteribus Regum Francorum diplomatibus cet. inſerta Nouis literar. German. an. 1707. menſ. Octobr. p. 337.

18. PETRI CONSTANT Vindiciae MSS. Codd. a R. P. Barthol. Germon impugnatorum, cet. Pariſ. 1707.

19. *Hiſtoire des conteſtations ſur la Diplomatique avec l'analyſe de cet ouvrage composé par le R. P. Jean Mabillon* (auctore LVDOV. RAGVET, pro Germonio). Paris 1708. 12.

20. DOM. LAZZARINI Defenſio in P. Barthol. Germonium, edita ſtudio *Caietani Lombardi*. Venet. 1708. 8.

21. SCIPIONIS MARANTAE Meſſanenſis Expoſtulatio in Barthol. Germonium pro antiquis diplomatibus & codicibus MSS. Meſſanae 1708. 8.

22. VEIZIER DE LA CROCE Vindiciae veterum ſcriptorum contra Ioh. Harduinum. Rotterd. 1708. 12.

23. BAR-

Digitized by Google

23. BARTHOL. GERMON de veteribus Haereticis Eccleſ. Codicum corruptoribus. Pariſ. 1713.

24. P. COVSTANT Vindiciae veterum Codicum confirmatae. 1715.

25. ELISABETH ELSTOB *The rudiments of Grammar for the Engliſh Saxon. Tongue*, id eſt, Rudimenta Grammatices linguae Anglo-Saxonicae; vna cum Apologia ſtudii antiquitatum ſeptentrionalium pro Hickeſio ſcripta. Lond. 1715. 4.

26. IOH. GVIL. HOFFMANNI programma de Lubrico artis diplomaticae. Witteb. 1737. 4.

27. R. P. LEONH. GREBNERI & HENR. OBERKAMPII diſſ. de ſincera ac ſecura artis praecipue diplomaticae, ac ſuo modo ſigillariae ac numiſmaticae criſi; itemque momentoſa quorumdam Imperatorum, aut potius Regum Germanicorum puta Chuonradi I. & Henrici Aucupis cura ac re diplomatica. Bambergae 1742. 4.

* HOFFMANNI & OBERKAMPII ſcripta coniunctim edita ſunt ſub titulo: IOH. GVIL. HOFFMANNI & HENR. OBERKAMP de re diplomatica lucubrationes: Edidit & praefatus eſt D. *Henr. Gottlieb Francke.* Lipſ. 1758. 4.

28. *Encyclopédie ou Dictionaire raiſonné des ſciences* cet. Hoc opus ſub verbo *Diplomatique*, principiis GERMONII fauere, ac iuſtam propterea reprehenſionem auctorum noui operis diplomatici (*Nouveau Traité de Diplomatique*) incurriſſe, iam ſupra (§. 17) dictum eſt.

DIPLOMATICAE PARS THEORICA.

§. 24.

Diplomaticae in theoricam & practicam diſtributio.

Ars *diplomatica*, quam ſupra (§. 1) diplomatum intelligendorum, diiudicandorum, aliiſque rebus applicandorum ſcientiam eſſe definiuimus, in *duas partes* diſtribui poteſt, *theoricam* alteram, alteram *practicam*. Illa theoriam, haec praxin diplomaticam complectitur, hoc

Digitized by Google

eſt, illa tradit ea, quae eum oportet ſcire, qui ad diplomata intelligenda, diiudicanda aliiſque rebus applicanda accedere ſtudet: haec vero in exercitatione conſiſtit, oſtendens ſcilicet, quo modo in diplomatibus intelligendis, diiudicandis applicandiſque verſandum ſit.

§. 25.

Habitus diplomatum, ex auctore ſyntagmatis dictandi deſcriptus.

Vt ea, quae de ſingulis diplomatum partibus dicenda erunt, melius ab his, qui in arte noſtra minus exercitati ſunt, intelligantur; placet huc tranſcribere verba, quibus (*) *auctor ἀνώνυμος ſyntagmatis dictandi*, qui ſaeculo XI. vel XII. vixit, omnem *diplomatum*, ſollemniorum certe, *habitum* deſcripſerat. Audiamus eum primo de *Pontificum Romanorum priuilegiis* loquentem.

„Quomodo fiunt priuilegia Paparum.

„Priuilegia Summorum ſunt eccleſiae cuiuslibet conceſſiones Pon„tificum. Materia autem in priuilegiis huiuſmodi eſt, vt dicat ſe Pon„tifex, vel rogatu cuiuslibet dignae perſonae, vel alia ratione quacum„que, illi eccleſiae illa ſeu illa pontificali concedere vel roborare aucto„ritate. Anathema ſit in calce epiſtolae. Habent autem priuilegia pro„logos, ſicut & ceterae epiſtolae, & monogramma in fine huiusmodi „B--E, quod eſt Bene valete. Signum autem in exordio priuilegii, vel „chriſmon, vel crux dominica cum ſupraſcripto ſigno erit, quod ſupra„ſcriptum ſignum interpretatur Chriſtus. Chriſmon autem eiuſmodi ef„figiatur ſpecie *. Vt plenius autem in hoc monogrammate *, & vt „Chriſti nomen appareat, tali mea effigiaretur ſententia ſpecie *. Con„ſueuerunt praeterea in extremo margine priuilegii † quoſdam inſignire „orbiculos, Antiſtitis nomen, & pauca quaelibet diuina verba continen„tes in hunc modum.„

„Priuilegium

„Gregorius Epiſcopus ſeruus ſeruorum Dei, Venerabili ac religio„ſo coenobii illius Abbati, cunctaeque ſibi ſubditae congregationi ſal. „in Domino perpetuam &c.„

„Hic

„Hic ponuntur (ſunt verba MABILLONII) orbiculi Leonis, Gregorii
„& Vrbani II. cuius tempore ſcriptus videtur codex.

„Materia quidem priuilegiorum & huiusmodi ordo eſt. Poterit autem „quiſque verba ſua, prout animo inſederit, elongare, & quas voluerit ex„ornationes exhibere verborum.„

Poſt haec *priuilegia Regum* hunc in modum *auctor ille ſyntagmatis dictandi* deſcribit:

„Priuilegia Regum.

„Praecepta vel mundiburdia magnatum & ſaecularium poteſtatum „ſunt ſolum. Propria autem Regum vel Principum Praecepta ſignum „certum non habent in exordiis, ſed quod facere ſcriptoribus collibuerit, „vel crucem, vel chriſmon, vel litteram quamlibet circumdatam ſerpen„tibus in hunc modum *, vel quodlibet aliud quod voluerit. Solet au„tem prima linea Praeceptorum longis & aequalibus litteris figurari. I„nitium autem Praeceptorum huiusmodi eſt. *In nomine ſanctae & indi„uiduae Trinitatis. Heynricus gratia Dei Imperator Aug.* Poſt il„lum prologum introducitur quaſi perſona Imperatoris loquentis, red„dentiſque cauſam, qua inductus illud voluerit praeceptum ſtatuere, di„cens, regiae dignitati competere, vt talium virorum, a qualibus ipſe „rogatus eſt, non debeant contemnere preces: vel quam voluerit facere „illius edendi praecepti vel mundiburdii iuſtam cauſam inſinuans. Poſt „haec quod ipſe loci illius homini ſua auctoritate concedat vel roboret, „erit illud ſubinferendum. In fine vero praecepti illud erit locandum, „vt quicumque contra illius praecepti decretionem fecerit, mille auri „optimi libras, vel quodlibet aliud pretium quod inſtituerit Imperator, „ſe perſoluturum cognoſcat, medietatem regiae camerae, & medieta„tem loco vel homini illi, cui illud praeceptum conſcribitur. Poſt „haec quod Imperator propria manu ſubſcripſerit, & proprio ſignari „ſigillo iuſſerit, erit adiiciendum. Poſt completum praeceptum, „monogramma eſt ponendum, in quo nomen Imperatoris Auguſti Dei „gratia habeatur connexum, vel alia quaelibet quae Imperatorem conde„cat *. Ex vtraque autem monogrammatis parte longioribus & aequa„libus litteris ſcriptum erit ſignum domini illius Imperatoris ſereniſſimi „vel Auguſti, vel aliud quodlibet huiuſmodi. Poſt monogramma pro„lixioribus & paribus literis ſcribitur HEINRICVS vel A. CANCEL-

Digitized by Google

„LARIVS *vice G. Vercellenſis Epiſcopi recognoui* iſtud factum. In vltima „cartae linea quoto anno a Domini Incarnatione, & quota Indictione, „& quo regni vel imperii illius Imperatoris anno, & quo loco, litteris „erit communibus conſcribendum.„

(*) Vid. MABILLON, de re diplomatica L. VI. num. CCVII.

§. 26.

Criteriorum diplomaticorum in externa & interna parum commoda diuiſio.

Iam ſequitur, vt, quibus quaſi fundamentis alii viri eruditi huc vſque vniuerſam rei diplomaticae tractationem ſuperſtruxerint, videamus. Atque ea quidem, quae hanc in rem diſputata ab aliis ſunt, huc fere redeunt, in diplomatibus externam pariter atque internam faciem eſſe ſpectandam; *characteres* itaque ſiue *criteria* diplomatum duplicis generis eſſe, externa & interna: & ad *externa* quidem referri debere: 1) *materiam in qua*, & 2) *ex qua*, 3) *linguam* & *ſcripturam*, 4) *monogrammata*, ac 5) *ſigilla*; ad *interna* autem pertinere, 1) *formulas initiales*, 2) *nomina auctorum*, 3) *titulos*, 4) ipſum *argumentum*, 5) *clauſulas*, 6) *ſubſcriptiones*, 7) *notas chronicas*, & 8) *loci deſignationes*. Deinde diſputant etiam de vtriuſque generis criteriorum praerogatiua, ita quidem, vt plerique omnes internis criteriis maiorem, quam externis, vim ineſſe dicant, aliis contra id vel negantibus, vel in dubium certe reuocantibus. Atque in horum quidem numero potiſſimum (*) *auctores operis noui diplomatici* commemorandi ſunt, qui quoniam externis criteriis primas deferunt, in refellendo HEVMANNO, qui contrariam iis, eamque, noſtra quidem ſententia, veriorem ſententiam defenderat, multum operae ſtudiique poſuerunt. Sed vt, qui meus hac de re ſenſus ſit, aperte dicam, tota haec criteriorum diplomaticorum tractatio admodum incommoda eſſe mihi videtur. Namque malim in doctrina diplomatum ea, quae *autographorum* propria ſunt, criteria, ab iis, quae *exempla* ſ. *apographa* (§. 9) cum autographis communia habent, ſeiungi. Qui exemplum diplomatis cuiuſdam, vel calamo vel typis exſcriptum, in manibus habent, de inſtrumentis ſcriptoriis, de ſcriptura ipſa, & de ſignis, quae diplomati praeter conſuetam ſcripturam acceſſerunt, iudicare non poſſunt, ſed de lingua diplomatis poſſunt. Male igitur, quantum ego quidem exiſtimo, *lingua diplomatica* ad criteria externa refertur. Sed alia etiam difficultas criteriorum diuiſionem,

Digitized by Google

ab aliis propoſitam, premit. Numerantur in externis duo tantum genera ſignorum, *monogrammata* & *ſigilla*, quae quidem haud exiguum inter ſigna diplomatica locum, at non omnem, occupant. Superſunt enim alia ſignorum genera, *chriſmon* videlicet, *ſigna notariorum*, tam veterum ſ. *cancellariorum*, quam recentiorum, *cruces* varie formatae, *ſymbola inueſtiturae*, vno verbo, ea omnia, quae in diplomatibus praeter ſcripturam conſuetam cernuntur.

(*) *Nouveau Traité de diplomatique* T. I. p. 441–446.

§. 27.

Artis Diplomaticae tres ſcientiae principales, Graphica, Semiotica & Ars Formularia.

Qua quidem re penitius conſiderata, nos primum *criteria autographorum* ab iis, quae autographa cum *exemplis* ſ. *apographis* communia habent, ſeparanda eſſe, deinde illa, autographorum ſcilicet propria criteria, duabus ſcientiis peculiaribus comprehendi poſſe ac debere exiſtimamus: quarum vnam *Graphicam*, alteram *Semioticam* appellare nobis liceat. Et *Graphica* quidem (*Schreibkunde*) non ſolum ſcriptoria inſtrumenta, vt chartam, atramentum, calamos, ſtilos cet. ſed etiam ipſam ſcripturam, eiusque claſſes, ordines, genera & ſpecies explicat; *Semiotica* autem (*Zeichenkunde*), praeter monogrammata & ſigilla, in quibus exponendis *Monogrammatologia* & *Sphragiſtica*, nobiliſſimae partes Semioticae, verſantur, reliqua omnia, de quibus diximus, ſigna chriſmon ſcilicet, ſigna cancellariorum & notariorum, ſigna crucis cet. primum colligit (diſperſa enim adhuc per libros, immo in tabulariis etiam harum rerum materia eſt), deinde ad artis regulas exigit. Quod denique ad *criteria*, quae autographis cum apographis *communia* ſunt, attinet, ea tam in linguis, quam in formulis diplomaticis, & in his quidem praecipue, poſita eſſe, res ipſa loquitur; vnde noua rei diplomaticae diſciplina ducitur, quae quoniam, vt diximus, in explicandis formulis diplomaticis tota fere eſt, *Artis Formulariae*, ſiue ſimpliciter *Formulariae*, nomen iure quodam ſuo ſibi quaſi vindicare poteſt. Quae quum ita ſint, vt ſunt, facile intelligitur, omnem theoriam diplomaticam tribus his diſciplinis, *Graphica*, *Semiotica* & *Formularia* abſolui: in quibus quidem ſingulis ordine percurrendis omnis opera noſtra verſabitur. A *Graphica* autem vt initium faciamus, rei ipſius natura poſtulat.

THEORICAE DIPLOMATICAE

SECTIO I.

GRAPHICA.

§. 28.

Scriptores de Graphica.

Antequam ad ipſam Graphicam explicandam accedamus, *ſcriptores*, qui hunc locum tractarunt, paucis commemorandi ſunt. Huc vero pertinent, praeter eos, quos in *manuali meo Hiſtoriae Vniuerſalis* P. I. p. 53. ſqq. *laudaui:*

1. HERMANN. HVGO de prima ſcribendi origine & vniuerſae rei literariae antiquitate, Antuerp. 1617 & 1630. Edit. auctior cura C. H. TROTZII, Traiecti 1738. 8.
2. THOMAE BANGII Coelum orientis & priſci mundi; editum quoque ſub titulo: Exercitationes philologico-philoſophicae de ortu & progreſſu literarum, Cracouiae 1691. 4.
3. BALTH. FRID. SALZMANNI Diſſertationes V. de ſcriptionis antiquae varietate. Lipſ. 1666 -- 1670. 4.
4. CLAVDII SALMASII Epiſtola ad Serrauium de notis antiquitatis in MSS. Codicibus, in *Dan. Geo. Morhoſii* polyhiſtore liter. (Lubecae 1708. item 1747. 4. mai.) L. I. C. VII. num. 9. ſeqq.
5. BVRC. GOTTHELF. STRVVII Diſſ. de criteriis Manuſcriptorum, in eius collectaneis Manuſcriptorum (Faſciculi X. ſeu T. I, item Tomi II. faſciculi VIII. Ien. 1713 - 1722. 8.) faſciculo I, itemque in *Baringii* claue dipl. p. 165 -- 185.
6. CHRISTIANI GOTTL. SCHWARZII de ornamentis librorum veterum diſſertationes III. cum figg. I & II. Lipſ. 1705 & 1706, III. Altorfi 1711. 4.

   Ejusd. Diſſ. de ornamentis Codicum veterum, Alt. 1716. cum figg. 4.

   Ejusd. Diſſ. de libris plicatilibus veterum. Alt. 1717. 4.

   Ejusd. Diſſ. de varia ſuppellectile rei librariae veterum. Alt. 1725. 4.

Omnes

Digitized by Google

Omnes hae diſſertationes, bonae frugis pleniſſimae coniunctim haud ita pridem editae ſunt, ſub titulo: CHRIST. GOTTL. SCHWARZII de ornamentis librorum veterum & varia rei librariae veterum ſupellectile diſſertationum antiquariarum hexas; primum collegit & recenſuit atque praefatione indicibuſque neceſſariis inſtruxit *Ioh. Chriſtian. Leuſchnerus.* Lipſ. 1756. 4.

7. (IOH. GEO. WACHTERI) Naturae & ſcripturae concordia: commentatio de literis ac nummis primaeuis aliiſque memorabilibus ortu literarum coniunctis, tabulis aeneis illuſtrata. Lipſ. & Havniae 1752. 4.

8. IOH. JACKSON'S *chronologiſche Altertbümer der aelteſten Koenigreiche vom Anfange der Welt durch fünf Jahrtauſende*, cet. *aus dem Engliſchen überſezt von* CHRISTIAN ERNST *von* WINDHEIM (Norimb. 1756. 4. mai.), p. 756--853.

CAPVT I.

INSTRVMENTA SCRIPTORIA.

§. 29.

Charta.

Primum *Graphicae* munus eſt, de *inſtrumentis ſcriptoriis*, hoc eſt, iis rebus, quae ad ſcribendum neceſſariae ſunt, (*Schreibgeraethſchaften*) exponere (§. 27). Atque inter has quidem res principem locum tenet tum materia, cui inſcripta ſunt diplomata, tum liquor ille, quo in ſcribendo vti placuit. Quare de his rebus primum, deinde de reliqua ſupellectile ſcriptoria dicemus. Eſt autem varia materia, in qua diplomata ſcripta reperiuntur. Mortalium ſiue neceſſitas, ſiue curioſitas omnia naturae regna peruagata eſt, vt inueniret, cui res notatu dignas, & in his diplomata etiam inſcriberet.

I) *Ex regno minerali* metalla & ſaxa ſcribentibus materiam ab antiquiſſimis hinc temporibus (Hiob XIX. 24) ſuppeditarunt.

II) *Ex regno vegetabili* plantae & arbores variae, earumque tam cortex, lignum, medulla, quam folia, palmarum inprimis & oliuarum,

Digitized by Google

rum, multa chartarum genera rerum nouarum cupidis mortalibus praebuerunt. Referimus huc chartam corticeam, papyrum Aegypti, tabulas ligneas, chartam xylinam ſ. goſſypinam (inde a ſaeculo X. ſeu XI, magis vero XIII, praeſertim apud Graecos vſitatam), chartam bombycinam (ex moro papyrifera), chartam mixtam, foliaceam, ac denique linteam, ex linteis partim integris, partim contritis factam.

III.) *Ex regno animali* 1) coria piſcium, 2) ſerpentum exuuiae, 3) elephantorum tam inteſtina, quam dentes, vnde tabulae eburneae, 4) cera, apum opus, ſigillis tabuliſque ceratis adhibita, 5) ouium ac vitulorum caprarumque pelles, vnde membrana ſ. charta pergamena, ſcribendo inſeruierunt, & magna ex parte nunc quoque inſeruiunt. In his *papyrus Aegypti*, quam chartam κατ' ἐξοχὴν ac ſimpliciter vocarunt, (inde a ſaeculo V, ad XI vſque), & *membrana* ſ. *charta pergamena* (inde a ſaeculo VI, magis vero VIII.) omnium vſitatiſſimae fuerunt; ita tamen, vt *Germania* & *Anglia* papyrum aegyptiacam in diplomatibus ſcribendis negligerent, & *Germania* quidem ſola fere charta pergamena ſ. membranis ad annum vſque 1280, GVDENO teſte (in praefat. Syllog. varior. diplomatarior.) contenta eſſet; donec ſaeculo XIII, vel XIV *chartae noſtratis linteae* inuentio nouam ſcribentibus materiam ſubminiſtraret. De *membranarum quantitate* Dom. de GVDENVS (l. c.) obſeruauit, eas vſque ad ſaeculum XI. in latitudinem, inde vero in longitudinem extenſas fuiſſe, ita quidem, vt in poſteriori caſu nullum ſpatium marginale fuerit relictum. Sed autographa me docuerunt, ſuis hanc quoque regulam exceptionibus obnoxiam eſſe.

* 1. MELCH. GVILANDINI Papyrus, hoc eſt, commentarius in tria C. Plinii Maioris de papyro capita, cet. Venet. 1572. 4. item Madrit. 1667.
2. M. CHRISTIANI LINDNERI Diſſ. de charta. Lipſ. 1647.
3. EDVARDI BERNARDI Literatura, charta magna patente vulgata. Oxon. 1689.
4. IOH. PETRI de LVDEWIG commentatio de charta noſtrate lintea (*vom Haderlumpen-Papier*), *in den Gelehrten Halliſchen Anzeigen*, T. II. p. 55. ſq.
5. SVEN BRING Diſſertatio hiſtorica de chartis. Londini Gothorum P. I. 1746, P. II. 1748. 4.
6. *Nouveau Traité de diplomatique* T. I. p. 447 — 532.

§. 30.

§. 30.

De origine chartae noſtratis linteae.

Viri eruditi in *origine chartae noſtratis linteae* indaganda multum iam operae ſtudiique conſumſerunt. Fuerunt autem, qui hunc locum partim ſua ſponte tractandum ſuſciperent, partim praemiis etiam, cum a *ſocietate regia ſcientiarum*, quae *Gottingae* floret, tum nuperrime (*) ab ill. MEERMANNO, Syndico Roterodamenſi, hanc in rem publice propoſitis, excitati. Ac veſtigia quidem chartae noſtrae vulgaris quidam circa initia ſaeculi XIV ((**) A. 1303, (***) 1312, (****) 1339, (†) 1342, vel etiam (††) inter A. 1315 & 1330.), alii ante medium ſaeculum XIII. ((†††) A. 1239.), alii denique (*) iam ante ſaeculum XIII. videre viſi ſunt. Sed nullum prolatorum ab his viris, ceteroqui doctiſſimis, ſpeciminum ita comparatum eſt, vt animus veri cernendi cupidus in eo acquieſcere poſſit. Si mihi quidem, quid hac de re ſentiam, hic, tamquam in loco, aperte profiteri liceat; crediderim, rem ante inueſtigari coeptam eſſe, quam de ratione quadam ac *methodo* indagandae rei inter eruditos viros conuenerit. Haec vero methodus, quantum ego quidem exiſtimo, in eo conſiſtit, vt primum quaeratur: *quo tempore veſtium linearum, ac linamentorum omnino vſus* tam *vulgaris ac quotidianus* eſſe coeperit, vt laciniarum ac panniculorum vſu detritorum copiam ſatis magnam viliſſimo pretio ad inſtar algae proiectae nanciſci poſſent, qui chartas inde artificioſis manibus parare inſtituerint. Deinde non ſatis eſt, opinor, quaerere generatim, quando hoc in *Europa* vniuerſa factum ſit; ſed accuratius adhuc diſtinctiuſque determinanda ac definienda res eſt, ac quaerendum adeo, quando in hac, vel illa *Europae parte*, in *Germania*, vt hoc vtar, in *Gallia*, in *Hiſpania*, cet. linamentorum vſus fuerit vulgaris? Atque hae *quaeſtiones* praeuiae ſeu *praeliminares*, vt ita dicam, *Hiſtoricorum* ſunt. Sed *Chemicorum* etiam auxilio hac in re opus habemus: Nam ſi qua charta pro lintea venditatur, ne illam vel cum xylina, vel cum mixta quadam e goſſypio, vel lana, & lino charta confundas, artificiis chemicis eius fruſtum aliquod reſoluendum in particulas erit. Reliqua tandem omnis huius rei tractatio, mea quidem ſententia, ad ſola *Diplomaticorum* munera pertinet. Fuerunt quidem fateor, qui hac in re ad Codicum MSS. exempla prouocarent; ſed his, opinor, perarduum erit, demonſtrare, codices eiuſmodi eo ipſo

Digitized by Google

tempore eſſe ſcriptos, quod in iis determinatum eſt. Accidit enim nonnumquam, vt librarii, quum deſcriberent codices, non tempus ſcriptionis ſuae, ſed illud potius tempus annotarent, quo codices, quos deſcribebant, ab antiquioribus librariis ſcripti fuerunt, hoc eſt, formulam chronologicam, quam codicibus adiunctam videbant, ſimul deſcriberent ac retinerent. In loco tam difficili ac ſcopuloſo non verſantur Diplomatici, propterea quod diplomata omnia, ſi integra ſunt, tempus ſcriptionis multifariam plerumque, diſtincte certe recteque ſemper indicant. Diplomata itaque ſola originibus chartae noſtratis linteae indagandis idonea ſunt. Quum vero diplomatum tam interna, quam externa quae vocant, & interna quidem ſeu formulae ipſae in primis (§. 26.), ad artis regulas prius exigenda ſint, quam ad quidquam ex illis demonſtrandum acceſſeris: ea autem diplomata, quae rei, de qua quaeritur, inueſtigandae inſeruiant, non fere ſint, niſi chartae priuatorum, vel eorum certe, quorum formulae nondum ad artis regulas examinatae ſunt; quid de vniuerſo hoc inueſtigandi labore iudicandum ſit, facile intelligitur.

(*) Ill. MEERMANNI liberalitati ac ſincero de republica literaria optime merendi ſtudio varias commentationes, locum hunc illuſtrantes, debemus, quarum collectio opera ac ſtudio IACOBI VAN VAASSEN, hoc titulo inſignita, nuperime prodiit. *Obſeruationes de origine chartae lineae*, Roterod. 1764. 8. min.

(**) Vid. Nouellas literarias Goettingenſes (*Göttingiſche Anzeigen von gelehrten Sachen*) A. 1763. p. 401. ſqq.

(***) Vide *ibid.*

(****) Vid. *Braunſchweigiſche Anzeigen* A. 1745. num. 52.

(†) Vid. *Goettingiſche Anzeigen von gelehrten Sachen* A. 1755. p. 1302.

(††) Chartam indubitate linteam hactenus notis antiquiorem in medium ponit PAVLLVS DAN. LONGOLIVS. Cur. Regnit. 1762. 4. Inſerta etiam haec commentatiuncula eſt *Ioh. Chriſtoph. Martinii* Theſauro diſſertationum, T. I. P. I. (Norimb. 1763. 8. mai.), p. 161. ſqq.

(†††) Vid. *Goettingiſche Anzeigen von gelehrten Sachen* A. 1756. p. 49. & p. 225.

(*) Vid. *Goetting. Anzeigen* A. 1763. p. 401. ſqq.

§. 31.

Atramentum.

Atramenti haec fere genera ſunt: Nigrum (Ierem. XXXVI. 18), rubrum, eiuſque tres ſpecies; cinnabaris, minium, purpura (ſacrum encau-

Digitized by Google

encauſtum), flauum, cuius ſpecies aureum eſt, album, eiuſque ſpecies argenteum, porro caeruleum, viride, ac denique verſicolor ſ. mixtum. Ex his atramenti generibus nigrum ſ. atramentum proprie dictum, ſemper fere, purpureum atque aureum raro, argenteum numquam, diplomatum literis pingendis adhibitum cernitur. Rubrum, viride ac caeruleum non niſi literis initialibus chartarum potiſſimum priuatarum ſcribendis, ac in his quoque rariſſime, accommodata ſunt.

* 1. *Nouveau Traité de Diplomatique* T. I. p. 540 -- 549.
2. PETRVS MARIA CANEPARIVS de atramentis cuiuſcunque generis. Roterod. 1718. 4.
3. IOH. IAC. QVANDT de atramento Hebraeorum, Regiomonti 1713. 4.
4. SAM. STRYCKII diſſ. de cera rubra & ſacro encauſto.
5. IOH. BEHM de encauſto Imperatoribus olim ſacro. Regiom. 1715. 4.

§. 32.

Reliqua ſcriptoria ſupellex.

Ad ſcriptoriam ſupellectilem, praeter chartam & atramentum, pertinent etiam regula, circinus, forfex, ſcalpellum, pumex, ſpongia, atramentarium, theca tam arenaria, quam ſcriptoria, ſtilus, calamus, penna, penicillus. Carbo, creta, ceruſſa, rubrica, pennae ſimul & atramenti loco vſurpari poſſunt.

* *Nouveau Traité de Diplomatique*, T. I. p. 533 -- 539.

CAPVT II.

GRAMMATOLOGIA, SEV DOCTRINA LITERARVM.

§. 33.

Literarum origo & migrationes.

S*criptura* eſt vel *realis*, cuius ſpecies eſt *hieroglyphica* Aegyptiorum (vid. infra §. 72. ſqq.), vel *literalis*. Ac de poſteriori quidem omnis noſtra

Digitized by Google

hoc loco futura eſt diſputatio. Pertinent vero ad ſcripturam literalem 1) *Literae*, 2) *Interpunctiones*, ac 3) *Abbreuiaturae*: vnde tres Graphicae formae, ac veluti ſingulares diſciplinae, 1) *Grammatologia*, 2) *Stigmeologia* ac 3) *Brachygraphia*, exiſtunt. Ac in *Grammatologia* quidem, a qua initium faciemus, non inutilis quaeſtio de *origine* & *migratione literarum* eſt. Inuentorem autem literarum quoniam inter homines, qui ante diluuium vixerant, quaerere vix licet, quamquam res non adeo videatur abſurda; inter gentes, poſt diluuium exortas, quis tanto beneficio vniuerſum genus humanum ſibi deuinxerit, circumſpiciendum eſt. Reliquarum hac de re opinionum haec, quam nunc proponam, veriſimillima mihi videtur, niſi literae, vt hoc iterum moneam, iam ante diluuium inuentae fuerint. Literarum ſcilicet figuras, vt SANCHONIATHON teſtatur, TAAVTVS ſ. THOYT, Graecorum *Hermes* & Latinorum *Mercurius*, Miſoris ſ. Mizraimi filius, in Phoenice natus educatuſque, inuenit. Quae ſi vera ſunt, vt eſſe videntur, iure optimo *Phoenices* pro literarum inuentoribus & olim habiti ſunt, & nunc quoque ſunt habendi. Diuini autem inuenti huius tempus in annum viceſimum ſecundum a diſperſo genere humano incidit, qui quidem annus ſecundum Petauii ſyſtema annus 1629 ab orbe condito eſt. Taautus quum decem vel viginti circiter annis poſt, rerum ſuarum ſedem e Phoenice in *Aegyptum* tranſtuliſſet, literas a ſe repertas cum Aegyptiis communicauit. Ex his terris literae ſenſim ſenſimque in *Syriam*, *Arabiam*, *Chaldaeam* & *Aethiopiam* migrarunt. *Moſes* omni Aegyptiorum doctrina atque ſapientia eruditus, ſine dubio etiam ſcribendi artem in Aegypto didicit, ſuoſque deinde gentiles fortaſſe docuit; niſi *Iſraelitae* eam artem antea iam ab ipſis Aegyptiis acceperant. Aegyptiorum colonias antiquiſſimis iam temporibus in *Indiam* vſque, ac in *Sinarum* regiones penetraſſe conſtat. Ab his fortaſſe colonis literarum beneficium ad Indos & Sinenſes propagatum eſt. Ex Aſia literas *Pelaſgi* in inſulas maris Aegaei, in Atticam reliquamque *Graeciam* ac Peloponneſum intulerunt. Iidem *Pelaſgi* eas *Tuſcis*, Tuſci *Latinis*, Latini denique *Romanis* tradiderunt. In *Galliam* literae a *Phocaeenſibus* translatae creduntur. *Germanorum* populi, qui Imperii Romani prouincias certatim, a ſaeculo inde V. inuaſerant, a victis victores & linguam & ſcribendi rationem aſciuerunt: reliqua vero teutonicae nationis pars, quae in Germania remanſerat, literas a Gallis & Italis, ac fortaſſe haud ita multo ante Caroli M. tempora acceperunt. Ex hac literarum migratione

Digitized by Google

tione pariter, atque ex antiquiſſimis, quae exſtant inſcriptionibus ceteriſque rerum geſtarum monimentis patet, omnium populorum literas, ſi originem ſpectes, eadem, aut ſimillima certe forma fuiſſe, totumque earum, quod nunc cernitur, diſcrimen partim tempori, partim populorum ingenio, guſtui & id genus aliis cauſſis eſſe tribuendum. *Literae germanicae*, quibus nunc in vernacula vtimur, admodum recenti aeuo ex literis latinis formatae ſunt, eoque maiori nobis ſunt dedecori, & eſſe ab exteris quoque, Gallis praeſertim, creduntur, quo certius conſtat, eas ex deformi illo atque inſipido ſcripturae genere, quod *gothicum* falſo, rectius fortaſſe *neogothicum*, vel ſcholaſticum *potius*, appellatur, originem duxiſſe.

* 1. *Nouveau Traité de Diplomatique* T. I. p. 558 - fin. & T. II. p. 1 - 145

2. IOH. IACKSON'S *Chronologiſche Alterthümer* ; cet. vid. ſupra §. 28 num. 8.

3. BERNARDI de MONTFAVCON Palaeographia Graeca, ſiue de ortu & progreſſu literarum Graecarum, & de variis omnium ſaeculorum ſcriptionis Graecae generibus, & de notis variarum artium ac diſciplinarum, additis figuris & ſchematibus ad fidem manuſcriptorum Codicum. Pariſ. 1708. fol.

4. *Difeſa dell' Alphabeto degli antichi Toſcani, publicato nel 1737. dall' auttore del muſeo Etruſco, diſapprovato dall' illuſtriſſimo Sig. Marcheſe Scipione Maffei, nel T. V. delle ſue Oſſervazioni litterarie, date in luce in Verona, con tavole e figure da Dn.* GORI, in 12. P. I. & II.

5. CLAVDII DAVSQVII liber de antiqui nouique Latii orthographia. Tornaci 1632. fol. Pariſ. 1677.

6. CLAVDII MOLINETI ſeu *du* MOLINET Hiſtoria literarum Romanarum. Pariſ. 1684. Gallice.

7. ERIC. IVL. BIOERNER de orthographia linguae Suio-Gothicae, tam Runica, quam vulgari, a corrupto medii aeui ſtilo vindicanda. Stockholm. 1742. 4. cum figg.

§. 34.

Varii ſcribendi modi.

In cauſſis, quae literarum earundem diuerſas figuras procrearunt, diuerſa quoque populorum ſcribendi ratio numeranda eſt. Quum alii hinc, alii illinc verſuum ſeu linearum initium feciſſent; accidit, vt literarum, ſi non omnium, multarum tamen figura paullatim mutaretur:

Digitized by Google

id quod vel ex ſolius literae A mira varietate ſatis cognoſci poteſt. HVGO in libro de prima ſcribendi origine C. VIII *quatuor ac viginti modos* ſcribendi recenſuit, ac tabula quadam peculiari illuſtrauit; ſed is ipſe negare non poteſt, non omnes hos modos vſu fuiſſe receptos. Quae vero vſitata erant & partim nunc quoque ſunt ſcriptionum genera, tripartito diſtribui poſſunt. Vna earum eſt *ſcriptio orbicularis*, altera *perpendicularis*, tertia denique *horizontalis*. Ac in *orbem* quidem verſus duxerunt populi ſeptemtrionales. Referendae huc etiam ſunt ſigillorum, nummorum, gemmarum cet. inſcriptiones, quae plerumque in orbem ductae ſunt, & adhuc ducuntur. *Perpendicularis* autem ſcriptionis duo porro genera ſunt; alii enim populi *a ſummo in imum*, idque vel *a dextra* ſiniſtrorſum, vel *a ſiniſtra* dextrorſum ſcripſerunt. Illud nunc quoque faciunt Sinenſes, Iaponenſes ac Tartari, hoc Ingurenſes. Eodem ſcribendi modo Graeci quoque veteres vſi ſunt, vocaruntque id genus *Taepocon* (τὸ ἐπ' ὄρχον ſ. τὰ ἐπ' ὄρχον, item κιονηδὸν & πυργηδόν. Alii contra *ab imo ad ſummum* verſus duxerunt, quae quidem conſuetudo adhuc apud incolas inſularum Philippicarum valet. Sed *horizontalis* etiam ſcripturae duplex genus eſt, vnum ſcilicet eorum, qui *a dextra ſiniſtrorſum*, alterum eorum, qui *a ſiniſtra dextrorſum* ſcripſerunt, & ex parte nunc quoque ſcribunt. Ac prius quidem ſcriptionis genus apud Phoenices, Aegyptios, Hebraeos, alioſque orientis populos, item apud Graecos ac Hetruſcos veteres vſitatum fuit. Poſterius vero, quod recentius quidem illo priori eſt, introductum tamen iam quingentis ſexaginta amplius annis ante Chriſtum natum; poſterius e inquam, adoptarunt deinde Graeci, item Romani, a quibus id Galli, Germani ceteraeque Europae cultioris nationes acceperant. Sed fuit etiam *modus* aliquis ſcribendi, e duobus ſcriptionis horizontalis generibus quaſi *mixtus*, βουστροφηδὸν a Graecis olim vocatus, propterea quod qui ita ſcribebant, aratores imitati ſunt. Cum hoc ſcribendi modo cognationem habet ille, qui ex *tranſpoſitione* ac *conuerſione* nunc verſuum ſeu linearum, nunc vocabulorum, nunc literarum etiam ſingularum exiſtit, cuius generes exempla in *Nouveau Traité de Diplomatique* T. II. p. 628 -- 635 ex nummis potiſſimum antiquis allata ſunt.

* 1. PETRI HOLMII diſquiſitio de ſcriptura & variis rationibus ſiue ad dextram, ſiue ad ſiniſtram, ſiue deſuper, vel quocumque alio modo ſcribendi. Lundi Scand. 1670. 8.

2. *Nouveau Traité de Diplomatique* T. I. p. 602 - 607.

§. 35.

§. 35.

Alphabetorum collectiones variae.

Non curioſum magis, quam vtile eſt, quid? quod neceſſarium quodammodo, literarum ſingularum fata & mutationes noſſe. Quum forma literarum non vno eodemque tempore, ſed paullatim, ſenſimque ac fere ſine ſenſu, vt fit in rebus, quae a conſuetudine pendent, mutaretur; nemo eſt, qui non intelligat, eum, qui literarum fata ſatis cognita habeat atque perſpecta, de fide atque aetate monimentorum publicorum, codicum ac diplomatum, ſi cetera paria ſint, recte iudicare poſſe. Quare illi profecto operae feciſſe pretium exiſtimandi ſunt, qui *alphabeta* varia vndique locorum ac temporum conquiſiuerunt. Poſſunt autem alphabetorum conditores in tres potiſſimum claſſes deſcribi: quidam enim *alphabeta ſingularia*, hoc eſt, literas vnius tantum inſcriptionis, vel codicis, vel diplomatis collegerunt; alii *alphabetis particularibus* huius vel illius linguae, vel certi cuiuſdam temporis literas complexi ſunt; alii denique, ſi non omnium, praecipuorum tamen populorum literas ab antiquiſſimis hinc temporibus ex omnis generis monimentis literalibus congeſſerunt, quae quidem *alphabeta vniuerſalia* dici poſſunt. Sed in adornandis alphabetis particularibus atque vniuerſalibus non vno modo eruditi viri ſunt verſati. Plerique *alphabeta chronologica* condiderunt, hoc eſt, ea, quibus notae chronicae vel ſaeculorum, vel ſingulorum etiam annorum adiunctae ſunt. Hi itaque viri, vt hoc vtar, alphabetum aliquod ſaeculi V, VI, VII, cet. eſſe voluerunt. Id ſi fecerint, vt eorum, qui legere veteres ſcripturas cupiunt, ſtudia adiuuentur, nihil fere habeo, quod contra dicam; ſin eum in finem notas temporis adſcripſerint, vt eiusmodi alphabeta diiudicandis ſcripturis inſeruiant, vehementer timeo, vt voti ſui compotes fiant. Mutata quidem eſt, fateor, literarum ſingularum forma, ſed non ita mutata eſt, vt epochae harum mutationum in epochas noſtras ciuiles apte quadrent. Habent ſua etiam literae ſaecula, ſed haec ſaecula nunc breuiora ſunt ſaeculis proprie dictis, nunc multo diuturniora: id quod vel ex hoc ſatis intelligitur, quod ſcribae ac librarii non omnes ſimul eodem tempore, ſub finem ſcilicet alicuius ſaeculi, moriuntur, quos deinceps noua ſcribentium propago, velut miraculo quodam repente procreata, inſequentis ſaeculi initio ſequatur. Neque omnes ac ſingulae alphabeti cuiuſdam literae eodem

dem temporis momento figuras induunt nouas, vel prorſus intereunt; ſed vnius tantum alteriuſque literae figura perit, vel mutatur, vel euaneſcit etiam ita, vt nunc breui, nunc longo interiecto tempore redeat. Atque hae quidem aliaeque difficultates, quibus alphabeta chronologica premuntur, alios ſine dubio mouerunt, vt literarum ſingularum figuras in claſſes quaſdam, claſſes autem porro in genera ſua ac ſpecies diſtribuerent, atque adeo eas figuras iuxta ſe inuicem collocarent, quarum vna ex altera vel orta eſt, vel orta ſaltim eſſe videtur. Haec *alphabeta ſyſtematica* dici poſſunt. Sed omnium ſane perfectiſſima ſunt *alphabeta mixta*, hoc eſt, ea, in quibus literarum figurae ordine chronologico ac ſyſtematico ſimul diſponuntur: quod quidem in literis diplomaticis fieri ſemper fere poteſt, ſed in reliquis haud raro admodum lubrica atque impedita res eſt. Nam diplomatum aetas, ſi integra ſint diplomata, ſatis determinata eſt: monimenta vero atque codices quo potiſſimum ſaeculo, vel anno ſcripti ſint, anceps non numquam quaeſtio eſſe ſolet. Quae de alphabetis generatim huc vſque diſputata ſunt, ſingulari etiam modo ad *alphabeta latina* pertinent. Duo illi S. Benedicti ſodales, qui in (*) nouo opere diplomatico ſcribendo verſantur, omnibus alphabetorum architectis palmam reddiderunt dubiam, vel potius praeripuerunt. Nulla enim fere gens eſt, cuius literas non diligentiſſime explicarint. Id vnum dolemus, quod doctiſſimi hi atque laborioſiſſimi viri IACKSONII ſyſtema nouum, idque acutiſſime excogitatum, de origine ac migratione literarum vel ignorauerint, vel certe non ad vſus ſuos conuerterint. CHRISTIANVS WILH. BÜTTNER, Collega meus honoratiſſimus, cuius eruditio tam varia eſt, quam natura ipſa, a multis hinc annis opus molitur, quod omnium omnino populorum linguas ac ſcripturas explicabit. Hoc opus, cuius prodromus breui fortaſſe in lucem publicam prodibit, ita comparatum eſt, vt ſatisfacere omnium eruditorum deſideriis poſſit.

(*) Vid. Tab. VII - XXIII in *Nouveau Traité de Diplomatique*. Add. T. II. p. 125 -- 145.

§. 36.

Literarum latinarum geneſis.

Iam ſequitur, vt verba quaedam, quorum in deſcribendis diiudicandiſque tam literis, quam ſcripturis multiplex vſus eſt, paucis explicemus. Ac initio quidem ſtatim, quibus partibus ſingulae literae conſtent,

ſtent,

ſtent, videndum eſt: in quo quidem loco tractando latinarum tantum literarum rationem habebimus, ita tamen, vt ex earum oeconomia reliquarum omnium literarum geneſis facile intelligi poſſit. Ea vero tempora reſpicimus, quibus literae latinae elegantiſſime pictae ſunt; neque enim ignoramus, ſuam his literis etiam ruſticitatem primitus, immo poſtea quoque fuiſſe. Sumamus itaque literarum latinarum formam, qualis Auguſti aetate fuit, vel etiam qualis nunc eſt, tamquam regulam, ad quam reliquas formas exigamus. Literae ſcilicet latinae noſtra quidem aetate ex varia compoſitione *linearum*, *curuarum* pariter, atque *rectarum*, earumque tam *perpendicularium* & *horizontalium*, quam *diagonalium* oriuntur. Solum I ex vna tantum recta, eaque perpendiculari linea conſtat, quemadmodum C & O ex vna dumtaxat curua, quae in C dimidii, in O vero integri circuli formam prae ſe fert, exiſtunt. Ad reliquas omnes literas efficiendas linearum concurſus requiritur. Concurrunt autem lineae

1. *rectae*, eaeque
   a. perpendiculares & horizontales, in literis E. F. H. L. T.
   b. perpendiculares & diagonales, in K. M. N. Y.
   c. diagonales & horizontales, in A. Z.
   d. ſolae diagonales duae, in V. & X.
2. *curuae*
   a. ſolae, in Q. S.
   b. curuae & rectae, eaeque perpendiculares tantum, in literis reliquis B. D. G, P. R.

§. 37.

Literarum ductus, apices, baſes, reſectiones.

Omnes lineae, quibus literarum pars aliqua exprimitur (§.36), *literarum ductus* vocari poſſunt. In his ductibus *apices* etiam ac *baſes*, id eſt, linearum, rectarum inprimis, ex quibus literae conſtant, extrema duo, ſuperius & inferius, vel dextrum & ſiniſtrum, probe tenenda ſunt. *Apices* vel ſunt *reſecti*, vel *non reſecti*, id eſt, lineola quadam horizontali vel perpendiculari, eaque vel recta, vel curua, item rotundata, cet. praemuniti ſunt, vel minus. Apices non reſecti vel *obtuſi* ſunt, vel ſurgunt in *cuſpides*, vnam, vel plures; curuas, rectas; breuiores, longiores; obtuſas, acutas, cet. Idem quoque de *baſibus* literarum

terarum dicendum, quae itidem vel *reſectae* ſunt, vel *non reſectae*: & hae quidem porro vel ſunt *obtuſae*, vel in *caudas*, vnam, vel plures; curuas, rectas; breuiores, longiores; obtuſas, acutas, cet. deſinunt. Ad hunc locum illuſtrandum pertinent ea, quae in *Tab. II.* exhibita ſunt, vt 1) V apicibus reſectis (hoc V. in tabula non exſtat), 2) V apicibus lineola curua ſiue ad modum literae *s* cubantis reſectis, 3) V apicibus non reſectis, 4) V apicibus in cuſpides duas breuiores ſurgentibus, ſeu apicibus bifidis (bifurcis, bicornibus), 5) D & S apice non reſecto & in cuſpidem longiorem ac ſiniſtrorſum (dextrorſum) incuruatam ſurgente, 6) *b* apice in cuſpidem admodum longam ac ſiniſtrorſum obliquatam ſurgente, 7) V apicibus rotundatis. Deinde 1) A baſibus reſectis (haec litera non exſtat in tab.), 2) A baſibus reſectis ad modum literae *s* cubantis, 3) A baſibus non reſectis, 4) A baſibus bifidis, 5) A baſibus caudatis, 6) A baſibus ad modum clauae ſ. margaritae reſectis, 7) *p* baſi in caudam longiorem ac dextrorſum curuatam deſinente, 8) A baſibus rotundatis.

§. 38.

Ductus literarum multifariam diſtributi.

Literarum ductus (§. 37) ſunt

1.) vel *primarii*, qui ſi lineae rectae ſunt, mox *fulcra* ſ. *latera*, mox *crura*, mox *tranſuerſae* (ſcil. lineae), mox *diagonales* dici poſſunt; ſin curuae, earum rerum, quarum ſimilitudinem habent, nominibus, geometricis praeſertim, appellari poſſe exiſtimamus. E. gr. litera A conſtat duobus cruribus, dextro & ſiniſtro, & ex tranſuerſa; litera B ex duobus fulcris ſ. lateribus compoſita eſt, quorum dextrum perpendiculare, ſiniſtrum vero dupliciter & extrinſecus quidem curuatum, ſiue ex duobus hemicyclis (dimidiis circellis) coagmentatum eſt: H ex duobus fulcris & ex tranſuerſa: N ex duobus fulcris & ex diagonali conſtat.

vel *ſecundarii*, quorſum pertinent

a.) *apices*, eorumque *reſectiones*, cuſpides, cet. } vid. §. 37.
b.) *baſes*, earumque *reſectiones*, caudae, cet. }

2.) vel *proportionati*

vel *non proportionati*, iique nunc *craſſiores*, nunc *tenuiores*.

3.) vel *integri*

vel *mutili*, v. gr. A ſine tranſuerſa: A crure dextro decurtato: E tranſuerſis breuioribus. Vid. *Tab. II.*

4.) vel *cohaerentes* ſeu *continui*

vel *interrupti*, v. gr. A crure dextro interrupto: FRATER vox interruptis ductibus ſcripta. Vid. *Tab. II.*

5.) vel *ſimplices*

vel *duplices*, v. gr. H. D. Vid. *Tab. II.*

vel *triplices*.

6.) vel *nudi*

vel *veſtiti*, id eſt floribus, figuris animalium, hominum, cet. cincinnis, lineis criſpiſulcantibus (ſ. ad modum fulminis decidentis) ornati, vel onuſti potius ac deformati. E. gr. N ductibus intus floridis: I ad modum piſcis erecti formatum: ſ longius criſpatum: *t* longius lineis criſpiſulcantibus veſtitum ſiue traiectum. Vid. *Tab. II.*

7.) vel *vnicolores*,

vel *verſicolores*. E. gr. T verſicolor, auro, rubro ac viridi colore pictum. Vid. *Tab. II.*

8.) vel *directi*,

vel *obliqui*. V. gr. E tranſuerſis obliquis verſus ſiniſtram: A tranſuerſa obliquata ſiniſtrorſum. Vid. *Tab. II.*

9.) vel *firmi*,

vel *tremuli* ſeu *vacillantes*. V. gr. Verbum *nomine* literis tremulis ſ. vacillantibus iisque longioribus ſcriptum. Vid. *Tab. II.*

10.) vel *recti*,

vel *curui*, v. gr. T & fulcro & tranſuerſa praeter morem curuis. Vid. *Tab. II.*

11.) vel *tenues*,

vel *craſſi*, cet.

§. 39.

Literae capitales & vnciales.

Literae, eo, quem §. 36. deſcripſimus, modo formatae, *capitales* proprio nomine dicuntur. His *vnciales* opponimus, quae a capitalibus non fere, niſi *duodecim* literarum peculiari forma differunt, quippe quae rotunda in vncialibus, quadrata vel angulata in capitalibus eſt.

Digitized by Google

Vnciales autem (*) *charaſteriſticae* ſunt: A, D, E, F, G, H, L, M, Q, T, U, Z. Vid. *Tab. I.* Nolumus enim eorum ſententiae eſſe, qui vel vnciales cum capitalibus confundunt, vel vncialium nomine eas intelligunt literas, quae vnciam, hoc eſt, duodecimam pedis partem altae ſunt.

(*) Vid. *Nouveau Traité de Diplomatique* T. II. p. 335.

§. 40.

Capitales formae quadratae vel anguloſae praeter morem.

Ex literis *capitalibus* quaedam praeter conſuetudinem *quadratae*, vel *anguloſae* etiam, in antiquis monimentis inueniuntur, quales ſunt: B, C, D, G, O, P, Q, R, S. Vid. *Tab. I.*

§. 41.

Literae maiuſculae & minuſculae & harum diuiſio in minutas & curſiuas.

Literae capitales & vnciales vno *maiuſcularum* nomine comprehendi poſſunt, a quibus *minuſculae* non magnitudine tantum, verum etiam ductuum ſitu, nexu & forma diſcrepant. Minuſcularum aliae *ſolitariae* ſeu *minutae* ſunt, aliae *vnitae* ſeu *curſivae*. Illae cum hodiernis typographorum literis minuſculis conueniunt, hae ductibus nonnullis, coniunctionem ſ. vnionem adiuuantibus, diſtinctae ſunt, ac, ſitus ratione habita, in *initiales*, *medias* ſ. *intermedias* ac *finales*, diſpertiri poſſunt. Facilius hae diuiſiones ex hac tabula cognoſcentur:

Literae
- I. Maiuſculae
  - 1. capitales
  - 2. vnciales.
- II. Minuſculae
  - 1. ſolitariae ſ. minutae
  - 2. vnitae ſ. curſiuae
    - a. initiales
    - b. intermediae
    - c. finales.

} Vid. *Tab. I.*

§. 42.

Digitized by Google

§. 42.

Minuſcularum literarum apud Romanos vſus.

Plerique omnes eruditi *Romanos veteres* non niſi literis capitalibus, ſiue, vt falſo eas interdum appellant, vncialibus vſos fuiſſe tradunt. Sed eorum opinio, vel error potius, primo neceſſitate & multum & celeriter ſcribendi refellitur; quod quidem vtrumque Romanis abiudicare velle, idem eſt, ac Romanos non noſſe. Iam vero celeriter ſcribere, & maiuſculis tamen literis non tam ſcribere, quam pingere, inter eas res merito numerantur, quae vna conſiſtere nullo modo poſſunt. Romani itaque in rebus celeriter expediendis, ne cogitationum aut ſermonum rapiditas tarditate calami vel ſtili impediretur, prouidere ſtudentes, literas maiuſculas paullatim immutarunt, quoſdam videlicet earum ductus diminuendo, alios omittendo, cet. E. gr. ſcribendo *a* pro A, *b* vel ʒ pro B, *c* pro C, *d* ſiue d pro D, *e* pro E vnciali, cet. Atque hinc nouum ſcripturae genus, literae minutae, & ex his etiam vnitae ſeu curſiuae, ſenſim ſenſimque apud Romanos ortae ſunt. Sed literarum minuſcularum vſus Romanis etiam partim Graecorum & Orientis populorum exemplis, partim ex ipſo manu exaratorum librorum ac diplomatum vetuſtiſſimorum intuitu, quaſi vindicari poteſt. His tribus rationibus, quibus (*) nobiles illi ſyſtematis noui diplomatici auctores minuſcularum literarum apud Romanos vſum comprobare ſtuduerunt, nos aliam, eamque, vt nobis quidem videtur, maximi momenti, & indubitatam adeo, vſum nempe *notarum Tironis*, adiungimus, e quibus minuſculae Romanorum literae ſole clarius elucent.

(*) *Nouveau Traité de Diplomatique* T. III. p. 404. ſeqq.

§. 43.

Scriptura capitalis, vncialis, minuta & curſiua: item pura & mixta.

Ex his, quae hactenus dicta ſunt, *ſcripturae* ipſius diuiſio in *maiuſculam* & *minuſculam*, ſiue vt plenius loquamur, in *capitalem*, *vncialem*, *minutam*, & *vnitam* ſ. *curſiuam* facili negotio intelligi poteſt (§. 41). Scripturae, in quibus literae vnius tantum generis, e. gr. ſolae capitales, ſolae minutae, dominantur, admodum rarae, in diplomatibus

tibus praeſertim, ſunt: vſitatiſſimae autem illae, quae ex pluribus literarum generibus ſunt compoſitae. Illae *ſcripturae*, ſi quando occurrunt, *purae*; hae *mixtae* appellari poſſunt.

§. 44.

Literae tenues, craſſae: altiores: latiores: longiores, tam maiuſculae, quam minuſculae: aequales, inaequales.

Sunt literae, quarum omnes ductus contra proportionis regulas, tam tenues tamque ſubtiles ſunt, vt fila vel virgulas, non literas, cernere putes: ſed ſunt etiam, quas ob ductus omnino ac vndique craſſos cum cippis aut truncis haud inepte comparaueris. Illae *tenues* ſ. *macilentae*, hae *craſſae* ſ. *pingues* appellari poſſunt ac debent. Pari modo aptae compoſitionis legibus aduerſantur literae iuſto *altiores*, aut *latiores*, in quibus vel altitudo, vel latitudo adeo dominatur, vt oculus offendatur inaequalitate. Sunt denique literae, quae in maxima ductuum ſuorum tenuitate in tantam tamen ſimul altitudinem aſcendunt, vt ſcripturam eiuſmodi literis conſtantem intuens, campum ſegetibus luxuriantibus inſignem, vel aggerem palis vndique munitum, videre tibi videaris. Has literas *longiores*, cum auctore ſyntagmatis dictandi (§. 25), vocabimus, quas alii, magnitudinis tantum, non formae ſimul ratione habita, cum maiuſculis confundunt. Longiorum aliae *maiuſculae* ſunt, aliae *minuſculae*, cuius quidem diuiſionis ratio non a magnitudine illarum, ſed a forma, vt par eſt, repetitur. Vid. *Tab. I.* Ex quo colligitur ſcripturam ipſam vel *longiorem* eſſe (in vernacula *die Fractur*), vel *ordinariam*. Literae pari altitudine conſpicuae, id eſt, *aequales*, ſcripturam ipſam aequalem ac viſu iucundam reddunt: *inaequales* contra offendunt. Denique ratione ſitus etiam literae variant; ſunt enim aliae *erectae*, aliae *inclinatae*, vel dextrorſum, vel ſiniſtrorſum, aliae *cubantes*: item nunc *conuerſae*, vel dextrorſum, vel ſiniſtrorſum, nunc *inuerſae*.

§. 45.

Verſuum, vocum ac literarum diſtantia.

In ſcripturis etiam verſuum (*der Zeilen*), & vocum, immo & ſingularum literarum *diſtantia* animaduertenda eſt. 1) *Verſus* vel aequaliter

ſiter inuicem diſtant, vel minus: *ad regulam* ducuntur, vel *gibboſi* ſeu curui ſunt. 2) *Voces* vel ſunt *ſeparatae*, vel *continuae*, id eſt, voces vel ab aliis, ſpatio quodam inter ipſas relicto, aut punctis etiam, virgulis, cet. ſeiunguntur: vel extrema antecedentis vocis litera cum primordiali vocis ſequentis ita cohaeret, vt plures voces adeſſe, non ſtatim appareat. 3) *Literae* denique ipſae vocabuli cuiuſdam mox *arctiores* ſunt, mox *ampliores*, mox *aequaliter diſtantes*.

§. 46.

Literae contiguae, innexae, inſertae, & columnatae: vno verbo coarctatae ſeu monogrammaticae.

Poſſunt *literae* duae pluresue ita in anguſtum cogi, ſeu *coarctari*, vt vnius tantum literae ſpeciem prae ſe ferant, aut vnius etiam literae ſpatio contentae ſint; quo quidem ſcribendi compendio ipſi etiam *Romani veteres* vſi ſunt, vbi ſpatii anguſtia literas ſeorſim poſitas non capiebat. Trifariam hoc factum eſſe alii volunt: ſed nos quartum etiam compendii huiuſmodi genus in ſcripturis vetuſtis animaduertimus, quod praetermittere nolumus. Primum genus eſt, vbi literae ita iuxta ſe inuicem collocatae ſunt, vt ductu aliquo (e. gr. fulcro, crure cet.) communi utantur. Compendium hoc *contignationem*, ipſaſque *literas contiguas* vocant. E. gr. Æ, END, MAX, MVR. Vid. *Tab. II.* Alterum genus exiſtit, quando vna litera alterius ductui imponitur vel implicatur. E. gr. TS, DO, in *Tab. II.* Hoc *innexionem* ſeu *implexionem*, literaſque ipſas *innexas* appellant. Tertium genus eſt, cum vna litera alterius ſpatio vacuo inſita eſt. Hac *inſertione* formantur literae, quas *inſertas* dicunt. V. gr PI, HOC, in *Tab. II.* Quartum denique genus, quod his tribus adiungendum ducimus, exiſtit, quando plures literae ad perpendiculum ſeu inſtar columnae ita ponuntur, vt vna alteri ſeorſim ſubſcribatur. V. gr. DILECTISSIMO in *Tab. II.* Occurrit hoc vocabulum in medio ſcripturae alicuius contextu apud MABILLON. de re diplom. p. 435. Compendioſam hanc ſcribendi rationem *columnationem*, & ipſas literas *columnatas*, breuitatis cauſſa, & appoſite fortaſſe ad rem ipſam, appellari poſſe exiſtimamus. Quatuor haec literarum genera vno *literarum monogrammaticarum* nomine comprehendi poſſunt, propterea quod monogrammata, quae vocant, ex illis

Digitized by Google

lis exiſtunt. Sic vocabulum *Nota* literis monogrammaticis, ac ſigillatim hic literis tam contiguis, quam columnatis, ſcriptum in *Tab. II.* reperitur.

§. 47.

Scriptura elegans & ruſtica: earum gradus.

Scripturarum elegantia 1) verſuum apta diſtantia & directione 2) literarum aequalitate & apta compoſitione, ac 3) ductuum proportione, integritate, cohaerentia, ſimplicitate ac firmitate conficitur (§. 45, 44, 38). Ex quo, quae *ſcriptura ruſtica* & *deformis* ſit, facile cognoſcitur. *Gradatim* itaque ſcripturae vel ad elegantiam aſcendere, vel deſcendere ad deformitatem poſſunt.

§. 48.

De accentibus.

Sed *accentus* etiam, quorum tria genera ſunt, *acutus*, *grauis*, & qui ex compoſitione acuti & grauis ortus eſt, *circumflexus* (´ ` ^ ſeu ~), itemque *puncta*, vnum, vel plura, *virgulae*, *circelli*, integri vel dimidii, quae, tanquam ſigna, literis, praeſertim *y*, *u*, & *i*, interdum impoſita cernuntur, hoc loco commemoranda ſunt. Ac de *accentuum* quidem antiquitate variae ſunt ac diſcrepantes virorum doctorum ſententiae. *Graecos* autem ducentis circiter annis ante Chriſtum natum iam accentibus vſos eſſe, eoſque vna cum interpunctionibus ab ARISTOPHANE, grammatico byzantino accepiſſe, haud incredibile eſt: apud *Romanos* certe, eos inde ab Auguſti temporibus vſitatos fuiſſe, & monimenta publica, & (*) Grammatici veteres teſtantur: quamquam fatendum ſimul ſit, librarios pariter, atque inſcriptionum editores, illos in adhibendis, hos in deſcribendis accentibus, admodum negligentes fuiſſe; quo quidem potiſſimum factum eſt, vt accentus in antiquis monimentis ac libris tam raro occurrant. Adhibiti autem ſunt accentus variis de cauſſis, primo ad indicandam vocum quantitatem, & ad facilitatem pronuntiandi ac declamandi, tamquam notae muſicae; deinde ad tollendam ambiguitatem in vocibus, quarum ſimilitudo confuſioni locum aperit, v. gr. vt caſus obliqui a rectis (menſâ, id eſt, quaſi menſàà), aduerbia ab adiectiuis diſcerni poſſent, item in litera initiali vocis *Manius*, (M´ ſ. M'), in

vocibus

vocibus: *enim iam tunc*, ne legatur *nimiam* &c.; tum ad compendioſe ſcribendum, v. gr. *ſéra* pro ſerra, *ſéla* pro ſella; *áſis* pro aſſis, item *omnẽ* pro omnem, *hãc* pro hanc. &c. In diplomatibus accentus rariſſime apparent, neque fere aliter, niſi ad compendia ſcripturae indicanda & ad interpungendam orationem adhibita cernuntur.

(*) SVETON. de illuſtr. Grammat. c. 24. Add. *Nouveau Traité de Diplomatique* T. III. p. 479 - 481.

§. 49.

De punctis literae y & de accentibus literae u.

Similitudo literarum *y* & *u* caudati fecit, vt *y* inde a ſaeculo V. & VI. punctis, vno vel duobus ſuperne notaretur. Puncta haec, literae y ſuperſcripta, ſaec. VIII & IX. facta ſunt vſitatiora. Licet vero haec litera adhuc ſaeculo XV. punctis notata deprehendatur, conſtat tamen etiam, nullo non tempore reperiri ſcripturas, in quibus *y* punctis prorſus careat. Litera *u*, cui accentus acutus vnus, vel duo etiam impoſiti ſunt, ſcripturam prodit, inde ab exeunte ſaeculo X. vſque ad initium ſaeculi XII. confectam (*). Saeculo XII. & XIII. *u* circello interdum notatum (ů) in diplomatibus obſeruauimus: ſed originem ac durationem huius conſuetudinis nondum certo definire audemus; licet credamus, in vernacula noſtra ſcriptura, ſemicircellum literae *u* inde ortum eſſe.

(*) *Nouveau Traité de Diplomatique* T. II. p. 288. ſq. & p. 295. ſqq.

§. 50.

De accentu acuto & puncto literae i.

Poſtquam literae *u*, *m*, *n*, & *i*, forma tam ſimili exaratae ſunt, vt vna harum literarum cum altera facile confundi poſſet; litera *i* accentu acuto ſuperne notari coepta eſt (í), cuius conſuetudinis initium plerique demum ad ſaec. XIII. & XIV. referunt, nos vero cum pauciſſimis aliis inde a fine ſaeculi X. repetendum exiſtimamus; quamquam largiamur, hoc non niſi pedetentim, vt in conſuetudinibus fieri ſolet, factum eſſe. Durauit hic mos vſque ad ſaec. XVI. ſed notandum eſt ſimul, li-

teram

teram *i* circa ſaeculum XIII. interdum etiam circello, ac ſaeculo XIV. puncto notatam fuiſſe; donec ſaeculo XVI. litera *i* non niſi puncto notari, coepta ſit.

(*) *Nouveau Traité de Diplomatique* T. III. p. 482, coll. T. II. p. 209. ſq.

CAPVT III.

STIGMEOLOGIA

SEV DOCTRINA INTERPVNCTIONVM.

(*) *Nouveau Traité de Diplomatique* T. III. p. 459 - 499.

§. 51.

De punctis.

De Grammatologia pro inſtituti ratione ſatis diximus. Iam ſequitur, vt de *Stigmeologia* ſeu doctrina interpunctionum agamus (§. 33.) *Interpunctionum* vero tria potiſſimum genera ſunt: *Punctum*, *comma* ſ. *inciſum* & *colon*: quorum antiquiſſimum punctum eſt, quippe quod ARISTOPHANES, grammaticus byzantinus, qui ducentis annis ante ſalutarem Virginis diuinae partum florebat, inuenit. Punctum vero omnium interpunctionum vicem olim ſuſtinuit, prout hoc vel alio ſitu ad literas collocatum erat. Placet diſcrimen hoc verbis (*) DONATI, qui A. Chr. 354. vixerat, declarare. „*Diſtinctio* (τελεία ςιγμή, ſiue per„fecta diſtinctio, id eſt, punctum noſtrum) *eſt*, inquit, *vbi finitur ple„na ſententia*: *huius punctum ad ſummam literam ponimus. Subdiſtinctio* „(ὑποςιγμή, comma noſtrum) *eſt*, *vbi non multum ſupereſt de ſenten„tia*: *huius punctum ad imam literam ponimus. Media* (μέση ςιγμή ſ. „colon noſtrum) *eſt*, *vbi fere tantum de ſententia ſupereſt*, *quantum „iam diximus*, *cum tamen reſpirandum ſit*: *huius punctum ad mediam „literam* (**) *ponimus.* Sed librarii veteres ab hoc conſueto puncti ſitu ſaepe receſſerunt. Forma etiam puncti mirum quantum variauit. Mox vnum, mox duo, mox tria, vel quatuor etiam puncta, ad modum perpendiculi, vel trianguli, vel quadrati, poſita deprehenduntur.

Sunt

Digitized by Google

Sunt puncta, quae roſularum, ſtellularum, cruciculatrum, rhomborum, fuſorum, ramuſculorum, foliorum, itemque literarum o, y, Δ, φ, ψ, formam habent. Lineae etiam tum tranſuerſae, tum obliquae ſ. diagonales (– & /) punctorum loco adhibitae ſunt. Nec raro denique puncta, cum virgulis ſ. commatibus coniuncta (; ⁛ ; , ÷ cet.), pro punctis ſolis vſurpata cernuntur. Vid. *Tab. III.*

(*) Conferatur etiam *Cicero* de orat. L. III. c. 44.

(**) V. gr. CONCORDIA. PARVAE RES CRESCVNT. DISCORDIA MAXIMAE DILABVNTVR.

§. 52.

De punctis inſcriptionum.

In monimentis publicis ac numis voces uſque ad ſaec. V. ſeparatim poſitae (§. 45), & ſingulae etiam, praeter finales, punctis plerumque inprimis poſt ſcripturae compendia ſ. abbreuiaturas interſtinctae ſunt. *Sigilla* Merouingica interpunctionibus carent. De Carolingicis idem fere dicendum eſt, niſi quod finis epigraphes & voces compendioſe ſcriptae, punctis diſtinctae inueniantur; vt itaque in errore verſetur HEINECCIVS, qui in libro de ſigillis veter. p. 187, Carolidas vſum veterum interpunctionum reſtituiſſe, ſcribit. Sunt adeo ſigilla, quae adhuc ſaeculo XI. & XII. omnem interpunctionem neglexerant: contra ea bullae Pontificum Romanorum ſunt, in quibus vel ſingulae literae epigraphes punctis, vel ornamentis aliis, punctorum tamen loco poſitis, diſtinctae ſunt: ſciendum enim eſt, in ſigillis etiam, vt in aliis ſcribendi generibus, punctorum formam mirum in modum differre (§. 51).

§. 53.

De punctis librorum MSS.

In libris manu exaratis neque *Graeci*, neque *Latini* veteres diſtinxerunt orationem, ſed continua verborum ſerie ſententiam perfecerunt: niſi quod nouam ſententiam a nouo verſu (ςίχος) ſaepius auſpicarentur. Huic diſtinguendi modo alii ſucceſſerant. Sunt enim manu ſcripti libri, iique vetuſtiſſimi, in quibus ſententiarum nouarum initium, vel litera quadam maiore & exſtantiore, vel ſpatio quodam vacuo inter

voces relicto indicatum eſt. Voces in medio librorum manuſcriptorum contextu ſaeculo demum VI. ſeparatim ſcribi coeptae ſunt, idque tam ſenſim ac paene ſine ſenſu factum eſt, vt vel ſaeculo IX. reperiantur manu-exarati libri, quorum voces ſine vlla diſtinctione collocatae ſunt. *Punctorum* autem vſus in libros manu ſcriptos iam ante ſaeculum VIII. introductus eſt. Fallitur ergo GODEFREDVS, *Abbas Gottwicenſis*, qui in Chronico Gottwicenſi p. 36. codices, ſaeculo VIII. antiquiores, omni interpunctione carere tradit.

§. 54.

De punctis diplomatum.

In diplomatibus vetuſtiſſimis omnes ſententiae ſ. formulae continua vocum ſerie ſcriptae ſunt: nulla hic ſeparatio vocum eſt, nullum punctum; niſi quod primus verſus, datum & ſubſcriptio regia, itemque abbreuiaturae ſpatio quodam vacuo plerumque, notae autem chronicae punctis interdum, terminentur. Sub *Pipino* voces in medio diplomatum contextu primum ſpatiis vacuis diſtingui coeptae ſunt, ſed tam parce, vt adhuc A. 931. in ſcriptura longiori diplomatum ſeparatio vocum ſingularum vix ſentiatur, licet contextus ipſe, id eſt, ſcriptura ordinaria ſ. minuſcula voces ſeparatim ſcriptas habeat. Sed inde ab A. 940. vocum ſeparatio conſtans ac perpetua eſſe coepit. *Punctorum* vſus in diplomata ſerius, quam in libros manu exaratos introductus eſt. Sub merouingicis Regibus diplomata punctis carent, niſi quod notae chronicae, vti iam diximus, punctis interdum finiantur. Pipini diplomata inde ab A. 767. habent quidem puncta, ſed pauciſſima. Neque plura fere in Carolidarum diplomatibus apparent: punctorum certe ratio neque conſtans fuit, neque vniformis. Ineunte ſaeculo X. puncta crebriora, quamquam ſub formis admodum diuerſis, eſſe coeperunt. Sed ignorauerunt, ſaecula haec vetuſtiora diſcrimen, quod hodie inter punctum, comma & colon facere ſolemus. Saeculo XII. interpunctio diplomatum, ſi virum beatum, Dom. de GVDENVS in Sylloges diplomat. praefat. n. 25. p. 15. audiamus, abſona adhuc fuit; ſed iniuriam ſaeculo huic infert vir hic, diplomaticae artis ceteroqui peritiſſimus. Accuratius enim diplomata hoc ſaeculo, quam antea, interpuncta eſſe, autographa multa teſtantur. Saeculo XIII. virgulae obliquae, inſtar commatum noſtrorum

rum

Digitized by Google

rum formatae, in locum punctorum ſubſtitutae ſunt: ſed puncta mox ad priſtinam dignitatem peruenerunt, ita tamen, vt virgulae ſimul ad diſtinguendas ſententias, quae nondum abſolutae ſunt, retinerentur.

§. 55.

De commate & de colo.

Comma etſi puncto recentius eſt, caue tamen putes, illud aeuo medio demum inuentum eſſe. Sunt enim libri, tam graeci, quam latini, iique iam ſaec. V. & VI. ſcripti, in quibus commata, mox ſub hodierna, mox ſub alia forma reperiuntur; quamquam illa plerumque, vt verum fateamur, punctorum vicem ſuſtineant, id eſt, tam ad diſtinguendas ſententias perfectas, quam ſubdiſtinctionum loco adhibita ſint. Eumdem commatis vſum paragrapho praecedenti diplomatibus etiam vindicauimus. B. WALTHERVS in Lexico diplomatico p. 455. quatuor *coli* formas antiquiores attulit, quarum primam ad ſaec. VIII, alteram ad an. 996, tertiam ad an. 1137, & vltimam denique ad an. 1195. retulerat, vid. *Tab. III.* Sed cola haec, tria poſteriora certe, maiori iure punctis, vel etiam commatibus noſtris annumerari poſſe credimus. Plura de interpunctionibus, tam de illis, quas hactenus explicauimus, quam de reliquis, v. gr. de *ſigno interrogandi*, *exclamandi*, *paragraphi*, item de *notis criticis* &c. dicuntur in HVGONIS libro de prima ſcribendi origine, ex edit. TROTZII, p. 270. ſqq. in *Nouveau Traité de Diplomatique* T. III. p. 459. ſqq. & in *Chronico Gottwicenſi* p. 20. ſqq., in quibus libris, vt & in WALTHERI Lexico diplomatico, & in *Tab. noſtra III.* pleraeque interpunctionum & notarum criticarum formae aere vel ligno etiam exſcriptae deprehenduntur. Vnum hoc addimus, hodiernam interpungendi rationem MANVTIIS deberi.

CAPVT IV.

BRACHYGRAPHIA.

SEV DOCTRINA ABBREVIATVRARVM.

* 1. *Nouveau Traité de Diplomatique* T. III. p. 499 - 622.
2. BARINGII clauis diplomat. poſt pag. 196. in Tabb. aeneis.

 3. IOH.

Digitized by Google

3. IOH. LVDOLFI WALTHERI Lexicon diplomaticum. Gottingae 1745. fol. mai.

§. 56.

De abbreuiaturis generatim.

Brachygraphia, ad quam explicandam nunc progredimur, de *ſcripturae compendiis* ſ. *abbreuiaturis* exponit. Oriuntur autem abbreuiaturae ex literis

1. *coarctatis* (conf. §. 46.)
   - a. per contignationem. *Literae contiguae*,
   - b. per implexionem ſ. innexionem. *Literae innexae*,
   - c. per inſertionem. *Literae inſertae*,
   - d. per columnationem. *Literae columnatae*,

   } vnde monogrammata exiſtunt.
2. *omiſſis*
   - a. ſine diſcrimine. *Abbreuiaturae proprie dictae.*
   - b. ita vt initiales vel primae literae retineantur. *Siglae*, tam *verbales* quam *numerales*, ad quas poſteriores quodam modo reliquae notae numerales referri poſſunt.
3. *coarctatis* & *omiſſis* ſimul. *Notae tironis.*

§. 57.

Speciatim 1) de literis coarctatis, inprimis de diphthongo Æ ſ. æ, de vocula &, ac de litera W.

Literarum coarctatarum quatuor genera iam ſupra (§. 46.) explicauimus. Sed addere nonnulla, quae hoc loco non aliena videntur, placet; ac primo quidem illud, coarctationem in ſcripturis tam maiuſculis, quam minuſculis, inde ab antiquiſſimis temporibus eo potiſſimum conſilio adhibitam eſſe, vt vel anguſtius ſpatium longiorem ſententiam capere poſſet. Deinde paucis de coarctatione diphthongi AE ſiue *ae* voculae et, & literae W exponendum eſt, propterea quod multi eruditi in definiendo huius coarctationis tempore varie errarunt. Diphthongi AE ſiue *ae* contignatio (Æ ſeu *æ*) antiquiſſima eſt, ſpecimina vel in numis conſularibus & imperialibus, atque in vetuſtis inſcriptionibus, itemque in libris manuſcriptis ſaeculorum IV. & V. cernere licet. In libris ſaeculo VII. ſcriptis diphthongus haec mox ſeparatis literis (ae), mox coarctata

Digitized by Google

coarctata (æ), mox per vnicum e, cui cauda ſubiecta eſt ad hunc modum (ę), exprimitur. Figura ę pro ae in libris, ſaeculo X. & XI. exaratis vſitatiſſima eſt. In diplomatibus vetuſtioribus diphthongus ae coarctata in hunc modum Æ ſ. æ, non reperitur: e contrario ę (id eſt e cauda terminatum) pro ae ſub finem ſaeculi X, immo adhuc ineunte ſaeculo XIII. vſurpatum eſt. E ſeu e ſimplex pro AE ſiue ae in diplomatibus per ſaecula XII, XIII, XIV, & XV. tam inſolenter dominatum eſt, vt multi viri docti putarent, diphthongum coarctatam Æ ſeu æ tunc temporis e diplomatibus prorſus expulſam fuiſſe. Sed ſunt diplomata, & ſigilla praecipue, quae contrarium teſtantur. Rariſſimus itaque, nec tamen prorſus nullus coarctatae diphthongi Æ ſiue æ vſus a ſaec. XII. vſque ad ſaec. XV. fuit. Vocula et, ad hunc modum & vel aliter etiam, non ſolum per ſe ſcripta, ſed etiam tamquam pars aliarum vocum, e. gr. *&iam*, *videlic&*, *r&in&*, pro *etiam*, *videlicet*, *retinet* in antiquis diplomatibus occurrit, qui quidem coarctandi modus ſaeculo XII. deſiit: vt itaque diplomata omnia, in quibus vocula et coarctata deprehenditur, ſaeculo XIII. antiquiora eſſe pateat. Quod denique ad literam V duplicatam (W ſeu w) attinet; MABILLONIVS in libro de re diplomat. p. 53. eam ſaeculo IX. cruribus ſeparatis VV ſeu *vu*, ac ſaeculo XII demum cruribus iunctis (w), vel innexis etiam (w) reperiri. Sed coniunctio crurum (W) iam primo poſt Chriſtum natum ſaeculo: innexio vero (w) inde a temporibus Ludouici Pii, id eſt, inde a ſaeculo IX. vſurpata deprehenditur: quae innectendi ratio inſequenti tempore ſenſim ſenſimque vſitatior facta eſt.

§. 58.

2) *De abbreuiaturis proprie dictis.*

In *abbreuiaturis proprie dictis* literae quaedam, mox primordiales, mox mediae, mox finales, indiſcriminatim omittuntur (§. 56), ita tamen, vt omiſſionis ſignum aliquod literis reſiduis adiungatur: quo quidem ſigno abbreuiaturae a ſiglis potiſſimum diſcerni poſſunt. Differunt autem *abbreuiaturarum ſigna* tam numero, quam forma: id quod ex ſequenti tabula, ſi cum *Tab. II. aenea* comparetur, clarius patebit

Omiſſio

Digitized by Google

Omiſſionis ſignum in abbreuiaturis eſt

I. vel *ſimplex* ſeu *vnicum*, idque vel

1. *lineola*, quaedam, vel

a. *tranſuerſa* ſeu *horizontalis*, tam recta, quam curua.

1) *recta*, cuius generis haec ſunt exempla in Tab. II. aenea: *oma*, omnia, *oms*, omnes, *oio*, omnino, IHS, Ieſus, *ihc*, ieſus, *Xrc* & *Xrs*, Chriſtus, *ſps*, ſpiritus, *dcm*, dictum, *fres*, fratres, D, hoc eſt, Digeſta, *ppls*, populus, PPM, perpetuum, *p*, hoc eſt, per ſeu par.

2) *curua* ſeu *circumflexus* nota, vt in vocabulis: *Kma*, Kariſſima, *kls*, kalendas, *diffia*, differentia, *d*, dit, *dt*, dei, *qd*, quod, *p*, per ſeu par.

b. *perpendicularis*, eaque *curua*, ad modum literae *s* varie formatae, qualia ſunt vocabula: *mito*, merito, *mris*, martyris, *eccle*, eccleſie ſeu eccleſiae.

2. *interpunctionis* ſignum aliquod, videlicet

a. punctum, vt *b.* pro bus, *q.* pro que, *Ca.* pro Caput.

b. *comma*, vt *ap*, pro apud, *d*, pro de.

c. *colon* ſeu duo puncta, vt *b:* pro bus, *q:* pro que, *q:d* pro quid.

d. *ſemicolon*, vt *q;* pro que, *b;* pro bus.

3. *litera* quaedam, eaque vel

a. ex ipſo vocabulo abbreuiato ſumta, ac quidem vel

1) *ordinaria*, vel

a) *initialis*, vt $\overset{i}{g}$ pro igitur

b) *media*, vt $h^{a}c$ pro hac, $pat^{o}no$ pro patrono, $\overset{a}{q}liter$ pro qualiter, *qis* pro quis.

c) *finalis*, vt $p\overset{n}{c}c$, peccata, $p\overset{a}{p}$, papa, $\overset{a}{q}$, qua, $\overset{a}{q}i$, quaſi $\overset{o}{aux}$, auxilio.

2) *tranſpoſita*, e. gr. *c* conuerſum ad hunc modum ɔ ſeu 9, vt *ɔſtruxit*, conſtruxit, *9tinget*, continget.

b. *arbitraria*, v. gr. litera *c* longior, ad hunc vel ſimilem modum

dum *ʼ*, quae litera interdum pro quolibet abbreuiaturae genere vſurpatur, vt *nom*, pro nomine, *dni*, pro domini.

4. *nota* quaedam *numeralis*, e. gr. *2*, *3*, 4, 7, *8*, ſeu 8 (nota inuerſa), item ∞ (cubans,) 9, cuius rei haec ſunt exempla: *nui* (2), numeri, *ſce* (2), ſancte ſeu ſanctae, *iuata* (2), iurata, *bg* (2), burg; *l3*, licet, *b3*, bus, *nri* (3), noſtri, *tam* (3), tamen; *gra* (4), gratia; *nr* (7), noſter; *omi* (8), omni, *ſci* (8), ſancti, *Fcm* (∞), Factum.

* Figura 9 ab initio vocabuli *con* ſeu *com*, in medio autem pariter, atque in fine *us* denotat, v. gr. *9ponit*, componit, *do⁹*, dominus, *h⁹*, huius, *c9moi*, cuiusmodi. Hoc ſignum etiam ad voculam *poſt* denotandam adhibitum eſt, vt *p* (9) ſeu *pt* (9).

5. *ductus* quidam *arbitrarius*, qualia ſunt vocabula: *not* pro notarius, *nrae* pro noſtrae, *n* pro non, *epe* pro epiſcopus, *Impr* pro Imperator, *pps* pro praepoſitus, *ee* pro eſſe, *Iohi* pro Iohanni, *miſcda* pro miſericordia, *nr* pro noſter, *bre* pro habere.

6. *vocula &*, vt *nra* (&) pro noſtra

II. vel *multiplex*, ac quidem

1. *duplex*, vt *9* (a), contra, *9ia* (‾), communia, *note* (a), notatis, *nou'ite*, noueritis, *ſ'rex^t* pro ſurrexit, *tep9* (⌒), tempus, *ſpalr'* pro ſpecialiter, *9ſtoir*, conſtitutionis, *t'in9*, terminus, *tcq3* pro tuncque, *exn'b9* pro exiſtentibus, *ppt'* pro propter, *p'ſen^a*, praeſentia, *F'i^a*, Feria, *hm'lit^r*, humiliter.

2. *triplex*, vt *tnqliti* (ai) pro tranquilitati, *9ſ'uatx* (i) pro conſeruatrix, *utq* (i9) pro vtriuſque, *vq^a* pro vnquam, *9t'* (i) pro communiter, *qml3* (oo) pro quomodolibet.

 * Vocu-

* Voculae tres *prae*, *pro* & *per* ſeu *par* ſemper fere ſola litera *p* ſignificantur: ſed hoc tamen obſeruato diſcrimine, vt ſignum abbreuiationis ad voculam *prae* denotandam τῷ *p* ſuper imponatur, in vocula *pro* caudae huius literae *p* praefigatur, ac denique in vocula *per* ſiue *par* caudam literae p mediam transſeat. Vide poſtrema quinque ſigna abbreuiaturarum in *Tab. aenea II.*

§. 59.

Abbreuiaturarum epochae.

Abbreuiaturarum vſus *Romanis* veteribus cum *Graecis*, communis ac fere idem fuit. Habent etiam *Hebraei*, Rabbini inprimis, ſua ſcripturae compendia. Sed de his iam non eſt diſputandi locus. De libris Latinorum *manuſcriptis* generatim tenendum eſt, eos, quo antiquiores ſint, eo paucioribus abbreuiaturis impeditos eſſe. Augetur vero ſenſim earum numerus inde a ſaeculo VII, ita vt ſaeculo XI. vix vllus verſus reperiatur, in quo non plures abbreuiaturae occurrant, lectionemque reddant difficiliorem. Durauit haec compendioſe ſcribendi ratio vſque ad incunabula artis typographicae, adeo vt etiam in primos libros typis exſcriptos multae abbreuiaturae irrepſerint. Eodem fere modo abbreuiaturarum vſus in *diplomatibus* ab exiguis initiis ad maiora incrementa aſcendit, niſi quod acta publica, inprimis iudicialia, ipſis ſaeculis V. & VI. abbreuiaturarum pleniſſima ſint. His ſolis exceptis, de reliquis omnibus diplomatibus, ſicut de MSS. codicibus, haec tamquam regula generalis tenenda eſt, diplomata, quo antiquiora ſint, eo pauciores abbreuiaturas habere. Itaque ſub Merouingicis ac Carolingicis Regibus atque Imperatoribus abbreuiaturarum numerus exiguus, ab ſaec. X. & XI maior, & maximus denique a temporibus ſaeculi XIII fuit. Quae quidem cauſſa praecipua eſt, cur diplomata poſteriorum temporum plerumque difficiliora explicatu ſint, quam prioris aeui. Sed *forma* etiam abbreuiaturarum pro diuerſitate temporis variauit. Pro lineolis tranſuerſis, quae in codicibus manuſcriptis dominantur, in diplomatibus alia plerumque ſignorum genera occurrunt, qualia ſunt

1. ſub *Merouingicis* Regibus
   - a. partim *circumflexus* nota
   - b. partim litera c, id eſt *c* longius

   } vtraque vario ſitu, ad modum perpendiculi, vel lineae horizontalis, vel diagonalis.

2. ſub

2. ſub *Carolidis*
   a. ad modum voculae & - - - - }
   b. - - notae numeralis *3* vel etiam *8* } vario itidem ſitu
   c. - - literae *ſ* curſiuae }
3. *ſaec. XIII.*
   a. in Germania ſub imagine notae numeralis 2.
   b. in Gallia vt nota *circumflexus*, vel etiam ad hunc modum 7.

Atque haec ſigna, lineolarum tranſuerſarum, in MSS. potiſſimum occurrentium, vicem ſuſtinuerunt: ſed praeter ea, alia quoque ſigna tam in diplomatibus, quam in MSS. vſurpata deprehenduntur, de quibus paragrapho praecedenti pro inſtituti noſtri ratione ſatis diximus. Quia haec ſcripturae compendia & lectionem difficilem reddunt, & eruditos etiam viros, eos praeſertim, qui hac in re non ſatis exercitati fuerant, in (*) grauiſſimos ridiculoſque errores induxerunt; rei diplomaticae ſtudioſi bene prudenterque agunt, ſi aenigmata haec, quam primum fieri poſſit, enodare diſcant. Gaudemus, nationem noſtram hac in parte libro inſtructam eſſe, qualem exteri non habent, WALTHERI Lexico diplomatico. Tirones etiam BARINGII claue diplomatica, ab initio certe, contenti eſſe poſſunt.

(*) Vide orat. meam de difficultate artis diplom. p. 16. ſqq. not. 45.

§. 60.

3) De ſiglis.

Antequam de ſiglis ipſis exponamus, rem totam hac tabula explicare placet. *Siglae* ſunt vel

1. *verbales*. ſunt
   a. vel
      1) ſimplices
      2) compoſitae, quarum ſpecies ſunt etiam
         α. geminae
         β. tergeminae.
   b. vel
      1) ordinariae
      2) tranſpoſitae
         α. inuerſae
         β. conuerſae.

Digitized by Google

c. vel publicae & priuatae
d. vel
1) inſcriptionum
2) librorum manuſcriptorum
3) diplomatum.
2. *numerales*, cum reliquis notis numeralibus, quae ſunt partim
a. antiquiores
1) orientalium populorum
2) Graecorum
3) Romanorum
b. recentiores ſ. arabicae.

§. 61.

Scriptores de ſiglis.

De ſiglis expoſuerunt

1. SCIP. MAFFEI, in Graecorum ſiglis lapidarjis collectis & explicatis (editore *Iul. Caeſ. Becellio*). Veron. 1746. 8.
2. EDVARDVS CORSINI in notis Graecorum, ſ. vocum & numerorum compendiis, quae in aereis atque marmoreis Graecorum tabulis obſeruantur, cet. Florent. 1749. fol.
3. M. VALERIVS PROBVS, Grammaticus, in libello de notis Romanorum interpraetandis. Libellus hic ſaepe editus eſt, v. gr. *Dionyſ. Gothofredo* in collectione, quae inſcripta eſt: Auctores Latinae linguae in vnum redacti corpus (1585. 4.) p. 1451 - 1479: item ſeorſim cum notis *Henr. Ernſtii*, Sorae 1647. 4.
4. MAGNO in notis Iuris collectis, in *Gothofredi* laudata collectione p. 1482 - 1496.
5. PETRVS DIACONVS in libello de notis literarum more romano, ad Conradum I. Imperatorem, *ibid.* p. 1497 - 1527. In eadem *Gothofredi* collectione p. 1527 - 1546, exſtat quoque *Notarum & literarum ſingularium dictionumque contractius & per compendium tam in antiquis inſcriptionibus quam in nummis ſcriptarum explicatio.*
6. ERN. SALOM. CYPRIANVS in diſſ. de ſiglis, Helmſt. 1700. 4.
7. IOH. NICOLAI in tractatu de ſiglis veterum, Lugd. Bat. 1703. 4.

§. 62.

Digitized by Google

§. 62.

De ſiglis verbalibus.

Sigla ſ. *ſiglum* eſt compendium ſcripturae, integram vocem aliquam, vel ſyllabam etiam, vna vel pluribus literis initialibus exprimens. E. gr. S. P. D. hoc eſt, ſalutem plurimam dicit, CRAS. pro Craſſus. Cicero ſiglas appellauit *literas ſingulas*: alii veterum *ſingularias* eas vocarunt. Vſus ſiglarum iam antiquiſſimis temporibus, & adeo multis ſaeculis ante Chriſtum natum obtinuit. Graeci eas ſine dubio ab orientis populis, & Romani a Graecis acceperunt. Sunt autem duo potiſſimum genera ſiglarum, quorum vnum *verbalium*, alterum *numeralium* nomine appellabimus. *Siglae verbales* voces quaſcumque, *numerales* numeros tantum exprimunt. Illae in *ſimplices* & *compoſitas*, itemque in *ordinarias* & *tranſpoſitas* diſpertiri poſſunt. Siglae *ſimplices* ſingulis literis ſingulas voces declarant, in *compoſitis* vero duarum vel plurium literarum concurſu ad ſignificandam vocem vnicam opus eſt. v. gr. A Aulus, & media aetate Albertus &c. CAES. AVG. Caeſar Auguſtus, NON. AP. Nonis Aprilis &c. Compoſitarum ſpecies facimus etiam *geminas* & *tergeminas*, quarum vſus eſt in exprimendo numero vel duali vel plurali. V. gr. Ann. pro Annis, COSS. Conſules. CAESS. AVGG. Caeſares Auguſti duo, CAESSS. AVGGG. Caeſares Auguſti tres, Imppp. pro Imperatores tres, VV.SS. viri ſacerdotes duo, VVV. ddd. viri deuoti tres, DDD. NNN. FFF. hoc eſt, domini noſtri fratres tres. *Tranſpoſitae ſiglae* ſunt vel *inuerſae*, vel *conuerſae*, cuiuſmodi hae ſunt: Ɯ. Marca, Ͻ. Caia, Ͻ⅂. Caia liberta, ϽLꓘ Conlibertae Kariſſimae. Siglorum ambiguitates & aenigmata multos viros, incautos pariter, atque circumſpectos, & olim, & noſtra aetate in mille errores induxerunt. Quare non eſt mirandum, Imperatorem, (*) Iuſtinianum eorum vſum lege peculiari prohibuiſſe, & falſitatis adeo poenam aduerſus eos conſtituiſſe, qui in poſterum legum codices per ſiglarum obſcuritates auſi fuerint conſcribere. Neque tamen vllum eſt ſcripturae genus, ſiue publicum, ſiue priuatum, in quod haec aenigmata non irrepſerint. Poſſunt igitur ſiglae etiam pro vſus diuerſitate in *publicas* & *priuatas*, itemque in *ſiglas inſcriptionum* (v. gr. ſigillorum), *librorum manuſcriptorum* & *diplomatum* diſtingui. *Siglae Diplomaticae* indicandis praecipue nominibus propriis adhibitae ſunt, quae conſuetudo potiſſimum a ſaecu-

Digitized by Google

lo IX. vſque ad ſaeculum XVI. durabat, ac varie errandi locum incautis aperiebat, ſiquidem ſiglae hae (**) ab editoribus pariter, atque ab ipſis notariis ſaepe omiſſae ſunt, & ab illis (editoribus videlicet) etiam idque haud raro, perperam explicatae.

(*) *Cod*, l. 1. tit. 17. de veteri iure enucleando; item ibid. l. 2. §. 22.
(**) Vid. exempla in *orat. mea* de difficultate artis diplomat. p. 25. not. 44.

§. 63.

De ſiglis ac notis numeralibus, & quidem (1) antiquioribus.

De *origine numerorum* magna ſententiarum diſſenſione certatum eſt, & adhuc certatur, quae quidem diſſenſio argumento eſſe poteſt, eorum inuentorem prorſus incognitum eſſe. Id tamen nemini poteſt eſſe dubium, primos iam homines in numerandis computandiſque rebus fuiſſe occupatos. Deinde quoniam vix fieri poteſt, vt quis diu admodum rerum multarum numeros diuerſos memoria teneat; veriſimillimum eſt, primis ſtatim temporibus ſigna quaedam excogitata fuiſſe, quae numeris perpetuandis quodammodo inſeruire poſſent. Hiſtoriae certe teſtantur, varia paullatim ſignorum numeralium genera exſtitiſſe, cuiuſmodi ſunt lapilli, grana cet. quorum ſitu, magnitudine, colore cet. diuerſum numerorum valorem exprimere populi nonnulli ſtuduerunt. Quum deinde artes coli ab hominibus coeptae eſſent, quaedam nationes varia quoque artis opera, & in his etiam funiculos, verſicolores plerumque, quibus noduli innectebantur, ad numeros ſignificandos adhibuerunt. Atque hi computandi modi nunc quoque populis quibuſdam placent. Fuerunt denique populi, qui per digitos etiam computabant; quae quidem computandi ratio quoniam facillima omnium ac naturae genioque hominum, rudium praeſertim, conuenientiſſima eſt, ſine dubio etiam omnium antiquiſſima ac prima fuit. Atque ex hoc fonte (*) quidam viri eruditi primas numerorum notas ſcriptas deriuant, quippe quas *ſigna naturalia* ſiue *hieroglyphica*, quae a *digitorum* forma eſſent deſumta, primitus fuiſſe putant. Si quis cogitet, ſcripturam realem literali multo antiquiorem eſſe, nihil fere, opinor habebit, quod contra hanc ſententiam dicat. Id ſaltem pro certo affirmauerim, *Romanorum numerorum* notas omnes, ac centenarii etiam & millenarii (C. & M.) figuras, quae ſiglae quidem vocum Centum & Mille eſſe videntur, at non ſunt, ſigna naturalia

Digitized by Google

turalia eſſe, quorum figurae ad ſimilitudinem digitorum, per quos numerabant, effictae ſint. Reliquae nationes numeros itidem ſine dubio iiſdem, vel ſimilibus certe ſignis hieroglyphicis expreſſerunt, quae vero poſt inuentam ſcripturam literalem repudiata ſenſim ſenſimque a plerisque populis ſunt, ita quidem, vt in eorum locum partim *ſiglae*, hoc eſt literae primores verborum numeralium, partim *literae Alphabeti* ſucceſſerint. *Graecos* inprimis ab initio naturalibus ſignis numeros denotaſſe, ex iis notis, quibus *Attici* quatuor numeros priores (I. II. III. IIII.) ſignificarunt, tamquam ex certis repudiatae conſuetudinis antiquae veſtigiis, ſatis dilucide cognoſcimus. Quae quum ita ſint, tria omnino notarum numeralium genera conſtitui poſſe exiſtimamus: 1) *ſigna naturalia* ſ. *hieroglyphica*, 2) *ſiglae* & 3) *literae Alphabeti*. Sed poſſunt etiam notae numerales in *antiquiores*, quales ſunt 1) *orientalium populorum*, 2) *Graecorum*, 3) *Romanorum* cet. & in *recentiores*, quae etiam *arabicae*, item *Ziphrae* vocantur, diuidi. Ac de notis numeralibus orientalium populorum iam nihil attinet dicere: *Graecorum* autem ratio numerandi, cuius vſus aliquis in re diplomatica eſt, paucis explicanda videtur. Graeci nempe, repudiatis numerorum omnium (praeter I. II. III. IIII. in Atticorum numerandi ratione) ſignis naturalibus, numeros partim ſiglis, partim literis Alphabeti denotabant. Siglis numeralibus *Attici* potiſſimum vſi ſunt, orientis populos, a quibus literas ſuas Graeci omnes acceperant, ſine dubio imitati. *Atticorum ſiglae numerales* hae ſunt:

I valet 1. tanquam ſigla vocis ἴα pro μία, id eſt, vnum, ſeu potius nota hieroglyphica digiti vnius.
Π. - - 5. ſigla vocis πέντε, quinque.
Δ. - - 10. ſigla vocis Δέκα, decem.
H. - - 100. ——— HEKATON ſ. ἑκατον, centum,
X. - - 1000. ——— Χίλιοι, mille.
M. - - 10,000 ——— Μύρια, decies mille.

In altera numerandi ratione Graeci literas alphabeti ſui pro ſignis naturalibus ſigliſque ſubſtituerunt, idque duplici modo. Numerarunt enim partim ſecundum ſimplicem literarum ſuarum ordinem, ita vt litera α ſignificaret 1, β. 2, γ. 3. &c. vſque ad vltimam literam alphabeti ω, qua numerus 24 indicabatur, id quod ex numeratione librorum Homericorum cognoſcitur: partim diuiſis totius alphabeti literis in tres ordines,

nes, quorum primus ab α vſque ad ι, vnitates; alter ab ι vſque ad ρ numeros denarios; ac tertius denique ab ρ vſque ad ϡ centenarios complectebatur: ita tamen, vt cuivis ordini character quidam peculiaris quaſi intercalaretur. Primo videlicet ordini ἐπίσημον, ſeu vt etiam dicitur, ἐπίσημον Fαῦ, hunc in modum ϛ pro ſex; ſecundo autem hic character G ſeu ʒ, κόππα dictus pro 90.; ac tertio denique ſignum ϡ, *ſanpi* appellatum, (quia ex antiquo ſigma conuerſo, & ex litera π, huic ſigma in medio adiuncta, formatum eſt), pro 900. inſerebatur. Numeros millenarios Graeci in hac poſteriori numerandi ratione literis iiſdem quidem alphabeti, ſed ita denotarunt, vt literis, diſcriminis cauſſa, lineolam quandam, accentui acuto ſimilem, ſubſcriberent, ad hunc modum ͵α pro 1000. ͵β pro 2000. ͵γ pro 3000. &c. Pluribus de Graecorum numerandi ratione hoc loco exponenda duximus, partim quia illa ad melius cognoſcendos Romanorum numeros multum facit, partim quia Graecorum notae numerales etiam in codices latinos veteres atque in ipſa quoque diplomata irrepſerunt. Occurrunt autem Graecorum numeri praecipue in *literis*, quas vocant, *formatis*, quarum vſus ſaeculo XI terminatur. Deinde inprimis ἐπίσημον Fαῦ, formatum fere vt κόππα G, ſeu vt litera vncialis *G*, in codicibus non magis, quam in diplomatibus cuiuſcumque generis inde ab an 444. vſque ad exitum ſaeculi VIII pro numero ſenario ſeu pro VI vſurpatum deprehenditur. Haec nota numeralis G occurrit etiam in ſcripturis poſt ſaeculum VIII exaratis, in quibus vero non amplius numerum ſenarium, ſed quinarium denotat: niſi quod illa (**) in Germania praeſertim, vel adhuc ſaec. XIV & XV interdum nota numeri ſenarii fuerit. Atque ita omnes eruditi, & noui etiam ſyſtematis diplomatici auctores, huiuſque hanc notam pro Graecorum ἐπίσημω Fαῦ habuerunt: nos vero illam nihil aliud, niſi Latinorum numerum ſenarium VI, id eſt, duas literas numerales V. & I, ductibus ad guſtum temporum antiquiorum coniunctis (ч), eſſe, pro certo affirmare audemus.

(*) Vid. HEVMANNI Conſpectus reipubl. liter. p. 33. ſq. inprimiſque (*Io. Geo. Wachteri*) Naturae & ſcripturae concordia, Sect. V. p. 309. ſqq.

(**) Exempla habet WALTHERI Lexicon diplomaticum p. 458. Vid. etiam *Tab. noſtra aenea III.*

§. 64.

§. 64.

De Romanorum notis numeralibus.

Romanorum notae numerales ſeptem (I, V. X. L. C. D. M.) ſi alios audias, qui earum recentiores tantum figuras reſpiciunt, totidem literae Alphabeti Romani ſunt; ſed quantum ego quidem, re penitius conſiderata, exiſtimo, notae iſtae non literae alphabeticae ſunt, ſed ſigna potius naturalia numerorum, eaque a digitorum forma deſumta, primitus fuerunt, quae vero temporis progreſſu literarum figuras induebant (§. 63.). Patet hoc etiam ex *quincupla & dupla ratione*, qua Romani veteres in numerando *alternis vicibus* progreſſi ſunt, hunc videlicet in modum:

. . . . I. digiti vnius ſignum naturale ſeu hieroglyphicum.

II. III. IIII. (poſtea IV.) totidem digitorum figurae naturales.

* Litera S notis numeralibus addita, ſigla eſt, qua *Semis* ſignificatur, v. gr. ſeculo VIII. ſcriptum eſt in codice quodam XCIIS pro 92½. Vid. *Nouveau Traité de Diplomatique* T. III. p. 520. Iam veteres Romani his notis IIS (corrupte HS.) ſeu LLS. duas libras & ſemiſſem denotabant.

(*quincupla ratione*) V. quinque digitorum (IIIII) figura compendioſa, hoc eſt, ex pollice tantum & digito auriculari compoſita, omiſſis ſtudio digitis tribus intermediis.

VI. VII. VIII. VIIII. (poſtea IX.).

(*dupla ratione*) X. duorum V figura compendioſa, hoc eſt, ex duplici V, vno erecto, inuerſo altero $\overset{V}{\Lambda}$ compoſita.

XI. XII. XIII. XIIII. (poſtea XIV.) XV. cet.

(*quincupla ratione*) L. quinque denariorum ſeu X figura compendioſa, quae ne cum numeri quinarii figura V confunderetur, ex linea perpendiculari & horizontali (loco diagonalis, in V conſpicuae) coagmentata eſt: orta autem videtur ex pollice & indice ad modum anguli recti inuicem collocatis.

Wachtervs in naturae & ſcripturae concordia, Sect. V. Cap. III. §. IV. p. 321. hanc notam nume-

 ralem

ralem ex litera graeca N, quae quinquaginta ſignificat, ortam eſſe tradit.

* Singulares notae ſunt lxl, lxlı, lxlıı, lxlııı, lxlıııı, lxlv, lxlg, quae pro 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, in codice quodam vetuſto vſurpatae cernuntur. Vid. *Nouveau Traité de Diplom.* T. III. p. 520.

(*dupla ratione*) Ɛ (poſtea C.). duorum L figura compendioſa, hoc eſt, ex duplici L, altero erecto, altero inuerſo ⅃ L compoſita, quae figura quoniam C quadrato Ɛ ſimilis erat, vna cum hoc ipſo in figuram C rotundi poſtea tranſiit. Si alios audias, C figla vocis *Centum* eſt.

CC. CCC. CCCC.

(*quincupla ratione*) IↃ. (poſtea D.) vnius digiti figura, quae dimidiatae parentheſeos, ſeu, vt Priſcianus vocat, apoſtrophi ſigno ad dignitatem numeri millenarii dimidii euecta eſt. Poſtea hoc ſignum IↃ, ductibus coniunctis ſcriptum, figuram literae D induit.

WACHTERVS l. c. hoc ſignum ex litera graeca Φ, quae 500 denotat, deriuare conatus eſt.

IↃC poſtea DC). IↃCC (poſtea DCC). IↃCCC (poſtea DCCC). IↃCCCC (poſtea DCCCC).

(*dupla ratione*) CIↃ. (poſtea M) duorum ſignorum IↃ figura compendioſa, hoc eſt, ex duplici numeri quingenarii CI. IↃ. ſigno coagmentata. Haec figura, ductibus coniunctis exarata, in M capitale pariter, atque in ᗰ vnciale, item in has duas literas CD mutata eſt. Numerus millenarius apud Romanos hac quoque figura CXↃ, hoc eſt, Graecorum nota τῶν Χιλίων, ſignificatus eſt, quae parentheſi integrae ideo incluſa fuit, vt a ſimplicis denarii nota X diſcerni poſſet. Eamdem ob cauſſam numerus millenarius etiam ad ſimilitudinem literae X cubantis ⋈ exaratus eſt. Figura ∞ vel ex hoc ⋈ cubante, vel etiam ex nota CIↃ, ductibus coniunctis ſcripta, orta eſſe videtur.

Digitized by Google

tur. Secundum alios hae figurae omnes totidem ſiglae vocis *Mille* ſunt.

(*quincupla ratione*) IↃↃ. vnius digiti figura, duplici parentheſi dimidiata ad poteſtatem quinque millium ſiue 5000 euecta.

(*dupla ratione*) CCIↃↃ. duorum ſignorum IↃↃ figura compendioſa, hoc eſt, ex duplici nota quinque millium CCI. IↃↃ compoſita, pro decem millibus, ſiue 10,000.

(*quincupla ratione*) IↃↃↃ. hoc eſt, quinquaginta millia, ſiue 50,000.

(*dupla ratione*) CCCIↃↃↃ. hoc eſt, centum millia, ſiue 100,000.

(*quincupla ratione*) IↃↃↃↃ. hoc eſt, quingenta millia, ſiue 500,000.

(*dupla ratione*) CCCCIↃↃↃↃ. hoc eſt, decies centena millia, ſiue 1000,000.

Hae notae quatuor poſteriores eodem modo, quo quatuor praecedentes, componuntur.

* Notae Romanorum numerales I. V. X. L. C. IↃ. CIↃ. IↃↃ. CCIↃↃ. IↃↃↃ. CCCIↃↃↃ. IↃↃↃↃ. CCCCIↃↃↃↃ. iam apud PRISCIANVM, Grammaticum Romanum, qui Conſtantinopoli artes liberales circa an. Chr. 525. docuit, occurrunt. Vid. *Putſchii* Collect. p. 1346. ſqq.

In hoc veteres Romani Graecos imitati ſunt, quod notas ſuas numerales, adiuncta lineola quadam, ad dignitatem numeri millenarii eueherent, niſi quod lineolam illam ad modum lineae tranſuerſae literis numeralibus ſuperſcripſerint, quam Graeci eodem ſenſu literis ad formam lineae diagonalis ſeu accentus acuti ſubſcripſerunt: cuius rei haec exempla ponemus:

Graeca	Latina
α, pro 1000	$\overline{\text{I}}$. pro 1000, pro quo etiam T, id eſt, I per imprudentiam cum lineola tranſuerſa coniunctum, ſ. ⊥, hoc eſt, T inuerſum, progreſſu temporis ad ſignificandum numerum millenarium ponebatur.
β, pro 2000	$\overline{\text{II}}$. pro 2000.
γ, pro 3000	$\overline{\text{III}}$. pro 3000.
& cetera.	$\overline{\text{X}}$. pro 10,000.
	$\overline{\text{L}}$. pro 50,000.
	$\overline{\text{C}}$. pro 100,000. &c.

Sed

Sed Attici hoc etiam ſingulare habebant, quod ſiglas ſuas reliquas ſiglae π, hoc eſt πέντε ſ. quinque includerent, quo ſignificare voluerunt, ſiglam, literae π incluſam, quinquies multiplicandam eſſe. E. gr. |Δ| pro 50, |X| pro 5000, |M| pro 50,000. Annus itaque, quem agimus, 1764. ad hunc modum ſignificandus eſſet X |H| HH |Δ| ΔIIII.

§. 65.

Epochae numerorum romanorum.

Romanorum notae numerales in codicibus antiquis pariter, atque in diplomatibus, ſolae vſque ad ſaeculum XIII. dominatae ſunt: niſi quod numeri interdum quoque verbis diſertis fuerint denotati, qualia haec ſunt exempla: (*) *Milleſimo XL.VIII.* pro 1048; (**) *M.CC.XXX. quarto*, pro 1234; (***) *Milleſimo ducenteſimo XLIX.* pro 1249; (****) *Milleſimo CC. quinquageſimo*, pro 1250, (*****) *Milleſimo ducenteſimo. viceſimo octauo*, pro 1228. Saeculo XIII. vſus *notarum numeralium recentiorum* ſiue *arabicarum* introductus eſt; ex quo tempore etiam notae hae, quamquam ab initio rariſſime, ac fere numquam in diplomatibus, vna cum romanis numeris vſurpatae cernuntur; donec ſaec. XV. & XVI. notae arabicae paullo vſitatiores, in diplomatibus praeſertim, factae ſunt. Ac in notis Romanorum numeralibus hoc quoque ſingulare eſt, quod mox (******) numerus rotundus pro incompleto poſitus, mox vna alteraque nota numeralis prorſus omiſſa ſit: quod vtrumque iam in diplomatibus ſatis antiquis obſeruare licet, multaſque errandi occaſiones incautis vel imperitis hominibus praebuit. Ita, quod in primis ad omiſſionem notarum numeralium attinet, 1) numerus millenarius ſaec. XI. & XII, 2) numeri centenarii iam ſaec. IX, ac 3) omnes reliqui numeri, praeter eos, qui currentis ſaeculi annos ſignificant, ſaec. XIV, ſaepius vero ſaec. XV, immo adhuc (*) ſaec. XVI. praetermiſſi ſunt; cuiuſmodi haec (**) ponemus exempla: 1) *Anno ab incarnatione CXI. & Ludouico Rege Francorum regnante anno IIII*, hoc eſt, anno Chriſti MCXI, 2) *Aera diſcurrente LXII*, hoc eſt A. DCCCLXII, 3) *Anno domini LV*, hoc eſt MCCCLV. Saepe tamen, poſterioribus certe temporibus, & in diplomatibus theotiſcis, ad ſignificandam omiſſionem numeri maioris, addita eſt nota quae-

dam

Digitized by Google

dam, e. gr. ꝛc. 64, hoc eſt, annus 64 cum praemiſſa nota 7ꝰ etcetera, vt denotaretur, omiſſum eſſe numerum maiorem, qui ſaeculum currens, id eſt, ſaeculum XV, indicaret. Sunt etiam diplomata, in quibus omiſſio numeri maioris diſertis verbis commemoratur, qualis haec formula eſt: *Anno der mindern Zal LIII.* id eſt, anno quinquageſimo tertio (ſupra milleſimum quadringenteſimum). Duo adhuc de notis Romanorum numeralibus monenda ſunt; ac primo quidem illud, notas has punctis, vno vel pluribus, ſaepe fuiſſe diſtinctas, e. gr. (***) nota numeralis X, punctis ad vtrumque latus quaſi ſtipata .X., vel nota I eodem modo punctis circumdata .I., qualia exempla iam ſaeculo VII occurrunt; item .M.... C.... LIV.... His addenda quoque ſunt, quae ſupra iam (§. 54.) de interpunctione notarum numeralium diſputauimus. In diplomatibus denique, antiquis pariter, atque recentioribus notae Romanorum numerales (****) literam *o*, & interdum etiam terminationem *ſimo* ſibi ſuperductas habent: cuius quidem conſuetudinis veſtigia iam in diplomatibus, ſaeculo VI ſcriptis, cernuntur, v. gr. *Anno. XL. VI.*° item *AN. XL.ſimo*; ſed difficile eſt, huius rei origines primas accurate definire.

(*) *Chronicon Gottwic.* ad p. 263.

(**) TREVERI *Geſchlechtshiſtorie der Herren von Münchhauſen* in Tabb. ad hunc an.

(***) TREVER ibid.

(****) TREVER l. c.

(*****) *Chronicon Gottwic.* ad p. 390.

(******) *Traité de Diplomatique* T. III. p. 523. ſq.

(*) Vid. *Hiſtoria mea Holzſchuheriana* in Cod. diplom. p. 359.

(**) Vid. *Traité de Diplomat.* p. 522. ſq.

(***) *ibid.* p. 526.

(****) *ibid.* pag. cit.

§. 66.

(2) *De notis numeralibus recentioribus ſ. arabicis, earumque origine.*

* IO. FRID. WEIDLERI diſſ. mathematico-critica de characteribus Numerorum vulgaribus & eorum aetatibus, veterum monimentorum fide illuſtratis, Witemb. 1727. 4.

Eiuſd. Spicilegium obſeruationum ad hiſtoriam notarum numeralium pertinentium. Witemb. 1755. 4.

Notae numerales recentiores ſeu *arabicae* facilitate ſua ac forma compendioſa commodaque ad computandum antiquiores omnes huius generis notas facile ſuperant. Sed ſi qua de re alia, de notis certe arabicis, earumque tam origine, quam propagatione variae ſunt ac diſcrepantes hominum eruditorum ſententiae. Alii eas ab *Indis*, alii a Carthaginenſibus, rurſus alii ab Arabibus ſ. Saracenis ad nos tranſiiſſe exiſtimant. Sed ſunt etiam, qui incunabula harum notarum mox apud Graecos, mox apud Latinos, mox apud Celtas adeo, vel apud Scythas etiam, ſibi inueniſſe videntur. Vt eos taceamus, qui *Ziphras noſtras* vel ex digitorum coniunctorum figura (vt = pro 2, ≡ pro 3, ◇ ſiue medio acuo & pro 4, pro 5, pro 6, pro 7, pro 8, pro 9, pro 0,) tamquam ſigna naturalia, ortas putant; id quod (*) Wachtervs praecipue defenderat; vel qui eas pro reliquiis notarum Tironis Latinorum, quibus iam Pythagoraei in rationibus arithmeticis vſi eſſent, habuerunt: cuius ſententiae auctor eſt (**) Calmetvs, quem (***) Mabillonivs incertum, qua ratione inductus, vel deceptus potius, ſequi non dubitauit. Aliis Hvetii ſententia placet. Huetius nempe Ziphras noſtras, quas vulgo arabicas vocant, pro literis graecis habuit, quas *Arabes, Graecorum diſcipuli*, progreſſu temporis varie corrupiſſent. Sed Huetii ſententiam ſuis ipſius (****) verbis huc transſcribemus. *Meros eſſe*, inquit, *Graecorum characteres aio, a librariis Graecae linguae ignaris interpolatos & diuturna ſcribendi conſuetudine corruptos. Nam primum* 1 *apex ſeu virgula, nota* μονάδος (*vnitatis*). 2 *eſt ipſum* β *extremis ſuis truncatum.* γ *ſi ſiniſtram partem inclinaueris & cauda mutilaueris, & ſiniſtrum cornu ſiniſtrorſum flexeris, fiit* 3. *Res ipſa loquitur* 4 *ipſiſſimum eſſe* Δ, *cuius crus ſiniſtrum erigitur* κατὰ κάθετον, *& infra baſim deſcendit; baſis vero ipſa vltra crus producta eminet. Vides quam* 5 *ſimile ſit* τῷ ε; *& infimo tantum ſemicirculo, qui ſiniſtrorſum patebat, dextrorſum converſo.* Ἐπίσημον βαῦ, *quod ita notabatur* ϛ, *rotundato ventre, pede detracto peperit* τὸ *6. Ex* Z *baſi ſua multato, ortum eſt* τὸ *7. Si* H *inflexis introrſum apicibus in rotundiorem & commodiorem formam mutaueris, exurget* τὸ *8. At 9 ipſiſſimum eſt* ϑ *&c. Cum ipſa ergo numerandi ſcientia, aliiſque doctrinis, arithmeticas quoque notas a Graecis Arabes acceperunt.* Vulgaris tamen ac communis fere opinio eſt, *Hiſpanos* omnium Chriſtianorum primos notas numerales, quas Ziphras arabicas vocant, a *Mauris*, Mauros ab *Arabibus*, & hos denique ab *Indis* accepiſſe. Quan-

Quantum ego quidem exiſtimo, in indaganda Ziphrarum origine prae ceteris ad id ſedulo attendendum eſt, quid hoc Ziphrarum nomine intelligatur. Eſt autem *Arithmetica Ziphrica* nihil aliud, quam 1) ratio computandi *decadica*, 2) *decem* dumtaxat *ſignis* vtens, quorum 3) poteſtas *ſitu* definitur, ita quidem, vt ſigna haec, more orientalium populorum a dextra *ſiniſtrorſum* ſcripta, in primo ordine *monades* ſ. vnitates, in altero *decades* ſ. denarii, in tertio *hecatontades* ſ. centenarii, in quarto denique *chiliades* ſ. millenarii ſint. Ex his primo patet, Ziphras non eſſe ex notis Tironis ortas, quippe quae numeros vndecim, duodecim cet. peculiaribus ſignis exprimunt, vt earum aetatem incertam pariter, atque figuras, a Ziphris noſtris prorſus diuerſas, taceam. Deinde ſequitur, Ziphras neque Graecorum, neque Latinorum computandi rationi originem ſuam debere; neuter enim populus, vt alia omittam, decem tantum ſignis numeros expreſſit, neque ſitu eorum vim ac poteſtatem definiit. Nemo denique, opinor, erit, qui non perſpiciat, vniuerſam Ziphrarum rationem atque oeconomiam, & ipſum adeo nomen, originem orientalem ſatis prodere. Quae quum ita ſint, ego quidem Ziphras noſtras pro *ſiglis*, id eſt, pro literis primordialibus vocum numeralium, vel pro *literis* certe *Alphabeti* cuiuſdam orientalis, & *Aegyptiaci* quidem, ſiue quod fere idem eſt, *Phoenicii*, habeo. Exſtant nunc quoque (†) *mumiae*, quas vocant, antiquiſſimae, in quarum inſcriptionibus hinc inde literae cernuntur, quarum figura cum Ziphris noſtris omnino conuenit. Neque vnam tantum atque alteram, ſed omnes omnino Ziphrarum figuras, & ipſum adeo nihili ſignum ſeu *Zero* (in vernacula *Null* plerumque dictum, & ad modum circelli o exaratum) in his mumiarum inſcriptionibus, tamquam veras alphabeti literas vſurpatas deprehendere licet. Crediderim ergo, iam Taavtvm, literarum inuentorum (§. 33. p. 36.), neglectis quodammodo, vel repudiatis etiam in ſcriptura literali numerorum ſignis naturalibus ſ. hieroglyphicis (§. 63.), verba numeralia ſiglis ſuis denotaſſe, Ziphrarumque adeo auctorem fuiſſe; praeſertim quum Plato etiam, In Phaedro p. m. 1240, Taautum, ſeu, vt ab eo vocatur, Thevtvm numeros & computationem inueniſſe tradiderit. Quae ſi credibilia ſunt; vt eſſe mihi quidem videntur, *Phoenices* & *Aegyptii*, quorum ſtudia arithmetica, Phoenicum inprimis, nemo vmquam in dubium vocauit, primi omnium populorum, vt literis ſcripſerunt, ita quoque per literas, hoc eſt, per Ziphras, quas vulgo arabicas ſ. indicas vocant, computarunt. Hae Ziphrae ſenſim a Phoenicibus & Aegyptiis vna cum reli-

Digitized by Google

reliquis literis (§. 33.) ad alios orientis populos venerunt. Hebraei inprimis, & Θεόπνευστοι etiam ſacri codicis auctores Ziphris in ſcribendis numeris vſi videntur; errores certe numerorum, in ſacris literis deprehenſi, quod iam (††) b. VIGNOLIVS obſeruauit, ex nullo fonte tutius, quam partim ex Ziphris tranſpoſitis, partim ex *Zero* mox aucto, mox diminuto, deriuari poſſunt. Etſi qualis *Europaeorum* veterum, *Graecorum* praeſertim ac (†††) *Romanorum* arithmetica fuerit, ignoramus; conſtat tamen, PYTHAGORAM, qui inter A. M. 3376 & 3518 vixit, quique Phoenicibus, Aegyptiis aliiſque orientis populis magiſtris vſus eſt, notas numerales in computando adhibuiſſe, quae cum Ziphris noſtris maximam ſimilitudinem habuerant. Ex BOETHIO, qui ſaeculo VI poſt Chriſtum natum inclaruit, diſcimus, pythagoricam computandi rationem, quam Pythagoraei in praeceptoris ſui honorem *menſam pythagoraeam* & poſtea *abacum* appellarunt, ſaeculi VI hominibus non prorſus incognitam fuiſſe. Placet ipſa Boethii verba, (quae WEIDLERVS in duobus ſcriptis, in fronte huius §phi laudatis, illuſtrauit, & ab omnibus dubiis vindicauit) huc transſcribere. *Pythagorici vero*, inquit Boethius, *ne in multiplicationibus & partitionibus, & in podiſmis* (arearum menſionibus) *aliquando fallerentur, vt in omnibus erant ingenioſiſſimi & ſubtiliſſimi, deſcripſerunt ſibi quandam formulam, quam ob honorem ſui praeceptoris, Menſam Pythagoream nominabant, quia hoc, quod depinxerant, magiſtro praemonſtrante cognouerant. A poſterioribus appellabatur Abacus, vt, quod alta mente conceperant, melius, ſi quaſi videndo oſtenderent, in notitiam omnium transfundere poſſint, eamque ſubterius ſat mira deſcriptione formabant.* (Hoc loco ipſa abaci formula inſeritur). *Superius vero digeſtae deſcriptionis formula hoc modo vtebantur. Habebant enim diuerſe formatos apices vel characteres. Quidam enim huiuſcemodi apicum notas ſibi conſcripſerant, vt haec notula 1 reſponderet vnitati; iſta vt binario 2; tertia vero tribus 3; quarta autem quaternario 4; haec autem quinque adſcriberetur 5; iſta vero ſenario 6; ſeptima ſeptenario 7 conueniret; haec vero octonario 8; iſta vero nouenario 9 iungeretur. Quidam vero in huius formae depictione ceu literas alphabeti* (diſtinguit hic Boethius ſedulo arithmeticam hanc literalem ab illa ziphrica) *aſſumebant ſibi hoc pacto, vt litera, quae eſſet prima vnitati, ſecunda binario, tertia ternario, ceteraeque in ordine naturali numero inſignitas & inſcriptas tantummodo ſortiti ſunt. Hos etenim apices ita varie, ceu puluerem, diſpergere in multiplicando & in diuidendo conſuerunt, vt ſi ſub vnitate, naturalis numeri ordine, iam*

dictos

dictos characteres adiungendo locarent, non alii, quam digiti, naſcerentur. cet. Obſcuriuſcule quidem hac de re loquitur Boethius, & in eo etiam errat, quod Pythagoraeis ipſam huius inuenti laudem tribuit; ſed hoc nemini mirum videbitur, qui cogitauerit, quam diligenter Pythagoras eiuſque aſſeclae ſapientiam ſuam occultauerint. Quo etiam factum eſt, vt Ziphrae, quarum vſum Pythagoras primus Europae intulerat, tamdiu ab Europaeis negligerentur, donec *Arabum* arma victricia Mathematum & Philoſophiae ſtudiis reditum ex oriente in occidentis terras patefeciſſent.

(*) WACHTERVS in naturae & ſcripturae concordia, Sect. V. C. IV. p. 322. ſqq. vid. ſupra §. 28. num. 7.

(**) Vid. Memoires de Trévoux, Menſ. Sept. An. 1707. p. 1622.

(***) MABILLON. de re diplom. p. 215.

(****) HVETIVS in demonſtrat. euangel. p. 647. Edit. Pariſ. A. 1679. Conf. etiam *Nouveau Traité de Diplomatique* T. III. p. 526. ſqq.

(†) Vid. in *Memoires de Trévoux* A. 1740. Mart. artic. XXI. *Lettre à Mr. Rigord Commiſſaire de la Marine*, vbi mumiae eiusmodi exemplum propoſitum eſt. Inprimis vero lectu digna ſunt, quae affert tabuliſque illuſtrat illuſtriſſ. Comes de CAYLVS *dans le Recueil d'Antiquités Egyptiennes, Etruſques, Grecques & Romaines*, T. I. (Paris 1752. 4.) p. 65-76. coll. Tab. XXI-XXVI.

(††) DES VIGNOLES *dans la Chronologie de l'Hiſtoire ſainte*, T. I. p. 192. ſq.

(†††) Praeter ea, quae de *Abaco Romano* nouimus, cuius generis exemplum, aere exſcriptum, explicatur in WELSERI *rerum Auguſtanar. Vindelicar.* appendice, quae de monumentis peregrinis exponit. Vid. WELSERI Opera, edita a *Chriſtoph. Arnoldo* (Norimb. 1682. fol.) p. 421, 422. ſq. item in WELSERI *Epiſtolis*, ibid. p. 819 & p. 842. Adde WEIDLERI diſſ. de characteribus numerorum vulgaribus, p. 6. ſqq.

§. 67.

Numerorum arabicorum ſeu Ziphrarum epochae.

Etſi PYTHAGORAS, vt paragrapho praecedenti dictum eſt, iam multis ſaeculis ante Chriſtum natum Ziphrarum vſum in ſcholis ſuis docuerat; hae Ziphrae tamen poſterioribus tantum poſt ſalutarem virginis partum ſaeculis in Europa innotuerunt. Qui vulgarem opinionem ſequuntur, ii GERBERTVM, qui ſub nomine SILVESTRI II. ad Pontificis Romani dignitatem peruenit, Ziphras arabicas ſub exitum ſaeculi X. in Hiſpania didiciſſe tradunt. Alii contra, ATHANASIVM KIRCHERVM ſecuti, exiſtimant,

ſtimant, eas vna cum tabulis ALPHONSI X, regis Caſtiliae, inde a medio ſaeculo XIII. ad reliquas Europae gentes pedetentim fuiſſe propagatas. Atque id quidem pro certo affirmari poteſt, Ziphras noſtras ineunte ſaeculo XIII. ab Europaeis vſurpari coeptas, ac primo quidem in libris tantum mathematicorum, deinde in annalibus etiam, in calendariis aliiſque libris, tam manu exaratis, quam typorum arte exſcriptis. In monimentorum publicorum inſcriptionibus Ziphrae inde a ſaeculo XIV. occurrunt. *Ruſſi* tardiſſimi omnium Europaeorum ad vſum Ziphrarum peruenerunt, quippe quas demum PETRVS MAGNVS, feliciſſimus cultioris Europae imitator, ſuaeque nationis ſtator glorioſus, vaſtiſſimo imperio ſuo intulit. Quod ad *diplomata* attinet, Ziphrae in iis ante ſaeculum XV. albis coruis rariores ſunt. Nec multo frequentior earum vſus ipſo ſaeculo XV. animaduertitur. Nam inde a ſaec. XIII. vſque ad initium ſaeculi XVI. diplomata latina Romanorum notas numerales ſemper fere habent; ea vero diplomata, quae theotiſca lingua exarata ſunt, vel itidem numeros romanos referunt, qui formula quadam mox latina, mox theotiſca indicati ſunt; vel, quod ſaepius euenit, verbis diſertis iiſque theotiſcis, notas chronicas expreſſerunt. Theotiſcorum diplomatum haec ſunt exempla: 1) (*) *Hebbet des tho bekantniſſe – vnſe rechte inghezegele – ghehangen laten. Datum anno Domini MCCCCXI. die beati Andreae apoſtoli.* 2) (**) *Nach criſt geburt XIIII.*[C] *vnd im XXXVI. Jaren*, (hoc eſt, A. 1436.), *an Sand veits tag vnſer Rich* (Imperatoris Sigismundi) *des Hungerſchen im L. des Romiſchen im XXVI. des Beheimiſchen im XVI. vnd des Kayſertums im vierden Jaren;* itemque: *noch criſt geburtt XIIII.*[C] *dornoch in dem lxiiij. Jar.* 3) (***) *Mit vrkundt diß Briefs beſigelt mit vnnſ'm küniglichen* (Maximiliani I. Rom. Regis) *anhanngendem Inſiegel, Geben zu Coellen am Syben vnd zweintzigiſten tag des Monets Juny, Nach Criſti gepurde vierzehenhundert vnd im Vierund Newntzigiſten, Vnnſer Reiche des Roemiſchen im Neundten vnd des Hungeriſchen im Fünfften Jarenn.* Pari modo ſummae pecuniariae in diplomatibus quibusdam theotiſcis, qualia ſunt teſtamenta, literae emtionis, literae ſolutionis praeſtitae &c. eo, quo diximus, tempore, nunc notis Romanorum numeralibus, nunc verbis theotiſcis expreſſae ſunt; cuiuſmodi haec exempla ponemus: *lxv Reiniſch gulden*, quae formula bis (****) in literis, A. 1490. datis, repetita eſt, item: *Vyer hundert gulden Reiniſch Landßwerung*, quae pecuniae ſumma, hunc in modum voci-

vocibus diſertis expreſſa, bis itidem (*****) in charta quadam, A. 1499. data, occurrit. Eamdem numeros denotandi rationem adhuc ſaeculo XVI. vſurpatam deprehendimus; niſi quod etiam diplomata quaedam, quamquam pauciora, Ziphras vulgares habeant, cuius rei primum exemplum, inter tot millia autographorum, quae in manibus habuimus, demum (†) ad an. 1527. nobis occurriſſe meminimus. Poſt medium ſaeculum XVI. (circa an. 1575.) Ziphrae in theotiſcis diplomatibus, & in imperialibus adeo, vſitatiores factae ſunt: dominari vero demum inde a medio ſaeculo XVII. in diplomatibus quibuſcumque, latinis pariter, atque theotiſcis, coeperunt. Vnum hoc, antequam ab hoc loco diſcedamus, addere placet, notas numerales quaſcumque, pro diuerſitate temporum, forma admodum variare, ita vt, qui eas ſibi non familiares reddiderit, facile vnam cum altera confundere, grauiterque adeo errare poſſit. Bene itaque ii de re diplomatica meriti ſunt, qui numeralium notarum figuras, aere exſcriptas, cum orbe literato communicarunt: quo in numero ſunt WALTHERVS in Lexico diplom. p. 456-459. & auctores noui ſyſtematis diplomatici (*Nouveau Traité de Diplomatique*) T. III. ad p. 449. Tab. 60. Quibus & noſtra *Tab. aenea III.* adiungenda eſt.

(*) TREVER in *der Geſchlechtshiſt. der Herren von Münchhauſen*; in Cod. diplom. ad h. a.

(**) *Hiſt. Holzſchuher.* in Cod. dipl. p. 136, & p. 165.

(***) ibid. p. 223.

(****) ibid. p. 219.

(*****) ibid. p. 237 ſq.

(†) ibid. p. 315.

(††) ibid. p. 384. ſqq.

§. 68.

4.) *De Notis Tironis ſ. de Tachygraphia: ac quidem a) de illarum vſu vario ac definitione tam nominali, quam genetica.*

* Alphabetum Tironianum, ſeu Notas Tironis explicandi methodus: cum pluribus Ludouici Pii chartis, quae notis iisdem exaratae ſunt & hactenus ineditae, ad hiſtoriam & iuriſdictionem cum eccleſiaſticam tum ciuilem pertinentibus, auctore D. P. CARPENTIER. Lutet. Pariſ. 1747. fol. mai.

Iam ad explicandas *notas Tironis* properandum eſt, quarum enodatio moleſta quidem ac difficilis eſt, ſed labor omnis ſumma, quam ea-

rum cognitio praeſtat, vtilitate facile compenſatur. Exſtat enim tam codicum manuſcriptorum, quam diplomatum maximus numerus, quae vnice his notis exarata ſunt; deinde ſunt quoque codices ac diplomata, quae Tironis notas, mox plures, mox pauciores, vel ad marginem, vel intra verſus etiam poſitas, tamquam flores ſparſos, habent; nec quidquam praeterea in vetuſtioribus diplomatibus ſollemnius eſt, quam chaos illud cancellariorum, quod notis Tironis refertum eſſe, nobis conſtat. Huc denique referenda eſt Epiſcoporum conſuetudo, qui in ſubſcriptionibus ad ſignificanda haec verba *indignus ſubſcripſi*, itemque ad declarandas ſedes ſuas epiſcopales notis Tironis vſi ſunt. Omnes hae ſcripturae, velut tot ſphyngis aenigmata, Oedipos adhuc exſpectant, qui explicent eas, & ad vſum reipublicae literariae accommodent. Exoptanda eſt haec felicitas literato orbi, immo ſperanda fortaſſe noſtra aetate, praeſertim quum (*) celebres illi operis noui diplomatici auctores ad diſcendam hanc *Tachygraphiam* haud ita pridem viam ſatis tutam commodamque laudabili conatu nobis patefecerint: licet ſimul fatendum ſit, eos arcanorum ſuorum partem haud exiguam cum literatis nondum communicaſſe: quorum plene cognoſcendorum ſpes fortaſſe etiam cum ipſo eorum inuentore praecipuo, TVSTINIO, ſatis praematuris rei diplomaticae proh! dolor erepto, prorſus interiit. Nos in praeſenti viri huius beati inuentis vtemur, de noſtris autem cogitatis tantum iis adiiciemus, quantum inſtituti noſtri ratio poſtulare videtur. *Notae Tironis*, quod cognomen a Ciceronis liberto, TVLLIO TIRONE habent, ſunt figurae, vnico vel pluribus ſignis literalibus, vel arbitrariis etiam, vocem vnicam vel plures exprimentes, quales ſunt (*Vlcu*, hoc eſt, villicus), Vl (*VBS*, hoc eſt, vir bonus). Formatae autem ſunt notae Tironis 1) ex literis vnitis ſeu curſiuis (§. 41), 2) coarctatis ſ. monogrammaticis, 3) abbreuiaturis proprie dictis, ac 4) ſiglis (§. 56-62). Literae hae tironianae partim integrae ſunt, partim mutilae (v. gr. 3 pro B. / ſeu \ pro A), immo etiam varie tranſpoſitae: nec latinae tantum, verum etiam graecae, ac denique maiuſculae non magis, quam minuſculae. Sed praeter literas, vt in definitione diximus, ſigna etiam arbitraria in notas Tironis irrepſerunt. Itaque notae Tironis, quia maximam partem ex veris literis conſtant, poſſunt *literarum* genus aliquod haud abſurde dici: ex quo ſimul patet, eas ab hieroglyphis Aegyptiorum & a ſcriptura ſymbolica Sinenſium aliorumque populorum differre; ſed cum, hoc non obſtante, literae tironianae

Digitized by Google

nianae formam ſuam ordinariam ſaepiſſime occultent, & omnia alia magis, quam literae veri nominis, primo certe conſpectu, eſſe videantur, ac denique multa ſigna arbitraria, vt puncta & lineas varii generis, admittant; haud incommode etiam *notarum* nomine & olim appellatae ſunt, & nunc quoque appellari poſſunt.

(*) Vid. *nouveau Traité de diplomatique* T. III. p. 562-622.

§. 69.

b) Diuiſio notarum Tironis, itemque figurarum & ſignorum, ex quibus illae conſtant.

Notarum Tironis aliae ex pluribus figuris, ſeorſim poſitis, conſtant, aliae vna tantum figura contentae ſunt. Hae itaque *notae ſimplices*, illae *compoſitae* appellari poſſunt. Compoſitae notae duas, tres, quatuor, quinque &c. figuras, ſeparatim poſitas, habere poſſunt. Quare eas in *duplices, triplices, quadruplices, quintuplices* &c. diſpertiri, rei ipſi haud abſonum videtur: cuiuſmodi plerumque ſunt, quae nomina ſubſtantiua cum adiectiuis ſuis, item caſus cum praepoſitionibus, eorum rectricibus, exprimunt. Sed ipſae, etiam *figurae* vel *ſimplices* ſunt, vel *compoſitae*, quarum illae vnum dumtaxat ſignum, ſiue literale, ſiue arbitrarium; hae plura habent. In figuris compoſitis primum ſignum *inchoatiuum*, alterum *auxiliare*, tertium (ſi qua figura plura duobus ſigna habet) *ſubalternum*, reliqua autem verbis numeralibus, vt *quartum*, *quintum* &c. ac vltimum denique *finale*, appellabimus. Neque abſurde fecerit, quiſquis ſingula figurarum compoſitarum ſigna verbis numeralibus ſignificet. E. gr. notae ſimplices ſunt / (ad), \ (ab), C hoc eſt cor, nota compoſita eſt, ex duabus figuris ſimplicibus, id eſt, ex litera C & puncto conſtans: quale etiam hoc eſt M` quod ſignificat Meum. Sed notae J` verbum, 3` bonum, ſunt notae compoſitae, & quidem duplices, quarum figura prior compoſita, poſterior ſimplex eſt: illa enim literas vnitas *v* (ſignum inchoatiuum ſ. primum) & *b* (ſignum auxiliare ſ. ſecundum): haec literas contiguas *B* (ſignum inchoatiuum ſ. primum) *o* (ſignum auxiliare ſ. ſecundum) & *v* (ſignum ſubalternum ſ. tertium) exhibet. In nota denique compoſita eaque duplici (Eructauit) vtraque figura compoſita eſt: prior enim literas *E*, *ρ* (id eſt *r* graecum), *v*, *c*, *t*; poſterior literas *v*, *i*, *t*, partim vnitas, partim contiguas refert. In notis earum

vocum, quae *flexibiles*, hoc eſt, vel declinabiles, vel coniugabiles a grammaticis vocantur, duae plerumque figurae, principales ſaltem animaduerti atque inter ſe diſtingui poſſunt; quarum vna literas vocis radicales, altera flexionis literas ſ. terminationem, exprimit. Illa igitur *figura radicalis*, haec *terminatiua* bene recteque dicitur. E. gr. (Eructauit), (opa, id eſt, opera). Figurae terminatiuae plerumque minore forma & ad ſiniſtrum apicem figurarum ſuarum radicalium exarantur: quamquam haud raro etiam contingit, vt illae radicalibus figuris mox praeponantur; mox ſupra vel infra eas collocentur.

§. 70.

Origo & fata notarum Tironis.

Etſi notae Tironis non tam antiquae ſunt, quam ſiglae; conſtat tamen, illas inter inuenta vetuſtiſſima eſſe referendas. *Hebraeos* notis Tironis vſos eſſe, quidam ex Pſalmo XLV. 2. comprobare voluerunt. Apud *Graecos* certe XENOPHON, princeps ille Athenienſium, Socratiſque auditor ac praeco, ſi notas Tironis non inuenit, iis tamen primus Graecorum fuit vſus. *Romani veteres* eas ſine dubio, vt multa alia, a Graecis acceperunt, & in publicis priuatiſque rebus ſcribendis, praeſertim inde a tempore (*) conſulatus CICERONIS (A. M. 3921.) creberrime adhibuerunt. Notarum enim periti apud Romanos permulti homines, & Imperatores etiam, vt TITVS, teſte SVETONIO in eius vita, fuerunt, quippe quas in *ſcholis* a magiſtris iuxta cum ſcriptura ordinaria didicerant; qua de re PRVDENTIVS in laudem S. Caſſiani, qui ſaeculo IV. mortem pro Chriſti doctrina occumbere non dubitauit, ita canit:

„Praefuerat ſtudiis puerilibus, & grege multo
„Septus, magiſter literarum ſederat,
„Verba notis breuibus comprendere multa peritus,
„Raptimque punctis dicta praepetibus ſequi.

Hinc, qui notis ſcribere nouerant, *Notarii* dicti. Nulla fere concio ad populum pro roſtris ſiue publicis ſiue ſacris habita eſt, nihil in iudiciis dictum, quod notis non exciperent notarii, vel alii etiam periti homines. Teſtamenta praeterea, aliaque acta tam publica, quam priuata, item acta martyrum cet. notis fuerunt delineata (*concipirt* & *protocollirt*, antequam ſtudioſius elegantiuſque deſcriberentur (*mundirt*). Ac fortaſſe in omnibus, ſollemnio-

lemnioribus certe maiorisque momenti diplomatibus hoc obſeruatum fuit, vt prima eorum delineatio ſ. conceptio (*das Concept*) notis tironianis fieret, cui rei teſtimonio ea fortaſſe diplomata eſſe poſſunt, quae notis his exarata nunc quoque exſtant, ac nobis eo cariora eſſe debent, quo ſaepius contigit, vt autographa ſtudioſius confecta (*die mundirten Exemplaria*) aut interierint, aut adhuc lateant alta nocte tenebriſque oppreſſa. Notae Tironis non ab vno dumtaxat homine, ſed a multis deinceps inuentae atque auctae ſunt: ex quo ſimul intelligitur, cur non eadem omnium notarum ratio ſit, & quare exceptionibus nonnullis regulae illarum ſint obnoxiae. De notarum vero auctoribus haec habet ISIDORVS HISPALENSIS, qui A. 636. diem obiit ſupremum: "Vulgares notas „*Ennius* primus mille & centum inuenit. Notarum vſus erat, vt quid„quid pro concione aut in iudiciis diceretur, Librarii ſcriberent. Com„plures ſimul aſtantes, diuiſis inter ſe partibus, quot quiſque verba & „quo ordine exciperet, Romae primus *Tullius Tiro*, Ciceronis libertus, „commentus eſt. Notas, ſed tantum praepoſitionum, poſt eum tertius „*Perſannius*; *Philargyrus* & *Aquila*, Libertus Maecenatis, alias addide„runt. Deinde *Seneca* (diuerſus ſine dubio a duobus illis Senecis, Rhe„thore & Philoſopho) contracto omnium digeſtoque & aucto numero, „opus effecit in quinque millia. Notae autem dictae eo, quod verba „vel ſyllabas, praefixis characteribus, notent, & ad notitiam legentium „reuocent." Quum itaque pleraeque Tironis notae, quae eo tempore, quo Seneca philoſophus vixerat, in vſu erant a libertis ac ſeruis excogitatae eſſent; non eſt mirum, eum de illis notis (**), hoc paullo durius tuliſſe iudicium: "Quid verborum notae, quibus quamuis citata excipi„tur oratio, & celeritatem linguae manus ſequitur? *Vilißimorum manci„piorum iſta commenta* ſunt." E quibus verbis ſimul patet, Senecam, quem Iſidorus inter notarum inuentores numerat, diuerſum a Seneca philoſopho eiuſque parente cognomini fuiſſe. Sed inuentoribus notarum annumerandus quoque eſt *Cyprianus*, praeſul Carthaginenſis, quippe qui ſaeculo III. notas Tironis inſigniter auxit, dum praecipue vocabula, Chriſtianorum vſibus neceſſaria, iis addiderat. Haec ſcriptura compendioſa amatores quam plurimos per multorum ſaeculorum decurſum habuit, donec eius auctoritas ſub exitum ſaeculi IX. in Gallia, & ſaeculo X. exeunte in Germania ſenſim minueretur: ex quo tempore notae Tironis vicem ſteganographiae ſ. ſcripturae cuiuſdam occultae ſaepe ſuſtinuerunt. In cancellariorum ſignis hae notae vſque ad ſaeculum XI. animad-

uer-

uertuntur. Nec praetermittendum eſt, multas notas Tironis, quales e. gr. ſunt, quae voces &, *autem*, *Deus*, *eius*, *omnibus*, *etenim* &c. exprimunt, in ſcripturam ordinariam, tamquam abbreuiaturas, tranſiiſſe. Obſeruamus denique, in (***) *Britannia* nunc quoque vſum notarum Tironis quamquam diuerſarum a Romanis, in ſcholis a profeſſoribus ſingularibus doceri: eo quidem conſilio, vt quae tam in Curiis ſ. Comitiis Regni (*Parlamenten*) quam in Templis publice dicuntur ac geruntur, calamis excipi poſſint.

(*) Vid. PLVTARCH. in Catone Vticenſi, itemque ipſe CICERO in epiſt. ad Attic. XIII. 32.

(**) SENECA epiſt. 90.

(***) Huic rei argumento eſſe poſſunt libri peculiares, quos Tachygraphiae huius in Britannia profeſſores ediderunt: cuiusmodi hi duo nunc in manibus meis ſunt: 1) *Tachygraphy, the moſt exact and compendious Method of Short and Swift writing, that hath ever yet been publiſhed by any; compoſed by* THOMAS SHELTON, *Author and Profeſſour of the ſaid Art; approved by both the Univerſities.* London 1655 & 1660. 8. min.

2) *Stenography compleated, or the Art of Short-Hand brought to perfection, being the moſt eaſy, exact, lineal, ſpeedy, and legible Method extant — Compoſ'd by* JAMES WESTON, *the only Author and Profeſſor of this new Method.* Lond. 1727. 4. min.

§. 71.

Methodus inueniendi & explicandi ſyſtematis notarum Tironis propoſita.

Quantus notarum Tironis numerus ſit, vel ex hoc intelligitur, quod GRVTERVS operi ſuo de inſcriptionibus romanis plus quam viginti ſex millia eiuſmodi notarum, quamquam ſine vllo ordine, & tamquam rudem indigeſtamque molem, ſubiunxerit. Accuratius rem tractaſſe a multis creditur CARPENTIERIVS, vir reuerendus, cuius alphabetum tironianum bis mille notas, ordine alphabetico diſpoſitas explicataſque ſiſtit: ſed ne hoc quidem opus, elegantiſſimum licet, eruditorum hominum reique huius ſatis peritorum deſiderio ſatisfacere potuit. Is, qui in poſterum in hac *diplomaticorum algebra* primum ipſe proficere, deinde alios eam docere, atque ad inuentoris etiam laudem eximiam aſcendere conatur, 1) dabit operam, vt literas ſingulas tironianas, varietate, quam habent, non obſtante, ex ſcripturis tironianis excerpat, atque ordine alphabetico diſponat. Poſtquam hoc alphabetum tironianum ſibi familiare red-

Digitized by Google

reddiderit, curabit, vt 2) literarum vniendarum & coarctandarum rationem (§. 41, 46, & 56.), 3) ſiglas veterum Latinorum, 4) abbreuiaturas, ante ſaeculum XI. vſitatas, ac 5) notas, quibus particulae latinae, aduerbia ſcil. praepoſitiones & coniunctiones; itemque flexiones vocum (§. 69.) exprimuntur, diſcat, memoriaeque firmiter infigat. Ita praeparatus exercitatuſque ad componendum *Lexicon Tironianum* accedere demum cum ſpe feliciter proficiendi poteſt. At vero Lexicon hoc non ad modum alphabeti tironiani, quod Carpentierius edidit, ſed potius ad guſtum geniumque Lexici diplomatici Waltheriani adornandum eſt; hoc eſt, notae Tironis ſecundum ordinem literarum, quae primae in notis ſunt, non vero earum, quae primae ſunt in vocibus, quas notae exprimunt, diſponi debent: conſtat enim, multas notas Tironis mox ab intermediis, mox a finalibus literis vocum, quas referunt, incipere.

CAPVT V.

LINNAEISMVS GRAPHICVS.

* *Nouveau Traité de Diplomatique* T. II. p. 535 — T. III. fin.

§. 72.

Quatuor regna ſcripturarum, ſingulorumque regnorum claſſes, ordines, ſeries.

Iam bono auſpicio ad ipſas ſcripturarum diuiſiones venimus. Hiſtoriae naturalis architecti laudabiliſſimo conatu omnia ea, quae natura, mater alma, promit, in regna, claſſes, ordines, genera & ſpecies diſpertire ſolent: cuius methodi elegantiſſimae vtiliſſimaeque inuentor LINNAEVS non primus quidem, is tamen eſt, qui felici ingenio ſuo ſummiſque in Hiſtoriam naturalem, Botanicam praeſertim, meritis omnium oculos, inuidos etiam, in ſe conuertit, noſque inprimis ad ſui admirationem commouit. Nos itaque, partim artis diplomaticae amore capti, partim hac cogitatione confirmati, naturae & artium maximam ſimilitudinem eſſe, in admiranda methodi Linnaeanae pulchritudine ac praeſtantia eo vſque progreſſi ſumus, vt crederemus, eam ad diuidendas etiam ſcripturas haud incommode accommodari poſſe. Sed factis iam rei huius experimentis, quae amicis noſtris haud diſplicere videbantur, in alterum tomum

Digitized by Google

mum noui ſyſtematis diplomatici (*nouveau Traité de diplomatique*) incidimus, in quo non ſine indignatione aliqua, vt accidit hominibus, qui reculas ſuas amare ſolent, conſilium noſtrum anticipatum eſſe, animaduertimus. Verum enim vero animus noſter mox ab indignatiuncula ſua ad hilaritatem quodammodo reuocatus eſt, quum ſyſtema noſtrum compararemus cum gallico, ac diuerſitatem haud exiguam inter vtrumque eſſe cognoſceremus: quamquam eodem tempore inſtitutum noſtrum nouitatis laude eſſe aliqua ex parte priuatum, vidimus. Sed agite, ad rem ipſam explicandam accedamus. Primum omnium ſcripturas in *quatuor regna* diuidere placet, quorum nomina haec ſunt:

I. *Regnum artificiale.* Scriptura artificum: Inſcriptiones (*Künſtlerſchrift, Inſchriften*). Qua diplomata, *Tabulae* (in vernacula *Inſchriftliche Urkunden*) dici poſſunt.

II. *Regnum librarium.* Scriptura librariorum: Codices MSS. (*Bücherſchrift, Handſchriften*). Qua diplomata, *Codicilli* (in vernacula *Handſchriftliche Urkunden*) appellari poſſunt.

III. *Regnum notariale.* Scripturae notariorum ſeu perſonarum publicarum (*Kanzleyſchriften*). Qua diplomata *Chartae* (in vernacula *Kanzley-Urkunden*, ſeu ſimpliciter *Urkunden*) dici poſſunt.

IV. *Regnum priuatum.* Scriptura priuatorum: Scripturae vſuales, hoc eſt, quae in vſu quotidiano ſunt (*Currentſchriften, gemeine Schriften*). Qua diplomata *Schedae* (in vernacula *Current-Urkunden*) appellari poſſunt.

Horum regnorum quodlibet in *duas claſſes* commode diuidi poſſe exiſtimamus, quae ſunt I.) *Scriptura realis* (in vernacula *Bilderſchrift*), conſiſtens in imaginibus rerum, pictura qualicumque expreſſis, & II) *Scriptura literalis* (in vernacula *Buchſtabenſchrift*), ſonos vocis humanae, qui infiniti videntur, paucis literarum notis terminans. Scriptura realis multo antiquior literali eſt: homines enim initio non ſcripſerunt verba, ſed pinxerunt res ipſas. Si quis cogitauerit, fieri non potuiſſe, vt primorum temporum hiſtoriae, & genealogica praeſertim atque chronologica momenta, quae in prioribus Geneſeos capitibus commemorantur, ſolius memoriae auxilio ad Moſen vſque incorrupte propagarentur, niſi monimenta quaedam, ſcriptura ſaltim reali inſignita, quae Moſes conſulere potuerit, exſtitiſſent; haud difficulter in eam nobiſcum ſententiam diſcedet, iam ante diluuium ſcripturam aliquam realem fuiſſe vſitatam.

Poteſt

Digitized by Google

Poteſt autem ſcriptura realis in *tres* potiſſimum *ordines* deſcribi. Initio enim omnes populi, & *Aegyptii* etiam ac *Sinenſes*, antequam illi nempe hieroglyphicam, hi vero characteriſticam ſcribendi rationem introduxiſſent, ipſarum rerum integras imagines pinxerunt, ponendo e. gr. figuras equi, bouis, hominis, cet. pro vocabulis equus, bos, homo, item figuras digitorum manus humanae pro numeris. Eodem modo veteres *Sinenſes* e. gr. piſces, teſtudines, ſerpentes, ranas, mures, cet. ipſis horum animalium figuris pictis denotarunt. Quid? quod *Mexicani* recentiori adhuc aetate quidquid legum annaliumque ſcripſerant, pictis rerum ipſarum integris imaginibus ſignificarunt. Primum hunc & antiquiſſimum realis ſcripturae ordinem *ſcripturae idiopragmaticae* ſeu *mexicanae* nomine appellabimus. Quoniam vero quo plurium rerum cognitione homines ſenſim ſenſimque imbuti fuerant, eo moleſtior ſcriptura idiopragmatica fiebat; realis ſcripturae compendia varia, quibus figurarum ſeu imaginum partim magnitudo & ambitus, partim numerus ac multitudo minuebatur, temporis progreſſu excogitata ſunt: in quo quidem ſcribendi genere, quod *hieroglyphicum* vocant, *Aegyptios* inprimis, & quodammodo etiam *Sinenſes*, veteres nempe, excelluiſſe conſtat. Sed cauendum hic eſt, ne hieroglyphicam ſcribendi rationem primo ſtatim tempore ab Aegyptiis ſacerdotibus ad occultandas res, ſacras potiſſimum, adhibitam fuiſſe exiſtimes; illa enim ab initio, vt vniuerſa ſcriptura realis, communis aliqua & popularis ſcriptura fuit. Pro triplici figurarum hieroglyphicarum genere *triplex* quoque ſcripturae hieroglyphicae *ſeries* conſtitui poteſt. Prima eſt *ſcriptura cyriologica*, quae partem rei alicuius praecipuam pro re tota depictam exhibet. E. gr. duae manus, quarum vna clypeum, altera arcum tenet, apud Aegyptios, ſicut apud Sinenſes duae manus cum arcu ſolo, ad proelium ſignificandum adhibitae ſunt. Sic etiam in ſignis Zodiaci figura ♈, hoc eſt, caput cornutum arietis, pro ipſo ariete, item ♉, hoc eſt, caput tauri cornutum pro ipſo tauro, & lineolae curuatae hunc in modum ♒ pro aqua fluente vſurpatae ſunt. Altera hieroglyphicae ſcripturae ſeries eſt ſcriptura *hierographica* ſeu *ſacerdotalis*, quae etiam ſcriptura *hieroglyphica currens*, item *ichnographica* dici poteſt, propterea quod imagines rerum, extremis tantum lineis (*blos in Umriſſe*) ad minuendum ſcribentis laborem deſcriptas exhibet. E. gr. dum circulus ☉ pro ſole, diſcus apud Sinenſes, vel etiam haec figura ☽ pro luna, item piſcium, florum, ariſtarum figura ichnographica vſurpata deprehenduntur. Sinenſium ſcriptura antiquior tota fere ex eiuſmodi figuris ichnographicis

phicis compoſita erat. Ex ſcriptura ſacerdotali apud Aegyptios epiſtolica, & ex hac demum literalis ſcriptura, tam ſacra, quam vulgaris, orta eſt. Tertia ſcripturae hieroglyphicae ſeries eſt *ſcriptura ſymbolica* ſeu *analogica*, quae figuris metaphoricis, vel allegoricis etiam conſpicua eſt, eamque ob cauſſam aliarum rerum imagines proprias ad ſignificandas res quaſdam adhibet, idque ob aliquam ſimilitudinem, quae inter eiuſmodi res intercedit, vel intercedere ſaltim creditur. E. gr. figura apis in ſcriptura idiopragmatica animalculum illud mellificans, in ſcriptura autem ſymbolica apud Aegyptios Regem denotauit, propterea quod Regis eſt, iuuare ciues bonos, & punire nocentes. Iidem Aegyptii vulturis imagine naturam, omnium rerum matrem, ſignificarunt, quia mares nullos inter hos alites inueniri exiſtimabant. Sic etiam circuli figura, quae in ſcriptura hierographica ſ. ichnographica ſolem ſignificabat, poſtea ad denotandum Deum, ſcoelum, aeternitatem, annum aliaſque res ſimiles translata eſt: & bos Aegyptiis quoque fuit ſymbolum & ipſius terrae, & agriculturae & frumenti, ex quo Pharaonis ſomnium, Gen. XLI. 8. explicari poteſt. Sceptrum denique, cui oculus imponebatur, ad ſignificandam Principis, vel Dei ipſius etiam prouidentiam adhibitum eſt. Atque haec exempla ſunt metaphoricorum ſymbolorum: allegoricorum autem hoc ponemus exemplum, quod CLEMENS ALEXANDRINVS L. V. Stromat. p. 242. his verbis commemorauit: „Dioſpoli, quae eſt vrbs Ae„gypti, in aede ſacra, quae Pylon vocatur, expreſſus eſt *puellus*, ſignum „generationis, *ſenex* vero interitus, & rurſus Dei ſymbolum *accipiter*, & „*piſcis* ſymbolum odii. Et in alio rurſus ſignificatu *crocodilus* eſt ſignum „impudentiae. Videtur ergo hoc ſymbolum ſimul poſitum, hoc ſignifi„care; *O qui naſcemini & interitis, Deus odio habet impudentiam.*„ Sed idiopragmaticae & hieroglyphicae ſcribendi rationi nouarum rerum cupidi mortales temporis progreſſu etiam *ſcripturam characteriſticam*, quae res characteribus arbitrariis exprimit, adiunxerunt. Huc Sinenſium recentior ſcriptura referri ſolet, quippe quae, ſi characteres idiopragmaticos & hieroglyphicos excipias, tota ex ſignis arbitrariis compoſita eſt; quamquam DEGVIGNES, vir illuſtris, qui ad illuſtrandas orientis res natus videtur, haud ita pridem in commentatione peculiari, Academiae regiae inſcriptionum A. 1758. recitata (*Memoire dans lequel on prouve, que les Chinois ſont une colonie Egyptienne*, Paris 1759. 8.), p. 58. ſqq. oſtendit, ſigna pleraque ſcripturae Sinenſium ex literis phoeniciis & aegyptiis depromta fuiſſe. De ſcriptura reali eiuſque ordinibus ac ſeriebus pro inſtituti ratione

tione ſatis diximus. Qui plura hac de re noſſe cupiunt, eos ad illuſtriſſ. Comitis de CAYLVS *Recueil d'Antiquités*, T. I. p. 1-76, ANTON. YVES GOGVET *de l'origine des Loix, des Arts & des Sciences, & de leurs progrès chez les anciens Peuples* (III. Tomi, Par. 1758. 12. mai.; qui liber a *Geo. Chph.* HAMBERGERO in linguam vernaculam translatus, prodiit Lemgo 1760-62. T. III. 4. mai.), T. I. L. II. C. VI. (Edit. german. p. 171. ſqq.), item ad WACHTERI librum, cui titulus eſt: Naturae & ſcripturae concordia, Sect. I. p. 1-47, inprimis vero ad WILHELMI WARBVRTONII, viri reuerendi, librum egregium, qui inſcriptus eſt: *The divine legation of Moſes*, Voll. II. L. II. Sect. IV. p. m. 66. ſqq. ablegamus. Hoc vnum addere placet, imagines perſonarum, locorum, rerum aliarum, quas in nummis, gemmis, ſigillis, inſignibus ſeu armis (*Wappen*) ceteriſque id genus monimentis obſeruare licet, item ſigna aſtronomica, arithmetica, chemica cet. ad ſcripturam realem iure meritoque referenda eſſe. Aliae enim harum figurarum idiopragmaticae ſunt, vt inſignia omnia loquentia, item ductus, quos dicunt, honorabiles; aliae in hieroglyphicis numerari debent, e. gr. caput turcicum in Principis Schwarzenbergenſis inſignibus figura cyriologica eſt; aliae denique characteriſticae ſeu arbitrariae ſunt.

Iam ſequitur, vt *ſcripturae literalis* ordines eorumque ſeries paucis percurramus. Poteſt vero ſcriptura literalis, cuius originem iam ſupra (§. 33.) deſcripſimus, in varios ordines diſpeſci, cuius hi praecipui ſunt I) *Scriptura orientalis*, eiuſque ſeries, vt 1.) Scriptura *Phoenicia* cum *Carthaginienſi* & *Samaritana*, 2) *Aegyptiaca*, literalis ſcilicet, tam ſacra, quam popularis, 3) *Hebraica*, 4) *Syriaca*, 5) *Arabica* cum *Aethiopica*, 6) *Perſica*, cet., II.) Occidentalis *Graeca*, III.) Occidentalis *Etruſca*, IV.) Occidentalis *Romana* ſiue *Latina*, V.) *Septentrionalis* ſeu *Runica*. Sed placet, omnia ea, quae huc vſque de ſcripturae tam realis, quam literalis diuiſionibus dicta ſunt, hac tabula lectorum oculis exhibere:

Claſſis I. *Scriptura realis*, (in vernacula *Bilderſchrift*): pictura rerum ipſarum.

Ordo I. Scriptura *idiopragmatica* ſ. *mexicana*: imagines ipſarum rerum integrae, ac proprie ſumtae.

Ordo II. Scriptura *hieroglyphica* ſ. *aegyptiaca*: imagines ipſarum rerum compendioſae.

Series I. Scriptura *cyriologica*: partes rerum praecipuae pro rebus ipſis depictae.

 Series

Series II. Scriptura *hierographica* ſ. *ſacerdotalis*, item *ichnographica:* ichnographia (*Umriß*) rerum pro rebus ipſis.

Series III. Scriptura *ſymbolica* ſ. *analogica*, figuris metaphoricis vel etiam allegoricis vtens.

Ordo III. Scriptura *characteriſtica* ſ. *Sinenſis*, characteribus arbitrariis res exprimens.

* Subtilius curatiusque ſcriptura realis ita diuidi poteſt:

I.) Scriptura *idiopragmatica:* imagines rerum proprio ſenſu vſurpatas exprimens. Eſt vel

1) *holographica:* imagines rerum integras exhibens.

2) *merographica:* imagines rerum compendioſas exhibens. Merographica ſcriptura itidem duplex eſt, vel

a) *cyriologica*, partem rei praecipuam pro re integra depingens.

b) *ichnographica* ſ. *hierographica* & *ſacerdotalis*, rerum figuras extremis tantum lineis ſignificans.

II.) Scriptura *ſymbolica* ſ. *analogica*, metaphoricis vel allegoricis etiam figuris res exprimens.

(2) – II.): *Hieroglyphica* ſcriptura ſ. ſcriptura realis compendioſa.

III.) Scriptura *characteriſtica*, ſignis arbitrariis vtens.

Claſſis II. Scriptura literalis (in vernacula *Buchſtabenſchrift*): ſcriptura, verborum ſonos pauciſſimis ſignis, quae literae dicuntur, exprimens

Ordo I. Scriptura *orientalis.*

Series I. Scriptura *phoenicia*, cum *carthaginienſi* & *ſamaritana.*

Series II. Scriptura *aegyptiaca*, literalis nempe.

Partitio I. Scriptura aegyptiaca *ſacra.*

Partitio II. Scriptura aegyptiaca *popularis.*

Series III. Scriptura *hebraica.*

Series IV. Scriptura *ſyriaca.*

Series V. Scriptura *arabica*, cum *aethiopica.*

Series VI. Scriptura *perſica*, cet.

Ordo II. Scriptura occidentalis *graeca.*

Ordo III. Scriptura occidentalis *etruſca.*

Ordo IV. Scriptura occidentalis *romana* ſ. *latina.*

§. 73.

Digitized by Google

§. 73.

De ſcriptura romana ſpeciatim: ac quidem 1) de ſcripturis dominantibus in quatuor regnis.

De tribus prioribus claſſis II. ordinibus (§. 72.) iam nihil attinet pluribus exponere: ſed ordo IV, hoc eſt, ſcriptura occidentalis *romana* ſiue *latina*, dignus eſt, de cuius ſeriebus, partitionibus, generibus ac ſpeciebus accuratius dicamus. Antequam vero ad rem ipſam accedamus, pauca tum de *ſcripturis latinis*, *quae* in quatuor regnis deinceps *dominatae ſunt*, tum de *epochis literarum latinarum longiorum* praemittenda videntur. Quod itaque primum ad *ſcripturas latinas*, in quatuor regnis *dominantes*, attinet, tota res ex hac tabula facile cognoſci poterit:

I. In *regno artificiali*

1. dominata eſt ſcriptura *maiuſcula* ⎤ vſque ad *medium ſaeculum XIV.*
2. rariores fuerunt ſcripturae *minuta & curſiva* ⎦

* Pauciſſimae ſcilicet inſcriptiones ſunt, quas totas literis minutis & curſiuis ante hoc ſaeculum exaratas eſſe conſtat: quamquam inſcriptiones, florente adhuc Imperii Romani ſtatu, reperiantur, quae minuſculas literas maiuſculis admixtas habent.

II. In *regno librario*

1. *ante ſaeculum VIII.*
   a. dominata eſt ſcriptura *minuta:*
   b. paſſa tamen eſt etiam, ſcripturam *vncialem* & *curſiuam* ſibi admiſceri.

   * Si ex numero librorum manuſcriptorum, qui ad noſtra tempora peruenerunt, ſcripturae dominium definias; id maiuſculae ſcripturae libentius, quam minutae adiudicaueris: ſed ſcias, plures codices, literis maiuſculis, quam minutis, ſcriptos aetatem tuliſſe, & ideo quidem, quod illi, quia faciliores lectu, vel pretioſiores etiam eſſent, quam hi, diligentius cuſtodirentur.

2. *Saeculo VIII.* inſolentius dominari coepit ſcriptura *minuta*, adeo vt ſcripturae maiuſculae ac curſiuae admixtionem admodum aegre ferret.
3. *Saeculo IX.* dominium ſcripturae *minutae* in tyrannidem quaſi mutatum eſt. Quare ſcriptura *curſiva* prorſus aufugit; nec prius, quam *ſaeculo XIII.* rediit, nouo habitu, gothico nempe ſ. potius ſcholaſtico induta.

4. *Sae-*

Digitized by Google

4. *Saeculo X.* ſcriptura etiam *maiuſcula*, tyrannidem *minutae* velut deteſtata, ex libris exulauit: quod vero non ita intelligendum eſt, quaſi ſcriptura maiuſcula hoc tempore prorſus interierit: ſed id tantum dicere volumus, commixtionem harum ſcripturarum penitus ceſſaſſe. Quare ſi qui codices literis maiuſculis ſcribendi eſſent, nullae minutae admiſſae ſunt, quemadmodum hae itidem illarum ſocietatem detrectarunt.

III. In *regno notariali*

1. *Saeculis V. & VI.* acta *Italiae*, hoc eſt, antiquiſſima, quae nobis ſuperſunt, diplomata chartacea, *literis curſivii* exarata ſunt. Vide exempla in *Nouveau Traité de diplomatique* T. III. Tab. 63. ſq. ad pag. 626. ſqq.

2. *ante ſaeculum VIII.* in diplomatibus *anglicis*, quae nobis ex hoc tempore reſtant, ſcriptura *maiuſcula*, partim *pura*, partim *mixta* ex literis maiuſculis & minutis, dominata eſt. Scriptura *minuta*, pura nempe, prorſus exulauit.

3. Inde *a ſaeculo VIII*, & in Anglia quidem *A. 730*, in Gallia vero atque in Germania *Pipino* regnante, ſcriptura *minuta* in diplomatibus dominari coepit; ac primo quidem in diplomatibus eccleſiaſticis, praeſertim ſaeculo IX, deinde in Imperatorum etiam diplomatibus, quamquam ſenſim ac ſine ſenſu, ac paullo poſt in chartis quoque priuatorum prae maiuſcula adhibita eſt.

4. *Saeculis XI. & XII.* ſcriptura *minuta* ſola regnauit: niſi quod, quamquam rariſſime, vna alteraque litera curſiua literis minutis admixta cernatur.

5. *Saeculo XIII.* ſcriptura *curſiva*, ex diuturno exilio quaſi redux, in ſcripturam minutam adeo ſaeuiit, vt nullum diploma huius temporis occurrat, quod literis minutis ſcriptum ſit, praeter pauciſſima, ea nempe, quae modo velut ſollemniore expedienda erant.

* Scriptura haec curſiua, quam *gothicam* alii, nos *neogothicam* ſ. *ſcholaſticam*, appellamus, mirum eſt, quam paucorum annorum ſpatio orta ſit, inualuerit, regnauerit.

6. *Circa medium ſaeculum XIV.* ſubtilius quoddam ſcripturae genus ortum eſt, quod ſenſim ſenſimque ad Italicae ſcripturae elegantiam, qua nunc quoque typographi vtuntur, aſcendit.

IV.

Digitized by Google

IV. In *regno priuato* eadem fere ſcripturae viciſſitudo fuit, quam in regno politico fuiſſe, modo diximus, niſi quod ſcripturae pariter, atque chartae, quas dicimus, priuatae plerumque minus eleganter ſcriptae deprehendantur. Neque illud hoc loco praetermittendum eſt, rariores huius regni ſcripturas eſſe, quam ceterorum, ſi antiquiora videlicet tempora reſpicias. Scripturae enim priuatae, non tam facile, quam publica ſcripta, aetatem ferunt: deinde aeuo medio eorum numerus admodum exiguus fuit, qui ſcribendi artem callerent, niſi qui clerici fuerint. Neque quisquam facile erit, qui neſciat, infelici hoc tempore ſummos pariter, atque infimos raro vel ſcribere literas, vel legere adeo potuiſſe.

* Conf. *Nouveau Traité de diplomatique* T. II. p. 494. ſqq.]

§. 74.

Epochae literarum latinarum longiorum.

Non alienum hoc loco videtur, pauca etiam de *literis latinis longioribus* diplomatum (*Fracturſchrift*) dicere, quae quam incommode cum literis maiuſculis ab omnibus fere eruditis confundantur, iam ſupra (§. 44.) oſtendimus. Nunc qui illarum vſus fuerit (*) ſigillatim exponemus.

1. In diplomatibus vetuſtiſſimis, ac potiſſimum inde *a ſaeculo VI.* literae longiores in ſubſcriptionibus dominatae ſunt.
2. Sub *Merouingicis Regibus* plerumque 1) nomen ac titulus Regum, ideoque non totus verſus primus diplomatum, & 2) ſubſcriptiones literis longioribus ſunt exaratae.
3. Sub *Carolidis*, itemque ſub *Germanicis* etiam Regibus atque Imperatoribus 1) indiſcriminatim mox integer verſus primus, mox ſecundus etiam, quid? quod dimidia pars tertii verſus, & 2) ſubſcriptiones, interdum data etiam, itemque nomina propria literis longioribus ſcripta deprehenduntur.
4. *Saeculo XII* idem fere mos *in Germania* continuatus eſt, vſque ad ſaeculum XIV, niſi quod inde a *medio ſaeculo XII.* ſubſcriptiones mox literis longioribus, mox minutis exaratae fuerint. Occurrunt nobis adeo (**) chartae nobilium, quae vſque ad medium ſaeculum XIII. formulam inuocationis diuinae literis longioribus expreſſerunt. Eſt etiam in manibus noſtris bulla autographa Bonifacii IX, Pontifi-

cis Romani, A. 1402. data, cuius totus verſus primus literis longioribus exaratus eſt.

Contra ea *in Franco-Gallia ſaeculo XII.* non integer verſus primus diplomatum, ſed formula tantum inuocationis diuinae literis longioribus ſcripta eſt: eodemque ſaeculo exeunte literae longiores in diplomatibus franco-gallicis prorſus euanuerunt; ſiquidem ex hoc tempore totus diplomatum contextus a capite vſque ad calces literis vel minutis, vel curſiuis ordinariis exaratus fuit.

(*) Vid. ſcripturarum ſpecimina, quae MABILLONIVS, SCHANNAT in Vindiciis Fuldenſ., auctor *Chronici Gottwicenſis*, aliique publicarunt: quibus adiungendus etiam eſt *Nouveau Traité de diplomatique* T. II. p. 496. & T. III. p. 678. ſqq.

(**) Vide tabulas aeneas poſteriores, quae in TREVERI *Münchhauſiſchen Geſchlechtshiſtorie* exhibentur.

§. 75.

De ſcripturae romanae ſeriebus ac partitionibus.

Nunc ad ſingulorum ſcripturae romanae regnorum *ſeries*, earumque *partitiones* progrediemur: qua in re quidem noſtra methodus prae Linneana id commodi habet, quod omnium regnorum eaedem ſeries eaedemque partitiones conſtitui poſſint. Quare ſine difficultate vlla hinc nos expedire, paucisque verbis multas res complecti poſſumus. Vnius enim regni ſeries ac partitiones qui cognoſcit, omnium cognoſcit. Diuidimus autem ſingula ſcripturae romanae regna in *quatuor ſeries*, quae ſunt: 1) *Scriptura romana vetus*, 2) *romano-barbara* ſ. *teutonica*, 3) *romana corruptiſſima* ſ. *neogothica*, & 4) *romana renouata* ſ. *recentior*. Atque has quatuor ſeries iuxta cum ſingularum ſerierum partitionibus ſequenti tabula comprehendemus:

Series I. Scriptura *Romana vetus*.

1) Orta eſt ex Etruſca, vt haec ex Graeca, Graeca ex Phoenicia.

2) Dominata eſt in toto imperio romano, cuius ſingulae terrae ac prouinciae arctiſſimo vinculo tam inter ſe, quam cum vrbe primaria continebantur.

3) Durauit vſque ad migrationes gentium ſaec. V.

Par-

Partitio I. Scriptura *Romano-Italica*	parum inter ſe diuerſae propter coniunctionem
Partitio II. Scriptura *Romano-Prouincialis*	prouinciarum cum Italia & vrbe Roma.

Series II. Scriptura *Romano-Barbara* ſ. *Teutonica*.

1) Orta eſt ex Romana, quae ſenſim ad guſtum nationum barbararum ſingularum immutabatur.
2) Dominata eſt in diſcerptis & occupatis a populis Germaniae prouinciis romani imperii, vt in Italia, Hiſpania, Britannia, Gallia, & in ipſa etiam Germania.
3) Durauit vſque ad inſtauratas ſaeculo XV. literas.

Partitio I. Scriptura *Langobardica*.

1) Orta eſt ex Romana veteri.
2) Dominata eſt in Italia.
3) Durauit a fine ſaeculi VI. vſque ad initium ſaeculi XIII.

Partitio II. Scriptura *Wiſigothica*.

1) Orta eſt ex Romana veteri, ſ. ex Romano-Hiſpanica.
2) Dominata eſt in Hiſpania & in Gallia meridionali.
3) Durauit a ſaeculo V. aut VI. vſque ad a. 1091; tolerata tamen in Hiſpania vſque ad ſaeculum XIV. ac fortaſſe etiam XV.

Partitio III. Scriptura *Anglo-Saxonica*.

1) Orta eſt ex veteri Romana ſ. ex Romano-Britannica.
2) Dominata eſt in Anglia: vſurpata tamen etiam in Gallia, Germania &c.
3) Durauit a ſaeculo V. vſque ad an. 900; tolerata tamen in Anglia vſque ad tempora Wilhelmi Conqueſtoris circ. an. 1066.

Partitio IV. Scriptura *Franco-Gallica*, ſ. *Merouingica*.

1) Orta eſt ex Romana veteri ſ. ex Romano-Gallica.
2) Dominata eſt in Gallia & Germania.
3) Durauit a ſaeculo V. vſque ad tempora Pipini Regis circ. an. 752.

Partitio V. Scriptura *Carolingica*.

1) Orta eſt ex Romana veteri, ad cuius elegantiam Pipinus, Carolus M. & Ludouicus Pius eam emendari iuſſerant.
2) Dominata eſt non tantum in Gallia, verum etiam in reliquis terris Carolidarum, in Germania praeſertim, immo in aliis etiam Europae partibus.

3) Durauit
   a) in Gallia ab an. circ. 752. vſque ad an. 987.
   b) in Germania & Italia ab eodem tempore vſque ad ſaec. XIII; in Italia tamen vna cum Langobardica floruit.
   c) in Anglia ab A. 900. vſque ad an. 1066. vna cum Anglo-Saxonica.

Partitio VI. Scriptura *Capetingica.*

1) Orta eſt ex Romana veteri ſ. Carolingica eleganti, ad cuius formam, quae ſub vltimis Carolidis Galliae fere periit, Hugo Capetus eam emendandam curauit.
2) Dominata eſt in Gallia: introducta deinde etiam in Angliam & Hiſpaniam.
3) Durauit
   a) in Gallia ab an. circiter 987. vſque ad ſaec. XIII.
   b) in Anglia ab an. 1066, ita, vt ſcriptura Anglo-Saxonica iuſſu Wilhelmi Conqueſtoris prorſus excluderetur.
   c) in Hiſpania ab an. 1091. vſque ad ſaec. XIII; retenta tamen ſimul ſcriptura Wiſi-Gothica.

Series III. Scriptura *Romana corruptiſſima*, ſ. *Neogothica*, item *Monachalis*, vel potius *Scholaſtica.*

1) Orta eſt ex ſcriptura Romano-Barbara ſ. Teutonica, multifariam ad ſubtiliſſimi vel inſipidi potius ſaeculi guſtum corrupta.
2) Dominata eſt in tota fere Europa.
3) Durauit a ſaeculo XII, magis vero a ſaec. XIII. vſque ad ſaec. XV. niſi quod
   a) Germani, in lingua patria ſcribentes,
   b) Pontifices Romani, in bullis ſuis, &
   c) Franco-Galli in peculiari quodam ſcripturae genere, quod *Ecriture ronde & financière* appellant,

   difformi hac ſcriptura nunc quoque delectentur.

Partitio I. Scriptura *Neogothica Germaniae.*

Partitio II. - - - - - - *Italiae.*

Partitio III. - - - - - - *Britanniae.*

Partitio IV. - - - - - - *Galliae.*

Partitio V. - - - - - - *Hiſpaniae*, cet.

Series

Digitized by Google

Series IV. Scriptura *Romana renouata.*

1) Orta eſt ex veteri Romana, ad cuius elegantiam artium optimarum inſtauratores eam caſtigarunt.

2) Dominatur in omnibus Europae terris, vbi latine ſcribitur.

3) Durat inde a ſaec. XV. vel XVI.

Partitio I. Scriptura Latina *Germaniae.*
Partitio II. - - - - *Italiae.*
Partitio III. - - - - *Britanniae.*
Partitio IV. - - - - *Galliae.*
Partitio V. - - - - *Hiſpaniae*, cet.

§. 76.

De ſcripturae romanae generibus & ſpeciebus generatim.

Hactenus de ſcripturarum regnis ac de ſingulorum regnorum claſſibus, claſſiumque ſingularum ordinibus ac ſigillatim de ordinis IV. claſſis IIdae, hoc eſt, ſcripturae romanae ſeriebus ac partitionibus pro inſtituti ratione (§. 72. & §. 75.) ſatis diximus. Reſtat, vt de ſingularum ſcripturae romanae partitionum *generibus* ac *ſpeciebus* pro regnorum diuerſitate agamus. Atque id quidem ex philoſophia conſtat, genera rerum *ex comparatione* ſpecierum, ſpecies autem ex comparatione indiuiduorum ſ. rerum ſingularium formari. Si quis videlicet indiuidua inter ſe comparat, ſimilitudinem quamdam, hoc eſt, attributa quaedam illis communia deprehendet; quae ſi ſola, omiſſis reliquis attributis, in quibus indiuidua non conueniunt, conſiderat, *ſpeciem* conſequetur. Deinde ſi in comparando atque abſtrahendo pergit, diuerſaſque ſpecies inter ſe confert, ita nempe, vt quae ipſis communia eſſe obſeruat, a reliquis, in quibus ſpecies non conueniunt, mente ſeiungat, *genus* ſe formaſſe deprehendet. Species itaque ex ſimilitudine indiuiduorum, genus vero ex ſimilitudine ſpecierum exiſtit. Quae notiones Philoſophorum, ſi ad ſcripturas accommodentur, facile apparebit, quae genera ſint, quae ſpecies, item quo pacto non ſolum ſpecies ex ſimilitudine ſcripturarum ſingularium, ſed etiam genera ex ſimilitudine ſcripturarum ſpecialium formentur. Sed in hoc negotio ſimul obſeruandum eſt, in formandis ſcripturarum generibus ac ſpeciebus commodius a genere ad ſpecies deſcendi, quam aſcendi

Digitized by Google

a ſpeciebus ad genus, hoc eſt, melius procedere rem, ſi primo partitionum ſingularum genera formes, & tum demum, formatis rite generibus, ad formandas eorum ſpecies pergas. Clariora fient haec, quae diximus, ſi exemplis illuſtrentur. Si itaque v. gr. ſcripturae capitales vnius eiuſdemque partitionis inter ſe comparantur, facili negotio patebit, quibus in rebus illae vel conueniaut, vel diſcrepent: erunt enim apicibus & baſibus mox reſectis, mox non reſectis; nunc elegantes, nunc ruſticae; vocibus vel continuis, vel ſeparatis; literis aequalibus, inaequalibus; puris, mixtis, cet. quae quidem varia *genera* ſcripturarum capitalium partitionis alicuius conſtitui poſſunt. Quomodo autem ex ſingulis his aliiſue generibus *ſpecies* formaudae ſint, his exemplis declarabimus. Fac, ſcripturarum capitalium genus, de quo quaeritur, eſſe apicibus baſibuſque reſectis: compara deinde inter ſe reſectionis varietates, quas ſupra (§. 37) commemorauimus; & ex hac comparatione facile perſpicies, literas in ſcripturis nonnullis ordinarie, in aliis ad modum literae *s* cubantis (∽), rurſus in aliis admodum clauae, margaritae, cet. reſectas eſſe. En tibi diuerſas vnius eiusdemque generis ſpecies! Sed fac, ſcripturas capitales mixtas eſſe: qui quidem character nunc genus efficiet. Quoniam ſcripturas capitales mixtas inter ſe comparando, eas nunc ex literis vncialibus, nunc ex minutis, nunc ex curſiuis, nunc ex his omnibus, vel ex duabus earum, quaſdam literas ſibi admixtas habere, deprehendes; effi cies inde quinque diuerſas ſpecies generis eius, de quo quaeritur.

§. 77.

Nomina generum ac ſpecierum vnde ſumenda ſint?

Quo facilius autem ſingula ſcripturarum *genera*, eorumque ſingulae ſpecies, memoriae infigi, & cum aliis etiam communicari poſſint; peculiaria cuiuſque generis ac ſpeciei *nomina* excogitanda eſſe cenſemus: quae quidem nomina ſi ab illis viris, qui in quolibet ſcripturarum regno aliquid praeclare fecerunt, arceſſamus; non modo id nos conſecuturos eſſe confidimus, vt virorum bene de republica literaria meritorum memoria conſeruetur, verum etiam, vt rei diplomaticae & graphicae omnino ſtudioſis, qui homines doctos noſcendi cupiditate ducuntur, bene conſulatur. Quare *artificialis regni* genera & ſpecies eorum virorum nominibus inſigniemus, qui vel inſcriptionum, nummorum, gemmarum, ſigillorum cet. collectiones publicarunt, vel aliis etiam ſcriptis, iſagogicis praeſertim,

tim, harum rerum intelligentiam expeditiorem reddiderunt. *Regni* autem *librarii* generibus ac ſpeciebus nomina ſuppeditabunt omnis generis viri docti, qui in populo illo, de cuius ſcripturis ſermo eſt, aliquid memoria dignum ſcripſerunt. *Regnorum* denique *notarialis ac priuati* genera & ſpecies eorum nominibus appellabimus, qui de re diplomatica vel ſcriptis iſagogicis, vel etiam diplomatum collectionibus editis bene meriti ſunt. Sed quam vtilis fortaſſe atque commoda haec fingendorum nominum ratio aliis, ac iuuentuti praeſertim diſcendi cupidae, erit; tam moleſta mihi, ac pernicioſa adeo, eſſe poterit, ſi praeſertim cenſores paullo iniquiores hoc inſtitutum reprehendendum ſuſceperint. Hi enim ſi, vt hoc vtar, aliorum nomina, quorum merita nulla, aut exigua eſſe putant, hic poſita, ſua vero praetermiſſa viderint; indignabundi fortaſſe, hinc odio me, illinc vero amicitiae dediſſe aliquid clamitabunt. Sed ſciant primo illi, ſi qui futuri ſint, reprehenſores, me ſpecimina tantum aliqua Linnaeiſmi graphici dare voluiſſe; quae ſi orbi literato haud diſplicuerint, integro aliquo libro, & additis ſimul ſcripturarum exemplis aere exſcriptis, vniuerſus Linnaeiſmus graphicus vel a me, vel ab aliis etiam, me acutioribus doctioribuſque, exponi poterit: deinde cogitent, quaeſo! quantum mihi vel auctoritatis, vel intelligentiae tribuant, ſi credere velint, viros vere eruditos laudibus meis clariores fieri poſſe, vel ſilentii mei diſpendio eſſe ſuſpiraturos. Vnum hoc monendum duco, quoniam libri huius anguſtiores limites non permiſerunt, vt ſingula tabulis in aes inciſis explicarentur, me totam hanc de ſcripturarum generibus ac ſpeciebus diſputationem; quantum ſyſtematis mei rationes patientur, ad ea eſſe accommodaturum, quae auctores noui operis diplomatici (*Nouveau Traité de Diplomatique*) de his rebus philoſophati ſunt, multiſque tabulis aeneis (num. 24-71.) illuſtrarunt. Quocirca vt euoluendi libri huius labor minuatur, praeceptionibus noſtris notas numerales ſubiicere placet; ita quidem, vt *numeris romanis*, prout vel ſimpliciter poſiti ſunt, vel parentheſi dimidiae aut integrae incluſi, *claſſis, diuiſio & ſubdiuiſio* denotentur, *ziphris* autem *genus* ac *ſpecies* ſignificentur: cuius generis hoc exemplum ponemus: III. II). (I). 2. 1), hoc eſt, claſſis tertiae, diuiſionis ſecundae, ſubdiuiſionis primae, generis ſecundi ſpecies prima, in tabulis aeneis operis noui diplomatici propoſita.

§. 78.

§. 78.

Regni artificialis Series I, Scriptura Romana vetus: Partitio I. & II, in hoc regno vel plane non, vel parum diuerſae: Genus I, Gruterium.

I. Genus: *Gruterium.* Scriptura capitalis pura, apicibus baſibuſque non reſectis. I. I.). 1. 1.). — 6.), hoc eſt. Claſſis I, Diuiſio 1, Genus 1, Species 1 - 6. in *Nouveau Traité de Diplomatique.*

II. Species, quarum diſcrimen a ductuum, tranſuerſarum inprimis diuerſitate arceſſitur:

1. *Gruteria prima.* Tranſuerſa τῶν A mutila, P ſimile τῷ P veterum Graecorum, literis interdum vnitis, vt S & V, item N & T.
2. *Gruteria ſecunda.* Ductibus & tranſuerſis ſaepe obliquatis.
3. *Gruteria tertia.* Ductibus magis regularibus, ſed tranſuerſis tamen ſaepe obliquatis.
4. *Gruteria quarta.* Tranſuerſis parum obliquatis.
5. *Gruteria quinta.* Literis altioribus & ruſticulis.
6. *Gruteria ſexta.* Literis admodum craſſis.

§. 79.

Regni artif. Series I, Scriptura Romana vetus: Partitio I. & II, parum diuerſae: Genus II, Apianum.

I. Genus: *Apianum.* Scriptura capitalis pura, eaque ruſtica. I. I.). 2. 1.) — 3.).

II. Species, ruſticitatis ſ. deformitatis gradibus diuerſis diſtinguendae:

1. *Apiana prima.* Scriptura gibboſa ac tortuoſa, apicibus baſibuſque nunc regulariter reſectis, nunc in cuſpides caudaſque tam ſimplices, quam bifidas, deſinentibus.
2. *Apiana ſecunda.* Scriptura mediocriter ruſtica, ductibus quibusdam obliquis ac ſingularibus onuſta.
3. *Apiana tertia.* Scriptura maxime ruſtica & irregularis. Literae arctiores ductibuſque ſuperfluis onuſtae. A ſemper fere tranſuerſa caret, B infra patet, I ſimile interdum eſt τῷ E, & A τῷ R: quemadmodum C quadratam, T vero prorſus abſurdam formam habet.

§. 80.

Digitized by Google

raeſentantur.

Numerus Generum.	Gen… N… I. Scr… mana … Partitio… & II, pa… diuerſ…
I.	Grute rium…
II.	Apianu…
III.	Fabricii…
IV.	Le Po… ſium.
V.	Welſeri…
V…	…

Genera ſeriei III, hoc eſt, ſcripturae Romanae corruptiſſimae ſiue Neogothicae.	
Nomina Generum.	Characteres generici.
Hoeping-kium.	Scriptura Neogothica capitalis, eaque incipiens.
Thulema-rium.	Scriptura Neogothica capitalis, eaque creſcens.
Heinec-cium.	Scriptura capitalis ſemi-gothica.
Leyſerium.	Scriptura Neogothica capitalis, dominans.
Huebe-rium.	Scriptura Neogothica capitalis pura ſ. mere gothica.

Digitized by Google

Digitized by Google

§. 80.

Regni artific. Series I, Scriptura Romana vetus: Partitio I. & II, parum diuerſae: Genus III, Fabricium.

I. Genus: *Fabricium.* Scriptura capitalis pura, apicibus baſibusque curue reſectis. I. I.) 3. 1.) — 4.), item 7.).

II. Species, quarum diuerſitas ex diuerſitate curuae reſectionis exiſtit:

1. *Fabricia prima.* Apicibus baſibuſque ad modum clauae reſectis.
2. *Fabricia ſecunda.* Capitalis minutior, apicibus baſibuſque ad modum clauae reſectis.
   * Haec ſpecies poſſet etiam pro *varietate Fabriciae primae* haberi.
3. *Fabricia tertia.* Apicibus baſibuſque ad modum margaritae reſectis.
4. *Fabricia quarta.* Ductibus e margaritis vnice compoſitis.
5. *Fabricia quinta.* Apicibus baſibusque ad modum globuli aſtrictorii reſectis.

§. 81.

Regni artif. Series I, Scriptura Romana vetus: Partitio I. & II, parum diuerſae: Genus IV, Le Poiſium.

I. Genus: *Le Poiſium.* Scriptura capitalis pura, inclinata. I. I.). 4. 1.) – 5.).

II. Species, ex inclinationis diuerſitate oriundae:

1. *Le Poiſia prima.* Literis dextrorſum inclinatis.
2. *Le Poiſia ſecunda.* Literis ſiniſtrorſum inclinatis.
3. *Le Poiſia tertia.* Mixta ex literis erectis & inclinatis ſiue dextrorſum ſiue ſiniſtrorſum.

§. 82.

Regni artif. Series I, Scriptura Romana vetus: Partitio I. & II, parum diuerſae: Genus V, Welſerium:

I. Genus: *Welſerium.* Scriptura capitalis pura, eaque elegans, apicibus baſibuſque regulariter reſectis. I. I.). 5. 1.) — 7.).

II. Species, ex elegantiae gradibus diuerſis exiſtentes:

1. *Welſeria prima.* Scriptura ordinaria, alta & proportionata.
2. *Welſeria ſecunda.* Elegantiſſima, ſed paullulum alta minuſque proportionata.
3. *Welſeria tertia.* Admodum elegans, ſed valde alta & tenuis interdum.

Digitized by Google

4. *Welſeria quarta.* Scriptura paullum contrita & diſtracta, apicibus baſibuſque plerumque ad modum trianguli reſectis.

5. *Welſeria quinta.* Capitalis minuta, apicibus baſibuſque reſectis.

6. *Welſeria ſexta.* Scriptura magis minusue quadrata in literis quibuſdam.

7. *Welſeria ſeptima.* Literis quibuſdam extraordinariis. E. gr. Tranſuerſa τοῦ A angulum refert, cuius cuſpis ſurſum conuerſa eſt, & qui crura τοῦ A nuſquam attingit: deinde T ſimile eſt τῷ Γ Graecorum.

§. 83.

Regni artif. Series I, Scriptura Romana vetus: Partitio I. & II, parum diuerſae: Genus VI, Kircherium.

I. Genus: *Kircherium.* Scriptura capitalis pura, ordinaria, cuius apices ac baſes ex ipſo literarum corpore naſcuntur. I. I.). 6. 1.) — 9.).

II. Species, e reſectionis potiſſimum diuerſitate exiſtentes:

1. *Kircheria prima.* Apicibus baſibusque parum extenſis, vel magis hinc, quam illinc cuſpidatis, & ad formam trianguli reſectis.

2. *Kircheria ſecunda.* Apicibus baſibuſque neque acutioribus, neque obtuſioribus.

3. *Kircheria tertia:* Literis magis minuſue quadratis, & apicibus baſibuſque ad modum ſemicircelli reſectis.

4. *Kircheria quarta.* Apicibus baſibuſque bifidis.

5. *Kircheria quinta.* Scriptura paullulum tenuis & ad quadratam, in literis A, M, N & V, prope accedens, apicibus baſibuſque obtuſius reſectis.

6. *Kircheria ſexta.* Apicibus baſibuſque partim regulariter, partim ad modum trianguli reſectis.

7. *Kircheria ſeptima.* Apicibus baſibuſque ruſtice naſcentibus.

8. *Kircheria octaua.* Scriptura quadrata ordinaria, apicibus baſibuſque plerumque ad modum ſemicircelli reſectis.

9. *Kircheria nona.* Literis altis & quadratis interdum, apicibus baſibuſque vix reſectis.

Digitized by Google

§. 84.

Regni artif. Series I, Scriptura Romana vetus: Partitio I. & II, parum diuerſae: Genus VII. Smetium:

I. Genus: *Smetium.* Scriptura capitalis pura, apicibus baſibuſque angulofis. I. I.). 7. 4.) & 6.).

II. Species, ex angulorum diuerſitate oriundae:

1. *Smetia prima.* Apicibus baſibuſque triangularibus aut fere triangularibus.
2. *Smetia ſecunda.* Apicibus baſibuſque ad formam triangularem proxime accedentibus & interdum prolongatis.

§. 85.

Regni artif. Series I, Scriptura Romana vetus: Partitio I. & II, parum diuerſae: Genus VIII, Lipſium.

I. Genus: *Lipſium.* Scriptura capitalis pura, ductibus ſuperfluis ac prominentibus onuſta. I. I.). 8. 1.) — 6.).

II. Species, ex ductuum ſuperfluorum diuerſitate ducendae:

1. *Lipſia prima.* Ductibus horizontalibus onuſta.
2. *Lipſia ſecunda.* Ductibus perpendicularibus onuſta.
3. *Lipſia tertia.* Ductibus obliquis onuſta.
4. *Lipſia quarta.* Ductibus curuis, cornua interdum referentibus onuſta.
5. *Lipſia quinta.* Apicibus baſibuſque in cuſpides caudaſque breues ac ſubtiles deſinentibus.

* Auctores noui operis diplomatici ſex ſpecies huius generis attulerunt: ſed exempla, ex quibus ſpeciem quintam deduxerant, maiore iure, quantum nos quidem exiſtimamus, partim ad ſpeciem noſtram tertiam, partim ad quartam referri poſſunt. Atque haec nos mouerunt, vt ſpeciem illorum quintam omitteremus, eamque, quae illis ſexta eſt, quinto loco poneremus.

§. 86.

Regni artif. Series I, Scriptura Romana vetus: Partitio I. & II, parum diuerſae: Genus IX, Boiſſardinum.

I. Genus: *Boiſſardinum.* Scriptura capitalis pura, curuatis ductibus inſignis. I. I.). 9. 1.) & 3.) — 6.).

II. Species:

1. *Boiſſardina prima.* Literis plurimis & tantum non omnibus curuatis.
2. *Boiſſardina ſecunda.* Mixta ex literis curuatis & erectis.
3. *Boiſſardina tertia.* Apicibus baſibuſque reſectis, cum literis quibuſdam, O nempe, D, G, R, intus gibboſis.
4. *Boiſſardina quarta.* Literis E & G, quae ex duplici ſemicirculo coagmentatae ſunt, potiſſimum inſignis.
5. *Boiſſardina quinta.* Apicibus baſibuſque ad modum ſemicircelli reſectis.

§. 87.

Regni artif. Series I, Scriptura Romana vetus: Partitio I. & II, parum diuerſae: Genus X, Aringhium.

I. Genus: *Aringhium*: Scriptura capitalis pura, literis coarctatis conſpicua. I. I.). 10. 1.) — 5.).

II. Species, reſectionis modo, vel ductuum diuerſitate diſtinctae:

1. *Aringhia prima.* Apicibus baſibuſque non reſectis.
2. *Aringhia ſecunda.* Apicibus baſibuſque ad formam clauae reſectis.
3. *Aringhia tertia.* Ductibus quibusdam inclinatis, apicibus baſibuſque oblique reſectis.
4. *Aringhia quarta.* Apicibus baſibuſque regulariter reſectis.
5. *Aringhia quinta.* Apicibus baſibuſque ex ipſo literarum corpore naſcentibus.

§. 88.

Regni artif. Series I, Scriptura Romana vetus: Partitio I. & II, parum diuerſae: Genus XI, Gudium.

I. Genus: *Gudium.* Scriptura capitalis, mixta literis vncialibus. I. II.). 1. 1.), 2.), 3.), 5.), 7.), & 11.).

II. Species:

1. *Gudia prima.* Mixta E vnciali.
2. *Gudia ſecunda.* Mixta L vnciali.
3. *Gudia tertia.* Mixta V vnciali.
4. *Gudia quarta.* Mixta Q vnciali.
5. *Gudia quinta.* Mixta pluribus literis vncialibus, iiſque non reſectis.
6. *Gudia ſexta.* Mixta pluribus literis vncialibus, cum nonnullis literis extraordinariis.

§. 89.

Digitized by Google

§. 89.

Regni artif. Series I, Scriptura Romana vetus: Partitio I. & II, parum diuerſae: Genus XII, Ferretinum.

I. Genus: *Ferretinum.* Scriptura capitalis mixta literis minuſculis ſolitariis, inprimis *b, m, n, t, u.* I. II.). 2. 1.), 3.), 6.).

II. Species:

1. *Ferretina prima.* Mixta literis minuſculis ſolitariis & vncialibus ſimul, apicibus baſibuſque non reſectis.
2. *Ferretina ſecunda.* Mixta literis tantum minuſculis ſolitariis, apicibus baſibuſque regulariter reſectis.
3. *Ferretina tertia.* Ductibus interruptis conſpicua.

§. 90.

Regni artif. Series I, Scriptura Romana vetus: Partitio I. & II, parum diuerſae: Genus XIII. Bellorium.

I. Genus: *Bellorium.* Scriptura capitalis mixta literis vnitis ſeu curſiuis. I. II.) 3. 1.), 2.), 4.), 5.), 6.).

II. Species:

1. *Belloria prima.* Scriptura ad curſiuam prope accedens aut eam ſupponens, literis pluribus incuruatis, & apicibus baſibuſque in cuſpides caudaſque curuas nunc breuiores, nunc longiores deſinentibus.
2. *Belloria ſecunda.* Scriptura craſſa, apicibus baſibuſque rotundatis, mixta literis minutis & curſiuis.
3. *Belloria tertia.* Scriptura antiqua pure curſiua, aut mixta tantum literis quibuſdam vncialibus & minutis.
4. *Belloria quarta.* Scriptura antiqua, ruſtica, mixta capitalibus, vncialibus & curſiuis literis.
5. *Belloria quinta.* Mixta literis quibuſdam curſiuis, pluribus minutis, multiſque irregularibus.

§. 91.

Regni artif. Series I, Scriptura Romana vetus: Partitio I. & II, parum diuerſae: Genus XIV, Reineſium.

I. Genus: *Reineſium.* Scriptura capitalis mixta literis graecis & latinis. I. II.). 6. 1.), 2.), item 3.) & 7.).

Digitized by Google

II. Species:

1. *Reineſia prima.* Lingua graeca, literis graecis & latinis.
2. *Reineſia ſecunda.* Lingua graeca & latina, literis graecis & latinis.
3. *Reineſia tertia.* Lingua latina, literis graecis & latinis.

§. 92.

Regni artif. Series I, Scriptura Romana vetus: Partitio I. & II, parum diuerſae: Genus XV, Hickeſium.

I. Genus: *Hickeſium.* Scriptura capitalis mixta & coarctata ſimul.

II. Species, pro mixtionis ratione diuerſae:

1. *Hickeſia prima.* Mixta literis vncialibus. I. II.). 8. 1.). Exemplum 2. & 4.

§. 93.

Regni artif. Series I, Scriptura Romana vetus: Partitio I. & II, parum diuerſae: Genus XVI, Seldenium.

I. Genus: *Seldenium.* Scriptura capitalis, irregulari literarum ſitu conſpicua.

II. Species:

1. *Seldenia prima.* Literis omnibus inuerſis. I. II.). 4. 9.). Exemplum 1. & 2.
2. *Seldenia ſecunda.* Literis quibuſdam inuerſis. I. II.). 4. 7.). Exemplum 1.
3. *Seldenia tertia.* Litera S vel iacente, vel conuerſa. I. II.). 4. 10.).

§. 94.

Regni artif. Series I, Scriptura Romana vetus: Partitio I. & II, parum diuerſae: Genus XVII. Sauotinum.

I. Genus: *Sauotinum.* Scriptura capitalis inuſitato ſcribendi modo inſignis.

II. Species:

1. *Sauotina prima.* Verſibus ſeu lineis a dextra ſiniſtrorſum ductis. I. II.). 4. 1.). Exemplum 1. & 2.
2. *Sauotina ſecunda.* Primo verſu a dextra ſiniſtrorſum ducto, reliquis ab imo dextro ad ſummum dextrum, & hinc a ſummo ſiniſtro ad imum ſiniſtrum exaratis, literis ſimul omnibus inuerſis. I. II.). 4. 9.). Exemplum 3.

§. 95.

Digitized by Google

§. 95.

Regni artificialis Series II, Scriptura Romano-Barbara ſ. Teutonica: Partitio I, Scriptura Langobardica: Genus I, Allatium.

I. Genus: *Allatium.* Scriptura capitalis pura, apicibus baſibuſque non reſectis.

II. Species, a ductuum diuerſitate arceſſendae:

1. *Allatia prima.* Scriptura craſſa & ruſtica. I. I.). 1, 7). Exemplum 2.

§. 96.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio I, Scriptura Langobardica: Genus II, Suareſium.

I. Genus: *Suareſium.* Scriptura capitalis pura, eaque ruſtica.

II. Species, ruſticitatis ſ. deformitatis gradibus diſtinguendae.

1. *Suareſia prima.* Literis longis ac tenuibus. I. I.). 2. 4.).
2. *Suareſia ſecunda.* Literis ſinuoſis & paullulum tremulis. I. I.). 2. 5.).

§. 97.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio I, Scriptura Langobardica: Genus III, Wormium.

I. Genus: *Wormium.* Scriptura capitalis pura, apicibus baſibuſque curue reſectis.

II. Species, ex diuerſitate reſectionis curuae exiſtentes.

§. 98.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio I, Scriptura Langobardica: Genus IV, Chiſletium.

I. Genus: *Chiſletium.* Scriptura capitalis pura, inclinata.

II. Species, ex inclinationis diuerſitate oriundae.

§. 99.

Digitized by Google

§. 99.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio I, Scriptura Langobardica: Genus V, Strauolſcium.

I. Genus, *Strauolſcium.* Scriptura capitalis pura, eaque elegans, apicibus baſibuſque regulariter reſectis.

II. Species, ex elegantiae gradibus diuerſis exiſtentes:

1. *Strauolſcia prima.* Parum elegans, literis quibuſdam extraordinariis conſpicua. E. gr. Apex τȣ I dextrorſum vncinatus eſt: transuerſa τȣ A ex crure ſiniſtro dependet. I. I.). 5, 7.). Exemplum 3.

§. 100.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio I, Sciptura Langobardica: Genus VI, Chimentellium.

I. Genus: *Chimentellium.* Scriptura capitalis pura, ordinaria, cuius apices ac baſes ex ipſo literarum corpore naſcuntur.

II. Species, e reſectionis potiſſimum diuerſitate exiſtentes:

1. *Chimentellia prima.* Apicibus baſibuſque parum extenſis, vel magis hinc, quam illinc cuſpidatis. I. I.). 6. 1). Exemplum 5.
2. *Chimentellia ſecunda.* Apicibus baſibuſque bifidis. I. I.). 6. 4.). Exemplum 5. & 6.
3. *Chimentellia tertia.* Scriptura quadrata, apicibus baſibuſque plerumque cuſpidatis, tranſuerſa τȣ A nunc obliquata, nunc ad modum cantherii inuerſi ducta, nunc regulari. I. I.). 6. 10.). Exemplum 1 — 8.
4. *Chimentellia quarta.* Ductibus craſſis, cruribus interruptis, I. I.). 6. 11.). Exemplum 2. & 3.

§. 101.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio I, Scriptura Langobardica: Genus VII, Coſſonium.

I. Genus: *Coſſonium.* Sciptura capitalis pura, apicibus baſibuſque angulosis.

II. Species, ex angulorum diuerſitate ducendae:

1. *Coſ-*

Digitized by Google

1. *Coſſonia prima.* Quadrata, angulis interioribus, oblique vel parum reſecta. I. I.). 7. 1.). Exemplum 1 — 4.
2. *Coſſonia ſecunda.* Apicibus baſibuſque nonnullis triangularibus, ſolidis vel complanatis, & a reliquis ductibus literarum ſeparatis. I. I.). 7, 2.). Exemplum 2.
3. *Coſſonia tertia.* Apicibus baſibuſque, literarum potiſſimum A & V, in triangula interiora deſinentibus. I. I.). 7. 5.). Exemplum 1, 2, 4, 5.

§. 102.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio I, Scriptura Langobardica: Genus VIII, Rainſſantinum.

I. Genus: *Rainſſantinum.* Scriptura capitalis pura, ductibus ſuperfluis ac prominentibus onuſta.

II. Species, ex ductuum ſuperfluorum diuerſitate exiſtentes:
1. *Rainſſantina prima.* Ductibus horizontalibus onuſta. I. I.). 8. 1.). Exemplum 3, 8, 13, 14.

§. 103.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio I, Scriptura Langobardica: Genus IX, Sponium.

I. Genus: *Sponium.* Scriptura capitalis pura, curuatis ductibus inſignis.

II. Species:
1. *Sponia prima.* Literis E, G & T extraordinariis: nam duae priores E & G ex duplici ſemicirculo coagmentatae ſunt, T vero tranſuerſam vtrimque vncinatam habet. I. I). 9. 5.).
2. *Sponia ſecunda.* Apicibus baſibuſque ad modum ſemicircelli reſectis. I. I.). 9. 6.). Exemplum 1. & 6.

§. 104.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio I, Scriptura Langobardica: Genus X, Vrſatinum.

I. Genus: *Vrſatinum.* Scriptura capitalis pura, literis coarctatis conſpicua.

§. 112.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio I, Scriptura Langobardica: Genus XVIII, Anſelmium.

I. Genus: *Anſelmium.* Scriptura capitalis, literarum figura inuſitata inſignis.

II. Species.

§. 113.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio I, Scriptura Langobardica: Genus XIX, Cauſeum.

I. Genus: *Cauſeum.* Scriptura capitalis, inuſitato ſcribendi modo (v. gr. à dextra verſus ſiniſtram) conſpicua.

II. Species.

---

§. 114.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio II, Scriptura Wiſigothica: Genus I, Salomonium.

I. Genus: *Salomonium.* Scriptura capitalis pura, apicibus baſibuſque non reſectis.

II. Species, a ductuum diuerſitate arceſſendae.

§. 115.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio II, Scriptura Wiſigothica: Genus II, Bonanninum.

I. Genus: *Bonanninum.* Scriptura capitalis pura, eaque ruſtica.

II. Species, ruſticitatis ſ. deformitatis gradibus diſtinguendae.

§. 116.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio II, Scriptura Wiſigothica: Genus III, Iacobaeum.

I. Genus: *Iacobaeum.* Scriptura capitalis pura, apicibus baſibuſque curue reſectis.

II. Species, ex diuerſitate curuae reſectionis exiſtentes.

1. *Ia-*

Digitized by Google

1. *Iacobaea prima.* Apicibus baſibuſque in margaritas deſinentibus. I. I.). 3. 5.). Exemplum 2.

§. 117.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio II, Scriptura Wiſigothica: Genus IV, Spelmannium.

I. Genus: *Spelmannium.* Scriptura capitalis pura, inclinata.

II. Species, ex inclinationis diuerſitate oriundae.

§. 118.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio II, Scriptura Wiſigothica: Genus V, Sandrartinum.

I. Genus: *Sandrartinum.* Scriptura capitalis pura, eaque elegans, apicibus baſibuſque regulariter reſectis.

II. Species, ex elegantiae gradibus diuerſis exiſtentes.

§. 119.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio II, Scriptura Wiſigothica: Genus VI, Dodwellium.

I. Genus: *Dodwellium.* Scriptura capitalis pura, ordinaria, apicibus baſibuſque ex ipſo literarum corpore naſcentibus.

II. Species, e reſectionis potiſſimum diuerſitate exiſtentes.

§. 120.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio II, Scriptura Wiſigothica: Genus VII, Odeſcalcum.

I. Genus: *Odeſcalcum.* Scriptura capitalis pura, apicibus baſibuſque angulosis.

II. Species, ex angulorum diuerſitate ducendae:

1. *Odeſcalca prima.* Apicibus baſibuſque ad formam triangularem proxime accedentibus, & prolongatis interdum. I. I.). 7. 6.). Exemplum 3, 4, 5.

Digitized by Google

§. 121.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio II, Scriptura Wiſigothica: Genus VIII, Ogginium.

I. Genus: *Ogginium.* Scriptura capitalis pura, ductibus ſuperfluis ac prominentibus onuſta.

II. Species, ex ductuum ſuperfluorum diuerſitate ducendae:

1. *Ogginia prima.* Ductibus horizontalibus onuſta. I. I.). 8. 1.). Exemplum 4.
2. *Ogginia ſecunda.* Ductibus perpendicularibus onuſta. I. I.). 8. 2.). Exemplum 1.
3. *Ogginia tertia.* Ductibus obliquis onuſta. I. I.). 8. 3.). Exemplum 2, 3, 4.

§. 122.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio II, Scriptura Wiſigothica: Genus IX, Chevalierium.

I. Genus: *Chevalierium.* Scriptura capitalis pura, curuatis ductibus inſignis.

II. Species.

§. 123.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio II, Scriptura Wiſigothica: Genus X, Ainsworthium.

I. Genus: *Ainsworthium.* Scriptura capitalis pura, literis coarctatis conſpicua.

II. Species, reſectionis modo, vel ductuum diuerſitate diſtinctae:

1. *Ainsworthia prima.* Ductibus prominentibus ac ſuperfluis onuſta, inprimis litera V ad formam τȣ Y ducta. I. I.). 10. 6.). Exemplum 1.

§. 124.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio II, Scriptura Wiſigothica: Genus XI, Fabrettinum.

I. Genus: *Fabrettinum.* Scriptura capitalis, mixta literis vncialibus.

II. Species:

1. *Fabrettina prima.* Mixta pluribus literis vncialibus, I. II.). 1. 4.). Exemplum 11.

2. *Fa-*

2. *Fabrettina ſecunda.* Mixta literis pluribus vncialibus cum quibusdam extraordinariis. I. II.). 1. 11.). Exemplum 6.

§. 125.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio II, Scriptura Wiſigothica: Genus XII, Gronouium.

I. Genus: *Gronouium.* Scriptura capitalis, mixta literis minuſculis ſolitariis, inprimis *b*, *m*, *n*, *t*, *u*.

II. Species.

§. 126.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio II, Scriptura Wiſigothica: Genus XIII, Graeuium.

I. Genus: *Graeuium.* Scriptura capitalis mixta literis curſiuis.

II. Species:

1. *Graeuia prima.* Ductibus plerisque curuis. I. II.). 3. 7.).

§. 127.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio II, Scriptura Wiſigothica: Genus XIV, Moraleſium.

I. Genus: *Moraleſium.* Scriptura capitalis mixta literis graecis & latinis.

II. Species:

1. *Moraleſia prima.* Lingua latina, literis graecis & latinis, cum V ſimili τῶ Y. I. II.). 6. 5.). Exemplum 1. & 2.
2. *Moraleſia ſecunda.* Lingua latina, literis graecis & latinis, cum O rhombi longioris formam habente. I. II.). 6. 5.). Exemplum 3.

§. 128.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio II, Scriptura Wiſigothica: Genus XV, Chiſbullium.

I. Genus: *Chiſbullium.* Scriptura capitalis mixta & coarctata ſimul.

II. Species, pro mixtarum literarum ratione diuerſae.

1. *Chiſbullia prima.* Mixta literis vncialibus, minutis, extraordinariis. I. II.). 8. 2.). Exemplum 1.
2. *Chiſbullia ſecunda.* Mixta literis vncialibus, minutis, curſiuis, graecis. I. II.). 8. 4.). Exemplum 1.

3. *Chiſ-*

3. *Chiſbullia tertia.* Mixta literis vncialibus. I. II.). 9. 1.). Exemplum 1, 3 — 7, item I. II.). 9. 2.). Exemplum 3.

4. *Chiſbullia quarta.* Mixta literis vncialibus & minutis. I. II.). 9. 2.). Exemplum 2.

§. 129.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio II, Scriptura Wiſigothica: Genus XVI, Craſſierium.

I. Genus: *Craſſierium.* Scriptura capitalis, irregulari literarum ſitu conſpicua.

II. Species, inde exiſtentes, prout literae vel contra morem inclinatae ſunt, vel conuerſae, iacentes, inuerſae, item ſupra vel infra lineam poſitae.

§. 130.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio II, Scriptura Wiſigothica: Genus XVII, Ciampinium.

I. Genus: *Ciampinium.* Scriptura capitalis inaequalis, hoc eſt, literis partim altioribus, partim humilioribus conſtans.

II. Species.

§. 131.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio II; Scriptura Wiſigothica: Genus XVIII, Rodricium.

I. Genus: *Rodricium.* Scriptura capitalis, literarum figura inuſitata inſignis.

II. Species:

1. *Rodricia prima.* Mixta literis, quas in Hiſpania pro Saxonicis venditant. I. II.). 7. 2.).

§. 132.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio II, Scriptura Wiſigothica: Genus XIX, Gallandinum.

I. Genus: *Gallandinum.* Scriptura capitalis, inuſitato ſcribendi modo (v. gr. a dextra ſiniſtrorſum) conſpicua.

II. Species.

§. 133.

Digitized by Google

§. 133.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio III, Scriptura Anglo-Saxonica: Genus I, Oudendorpium.

I. Genus: *Oudendorpium.* Scriptura capitalis pura, apicibus baſibuſque non reſectis.

II. Species, a ductuum diuerſitate arceſſendae.

§. 134.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio III, Scriptura Anglo-Saxonica: Genus II, Gorium.

I. Genus: *Gorium.* Scriptura capitalis pura, eaque ruſtica.

II. Species, ruſticitatis ſ. deformitatis gradibus diſtinguendae.

§. 135.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio III, Scriptura Anglo-Saxonica: Genus III, Saxium.

I. Genus: *Saxium.* Scriptura capitalis pura, apicibus baſibuſque curue reſectis.

II. Species, e curuae reſectionis diuerſitate exiſtentes:

1. *Saxia prima.* Apicibus baſibuſque in margaritas deſinentibus. I. L.). 3. 5.). Exemplum 6.

§. 136.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio III, Scriptura Anglo-Saxonica: Genus IV, Hagenbuchbium.

I. Genus: *Hagenbuchbium.* Scriptura capitalis pura, inclinata.

II. Species, ex inclinationis diuerſitate oriundae.

Digitized by Google

§. 137.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio III, Scriptura Anglo-Saxonica: Genus V, Winckelmannium.

I. Genus: *Winckelmannium.* Scriptura capitalis pura, eaque elegans, apicibus baſibuſque regulariter reſectis.

II. Species, ex elegantiae gradibus diuerſis exiſtentes.

§. 138.

Regni artific. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio III, Scriptura Anglo-Saxonica: Genus VI, Naſſarium.

I. Genus: *Naſſarium.* Scriptura capitalis pura, ordinaria, apicibus baſibuſque ex ipſo literarum corpore naſcentibus.

II. Species, e reſectionis potiſſimum diuerſitate, vel ductuum qualitate exiſtentes:

1. *Naſſaria prima.* Scriptura quadrata, apicibus baſibuſque partim oblique, partim ad modum ſemicircelli reſectis, cum V ſimili τῷ Y. I. I.). 6. 8). Exemplum 4.
2. *Naſſaria ſecunda.* Ductibus craſſis, cruribus τȣ A & V interruptis vel parum cohaerentibus. I. I.). 6. 11.). Exemplum 4. & 5.

§. 139.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio III, Scriptura Anglo-Saxonica: Genus VII, Spanhemium.

I. Genus: *Spanhemium.* Scriptura capitalis pura, apicibus baſibuſque anguloſis.

II. Species, ex angulorum diuerſitate ducendae:

1. *Spanhemia prima.* Apicibus baſibuſque nonnullis triangularibus, ſolidis vel complanatis, & a reliquis ductibus literarum ſeparatis. I. I). 7. 2.). Exemplum 1.
2. *Spanhemia ſecunda.* Triangulis coniunctis & tranſuerſis ſeparatis deformiter, apicibus baſibusque ſolidis ac ſeparatis in literis quibuſdam. I. I.). 7. 3.) (*).

(*) Exempla haec poſſunt etiam ad genus noſtrum XIX, infra proponendum, referri.

3. *Span-*

Digitized by Google

3. *Spanhemia tertia.* Tranſuerſis ac fulcris triangularibus vel paene triangularibus. I. I.). 7. 4). Exemplum 3, 4, 5. (*).

(*) Exemplum primum poteſt quoque ad genus noſtrum XIX, infra commemorandum, referri.

4. *Spanhemia quarta.* Apicibus baſibuſque in triangula interiora deſinentibus. I. I.). 7. 5.). Exemplum 3.

5. *Spanhemia quinta.* Apicibus baſibuſque ad formam triangularem proxime accedentibus, & prolongatis interdum. I. I.). 7. 6). Exemplum 13. & 14.

§. 140.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio III, Scriptura Anglo-Saxonica: Genus VIII, Stradanum.

I. Genus: *Stradanum.* Scriptura capitalis pura, ductibus ſuperfluis ac prominentibus onuſta.

II. Species, ex ductuum ſuperfluorum diuerſitate exiſtentes:

1. *Stradana prima.* Ductibus horizontalibus onuſta. I. I.). 8. 1.). Exemplum 7, 10, 11, 12.

2. *Stradana ſecunda.* Ductibus perpendicularibus onuſta. I. I.). 8. 2.). Exemplum 2.

§. 141.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio III, Scriptura Anglo-Saxonica: Genus IX, Triſtanium.

I. Genus: *Triſtanium.* Scriptura capitalis pura, curuatis ductibus inſignis.

II. Species:

1. *Triſtania prima.* Literis quibuſdam vno ductu formatis, & intrinſecus curuatis. I. I.). 9. 2.). Exemplum 1. & 2.

2. *Triſtania ſecunda.* Apicibus baſibuſque reſectis, cum literis quibuſdam intus gibboſis. I. I.). 9. 4.). Exemplum 2. (*)

(*) In hoc exemplo ſculptor gibbum literarum interiorem parum expreſſit.

3. *Triſtania tertia.* Apicibus baſibuſque ad modum ſemicircelli reſectis. I, I.). 9. 7.). Exemplum 1.

Digitized by Google

§. 142.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio III, Scriptura Anglo-Saxonica: Genus X, Biaeum.

I. Genus: *Biaeum.* Scriptura capitalis pura, eaque coarctata.

II. Species, reſectionis modo, vel ductuum diuerſitate diſtinctae:

1. *Biaea prima.* Apicibus baſibuſque ex ipſo literarum corpore naſcentibus. I. I.). 10. 5.). Exemplum 4, 5, 7, 9.
2. *Biaea ſecunda.* Ductibus prominentibus & ſuperfluis onuſta, cum V ſimili τῷ Y. I. I.). 10. 6.). Exemplum 2.

§. 143.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio III, Scriptura Anglo-Saxonica: Genus XI, Patinium.

I. Genus: *Patinium.* Scriptura capitalis, mixta literis vncialibus.

II. Species:

1. *Patinia prima.* Mixta pluribus literis vncialibus. I. II.). 1. 4.). Exemplum 1. & 6.
2. *Patinia ſecunda.* Mixta pluribus literis vncialibus, cum literis quibuſdam in caudas admodum longas deſinentibus. I. II.) 1. 6.). Exemplum 2.
3. *Patinia tertia.* Mixta M vnciali, ad modum τῷ Y formato. I. II.). 1. 8.).

§. 144.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio III, Scriptura Anglo-Saxonica: Genus XII, Morellium.

I. Genus: *Morellium.* Scriptura capitalis, mixta literis minuſculis ſolitariis, praeſertim *b, m, n, t, u.*

II. Species:

1. *Morellia prima.* Mixta *r* minuſculo, vel ad minuſculam formam proxime accedenti, apicibus baſibuſque parum reſectis. I. II.). 2. 2). Exemplum 2. & 4.
2. *Morellia ſecunda.* Ductibus ſuperfluis, horizontalibus inprimis onuſta. I. II.). 2. 4.). Exemplum 1, 5, 7, 8.

3. *Mo-*

Digitized by Google

3. *Morellia tertia.* Ductibus interruptis. I. II.). 2. 6.). Exemplum 3.
4. *Morellia quarta.* Apicibus baſibuſque plurimis ſimpliciter reſectis, paucis trifidis. I. II.). 2. 7.).

§. 145.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio III, Scriptura Anglo-Saxonica: Genus XIII, Hottomannium.

I. Genus: *Hottomannium.* Scriptura capitalis, mixta literis curſiuis.
II. Species.

§. 146.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio III, Scriptura Anglo-Saxonica: Genus XIV, Iobertinum.

I. Genus: *Iobertinum.* Scriptura capitalis, mixta literis graecis & latinis.
II. Species:
1. *Iobertina prima.* Lingua latina, literis graecis & latinis. I. II.) 6. 6.).

§. 147.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio III, Scriptura Anglo-Saxonica: Genus XV, Olearium.

I. Genus: *Olearium.* Scriptura capitalis mixta & coarctata ſimul.
II. Species, pro mixtarum literarum ratione diuerſae:
1. *Olearia prima.* Mixta literis extraordinariis. I. II.). 8. 2.). Exemplum 3.

§. 148.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio III, Scriptura Anglo-Saxonica: Genus XVI, Luckium.

I. Genus: *Luckium.* Scriptura capitalis, irregulari literarum ſitu conſpicua.
II. Species, inde ducendae, prout literae vel contra morem inclinatae ſunt, vel conuerſae, iacentes, inuerſae, item ſupra vel infra lineam poſitae.

Digitized by Google

1. *Luckia prima.* Literis quibuſdam inuerſis. I. II.). 4. 1.). Exemplum 6. & 7.
2. *Luckia ſecunda.* Literis ſiniſtrorſum conuerſis. I. II.). 4. 2.) Exemplum 1, 2, 3.
3. *Luckia tertia.* Literis partim conuerſis, partim inuerſis. I. II.). 4. 11.). Exemplum 2. (*)

(*) Exemplum hoc poteſt etiam ad genus noſtrum XIX. referri.

4. *Luckia quarta.* Literis contra morem inclinatis. I. II) 5. 1.).

§. 149.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio III, Scriptura Anglo-Saxonica: Genus XVII, Maurocenium.

I. Genus: *Maurocenium.* Scriptura capitalis inaequalis, hoc eſt, literis altioribus & humilioribus mixta.

II. Species:

1. *Maurocenia prima.* Literis quadratis, parum reſectis. I. II.). 5. 4.).
2. *Maurocenia ſecunda.* Literis quadratis, ruſtice reſectis, I. II.). 5. 5.). Exemplum 4.

§. 150.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio III, Scriptura Anglo-Saxonica: Genus XVIII, Hoffmannium.

I. Genus: *Hoffmannium.* Scriptura capitalis, literarum figura inuſitata inſignis.

II. Species:

1. *Hoffmannia prima.* Literis quadratis, apicibus baſibuſque non reſectis. I. II.). 5. 2.). Exemplum 2. & 3.
2. *Hoffmannia ſecunda.* Mixta literis, quas in Anglia pro Saxonicis venditant. I. II.). 7. 3.).
3. *Hoffmannia tertia.* Mixta literis abſurdis. I. II.). 7. 4).

§. 151.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio III, Script. Anglo-Saxonica: Genus XIX, Goltzium.

I. Genus: *Goltzium.* Scriptura capitalis, inuſitato ſcribendi modo (v. gr. a dextra ſiniſtrorſum, item verſibus aut literis tranſpoſitis) conſpicua.

II. Species:

Digitized by Google

II. Species;

1. *Goltzia prima.* Siniſtrorſum ſcripta. I. II.). 4. 1.). Exemplum 8. & 9.
2. *Goltzia ſecunda.* Siniſtrorſum ſcripta, literis pleriſque mutilis. I. II.). 4. 6.).
3. *Goltzia tertia.* Siniſtrorſum ſcripta, literis quibuſdam inuerſis. I. II.). 5. 2.). Exemplum 1.
4. *Goltzia quarta.* Verſibus ſeu lineis tranſpoſitis, ita, vt a ſecundo verſu incipiendum ſit, & hinc demum ad ſecundum ceteroſque veniendum. I. II.). 4. 3.).
5. *Goltzia quinta.* Verſibus eodem modo, quo praecedens, tranſpoſitis, ſed verſu ſecundo, a quo incipiendum eſt, literas ſiniſtrorſum conuerſas habente. I. II.). 4. 4.).
6. *Goltzia ſexta.* Literis duorum priorum verſuum tranſpoſitis, ita, vt a prima litera ſecundi verſus ad primam primi aſcendendum, & hinc ad ſecundam literam ſecundi verſus deſcendendum ſit, cet. I. II.). 4. 5.).
7. *Goltzia ſeptima.* Literis tranſpoſitis & inuerſis. I. II.). 4. 1.). Exemplum 10.

---

§. 152.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio IV, Scriptura Merouingica: Genus I, Seguinium.

I. Genus: *Seguinium.* Scriptura capitalis pura, apicibus baſibuſque non reſectis.

II. Species, a ductuum diuerſitate arceſſendae:

1. *Seguinia prima.* Ductibus paullo craſſioribus & ruſticis. I. I.). 1. 7.). Exemplum 1.

§. 153.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio IV, Scriptura Merouingica: Genus II, Evelynium.

I. Genus: *Evelynium.* Scriptura capitalis pura, eaque ruſtica.

II. Species, ruſticitatis ſ. deformitatis gradibus diſtinguendae.

§. 154.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio IV, Scriptura Merouingica: Genus III, Oudaanium.

I. Genus: *Oudaanium.* Scriptura capitalis pura, apicibus baſibuſque curue reſectis.

II. Species, ex diuerſitate reſectionis curuae exiſtentes:

1. *Oudaania prima.* Apicibus baſibuſque in margaritas deſinentibus, I. I.). 3. 3.). Exemplum 6.

1. *Oudaania ſecunda.* Apicibus baſibuſque in margaritas deſinentibus, cum quibuſdam extraordinariis & barbaris adeo literis. I. I.). 3. 5.). Exemplum 1.

§. 155.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio IV, Scriptura Merouingica: Genus IV, Pedruſium.

I. Genus: *Pedruſium.* Scriptura capitalis pura, inclinata.

II. Species, ex inclinationis diuerſitate exiſtentes.

§. 156.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio IV, Scriptura Merouingica: Genus V, Hottingerium.

I. Genus: *Hottingerium.* Scriptura capitalis pura, elegans, apicibus baſibuſque regulariter reſectis.

II. Species, ex elegantiae gradibus diuerſis oriundae:

1. *Hottingeria prima.* Scriptura ordinaria, alta & proportionata. I. I.). 5. 1.). Exemplum 10.

2. *Hottingeria ſecunda.* Literis nonnullis quadratis. I. I.). 5. 6.). Exemplum 4. & 5. (*).

(*) Prius exemplum poteſt etiam ad genus noſtrum XVI. referri.

3. *Hottingeria tertia.* Litera E tranſuerſis ſuperiori & inferiori priuata. I. I.). 5. 7.). Exemplum 2.

§. 157.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio IV, Scriptura Merouingica: Genus VI, Begerium.

I. Genus: *Begerium.* Scriptura capitalis pura, ordinaria, apicibus baſibusque ex ipſo literarum corpore naſcentibus.

II. Species, e reſectionis potiſſimum diuerſitate exiſtentes.

§. 158.

§. 158.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio IV, Scriptura Merouingica: Genus VII, Bizotinum.

I. Genus: *Bizotinum.* Scriptura capitalis pura, apicibus baſibuſque anguloſis.

II. Species, ex angulorum diuerſitate oriundae:

1. *Bizotina prima.* Apicibus baſibuſque in triangula deſinentibus. I. I.). 7. 6.). Exemplum 2.

§. 159.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio IV, Scriptura Merouingica: Genus VIII, Noriſium.

I. Genus: *Noriſium.* Scriptura capitalis pura, ductibus ſuperfluis ac prominentibus onuſta.

II. Species, ex ductuum ſuperfluorum diuerſitate ducendae.

§. 160.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio IV, Scriptura Merouingica: Genus IX, Molinetinum.

I. Genus: *Molinetinum.* Scriptura capitalis pura, curuatis ductibus.

II. Species:

1. *Molinetina prima.* Apicibus baſibuſque ad modum ſemicircelli reſectis. I. I.). 9. 6.). Exemplum 2. & 3.

§. 161.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio IV, Scriptura Merouingica: Genus X, Mediobarbium.

I. Genus: *Mediobarbium.* Scriptura capitalis pura, literis coarctatis.

II. Species, reſectionis modo, vel ductuum diuerſitate diſtinctae:

1. *Mediobarbia prima.* Apicibus baſibuſque non reſectis. I. I.) 10. 1.).
2. *Mediobarbia ſecunda.* Apicibus baſibuſque oblique reſectis. I. I.). 10. 3.).
3. *Mediobarbia tertia.* Apicibus baſibuſque partim non reſectis, partim in cuſpides caudaſque curuas, ac bifidas interdum, deſinentibus. I. I.). 10. 7.). Exemplum 2.

Digitized by Google

§. 162.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio IV, Scriptura Merouingica: Genus XI, Bandurium.

I. Genus: *Bandurium.* Scriptura capitalis, mixta literis vncialibus.
II. Species:
1. *Banduria prima.* Mixta D vnciali. I. II.). 1. 3.). Exemplum 4.
2. *Banduria ſecunda.* Mixta pluribus literis vncialibus. I. II.). 1. 4.). Exemplum 4. & 5.
3. *Banduria tertia.* Mixta pluribus literis vncialibus, apicibus baſibuſque nonnullarum literarum in cuſpides caudaſque cochleatas aut criſpatas deſinentibus. I. II.). 1. 6.). Exemplum 1.
4. *Banduria quarta.* Mixta literis vncialibus, angulofis, quadratis aliiſque extraordinariis. I. II.). 1. 11.) Exemplum 1. & 2.

§. 163.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio IV, Scriptura Merouingica: Genus XII, Fountainium.

I. Genus: *Fountainium.* Scriptura capitalis mixta literis minuſculis ſolitariis, inprimis *b, m, n, t, u.*
II. Species:
1. *Fountainia prima.* Mixta *r* minuſculo ſeu ad minuſculam formam proxime accedenti, apicibus baſibuſque ad ſemicircelli modum reſectis. I. II.). 2. 2.). Exemplum 1.
2. *Fountainia ſecunda.* Mixta *m* & *n* minuſculis, apicibus baſibuſque reſectis I. II.). 2. 3.). Exemplum 9.
3. *Fountainia tertia.* Mixta *b* minuſculo, apicibus baſibuſque reſectis. I. II.). 2. 3.). Exemplum 10.

§. 164.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio IV, Scriptura Merouingica: Genus XIII, Warburtonium.

I. Genus: *Warburtonium.* Scriptura capitalis, mixta literis curſiuis.
II. Species.

§. 165.

Digitized by Google

§. 165.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio IV, Scriptura Merouingica: Genus XIV, Mellenium.

I. Genus: *Mellenium.* Scriptura capitalis, mixta literis graecis & latinis.

II. Species:

1. *Mellenia prima.* Lingua latina, literis latinis & graecis. I, II.). 6. 4.). Exemplum 1 — 6.

§. 166.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio IV, Scriptura Merouingica: Genus XV, Calmetinum.

I. Genus: *Calmetinum.* Scriptura capitalis, mixta & coarctata ſimul.

II. Species, pro mixtarum literarum ratione diuerſae:

1. *Calmetina prima.* Mixta literis cubantibus. I. II.). 8. 1.). Exemplum 6.
2. *Calmetina ſecunda.* Mixta literis, vel forma, vel ſitu irregularibus. I. II.). 8. 3.). Exemplum 1.
3. *Calmetina tertia.* Mixta literis graecis, & minuſculis ac curſiuis latinis. I. II.). 8. 4.). Exemplum 2.

§. 167.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio IV, Scriptura Merouingica: Genus XVI, Hantbalerium.

I. Genus: *Hantbalerium.* Scriptura capitalis, irregulari literarum ſitu conſpicua.

II. Species, inde ducendae, prout literae vel contra morem inclinatae ſunt, vel conuerſae, iacentes, inuerſae, item ſupra vel infra lineam poſitae:

1. *Hantbaleria prima.* Literis quibuſdam inuerſis. I. II.). 4. 7.). Exemplum 1; item I. II.). 4. 10.). Exemplum 11.
2. *Hantbaleria ſecunda.* Literis quibuſdam iacentibus. I. II.). 4. 10.). Exemplum 1, 3, 8, 10, 12, 13; item I. II.). 7. 5.). Exemplum 2. & 3.
3. *Hantbaleria tertia.* Literis quibuſdam dextrorſum conuerſis. I. II.). 4. 10.). Exemplum 2; item I. II.). 7. 5.). Exemplum 4.

4. *Hantbaleria quarta.* Literis quibuſdam partim inuerſis, partim iacentibus. I. II.). 4. 10.). Exemplum 7. & 9.

§. 168.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio IV, Scriptura Merouingica: Genus XVII, Locbnerium.

I. Genus: *Locbnerium.* Scriptura capitalis inaequalis, hoc eſt, literis altioribus & humilioribus mixta.

II. Species.

§. 169.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio IV, Scriptura Merouingica: Genus XVIII, Vaillantium.

I. Genus: *Vaillantium.* Scriptura capitalis, literarum figura inuſitata inſignis.

II. Species:

1. *Vaillantia prima.* Mixta literis, quae in Gallia pro Saxonicis haberi ſolent. I. II.). 7. 1.). Exemplum 1, 2, 3.
2. *Vaillantia ſecunda.* Mixta literis barbaris & abſurdis. I. II.). 7. 5.). Exemplum 1, 5, 6.

§. 170.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio IV, Scriptura Merouingica: Genus XIX, Swintonium.

I. Genus: *Swintonium.* Scriptura capitalis, inuſitato ſcribendi modo (v. gr. a dextra ſiniſtrorſum, item verſibus aut literis tranſpoſitis) conſpicua.

II. Species:

1. *Swintonia prima.* Siniſtrorſum, ac ſimul in orbem ſcripta. I. II.). 4. 1.). Exemplum 4.
2. *Swintonia ſecunda.* Partim ſiniſtrorſum, partim dextrorſum, vtrimque vero ſimul in orbem ſcripta. I. II.). 4. 7). Exemplum 2.
3. *Swintonia tertia.* Siniſtrorſum, ac ſimul in orbem ſcripta, mixta literis iacentibus. I. II.). 4. 11). Exemplum 1.

§. 171.

§. 171.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio V, Scriptura Carolingica: Genus I, Le Blancium.

I. Genus: *Le Blancium.* Scriptura capitalis pura, apicibus baſibuſque non reſectis.

II. Species, a ductuum diuerſitate arceſſendae.

§. 172.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio V, Scriptura Carolingica: Genus II, Saelendrium.

I. Genus: *Saelendrium.* Scriptura capitalis pura, eaque ruſtica.

II. Species, ruſticitatis ſ. deformitatis gradibus diſtinguendae.

§. 173.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio V, Scriptura Carolingica: Genus III, Menêtrierium.

I. Genus: *Menêtrierium.* Scriptura capitalis pura, apicibus baſibuſque curue reſectis.

II. Species, ex diuerſitate reſectionis curuae exiſtentes:

1. *Menêtrieria prima.* Apicibus baſibuſque in margaritas deſinentibus. I. I.). 3. 3.). Exemplum 7. (*).

 (*) Exemplum hoc ab auctoribus noui operis diplomatici ad hoc ſcripturae capitalis purae genus refertur; ſed quoniam E vnciale habet, meliori iure ad genus noſtrum XI, de quo infra (§ 181.) dicetur, referri poteſt.

2. *Menêtrieria ſecunda.* Apicibus baſibuſque in margaritas deſinentibus, cum quibuſdam extraordinariis & barbaris adeo literis. I. I.). 3. 5.). Exemplum 3 — 5. (*).

 (*) Exempla haec poſſunt etiam ad genus XVII. referri.

3. *Menêtrieria tertia.* Baſibus in oſſicula deſinentibus. I. I.). 3. 6.). (*)

 (*) Exemplum hoc etiam generi XVII. adſcribi poteſt.

§. 174.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio V, Scriptura Carolingica: Genus IV, Bouterоueum.

I. Genus: *Bouterоueum.* Scriptura capitalis pura, inclinata.

 II. Spe-

Digitized by Google

II. Species, ex inclinationis diuerſitate exiſtentes:

1. *Bouterouea prima.* Literis dextrorſum, & ex parte etiam ſiniſtrorſum inclinatis. I. I.). 4. 4.). Exemplum 1 — 3.

§. 175.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio V, Scriptura Carolingica: Genus V, Vrſinium.

I. Genus: *Vrſinium.* Scriptura capitalis pura, elegans, apicibus baſibusque regulariter reſectis.

II. Species, ex elegantiae gradibus diuerſis oriundae:

1. *Vrſinia prima.* Literis quibuſdam quadratis. I. I.). 5. 6.). Exemplum 6 — 8.

§. 176.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio V, Scriptura Carolingica: Genus VI, Liebium.

I. Genus: *Liebium.* Scriptura capitalis pura, ordinaria, apicibus baſibuſque ex ipſo literarum corpore naſcentibus.

II. Species, e reſectionis potiſſimum diuerſitate exiſtentes:

1. *Liebia prima.* Apicibus baſibuſque parum extenſis, vel magis hinc, quam illinc cuſpidatis, & ad formam trianguli reſectis. I. I.). 6. 1.). Exemplum 2.
2. *Liebia ſecunda.* Literis magis minuſue quadratis, & apicibus baſibuſque fere ad modum ſemicircelli, ſ arcuatim reſectis. I. I.). 6. 3.). Exemplum 5 — 7.
3. *Liebia tertia.* Scriptura quadrata, apicibus baſibusque plerumque cuſpidatis. I. I.). 6. 10.). Exemplum 9.
4. *Liebia quarta.* Ductibus craſſis, cruribus interruptis. I. I.). 6. 11.). Exemplum 1.
5. *Liebia quinta.* Apicibus baſibuſque partim reſectis, partim ex ipſo literarum corpore naſcentibus. I. I.). 6. 12.).

§. 177.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio V, Scriptura Carolingica: Genus VII, Lehmannium.

I. Genus: *Lehmannium.* Scriptura capitalis pura, apicibus baſibuſque anguloſis.

II. Spe-

II. Species, ex angulorum diuerſitate oriundae:

1. *Lehmannia prima.* Tranſuerſis & cruribus triangularibus, aut paene triangularibus. I. I.). 7. 4.). Exemplum 6. & 7.
2. *Lehmannia ſecunda.* Apicibus baſibuſque plerumque triangula, aut angulos inſertos habentibus. I. l.). 7. 5.). Exemplum 2, 4 — 6.
3. *Lehmannia tertia.* Apicibus baſibuſque in triangula deſinentibus. I. l.). 7. 6.) Exemplum 6 — 12.

§. 178.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio V, Scriptura Carolingica: Genus VIII, Rinckium.

I. Genus: *Rinckium.* Scriptura capitalis pura, ductibus ſuperfluis ac prominentibus onuſta.

II. Species, ex ductuum ſuperfluorum diuerſitate ducendae:

1. *Rinckia prima.* Ductibus horizontalibus onuſta. I. l.). 8. 1.). Exemplum 5, 6, 9.

§. 179.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio V, Scriptura Carolingica: Genus IX, Koelerium.

I. Genus: *Koelerium.* Scriptura capitalis pura, curuatis ductibus inſignis.

II. Species:

1. *Koeleria prima.* Mixta ex literis erectis & curuatis. I. I.). 9. 3.). Exemplum 5, 7, 8. Exemplum 7. poteſt etiam ad genus X. referri.
2. *Koeleria ſecunda.* Apicibus baſibuſque reſectis, cum literis quibusdam intus gibboſis. I. l.). 9. 4.). Exemplum 3. & 4. Exemplum poſterius ad genus X. meliori iure refertur.

§. 180.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio V, Scriptura Carolingica: Genus X, Froelichium.

I. Genus: *Froelichium.* Scriptura capitalis pura, literis coarctatis conſpicua.

II. Species, reſectionis modo, vel ductuum diuerſitate diſtinctae:

1. *Froelichia prima.* Apicibus baſibuſque ex ipſo literarum corpore naſcentibus. I. l.). 10. 5.). Exemplum 6. & 8.

Digitized by Google

2. *Froelichia ſecunda.* Ductibus plerumque curuatis. I. I.). 10. 7.). Exemplum 1.

§. 181.

Regni artific. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio V, Scriptura Carolingica: Genus XI, Negelinum.

I. Genus: *Negelinum.* Scriptura capitalis, mixta literis vncialibus.

II. Species:

1. *Negelina prima.* Mixta pluribus literis vncialibus. I. II.). 1. 4.). Exemplum 6. & 7.
2. *Negelina ſecunda.* Mixta pluribus literis vncialibus, apicibus baſibuſque partim regulariter, partim curue reſectis. I. II.). 1. 9.). Exemplum 2. & 3.
3. *Negelina tertia.* Mixta pluribus literis vncialibus, & inprimis M vnciali ſingularis formae conſpicua. I. II.). 1. 12.). Exemplum 1.

§. 182.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio V, Scriptura Carolingica: Genus XII, Deverdeckium.

I. Genus: *Deverdeckium.* Scriptura capitalis, mixta literis minuſculis ſolitariis.

II. Species:

1. *Deverdeckia prima.* Minuſculo *r* conſpicua. I. II.). 2. 2.). Exempl. 5.
2. *Deverdeckia ſecunda.* Apicibus baſibuſque nunc parum reſectis, nunc in angulos deſinentibus. I. II.). 2. 4.). Exemplum 2 & 6.
3. *Deverdeckia tertia.* Apicibus baſibuſque partim regulariter, partim oblique reſectis. I. II.). 2. 5.). Exemplum 3. & 5.

§. 183.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio V, Scriptura Carolingica: Genus XIII, Venutinum.

I. Genus: *Venutinum.* Scriptura capitalis, mixta literis curſiuis.

II. Species:

1. *Venutina prima.* Mixta literis curſiuis & minutis ſimul. I. II.). 3. 3.).

§. 184.

Digitized by Google

§. 184.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio V, Scriptura Carolingica: Genus XIV, Schulzium.

I. Genus: *Schulzium.* Scriptura capitalis mixta literis graecis & latinis.
II. Species.

§. 185.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio V, Scriptura Carolingica: Genus XV, Madaium.

I. Genus: *Madaium.* Scriptura capitalis mixta & coarctata ſimul.
II. Species, pro mixtarum literarum ratione diuerſae:
1. *Madaia prima.* Mixta literis cubantibus. I. II.). 8. 1.). Exemplum 7 — 9.
(*) Exemplum 7. poteſt etiam ad genus XIX. referri.
2. *Madaia ſecunda.* Mixta literis barbaris. I. II.). 8. 2.). Exemplum 2.
3. *Madaia tertia.* Mixta literis, vel forma, vel ſitu irregularibus. Exemplum 2 — 4.
4. *Madaia quarta.* Mixta literis vncialibus. I. II.). 9. 1.) Exemplum 2. & 9.

§. 186.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio V, Scriptura Carolingica: Genus XVI, Buonarruotinum.

I. Genus: *Buonarroutinum.* Scriptura capitalis, irregulari literarum ſitu conſpicua.
II. Species, inde ducendae, prout literae vel contra morem inclinatae ſunt, vel conuerſae, iacentes, inuerſae, item ſupra vel infra lineam poſitae.
1. *Buonarroutina prima.* Mixta literis partim extra lineam poſitis, partim inclinatis. I. II.). 5. 3.).

§. 187.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio V, Scriptura Carolingica: Genus XVII, Mazzolenium.

I. Genus: *Mazzolenium.* Scriptura capitalis inaequalis, hoc eſt, literis altioribus & humilioribus mixta.

Digitized by Google

II. Species:

1. *Mazzolenia prima.* Literis ſimul coarctatis, inclinatis, inuerſis &c. conſpicua. I. II.). 5. 5.). Exemplum 1 — 3.

§. 188.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio V, Scriptura Carolingica: Genus XVIII, Doederlinium.

I. Genus: *Doederlinium.* Scriptura capitalis, literarum figura inuſitata inſignis.

II. Species:

1. *Doederlinia prima.* Mixta literis, quae pro barbaris & abſurdis in Gallia haberi ſolent. I. II.). 7. 5.). Exemplum 7 — 10.

§. 189.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio V, Scriptura Carolingica: Genus XIX, Praunium.

I. Genus: *Praunium.* Scriptura capitalis, inuſitato ſcribendi modo (v. gr. a dextra ſiniſtrorſum, item verſibus aut literis tranſpoſitis) conſpicua.

II. Species:

1. *Praunia prima.* Scripta ſiniſtrorſum, literis ſimul coarctatis & inaequalibus. I. II.). 4. 1.). Exemplum 5.
2. *Praunia ſecunda.* Scriptura, cuius verſus vnus dextrorſum, alter ſiniſtrorſum ac literis ſimul inuerſis, exaratus eſt. I. II.). 4. 8.).

---

§. 190.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio VI, Scriptura Capetingica: Genus I, Kundmannium.

I. Genus: *Kundmannium.* Scriptura capitalis pura, apicibus baſibuſque non refectis.

II. Species, a ductuum diuerſitate arceſſendae.

§. 191.

Digitized by Google

§. 191.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio VI, Scriptura Capetingica: Genus II, Muſſellium.

I. Genus: *Muſſellium.* Scriptura capitalis pura, eaque ruſtica.

II. Species, ruſticitatis ſ. deformitatis gradibus diſtinguendae.

§. 192.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio VI, Scriptura Capetingica: Genus III, Mazzuchellium.

I. Genus: *Mazzuchellium.* Scriptura capitalis pura, apicibus baſibuſque curue reſectis.

II. Species, ex diuerſitate reſectionis curuae exiſtentes.

§. 193.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio VI, Scriptura Capetingica: Genus IV, Stoſchium.

I. Genus: *Stoſchium.* Scriptura capitalis pura, inclinata.

II. Species, ex inclinationis diuerſitate oriundae.

§. 194.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio VI, Scriptura Capetingica: Genus V, Schlegelium.

I. Genus: *Schlegelium.* Scriptura capitalis pura, eaque elegans, apicibus baſibuſque regulariter reſectis.

II. Species, ex elegantiae gradibus diuerſis exiſtentes:

1. *Schlegelia prima.* Scriptura Capetingico-Scotica, admodum elegans, ſed parum proportionata. I. I.). 5. 2.). Exemplum 7.
2. *Schlegelia ſecunda.* Literis quibuſdam rudibus. I. I.). 5. 4.). Exemplum 4.

§. 195.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio VI, Scriptura Capetingica: Genus VI, Hauercampium.

I. Genus: *Hauercampium.* Scriptura capitalis pura, ordinaria, apicibus baſibuſque ex ipſo literarum corpore naſcentibus.

Digitized by Google

II. Species, e reſectionis potiſſimum diuerſitate exiſtentes:

1. *Hauercampia prima.* Apicibus baſibuſque parum extenſis, vel magis hinc, quam illinc cuſpidatis, & ad formam trianguli reſectis. I. I.). 6. 1.). Exemplum 3.
2. *Hauercampia ſecunda.* Apicibus baſibuſque neque acutioribus, neque obtuſioribus. I. I.). 6 2.). Exemplum 5. & 6.
3. *Hauercampia tertia.* Literis magis minuſue quadratis, & apicibus baſibuſque ad modum ſemicircelli reſectis. I. I.). 6. 3.). Exemplum 8.

§. 196.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio VI, Scriptura Capetingica: Genus VII, Hirſchium.

I. Genus: *Hirſchium.* Scriptura capitalis pura, apicibus baſibuſque angulosis.,

II. Species, ex angulorum diuerſitate oriundae:

1. *Hirſchia prima.* Quadrata, angulis introrſum verſis. I. I.). 7. 1.). Exemplum 5.
2. *Hirſchia ſecunda.* Apicibus baſibuſque literarum quarumdam ſolidis vel complanatis, ac ſeparatis etiam a reliqua literarum figura. I. I.). 7. 2.). Exemplum 3 — 6.
3. *Hirſchia tertia.* Apicibus baſibuſque triangularibus aut fere triangularibus. I. I.). 7. 4.). Exemplum 8 — 12.

§. 197.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio VI, Scriptura Capetingica: Genus VIII, Obermayrium.

I. Genus: *Obermayrium.* Scriptura capitalis pura, ductibus ſuperfluis ac prominentibus onuſta.

II. Species, ex ductuum ſuperfluorum diuerſitate ducendae.

§. 198.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio VI, Scriptura Capetingica: Genus IX, Harzheimium.

I. Genus: *Harzheimium.* Scriptura capitalis pura, curuatis ductibus inſignis.

II. Spe-

Digitized by Google

II. Species:

1. *Harzheimia prima.* Literis quibuſdam intus curuatis, & vno calami ductu exaratis. I. I.). 9. 2.). Exemplum 3. & 4.

§. 199.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio VI, Scriptura Capetingica: Genus X, Agoſtinum.

I. Genus: *Agoſtinum.* Scriptura capitalis pura, literis coarctatis conſpicua.

II. Species, refectionis modo, vel ductuum diuerſitate diſtinctae:

1. *Agoſtina prima.* Literis pluribus curuatis. I. I.). 10. 7.). Exemplum 4.

§. 200.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio VI, Scriptura Capetingica: Genus XI, Licetinum.

I. Genus: *Licetinum.* Scriptura capitalis, mixta literis vncialibus.

II. Species:

1. *Licetina prima.* Mixta pluribus literis vncialibus, in quibus M vnciale figura ſingulari eſt. I. II.). 1. 12.). Exemplum 3.

§. 201.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio VI, Scriptura Capetingica: Genus XII, Gorlaeum.

I. Genus: *Gorlaeum.* Scriptura capitalis, mixta literis minuſculis ſolitariis.

II. Species:

1. *Gorlaea prima.* Mixta literis vncialibus & minuſculis. I. II.). 2. 5.). Exemplum 2.

§. 202.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio VI, Scriptura Capetingica: Genus XIII, Ebermayrium.

I. Genus: *Ebermayrium.* Scriptura capitalis, mixta literis curſiuis.

II. Species.

Digitized by Google

§. 203.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio VI, Scriptura Capetingica: Genus XIV, Geſnerium.

I. Genus: *Geſnerium.* Scriptura capitalis, mixta literis graecis & latinis.
II. Species.

§. 204.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio VI, Scriptura Capetingica: Genus XV, Ficoronium.

I. Genus: *Ficoronium.* Scriptura capitalis, mixta & coarctata ſimul.
II. Species, pro mixtarum literarum ratione diuerſae:
 1. *Ficoronia prima.* Mixta literis vncialibus. I. II.). 9. 1.). Exemplum 5.
 2. *Ficoronia ſecunda.* Mixta literis minuſculis. I. II.). 9. 2.). Exemplum 1. & 5.

§. 205.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio VI, Scriptura Capetingica: Genus XVI, Marietteum.

I. Genus: *Marietteum.* Scriptura capitalis, irregulari literarum ſitu conſpicua.
II. Species, inde ducendae, prout literae vel contra morem inclinatae ſunt, vel conuerſae, iacentes, inuerſae, item ſupra vel infra lineam poſitae:
 1. *Mariettea prima.* Literis omnibus ſiniſtrorſum conuerſis, quamquam ipſa ſcriptura dextrorſum legenda eſt. I. II.). 4. 2.). Exempl. 4.

§. 206.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio VI, Scriptura Capetingica: Genus XVII, Lippertinum.

I. Genus: *Lippertinum.* Scriptura capitalis inaequalis, hoc eſt, literis altioribus & humilioribus mixta.
II. Species.

§. 207.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio VI, Scriptura Capetingica: Genus XVIII, Chriſtium.

I. Genus: *Chriſtium.* Scriptura capitalis, literarum figura inuſitata inſignis.
II. Species.

§. 208.

Digitized by Google

§. 208.

Regni artif. Series II, Scriptura Romano-Barbara: Partitio VI, Scriptura Capetingica: Genus XIX, Heynium.

I. Genus: *Heynium.* Scriptura capitalis, inuſitato ſcribendi modo (v. gr. a dextra ſiniſtrorſum, item verſibus aut literis tranſpoſitis) conſpicua.

II. Species:

1. *Heynia prima.* Literis multis tranſpoſitis atque inter ſe confuſis. I. II.). 4. 12.). Exemplum 1 — 3.

---

§. 209.

Regni artif. Series III, Scriptura Neogothica: Partitiones I, II, cet. parum diuerſae: Genus I, Hoepingkium.

I. Genus: *Hoepingkium.* Scriptura Neogothica capitalis, eaque incipiens: hoc eſt, vbi literae neogothicae, ad reliquas relatae, vix ſeptimam vel octauam ſcripturae totius partem faciunt.

II. Species:

1. *Hoepingkia prima.* Scriptura ordinaria, eaque reſecta. I. III.). (I.). 1. 1.). item 5.).
2. *Hoepingkia ſecunda.* Apicibus baſibuſque rotundatis. I. III.). (I.). 1. 2.).
3. *Hoepingkia tertia.* Apicibus baſibuſque accliuibus & decliuibus. I. III.). (I.). 1. 3.).
4. *Hoepingkia quarta.* Apicibus baſibuſque bifidis ſeu bifurcatis. I. III.). (I.). 1. 4.).
5. *Hoepingkia quinta.* Apicibus baſibuſque literarum neogothicarum C & E cuſpidatis, reliquarum rotundatis. I. III.). (I.). 1. 6.).
6. *Hoepingkia ſexta.* Literis quadratis & prolongatis, cum quibuſdam literis, quarum baſes & apices ductu horizontali ſuperfluo onuſti ſunt. I. III.). (I.). 1. 7.).
7. *Hoepingkia ſeptima.* Literis coarctatis conſpicua. I. III.). (I.). 1. 8.).
8. *Hoepingkia octaua.* Literis quibuſdam extraordinario modo (v. gr. ſiniſtrorſum) ſcriptis conſpicua. I. III.). (I.). 1. 9.).
9. *Hoepingkia nona.* Mixta literis graecis. I. III.). (I.). 1. 10.).

§. 210.

Digitized by Google

§. 210.

Regni artif. Series III, Scriptura Neogothica: Partitiones I, II, cet. parum diuerſae: Genus II, Thulemarium.

I. Genus: *Thulemarium.* Scriptura Neogothica capitalis, eaque creſcens, h. e. cuius tertiam vel quartam partem literae neogothicae conſtituunt. I. III.). (I.). 2. 1.) — 4.).

II. Species:

1. *Thulemaria prima.* Scriptura ordinaria.
2. *Thulemaria ſecunda.* Apicibus baſibuſque ex ipſo literarum corpore naſcentibus.
3. *Thulemaria tertia.* Apicibus baſibuſque lineola recta reſectis, cum literis quibuſdam coarctatis.
4. *Thulemaria quarta.* Scriptura longa, coarctata, & mixta literis partim non reſectis, partim minuſculis.

§. 211.

Regni artif. Series III, Scriptura Neogothica: Partitiones I, II, cet. parum diuerſae: Genus III, Heineccium.

I. Genus: *Heineccium.* Scriptura capitalis ſemi-gothica. I. III.). (I). 3. 1.) — 6.).

II. Species:

1. *Heineccia prima.* Scriptura ordinaria.
2. *Heineccia ſecunda.* Apicibus baſibuſque laxis ſ diductis.
3. *Heineccia tertia.* Apicibus baſibuſque vncinantis.
4. *Heineccia quarta.* Apicibus baſibuſque bifidis.
5. *Heineccia quinta.* Literis in quincuncem ſeu ad formam literae V ($^{s}{}_{i}{}^{c}$) diſpoſitis.
6. *Heineccia ſexta.* Literis conuerſis conſpicua.

§. 212.

Regni artif. Series III, Scriptura Neogothica: Partitiones I, II, cet. parum diuerſae: Genus IV, Leyſerium.

I. Genus: *Leyſerium.* Scriptura Neogothica capitalis, dominans. I. III.). (I.). 4. 1.) — 12.).

II. Spe-

Digitized by Google

II. Species:

1. *Leyſeria prima.* Scriptura ordinaria.
2. *Leyſeria ſecunda.* Apicibus baſibuſque laxis ſeu diductis, & ex ipſa literarum corpore naſcentibus.
3. *Leyſeria tertia.* Apicibus baſibuſque parum reſectis.
4. *Leyſeria quarta.* Ductibus vndulatis.
5. *Leyſeria quinta.* Ductibus vndulatis, apicibus baſibuſque bifidis.
6. *Leyſeria ſexta.* Ductibus vndulatis ſimulque hiſpidis ſ. ſetoſis.
7. *Leyſeria ſeptima.* Scriptura prolongata: tranſuerſis literarum haud raro ſeparatis.
8. *Leyſeria octaua.* Literis macilentis.
9. *Leyſeria nona.* Fulcris cruribuſue ouatis ſ. curuatis.
10. *Leyſeria decima.* Literis parum diſtantibus, cum angulis quibusdam prorumpentibus.
11. *Leyſeria vndecima.* Scriptura negligentius exarata.
12. *Leyſeria duodecima.* Literis coarctatis.

§. 213.

Regni artif. Series III, Scriptura Neogotbica: Partitiones I, II, cet. parum diuerſae: Genus V, Hueberium.

I. Genus: *Hueberium.* Scriptura Neogothica capitalis pura ſeu mere gothica. I. III.). (I). 5. 1.) — 15.).

II. Species:

1. *Hueberia prima.* Scriptura ordinaria
2. *Hueberia ſecunda.* Apicibus baſibuſque reſectis, & ita prolongatis, vt fulcra & crura ſe inuicem contingant.
3. *Hueberia tertia.* Apicibus baſibuſque ex ipſo literarum corpore naſcentibus.
4. *Hueberia quarta.* Apicibus baſibuſque bifidis.
5. *Hueberia quinta.* Apicibus baſibuſque bifidis: ductibus interruptis.
6. *Hueberia ſexta.* Apicibus baſibuſque bifidis: eadem ſcil. cum Hueberia quarta, quamquam auctoribus noui operis diplomatici vnam ab altera diſtinguere placuit.
7. *Hueberia ſeptima.* Apicibus baſibuſque bifidis: ductibus vndulatis.
8. *Hueberia octaua.* Compoſita ex literis vndulatis.
9. *Hueberia nona.* Ductibus multarum literarum admodum curuatis.

Digitized by Google

10. *Hueberia decima.* Literis paullulum macilentis.
11. *Hueberia vndecima.* Literis longioribus.
12. *Hueberia duodecima.* Literis anguloſis.
13. *Hueberia decima tertia.* Literis coarctatis.
14. *Hueberia decima quarta.* Literis coarctatis: apicibus baſibuſque bifidis.
15. *Hueberia decima quinta.* Literis conuerſis.

§. 214.

Regni artif. Series III, Scriptura Neogothica: Partitiones I, II, cet. parum diuerſae: Genus VI, Mannium.

I. Genus: *Mannium.* Scriptura Neogothica capitalis ruſtica. I. III.). (I.). 6. 1.) — 9.).

II. Species:

1. *Mannia prima.* Apicibus baſibuſque ſimplicibus, ſed vltra modum prolongatis.
2. *Mannia ſecunda.* Reſecta ad modum valli accliuis.
3. *Mannia tertia.* Apicibus baſibuſque ex ipſo literarum corpore naſcentibus.
4. *Mannia quarta.* Triangularis, ductibus interdum interruptis, apicibus baſibuſque cuſpidatis.
5. *Mannia quinta.* Apicibus baſibuſque bifidis.
6. *Mannia ſexta.* Apicibus baſibuſque bifidis, angulis prorumpentibus, & literis coarctatis.
7. *Mannia ſeptima.* Literis coarctatis, ac parum diſtantibus.
8. *Mannia octaua.* Angulis partim prorumpentibus, partim introrſum verſis.
9. *Mannia nona.* Ductibus duplicibus & triplicibus.

§. 215.

Regni artif. Series III, Scriptura Neogothica: Partitiones I, II, cet. parum diuerſae: Genus VII, Casleyum.

I. Genus: *Casleyum.* Scriptura Neogothica capitalis irregularis ſeu magis barbara & ruſtica. I. III.). (I.). 7. 1.) — 7.).

II. Species:

1. *Cas-*

Digitized by Google

1. *Casleya prima.* Reſecta, & in caudas arcuatas deſinens.
2. *Casleya ſecunda.* Literis curuis, interruptis & anguloſis.
3. *Casleya tertia.* Anguloſa & cuſpidata, apicibus baſibuſque quarumdam literarum vnitis.
4. *Casleya quarta.* Literis partim quadratis, partim anguloſis.
5. *Casleya quinta.* Literis coarctatis & craſſioribus.
6. *Casleya ſexta.* Literis craſſis ac mirum in modum confuſis.
7. *Casleya ſeptima.* Anguloſa, interrupta, angulis partim prorumpentibus, partim introrſum verſis, mixta etiam literis minuſculis.

§. 216.

Regni artif. Series III, Scriptura Neogothica: Partitiones I, II, cet. parum diuerſae: Genus VIII, Iackſonium.

I. Genus: *Iackſonium.* Scriptura Neogothica capitalis, mixta literis maiuſculis & minuſculis. I. III.). (I.). §. 1.) — 5.).

II. Species:

1. *Iackſonia prima.* Mixta ex aequali fere numero maiuſcularum & minuſcularum literarum, apicibus baſibuſque bifidis.
2. *Iackſonia ſecunda.* Eadem, niſi quod furcis bifidis careat.
3. *Iackſonia tertia.* Scriptura, in qua literae minuſculae (tam ſemiromanae anguloſae, quam ſemi-gothicae) dominantur.
4. *Iackſonia quarta.* Eadem, niſi quod mixta ſit ex romana minuſcula pura & gothica cuſpidata.
5. *Iackſonia quinta.* Scriptura, in qua literae minuſculae cuſpidatae & anguloſae dominantur.

§. 217.

Regni artif. Series III, Scriptura Neogothica: Partitiones I, II, cet. parum diuerſae: Genus IX, Cayluſium.

I. Genus: *Cayluſium.* Scriptura minuſcula Romana pura, coaetanea ſcripturae minuſculae Neogothicae. I. III.). (II.). 1. 1.). & 2.).

(*) *Scriptura minuſcula Romana pura*, tamquam aemula ſcripturae minuſculae Neogothicae, inde a fine ſaeculi XIII. ad medium vſque ſaeculum XV. durauit. Vid. *Nouveau Traité de Diplom.* T. II. p. 688.

Digitized by Google

II. Species:

1. *Cayluſia prima.* Scriptura ordinaria.
2. *Cayluſia ſecunda.* Literis admodum macilentis.

§. 218.

Regni artif. Series III, Scriptura Neogotbica: Partitiones I, II, cet. parum diuerſae: Genus X, Ibreum.

I. Genus: *Ibreum.* Scriptura minuſcula Romana, mixta literis maiuſculis & curſiuis. I. III.). (II.). 2. 1.) — 4.).

II. Species:

1. *Ibrea prima.* Mixta maiuſculis tantum literis quibuſdam.
2. *Ibrea ſecunda.* Mixta literis curſiuis.
3. *Ibrea tertia.* Mixta literis maiuſculis & curſiuis.
4. *Ibrea quarta.* Mixta literis curſiuis romanis, maiuſculis & minuſculis.

§. 219.

Regni artif. Series III, Scriptura Neogotbica: Partitiones I, II, cet. parum diuerſae: Genus XI, Knittelium.

I. Genus: *Knittelium.* Scriptura minuſcula, mixta Neogothica. I. III.). (II.). 3. 1.) — 3.).

II. Species:

1. *Knittelia prima.* Magis Romana, quam Neogothica.
2. *Knittelia ſecunda.* Mixta ex literis minuſculis mere Romano-Italicis & Neogothicis cuſpidatis.
3. *Knittelia tertia.* Mixta ex literis minuſculis Romanis & Neogothicis.

§. 220.

Regni artif. Series III, Scriptura Neogotbica: Partitiones I, II, cet. parum diuerſae: Genus XII, Büttnerium.

I. Genus: *Büttnerium.* Scriptura minuſcula ſemi-gothica. I. III.). (II.). 4. 1.) — 3.).

* *Scriptura minuſcula ſemi-gotbica* potiſſimum ſaeculo XIV. inualuit. Vid. *Nouveau Traité de Diplom.* T. II. p. 691.

II. Species:

1. *Büttneria prima.* Magis minuſue anguloſa.

2. *Bütt-*

Digitized by Google

2. *Büttneria ſecunda.* Anguloſa & cuſpidata.
3. *Büttneria tertia.* Cuſpidata, literis parum diſtantibus.

§. 221.

Regni artif. Series III, Scriptura Neogothica: Partitiones I, II, cet. parum diuerſae: Genus XIII, Murrayum.

I. Genus: *Murrayum.* Scriptura minuſcula mere gothica, I. III.) (II.). 5. 1.) — 10.).

* *Scriptura minuſcula mere gothica* inde ab exeunte ſaeculo XIV. ad ſaeculum vſque XVI. in inſcriptionibus regnauit. Vid. *Nouveau Traité de Diplom.* T. II. p. 692.

II. Species:

1. *Murraya prima.* Angulis ſuis conſpicua.
2. *Murraya ſecunda.* Anguloſa, & admodum arcta.
3. *Murraya tertia.* Anguloſa & paullo arctior.
4. *Murraya quarta.* Literis arctioribus, macilentis & anguloſis.
5. *Murraya quinta.* Anguloſa, apicibus baſibuſque bifidis.
6. *Murraya ſexta.* Varie vndulata.
7. *Murraya ſeptima.* Literis arctioribus ſ. parum diſtantibus & cuſpidatis.
8. *Murraya octaua.* Partim anguloſa, partim triangularis.
9. *Murraya nona.* Apicibus baſibuſque in cuſpides triangulares deſinentibus.
10. *Murraya decima.* Scriptura arctior & cuſpidibus ſolidis ac lateralibus hirſuta.

---

§. 222.

Regni artif. Series IV, Scriptura Romana renouata.

De *Scripturae Romanae renouatae* generibus ac ſpeciebus aliquid hoc loco dicere ſuperuacuum habemus, propterea quod eius ſpecimina non ſolum per ſe tam nota ſunt atque explorata, quam recentiorum diplomatum ratio omnis (§. 13.): ſed etiam cum ſcriptura Romana veteri conueniunt; ad huius enim elegantiam ſcriptura recentior emendata eſt.

Digitized by Google

§. 223.

Genera ſcripturarum Romanarum ex regno librario.

Haſtenus de generibus ſcripturarum Romanarum ex regno artificiali dictum eſt. Iam ſequitur, vt de *generibus regni librarii* exponamus: quae quidem, breuitatis non magis, quam perſpicuitatis cauſſa, *tabula* quadam, hic ſubiecta, explicare placuit. *Characteres generici* ex ſcripturarum literarumque diuiſionibus, de quibus ſupra (§. 43. & 46.) diximus, depromti ſunt.

§. 224.

Quomodo ſpecies in regno librario formandae ſint?

Species in regno librario ex reſectionis diuerſitate (§. 37.), elegantiae vel ruſticitatis gradibus (§. 47.), vocum cohaerentia vel ſeparatione (§. 45.), ductuum ſingulari forma (§. 38.), interpunctionum & abbreuiaturarum vario vſu, vel defectu etiam (§. 51. ſqq. & §. 56. ſqq.), exiſtunt.

§. 225.

Genera ſcripturarum Romanarum ex regno notariali.

Regni notarialis, quod artis diplomaticae proprium eſt, *genera* itidem tabula quadam ſingulari explicanda duximus. *Characteres generici* a ſignis abbreuiaturarum, ſupra (§. 58. ſq.) propoſitis, optimo iure, quantum nos quidem exiſtimamus, repetuntur.

§. 226.

Quomodo ſpecies in regno notariali formandae ſint?

Species in regno notariali tam ex variis diuiſionibus ductuum (§. 38.), literarum (§. 39. - 42., it. §. 44. & 46.), ſcripturarum (§. 43, 47, coll. praeſertim §. 73. num. III.); quam ex accentuum (§. 48 - 50.) & interpunctionum (§. 51. ſqq.) ratione, item, quamquam rarius, ex reſectionis diuerſitate (§. 37.), duci poſſunt.

§. 227.

1. Numerus Generum.	I. Scr. Romana vetus. Partitiones II. parum diuerſae.	S ...ogothica. Partitio V. Hiſpaniae cet.	3. Characteres generici.
I.	Ennium.		Scriptura capitalis pura.
II.	Plautinum.		Scriptura capitalis mixta literis vncialibus.
III.	Terentium.		Scriptura capitalis mixta literis minutis.
IV.	Catonium.		Scriptura capitalis mixta literis curſiuis.
V.	Vitruuium.		Scriptura capitalis mixta pluribus literarum generibus.
VI.	Caeſareum.		Scriptura capitalis mixta literis coarctatis.
VII.	Ciceronium.		Scriptura vncialis pura.
VIII.	Salluſtium.		Scriptura vncialis mixta literis capitalibus.
IX.	Cornelium.		Scriptura vncialis mixta literis minutis.
X.	Varronium.		Scriptura vncialis mixta literis curſiuis.
XI.	Virgilium.		Scriptura vncialis mixta pluribus literarum generibus.
XII.	Horatium.		Scriptura vncialis mixta literis coarctatis.
XIII.	Celſicum.		Scriptura minuta pura.
XIV.	Ouidium.		Scriptura minuta mixta literis capitalibus.
XV.	Liuium.		Scriptura minuta mixta literis vncialibus.
XVI.	Plinium.		Scriptura minuta mixta literis curſiuis.
XVII.	Tacitum.		Scriptura minuta mixta pluribus literarum generibus.
XVIII.	Quintilianum.		Scriptura curſiua pura.
XIX.	Suetonium.		Scriptura curſiua mixta literis capitalibus.
XX.	Gellium.		Scriptura curſiua mixta literis vncialibus.
XXI.	Antoninum.		Scriptura curſiua mixta literis minutis.
XXII.	Papinianum.		Scriptura curſiua mixta pluribus literarum generibus.

lebit.

Digitized by Google

1. Numerus Generum.	I. Scr. Romana vetus. Partitiones II. parum diuerſae.	Partitio I. Ser. Langobardica.	V. ...ae	3. Characteres generici.
I.	Papebrochium.	Anderſonium.	-rli-.	Linea horizontali recta abbreuiatum.
II.	Mabillonium.	Cherubinum.	en-n.	Linea horizontali curua abbreuiatum.
III.	Hertium.	Boſcanum.	um.	Litera C longiori abbreuiatum.
IV.	Maffeium.	Leibnitium.	eli-	Nota numerali 2 abbreuiatum.
V.	Beſſelium.	Carpentierium.	um.	Nota numerali 3 abbreuiatum.
VI.	Eckhardium.	Buderium.	ce-.	Nota numerali 4 abbreuiatum.
VII.	Heumannium.	Conringium.	m.	Nota numerali 7 abbreuiatum.
VIII.	Ioachimium.	Schoepflinium.	um.	Nota numerali 8 ordinaria abbreuiatum.
IX.	Tuſtinium.	Woelckerium.	be-n.	Nota numerali 8 inuerſa abbreuiatum.
X.	Georgiſchium.	Hontheimium.	um.	Nota numerali 8 cubante abbreuiatum.
XI.	Caugium.	Senckenbergium.	e-	Nota numerali 8 inuerſa & anguloſa ([illegible]) abbreuiatum.
XII.	Wachterium.	Moſerium.	j-	Abbreuiatura & ſignatum.
XIII.	Baringium.	Haltauſium.	-	Abbreuiatura & conuerſa ([illegible]) ſignatum.
XIV.	Waltherium.	Scheidium.	in-	Duplici f curſiuo (ſſ) abbreuiatum.
XV.	Baudiſſium.	Kaeſtnerium.	pi-1.	Ductu quodam arbitrario abbreuiatum.
XVI.	Gudenium.	Avilanum.	e-	Pluribus ſignis dominantibus abbreuiatum.

Digitized by Google

Digitized by Google

§. 227.

Genera & ſpecies ſcripturarum Romanarum ex regno priuato.

Quoniam ſcripturae *regni priuati* parum a regni notarialis ſcripturis differunt (§. 73. num. IV.); eius *genera* & *ſpecies* ex iiſdem fontibus duci poſſunt, ex quibus genera & ſpecies regni notarialis (§. 225. ſq.) deriuauimus: neque tamen male, noſtra quidem ſententia, fecerit, quiſquis regni etiam priuati generibus *nomina peculiaria* impoſiturus ſit.

§. 228.

Commodior methodus nominandorum generum propoſita.

Quoniam numerus generum praeter neceſſitatem multiplicatur, ſi ſuum cuique generi nomen, per quatuor ſcripturarum regna eorumque ſeries ac partitiones, vt hactenus facere inſtituimus, imponatur; aliam generum nominandorum rationem, eamque, vt nobis quidem videtur, ad ipſam rem non minus appoſitam, quam breuem ac memoriae iuuandae idoneam proponere nobis liceat. Ac primo quidem quum *in regno artificiali* omnia genera, iis ſolis, quae ad ſeriem III, ſiue ad ſcripturam Neogothicam pertinent, exceptis, eoſdem characteres genericos habeant; poſſunt *omnia genera duarum priorum ſerierum communibus nominibus* appellari, ita tamen, vt, *adiunctis* ſimul *populorum*, qui peculiarem ſcribendi rationem ſequebantur, *nominibus*, ſeries ac partitiones, quae quodammodo etiam *varietates*, vſitatiſſimo inter naturae peritos viros vocabulo, dici poſſent, definiantur. E. gr. primum genus ſcripturae Romanae, quod ſupra (§. 78.) *Gruterium* vocauimus, his characteribus genericis definitum eſt: *Scriptura capitalis pura, apicibus baſibuſque non refectis.* Eoſdem characteres genericos, ac iure quidem optimo, primo etiam generi ſcripturae Langobardicae (§. 95.), Wiſigothicae (§. 114.), Anglo-Saxonicae (§. 133.), Merouingicae (§. 152.), Carolingicae (§. 171.), & Capetingicae (§. 190.) tribuimus, ſed ita, vt ſuum cuique horum generum nomen peculiare daremus. Poſſunt vero omnia haec genera communi aliquo nomine, quoniam characteres communes habent, inſigniri; poſſunt, vt hoc vtar, *Gruterium* dici. Vt vero ſimul ſingularum

larum ſerierum earumque partitionum genera inuicem diſtingui queant; additis populorum, de quorum ſcripturis quaeritur, nominibus, dicendum porro erit: *Gruterium Romanum; Gruterium Langobardicum; Gruterium Wiſigothicum; Gruterium Anglo-Saxonicum; Gruterium Merouingicum; Gruterium Carolingicum; Gruterium Capetingicum.* Haec nomina facile etiam ad nominandas ſingulorum generum *ſpecies* adhiberi poſſunt; cuius generis haec exempla ponemus: *Gruteria Romana prima*; *Gruteria Romana ſecunda*; *Gruteria Romana tertia*, cet.; item: *Gruteria Langobardica prima*, *ſecunda*, cet.; *Gruteria Anglo-Saxonica prima, ſecunda*, cet. Eadem denique nominandorum generum pariter atque ſpecierum ratio *in reliquis regnis*, *librario* ſcilicet, *notariali* ac *priuato* locum habere poteſt; idque eo magis, quum in his regnis omnia omnium ſerierum ac partitionum genera, ac ne vno quidem excepto, eoſdem habeant characteres genericos. Quam commoda haec, quam hucuſque deſcripſimus, methodus memoriae iuuandae ſit, ex hoc facile poterit iudicari, quod 1) *in regno artificiali* non niſi *triginta duo* generum nomina, vndeuiginti nempe pro duabus prioribus ſeriebus, ac tredecim pro ſerie tertia ſeu ſcriptura Neogothica; 2) *in regno librario* tantum *viginti duo;* ac 3) *in regno notariali* non niſi *ſedecim* nomina generum, requirantur. Vide, ſis, *tabulam ſynopticam*, quam huius §phi illuſtrandi cauſſa adiungendam duximus.

THEORICAE DIPLOMATICAE
SECTIO II.
SEMIOTICA.

§. 229.
De Semiotica eiuſque partibus generatim.

Satis de *Graphica* dictum eſt. Iam ſequitur altera theoricae Diplomaticae diſciplina, *Semiotica*, quae qualis ſit, ſupra iam (§. 27.) paucis declarauimus. Similis nempe eſt haec ſcientia, ſi doctrinam ſigillorum exceperis, iis terrae regionibus, quae latiſſime quidem patent, ſed a paucioribus colonis habitatae, hinc illinc vel prorſus incultae iacent, vel rario-

Digitized by Google

Numerus Generum.	Series I. & … Nomina Generum	…rii. …us, Romano-… Neogothica.	Genera Regni notarialis. Series I, II, & III, Scriptura Romana vetus, Romano-Barbara, & Romana corruptiſſima ſ. Neogothica. Nomina Generum.	Characteres generici.
I.	Gruterium.		Papebrochium.	Linea horizontali recta abbreuiatum.
II.	Kircherium.	…eris vncialibus.	Mabillonium.	Linea horizontali curua abbreuiatum.
III.	Gorium.	…teris minutis.	Hertium.	Litera C longiori abbreuiatum.

Digitized by Google

Digitized by Google

rarioribus tantum ac diſperſis tuguriis, villis, opidulis diſtinctae ſunt. Liceat igitur mihi in praeſenti eorum vice fungi, qui miſſi a populo quodam vel Rege ſunt in regionem eiuſmodi vel vacuam, vel minus cultam, vt fines eius deſcribant, agros dimetiantur, nouiſque ciuibus ac colonis loca commoda vel aſſignent, vel certe commendent. Iam ſupra (§. 27.) diximus, Semioticae id eſſe propoſitum, vt varios characteres explicet, qui diplomatibus, praeter vſitatum ſcripturae genus, adiuncti cernuntur, quique in ipſis diplomatibus *ſignorum* plerumque nomine appellantur. Referuntur autem in eiuſmodi characterum ſeu ſignorum numero 1) *Chriſmon* ſ. *Chriſmus*, 2) *Signa tam veterum Notariorum* ſiue *Cancellariorum, quam Notariorum recentiorum*, 3) *Symbola inueſtiturae*, 4) *Cruces* varii generis, 5) *Monogrammata*, & 6) *Sigilla*. Exiſtunt inde ſex Semioticae partes ſiue ſcientiae ſingulares; quarum nomina haec eſſe poſſunt: 1) *Chriſmologia*, 2) *Semiotica notarialis*, 3) *Symbolica*, 4) *Staurologia*, 5) *Monogrammatologia* & 6) *Sphragiſtica*.

CAPVT I.
CHRISMOLOGIA.

* *Nouveau Traité de diplomatique* T. IV. p. 597.-611.

§. 230.
Definitio Chriſmologiae & Chriſmi.

Chriſmologia de variis ſignis, quibus Chriſmon ſiue Chriſmus exprimitur, agit. Eſt vero *Chriſmon* ſ. *Chriſmus*, ſi eius originem ſpectes, nihil aliud, quam ſignum pietatis chriſtianae, ac ſigillatim inuocationis diuinae, vel etiam iuriſiurandi taciti, quo quis ſe ad ſeruanda, quae promittebat, obligauit.

§. 231.
Chriſmi figura varia.

Chriſmi *figura* pro temporis diuerſitate, immo eodem etiam tempore varia fuit: id quod vel ex ſolo diplomate Chlodouaei Iunioris, A. 653. dato, & in tabula aenea apud MABILLON. de re diplom. poſt p. 376. repraeſentato, perſpici poteſt. Id tamen perpetuum fere fuit, vt Chriſmus ſiue Chriſmon

1) ſub *Merouingicis Regibus* & ſub *Carolidis* literam maiuſculam *I* ſeu *J* referret, cui *C* maiuſculum, vel ſimplex, vel duplex, cochleatim, hoc eſt, anfractibus ſpiralibus exaratum, vel aliter etiam veſtitum, itemque *n*, interdum vero aliae quoque literae, vt *X*, *D*, *S*, *P* &c. innexae vel inſertae ſunt. Eiuſmodi ergo Chriſmon ſiglas, ad modum monogrammatum (§. 46.) coniunctas, has praecipue *J. C. n.* exhibet. Euenit autem, vt

2) ſub *Carolidis poſterioribus* in ſiglis modo dictis litera *C* maiuſcula dominari inciperet; donec haec litera *C*, ductibus vel veſtitis, vel nudis (§. 38. num. 6.) exarata,

3) ſub *Ottone III.* & *Henrico II*, hoc eſt, in confinio ſaeculorum X. & XI. reliquas ſiglas prorſus excluderet, ac ſola reſtaret.

Praeter hanc conſuetam Chriſmi formam, *Cruces* etiam varii generis, itemque *Monogramma Chriſti* ſ. *Labarum*, vel ſimpliciter poſitum (☧, ☧, ⳨), vel adiunctis etiam literis graecis Α & Ω, eodem ſenſu adhibita ſunt.

* Figurae Chriſmi 1) ex MABILLONII libris de re diplomatica, 2) ex SCHANNATI Vindiciis Archiui Fuldenſis, 3) ex WALTHERI Lexico diplomatico p. 451-453, 4) ex *Chronico Gottwicenſi*, 5) ex BARINGII Claue diplomatica, ad p. 186, 6) ex opere nouo diplomatico (*Nouveau Traité de Diplomatique*), T. IV. in tab. 73. ad p. 608, aliiſque libris, iis nempe, qui diplomata aere exſcripta habent, depromi ac colligi poſſunt. Adde etiam, ſis, *Tabulam* noſtram *aeneam II.*

§. 232.

Chriſmi epochae.

BARINGIVS in Claue diplomatica p. 186. originem Chriſmi diplomatici a Carolo M. repetit, ſed inſigniter errat. Chriſmus enim inde ab antiquiſſimis temporibus & ſub primis etiam Merouingicae ſtirpis Regibus, hoc eſt, inde a V. ſaeculo, ex quo antiquiſſima nobis diplomata ſuperſunt, occurrit, vt tabulae aeneae, in MABILLONII opere aliiſque libris exhibitae, teſtantur.

Definimus itaque *durationis tempus* inde a primis Regibus Merouingicis vſque ad Ottonem IV. Imperatorem, hoc eſt, a ſaeculo V. vſque ad ſaeculum XIII; quamquam enim haud ignoramus, adhuc ſaeculo XIV. Chriſma, in Codicibus praeſertim MSS. occurrere, tamen Chriſma haec poſteriorum temporum forma prorſus a Chriſmis, quae deſcripſimus, diſcrepant,

Digitized by Google

crepant. - Vid. *Tab. aenea III.* In Gallia Chriſmorum vſus Ludouici VI. Craſſi tempore, hoc eſt, ineunte ſaeculo XII. negligi coeptus eſt.

§. 233.

Chriſmi locus.

Chriſmon non tantum in *fronte* diplomatum, vt BARINGIVS l. c. tradit, ſed etiam ante formulam recognitionis *Cancellariorum*, quid? quod, licet rariſſime, ante *Datum* expreſſum deprehenditur: quamquam Cancellarii Germaniae circa tempora Ludouici Germanici, Galliae autem Cancellarii poſt Ludouici Balbi regnum, a Chriſmo ſe abſtinuerunt.

§. 234.

Chriſmi vſus.

Eſt Chriſmi *vſus* tam in Codicibus manu exaratis, quam in diplomatibus: nec ſola Imperatorum ac Regum, verum etiam Pontificum Romanorum, Principum, Epiſcoporum cet. diplomata hoc ſignum habent.

§. 235.

Chriſmi ſignificatio.

De Chriſmi *ſignificatione* tres potiſſimum ſententiae huc vſque a viris doctis in medium prolatae ſunt, quarum vna (*) IOH. GEORGIO ab ECKHARD debetur, reliquae vero duae (**) BARINGIVM auctorem habent. BARINGIVS nempe, qui inter Chriſmi ſiglas literam *C* potiſſimum pro dominanti ſigla habebat, initio credidit, hac litera *C* vocem *Caput* ſiue *Capitulum* indicari, ita vt idem eſſet, ac ſi diceretur, eo loco, quo Chriſmus eſſet poſitus, initium alicuius diplomatis, vel aliarum etiam ſcripturarum eſſe. Sed poſtea ſignum hoc pro vero Chriſmo, id eſt, pro litera *C*, *nomen Chriſti* exprimente, habuit; in quam quidem ſententiam is ab *auctore ſyntagmatis dictandi* adductus eſt, quippe qui apud MABILLON. de re diplom. L. VI. num. CCVII, quum de priuilegiis Pontificum Romanorum loqueretur, haec ſcripſit: „Signum autem in exordio priuilegii vel *Chriſmon*, vel crux dominica cum ſupra ſcripto ſigno erit, quod „ſupra ſcriptum ſignum interpretatur *Chriſtus*. Chriſmon autem eiuſmo„di effigiatur ſpecie (appoſita hic in autographo erat ipſa Chriſmi figura), „vt plenius autem in hoc monogrammate (adſcripta iterum eius figura

 „erat),

„erat), & vt Chriſti nomen appareat, tali mea effigiaretur ſententia ſpe- „cie (aderat hic alia Chriſmi figura).„ Idem auctor ſyntagmatis, quum de priuilegiis Regum ac Principum exponeret, de Chriſmo hunc in modum locutus eſt: „Proprie autem Regum vel Principum praecepta ſignum „certum non habent in exordiis; ſed quod facere ſcriptoribus collibue- „rit, vel crucem, vel Chriſmon, vel literam quamlibet circumdatam ſer- „pentibus in hunc modum (adiuncta itidem figura Chriſmi erat), vel „quodlibet aliud, quod voluerit „ At vero, quantum ego quidem exiſtimo, ex auctore ſyntagmatis laudato nihil in vniuerſum de Chriſmi figura & ſignificatione ſtatui poteſt. Auctor enim hic Chriſmon tale definiuit, quale illud ſua aetate fuit: vixit autem ille ante quingentos, & quod excurrit, annos; quo quidem tempore, vt ſupra (§ 231.) monuimus, Chriſmon nonniſi vnicam literam *C* exhibuit. Quare nos non poenitet, eius ſententiae eſſe, quam IOH. GEORGIVS ab ECKHARD primus, quantum ego quidem ſcio, protulit, quamque deinde (†) SCHANNATVS & nuper adhuc (††) *Auctores ſyſtematis noui diplomatici*, velut in tranſcurſu, aſſenſione comprobarunt: Chriſmon ſcilicet ab initio tribus his potiſſimum ſiglis *J. C. n.* ſeu *J. D. n.*, hoc eſt, *In Chriſti* ſ. *Dei nomine;* item pluribus aliis, vt: *J. n. J. X.; J. n. C. D. n.; J. n. C. S.; J. n. P. F. S.; J. n. D. S. n. X.; J. n. D. J. C. A. Ω.; J. n. S. J. T.* cet. hoc eſt, *In nomine Ieſu Chriſti; In nomine Chriſti Dei noſtri; In nomine Chriſti Saluatoris; In nomine Patris, Filii, & Spiritus Sancti; In nomine Dei Saluatoris noſtri Chriſti; In nomine Domini Ieſu Chriſti A & Ω; In nomine Sanctae & Indiuiduae Trinitatis*, cet. plerumque denotatum fuiſſe: cuius autem figura temporis progreſſu ita eſſet immutata, vt ſola tantum ſigla *C* inde relinqueretur. Vt hanc ſententiam pro vera habeamus, primo Chriſmi figuris, quas diplomata habent, deinde formulis religioſis, quae in quibuſdam diplomatibus Chriſmi loco vſurpatae ſunt, commouemur. V. gr. in diplomate Chlodouaei Iunioris, A. 653. dato, & ap. MABILLON. poſt pag. 376. in tabula aenea exhibito, teſtium ſubſcriptorum plerique quidem Chriſmon nominibus ſuis praemiſerunt: quidam vero pro Chriſmo formulam hanc religioſam: *In Chriſti nomine*, vel ei ſimilem: *in Dei nomine* verbis diſertis adhibuerunt. Singularis figurae Chriſmon diplomati Ottonis III. Imperatoris, A. 997. dato, & in *Chronico Gottwicenſi* in tabula aenea poſt pag. 208. exhibito, praemiſſum eſt. Criſpatis enim atque inter ſe vnitis literis maiuſculis *I.* & *C.* triplex *d* & triplex abbreuiatura voculae *eſt* (÷) inſerta ſunt, quae, mea quidem ſententia, ſignificant: *Ieſus Chri-*

ſtus

Digitized by Google

ſtus Deus eſt, ſed ita, vt duo poſteriora vocabula ter repeti debeant; vel etiam (†††): *Ieſus Chriſtus, qui eſt Deus;* poſſunt enim duae harum ſiglarum pro *q* hoc eſt, *qui* haberi. Denique hoc loco etiam monendum eſt, Carolidarum temporibus vocabulum *Amen*, notis Tyronis exaratum, Chriſmis adiunctum eſſe. Vid. *Nouveau Traité de Diplomatique* T. IV. p. 611.

(*) IO. GEO. ab ECKHARDT in Animaduerſionibus hiſtoricis & criticis in *Io. Frid. Schannati* Dioeceſin & Hierarchiam Fuldenſem (Wirceburgi 1727. fol.) §. 7. p. 17.

(**) BARINGII obſeruatio de ſignificatione literae *C*, quae in ipſa diplomatum antiquorum fronte poſita cernitur; itemque de illo *C*, quod diſtinctionis gratia in Codicibus manuſcriptis ab initio ponebatur; in eius *claue diplomat.* p. 186-196. Commentatio haec de re ipſa pauciſſima, de rebus aliis, quae huc non pertinent, multa dicit.

(†) SCHANNAT in Vindiciis Fuldenſis Archiui p. 49. ſq.

(††) *Nouveau Traité de Diplomatique* T. III. p. 628. & 682. Plura hac de re auctores libri huius egregii in T. IV. p. 597-611. attulerunt.

(†††) Ita Chriſmi huius ſiglas & abbreuiaturas interpretantur auctores operis noui diplomatici (*Nouveau Traité de Diplom.*) T. IV. p. 610.

CAPVT II.

SEMIOTICA NOTARIALIS.

§. 236.

De Semiotica notariali generatim: item de Notariis pauca.

Semiotica notarialis in duplici argumento explicando verſari debet, quorum vnum eſt *de ſignis notariorum veterum* ſ. *cancellariorum*, quae *recognitionis ſigna* dicere liceat, alterum de *notariorum recentiorum ſignis*, quae *Notariats-Signete* ſeu *Notariats-Zeichen* vulgo appellantur. Sub imperio romano (*) *Notarii* collegium certum fecerant, cuius caput *Primicerius* ſ. *Protonotarius* erat. Nec minus poſtea *Franco-Galli*, qui ſine dubio in hac etiam re inſtituta Romanorum ſequebantur, notariorum opera in cauſſis publicis priuatiſque vſi ſunt. Notariorum collegio praefuit tunc temporis *Archicapellanus* ſ. *Archicancellarius*. Atque ex hoc notariorum collegio *Referendarii*, *Apocriſiarii* & *Cancellarii* ſumebantur, quorum

Digitized by Google

rum illi ſecretioribus Regum atque Imperatorum miniſteriis, iſti cauſſis potiſſimum eccleſiaſticis, & hi denique negotiis ciuilibus potiſſimum adhibiti fuiſſe videntur: quamquam innumera fere diplomata teſtantur, eos omnes etiam generali *notariorum* nomine fuiſſe appellatos. *Recentiorum notariorum* ratio & inſtituta inde *a ſaeculo XIII*, vel etiam *XII*, repetenda videntur: ſollemnitates certe ac ritus, quibus noſtra aetate notarii creari ſolent, maximam partem iam (**) *Friderico II.* imperante obtinuerunt; quamquam negari non poteſt, ſequenti tempore, inprimis ſub Maximiliano I. Imperatore, qui conſtitutione ſua, A. 1512. facta (*Notariats-Ordnung*) notariorum res ad certam formulam redegit, nonnulla antiquis ritibus adiuncta eſſe. In Anglia nullum *Tabellionum* ſ. Notariorum vſum fuiſſe, (***) MATTHAEVS PARISIVS in vita Henrici III. Regis teſtatur. Latius patentem auctoritatem olim, quam hodie, *Notarii apoſtolici* & *imperiales* habuerunt: id quod cum diplomata, ab ipſis expedita, tum haec verba (****) *Speculatoris* (tit. de fide Inſtrumentor. §. Reſtat, n. 23) teſtantur: *Notarius vel Tabellio ab Imperatore, vel Papa, vel ab eo, cui hoc ſpeciali priuilegio indultum erat, ordinatus, poteſt* vbique, etiam in Francia, vel Anglia, ſeu Hiſpania, non ſolum in terris eis ſpecialiter ſubiectis, *ſuo officio vti, & inſtrumenta conficere*, cet. Haec conſuetudo in Gallia ſingulari Caroli VIII. Regis edicto A. 1490. abrogata eſt.

(*) Legatur IO. WILHELMI DE GOEBEL elegans diſſertatio de notariis (tam antiquis quam hodiernis), quam *Baringius* claui ſuae diplomaticae, p. 197-228. inſerendam curauit. Adde, quae MABILLONIVS de re diplom. L. II. C. XIII. de notariis publicis tam in genere, quam ſpeciatim de *notariis Epiſcoporum* & *Capitulorum*, item de notariis *Abbatum* & *Conuentuum*, ac denique de Notariis & Cancellariis *Romanorum Pontificum*, *Comitum aliarumque perſonarum illuſtrium* commentatus eſt.

(**) PETRVS DE VINEIS, Friderici II. Imp. Cancellarius, L. VI. epiſt. 32. haec verba Imperatoris attulit: „Notum facimus Vniuerſitati veſtrae, quod „T. Taurinenſis, fidelis noſter, iuxta ſacrarum conſtitutionum noſtrarum „tenorem examinatus, inuentus fidelis, & de genere fidelium ortus, & ſuf„ficiens ad Notariatus officium exercendum & per noſtram curiam approba„tus. Propterque de ipſius prudentia & fidelitate, confici ſtatuimus eum „publicum Notarium Taurinenſem.„

(***) Vid. MABILLON. l. c. §. IV.

(****) Vid. DU FRESNE Gloſſarium ſ. v. *Notarius.*

§. 237.

Digitized by Google

§. 237.
De ſignis recognitionis in genere.

Iam de ipſis notariorum tam veterum, quam recentiorum ſignis pro inſtituti noſtri ratione breuiter ſummatimque dicemus. Ac primo quidem loco quid de *veterum notariorum ſ. cancellariorum ſignis*, quae paragrapho praecedenti *recognitionis ſigna* appellata ſunt, & a Gallis *Ruches* ſiue *Paraphes* dicuntur, ſentiamus, aperiendum eſt. Tota autem haec diſputatio de eiuſmodi re futura eſt, quam alii docti viri vel neglexerunt, vel minus recte interpretati ſunt. Nobis omnia, quae de recognitionis ſignis dicenda ſunt, ad quinque potiſſimum capita reduci poſſe videntur, cuiuſmodi ſunt: Recognitionis ſignorum 1) *figura*, 2) *epochae*, 3) *locus*, 4) *vſus* & 5) *ſignificatio*.

§. 238.
De figura ſignorum recognitionis.

Intuentibus nobis *figuram* ſignorum recognitionis, quorum quamplurima inter ſe contulimus, tria potiſſimum occurrunt, quae diſtingui a ſe inuicem poſſunt, 1) *circumductus* (in vernacula *der Umzug*), hoc eſt, peripheria ſ. ambitus figurae, 2) *area* (in vernacula *das Feld* ſiue *der innere Plaz*), hoc eſt, ſpatium interius, quod circumductus ipſe ambit ſ. includit, ac 3) *appendix* (in vernacula *der Nebenzug*), id eſt, ductus varii, qui circumductui & lateribus figurae, ſiniſtris praeſertim, & interdum etiam culmini adiuncti cernuntur. Quoniam circumductui formando vel literae, vel lineae adhibitae ſunt, *circumductus* ipſe in *literalem* & *linearem* diuidi poteſt. Ille formatus eſt ex litera *ſ* longiori, cuius apex ſpatioſe, ac dextrorſum quidem, arcuatus, hoc eſt, ad modum arcus ſpatioſi dextrorſum curuatus eſt. Sed ſunt etiam ſigna, in quibus apex literae *ſ* arcuatus cum litera *t* longiori coniunctus eſt. Hic itaque circumductus literalis *compoſitus* eſt, ille *ſimplex*. Iam quod ad *circumductum linearem* attinet, is circumductu literali recentior, & ex huius figura ſine dubio ortus eſt. Linearis autem a nobis dicitur, quia ex lineis variis, tam recti, quam curuis, conſtat. Atque huius generis circumductuum quatuor potiſſimum formae nobis occurrerunt, quarum tres priores in eo conueniunt, quod lineam tranſuerſam pro baſi, duaſque perpendiculares, baſi inſiſtentes, pro lateribus habent, & eatenus quidem quadrati oblongi ſpeciem prae ſe ferunt: ſed in hoc tam inter ſe, quam a quadrati oblon-

gi

gi figura differunt, quod prima forma ſuperne lineam arcuatam, altera ſuperne ſimilem quidem lineam, ſed caſtella ſimul pro lateribus, ac tertia ſuperne triangulum, tamquam culmen ſibi impoſitum, habet. Quarta denique forma quadratum quidem refert, ſed tale, cuius tota conſtructio ex cincinnis lineiſue criſpatis atque intortis facta eſt. Quoniam circumductus in prima forma latera habet, quae plerumque in parte inferiore extrorſum curuata ſunt, eamque ob cauſſam campanae ſimilis eſt, in altera autem caſtella pro lateribus habet, in tertia turriculae ſpeciem prae ſe fert, ac in quarta denique cincinni dominantur; *circumductus linearis* in *campanaeformem*, *caſtellarium*, *turritum*, & *cincinnatum* diſpertiri poteſt. Sed ex his ſimul intelligitur, ipſa *recognitionis ſigna*, ratione circumductus, multifariam diuidi poſſe. Sunt enim

1) vel *literalia*
 a) *ſimplicia* (1).
 b) *compoſita* (2).

2) vel *linearia*
 a) *campanaeformia*, in vernacula *Glockenförmige* (3).
 b) *caſtellaria*, in vernacula *Caſtellförmige* (4).
 c) *turrita*, in vernacula *Thurmförmige* (5).
 d) *cincinnata*, in vernacula *Lockenförmige* ſeu *Gekräuſelte* (6).

Alteram partem, ex qua figura ſignorum recognitionis conſtat, *aream* ſupra appellauimus. Eſt autem area

1) vel *diſtincta*, vel *indiſtincta* ſ. *ſimplex*. Illa nempe lineis, vel ductibus etiam criſpatis, aream ipſam tranſuerſe ſecantibus, in plures *cellulas* (in vernacula *Quartiere* ſiue *Feldlein*) duas (7), tres (8), quatuor (9) &c. diuiſa eſt; haec vero minus (10).

2) vel *vacua* (11),
 vel *repleta*, & quidem
 a) *ductibus arbitrariis*, literam *ſ*, ſaepius repetitam, praecipue referentibus (12).
 b) *notis*
  plerumque *tironianis* (13),
  interdum *arbitrariis* (14).
 c) *literis* nonnullis, inprimis ex voce *ſubſcripſi* vel *ſubſcripſit* deſumtis (15).

d) vo-

Digitized by Google

d) *vocibus diſertis*, e. gr. *ſubſcripſit* (16), item *franco praepoſit* (us) *ambaſciauit*, *frotharius ambaſciauit*, id eſt, deprecatus eſt, *hat beym König oder Kaiſer &c. Vorbitte eingelegt* (17).

Tertia denique pars, ex qua figura ſignorum recognitionis conſtat, *appendix* ſupra dicta eſt. Haec appendix ſemper fere cum reliqua ſigni recognitionis figura coniuncta eſt (18): rariſſime ab illa ſeparata cernitur (19). Varie autem appendix formata eſt in diplomatibus. Nam

1) in *ſignis literalibus*, ſimplicibus praeſertim, appendix lineis interdum obliquis vel curuatis (20), plerumque autem tranſuerſis, ac prominentibus (21), in plura *tabulata* (in vernacula *Stockwerke*) diuiſa eſt: ita quidem, vt notae tironianae pariter atque arbitrariae partim lineis innexae, partim tabulatis inſertae deprehendantur.

2) in *ſignis linearibus*, & quidem

a) in ſignis *campanaeformibus* appendix

α) plerumque ex ſuperiori cellula areae ipſius prorumpit, & ab initio quidem arcui tantum innexi ſunt ductus quidam prominentes, & ad modum literae *ſ* formati (22); mox vero ex ſiniſtra ſimul parte cellulae ſuperioris proſilire coeperunt lineae obliquae, quae ductus modo dictos vel cancellatim ſecabant (23), vel iis adiungebantur tantum (24). Sed ſunt etiam ſigna campanaeformia, quorum cellula ſuperior lineola quadam perpendiculari in duas partes diuiſa eſt; vnde, tamquam tot ramuſculi, multae lineae obliquae vtrimque, hic dextrorſum, illic ſiniſtrorſum prominent (25). Singularis appendix cernitur in diplomate Ottonis II. Imperatoris. Arcui enim campanae ductus tam ſubtiles tenueſque impoſiti ſunt, vt flammis ſurgentibus, quibus totum culmen quaſi ardeat, ſimiles eſſe videantur (26).

β) Interdum, ſed rariſſime, appendix in criſpatis tantum ductibus, qui circumductui campanae innexi ſunt, conſiſtit (27).

γ) Sunt denique ſigna campanaeformia, quamquam pauciſſima, quae appendice prorſus carent, niſi ductum vnum alterumque, ex ſiniſtro potiſſimum latere campanae inferne prorumpentem, huc referre velis (28).

b) In ſignis *caſtellariis* appendix ex literis quibuſdam, ad modum monogrammatis coniunctis, vel potius, vt nobis quidem videtur,

Digitized by Google

tur, ex notis tironianis conſtat, quae ſiniſtro caſtello lineola quadam deorſum curuata, tamquam ſuniculo quodam, annexae ſunt (29). Praecipuam partem recognitionis hac appendice deſignari, res ipſa loquitur.

c) In ſignis *turritis* appendix in crucicula quadam, culmini turris impoſita, conſiſtit (30). Interdum aliud ſignum, e. gr. circellus (31), vicem cruciculae ſuſtinet: quamquam ſigna omnia turrita inter rariſſima ſint numeranda.

d) In ſignis *cincinnatis*, itidem rariſſimis, appendix, lateri ſiniſtro adiuncta, ex iiſdem cincinnis contortus eſt, ex quibus tota figura conſtat, niſi quod cincinni appendicis tranſuerſim formati ſint (32).

(1) Vid. *Tab. noſtra aenea* IV. fig. 2, 4, 6; *Tab.* V. fig. 2 - 6, *Tab.* VI. fig. 1, 2; add. MABILLON. de re diplom. Tab. 23 - 26, item Tab. 28 - 30. & SCHANNAT. in vindiciis Fuldenſ. Tab. 3, 4, 5.

(2) *Tab. noſtra* IV. fig. 3, 5, item *Tab.* V. fig. 1; add. MABILLON. Tab. 20. & 22.

(3) *Tab. noſtra* VI. fig. 2 - 5, it. *Tab.* VII. fig. 1 - 5; add. SCHANNAT. Tab. 6 - 9. & *Chronicon Gottwicenſe* in Tabb. p. 89, 94, 106, 139, 140, 159, 161, 164, 194.

(4) *Tab. noſtra* VII. fig. 9, item WALTHERI Lexicon diplomat. in appendice Tab. V.

(5) *Tab. noſtra* VII. fig. 6, 7, 8. item *Chronicon Gottwicenſe* in Tab. p. 162. Aliam figuram ſigni turriti exhibet BARING. in praef. clauis diplomat. p. 20, & rurſus aliam in tabula ad p 20, quae poſterior partem quamdam palatii potius, quam turriculam refert. Nos ſignum turritum tale potiſſimum deſcripſimus, quale in diplomate autographo Henrici III Rom. Regis, A. 1046. dato, quod in manibus noſtris eſt, oſtendimus, & in *Tab. aenea* VII. fig. 7. exhibuimus.

(6) *Tab. noſtra* VII. fig. 10; add. MABILLON. Tab. 40.

(7) *Tab. noſtra* V. fig. 1. & 5, *Tab.* VI. fig. 1. & 2; it. SCHANNAT. Tab. 4. & 5.

(8) *Tab. noſtra* VI. fig. 2, & *Tab.* VII. fig. 1, 2, 7; add. SCHANNAT. Tab. 7. in ſuperiori diplomate, & FALCK. in codice Tradit. Corbeienſ. Tab. III. 1. it. *Chronic. Gottwic.* in Tab. p. 164.

(9) *Tab. noſtra* VI. fig. 3 - 5, item *Tab.* VII. fig. 3, 4, 6, 9; add. SCHANNAT. Tab. 8.

(10) *Tab. noſtra* VII. fig. 5, item SCHANNAT. Tab. 9. in diplomate inferiori.

(11) *Tab. noſtra* V. fig. 6, item MABILLON. Tab. 33. in diplomate inferiori.

(12) *Tab.*

Digitized by Google

(12) *Tab. noſtra* V. fig. 2. & 5, item *Tab.* VI. fig. 3. & 4, & *Tab.* VII fig. 4, 7, 9; add. MABILLON. Tab. 24, Tab. 26. in diplomate ſuperiori, Tab. 28. itidem in ſuperiori diplomate, Tab. 33. ſimiliter in diplomate ſuperiori: item *Chronicon Gottwic.* in Tab. p. 140.

(13) *Tab. noſtra* IV. fig. 2, 3, 4, 6, *Tab.* V. fig. 4. & 5, *Tab.* VI, fig. 1, 2, 5, *Tab.* VII. fig. 1, 2, 3, 5, 6, 9; add. MABILLON. Tab. 23, *Chronicon Gottwic.* in Tabb. p. 89, 106, 139, 159, 161, 162, 164. & SCHANNAT. Tab. 7, 8, 9.

(14) *Tab. noſtra* VI. fig. 3. & 4, item *Tab.* VII. fig. 4. & 7; add. *Chronicon Gottwic.* in Tabb. p. 94. & p. 194. SCHANNAT. Tab. 6.

(15) *Tab. noſtra* IV. fig. 1, 2, 4. & *Tab.* V. fig. 1; add. MABILLON. Tab. 19, Tab. 22. in ſecundo diplomate, & Tab. 31. in diplomate ſuperiori.

(16) *Tab noſtra* IV. fig. 3. & 5; itemque MABILLON. Tab. 31. in diplomate inferiori, & in *Nouveau Traité de diplomatique* T. III. Tab. 68. ad p. 671.

(17) *Tab. noſtra* V. fig. 5; item MABILLON. in Tab. 32, & in *Nouveau Traité de Diplom.* T. IV. Tab 73. ad p. 608.

(18) Id teſtantur omnia fere exempla, quae in *Tabulis noſtris* IV - VII. exhibita ſunt. Adde MABILLON. Tab. 22, 24, 25, 26; item SCHANNAT. Tab. 3, 4, 5.

(19) *Tab. noſtra* V. fig. 2, item MABILLON. Tab. 23. in diplomate primo.

(20) *Tab. noſtra* IV. fig. 1 - 3, item *Tab.* V. fig. 2; add. MABILLON. Tab. 22. in duobus prioribus diplomatibus; item SCHANNAT. Tab. 3.

(21) *Tab. noſtra* IV. fig. 2, 4, 6, item *Tab.* V. fig. 1 - 5; add. MABILLON. Tab. 23, in diplomatibus duobus inferioribus, Tab. 24. & 25; item SCHANNAT. Tab. 4. & 5.

(22) *Tab. noſtra* VI. fig. 3; add. SCHANNAT. Tab. 6; *Chronicon Gottwic.* in tab. p 89; FALCK. Tab. VII. 3. Idem FALCKIVS in Tab. III. 1. ſignum campanaeforme ex diplomate Arnulphi Regis Rom. A. 888. dato exhibuit, quod contra morem huius aetatis in culmine non magis, quam ad latus ſiniſtrum appendices habet.

(23) *Tab noſtra* VI. fig. 2; item SCHANNAT. Tab. 7. in diplomate ſuperiori. Add. *eiuſd.* Tradit. Fuldenſ. p. 210.

(24) *Tab noſtra* VI. fig. 4 & 5, item *Tab.* VII fig. 1; add. SCHANNAT. Tab. 7. in diplomate inferiori, item Tab. 8. Addatur *Chronicon Gottwic.* in Tabb. p. 94, 106, 139, 140, 159. Obſeruandum eſt hoc loco, ſignum recognitionis, quod SCHANNAT. Tab. 7. in diplom. inferiori in aes incidendum curauit, toto, quod aiunt, caelo ab illa eiuſdem ſigni figura differre, quam idem SCHANNAT. in *Tradition. Fuldenſ.* p. 224. aere exſcriptam exhibuit: quae quidem diuerſitas argumento eſſe poterit, quam parum accurati artifices in his rebus exprimendis eſſe ſoleant, niſi manus eorum a viris doctis quaſi dirigantur.

(25) *Tab. noſtra* VII. fig. 2. & 3; add. SCHANNAT. Tab. 9, & *Chronicon Gottwic.* in Tabb. p. 161. & p. 164.

(26) *Tab. noſtra* VII. fig. 4. & *Chron. Gottwic.* in Tab. p. 194.

(27) *Tab. noſtra* VII. fig. 5, & SCHANNAT. Tab. 9. in diplomate poſteriori.

(28) FALCK. Tab. VII. 4.

(29) *Tab. noſtra* VII. fig. 9, & WALTHER. in Lexici diplom. appendice, Tab. V. Habemus in praeſenti ipſum autographum, quo Waltherus vſus eſt, in manibus, & teſtari poſſumus, Waltheri apographum aere exſcriptum in omnibus cum autographo conuenire.

(30) Vidimus hoc in *autographo* Henrici III. Rom. Regis, A. 1046. dato, quod in manibus noſtris eſt. Signum ipſum in *Tab. noſtra* VII. fig. 7. exhibetur.

(31) *Tab. noſtra* VII. fig. 6. & *Chron. Gottwic.* in Tab. p. 162.

(32) *Tab. noſtra* VII. fig. 10. & MABILLON. in Tab. 40.

§. 239.

Epochae ſignorum recognitionis.

Iam ſequitur, vt, quamdiu durauerint ſigna recognitionis, oſtendamus.

1. In genere *duae* ſignorum recognitionis *epochae* conſtituendae nobis videntur, quarum
   a) *prior* ab antiquiſſimis *Merouaeadum* temporibus vſque ad *Ottonem II.* Imp. ſiue vſque ad finem fere ſaeculi X. excurrit. Atque toto hoc tempore ſignorum recognitionis vſus conſtans ac perpetuus fuit, niſi quod in *Gallia* iam ſub *poſterioribus Carolidis*, qui tamen Ottonis II. fere aequales fuerunt, ſigna haec rariora fieri inciperent (1).
   b) *poſterior* inde ab *Ottone II.* Imp. ad *Henricum V.* Imp. qui A. 1125. obiit, computanda videtur (2): quo temporis ſpatio ſigna recognitionis in diplomatibus mox omiſſa, mox poſita ſunt (3).
2. In ſpecie
   a) *ſigna literalia* antiquiſſima omnium ſunt, & vnica ſub *Merouaeadibus* & prioribus *Carolidis.*
   In Germania poſt Ludouicum Germanicum ceſſarunt (4): in Gallia autem adhuc ſub finem ſaeculi IX. occurrunt, ita quidem vt litera ſ longior, hoc eſt, circumductus literalis totum paene ſignum conſtitueret; ſigillum enim areae locum occupabat, apex vero literae ſ arcuatus ſigillum ambire ſolebat (5). Obſerua-

ſeruauimus tamen adhuc A. 988. in diplomate quodam Hugonis Capeti, Regis Galliae, ſignum recognitionis literale, & compoſitum adeo, cuius area tota reliquis literis vocis *ſubſcripſit* eſt repleta (6).

b) *ſigna linearia* in locum literalium, in Germania certe, inde a ***Ludouico III. Saxone***, Ludouici Germanici filio, ſucceſſerunt. Ac in his quidem ſignis *campanaeformia* ſola fere regnarunt. In diplomatibus Ottonis I. Imp. *caſtellaria* (7) etiam, & *turrita* (8), quamquam rariſſime occurrunt. Ac ſignum turritum quoque in autographo quodam Henrici III. Rom. Regis, A. 1046 dato, quod in manibus noſtris eſt, animaduertimus. *Cincinnatorum* nonniſi vnicum, idque in diplomate Philippi I. Galliae regis, A. 1068. dato (9), cernere nobis licuit.

(1) Vid. ſpecimina ſcripturae ap. MABILLON. Tab. 36. & 37.

(2) Auctor ſaltem *Chronici Gottwicenſis* p. 366. §. VI, ex diplomatum intuitu ita ſtatuendum dixit; licet in omnibus ſcripturae ſpeciminibus, quae in Chronico Gottwic. inde ab Ottonis III. Imp. tempore vſque ad Fridericum I. exhibentur, nullum recognitionis ſignum occurrat. Sed vſum horum ſignorum inter Ottonem III. & Fridericum I. non prorſus nullum fuiſſe, ſtatim dicemus.

(3) V. gr. diploma Ottonis II. Imp. A. 980. datum, caret ſigno recognitionis; ſed in alio diplomate eiuſdem Imperatoris, A. 982. ſcripto, ſignum recognitionis occurrit. Vid. *Chron. Gottwic.* in Tabb. p. 193. & p. 194. Addatur etiam SCHANNATI in Vindic. Fuldenſ. Tab. 9, in diplomate poſteriori, & Tab. 10. Henrici III. Imp. diploma, A. 1056. datum, & a SCHANNATO in Tab. 11. exhibitum, nullum habet recognitionis ſignum: quamquam fortaſſe literae contiguae maiuſculae (CR), niſi imperatoriae manus ſignum ſint, & has quatuor literas I M P R. (pro *Imperator*) ſignificent, vicem ſigni recognitionis ſuſtinent, quippe quae literae etiam pro duabus ſiglis coniunctis (C. R.) hoc eſt, *Cancellarius Recognouit*, haberi poſſunt. Sed eſt etiam in manibus noſtris diploma autographum Henrici III, adhuc Regis, A. 1046. datum, in quo *turritum* ſignum recognitionis, vt ſupra iam diximus, occurrit. Vid. *Tab. noſtra* VII. fig. 7. Plura ſigna recognitionis, quae in Henrici III. diplomatibus obſeruantur, exſtant in HEINECCII Antiquitat. Goslarienſ. L. I. p. 47, in AVENTINI Annal. Boior. p. 553, & in aliis etiam libris. Vſum ſignorum recognitionis ſub Henrico IV. Imp. non prorſus deſiiſſe, vel ex his verbis MABILLONII (L. II. C. 12. §. 12. p. 116.) patet: „De Imperatorum „Henricianorum cancellariis hic tantum obſeruo inſolitum ſubſcribendi mo„dum Herimanni cancellarii in diplomate Henrici IV. Imperatoris pro eccle„ſia Virdunenſi, qui Herimannus poſt ſolitam ſubſcriptionem, ſigno ſuo, de„more variis calami ductibus efformato, includit haec verba, literis partim

„graecis exarata: IΔEA EPPHMANNI *Cancellarii.* „ (Idea Errimanni Cancellarii). In *Tab. noſtra* VII. fig. 8. exhibetur ſignum recognitionis, cui haec verba literis graecis inſcripta ſunt: YΔEA VVYNYΘHEPYY KANKELLARYY, hoc eſt, Idea Winitherii Cancellarii. Contra ea ſignum recognitionis in alio diplomate Henrici IV. Imp. A. 1066 dato, & in *Chronico Gottwic.* in Tab. p. 279. exhibito, deeſt.

(4) Vid. SCHANNAT. in Tab. V. diploma inferius, collato diplomate ſuperiori, quod in Tab. VI. exhibetur.

(5) *Tab. noſtra* V. fig. 6, & MABILLON. Tab. 33.

(6) *Tab. noſtra* IV. fig. 5, & *Nouveau Traité de Diplom.* T. III. Tab. 68. ad p. 671.

(7) *Tab. noſtra* VII. fig. 9, & WALTHERI Lexic. diplom. in appendic. Tab. V.

(8) *Tab. noſtra* VII. fig. 6, & *Chronicon Gottwicenſe* in Tab. ad p. 162.

(9) *Tab. noſtra* VII. fig. 10, & MABILLON. in Tab. 40.

§. 240.

Locus ſignorum recognitionis.

Locus ſignorum recognitionis, iſque *ordinarius*

1. in ſignis *literalibus* & *campanaeformibus* fuit inter formulam recognitionis & ſigillum, quamdiu nempe formula recognitionis & ſignum recognitionis ope voculae *Et*, tamquam vinculo quodam mutuo, coniuncta fuiſſent: id quod vſque ad Ottonem I. Imp. perpetuo obſeruatum fuit; ſed in huius Imperatoris diplomatibus vocula *Et* mox poſita cernitur, mox omiſſa (1). Idem de diplomatibus Ottonis II. dicendum eſt (2). Atque eo tempore, quo ſigna recognitionis inter formulas recognitionis & ſigilla collocata fuiſſe diximus, appendices ſignorum recognitionis ſaepe ita prolongatae ſunt, vt vltra ſigillum ipſum extenderentur (3), vel ſigillum ambirent (4), quid? quod ſunt quoque ſigna recognitionis, quorum appendices ipſi cerae ſigillorum inſcripti fuerunt (5). Illa vero ſigna campanaeformia, quibus vocula *Et* non adiuncta eſt, indiſcriminatim nunc ante (6), nunc poſt ſigilla (7), poſita fuerunt.
2. Signa *caſtellaria* (8) & *turrita* (9) ordinarie ante ſigilla collocata ſunt.
3. Signa *cincinnata*. Huius generis vnum tantummodo, vt ſupra diximus, nobis occurrit, quod quidem infra verba duo poſteriora formulae recognitionis *et notauit* poſitum, ac ſigillo quidem praemiſſum fuit (10).

(1) Vid.

Digitized by Google

(1) Vid. *Chronicon Gottwic.* in Tabb. p. 159, 161, 162, 164.

(2) *Chronic. Gottwic.* in Tab. p. 194. & SCHANNAT. in Vindic. Fuld. Tab. 9. in diplomate poſteriori.

(3) SCHANNAT. Tab. 5. in diplomate ſuperiori, it. Tab. 7. & 8; MABILLON. Tab. 23, 28, & 31. in diplomate primo; *Chronicon Gottwic.* in Tabb. p. 106, & p. 139.

(4) MABILLON. Tab. 33, & 34.

(5) MABILLON. Tab. 30, & 32; FALCK. Cod. Tradit. Corbeienſ. Tab. III. 1. & Tab. VII. 4; WALTHERI Lexic. dipl. in append. Tab. III.

(6) *Chronic. Gottwic.* in Tab. p. 161; & SCHANNAT. Tab. 9. in diplomate inferiori. Superius diploma huius tabulae 9. Ottonem I. Regem auctorem habet: & in hoc ſingulare quid habet, quod ſignum recognitionis ſigillo poſtpoſitum eſt, licet voculam *Et* ſibi adiunctam habeat; id quod ipſe etiam Schannatus p. 91. obſeruauit.

(7) *Chronicon Gottwic.* in Tab. p. 194. Idem etiam obſeruare nobis licuit in diplomate autographo Ottonis II, adhuc Regis & patris in Germania vicarii vel collegae potius, A. 963, dato, quod in manibus habemus.

(8) WALTHERI Lexicon diplom. in append. Tab. V.

(9) Teſtante id diplomate autographo Henrici III. regis, A. 1046. dato, quod in manibus noſtris eſt. In *Chronico Gottwic.* p. 162. occurrit ſignum turritum, quod ſupra ſigillum poſitum eſt, niſi forte in exſcribenda hac tabula aenea erratum fuerit.

(10) MABILLON. Tab. 40.

§. 241.

Vſus ſignorum recognitionis.

Initio & antiquis praeſertim temporibus, ſigna recognitionis omnibus hominibus, qui diplomata vel ipſi ſcribenda curarunt, vel data ab aliis teſtimonio ſuo confirmarunt, in *vſu* fuerant. Quum itaque olim quilibet, ſiue auctor fuerit diplomatis, ſiue teſtis, manus propriae veſtigia quaedam diplomati ineſſe voluerit (1); dilucide patet, ſigna haec non a ſolis notariis ſ. cancellariis antiquitus fuiſſe adhibita. Sed quia primo notarii ſiue cancellarii cultiorem regulisque nonnullis adſtrictam formam horum ſignorum ſub vltimis Merouaeadibus introducere coeperunt, quae deinde ſub Carolidis magis magiſque exculta fuerat, vt autographa non magis, quam apographa ſ. exempla aere exſcripta teſtantur (2): deinde quia eodem tempore ceteri fere omnes, praeter notarios ſ. cancellarios, ab his, quae diximus ſignis, abſtinere coeperunt; ſollemne inde atque vſita-

vſitatum factum eſt, vt, quoties nunc de ſignis recognitionis ſermo inſtituitur, ſemper fere ſigna tantum notariorum ſ. cancellariorum intelligantur. Id vero ſimul hoc loco monendum eſt, non eos tantum notarios, qui Regum atque Imperatorum diplomata ſcripſerunt, ſed illos etiam, qui e. gr. perſonarum illuſtrium (3), abbatum (4) &c. chartas confecerunt, eiuſmodi ſigna recognitionis adhibuiſſe.

(1) Vid. e. gr. ſubſcriptiones in diplomate Chlodouaei Iunioris ap. MABILLON. Tab. 17. Adde etiam diploma Chrotildis matronae ap. eumd. MABILLON. Tab. 19.

(2) Compara e. gr. ſubſcriptionis ſigna, quae apud MABILLON. in Tab. 22. occurrunt, primo cum iis, quae in Tab. 17, 19. & 20. exhibentur: deinde haec omnia cum ſignis, quae in Carolidarum diplomatibus exarata ſunt, & ap. MABILLON. in Tab. 23, 24, 25. &c. exſtant.

(3) Vid. ap. MABILLON. Tab. 19. diploma ſuperius. Adde diploma Anſemundi eiuſque vxoris, A. 520. datum, ap. eumd. MABILL. p. 463. num. III.

(4) SCHANNAT. Tab. 12. in diplomate primo.

§. 242.
Significatio ſignorum recognitionis.

De *ſignificatione* ſignorum recognitionis duae potiſſimum ſententiae ab hominibus eruditis hucuſque ſunt allatae, quarum vna PAPEBROCHIVM (1) auctorem habet, quam deinde MABILLONIVS (2) ſecutus eſt; altera ab illuſtri auctore *Chronici Gottwicenſis* (3) excogitata fuit. Papebrochius & cum eo Mabillonius exiſtimarunt, ſignis cancellariorum, quae nos ſigna recognitionis appellare ſolemus, verba haec: *ſignaui*, vel *ſubſcripſi*, vel *regiſtraui*, vel alia his ſimilia, occultata fuiſſe: quoniamque haec ſigna etiam literas varie contortas exhiberent, has *notis* iis *Tironis & Senecae*, quas GRVTERVS publicauit, ſimiles eſſe dixerunt; ita tamen, vt Mabillonius, quid de his notis ſentiret, prorſus non indicauerit; Papebrochius autem contenderit, notas has, praeter eam, quam definierat vt diximus, nullam aliam vim habuiſſe, ſed pro lubitu adhibitas eſſe, eodem modo, quo nunc quoque notarii publici *ſigna notariatus*, qualia vellent, ſibi ſumerent (4). At vero haec opinio Praeſuli Gottwicenſi quodammodo diſplicuit. In hoc quidem is Mabillonio & Papebrochio aſſenſus eſt, quod his ſignis verba *ſubſcripſi*, *ſignaui*, cet. declarata eſſent; ſed notas, quae his ſignis inſint, pro arbitrio a notariis ſ. cancellariis fictas eſſe, neque quidquam praeterea illis eſſe ſignificatum, negauit. Haud in-

Digitized by Google

incredibile enim ſibi eſſe dixit, ſub his notis *nomen cancellarii* latere, quod ad modum monogrammatis ſigno ipſi eſſet illatum: cancellarios enim hac in re, Imperatorum atque Regum, qui nomina ſua monogrammatis expreſſiſſent, fuiſſe imitatores. Atque hae quidem aliorum ſententiae de ſignis recognitionis ſunt. Iam quid nos ipſi de iis ſentiamus, diſtinctius aperiemus. Sed res inde ab origine ſua repetenda eſſe videtur. *Reges Merouingici* plerumque manu propria diplomatibus nomina ſua ſubſcripſerunt. Idem quoque fecerunt alii diplomatum auctores, vt Pontifices Romani, feminae illuſtres, Epiſcopi &c. itemque Referendarii ſ. Cancellarii, ac teſtes; id quod ex diuerſitate ſcripturarum dilucide patet (5). In his ſubſcriptionibus vox *ſubſcripſi*, vel *ſubſcripſit*, vel alia ei ſimilis, ſemper compendioſe ſcripta deprehenditur, ita videlicet, vt pleraeque literae, praeter initialium vnam alteramque, ductibus varie contortis criſpatiſque exprimerentur, vel occultarentur potius. Sed iam tum additae interdum ſunt his ductibus *notae quaedam Tironis*, praeſertim inde a tempore Theoderici III. circa an. 678. (6): de quibus notis infra dicendi aliquid locus erit. Chilperici II. ſubſcriptio (7) primum in hoc ſingularis eſt, quod vocis *ſubſcripſit* litera initialis *ſ* cum finali *t* ſuperne ſemicirculo coniuncta eſt (*ſt*), in eumdem fere modum, quo notarii ſub Carolidis literam *ſ* (ſiglam vocis *ſubſcripſi*), apice arcuatim prolongato, in ſignis recognitionis exprimere ſolebant. Deinde hoc quoque in Chilperici II. ſubſcriptione notatu dignum eſt, quod intra lineas duas tranſuerſas & vtrimque prominentes, quae modo dictas literas *ſt* ſecant, voces *Bene Val.* (Bene Valete) exhibentur: quae in aliis quidem diplomatibus etiam occurrunt, ſed plerumque ad latus ſigilli ſiniſtrum collocatae ſunt (8).

Ex his, quae hactenus dicta ſunt, patet, 1) ſignum, de quo quaerimus, ſi originem ſpectes, ad indicandam vocem *ſubſcripſi* vel *ſubſcripſit* adhibitum eſſe; 2) aliarum quoque rerum, vt *notarum Tironis*, verborum *Bene valete*, fuiſſe receptaculum, ac 3) non proprium notariorum ſ. Cancellariorum ſignum, ſed commune potius illis cum Regibus, teſtibus, cet. fuiſſe.

Sed ſub *Carolidis* haud exiguam haec res mutationem experta eſt. *Pipinus* enim, Carolidarum parens, ab hoc ſigno ſe abſtinuit, ſiquidem pro eo crucem (9) adhibuerat: *Carolus* autem, quem *Magni* cognomine ab aliis diſtinguere ſolemus, perpetuum monogrammatum vſum (10) introduxit. Reges itaque & Imperatores omnes per totum illud tempo-

 ris

ris ſpatium, quo recognitionis ſigna in vſu fuerant, tale ſignum recognitionis, quali Merouaeades vſi ſunt, neglexerunt. Sed per idem tempus teſtium quoque ſubſcriptiones ceſſarunt. Remanſerunt itaque ſola fere notariorum ſ. cancellariorum ſigna recognitionis. Sub Carolidis praeterea hic mos inualuit, vt Cancellarius ſ. Notarius plerumque pro Archicancellario, ſiue, vt tum loquebantur, *ad vicem* ſeu *vice* Archicancellarii (11) diplomatibus ſubſcriberet. Denique ipſa ſignorum recognitionis figura, vt ſupra diximus, cultiorem habitum induit. Sed haud intempeſtiue nunc quaeritur, quae potiſſimum vis atque poteſtas ſignorum recognitionis inde a Carolidarum tempore fuerit? Tota res, quantum nos quidem exiſtimamus, ad ea, quae ſignis recognitionis inſunt, redire videtur. Ex formulis enim recognitionis parum aut nihil, quod e re ſit, depromi poteſt. Nam ex ipſo intuitu autographorum, quorum ſat multa vidimus, atque inter ſe comparauimus, dilucide patet, notarium eum, qui diploma aliquod manu ſua ſcripſit, formulam quoque recognitionis addidiſſe. Sed autographa etiam docent, notarium, qui diploma ſcripſit, ſigni quoque recognitionis exteriora adiunxiſſe. Primo enim ille *circumductum*, eumque pro temporum diuerſitate vel *literalem*, vel *linearem* formauit: deinde *arcam* in cellulas & *appendicem* in tabulata diſtinxit. Atque haec fecit notarius, qui ſcripſit tantum diploma, non vero ſimul recognouit & ſubſcripſit, hoc eſt, is notarius, qui cum notarii officio non ſimul dignitatem ac munus cancellarii adminiſtrauit. Ea igitur poſtquam ab eiuſmodi notario facta eſſent, diploma ipſum cancellario, cuius in formula recognitionis mentio fit, traditum eſt, qui deinde ſigno recognitionis notas quaſdam ſibi ſollemnes eaſque tironianas (12) vel ſiglas etiam, aliaſue literas (13), tamquam recognitionis & ſubſcriptionis ſuae teſtes, intulit. Notae hae, quae fortaſſe nomen cancellarii, vel ſymbolum aliquod illius indicauerint, ſunt adhuc diplomaticorum aenigmata, quae vero haud difficulter ſolui poterunt, ſi notae Tironis ita, vt ſupra (§. 71.) dictum eſt, explicentur. Sed ſunt etiam diplomata, quorum ſignis recognitionis cancellarius ipſum nomen ſuum, literis diſertis ſcriptum, inſeruit (14).

Poſtquam de iis diplomatibus diximus, quae a diuerſis perſonis ſcripta & recognita ſunt: ſequitur, vt de illis etiam agamus, quae ab eadem perſona & ſcripta ſunt & recognita. Atque horum quidem diplomatum ab illis prioribus diſtinguendorum duplex potiſſimum modus eſt. Primo ſcilicet diſpiciendum eſt, num ſignum recognitionis notas aliquas, hoc

hoc eſt, vel notas Tironis, vel ſiglas aliaſue literas, vel integras denique voces contineat, an vero vacuum ſit? Qua in re id ſimul cauendum eſt, ne ductus arbitrarios, e. gr. literam *ſ* longiorem, ſaepius repetitam, vel cincinnos, hoc eſt, ductus intortos, pro notis literiſue habeas, ac nubem adeo pro Iunone amplectaris. Hi enim ductus eo tantum conſilio a notariis adhibiti ſunt, vt ſua ſigna a ſignis aliorum notariorum diſtinguerent, vel etiam, vt eorum ope cellulas areae & tabulata appendicis formarent: quamquam concedamus, eos ductus originem a primordiali litera vocis *ſubſcripſi* vel *ſubſcripſit* duxiſſe, vt ſignificaretur, ſignum hoc, ex eiuſmodi ductibus conflatum, *commune recognitionum & ſubſcriptionum receptaculum* eſſe. Quando igitur diplomata occurrunt, quorum ſigna recognitionis cellulas ac tabulata vacua habent; ea diplomata a notariis ſ. cancellariis ſcripta pariter, atque recognita eſſe videntur: niſi quis exiſtimare malit, eiuſmodi diplomata *plane non recognita*, atque eam ob cauſſam nullius vel parui momenti eſſe. Huius generis ſunt duo diplomata, vnum Lotharii I. Imperatoris, alterum Ludouici III. Germaniae Regis, quae SCHANNATVS (15) vna cum ſignis recognitionis in aes exſcribenda curauit. Referimus huc quoque alia tria diplomata, quae in *Chronico Gottwicenſi* p. 94, 140. & 194. aere exſcripta cernuntur.

Sed poſſunt diplomata, quae a notariis ſ. cancellariis & ſcripta & recognita ſunt, ab illis, quae cancellarii tantum recognouerunt, non ſimul ſcripſerunt, alio etiam modo dignoſci. Notarii videlicet, ſeu cancellarii, qui diplomata ſcripſerunt pariter, atque recognouerunt, ſignum recognitionis ex ſola voce *ſubſcripſit* formarunt: ita quidem, vt circumductus ſigni ex literis *ſt* coniunctis fieret, area autem intermediis literis vocis *ſubſcripſit* compleretur. Huius generis diplomata duo in medium proferemus, quorum vnum a Carolo Caluo Imperatore (16): alterum ab Hugone Capeto, Galliae Rege (17), datum eſt. Prius diploma etiam in hoc ſingulare eſt, quod Gozlinus Cancellarius ſ. Archicancellarius nomen ſuum literis maiuſculis iiſque rubris ſcriptum, formulae recognitionis atque adeo nomini notarii, Audacheri, qui diploma ſcripſit & recognouit, ſuperimpoſuerit: licet Audacherus notarius in formula recognitionis profeſſus ſit, ſe diploma ad vicem Gozlini recognouiſſe & ſubſcripſiſſe. Inducit nos hoc diploma, vt ſuſpicemur, *Archicancellariorum* quoque notas aliquas in ſignis recognitionis extare, quibus illi diploma aliquod conſenſu ſuo ſcriptum eſſe declarauerint: niſi iam ipſum nomen ſuum plene ſcriptum, vt Gozlinus fecerat, formulae recognitionis adiunxiſſent. Fortaſſe

Digitized by Google

taſſe etiam notas aliquas *Regiſtratorum*, *Secretariorum* aliorumque hominum, quorum vſus aliquis in cancellaria Regum, Imperatorum, cet. eſſe poterat, in ſignis recognitionis cernere licet. Nos adeo *Ambaſciatorum*, hoc eſt, deprecatorum (*der Fürbitter*) ſubſcriptiones, verbis diſertis expreſſas, in his ſignis animaduertimus; cuiuſmodi hoc exemplum in diplomate quodam Caroli Calui Imp. eſt: *franco ppoſit* (praepoſitus) *ambaſciauit* (18). Quis vero deprecatoris ſubſcriptionem ſigno cuidam recognitionis ineſſe ſuſpicaretur, ſi ſubſcriptio ſiglis, vel notis Tironis exarata eſſet? Sunt etiam recognitionis ſigna, quibus *plura ſubſcriptionum genera* indita eſſe, vel ex pluribus *Chriſmi*, quae illis inſunt, figuris, nemo eſt, qui non cognoſcat (19). Nota denique Tironis, qua vox *ſignaui* ([illegible]), item verbum *ſubſcripſi* vel *ſubſcripſit* ([illegible]), ac nota 7̄8 & (⁊) exprimitur, in reliquis notis facile animaduerti poteſt (20). Vt vno verbo dicamus, de omnibus his rebus, quae ſignis recognitionis inſunt, tunc demum certiora afferre licebit, cum ſyſtema notarum Tironis tale, quale ſupra (§. 68 - 71.) deſcripſimus, congeſtum explicatumque fuerit. Id vero nunc iam dicere pro certo poſſumus, erraſſe *Papebrochium*, qui notas ſignorum recognitionis omnes pro ductibus otioſis ac nihil ſignificantibus habere non dubitauit; erraſſe deinde etiam *auctorem Chronici Gottwicenſis*, qui non niſi cancellariorum nomina ac monogrammata ſignis recognitionis ineſſe credidit.

(1) PAPEBROCH. in propylaeo antiquario apud *Baring.* in claue diplom. p. 265. ſq §. 53.

(2) MABILLON. L. II. C. 21. §. 14.

(3) *Chronicon Gottwic.* p. 98. ſq.

(4) MABILLON. L. II. C. 16. §. 3. & PAPEBROCH. l. c.

(5) MABILLON. in Tabb. 17, 19, 20, 21, 22.

(6) MABILLON. Tab. 20. in diplom. ſuperiori.

(7) *Tab noſtra* V. fig. 1, & MABILLON. Tab. 22. in diplom. ſecundo.

(8) MABILLON. Tab. 19. in diplom. poſteriori, item Tab. 20. in diplom. primo, & Tab. 23. in diplom. itidem primo.

(9) MABILLON. Tab. 23. in diplom. primo & SCHANNAT. Tab. 3.

(10) Vid. Scripturae ſpecimina in MABILLON. SCHANNAT. & in *Chronico Gottwic. cet.*

(11) Vid. itidem diplomata in excitatis modo, aliiſque diplomatum collectionibus.

(12) Vid.

Digitized by Google

(12) Vid. *Tab. noſtra* IV - VII. paſſim, item SCHANNAT. Tab. 4, 7, &c.

(13) *Tab. noſtra* VII. fig. 3, & SCHANNAT. Tab. 9, item *Chronicon Gottwic.* ad p. 164.

(14) Vid. *Tab. noſtra* VII. fig. 8, & *Chronicon Gottwic.* p. 98. ſq.

(15) SCHANNAT. Tab. 5. in diplom. ſuperiori & Tab. 6. in diplom. ſuperiori; add. etiam *Tab. noſtra* VI. fig. 3. & 4, item *Tab.* VII. fig. 4.

(16) *Tab. noſtra* IV. fig. 3, & MABILLON. Tab. 31. in diplom. inferiori.

(17) *Tab. noſtra* IV. fig. 5, & *Nouveau Traité de diplomatique* T. III. p. 671. in ſuperiori parte tabulae 68. Add. etiam T. IV. Tab. 73. Num. II. fig. 7. ad p. 608.

(18) *Tab. noſtra* V. fig. 3. & MABILLON. Tab. 32. Add. etiam *Nouveau Traité de Diplomatique* T. IV. Tab. 73. Num. II. fig. 3. ad p. 608, vbi ſignum recognitionis exhibetur, in quo leguntur haec verba: *frotbarius ambaſciauit.*

(19) Vid. inprimis *Tab. noſtra* VI. fig. 1. Adde MABILLONII Tab. 25. p. 391.

(20) Vid. *Tab. noſtra* IV. fig. 3, & *Tab.* VI. fig. 1. & 5; quibus merito adiungenda ſunt ſigna, quae MABILLONIVS in Tab. 24. p. 389. in diplomate inferiori, & in Tab. 25. p. 391, item SCHANNATVS in Tab. VII. in diplomate inferiori, & in Tab. VIII. in vtroque diplomate, exhibuit.

§. 243.

De ſignis ſeu ſignetis notariorum recentiorum.

Notarii recentiores ad exaranda ſigna ſua, quae vulgo *ſigneta notariatus* appellantur, vel typarium quoddam, atramento intinctum, vel calamum ſeu pennam adhibere ſolent. In antiquiſſimis horum ſignetorum formis notariorum nomen plerumque non apparet: accidit vero interdum, annis praeſertim aliquot interiectis, vt ſignetis areola quaedam vacua ſubiiceretur, eo quidem conſilio, vt notarii nomina ſua calami ſeu pennae ope iis inſcribere poſſent. Sed ſunt etiam ſigneta, in quorum iam typariis nomina notariorum vel ſiglis, vel literarum conſequentia expreſſa fuerunt. Praeter nomina, interdum quoque ſententiae quaedam, e. gr. *Pace quid eſt melius?* ſignetis inſcriptae cernuntur. Figurae horum ſignetorum, vt hodie notariorum arbitrio relictae ſunt, ita ſuperioribus etiam ſaeculis arbitrariae fuiſſe videntur. Beatus vir, BARINGIVS, duodeuiginti notariatus ſigneta, tabulis aeneis expreſſa, in claue ſua diplomatica poſt pag. 228. publicauit. Antiquiſſimum eorum eſt Iac. Arnaldi, diplomati A. 1345. dato, adiunctum. Sed in TREVERI *Geſchlechtshiſtorie der Herren von Münchhauſen*, in cod. diplomat. p. 19. occurrit inſtrumentum publicum, iam A. 1304. a notario Ioh. Schnuphaſte confe-

 ctum,

ctum, ſignoque notariatus inſtructum: figura tamen huius ſigni, quod dolendum eſt, non fuit aere exſcripta. In (*) *nouo opere diplomatico* ex inſtrumento aliquo publico, A. 1296. exarato, hic epilogus aſſertur: *Et ego idem Raimundus de Pradali notarius publicus ante dictus ſubſcribo & ſigno, Domino Philippo Rege Franciae*: ex quibus verbis, ſi quidem ego ea recte intelligam (nihil enim hac de re nobiles huius operis auctores monuerunt), ſigneta notariatus iam exeunte ſaeculo XIII. vſitata fuiſſe patet. Sed quid opus eſt coniecturis in re, cuius exempla certa manu tenemus? Prouoco nempe ad ſignetum illud, quod (**) MVRATORIVS, vir harum rerum, quas alii, tamquam minutias, negligunt, curioſiſſimus, in aes incidendum curauit. Signetum hoc, primum atque antiquiſſimum omnium illorum, quae mihi quidem videre contigit, adiunctum eſt inſtrumento cuidam publico, in cauſſa grauiſſima A. 1236. ſcripto. Placet, verba ea, quae in huius inſtrumenti epilogo leguntur, vna cum ipſo ſigneto, quod nomen NICOLAVS, ad inſtar monogrammatum ſcriptum, exhibet, huc transſcribere. „Ego Gregorius, ſacroſanctae Romanae Eccleſiae Scriniarius, iis omnibus interfui, & hoc „inſtrumentum ſcripſi & compleui, *meoque ſigno* ſignaui, & in publicam „formam redegi.

„Et ego *Nicolaus Ferentinus*, ſanctae Romanae Eccleſiae Scriniarius, „hoc Inſtrumentum, ſicut inueni in praedicto publico Inſtrumento, ni„hil addens, vel minuens, vel mutans, de verbo ad verbum, auctorita„te Apoſtolicae Sedis exemplaui & in publicam formam ſcripſi & *ſignum* „*feci:*

(*) *Nouveau Traité de Diplomatique* T. II. p. 435. not. (1). Adde etiam, quae ibid. p. 436. in not. itemque T. IV. p. 63, & p. 287 - 289. commemorantur.

(**) MVRATORII Antiquitatum Ital. medii aeui T. VI. p. 9. Eadem huius ſigneti figura occurrit etiam ibid. p. 12.

CAPVT

CAPVT III.

SYMBOLICA.

* DU FRESNE ſeu Du *Cange* in Gloſſario mediae & infimae Latinitatis, ſub voce *Inueſtitura.*

** *Nouveau Traité de Diplomatique* T. IV. p. 645 — 651, coll. p. 468 — 470.

§. 244.

Definitio ſymbolicae & ſymbolorum inueſtiturae.

Inueſtitura, vox barbara, nihil aliud eſt, quam admiſſio in rei alicuius (muneris ſcilicet, praedii, iuris) poſſeſſionem: quae quidem admiſſio quum non verbis tantum, vel literis ſcriptis, ſed etiam *ſymbolis* quibuſdam adhibitis, quae cum re vendita, donata, conceſſa, reſtituta, cet. aliquid cognationis haberent, facta ſit; patet, quid *inueſtiturae ſymbolis* denotetur. Illa vero diſciplina, quae in his ſymbolis inueſtiturae exponendis verſari debet, haud exigua Semioticae (§. 229.) pars eſt, quam ſi *Symbolicae* nomine inſigniamus, haud incommode facere nobis videmur.

§. 245.

Auctoritas ſymbolorum inueſtiturae.

Quanta ſymbolorum inueſtiturae *auctoritas* ſit, ex hoc facile poterit iudicari, quod ea inter diplomatum *ſollemnia* numerata ſunt, in quibus, vt ſupra (§. 5.) diximus, omnes gentes, & barbarae etiam, ſummam diplomatum ipſorum fidem ac robur ineſſe voluerunt. Symbola haec ſigillorum & ſubſcriptionum vim atque auctoritatem iis diplomatibus, quae his praeſidiis deſtituta ſunt, largiuntur; ceteris vero documentis omnibus fidem maiorem conciliant.

§. 246.

Antiquitas & duratio ſymbolorum inueſtiturae.

Quamquam inueſtiturae antiquiſſimis iam temporibus vſitatae fuerunt, earumque etiam in diplomatibus, ſaeculo VII, immo ante hoc ſaeculum ſcriptis, mentio inijcitur; multo tamen ſaepius inueſtiturae earumque ſymbola inde a ſaeculo IX. in diplomatibus commemorantur: ex hoc certe tempore ad fidem ipſis diplomatibus faciendam, tamquam ſollemnia

(§.

Digitized by Google

(§. 245.) adhiberi coepta ſunt. Inueſtitura, per ceſpitem facta, adhuc ſaeculo XIV. in Gallia in vſu fuit: in Belgio vero haec inueſtiendi ratio ad recentiora vſque tempora continuata eſt. In quibuſdam terris ſymbolorum quorumdam vſus nunc quoque durat.

§. 247.
Diuiſio ſymbolorum inueſtiturae in ſtata ſ. naturalia & arbitraria.

Si CANGIUM audiamus, *ſymbola* inueſtiturae in *ſtata* & *arbitraria* diuidenda ſunt. *Stata* ſeu *fixa* (quae rectius fortaſſe *naturalia* dici poſſent) Cangius ea ſymbola dixit, quae legibus vel conſuetudine apud omnes fere populos recepta & vſu definita erant, & quoniam cum rebus ipſis, quae tradebantur, affinitatem aliquam habuerunt, eodem fere modo iiſdemque ritibus apud gentes diuerſas inueſtituris celebrandis adhibebantur: *arbitraria* vero, quae, poſthabitis vetuſtioribus traditionum formis, introducta ſunt, Cangio ea dicuntur, quae neque legibus moribuſue erant definita, neque cum rebus traditis cognationis aliquid habebant. Statorum ſiue naturalium inueſtiturae ſymbolorum hoc exemplum Cangius poſuit. „Vt agri vel praedii inueſtituram factam denotarent, ceſpitem, gle„bam, ſeu *Waſonem*, vti loquebantur, ex ipſo agro deſumtum, in manus „illius, cui donabatur, tradebant: quo ſymbolo fundi proprietas prorſus in eum translata innuebatur. At ne tantum ſolum ipſum conceſſum „crederetur, addebatur & *ramus*, quo comprehenderetur ſoli ſuperficies „(id eſt, ſi quid ſatum & aedificatum eſſet, vt ſunt vites, arbores, plan„tae, ſegetes): quae quidem vſque eo ſoli pars eſt, vt non illud ſine „hac tradi vel vſucapi poſſit, cum ſuperficies *ſolo cedat*, vt aiunt Iuriſ„conſulti. Addebatur hiſce ſymbolis *feſtuca*, quae interdum *fuſtis* dici„tur, *baculus*, *virga* &c. cuius traditione, dominium rei pariter trans„latum crederetur: cum *baculus* ac virga domini in ſuos ac res ſuas ius & „poteſtatem denotet — Praeter iſta quandoque adhibita *cultelli* traditio, „ſeu *gladii*, qui poteſtatis, cuius ſignum eſt, vicem praeberet, vt qui „magis ad manum eſſet, ſeu hocce ſymbolo ſignificaretur, eum, qui rei „dominium ſubibat, ius habere euertendi, diſiiciendi, ſuccidendi, me„tendi &c. in eo praedio, cuius poſſeſſionem adibat„. Sigillatim deinde Cangius ad ſtata ſ. naturalia inueſtiturae ſymbola refert inueſtituras 1) *per ceſpitem*, 2) *per herbam & terram*, 3) *per ramum & ceſpitem*, 4) *cum*

4) *cum ramo & guaſone vel waſone*, id eſt, ceſpite, 5) *per guazonem, andelaginem* (manum datam vel ſecundum alios, baculum longiorem) *& ramos de arboribus*, 6) *per baculum*, 7) *per baculum & annulum*, 8) *per fuſtem*, 9) *cum ligno*, 10) *per cultellum*, 11) *per cultellum, feſtucam nodatam*, *wantonem* (chirothecam) *& waſonem terrae*, & 12) *per cultellum plicatum*. Sed, vt bene recteque iam obſeruarunt nobiles noui operis diplomatici auctores, tota haec ſymbolorum diuiſio, in ſtata ſ. naturalia & arbitraria, lubrica eſt, neque Cangius, vir ceteroqui doctiſſimus, hac in re defendi vllo modo poteſt, niſi forte eum de iis temporibus, quae omnia omnino diplomata nunc exſtantia anteceſſerunt, locutum eſſe dixeris. Conſtat enim, ſymbola naturalia & arbitraria inde ab ineunte ſaeculo IX. indiſcriminatim fuiſſe vſurpata: niſi quod ceſpites, glebae, rami, aliaque ſymbola naturalia reliquis ſymbolorum generibus tunc plerumque praelata ſunt, cum traditio eo ipſo in loco, qui tradebatur, facta eſt.

§. 248.

Aliae ſymbolorum inueſtiturae diuiſiones.

Quoniam inueſtitura triplex potiſſimum eſt, munerum, tam ſacrorum, quam ciuilium, bonorum ac iurium; ſequitur, vt etiam ſymbola, quibus inueſtitura denotabatur, trifariam diuidi poſſint, in *ſymbola* ſcilicet 1) *munerum*, tam *ſacrorum*, quam *ciuilium*, 2) *bonorum*, ac 3) *iurium*. Ac munerum ſacrorum ſ. eccleſiaſticorum haec potiſſimum ſymbola fuerunt: Annulus, mitra, pedum, portae vel claues eccleſiarum, & campanarum ſeu clocarum vel funes, vel ſonitus etiam. Contra gladius, vexillum, haſta, ſceptrum ſeu baculus munerum ſiue dignitatum ciuilium praecipua ſymbola fuerunt: ita tamen, vt mox gladius & vexillum indiſcriminatim pro Imperiorum, Regnorum, Ducatuum, Comitatuum & feudorum nobilium ſymbolis vſurparentur, mox vero ſigillatim Regna gladio, Prouinciae vexillis, & Ducatus haſta vel ſceptro ſignificarentur. Sic Thaſſilo, Dux Bauariae, vt in Annalibus Francorum S. Nazarii ad a. 787 legitur, ad Carolum M. veniens, *reddidit ei cum Baculo ipſam patriam, in cuius capite ſimilitudo hominis erat.* Symbola bonorum qualia fuerint, ex iis exemplis ſymbolorum naturalium, quae paullo ante (§. 247.) Cangii verbis deſcripſimus, quodammodo intelligi poteſt. His addimus nunc ſymbola quaedam arbitraria, quae INGVLFVS, Anglus, qui A. 1109. obiit, his verbis p. 901. commemorat: „Conferebantur etiam pri-

Digitized by Google

„mo multa praedia nudo verbo, abſque ſcripto, vel charta, tantum cum „domini gladio, vel galea, vel cornu (id eſt poculo), vel cratera, & „plurima tenementa cum calcari, cum ſtrigili, cum arcu, & nonnulla „cum ſagitta„. Sed iudium etiam ſymbola varia erant. Sic cum lites, inter Monaſteria & Praeſules ortae, dirimerentur, ei parti, quae cauſſam obtinebat, *baculus* quidam datus eſt. Deinde ſymbola inueſtiturae etiam in *ſymbola* 1) *donationis* ſ. *traditionis*, 2) *venditionis*, 3) *ceſſionis*, 4) *permutationis*, ac 5) *reſtitutionis* diſpertiri poſſunt: id quod per ſe facile intellectu eſt. Inueſtiturae non vno tantum ſymbolo, ſed pluribus etiam interdum ſymbolis adhibitis ſignificatae ſunt, e. gr. *per waſonem* (ceſpitem) *terrae & ſiſtucam nodatum* (nodatam), *ſeu ramo arborum atque per cultellum & wantonem* (chirothecam) *ſeu andelaginem* (manum datam ſ. ſecundum alios, baculum longum). Ceſpites inprimis & ramos coniunctim adhibere, admodum ſoliemne fuit, ita quidem, vt ramus vireſcens ceſpiti infigeretur. Exiſtit inde noua ſymbolorum diuiſio in *ſimplicia* & *compoſita*. Quoniam denique ſymbola inueſtiturae non modo a largitoribus ſ. donatoribus, venditoribus, reſtitutoribus cet. ſed etiam viciſſim a donatariis, emtoribus cet. data ſunt; ſymbola quoque in *ſymbola tradentium & accipientium* diuidi poſſunt. Ad accipientium ſymbola pertinent e. gr. annulus aureus, crater ſ. poculum, equus phaleratus, veſtis aliqua ſacra, certa pecuniae ſumma, pelles, frumenta: quamquam ſymbola accipientium rarius, quam tradentium, in diplomatibus commemorantur.

§. 249.

Index alphabeticus praecipuorum inueſtiturae ſymbolorum.

Liceat mihi nunc *praecipua ſymbolorum inueſtiturae genera* ordine literarum commemorare, additis ſimul vocum barbararum explicationibus.

Per alapam, vid. infra *per colaphum*, ſub lit. C.

Per amphoram plenam aquae maris.

Per andelaginem (*andilaginem*, *andilagon*) ſiue *andelangum*. Vocabulum hoc barbarum ſecundum aliquos cantherium ſ. ſuſtentaculum focarium, Gall. *Landier*, Germ. *Feuerbock*, vel etiam fuſtem ſ. baculum longiorem ſignificat; quamquam veri eſt ſimilius, illud ex vocibus theotiſcis *in handen langen*, h. e. in manus tradere, conflatum eſſe.

Sym-

Symbolum ipſum plerumque cum aliis ſymbolorum generibus coniungitur, cuiuſmodi haec exempla ſunt: *per guaſonem* (ceſpitem), *andelaginem, & ramos de arboribus; per feſtucam & andelaginem; per guaſonem & andilagon; per cultellum, & guantone* (chirotheca), *ſimulque andilagine.*

Per annulum. Traditione annuli maiorum praeſertim dignitatum ac praediorum inueſtiturae factae ſunt. Annulus plerumque aureus fuit. Singulare exemplum huius rei in Iohanne, Domino Turonii, habemus, de quo haec in Tabulario Epiſcopatus Pariſienſis leguntur: „A. 1249. „Ioannes frater Anſelli, Militis D. Turnonii, fecit homagium dicto „Epiſcopo de illa parte, quam tenebat in dicto caſtro — ad quod „homagium admiſit eundem D. Epiſcopus, volens ipſum inueſtire *per* „*baculum, vel feſtucam*, prout moris eſt: quam Inueſtituram noluit „recipere dictus Ioannes, dicens, quod ipſam non reciperet, *niſi per* „*annulum aureum* inueſtiretur„. Annuli eiuſmodi oblati catena ſaepe altaribus in rei geſtae memoriam annexi ſunt.

Per annulum de campana (campanae) *Eccleſiae.* Vid. infra ſymbolum: *per cordam ſigni.*

Per baculum. Baculus ipſe vel altari imponebatur, vel in manum etiam eius, qui inueſtituram obtinuit, tradebatur: nec raro ipſis diplomatibus inſutus deprehenditur. Definita plerumque ſimul eſt ſpecies arboris, ex qua baculus factus eſt, e. gr. Baculus querceus, miriceus, fraxineus, coldrinus, h. e. ex corylo (*coudrier*) factus. Interdum formam etiam baculorum deſcriptam inuenimus. Sunt praeterea baculi huius generis, qui inſcriptionibus ornati ſunt, vt infra videbimus.

Per baculum (pedum) *& annulum.* Hoc ſymbolo compoſito Inueſtituras eccleſiaſticas factas eſſe, vel tirones hiſtoriae ex cruenta illa, quae diu orbem Chriſtianum afflixit, inter Imperium & Sacerdotium controuerſia norunt.

Per beretam & *birretum*, notum pilei genus.

Per barbae capillos.

Per berillum, h. e. conſpicillum, ex voce theotiſca *Brille*, Gall. *Beſicle.*

Per bibliothecam, h. e. per ſacra Biblia veteris & noui Teſtamenti.

Per calicem ſ. *cum calice.* Intelligitur calix ſacer.

Per calicem aureum cum patena ſua.

Per cambutam (pedum ſ. baculum) *Epiſcopi.* Appellant eam Epiſcopi etiam *virgam auctoritatis ſuae.*

Per candelabrum. Impoſitum candelabrum plerumque altari eſt.

Canum venaticorum apprehenſione.

Per capellum (mitram) *Prioris.*

Per capillos capitis.

Per capillos barbae.

Per ceſpitem. Ceſpes altari plerumque impoſitus, & ex ipſo agro, praedio cet., quo quis inueſtiebatur, depromtus eſt.

Per ramum & ceſpitem, ſ. cum ramo & ceſpite, cultelloque cum manubrio albo. Ramus ceſpiti plerumque infigebatur & altari imponebatur.

Per chartam ſuper altare, h. e. altari impoſitum.

Per chirothecam ſ. cyrothecas.

Per claues Eccleſiae, ſ. cum vna claue, item *per traditionem libri & ſpecialiter per traditionem clauium.* Claues ſemper fere altari impoſitae ſunt.

Per clocas (campanas) *Eccleſiae*, item per *clocas & oſtia ſ. portas Eccleſiae.* Vid. paullo poſt ſymbolum: *per cordam ſigni.*

Per coclear (cochlear) *de turibulo.* Cochlear altari imponi ſolebat.

Per colaphum. Huius ſymboli exemplum in charta fundationis Abbatiae S. Petri Pratellenſis in dioeceſi Lexouienſi, quae in MABILLONII Annal. Bened. T. IV. ad an. 1034. p. 393 exſtat, his verbis commemoratur: „Sed quia Willelmus adhuc puerulus eiuſdem Roberti Comitis „(Nortmannorum) filius, poſt illum erat regnaturus; eum pater Pratellum miſit, vt ſuo iuſſu etiam puer propria manu donationem Turſtini villae ſuper altare poneret. Huic rei interfuerunt vetulus Nigellus Turaldus, qui vnum de ſupra ſcriptis caballis a Comite Roberto „dono ſuſcepit; Radulfus Camberarius filius Geraldi, Goicelinus Rufus de Formouilla, Humfridus conſtructor eiuſdem loci cum filiis ſuis „Rogerio & Roberto Willelmo, qui etiam a patre ob cauſam memoriae *colaphum* ſuſcepit. Suſcepit etiam *aliud colaphum* Richardus de „Lillabona, qui ocream vini Comitis Roberti ferebat: qui, cum requireret, cur ſibi Hunfridus *permaximum colaphum* dediſſet, reſpondit: quia tu iunior me es, & forte multo viues tempore, eriſque teſtis huius rationis, cum res popoſcerit. Suſcepit etiam *tertium colaphum* Hugo filius Waleranni Comitis„.

Per

Per colonnam (columnam, quantum ego quidem exiſtimo) *de ipſa curte.*
Per inueſtituram communionis tam corporaliter, quam ſpiritualiter.

Per cordam ſigni vel *ſignorum*, h. e. per funes campanarum: item *per annulum de campana Eccleſiae.* Cum hoc ſymbolo, quo Epiſcopi & Abbates potiſſimum dignitatibus ſuis inueſtiebantur, alia etiam ſymbolorum genera coniuncta ſunt. Eiuſmodi ſymbolorum compoſitorum exempla haec ſunt: *per Cordam ſigni & per hoſtium domo*, h. e. per funem campanae & per oſtium domus, item *per cordam de ſigno ad hoſtia de domo & ceſpitem de terra, ſiue ramum de arboribus.* Inprimis huc pertinent verba chartae, A. 1122. datae, quae DU FRESNE ex Archiuis Maioris Monaſt. attulit: „Quo peracto, cum tertia die in „Eccleſiam S. Petri praedictam veniſſemus, dictus Iacob & filius eius „per Cordas ſignorum in manu noſtra eandem Eccleſiam reddiderunt „& nos praedictum Abbatem & Monachos per ipſas ſignorum Cordas „de eadem Eccleſia plenarie inueſtiuimus, qui ſuſceptis de manu no„ſtra Cordis, *ſigna illa protinus ſonauerunt*, & per hoc inueſtituram „ſuam de eadem Eccleſia omnibus, qui aderant, innotuerunt„. In Tabulario Dunenſi haec exſtant: „Eidem Monacho Eccleſiam ipſam per „Cordam ſigni tradidit, Monachuſque ſuſcipiens *cordam traxit & ſi„gnum inſonuit*, quod parrechia (parochia) omnis audiuit & vidit„. Referenda etiam huc ſunt, quae in Tabular. Kemperleg. hunc in modum commemorantur: „Signorum ipſius eccleſiae Cordis coadunatis, „coram Principe & filio ſuo fratrem ſuum Benedictum Abbatem idem „Praeſul propria manu libentius inueſtiuit de Eccleſia praedicta„.

Per coronam, auream praeſertim. Coronae ſymbolo Ludouicus Pius a patre Carolo M. an. 813. imperium accepit.

Per cornu, triplici ſenſu, 1) vas, quo bibitur, ſ. poculi genus, 2) cornu venatorium, 3) atramentarium.

Per corrigiam, vel *per corrigiam cincturae meae*, ſ. *per corrigiam mei bautei* (baltei): item *corrigia ceruii cultellum continente.* Definita plerumque corii ſpecies eſt, cuius generis haec exempla ſunt: „Corrigia „cincturae meae ceruina eſt, Corrigia filii mei vaccina eſt„. Corrigiis interdum nodi, vnus, vel plures, ſigni & memoriae cauſſa innectebantur: nec rarum eſt, videre diplomata, quibus eiuſmodi corrigiae adſutae ſunt; plerumque tamen altaribus imponebantur.

Digitized by Google

Cum crocia (pedo ſ. baculo) *Abbatis*, item *per traditionem croſſae.* Baculus nempe inueſtiendo in manum dabatur.

Per cultrum ſ. *cultellum*, altari ſemper fere impoſitum.

Per cultellum, *feſtucam nodatam*, *wantonem* (chirothecam), & *waſonem* (ceſpitem) *terrae.*

Per cultellum fractum, h. e. qui in conſpectu omnium frangebatur.

Per cultellum plicatum, h. e. qui propria largitoris, reſtitutoris &c. manu in conſpectu omnium complicabatur, & ſemper fere altari imponebatur. Ritus hi plerumque in reſtitutione bonorum ablatorum obſeruari ſolebant.

Cum ramo & ceſpite cultelloque, *cum manubrio albo.*

Per cupam auream. Cupa, vas vinarium maius, Germ. *Kufe*, Gall. *Coupe.*

Per denarios, item per *denarios perforatos* (in conſpectu omnium) altari impoſitos, vel chartae *adpenſos* ad inſtar ſigillorum. Denariis interdum aliud ſymbolum addebatur, cuius generis hoc eſt exemplum: *per vnum denarium Andegauinum & vnum cultellum.*

Per dextrum pollicem ſ. *in dextro pollice.*

Per digitum, vel *digito*, item *digito & lingua promittere*, *confirmare.*

Per eleemoſynariam, hoc eſt, marſupium. In diplomate Simonis de Balgentiaco A. 1149. leguntur haec verba: „Et ſuper altare ipſius Eccle„ſiae per Eleemoſynariam meam, lapidem berillum intus habentem pro„pria manu impoſui „.

Per traditionem enſis euaginati. Hoc ſymbolo Comitatuum erectio & inueſtitura plerumque facta eſt.

Per ferulam paſtoralem.

Per feſtucam ſ. *fiſtucam.* Feſtucae eiuſmodi mox donatorum, venditorum cet. nominibus inſcriptae, mox imis chartarum limbis intextae erant: interdum altaribus etiam imponebantur, inueſtiendis in manus tradebantur &c. Per fiſtucam ſ. feſtucam etiam rem aliquam *werpire* ſ. *guerpire* (*gurpire*, *gripire* &c.), hoc eſt, dimittere ac concedere ſolebant.

Per floccillum capillorum.

Per folium.

Per folium nucis.

Digitized by Google

Per forſices. Tabularium S. Martini Pontiſar. de hoc ſymbolo hoc exemplum habet: „Odo Comes de Corboilo conceſſit Deo & S. Ger„mano Pontiſarienſi quandam vieriam, quam habebat in terra Moriſ„ſarti, deprecante matre ſua Comitiſſa de Croceio, cum forſicibus, „quas in manu tenebat, cum quibus forſicibus Robertus Monachus re„inueſtiuit eum de beneficio loci. Quibus etiam forſicibus ſtatim idem „Comes totondit quendam armigerum Walterii Toſardi„.

Per foſſilem chartae inhaerentem.

Per funes ſ. chordas campanarum. Hoc ſymbolo Epiſcopi & Abbates dignitatibus ſuis haud raro inueſtiti ſunt, & bona etiam, amiſſa praeſertim acceperunt. Vid. ſupra ſymbolum: *per cordam ſignorum.*

Per furcam ligneam.

Per fuſtem, altari haud raro impoſitum. Idem ſaepe, quod *feſtuca* ſignificat. Vid. ſupra. Anonymus in miraculis *S. Columbani* n. 24. apud MABILLONIVM hoc exemplum ſingulare habet: „Venientes, inquit, „ad ſacratiſſimum corpus, *mittebant in peram Sancti* (Columbani) „*ſingulos Fuſtes*, vt per hoc cunctis clareſceret, res S. Columbani, „quas antea iniuſte inuaſas habebant, ipſi Sancto reſtitutas„.

Per gantum ſ. gwantum, item *wantum ſ. wantonem*, h. e. chirothecam, quae plerumque in manus inueſtiendorum tradita eſt.

Cum ganto dextro, h. e. chirotheca dextra.

Per gladium, ſ. *per ſpatham* (enſem ſ. gladium maiorem), item *per mucronem gladii.* Hoc ſymbolo Regna plerumque tradita & accepta ſunt.

Per gladium, capam & circulum aureum. De hoc ſymbolo compoſito in literis A. 1557. datis, ap. RYMER. T. XV. p. 462. haec leguntur: „Ipſumque Thomam Baronem Percy huiuſmodi ſtatu, gradu, ſtilo, ti„tulo, honore & dignitate *per cincturam gladii, & vnius capae hono„ris & dignitatis, & circuli aurei ſuper caput ſuum poſitionem* in„ſignimus, inueſtimus & realiter nobilitamus, habenda & tenenda no„men, ſtatum, gradum, ſtilum, titulum, honorem & dignitatem Co„mitis Northumbriae„. Haec formula etiam occurrit ibid. p. 497.

Per grana incenſi, h. e. turis. Singuli nempe plerumque ſingula grana turis altari impoſuerunt, quo quidem ſymbolo ſe ad praeſtanda ea, quae promiſerunt, obligabant.

Per waſonem (ceſpitem) *terrae, & per feſtucam nodatum* (feſtucam nodoſam)

ſam) *ſeu ramo arborum*, *atque per cultellum* & *guantone* ſ. *gwantone* (chirotheca) *ſimulque andilagine*.

Per ramum & guaſonem ſ. *waſonem*, h. e. ceſpitem, item *cum ramo & guaſone*: quae quidem ſymbola plerumque altari imponebantur.

Per feſtucam, *per cultellum*, *per wantonem* (chirothecam), *per guaſonem* ſ. *waſonem* (ceſpitem). Hoc ſymbolum compoſitum itidem plerumque altari imponebatur.

Per feſtucam & andelaginem, *per guaſonem & andilagon*, *per terram & cultellum & ramos arborum*.

Per guazonem & andelaginem & ramos de arboribus.

Per haſpam, h. e. fibulam, qua oſtium ſ. ianua poſti annectitur, ex theotiſco vocabulo *Haſpe* ſ. *Häſpe*. BRACTON. Lib. II. cap. 18. §. 1: „Fieri debet traditio per oſtium, *per haſpam* vel annulum, & ſic erit „in poſſeſſione de toto„.

Per haſtam. Haſta, ſignifera praeſertim, ſymbolum Ducatuum datorum fuit.

Per herbam & terram, h. e. per ceſpitem, qui conſtat terra & herba. Praediorum traditorum ſymbolum.

Per iuncum, ſ. *viridem ſcirpum*. Aedium traditarum, vel reſtitutarum ſymbolum, propterea quod aedium aliqua pars & materia ex iuncis conſtabat.

Per lapidem, item *per traditionem vnius parui lapidis*.

Per lapillum, qui inueſtiendis in manus tradebatur.

Per librum, item *per libri donationem & oſculi ſuſceptionem*, vel *per impoſitionem libri ſuper altare*.

Per librum collectarium.

Per librum Euangeliorum. Addita plerumque ac definita ſunt libri forma, ligaturae ratio, ornamenta.

Per librum Euangeliorum & calicem.

Per librum manualem.

Per librum miſſalem, qui altari plerumque imponebatur.

Per librum & panem. Hoc ſymbolo compoſito etiam ad conferendas praebendas, quas dicunt, eccleſiaſticas vtebantur.

Cum libro regulae, & *cum regula* (S. Benedicti).

Per

Digitized by Google

Per lignum, item *per reſciſuram*, vel *fruſtum* ſ. *fruſtulum ligni.* Definita plerumque arboris ſpecies, vnde lignum decerptum erat, & adiunctus interdum etiam eſt annulus aureus. *Dona* haec *lignea*, vti in chartis ſaepe vocantur, altari plerumque impoſita ſunt. Praeterea ſunt chartae, quarum imis limbis puſilla ligni fragmenta intexta fuerunt.

Cum ligno, item *cum ligno & cartula.*

Cum ſemipede ligni lauri & vna libra piperis in ſacculo ligneo.

Per lini portiunculam.

Per linteum.

Per lituum, qui ſaepe in omnium conſpectu frangebatur vel diſſecabatur.

Per manicam. Hoc ſymbolo villae, terrae cet. interdum *in manu alterius graffiabantur*, hoc eſt, alteri tradebantur. *Graffiare* ſ. *grafiare* proprie eſt ſcribere, deinde tradere, in poſſeſſionem mittere, quia traditiones maximam partem chartis ſcriptis fieri ſolebant.

Per mappulam, h. e. muccinium.

Cum marmore, quod altari imponebatur.

Per particulam marmoris, ſeu *marmorei lapidis.*

Per marſupium de pallio.

Per martyrologium.

Per vnam mitram.

Per mucronem gladii. Vid. ſupra *per gladium.*

Per nodum. De hoc ſymboli genere in Tabulario S. Seuerini Burdegal. haec leguntur: „Sibi in allodio conceſſi, & vt auctoritate propria ſae„pe fieri ſolet, conceſſae hereditatis *nodum priorem* manibus propriis „colligaui, *ſecundum* Geraldus Miles, *tertium* Ramundus de Vlnico: „quo facto nodum ſuper altare pro meis debitis, & pro meis delictis, „& pro defunctorum parentum criminibus obtuli„ cet.

Per notulas, ſ. *per traditionem notularum quarundam.* Vox *Notula* chartam ſ. ſcriptum, inprimis vero commentariolum ſ. breuem eorum, quae alibi fuſius pertractata ſunt, conſignationem, Gall. *Minute* dictam, ſignificat.

Per nummum: qui chartae haud raro inſtar ſigilli appenſus eſt.

Per oſculum. De hoc ſymbolo in Tabular. S. Albini Andegau. haec le-

Digitized by Google

guntur: „Maino filius Gualonis, annuente Eudone filio & Vieta vxo-„re ſua, dedit Deo & S. Albino terram de Brilchiot, pro cuius doni „confirmatione Walterium Monachum pater & filius in fidei nomine „oſculati ſunt. Vxor autem illius, eo quod a femina Monachum o-„ſculari inuſitatum habemus, Lambertum quemdam praefectum S. Al-„bini, iubente Walterio Monacho, eadem ſententia deoſculata eſt„.

Per oſtium domus, item *per oſtia & clocas* (campanas) *Eccleſiae.*

Per palam ſ. *pallam ex ſerico*, h. e. mappam, qua altare cooperitur.

Per pallium ſ. *pallam*, item *per pallium altaris.*

Per panem & librum. Vid. ſupra *per librum & panem.*

Per pannum ſericum.

Cum penna & calamario. Tabelliones hoc ſymbolo inueſtitos conſtat.

Per pergamenum: ſignatum interdum crucibus, & in conſpectu teſtium altari impoſitum.

Cum duobus phylacteriis, h. e. arculis, in quibus Sanctorum reliquiae reconduntur.

Per pileum, item *per virgam & pileum.* Per pileum Richardus I, Rex Angliae, Henrico VI, Romanorum Imperatori, in cuius cuſtodia detinebatur, regnum Angliae tradidit, eumque de hoc inueſtiuit. Per virgam & pileum Ducatus, praeſertim in Anglia, collati ſunt.

Cum ſemipede ligni lauri & vna libra piperis in ſacculo ligneo. Vid. ſupra *per lignum.*

Per piſces. Huius ſymboli hoc exemplum in Tabulario Maioris Monaſterii exſtat: „Teſtes habuimus legitimos, qui omni lege probare fue-„runt parati, quod Hildegardis ad opus emerit, & *per piſces ex eius* „*piſcaria* inueſtituram dederit in vita ſua Monachis Maioris Monaſterii„.

Per pollicem, item *per dextrum pollicem.* Vid. ſupra *per dextrum pollicem.*

Cum ponto alicuius ſpathae. Vid. infra ſ. v. *ſpatha.*

Per clocas & portas Eccleſiae. Vide ſupra *per clocas ſ. campanas Eccleſiae.*

Per pſalterium.

Pugillo terra impleto. Terra ex ipſo agro vel praedio, quo aliquis inueſtiebatur, deprompta eſt.

Per ramum & ceſpitem. Vid. ſupra *per ceſpitem.*

Cum

Digitized by Google

Cum ramo & guaſone ſ. waſone (ceſpite). Vid. ſupra cum *guaſone.*

Per guazonem, *andelaginem & ramos de arboribus.* Vid. ſupra *per guazonem*, item *per andelaginem.*

Per regulam. Vid. ſupra *cum libro regulae.*

Per ſceptrum. Admodum vſitata inueſtiendi ratio.

Per ſcirpum viridem ſ. *iuncum.* Vid. ſupra *per iuncum.*

Per ſcyphum: qui altari plerumque imponebatur, ac diligenter in templis memoriae cauſſa cuſtodiebatur. Definitur etiam interdum materia, ex qua ſcyphus paratus eſt, e. gr. ſcyphus argenteus, marmoreus cet.

Per cordam ſigni, h. e. per funes campanarum. Vid. ſupra ſ. v. *campana*, *cloca & corda.*

Per ſpathae (enſis ſ. maioris gladii) *capulum*, ſiue, quod idem eſt, *cum ponto cuiuſdam ſpathae.* Symbolum hoc itidem altari imponi ſolebat.

Per ſtipulam werpire, h. e. ſtipulatione facta dimittere aliquid. Stipula ſeu feſtuca admodum ſollemne ac vetuſtum inueſtiturae ſymbolum eſt. Inſerta haud raro ſtipula inferiori chartarum margini deprehenditur. Expreſſa ſtipulae eiuſmodi veſtigia in *Tab.* noſtra *aenea* IV. fig. inuenies: lineolis ſcilicet nonnullis tranſuerſis infra ſignum recognitionis indicata ſunt.

Per tellurem. De hoc ſymbolo haec habet Tabularium Kemperleg.: „Ego „Karaduc filius Kentlantan dedi Monaſterio S. Crucis villam vnam, in „qua eſt eccleſia S. Caradoci, & afferens *ex ipſa terra* mecum *Tellu*„*rem* pro ſigno conceſſionis in ipſius pariete Monaſterii ſuſpendi„.

Per herbam & terram, h. e. per ceſpitem, qui conſtat terra & herba. Vid. ſupra ſ. v. *herba.*

Pugillo terra impleto. Vid. ſ. v. *pugillo.*

Per textum Euangelii, item ſimpliciter *cum Textu.* Tabul. Vindocin. fol. 245: „Donum conceſſerunt, & ſuper altare *cum Textu argenteo & aureo* obtulerunt„. Vetus Codex apud Seldenum ad Eadmerum p. 144: „Per textum Euangelii ſpiritualem cauſam Epiſcopatus, per „annulum autem Regalium poſſeſſionem accepit„. Tabul. Briuat. fol. 193: „Per traditionem cuiuſdam libri Textus Euangeliorum cum po„ſtibus argenteis & imagine crucifixi praeſentialiter inueſtiuit„. Vid. etiam ſupra ſ. v. *Liber.*

Digitized by Google

Cum veru. De hoc ſymbolo in Tabul. Abbatiae Deiparae de Longoponte, & Maioris Monaſterii haec commemorantur: „Pro huius doni „confirmatione *fregit veru*, & portiunculam de ipſo bene exterſam „dedit Henrico Priori, dicens, vt auferret, & ex ſua parte ſuper al- „tare poneret„. DU FRESNE *veru* pro *ſude lignea* accipiendum putauit: ſed, quantum ego quidem exiſtimo, veru ligneum commode intelligi poteſt.

Per vexillum. Admodum vſitata inueſtiendi ratio, qua inprimis prouinciae, ducatus, immo & regna conferebantur.

Per virgam vel *virgulam:* quae plerumque altari imponebatur. Definita etiam ſaepe eſt arboris ſeu fruticis ſpecies, ex qua virga decerpta fuit. E. gr. *cum virga oſerii* (viminis, Gall. *oſier*) *duplicata.* Vid. etiam ſupra ſ. v. *baculus.*

Per wantum ſ. *wantonem*, *gantum, guantum* & *guantonem*, h. e. per chirothecam. Vid. ſupra ſ. v. *gantus.*

Cum ramo & guaſone ſ. *waſone* (ceſpite). Vid. ſupra *guaſo.*

Per zonam, e. gr. argenteam.

Atque haec ſunt praecipua ſymbolorum inueſtiturae genera, quorum multa CANGIVS in gloſſario ſuo, partim ſ. v. *Inueſtitura*, partim aliis in locis, pluribus explicauit. Amplior huius generis materia ex MVRATORII potiſſimum Antiquitatibus Italic. medii aeui colligi poteſt.

§. 250.

Ritus quidam, in tradendis accipiendiſque inueſtiturae ſymbolis obſeruari ſoliti.

Etſi de *ritibus*, qui in tradendis accipiendiſque inueſtiturae ſymbolis obſeruari ſolebant, multa iam, quum de ſingulis ſymbolorum eiuſmodi generibus (§. praeced.) expoſuimus, dicta ſunt; placet tamen, his nonnulla addere, vel quae ſummatim diximus, latius explicare. Symbola inueſtiturae ab iis, qui aliquid donarunt, vendiderunt, conceſſerunt, vel reſtituerunt, plerumque arae principi aedis alicuius ſacrae impoſita ſunt: quaedam etiam, baculi inprimis ac feſtucae, in gazophylacia Eccleſiarum ſunt coniecta. Cultri haud raro in conſpectu omnium complicabantur, vel frangebantur etiam, antequam donatariis oblati, vel altaribus impoſiti ſunt. Praeter cultros, buccinas etiam, gladios cet. frangere ſolebant: quem-

Digitized by Google

quemadmodum nummi, qui offerebantur, perforati, nec raro ipſis chartis ad inſtar ſigillorum appenſi ſunt. Annuli pari modo diplomatibus adiungebantur, vel etiam arae principi catena annectebantur. Glebae ac ceſpites non tantum altaribus impoſiti, ſed in templis etiam magno ſtudio cuſtoditi, ac poſterorum oculis obiecti ſunt. Quaedam ſymbolorum genera, vt ſtipulae, feſtucae cet. diplomatibus adſuta, vel imis eorum limbis inſerta deprehenduntur: quid? quod comae etiam, ac capillorum, e barba euulſorum, certus numerus ſigillis adiungi ſolebant. Chirothecae, vti apud omnes fere populos, ita inprimis apud Saxones antiquos ſymbolorum loco vſurpatae ſunt. Saxones eas plerumque Sanctorum reliquiis, alii vero populi altaribus impoſuerunt. Chirothecae interdum glebis vel ceſpitibus, ex ipſo ſolo, quod tradebatur, depromtis, repletae fuerunt. Saxonum principibus admodum familiare fuit, clientum ſeu vaſallorum ſuorum donationes digitis extenſis confirmare. Definitus etiam plerumque eſt ſymbolorum habitus ac forma, vt donorum ligneorum, quae vocant, librorum, annulorum, gladiorum, cet. In inueſtituris, per vexillum factis, hoc fere perpetuum fuit, vt tot vexilla inueſtiendis traderentur, quot prouinciae, vel vrbes, vel feuda ſ. beneficia conceſſa ſunt. Neque inuſitatum fuit, plura ſimul inueſtiturae ſymbola, e. gr. ramum & ceſpitem, h. e. ramum ceſpiti infixum; ſtipulam nodoſam, ramum, chirothecam, cultrum ac ceſpitem, coniunctim offerre. Atque haec conſuetudo me induxit, vt ſupra (§. 248.) ſymbola inueſtiturae in ſimplicia & compoſita diuiſerim. Praeterea obſeruare licet, inueſtituras non ſemper iis ipſis, ad quos illae ſpectabant, ἀμέσως ſ. immediate collatas fuiſſe; ſed ſymbola interdum Iudicibus, Principibus, Praeſulibus, vno verbo iis, quorum poteſtati inueſtiendi fuerant ſubiecti, commiſſa, & ab illis deinde iis, ad quos pertinebant, reddita eſſe. Sunt denique inueſtiturae ſymbola, vt baculi inprimis ac cultri, quibus inſcriptiones quaedam additae fuerunt. Huc pertinet inprimis baculus quidam, qui nunc quoque Turonii aſſeruatur. Contectus ille eſt lamina quadam plumbea, cui hoc decretum Lucii II, Pontificis Romani, literis maiuſculis inſcriptum eſt: *Anno. Inc. Dnice* (Incarnationis dominicae) *M. C. XLIV. Lucius. PP. II. inveſtivit. Rome. iudicio. Sce. Aplice.* (Sanctae Apoſtolicae) *Sedis. cum. baculo iſto ligneo. ✝. Turonſe. Ecliam.* (Eccleſiam) *de. ſubiectione. Doleſis. Eclia. et. Tregorenſis. et. Briocenſis. p.* (per) *manum. Dni.* (Domini)

Hugonis. Turonenſis. Archiepiſcopi. En tibi ipſius huius baculi formam, prout ille in *Nouveau Traité de Diplomatique*, T. IV. p. 470. adumbratus cernitur:

In tabulario Eccleſiae Pariſienſis cuſtoditur baculus quidam, pedem dimidium longus, & vnciam vnam craſſus, cui actus recognitionis, quam duo mancipia Eccleſiae Pariſienſis in conſeſſu totius capituli cathedralis ratione bonorum quorumdam praeſtiterant, literis minuſculis inſcriptus eſt. Sed nihil in hoc quidem genere magis curioſum eſt, quam virgula illa, in qua, quomodo Ludouicus VII, Rex Galliae, Canonicis Pariſienſibus, de iniuria quadam leuidenſi, ab ipſo his imprudenter illata, ſatis facere placuerit, annotatum eſt. Pari modo cultrorum capulis ſ. manubriis inſcriptiones ſaepe fuerunt adiectae. Aſſeruatur adhuc Pariſiis in tabulario B. V. Mariae culter quidam acutus, in cuius capulo eburneo actus quidam donationis, ineunte ſaeculo XII. factae, his verbis deſcriptus eſt: „Hic cultellus fuit Fulcheri de Buolo, per quem Wido dedit areas Dro- „gonis archidiaconi eccleſie ſce Marie ante eandem eccleſiam ſitas pro an- „niuerſario matris ſue„. Huius generis culter etiam Andegaui (*dans l'abbaie de Roncerai*) exſtat, quippe cuius capulo nigro emtio feudi cuiuſdem vectigalis ſ. cenſualis inſcripta cernitur. Vid. *Nouveau Traité de Diplom.* T. IV. p. 468. ſqq.

§. 251.

De cuſtodia ſymbolorum inueſtiturae.

Quoniam ſymbolorum inueſtiturae magna vis eſt ad fidem ipſis diplomatibus, quae illis munita ſunt, faciendam (§. 245.); aequum profecto eſt, vt ea, quam fieri poteſt diligentiſſime cuſtodiantur, & ad poſteros tranſmittantur. Quorumdam ſymbolorum ideo facilis eſt cuſtodia, quoniam ea, vt ſupra (§. 249. ſq.) hinc inde dictum eſt, diplomatibus vel intexta ſunt, vel aſſuta, vel alio modo adiuncta. Neque tabulariorum praefectis moleſtum eſſe poterit, ea cuſtodire ſymbola, quae, vti ſub finem

nem paragraphi praecedentis obſeruatum eſt, inſcriptionibus inſtructa ſunt. Contra facilis admodum eſt, ac multiplex ratio quorumdam ſymbolorum vel inter ſe confundendorum, vel amittendorum; ea nempe dico, quae ab ipſis diplomatibus ſeiuncta ſunt, atque inſcriptionibus carent. Huius generis ſymbola quum haud raro in manus hominum incidiſſent, qui harum rerum vel omnino rudes fuerunt, vel iuſto negligentiores; dici non poteſt, quanta hinc ſtrages rei diplomaticae illata ſit. Sunt enim tabularia multa, in quibus vel nulla, vel pauca admodum ſymbola cernere liceat, quamuis permulta in iis diplomata exſtent, quae ſymbolorum iis adiunctorum faciunt mentionem: in aliis vero tabulariis tanta obſeruatur ſymbolorum confuſio, vt, ad quod diploma hoc vel illud ſymbolum referendum ſit, ipſi archiotae ignorent. Cui incommodo vt in poſterum occurratur, iniungendum erit tabulariorum praefectis, vt primum ea ſymbola, quae neque chartis adiuncta, neque in templis aliisue in locis ſuſpenſa vel collocata ſunt, ſed liberius quaſi vagantur, ſingularibus arculis includant, & ad quaenam diplomata pertineant, diligenter adnotent; deinde omnia omnino ſymbola, quae in diplomatibus, ipſorum fidei ac curae commiſſis, commemorantur, in tabulas referant, & in quibus ſingula locis aſſeruentur, verbis diſertis indicent.

CAPVT IV.

STAVROLOGIA.

* IAC. GRETSERI, S. I. opera omnia de ſancta cruce (Ingolſt. 1616. fol.), T. I. L. II. C. XVI-XIX, XXXVII-XXXIX, L-LVI; item T. III. L. I. de numis crucigeris.

CANGIVS in Gloſſario latin. ſ. v. *Crux*.

MABILLON. in libris de re diplomatica paſſim (vid. Index), inprimis vero L. II. C. XXII.

CHRIST. WILDVOGELII de venerabili ſigno crucis ſchediaſma iuridicum. Ien. 1733. 4.

Nouveau Traité de Diplomatique, paſſim, praecipue vero T. IV. p. 755-768, coll. T. III. p. 483, 485, 487. & 676.

§. 252.

§. 252.

Definitio Staurologiae.

Staurologia in explicandis omnis generis crucibus verſari debet: quae quidem cruces quum variarum rerum ſigna ſint, atque eam ob cauſſam haud raro etiam ſimpliciter ac per eminentiam ſigna appellentur; ſtaurologiam optimo iure ad partes Semioticae (§. 229.) referri, nemo eſt, qui non intelligat. Dignam autem hanc Semioticae partem eſſe, quae diligentius, quam adhuc factum eſt, explicetur, ex iis, quae nunc dicere parati ſumus, facile patebit.

§. 253.

Signorum crucis antiquitas.

Signorum crucis *vſus antiquiſſimus* eſt. Ac de iis crucibus, quae in (*) *Ethnicorum* nummis aliiſque monimentis iam ante Chriſtum natum vſurpatae cernuntur, iam nihil attinet dicere. *Chriſtiani* autem, qui, quanta & quam innumera ſibi commoda Seruatoris Optimi Maximi crux attulerit, pie cogitabant, cruce tamquam *publico* aliquo *religionis* ſuae ſanctiſſimae *ſigno* antiquitus vſi ſunt; & quemadmodum nihil ſe rite atque auſpicato agere & ſuſcipere abſque crucis ſigno exiſtimarunt: ita non facile quidquam ſcribere inſtituerunt, quod non ſigno hoc religioſo veluti munirent.

(*) Vid. GRETSERI opera de ſancta cruce T. I. L. II. C. 38. ſq. item T. III. L. I. C. 3. Adde *Nouveau Traité de Diplomatique* T. IV. p. 598. not. (1.), & p. 599. not. (1.).

§. 254.

Signorum crucis figura.

Signorum crucis *figuram* pluribus deſcribere, ſuperuacaneum ducimus. Tota enim horum ſignorum ratio vti ex hominum arbitrio pendebat, ita nullo non tempore varia atque inconſtans erat. Cruces quasdam *decuſſatas* eſſe, quas etiam *Andreanas* vocare ſolent, (X), alias ordinarias (+), alias denique ex vtroque hoc genere ad modum ſtellularum (✳ ſeu ✳) compoſitas, res in vulgus nota eſt. Acceſſerunt crucibus haud raro aliae res, tamquam additamenta, quae ornatus, vel diſcriminis etiam cauſſa adiungebantur, vt puncta, accentus, ſtellulae, cet. linearum, ex quibus cruces coagmentatae ſunt, ſpatiis vacuis inſerta. Huius

Huius generis cruces *veſtitas* appellare liceat, vt a nudis crucibus diſtinguantur. Veſtitis crucibus etiam illae annumerandae ſunt, quarum lineae extremae lineis diagonalibus inter ſe ita coniunctae cernuntur, vt rhombi ſpeciem prae ſe ferant (⊕). Qui, quam varia fuerit figura crucium, in vno eodemque diplomate obuiarum, noſſe cupit, eum ad MABILLONII Tab. 53 - 55, item 57, ablegamus. Addatur etiam *Nouveau Traité de Diplomatique* T. IV. Tab. 75, itemque *Tab. noſtra* II.

§. 255.

Signorum crucis color.

Atramenti *color*, quo crucis ſigna exarata ſunt, tam varius fuit, quam atramentum, quo libri ac diplomata (§. 31.) ſcripta deprehenduntur. Nullum ſcilicet atramenti genus eſt, quod non crucibus ducendis adhiberetur. Sunt itaque cruces nigrae, virides, caeruleae, rubrae, argenteae & aureae. *Niger* tamen color, hoc eſt, atramentum proprie dictum, omnium vſitatiſſimus fuit: niſi quod Imperatores Conſtantinopolitani *ſacro encauſto*, id eſt, atramento purpuraceo, in ſubſcriptionibus ſemper vſi erant: quam quidem praerogatiuam ſibi etiam Reges Neapolitani ac Siciliae, ex Normannorum gente oriundi, item Principes atque Archiepiſcopi Capuani, ac denique interdum etiam Imperatores Romani, praeſertim Carolus II. Caluus ac Ferdinandus III, aliique Reges ac Principes vindicarunt. Angli, praeſertim ante Normannorum dominationem, non niſi *aureas cruces* in diplomatibus adhibuerunt, quibus quidem tantam vim atque auctoritatem tribuebant, vt illae cruces ipſorum ſigillorum vicem ſupplerent, omniumque fere aliorum ſollemnium (§. 5.) loco haberentur. Neque praetermittendum eſt hoc loco, quoſdam eo vſque vel ſuperſtitionis, vel impietatis progreſſos, vt atramentum, quod ad exarandas cruces & ſubſcriptiones adhibituri erant (*), *vino conſecrato* ſ. *euchariſtico* diluerent: cui quidem ſcribendi modo plus fidei roboriſque ineſſe crediderunt.

(*) Vid. CANGII Gloſſarium ſ. v. *Crux*, p. 1191. Adde MABILLON. L. II. C. 22.

§. 256.

Signorum crucis vſus.

Signa crucis 1) in labaris ſeu vexillis, galeis, aliiſque armorum generibus, 2) in coronis, ſceptris, globis imperialibus, veſtibus ceteriſque

imperialis ſeu regiae dignitatis ſymbolis, 3) in armis ſiue inſignibus gentilitiis, 4) in epitaphiis aliiſque monimentis, 5) in codicibus MSS. atque epiſtolis, ac 6) denique in diplomatibus eorumque ſigillis potiſſimum occurrunt. Nihil itaque obſtat, quo minus ipſas *cruces* in *militares*, *maieſtaticas*, *heraldicas*, *lapidarias*, *librarias* & *epiſtolicas*, ac denique *diplomaticas* & *ſphragiſticas* diſpertiamus.

§. 257.
Cruces librariae.

Crucis ſigna in *codicibus manuſcriptis* vario conſilio adhibita deprehenduntur. Primo enim *punctorum* loco orationi interpungendae inſeruierunt: ſunt etiam (1) codices ſaeculi VIII, in quibus ſignum *paragraphi* cruce ordinaria denotatum eſt. Deinde cruces quoque inter (2) *ſigna critica* numeratae ſunt Sic crux decuſſata, eaque vel quatuor punctis veſtita ⁜, vel ad modum ſtellulae * exarata, omiſſionis ſignum, quod *aſteriſcus* appellatur, fuit. Crux decuſſata, eaque vel ſimplex X, vel duobus punctis, vel commate etiam veſtita ⁘ X ad ſignificandas *ſententias notatu dignas* adhibita eſt. Huc quoque referri debet *ceraunion* ⁎, quo quidem ſigno plures verſus improbandi denotabantur. Margini adiunctum / curſiuum, idque ∫ curſiuo ad modum crucis traiectum, rem denotare videtur, quae ſenſu myſtico accipienda eſt. Inprimis vero crucis ſigna varia Chriſmi, hoc eſt, inuocationis diuinae tacitae, loco (§. 230.) titulis librorum manu exaratorum praemiſſa ſunt; cuius generis hoc exemplum ex collectione canonum Corbeienſ. apud (3) MABILLON. in Tab. VII. num. 2. ponemus: ⁎ INCIPIVNT + NOMINA + APOSTOLORVM †. In *epiſtolis* ſigna crucis haud raro ſubſcriptionibus non magis, quam fronti, pro chriſmo adiuncta cernuntur; cuiuſmodi (4) haec exempla ſunt, primo in fronte epiſtolarum: „† Sanctiſſimo & a Deo ſemper conſeruato Lullo, item: „† Sancto & venerabili in Chriſto fratri Guthberto „; deinde in epilogo: „† Opto te, chariſſime frater, orantem pro me, orantem pro te, „in Domino valere, item: „† Omnipotens Deus vos omnes diu incolu„mes — cuſtodire dignetur „.

„Dilectiſſ. ff. ac filii †
„† Cuthberchtus Archiepiſcop.
„† Lullo Coepiſcopus.

Inter-

Interdum crux fini epiſtolarum ſubiecta eſt, vt in hoc exemplo: „Longaeuam ac valentem — beatitudinem veſtram perenniter Saluator mundi cuſtodiat. †„

(1) Vid. *Nouveau Traité de Diplomatique* T. III. p. 485.

(2) Vid. *Nouveau Traité de Diplomatique* T. III. p. 483, 485, & 487. Adde *Chronicon Gottwicenſe* p. 25. ſq. & HVGONIS librum de prima ſcribendi origine, ex editione TROTZII p. 274. ſqq.

(3) Add. etiam exempla, quae in *Nouveau Traité de Diplom.* T. III. p. 487. §. IX. commemorantur.

(4) Vid. haec & id genus alia exempla in GRETSERI operibus de ſancta cruce L. II. C. 19. p. 405.

§. 258.

Crucium diplomaticarum antiquitas.

Cruces in diplomatibus *inde a ſaeculo V*, hoc eſt, ab iis inde temporibus, ex quibus omnium, quae exſtant, antiquiſſima diplomata nobis ſuperſunt (§. 15.), vſitatae fuerunt. Huius rei exempla exhibentur in *Nouveau Traité de Diplomatique* T. III. Tab. 63. ſq. Adde diploma Childerici I, Regis Francorum, A. 583. datum, ibid. in Tab. 66. num. I.

§. 259.

Crucium diplomaticarum locus: 1) cruces in fronte diplomatum poſitae.

Cruces diplomaticae non tantum in ſubſcriptionibus, ſed etiam in fronte diplomatum, ante Datum, quod vocant, in margine chirographorum ſ. Cyrographorum, ac denique in ipſis chartariis exaratae deprehenduntur. Ac primo quidem quae in fronte diplomatum occurrunt cruces *Chriſmi*, hoc eſt, tacitae inuocationis diuinae, potiſſimum vim atque auctoritatem habent (§. 231. p. 146.). E. gr. in diplomate Childerici I, Francorum Regis, A. 583. dato, in *Nouveau Traité de Diplomatique* T. III. Tab. 66. num. 1; deinde in charta Leonis, Archiepiſcopi Rauennatenſis, A. 1001. ſcripta, apud MABILLON. in Tab. 51; item in diplomate Philippi I, Galliae Regis, A. 1068. dato, ap. MABILL. in Tab. 40. Poſterius hoc diploma ideo quoque notatu dignum eſt, quod, praeter crucem, fronti eius loco chriſmi praefixam, alia crux, eaque ipſius Regis manu monogrammati regio ſubſcripta eſt. Pari fere modo duae cru-

Digitized by Google

ces, vna chriſmi, altera monogrammatis loco, vtraque vero ſingularis formae, exaratae cernuntur in diplomate Alphonſi IX, Regis Hiſpaniae, A. 1156. ſcripto, apud MABILL. in Tab. 45; item in diplomate Ferdinandi III, Regis Hiſpaniae, A. 1230. dato, in *Nouveau Traité de Diplom.* T. III. Tab. 71. num. IV. In *Italia*, ac potiſſimum in ejus regionibus meridiem verſus ſpectantibus, haud raro accidit, praeſertim ſaeculo XII, vt diplomatum textui ſubſcriptiones praemitterentur; quo in caſu plerumque etiam crucis ſignum in fronte diplomatum apparet. Vid. MABILLON. L. II. C. V. §. XII, & *Nouveau Traité de Diplomatique* T IV. p. 766. ſq. *Anglo-Saxonum* vero inprimis commemoranda conſuetudo eſt, qui, quoniam ſigillorum vſum in diplomatibus regiis ante Edwini (A. 955.) & Edgari (A. 959.) tempora, in reliquis vero chartis ante Wilhelmum I. Conqueſtorem (A. 1066.) ignorarunt, in *crucibus* ſuis *aureis* omnem diplomatum vim ac robur ineſſe volebant. Quorſum pertinent, quae in Concilio Celichitenſi, A. 816. habito, hunc in modum decreta legimus: „De omni re, quaecumque cum vexillo ſanctae crucis „Chriſti roborata eſt, ſic ſtare ſeruarique praecipimus„. Atque hae cruces aureae non in ſubſcriptionibus tantum, verum etiam in fronte diplomatum exaratae cernuntur. Reges inprimis crucis ſignum manu propria diplomatum ſuorum fronti, ſubſcriptionis ac ſigilli loco, adiungere ſolebant: id quod cum ex ipſo diplomatum intuitu, tum ex his verbis MATTHAEI PARISII p. 52. cognoſcitur: „Cumque inſpicerentur Regum „Anglicanorum, Offae ſcilicet ac ceterorum, ſcripta, in quibus pro ſi„gillis, nouo more dependentibus, veteri conſuetudine cruces aureae ma„nu Regum depictae, in principio poſitae erant, cet.„. Sunt viri celebres & in his etiam MABILLONIVS (L. II. C. XXII. §. 18.), qui vſum ſigillorum a Wilhelmo I. Conqueſtore in Angliam introductum eſſe contendunt. Decepti ſcilicet ſunt viri hi, ceteroqui doctiſſimi, auctoritate INGVLFI, qui in Hiſtoria Crulandenſi p. 901. edit. Savil. haec refert: „Chirographorum confectionem Anglicanam, quae antea vſque ad *Ed„wardi Regis* tempora fidelium praeſentium ſubſcriptionibus cum cruci„bus aureis, aliiſque ſacris ſignaculis firma fuerunt, *Normanni* conde„mnantes chirographa chartas vocabant; & chartarum firmitates cum cerea „impreſſione per vnius cuiuſque ſpeciale ſigillum, ſub inſtillatione trium „aut quatuor teſtium aſtantium conficere conſtituebant„: item alio loco (edit. Oxon. T. I. p. 62.) apud eumdem Ingulſum haec leguntur: „Coe„pit ergo tota terra ſub Rege & ſub aliis Normannis introductis Anglicos

„ritus

Digitized by Google

„ritus dimittere & Francorum mores in multis imitari — chartas & chi„rographa ſua more Francorum conficere„. Sed quantum ego quidem exiſtimo, Ingulfus non de regiis, ſed de reliquis diplomatibus loquitur: doctiſſimi certe auctores noui operis diplomatici (*Nouveau Traité de Diplom.*) T. IV. p. 200 - 205. pluribus exemplis allatis demonſtrarunt, Anglorum Reges iam inde ab Edwini ac Edgari temporibus ſigillis fuiſſe vſos. Neque hoc praetermittendum eſt, quod MABILLONIVS (l. c.) plurium exemplorum auctoritate fretus, ait, crucis ſigna apud Anglos adhuc exeunte ſaeculo XII, in ſubſcriptionibus certe, vſitata fuiſſe; licet ſigillorum vſus dudum introductus eſſet. Vid. etiam *Nouveau Traité de Diplom.* T. IV. p. 763. ſq.

§. 260.

2) *Cruces, ante datum, in margine chirographorum, & in chartulariis collocatae.*

Cruces, *Dato*, quod vocant, praemiſſae, rarae quidem ſunt, nec tamen nullae. Exemplo eſſe poteſt bulla Leonis IX, Pontificis Romani, A. 1049. exarata, apud MABILLON. in Tab. 50. Cruces huius generis vim chriſmi ſeu tacitae inuocationis diuinae habere, nemo eſt, qui non per ſe intelligat. Eamdem poteſtatem tribuimus crucibus, quae margini (*) *Chirographorum*, tam *partitorum*, quam *indentatorum*, quae dicunt, adiectae fuerunt; cuius generis chirographum idque partitum, A. 1071. Rothomagi exaratum, atque ob id omnium Galliae chirographorum, quae mihi quidem innotuerunt, antiquiſſimum exhibetur in *Nouveau Traité de Diplomatique* T. I. Tab. I. num. II. Qui, quid chirographorum nomine intelligatur, haud ignorat, is etiam me non monente nouit, dimidiam tantum crucis figuram in chirographorum margine apparere poſſe. In alio chirographo partito, A. 1177. confecto, margini adhaeret imago dimidia Seruatoris noſtri cruci affixi, eaque vocabulo *cyrographum*, literis dimidiatis ſcripto, hunc in modum interiecta: *Cyro* (locus imaginis Ieſu cruci affixi) *graphum*. Vid. in *Nouveau Tr. de Dipl.* Tab. cit. I. num. III. Neque hoc loco praetereundum eſt, eos, qui Eccleſiis aliquid dono dederunt, interdum ipſis Eccleſiarum *Chartulariis* nudum crucis ſignum, nullis aliis ſollemnibus obſeruatis, inſcripſiſſe: ita tamen, vt plerumque donatarii crucis ſigno formulam quamdam adiicerent, ex qua, quis donationis & ipſius ſimul crucis auctor fuerit, cognoſceretur. De

Digitized by Google

hoc ſingulari ritu haec habentur in CANGII Gloſſario ſ. v. *Crux* p. 1190: „Interdum vero in ipſis Chartulariis *Crux* ſubſcribebatur ab iis, qui quid„piam Eccleſiis donabant. Liber Chirographorum Abſiae fol. 61: *Con„ceſſit iiſdem Monachis omnia dona matris ſuae, faciendo crucem cum „matre in Chartulario.* Huiuſcemodi ſubſcriptiones complures exſtant „in Tabulario eiuſdem Monaſterii, hiſce formulis ad Crucis figuras ad„ſcriptis: *Hanc crucem fecit Goffridus Rufus: Hanc fecit Paganus frater „eius. Iſtam fecit Raginaudus frater eius*, & cet.

(*) De *Chirographis partitis* & *indentatis* aliquid dicere, haud alienum hoc loco exiſtimamus. Chirographa in locum *chartarum pariclarum* (ſ. *paricularum*, item *paricolarum* cet.) ſucceſſerunt. Etſi vero chirographis multa ſunt cum chartis pariclis communia: illa tamen probe ab his diſtinguenda ſunt. In eo quidem duo haec diplomatum genera conueniunt, quod ſint duo pluraue vnius inſtrumenti ſiue chartae exempla aeque autographa; ſed in chirographis hoc etiam requirebatur, vt primum omnia, quibus opus erat, exemplaria in vna eademque membrana ſcriberentur: deinde inter bina exemplaria, eo ſcilicet in loco, vbi exemplaria diſſecanda erant, nunc verba quaedam, e. gr. *cyrographum* (h. e. chirographum), item *Sancta Maria*, *Sanctus Dionyſius* cet. literis maiuſculis, nunc imagines quaedam, nunc literae alphabeti, nunc plura horum ſimul, in latitudinem, vel pro re nata etiam in longitudinem membranae ducerentur: ſingula denique exemplaria forcipe alioue inſtrumento ita diſſecarentur, vt ſectio per medias literas & imagines, de quibus diximus, tranſiret, atque adeo in ſingulorum exemplarium margine ſuperiori, vel laterali, vel etiam, licet rarius, inferiori, pars dimidia *inſcriptionis marginalis* (ſic dicere nobis liceat literas & imagines diſſectas) emineret. Ex his, quae diximus, nemo eſt, qui non intelligat, chirographa ideo chartis pariclis ſubſtituta eſſe, quoniam in his plus fraudis, quam in illis ineſſe poterat, praeſertim ſi vtrumque chartarum genus ſigillis aliiſque ſollemnibus deſtitutum fuerit, id quod apud Anglo-Saxones potiſſimum locum habuiſſe conſtat.

Sectio chirographorum initio ad lineam rectam, deinde vero per lineam dentatam fiebat. Prioris generis chirographa *chartae partitae* ſiue *diuiſae*, poſterioris autem *chartae indentatae*, ſeu *indentaturae* appellatae ſunt. MABILLONIUS p. 6. duo haec chirographorum genera (quod velut in tranſcurſu hic monebimus) inter ſe confundebat. Porro, chartae

Digitized by Google

tae partitae, pro inſcriptionis marginalis diuerſitate, in *inſtrumenta per alphabetum diuiſa* ſ. *partita*, & in *chartas per cyrographum interſectas* ſ. *diuiſas* (quae poſteriores etiam *chartae chirographatae* ſ. *chirographizatae*, frequentius vero *cyrographa* ſ. *cirographa*, item *cyrographi* vocabantur) diuiſae ſunt.

Durauerunt chartae *partitae* 1) in *Anglia* ab A. 855. vſque ad finem ſaeculi XIII, vel etiam fortaſſe XIV: quamquam poſtremis temporibus chartae indentatae vſitatiores, quam partitae, factae ſunt; 2) in *Gallia* inde ab A. 1071. (in *Nouveau Traité de Diplom.* T. I. p. 366. falſo anni 1061. & 1106. ex Mabillonio definiti ſunt); 3) in *Hiſpania*, ac praeſertim in *Aragonia* chartae per alphabetum partitae ſaeculo XIII. vſitatiſſimae fuerunt. Chartae *indentatae* autem in *Anglia* iuxta cum partitis inde a ſaeculo XI. (ſecundum Mabillonium X, vel in prima editione IX. per errorem), vel ſecundum alios ab an. 1185. inualuerunt, vſitatiores deinde factae ſub Henrico III. (A. 1216 - 1272.), ſolae denique dominatae ſunt inde a ſaeculo XIV. vel XV, vſque ad hoc, quo viuimus, ſaeculum: quamquam poſtremo figura earum immutata eſt, ita nempe, vt lineis plerumque vndulatis (non amplius dentatis) & abſque interſectione literarum diuiderentur.

Inſcriptio marginalis chartarum partitarum & indentatarum, vno verbo chirographicarum vſitatiſſime ſuperiori parti, aut alterutri laterum, rarius inferiori parti diplomatum adiungebatur. Si chartarum inferiori parti inſcriptio ſubiecta fuit, vel ſigilla nulla adiuncta ſunt, cuiuſmodi Anglo-Saxonum inprimis chirographa eſſe ſolent, vel ſigilla ſuperiori parti ſunt appenſa.

Partitio & *indentatura* chartarum initio vicem *ſigillorum*, *ſubſcriptionum* ac *teſtium* ſuſtinuerunt; poſtea *teſtium* praeſentia, ac denique a ſaeculo inde XII. etiam ſigillorum vſus, fidei augendae cauſſa acceſſit. Conf. *Nouveau Traité de Diplomatique* T. I. p. 354 - 373. Adde ill. PISTORII amoenitatum hiſtoric. iurid. P. I. p. 45. & praefat. P. III, item DREYERI, V. C. commentat. de chartis indentatis, & *chartular. Moelnenſ.* num. 119. in fine, vbi huius generis chartarum exempla quaedam exſtant.

§. 261.

Digitized by Google

§. 261.

3) *Cruces, ſubſcriptionibus additae.*

Subſcriptionum duo potiſſimum genera ſunt, aliae propria ſubſcriptorum hominum, aliae notariorum vel ſecretariorum manu exaratae: hae *alienae*, illae *propriae ſubſcriptiones* appellari poſſunt; & quia propriarum ſubſcriptionum quaedam ex toto, aliae vero ex parte tantum ab iis, quibus tribuuntur, hominibus profectae ſunt: poſſunt *propriae ſubſcriptiones* in *totales* & *partiales* ſubdiuidi. Atque omnibus his ſubſcriptionum generibus cruces plerumque additae ſunt, ita nempe, vt in ſubſcriptionibus propriis, tam partialibus, quam totalibus, propria hominum ſubſcriptorum, in alienis autem ſecretariorum vel notariorum manu exaratae cernantur: id quod ex atramenti & ſcripturae diuerſitate iudicatu haud difficile erit.

§. 262.

Solum crucis ſignum ſubſcriptionis loco habitum.

Quod in Codice Iuſtiniano (*l. ſcimus C. de iure deliberandi*) de teſtamentorum ſubſcriptionibus hunc in modum ſancitum legitur: „Sub-„ſcriptionem ſupponere heredem neceſſe eſt, ſignificantem & quantita-„tem rerum, & quod nulla malignitate circa eas ab eo facta, vel facien-„da, res apud eum remaneat, vel ſi ignarus ſit literarum, vel ſcribere „praepediatur; ſpeciali Tabulario ad hoc ſolum adhibendo, vt pro eo „literas ſupponat, *venerabili ſigno crucis antea heredis manu praepoſito*„; id latius patet, & ad omnia diplomatum genera pertinet, quae inde a ſaeculo V, magis vero VIII, vſque ad ſaeculum XII. cum in oriente, tum inprimis in Italia, Gallia, Hiſpania, Anglia, Germania cet. exarata ſunt. Ii enim, quos ſubſcribere chartis oportebat, ſi ſubſcriptione literali vel non poſſent vti, vel nollent etiam, ſignum crucis, vel etiam, quamquam rariſſime, aliud manus propriae ſignum adiunxerunt: cuius quidem rei exempla mox dabimus.

§. 263.

Cauſſae, cur ſigna crucis ſubſcriptionum loco introducta ſint?

Variae autem fuerunt cauſſae, cur ſigna crucis ſubſcriptionum loco introducta ſint. Alii ſcilicet ſubſcriptione literali vti *non poterant*: alii vero *nolebant*. In illis fuerunt primo ii, qui ſcribendi artem non callebant,

Digitized by Google

bant, deinde ii etiam, qui neceſſitate quadam impediti, e. gr. ob caecitatem, morbum, ſenectutem, negotiorum molem, cet. per conſequentiam literarum nomen ſuum vel aliud quidpiam, ſubſcriptionis loco habitum, ſcribere non poterant. Sed fuerunt etiam, qui, etſi diplomatibus propria manu ſubſcribere nomina ſua potuiſſent, id tamen facere nollent, propterea quod vel commoditati nimium ſtudebant, vel faſtu quodam ignobili inducti, ſcribendi artem infra conditionem ſuam ac dignitatem eſſe credebant, vel denique cedebant tempori ac conſuetudini. Ex his patet, quinque potiſſimum cauſſas neglectae ſubſcriptionis literalis fuiſſe, ignorantiam, neceſſitatem, pigritiam, faſtum ac conſuetudinem: id quod nunc exemplis ſingularibus illuſtrare placet.

I.) *Ignorantiae* exempla. *Siſiuera*, honeſta femina, in charta donationis, circ. A. 540. Eccleſiae Rauennatenſi data, ignorantiae ſuae mentionem his verbis fieri iuſſit: „Bono tabellioni huius ciuitatis Rauennae „rogatorio meo (h. e. notario, qui rogatus chartam confecit) ſcribendam „dictaui, in qua ſubter propria manu pro ignorantia literarum ſignum venerabilem ſanctae Crucis feci — ſignum † Siſiuerae honeſtae feminae „ſupra ſcriptae donatricis, omnia ſupra ſcripta agnoſcentis & conſentientis, „cui & relecta eſt„. *Withredus*, Cantiae Rex, ſaeculo VII. ad finem properante his verbis ignorantiam ſuam profeſſus eſt: „Ego Withredus „Rex Cantiae omnia ſupra ſcripta confirmaui, atque a me dictata propria „manu ſignum ſanctae crucis pro ignorantia literarum expreſſi„. *Taſſilo*, Baioariorum Dux, Caroli M. Imperatoris aequalis, diploma, Ottoni Abbati Salzburgenſi datum, ita ſubſignauit: „Quod manu propria, vt „potui, characteres chirographi inchoando, depinxi coram iudicibus at„que optimatibus meis — † Signum manus meae propriae Taſſilonis „donante atque confirmante„. Huc etiam pertinet *Heribaldus*, Comes, qui Ludouico II. imperante vixit; is enim hunc in modum placito manuſcripto chartarii Caſaurienſis ſubſcriptus eſt: „†Signum Heribaldi Comitis „ſacri palatii, qui ibi fui, &, propter ignorantiam literarum, ſignum ſanctae crucis feci„. Sed inter homines etiam, ſacro ordini adſcriptos, fuerunt, qui literas omnino, atque adeo nomen ſuum ſcribere neſcirent, vt *Gratianus*, Subdiaconus quidam, de quo in charta plenariae ſecuritatis, Iuſtiniano imperante Rauennae data, haec habentur: „+ Signum iſti „Gratiani V.S. ſubdiaconi literas neſcientem & alia manu ſit ſcripto„. Referendus huc quoque eſt *Gerardus*, cuius ſubſcriptio in Marini, Abbatis Caſſinenſis, diplomate, A. 1306. dato, his verbis concepta eſt: „†Si-

Digitized by Google

„gnum crucis propriae manus mei ſupra dicti Gerardi teſtis ſcribere neſcientis„. Prorſus ſingularis ac portenti fere ſimilis eſt ſubſcriptio *Antonii*, qui, etſi ſcribere neſciebat, teſtis tamen literatus (hoc eſt, vt videtur, ſtudioſus ſacrarum literarum) vocatus eſt: de eo namque haec in charta Angeli Raue de Cucurutio, per omnes & ſingulas terras & loca eccleſiae Caſſinenſis ad cauſſas & contractus iudicis, A. 1416. facta, leguntur: „† Signum crucis propriae manus ſupra dicti D. Antonii, teſtis literati, ſcribere neſcientis, cet.

II.) *Neceſſitatis* exempla. Qui neceſſitate quadam, vt ſenectute, caecitate, morbo, negotiorum mole, cet impediti, chartis ipſi ſubſcribere non potuerunt, vel aliam adhibuerunt manum, ad ſuam regendam, vel crucem ſaltim ſubſcriptionis loco adiunxerunt. Ita *Eugenius*, Preſbyter & Prior monaſterii Leucadii libello cuidam per manum Paulli, Diaconi ipſius monaſterii, ſubſcripſit, *cum ego*, inquit, *non potuerim propter ſenectutem.* Sanctus *Audomarus*, Morinorum Epiſcopus, quum ſub vitae ſuae finem oculorum vſum amiſiſſet, teſtamentum ſuum ita concludendum duxit: „Haec abocellis feci, & alius manum meam tenens ſcripſit „& ſubſcripſit„. Pari modo *Inchadus*, Pariſiorum praeſul, in literis ſynodicis, A. 832. ſcriptis, haec de ſe ipſe profitetur: „† Inchadus, Pariſiacenſis eccleſiae epiſcopus interſui, & quia ob amiſſionem luminum „ſcribere nequiui, manu propria ſignum crucis ſubterfirmaui„. Morbo autem impeditus *Aribertus*, Mediolanenſis Archiepiſcopus, chartam pro coenobio Ambroſiano A. 1045. datam hunc in modum ſubſignauit: „† „Signum Ariberti, archiepiſcopi, qui propter aegritudinem ſcribere minime potui„. *Pipinus*, Rex Francorum, cognomine *Breuis*, ſi non ignoratione literarum, negotiorum certe mole commotus eſt, vt diplomata adiuncto crucis ſigno corroboraret, quum ante eum Meroueades nomen ſuum, & integram adeo ſubſcribendi formulam manu propria exarauiſſent. Huc quoque (ex *Nouveau Traité de Diplom.* T. III. p. 676.) referendum eſt exemplum *Philippi I*, Regis Galliae, qui, quum contra Wilhelmum, Ducem Normanniae & Angliae Regem, proficiſceretur, in re tam trepida A. 1076. diploma aliquod non niſi crucis ſigno muniuit, quod quidem ſignum vim ſimul ſigilli habebat, quo Rex tunc temporis deſtitutus erat. Idem Galliae Rex, quum A. 1106. Andegaui commoraretur, omnia bona Abbatiae S. Nicolai ita confirmauit, vt Stephanum, Cappellanum ſuum, omnibus monaſterii chartis ſigillum regium adiungere iuberet, ipſe vero pleriſque harum chartarum ſigna crucis manu

pro-

Digitized by Google

propria adſcriberet, quibus Cancellarius indicationis, quam dicunt, formulam, hoc eſt verba: *Signum Philippi Regis*, cet. ſua manu adiecit. Eiuſmodi ſubſcriptiones, dato ipſorum diplomatum recentiores inde a labente potiſſimum ſeculo X. vſque ad XII. admodum vſitatae fuerunt, variamque errandi occaſionem iis, qui huius conſuetudinis ignari ſunt, praebuerunt, & adhuc praebere poſſunt.

III.) *Pigritiae*, vel *faſtus* etiam exempla. Coniungimus haec duo, quia dictu difficile eſt, num quis ex commoditatis ac pigritiae amore, an ex affectata quadam dignitatis praerogatiua totum fere ſubſcribendi munus in notarium vel cancellarium reiecerit. De *Carino* autem Imperatore conſtat, eum non faſtu quodam, ſed pigritia commotum eſſe, vt ſubſcribendi laborem detrectaret: is enim, VOPISCO teſte, *faſtidium ſcribendi tantum habuit, vt impurum quemdam, cum quo ſemper meridie iocabatur, ad ſubſcribendum poneret: quem obiurgabat plerumque, quod bene ſuam imitaretur manum.* Maiori autem iure haec pigritiae vel faſtus exempla huc referimus: 1) *Ego* Aripaldus *ſcribere me iuſſi & teſtes adbibere.* 2) *Signum ſanctae crucis domni* Rotberti. 3) *Signum crucis factum per manum dicti* Petri *Guardenſis Epiſcopi.* 4) *Confirmo ſignum noſtrum per manum notarii paginae imprimendo.* SIGNVM INGELRAMNI EPISCOPI ✠

IV.) *Conſuetudinis* exempla. Huc pertinent inprimis *teſtium* ſubſcriptiones, quae quum ſub Merouеadibus ſua ipſorum manu factae eſſent, poſtea plerumque per notarios exarabantur, niſi quod teſtes ad ſaeculum vſque XII. cruces, vel alia manus propriae ſigna ſubſcriptioni nominum, a notariis confectae adiicere ſolerent.

* Vid. *Nouveau Traité de Diplomatique*, T. III. Tab. 64. ab initio, & MABILLON. L. II. C. XXII. §. 2-6. Adde IOH. CAR. CONR. OELRICHS egregiam commentationem de ſtampilla diplomatica p. 3-8.

§. 264.
Triplex cruces exarandi modus.

Cruces, aeque ac monogrammata & ſubſcriptiones omnino, *triplici* potiſſimum *modo* exaratae ſunt, *penna* ſ. calamo, *lamina interraſili*, & *ſtampilla* ſ. typo anaglyptico. *Laminae interraſiles* ex auro alioue metallo, vel ex ebore etiam confectae ſunt, atque ita perforatae, vt hiatus pro re nata, literarum, crucium cet. ſpeciem prae ſe ferrent, per quos,

Digitized by Google

velut ſulcos, calamus ſ. penna ducebatur: *ſtampillae* vero ita ſculptae ſunt, vt figurae ſuperſiciem eminerent, quae deinde atramento tinctae ſunt chartaeque impreſſae. Ac *laminam* quidem *interraſilem* ad ſubſcribendum nomen ſuum adhibuit *Theodericus*, Oſtrogothorum Rex (A. 493 - 526.), de quo IOH. COCHLAEVS in vita Theodorici p. 199. haec commemorat: „Igitur Rex Theodericus illiteratus erat, & ſic, obruto ſenſu, vt in „decem annos regni ſui quatuor literas ſubſcriptionis edicti ſui diſcere „nullatenus potuiſſet. De qua re *laminam auream* iuſſit *interraſilem* fie„ri, quatuor literas Regis habentem, vnde, vt, ſi ſubſcribere voluiſſet, „poſita lamina ſuper chartam, per eam pennam duceret, & ſubſcriptio „eius tantum videretur„. His, quae a Cochlaeo dicta ſunt, IOH. PERINGSKIÖLD addidit, ap. Cochlaeum l. c. p. 577: „Ex conſuetudine „illa ducendi literas per laminam auream interraſilem, potius induſtriae, „quam ſocordiae notabilioris percipi debere rationem. Hoc ſcribendi „compendio (pergit Peringskiöld) in expeditionibus adeo crebris & fre„quenti literarum ſcribendarum vſu, regem vti conueniebat, iuxta re„ceptum hodieque Regum Hiſpanorum, Aſiae etiam Africaeque Princi„pum morem: quum nomina propria, implexis in gyrum literis, artifi„cioſius exprimenda volunt„. Pari modo *Iuſtinus I*, Imperator (A. 518 - 527.) quatuor nominis ſui literas IVST tabellae ſ. laminae ligneae ac perpolitae incidendum curauit, qua, purpureo colore ſ. ſacro encauſto tincta, ad ſubſcribendum vſus eſt. *Stampillae* ſ. typi anaglyptici vſum in ſubſcriptionibus haec comprobant exempla, quae ſimul docent, crucis etiam ſignum ſtampillae ſ. typi cuiuſdam ope fuiſſe exaratum: 1) *Signum ſanctae crucis anulo ſancti Michaelis* (patroni eccleſiae cathedralis Wlturarienſis in Italia) *figuratum affiximus*, ſunt verba, *Arderadi*, Wlturarienſis Epiſcopi, nomine propoſita. 2) *Hanc meam donationem* (ſaec. XI. in Anglia factam) *cum ſigillo* (hoc eſt, typo ſ. ſtampilla) *ſanctae crucis impreſſi.* 3) *Meum donum* (ſaec. XI. in Anglia datum) *cum ſigillo crucis concluſi.* 4) *Meum donum* (Edgari Regis Angliae) *proprio ſigillo confirmaui.* 5) *Meum donum* (eiuſdem Regis) *proprio ſigillo ſanctae crucis impreſſi.* Vt taceamus exemplum Wilhelmi, Ducis Normanniae, qui, antequam Rex Angliae factus eſſet, ſtampilla ad ſubſcribendas cruces vſus eſt.

* Vid. *Nouveau Traité de Diplom.* T. IV. p. 764. ſq. & OELRICHS de ſtampillis diplomatica p. 4, 5, 6, coll. not. 15.

§. 265.

§. 265.

Locus crucium, ſubſcriptionibus additarum.

Cruces, ſubſcriptionibus additae, nunc ante, nunc poſt ſubſcriptionum formulas, nunc vtrimque ſimul, interdum etiam in mediis his formulis, plerumque vero poſt vocabulum *ſignum* collocatae ſunt; vno verbo crucibus huius generis arbitrarius atque inconſtans locus fuit. Clarius hoc ex iis, quae nunc ſeruato temporis ordine proponemus, exemplis patebit.

Pronuntiatio magiſtratuum de publicandis expediendiſque actis publicis Rauennatenſibus, ab A. 480. vſque ad A. 552. exaratis, vna cum magiſtratuum eorumque officialium ſubſcriptionibus: *Geſta vobis lex his, quae acta ſunt, competens ex more edere curauit officium* X. † *Edantur* †. † *Fl. Seuerus exceptor* (tabularius primarius) *pro bonilu* (Probo Nilo ſ. pro Bonilo) *praerogatiuarum edas* X. *Edantur* X. Hae ſubſcriptiones non continua oratione, ſed diuerſis varieque diſpoſitis verſibus exaratae ſunt, cruceſque andreanae, quas vocant, vltimis vocum literis innexae apparent. Vid. *Nouveau Traité de Diplomatique* T. IV. Tab. 74.

Charta venditionis, Rauennae A. 546. data: *Sinum* (ſignum) *manus* † *Thulgilonis h f* (honeſtae feminae) *vindetrice ſſ* (venditricis ſupra ſcriptae). *Sinum* (ſignum) *manus* † *Domnicae h f vindetrice ſſ.* Vid. *Nouv. Tr. de Dipl.* T. III. Tab. 63. num. III.

Charta donationis, Rauennae circ. A. 540, vel non ita multo poſt data: *Subter propria manu* (Siſiuera, honeſta femina & donatrix, loquitur) *pro ignorantia literarum ſignum venerabilem ſanctae Crucis feci & teſtibus a me rogitis* (rogatis) *optuli ſubſcribendam* — (locus chriſmi, h. e. literarum I. C. N. pro in Chriſti Nomine) *ſignum* † *Siſiuerae honeſtae feminae ſupra ſcriptae donatricis omnia ſupra ſcripta agnoſcentis & conſentientis; cui & relecta eſt* (locus chriſmi alius). Vid. *Nouv. Tr. de Dipl.* T. III. Tab. 64. ab initio.

Diploma Childeberti I, Francorum Regis, A. 558. datum: *Signum Childeberti Glorioſiſſimi regis* ⁝ *Am.* (Amen, vel aliud quidpiam) ⁜ Vid. *Nouv. Tr. de Dipl.* T. III. Tab. 67. ab initio.

Diploma Chilperici I, Regis Francorum, A. 583. datum: † *Signum Chilperici glurioſi Regis*, Vid. *Nouv. Tr. de Dipl.* T. III. Tab. 66.

Diploma Chlodouaei Iunioris, A. 653. datum: † IN XPI (Chriſti) NOMINE ELIGIVS EPS (Epiſcopus) SVBSCRIPSI, apud MABILLON. Tab. 17.

Diploma Theoderici, Francorum Regis, A. 668 datum: † *In XPI nomine Theuderi us Rex ſubſ.* apud MABILL. Tab. 19. ſq.

Diploma Anglo-Saxonicum, circ. A. 670. datum: † *Ego Sebbi Rex Eaſtſaxonum pro confirmatione ſubſcripſi.* Vid. *Nouv. Tr. de Dipl.* T. III. Tab. 70. dipl. I.

Charta Vandemiris, viri illuſtris, A. 690: † *Ego in Dei nomine Vandemiris hanc epiſtola* (epiſtolam) *a me facta* (factam) *religi* (relegi) *& ſub. — Sign.* (ſignum) † *vir inl* (inluſtris) *Acerelio* (forte Aurelio), *ſign* † *boſone — — ſign* † *boſitone*, *ſign* † *Chlodoardo*, *ſign* † *ingoberto*, *ſign* † *gamardo*, *ſign* † *gandulfo.* Vid. MABILL. Tab. 20. dipl. II, ad quod a Mabillonio haec annotata ſunt: „Subſcriptiones quaedam propriae ſunt „cum ſignis figuratis (*ſignis recognitionis*): quaedam notarii manu factae „praeter ſignum crucis idiographum„.

Diploma Pipini Breuis, Regis Francorum A. 767: *Signum* † *Pippino glorioſiſſimo rege*, ap. MABILL. Tab. 23. num. 1; item diploma eiuſdem Regis A. 768: *ſignum* ✠ *Pippini glorioſiſſimi Regis.* Vid. *Nouv. Tr. de Dipl.* T. III. Tab. 67. dipl. III.

Diploma Carolomanni, Regis Francorum, fratris Caroli M., A. 769: *Signum* † *Carolomanno glorioſiſſimo rege*, ap. MABILL. Tab. 23. num. 2.

Charta Anglo-Saxonica, A. 773. exarata: † *Ego Ecgberht Rex hanc meam donationem* cet. Vid. *Nouv. Tr. de Dipl.* T. III. Tab. 70. dipl. IV.

Fulradi Abbatis teſtamentum, anno nono & quarto regnante domno Carolo glorioſiſſimo rege Francorum & Langobardorum ac patricio Romanorum: *Signum* † *teuderico. ſignum* † *hadritto. ſignum* † *bainrico. ſignum* † *uulfardo. ſignum* † *Chrodone. ſignum* † *Aribardo Comite. ſignum* † *baldulfo*, cet. Vid. MABILL. Tab. 52.

Charta Anglo-Saxonica, A. 790. ſcripta: † *Ego Aethaelbearth* cet. Vid. *Nouv. Tr. de Dipl.* T. III. Tab. 70. dipl. III.

Diploma Giſelae, ſororis Caroli M, A. 791. datum: *Sign* (ſignum) † *Ghyſile nobiliſſima filia Pippini Regis, qui hanc donatione fieri rogaui. Signum* † *Caroli nobiliſſimi filii domni Caroli Regis precellentiſſimi Regis. Signum* † *Pippini nobiliſſimi filii domni Caroli precellentiſſimi Regis. Signum*

gnum † Chlodoici nobiliſſimi filii domni Caroli praecellentiſſimi Regis. Vid. MABILL. Tab. 24. dipl. II.

Placitum Caunenſe ſub Carolo M. anno regni eius XXIV: *Si....* (ſignum) † *uincilani clerico ..... ſign † ualentino,* ap. MABILL. Tab. 27.

Placitum ſub Ludouico pio, anno eius primo: *Sign † benito. ſign. † eleree, qui as* (has) *condiciones iuraberunt. ſign † maure .... qui unc iuramentum recepit — ſign † francoberto. ſign* X *uenerello. ſign* X *teudrio* (ſ. vt Mabill. legit *teuderico*), ap. MABILL. Tab. 27. num. 2.

Aliud placitum ſub Ludouico Pio, circ. A. 825: *Sign † Iſpanildes qui hunc teſtamentum fieri uolui....... ſign † anſemundi ..... † elias In xpi nomine presbyter a ſupra ſcripto hunc teſtamentum ſcripſi & ſſſ* (ſubſcripſi) *ſub die & anno quod ſupra,* ap. MABILL. Tab. 27. num. 5.

Praeceptum ſynodale A. 833: *Si* (ſignum) † *Aldricus Archiepiſcopus* †. † EBO INDIGNVS REMENSIS ARCHIEPISCOPVS S (ſubſcripſi). † *otgarius archiepiſcopus* †. † DROGO EPISCOPVS *ſ* (ſubſcripſi) †. Vid. MABILL. Tab. 53. n. 2.

Charta Anglo-Saxonica A. 847: † *Ego Aetheluulf Rex ad confirmandam hanc donationem uenerabiliter tropbei ſignum ſanctae crucis exarrabi* (exaraui). Vid. *Nouv. Tr. de Dipl.* T. III. Tab. 70. dipl. V.

Bulla Benedicti III. Pontificis Romani, A. 855: † BENE VALETE †, ap. MABILL. Tab. 47. Eodem modo ſubſcriptae ſunt duae bullae Nicolai I, Pontificis Romani, A. 863. exaratae, *ib.* Tab. 48. ſq. Sub Leone IX. Pontifice Romano, qui verba *Bene Valete* primus ad monogrammatis formam exarari iuſſit, circuli introducti ſunt, quibus crux cum nomine Pontificis & dicto aliquo inſerebatur. Vid. MABILL. Tab. 50. ſq.

Synodus Piſtenſis, A. 861. celebrata, a multis tam Epiſcopis, quam abbatibus ſubſcripta eſt, quorum plerique crucem, alii monogramma Chriſti, alii denique nullum prorſus ſignum nominibus ſuis praemiſerunt. Inter Epiſcopos Aeneas, Ionas & Godelſadus nominibus ſuis inuſitatum aliquod ſignum praefixerunt, quod quidem ſignum MABILLONIVS pro litera graeca y, auctores vero *noui operis diplomatici* pro cruce quadam negligentius formata habent; nos contra hoc ſigno nihil aliud, quam ſiglam vocis *ſignum,* id eſt, literam *ſ* denotari ſuſpicamur, praeſertim quum in Synodo Sueſſionenſi, A. 862. habita, eodemque fere modo, quo Synodus Piſtenſis, ſubſcripta, Godelſadus Epiſcopus ſigno huic, de quo quae-

quaeritur, crucem ordinariam poſtpoſuerit, vt itaque tota Godelſadi ſubſcriptio ita, mea quidem ſententia legenda ſit: ſ (ſignum) † *Godelſadus Cabilonenſium epiſcopus ſubſcripſit.* Vid. MABILL. Tab. 54. ſq.

Placitum ſub Carolo Caluo Imperatore, A. 873: *Sig* (ſignum) ⁜ *arenardo. ſig* ⁜ *Ilperico. ſig* ⁜ *Stefano. ſig* ⁜ *ſulamon, qui has condiciones iurauimus*, ap. MABILL. Tab. 27. num. 3.

Charta Roriconis, Epiſcopi Laudunenſis, A. 961. data, & anno ſequenti in ſynodo quadam confirmata: ꞩ (Litera *S* duplici linea diagonali ad modum crucis andreanae traiecta pro vocabulo *ſigno* ac ſimul pro ipſa cruce) *Roriconis indigni laudunenſium praeſulis* — ⁜ *Ego adalbero S. Remenſis eccleſiae archiepc* (archiepiſcopus) *ſubſcripſi & corroboraui.* ⁜ *Ego Guido ſueſſionenſis eccleſiae epc* (epiſcopus) *ſſ* (ſubſcripſi) ⁜ *Ego Tetboldus ambianenſis epc ſſ.* ⁜ *Ego Hadulfus nouiomenſis epc ſſ.* ⁜ *Ego hildegarius beluacenſis epc ſſ.* His ſubſcriptionibus ad latus in duabus columnis aliorum hominum tam eccleſiaſticorum quam ſaecularium ſubſcriptiones adiunctae cernuntur, quorum alii literam *S*, ſimplici, alii duplici linea diagonali traiectam, ꞩ ꞩ pro vocabulo *ſignum* & pro cruce ſimul nominibus ſuis praemiſerunt. Vid. MABILL. Tab. 53. num. 3.

Charta Leonis, Archiepiſcopi Rauennatis, A. 1001. data: *Quam praeceptionis noſtrae paginam* DEVS DEDIT *Notario ſanctae noſtrae Rauenn. eccleſiae ſcribendam iuſſimus, in qua nos ſubſcripſimus ſub die menſis & indictione ixta quarta-decima Rauennae.* † LEGIMVS †. Archiepiſcopus hic ſubſcripſiſſe ſe huic chartae ait; nec tamen nomen ſuum, ſed tantum vocabulum *Legimus*, duabus crucibus cinctum, adiunxit: quod quidem ſubſcribendi genus ſingulare eſt. Vid. MABILL. Tab. 51.

Diploma Wilhelmi, Regis Angliae (A. 1066-1087.): *Manu propria preſentem cartam ſigno ſancte crucis* + *inpreſſi & confirmaui. Signum Wil†lelmi regis Anglie. Signum* + *Thome eboracenſis Archiepiſcopi. Signum Willelmi* † *Dunelmenſis epiſcopi* — *Sig†num Baldewini Abbatis Sancti Eadmundi.* — *Signum Hugonis* † *Comitis de ceſtre. Signum Roberti co†mitis northymbrorum. Signum Ricardi de* † *curceio.* — *Signum Mauricii ca†pellani.* cet. Omnes hae ſubſcriptiones praeter crucis ſigna, notarii manu exaratae ſunt. Vid. *Nouveau Traité de Dipl.* T. IV. Tab. 77. dipl. II.

Cyrographum Abbatis Rotberti, Pariſiis A. 1070. ſcriptum: [signum] (nota tironis, verbum *ſubſcripſi* ſ. *ſubſcriptio* exprimens) DOMNI

PHY

PHY † LIPPI REGIS. Vid. *Nouveau Traité de Dipl.* T. IV. Tab. 77. dipl. I.

Charta donationis Hugonis Petuerenſis, militis, A. 1071. data: *Vt autem haec carta omni tempore firmior haberetur, ego Hugo & frater meus Albertus Domino noſtro Philippo Regi eam obtulimus ad corroborandum, qui libentiſſime eam dignatus eſt corroborare & ſui ſigilli authoritate & proprii nominis ſubſcriptione. — Signum Philippi Regis † Segnum † Hugonis filii Teſcelini Petuerenſis militis, qui hanc donationem fecit Signum † Alberti fratris Hugonis & Mileſindis matris eorum* ✗ (litera *ſ*, linea curua ad modum crucis traiecta, pro ſigno *crucis* & vocabulo *ſignum* ſimul) *Teſcelini filii Alberti.* Vid. *Nouveau Traité de Diplomatique* T. III. Tab. 68. dipl. IV.

Diploma Dunecani II. Regis Scotiae, A. 1094. exaratum: *Crux Dun † ecani regis. Gr † entonis ſcribtoris. ace † ard. ul † f. malcolumb †. eadgari †. ber † mer. bem † ming. alf † ric. teo † dbold. vin † get. ea † rnulf.* Vid. *Nouveau Traité de Diplomatique* T. III. Tab. 70. Sect. II. dipl. I.

Charta venditionis, quam Didagu Furtiniz in Hiſpania A. 1094. exarari iuſſit: *Didagu furtiniz † rouoraui* (roboraui) *pro teſtes Nuno teſtis. Aluito teſtis. Godino teſtis. Monio teſtis.* Teſtium nominibus nullum crucis ſignum additum eſt. Vid. *Nouv. Tr. de Diplom.* T. III. Tab. 71. dipl. III.

Diploma Ludouici VI. Galliae Regis, A. 1113. datum: ✗ (ſigla vocis *ſignum*, linea diagonali ad formam crucis decuſſatae traiecta) *lugdouici regis.* † ✗ *anſelli dapiferi.* ✗ *Gisleberti buticularii.* ✗ *Hugonis conſtabularii.* ✗ *Guidonis camerarii.* Vid. MABILLON. Tab. 41.

Diploma Ludouici VI. Regis Galliae, A. 1120. datum: *Aſtantibus nobiſcum* (cum Rege) in ipſo monaſterio, quorum nomina ſubtitulata ſunt & ſigna. *S* (hoc *S*, pro voce ſignum, linea diagonali curua ad modum crucis decuſſatae traiectum eſt: idem de ſequentibus literis *S* tenendum) *Anſelli dapiferi* †. *S Hugonis conſtabularii* †. *S* Gilberti buticularii ☩. *S Widonis camerarii* ⊕. *Data per manus Ste* (locus monogrammatis regii) *phaui cancellarii.* Omnia haec verba notarii manu exarata ſunt: ſed ſigna crucis, vtpote diuerſa, ſubſcriptorum hominum manus produnt. Vid. *Nouveau Traité de Diplom.* T. IV. Tab. 68.

Diploma Ludouici VI. Galliae Regis, A. 1133. datum: *Aſtantibus in palatio noſtro quorum nomina ſubtitulata ſunt & ſigna. S. Radulfi Viromandorum comitis. S. Guillermi buticularii. S. Hugonis camerarii. S. Hugonis conſtabularii. Data per manum* (locus monogrammatis regii) *Stephani cancellarii.* Omnia *S* in hac ſubſcriptione ad modum crucis decuſſatae linea diagonali ſunt traiecta, cunctaque vocabula notarii manu ſcripta cernuntur. Cruces nullae adſunt, quarum vicem tamen litera *S* traiecta ſuſtinet. Vid. *Nouv. Tr. de Diplom.* T. III. Tab. 76. dipl. II.

Cirographum Ludouici VII. Galliae Regis, A. 1167. datum: *Aſtantibus in palatio noſtro quorum appoſita ſunt nomina & ſigna. S. Comitis Theobaldi dapiferi noſtri. S. Guidonis buticularii. S. Mathei camerarii. S. Radulfi conſtabularii. Data per manum Hugo* (locus monogrammatis regii) *nis cancellarii.* De hoc diplomate idem tenendum, quod de praecedenti dictum eſt. Vid. MABILLON. Tab. 42.

Diploma Philippi Auguſti, Galliae Regis, A. 1196. datum: *Aſtantibus in palatio noſtro quorum nomina ſuppoſita ſunt & ſigna. Dapifero nullo. Signum Guidonis buticularii. S* (S, hoc eſt ſigla vocis *ſignum*, linea perpendiculari ad formam crucis ordinariae traiectum) *Mathei camerarii. S* (eodem modo decuſſatum) *Droconis conſtabularii. Data vacante* (locus monogrammatis regii) *cancellaria.* Vid. MABILLON. Tab. 43. Adde etiam tab. ſequ. 44.

In diplomate Ferdinandi III. Regis Caſtiliae, A. 1230. dato, intra duas teſtium columnas collocatus cernitur magnus circulus iſque duplex, cuius centro crux inſcripta eſt. Interiorem ſeu concentricum circulum haec verba, literis capitalibus ſcripta, ambiunt: *Signum Ferrandi Regis Caſtelle & Toleti, Legioni & Gallie:* circa exteriorem vero ſiue eccentricum circulum leguntur verba, literis minuſculis exarata: *Lupus didaci de faro alferiz domini Regis confirmat. Gonçaluus roderici maiordomus curie Regis confirmat.* Vid. *Nouveau Traité de Diplom.* T. III. Tab. 71. diploma medium, item Tab. noſtra VIII. num. 57.

Eiuſmodi circulos, eoſque multo maiores, eiuſdem operis diplomatici tabula 76, item tabula 73. exhibet. Monogrammatum loco eos haberi poſſe ac debere, res ipſa loquitur: vide tamen ea quoque, quae hac de re in *Nouveau Traité de Diplom.* T. IV. p. 754. habentur.

Similibus circulis etiam Romani Pontifices vſi ſunt, qualis eſt Leonis IX. in tab. cit. 73 Add. MABILLON. Tab. 50. ſq. & SCHANNATI Vind. Tab. 1. ſq. item Tab. noſtra VIII. num. 73.

In

In Alphonſi IX. Hiſpaniae Regis, ſigno, ap. MABILLON. Tab. 45. crux quadrato incluſa eſt, & inſcriptio addita: SIGNVM IMPERATORIS. Vid. Tab. noſtra VIII. num. 56.

Neque hoc loco praetermittenda videtur ſubſcribendi ratio, qua Mathildis, celebris illa Italiae Comitiſſa, vſa eſt. Adhibuit illa nempe ſtampillam, quae crucem exprimebat, cuius angulis verba haec literis capitalibus inſcripta erant: *Matilda Dei gratia ſi quid eſt.* Vid. *Nouveau Traité de Diplom.* T. III. Tab. 73. coll. T. IV. p. 755. In MVRATORII Antiquit. medii aeui T. VI. p. 71. exhibetur Mathildis Comitiſſae concordia cum Abbatiſſa Monaſterii Placentini S. Sixti, A. 1102. confecta, cui eadem ſtampilla impreſſa eſt, niſi quod vocabulum SVBSCRIPSI infra ſtampillam adiunctum cernatur. Vid. Tab. noſtra VIII. n. 61.

§. 266.

Significatio crucium ſubſcriptionibus additarum.

Quemadmodum veteres tactu crucis alicuius, vel certe in conſpectu eiuſmodi ſymboli ſacri, iureiurando ſeſe obligarunt, item cruci affixi Seruatoris imaginem ſecuritatis ac fidei publicae cauſſa abſentibus miſerunt; ita ſignum crucis eodem conſilio ſubſcriptionibus adiunxerunt, eoſque, qui, quae interpoſita ſigni huius ſacri religione promiſerant, non ſeruabant, inter ςαυροπάτας ſiue crucis conculcatores et inter periuros numerarunt. Vid. GRETSERI opera de ſancta cruce T. I. L. II. C. 16-18. p. 397-404. Quo factum eſt, vt *manu propria iuraſſe* dicerentur, qui inſtrumentis ſignum crucis ſubſcripſerunt; cuius rei hoc exemplum ponemus: *Comes Toloſanus hanc eandem donationem ibi deueniens rogatu noſtro corroborauit, firmauit manuque propria iurauit.* Vid. CANGII gloſſarium ſ. v. *cruce ſubſcribere*, p. 1191.

§. 267.

Cruces Sphragiſticae.

Cruces Sphragiſticas ea crucis ſigna, quae in ſigillis apparent, ſupra (§. 256.) appellauimus. Atque hoc ſatis quidem conſtat, nullum facile reperiri ſigillum aeui medii, cuius inſcriptio non a crucis aliquo ſigno inciperet, durauitque haec conſuetudo ab antiquiſſimis inde temporibus vſque ad ſaeculum XIV. Neſcio, quibus rebus factum ſit, vt (*) HEINECCIVS, vir de ſigillorum doctrina ceteroqui meritiſſimus, cruces

Digitized by Google

ſphragiſticas a crucibus, quae ſubſcriptionibus diplomatum adiunctae ſunt, arceſſeret. Id enim ſatis conſtat, vtriuſque generis cruces ex vno eodemque fonte, quem ſupra (§. 253.) indicauimus, fluxiſſe. Ineunte autem ſaeculo XIV. ab hoc priſco more recedere paullatim coeperunt homines, ita quidem, vt nunc cruces prorſus omitterent, nunc roſas ſtellulaſue, & id genus alias res in eorum locum ſubſtituerent. Neque vero in fronte tantum epigraphes, ſed in campo etiam ſigillorum cruces varii generis cernere licet. Sic, vt alia exempla taceamus, in ſigillis Regum Merouingicorum, Theoderici III. Chlodouaei III. & Childeberti III. praeter crucem in principio inſcriptionis poſitam, aliae duae cruces, vna ad dextrum, altera ad ſiniſtrum latus capitis regii, collocatae ſunt. Vid. MABILLONII Tab. 20 & 22.

(*) HEINECCIVS de ſigillis p 68. §. XI. In eo etiam ſe alioſque feſellit vir beatus, quod vſum perpetuum crucium ſphragiſticarum ad extremum vſque ſaeculum XIV durauiſſe ſcriberet: namque ineunte iam ſaeculo hoc, ab auito more recedi coeptum eſſe, nemini, qui in ſigillorum doctrina paullo verſatior eſt, obſcurum dubiumue eſſe poterit. Vide e. gr. HVEBERI Auſtriam ex archiuis Mellicenſibus illuſtratam, Tab. VIII. num. 5. 11. 18. 19.

§. 268.

De iudicio crucis velut in tranſcurſu agitur.

Antequam ab hoc loco diſcedamus, de *iudicio crucis*, cuius mentionem diplomata pariter atque ſcriptores medii aeui haud raro faciunt, pauca velut in tranſcurſu dicenda ducimus. Quemadmodum ſcilicet priorum temporum ſuperſtitione factum eſt, vt homines, crimine aliquo accuſati, ferro candenti, vel aqua calida innocentiam ſuam iudicibus probare poſſe crederentur; ita crucis etiam iudicium ad explorandam morum integritatem, vel omnino ad declarandam cauſſae alicuius dubiae iuſtitiam olim adhibitum fuiſſe conſtat. Quale autem hoc crucis iudicium fuerit, non vno modo viri docti, vt ſit in rebus parum cognitis, interpretantur. Quantum ego quidem exiſtimo, (*) CANGII ſententia, cui etiam MABILLONIVS & MVRATORIVS ſubſcripſerunt, magnam prae ceteris veri ſpeciem habet. "Res ſic agebatur (ſunt „verba MABILLONII L. VI. Num. LI. in nota): Miſſae tempore, ſiue „dum Pſalmi oratioque Dominica recitarentur, homines duo conducti „ad crucem ſtabant brachiis expanſis. Qui prior laſſus brachia depoſuiſ„ſet, aut titubantia habuiſſet; eius pars victa cenſebatur.„

(*) Vid. CANGII Gloſſarium ſ. v. *crucis iudicium.*

CAPVT

CAPVT V.

MONOGRAMMATOLOGIA SIVE MONOGRAMMATICA.

* GOTTFR. LEONHARDI BAVDISII Praeparatio ad analyſin Monogrammatum Imperatorum & Regum Germanicorum. Lipſ. 1737. 4.

Eiusd Monogrammatum Imperatorum ac Regum Germanicorum a Carolo M. vſque ad exceſſum Conradi III. analyſis & vſus in probationibus. Lipſ. 1737. 4.

I) MONOGRAMMATOLOGIA GENERALIS.

§. 269.

Monogrammatologiae & Monogrammatum definitio.

Monogrammatologia ſiue *Monogrammatica* eſt ſcientia monogrammatum. Eſt autem monogramma (Gallis *un Chifre*; Germanis, quamquam minus commode *ein verzogener Name*, ſiue *der Namenszug*, item *das Handzeichen*, dictum) character, ſingulas vnius, vel plurium etiam vocum literas, vario ordine diſpoſitas, exprimens. Ex quo ſimul patet, monogrammata a ſiglis (§. 62.) pariter atque a notis Tironis (§. 68.) diſcrepare: quamquam, vt infra (§. 276.) dicemus, tam ſiglae, quam alia ſcripturae compendia monogrammatibus ineſſe poſſunt, nec raro inſunt.

§. 270.

Vocabuli monogramma ſynonyma.

Monogrammatis vocabulum in ipſo diplomatum contextu rariſſime inuenitur. Placet itaque, quibus nominibus diplomatum auctores ad ſignificandum monogramma vſi ſint, paucis oſtendere. Dicitur autem monogramma plerumque *ſignum*, hoc eſt, ſignum crucis; item *nominis* vel *manus ſignum*, *manus propria*, *manus propriae nota*, *chirographum*, *ſignaculum*, *character*, *character nominis*, *regius character*, *regii*

 nominis

nominis character, ſigni character, nominis figura, cet. Vid. Cel. BAVDISII praeparat. ad analyſ. monogrammatum p. 4. ſq. Quum itaque monogrammata ſignorum aliquod genus ſint; Monogrammatologiam, quae de iis exponit, iure meritoque inter partes Semioticae (§. 229.) numerari, patet.

§. 271.

Monogrammatum definitio genetica.

In quolibet monogrammate prae ceteris ad *ductus fundamentales* attendendum eſt. Sunt autem ductus monogrammatum fundamentales vel lineae, vel literae, & eiuſmodi quidem, quibus, tamquam fundamentis, totum monogrammatis alicuius aedificium inniti poſſit. Reliqua ſcilicet compages ex quadruplici *literarum coarctatarum* genere, hoc eſt, ex *literis contiguis*, *innexis*, *inſertis* & *columnatis*, de quibus iam ſupra (§. 46. 56.) dictum eſt, exiſtit. Sunt tamen etiam, quod hic, tamquam in loco, monendum eſt, literae, quae reliquis literis lineiſue ſimpliciter ac ſine vllo compendio adiunctae cernuntur; quas quidem ſi ob id ipſum *adiunctas literas* appellamus, haud incommode facere videmur. Exemplo eſſe poſſunt literae K & S in monogrammatibus Carolorum (Vid. Tab. VIII. num. 5.). Sunt ergo *quinque* omnino monogrammatum conſtruendorum *modi:* contignatio, innexio, inſertio, columnatio & adiunctio.

§. 272.

Tabula, praecipuas monogrammatum diuiſiones exhibens.

Quo facilius ea, quae de *monogrammatum diuiſionibus* dicenda ſunt, memoria teneri queant, placet rem totam hac tabula complecti. Monogrammata ſcilicet ſunt

I. ratione ductuum fundamentalium
  1. linearia
    a. cruciformia

1) ſimplicia 2) compoſita	vel	rhombata. Tab. VIII. num. 5 & 9. 25-30. 32-34. item num. 36. non rhombata. Tab. VIII. num. 10. ſq. item 20 & 23.

b. quadri-

b. quadriformia ſ. quadrata. Tab. VIII. num. 21. ſq. item 56.
c. circularia. Tab. VIII. num. 19. 57. 73.
2. literalia, quae ſunt
a. ratione numeri literarum fundamentalium
1) ſimplicia. Tab. VIII. num. 6. 7. 8. 14-18. 24. 37. 74. 75. 78. ſq.
2) compoſita
a) duplicia } vel { coarctata. Tab. VIII. num. 3. 69. 74.
b) triplicia } vel { copulata, praeſertim ope cuiuſdam lineae horizontalis. T VIII. n. 12. 35. 42. 44 46. 48. 52. ſq. 66. &c.
interrupta. Tab. VIII. num. 39. 43.
b. ratione figurae literarum fundamentalium
1) cruciformia, Andreana praeſertim, quorum litera fundamentalis X eſt. Tab. VIII. num. 69. ſq.
2) quadriformia ſ. quadrata, quorum literae fundamentales ſunt H. M. N; H (duo T copulata), (L & C copulata), cet.
a) quadriformia partita. Tab. VIII. num. 18. 31. 58. 78.
b) quadriformia decuſſata
α. ſimpliciter. Tab. VIII. n. 37.
β. dupliciter. T. VIII. n. 15.
c) quadriformia partita ſimulque decuſſata
α. ſimpliciter. T. VIII. n. 14.
β. dupliciter. T. VIII. n. 16.
d) quadriformia nuda, h. e. neque partita, neque decuſſata. T. VIII. n. 6. 7. 8.
3) anguloſa, quorum litera fundamentalis V. vel alia ei ſimilis eſt. Tab. VIII. n. 79.

II. ratione contentorum
1. nominalia. Tab. VIII. n. 2-11. 26-30. 32-50.
2. titularia. Tab. VIII. num. 1. 12-18. 20-23. 25. 31. 55. 69. 71. 76.
3. verbalia. Tab. VIII. num. 74.
4. mixta. Tab. VIII. num. 19. 24. 56. ſq. 59. 60. 61. 63. 73. 77.

III. ratione perfectionis
1. conſummata. Tab. VIII. n. 5-37.
2. manca. Tab. VIII. num. 2. 3. 39. 40. 43. 46. 49. 50. 64. 65.

IV. ratione quantitatis ſ. moduli
1. magna ſ. maximi moduli. Tab. VIII. n. 19. 38. 56. 57. 77.
2. media

Digitized by Google

2. media ſ. medii moduli. Tab. VIII. num. 4-6.
3. parua ſ. minimi moduli. Tab. VIII. num. 7. 64. 76.

V. ratione materiae, in qua exarata ſunt,
1. nummaria.
2. vexillaria.
3. parietaria ſ. Hrabaniana. Tab. VIII. n. 66-71.
4. ſphragiſtica.
5. diplomatica, cet.

VI. ratione perſonarum, & quidem
1. vel ratione dignitatis
a. ciuilia ſ. politica
1) Merouingicorum Regum ac Reginarum. Tab. VIII. n. 1-4.
2) Imperatorum ac Regum Germaniae, ideoque vel
a) regia.
b) imperialia.

Horum monogrammatum maximam partem, ea ſcilicet, quae inde a Carolo M. vſque ad exceſſum Conradi III. occurrunt, Cel. BAVDIS explicauit: reliquorum enodatio adhuc exſpectatur. Vid. Tab. noſtra VIII. n. 5-24.

3) Imperatorum Conſtantinopolitanorum.
4) Regum Galliae. Tab. VIII. n. 25-45.
5) Regum Italiae, Hiſpaniæ, cet. T. VIII. n. 46-57.
6) Principum. T. VIII. n. 58-60.
7) Comitum. T. VIII. n. 61. 62. 64.
8) Nobilium. T. VIII. n. 63.
9) Magiſtratuum. T. VIII. n. 65.
10) Notariorum, cet. Vid. ſupra §. 243. p. 166.
b. eccleſiaſtica
1) Pontificum Romanorum. Tab. VIII. n. 66-74.
2) Epiſcoporum. T. VIII. n. 75-78.
3) Abbatum. T. VIII. n. 79.
4) Monaſteriorum, cet.

Omnia haec monogrammatum genera architectum adhuc exſpectant: quae enim MABILLONIVS de illis, inprimiſque de monogrammatibus Galliae Regum habet, vix centeſimam rei partem efficiunt.

2. vel ratione ſexus
a. maſculina.
b. feminina. Tab. VIII. n. 3 & 61.

§. 273.

Digitized by Google

§. 273.

De monogrammatibus linearibus, eorumque in cruciformia, quadrata & circularia diuiſione.

Iam ad ſingula monogrammatum genera explicanda ordine procedendum eſt. Quoniam ductus monogrammatum fundamentales (§. 271.) vel lineae ſunt, vel literae, ipſa *monogrammata* in *linearia* & *literalia* haud incommode diuiduntur. Ac *linearium* quidem monogrammatum tria potiſſimum genera ſunt: *cruciformia*, *quadriformia* ſ. *quadrata*, & *circularia*. Cruciformium alia *ſimplicia* ſunt (vid. Tab. VIII. num. 5. 9. 10. 11. 25-30. 32-34) alia *compoſita*: illis crux ordinaria tantum, his, praeter crucem ordinariam, etiam decuſſata crux fundamenti loco inſeruit (vid. Tab. VIII. num. 20 & 23.). Sed poſſunt cruciformia monogrammata etiam in *rhombata* & *non rhombata* diſpertiri, quorum illa rhombum, vocales A. O. V. vel omnes ſimul, vel vnam tantum alteramque earum, complectentem in medio habent (Tab. VIII. num. 5. 9. 25-30. 32-34.), haec vero non habent (Tab. VIII. num. 10. 11. 20. 23. 59. 60. 61. 63. 65. 76. 77). *Quadrata* ſ. *quadriformia* ea voco monogrammata, quae quadrato, ſi non ſemper abſoluto omnibuſque numeris ſuis expleto, aliquo tamen, quod ei ſimile eſt, continentur: cuius generis ſunt monogrammata Ludouici V. Bauari (Tab. VIII. num. 21. ſq.), item monogramma Conradi, Regis Burgundiae (Tab. VIII. num. 55.). Huc quoque referendum eſt monogramma Alphonſi IX. Hiſpaniae Regis, ſi modo illud monogrammatis nomine dignum exiſtimetur (vid. Tab. VIII. num. 56.). Neque hoc negauerim, pleraque monogrammata, quae quadratorum nomine appellaui, vel ad cruciformia ſimul referri poſſe, vel monogrammatum genus aliquod, ex cruciformibus & quadratis mixtorum, efficere. *Circularia* denique monogrammata ea dici poſſunt, quae circulis incluſa cernuntur: quorſum tam orbiculi illi Pontificum Romanorum (Tab. VIII. num. 73.), quam rotae, quas dicunt, Regum Hiſpaniae (Tab. VIII. num. 57.) pertinere videntur: quamquam lubens fatear, de vtroque hoc monogrammatum genere idem dici poſſe, quod de quadratis modo diximus. Circularium formam etiam monogramma Wilhelmi, Regis Romanorum, imitatur (vid. Tab. VIII. num. 19.).

§. 274.

De monogrammatibus literalibus, eorumque generibus.

Literalia monogrammata vocamus, quorum ductus fundamentales literae ſunt (§. 273.). Poſſunt autem literalia quoque monogrammata varie diuidi, ac primo quidem in *ſimplicia* & *compoſita*: quorum illa vna dumtaxat litera (Tab. VIII. num. 6. 7. 8. 14 - 18. 24. 37. 74. 75. 78. ſq.), haec vero pluribus, duabus ſcilicet, vel tribus etiam literis, fundamenti loco vtuntur; vnde duo literalium compoſitorum genera exiſtunt, *duplicia* (Tab. VIII. num. 3. 12. ſq. 35. 39. 42. 44 46. 53. 64.) & *triplicia* (Tab. VIII. num. 43. 66. 74.). Quoniam in monogrammatibus literalibus iiſque compoſitis literae fundamentales non tantum coarctatae reperiuntur, id quod elegantiſſimum eorum genus eſt; ſed etiam ope cuiuſdam lineae, horizontalis praeſertim, inter ſe coniunctae fuerunt; quid? quod ſine vlla copula intercedente, ſeparatim vna ab altera, exhibentur; haud aegre intelligitur, qui factum ſit, vt ſupra (§. 272.) monogrammata literalia compoſita denuo in *coarctata*, *copulata* & *interrupta* diſpertiremus. Placet nunc diuiſionem hanc exemplis quibuſdam illuſtrare. Sic e. gr. ſollemnis illa Pontificum Romanorum formula: *Bene valete* ſ. *Bene valeas* monogrammate literali eoque triplici comprehenſa eſt: ita quidem, vt tres literae fundamentales B. A. E. inter ſe coarctarentur (vid. Tab. VIII. num. 74.). Eſt igitur hoc monogramma literale triplex coarctatum. Sed monogramma Karolomanni, Adriani, Ludouici VII. inter literalia compoſita copulata numeranda ſunt, propterea quod in primo K & N, in altero I. R. D. ac in poſtremo L & C. linea quadam tranſuerſa inter ſe coniuncta fuerunt (vid. Tab. VIII. num. 46. 66 & 42.). Literalium compoſitorum interruptorum exemplum eſt monogramma Ludouici IX. Galliae Regis, quia tres literae fundamentales L. O. C. copula carent (vid. Tab. VIII. n. 43.): ſed aliud monogramma eiuſdem Regis, idque duplex, literas fundamentales L & C. linea quadam tranſuerſa ſibi iunctas exhibet, ideoque ad monogrammata literalia compoſita, quae copulata diximus, referendum eſt (vid. Tab. VIII. num. 44.). Quae huc vſque allatae ſunt, monogrammatum literalium diuiſiones, ad literarum fundamentalium numerum reſpiciunt. Sed ſi earumdem literarum fundamentalium figuras varias conſideraueris, facile animaduertes, monogrammata literalia etiam in *cruciformia*, eaque *Andreana* potiſſimum, quorum litera fundamen-

damentalis X eſt (Tab. VIII. num. 69. ſq.), *quadriformia*, quorum literae fundamentales quadrati ſpeciem quodammodo prae ſe ferunt, vt H. M. N. H (duplex T copulatum), (L & C. copulata), cet. (Tab. VIII. num. 6 & 8; 47. 72 & 78; 7. 18. 75; 12. ſq; 42 & 44), & *anguloſa*, in quibus litera V, vel alia, ei ſimilis, fundamenti vicem obit (Tab. VIII. num. 79.), diſpertiri poſſe. *Quadriformibus* autem, quae modo diximus, quatuor ſpecies ſubiectae ſunt: 1) *quadriformia partita*, quae ductu quodam perpendiculari in duas veluti partes ſecta ſunt (Tab. VIII. num. 18. 31. 58. 78.); 2) *quadriformia decuſſata*, quorum lateribus decuſſatura, vel ſimplex (vna linea diagonalis), vel duplex (duplex linea diagonalis S. X.) continetur, quaeque ob id ipſum in *ſimpliciter decuſſata* (Tab. VIII. num. 37.), & *dupliciter decuſſata* (Tab. VIII. num. 15.) diſtribui poſſunt; 3) *quadriformia partita*, eaque *ſimul* vel *ſimpliciter* (Tab. VIII. num. 14), vel *dupliciter decuſſata* (Tab. VIII. num. 16.); 4) *quadriformia nuda*, hoc eſt, quae neque partita, neque decuſſata ſunt (Tab. VIII. num. 6. 7. 8.).

§. 275.

Monogrammatum in nominalia, titularia, verbalia, & mixta diſtributio.

Bavdisivs, monogrammatologiae quaſi architectus, monogrammata Imperatorum ac Regum Germaniae in (*) *nominalia* & *titularia* (Abbati Gottwicenſi in praefat. Chron. Gottwic. §. 18. minus commode *ſimplicia* & *varia* dicta) diſtribuit, propterea quod alia non niſi nomen Imperatoris aut Regis alicuius proprium, alia autem, praeter nomen, titulos etiam, qui cuique placuerunt, exprimunt. Quoniam vero nobis propoſitum eſt, omnium omnino monogrammatum rationem explicare, duo adhuc monogrammatum genera, quorum vnum eorum eſt, quae neque nomen aliquod, neque titulos, ſed verba alia quaecumque continent, alterum eorum, quae praeterea etiam nomen aliquod vel titulum, vel vtrumque exprimunt, bipartitae Baudiſii diſtributioni adiungenda eſſe duximus; vt itaque omnia monogrammata, ſi ad ea, quae iis continentur, reſpexeris, in *nominalia* (Tab. VIII. num. 2-11. 26-30. 32-50.), *titularia* (Tab. VIII. num. 1. 12-18. 20-23. 25. 31. 55. 69. 71. 76.), *verbalia* (Tab. VIII. num. 74.), &

& *mixta* (Tab. VIII. num. 19. 24. 56. ſq. 59. 60. 61. 63. 73. 77.) diſtribuantur.

(*) Bavdisivs in praeparatione ad analyſin Monogrammatum §. XII.

§. 276.

Monogrammatum in conſummata ſ. plena & manca diuiſio.

Nemo eſt, qui non intelligat, eam monogrammatum rationem eſſe debere, vt omnia exprimant, quibus exprimendis deſtinata ſunt, hoc eſt, vt, quae iis continentur, voces a rerum peritis legi atque enodari poſſint (§. 269.). Sunt tamen monogrammata, in quibus nunc vna alteraque litera, ad legendum neceſſaria, nunc linea aliqua, copula praeſertim literarum fundamentalium deſideratur: quod quidem diuiſioni monogrammatum in *conſummata*, qualia omnia eſſe deberent, & *manca* locum aperit. Mancorum monogrammatum exempla exhibentur in Tab. VIII. num. 2. 3. 39. 40. 43. 46. 49. 50. 64 ſq. Patet itaque ex his, omnia monogrammata, quae ſupra (§. 274.) *interrupta* diximus, in mancorum numero habenda eſſe. Neque tamen inter manca monogrammata referri volumus ea, quae vel *abbreuiaturas*, vel *ſiglas*, itemque *notas numerales* habent: nam huius generis compendia in monogrammata etiam, quamquam, vt verum fatear, admodum raro, irrepſerunt. Sic in monogrammate Roberti, Regis Galliae (in Tab. VIII. num. 32.) mediam literam B. lineola quaedam tranſuerſa ſecat, quod quidem abbreuiationis ſignum lectorem admonet, vt literae deficientes ER, more in diplomatibus ipſis admodum vſitato, ſupplendae ſint. Porro monogramma Xiſti III. Pontificis Romani (in Tab. VIII. n. 69.) continet 1) monogramma Chriſti ☧, 2) ſiglam X, hoc eſt, literam initialem nominis Xiſtus, et 3) duas literas contiguas PA, bis legendas, pro titulo Papa. Denique in monogrammate Richardi II. Principis Capuani (in Tab. VIII. num. 59.) praeter nomen Richardus, expreſſa cernitur 1) litera F inuerſa, hoc eſt, mea quidem ſententia, filius, ſcil. Iordani, cuius monogramma ſimul adiunctum eſt, & 2) nota numeri binarii II. hoc eſt, ſecundus.

§. 277.

Monogrammatum diuiſio in magna, media & parua.

Bavdisivs, V. C. monogrammata ratione moduli, vt in re numaria fieri ſolet, in *magna*, *media* & *parua*, ſiue quod idem eſt, in *monogrammata maximi, medii* & *minimi moduli* diſtribuit: quae quidem diuiſio, vt bene (*) Baudiſius obſeruat, non prorſus negligenda eſt, licet frequens variatio rem paene in incerto relinquat. Scilicet ante ſaeculum X. monogrammata, quo ſimpliciora erant, eo minori forma poterant exarari. Saeculo X & XI. creſcere quidem eorum menſura coepit: ita tamen, vt ne ab hoc inde tempore ad perpetuam aliquam regulam quantitatis exigi poſſit, quum vel idem Princeps, vt Fridericus I. Imperator, monogrammatibus maximis minimiſque indiſcriminatim fuerit vſus.

(*) Vid. Bavdisii Praeparatio ad analyſin monogrammatum §. XI & XV.

§. 278.

Monogrammatum in nummaria, vexillaria, parietaria ſ. Rhabaniana, ſphragiſtica, diplomatica, cet. diuiſio.

Monogrammatum veſtigia iam inde a Philippi & filii eius Alexandri M. temporibus in (1) Graecorum numiſmatibus cernuntur. Apud Romanos etiam monogrammata nummis tam conſularibus, quam familiarum antiquiſſimarum illata fuiſſe conſtat. Sic, vt hoc vtar, in (2) nummo aliquo, Ciceronis aetate cuſo, vocabulum Roma monogrammate expreſſum eſt. Pari modo (3) Imperatores Conſtantinopolitani (4) aliique Principes aeui medii monogrammatibus in nummis vſi fuerunt. Sed monogrammata non in nummis tantum, verum etiam, in (5) vexillis, in (6) operibus muſiuis & aulaeis templorum, in (7) ſigillis, ac denique in diplomatibus vſurpata deprehenduntur. Poſſunt itaque monogrammata ratione materiae, in qua exarata ſunt, in *nummaria, vexillaria*, (8) *parietaria*, ſ. *Rhabaniana*, *ſphragiſtica*, *diplomatica*, cet. diſpertiri.

(1) Erasmvs Froelich, vir rei nummariae peritiſſimus, monogrammata, quae in Graecanicis nummis quibuſcumque obſeruauerat, multa cum cura collegit in altera editione Annalium ſuorum compendiariorum Regum & rerum

 Syriae,

Syriae, cum quibus conferendi ſunt nummi, quos idem vir doctiſſimus in notitia elementari numiſmatum antiquorum in aes incidendos curauit. Addantur etiam EZECH. SPANHEMII egregiae diſſertationes de vſu & praeſtantia numiſmatum antiquorum, aliique libri nummarii.

(2) Vid. *Nouveau Traité de Diplomatique* T. II. p. 603. coll. cum tab. aenea 27. num. X. II) 7.

(3) Legatur CAROLI DU FRESNE Hiſtoria Byzantina.

(4) Vid. *Nouveau Traité de Diplomatique* Tab. 30 & 61.

(5) Notum in vulgus eſt *monogramma Chriſti*, quod Conſtantinus M. vexillis ſuis intulit. Atque hoc monogramma, quamquam alio ſenſu, iam inde a Ptolemaeorum, Aegypti Regum, temporibus, in nummis, item in vetuſtis Romanorum lampadibus aliiſque vaſis, in collaribus ſeruorum, ex fuga receptorum, cet. vſurpatum deprehenditur. Vid. IOH. BURCHARDI MENCKENII Schediaſma de hoc monogrammate ad Ioh. Ciampinum, A. 1696. in 4. Addatur DOMINICI GEORGII diſſ. de monogrammate Chriſti Domini. Romae 1738. 4. *Auctor translationis S. Sebaſtiani* Cap. XIX. calicis cuiuſdam aurei patinam, Caroli M. monogrammate ornatam fuiſſe, his verbis teſtatur: „Qui cum ad euangelium eſt, calicem aureum cum patina, patris „ſui magni Caroli monogrammate inſignita, manibus propriis, inter legen„dum, ponderis ingentis tenuit, & cum oblatione ſacranda eidem dicauit.„

(6) HRABANUS MAURUS omnia monogrammata ſua ex parietinis & velis templorum repetiit. Vid. etiam NIC. ALEMANNUS de parietinis Lateranenſibus reſtitutis, in Theſ. Antiqu. & Hiſtor. Italiae T. VIII. P. IV. in tabulis aeneis, item IOH. CIAMPINI Monumentor. veter. P. I. c. I. p. 12. P. II. c. IX. p 66. Tab. 39, c. XXIV. Tab. 44 & 47. & c. XXVII. Tab. 52. Conf. BAUDISII praeparat. ad analyſ. monogr. § XIII. Eiuſmodi monogrammata etiam CANGIUS in Gloſſario mediae & infimae Latinitatis, aeri inciſa exhibuit: vnde & noſtra exſtiterunt, quae in Tab VIII. num. 66-71. exſtant. Sua etiam *pictoribus* monogrammata eſſe, nemo facile eſt, qui neſciat. De his pictorum monogrammatibus expoſuit b. IOH. FRID. CHRISTIUS in libello, quem inſcripſit: *Anzeige und Auslegung der Monogrammatum, verzogenen und einzelnen Anfangsbuchſtaben der Namen.* Lipſ 1747. 8.

(7) Monogrammata ſigillis iam Conſtantini M. aetate illata fuiſſe, ex actis Synodi VI. Conſtantinop. act. 12. p. 138. Tom. III P I. Concilior. Seuer. BINII patet, vbi de Marii epiſtolis haec leguntur: Καὶ ἐπεδόθησαν δύο χαρτία ἐσφραγισμένα ἀπὸ κηρίου ἐκτυποῦντα μονόγραμμον Κωνσταντίνου δεσπότου, ὡσαύτως δὲ καὶ τὰ προδηλούμενα κωδίκια, τὴν αὐτὴν σφραγῖδα ἔχοντα, h. e. „Et traditae ſunt chartulae duae, obſignatae cereo ſigillo, quod exprimebat monogrammon Conſtantini Domini, ſimiliter autem & praenominati Codices, idem ſigillum habentes.„ Item in act. 15. p. 111 habentur: Καὶ προεκόμισεν ὁ αὐτὸς εὐλαβέστατος Πολυχρόνιος χαρτίον βεβουλλωμένον διὰ βούλλας ἐκτυπούσης μονόγραμμον Πολυχρονίου ὁμολογητοῦ, h. e. „Et protulit idem venerabilis Polychronius chartulam, bullatam bulla exprimente monogrammon Polychronii Confeſſoris.„ Huc etiam pertinet Symmachi, qui ſaeculo V. vixit, exemplum. Is ſcilicet Lib. II. epiſt. 12. ad Flauianum fratrem haec ſcripſit: „Cupio cognoſcere,

an omnes obſignatas epiſtolas ſumſeris eo annulo, quo nomen meum magis intelligi, quam legi promtum eſt „ Conf. *Chronicon Gottwic.* p 95. ſq. Clarius adhuc monogrammatum in ſigillis vſus ex iis intelligitur, quae MABILLONIVS L. II. c. XV. § 1. de Auito, Viennenſi Epiſcopo, circ. A. 520. mortuo, hunc in modum ſcripſit: "Apud Francos Chlodoueus M. in literis „ad Epiſcopos Gallicanos poſt bellum Gothicum ſcriptis pollicetur captiuos, „tum clericos, tum laicos relaxandos, *ſi veſtras,* inquit, *epiſtolas de anulo veſtro* „*ſignatas ſic ad nos omnimodis dirigatis.* Ex his Epiſcopis vnus erat Auitus „Viennenſis Antiſtes, qui in epiſtola LXXVIII. (edit. Sirmondi) ab Apollinari „Valentino Epiſcopo *ſignatorium* ſibi promiſſum poſcit, eo modo fabricatum, „vt *anulo ferreo & admodum tenui, velut concurrentibus in ſe delphinulis con-* „*cludendo, ſigilli duplicis forma geminis cardinulis inſeratur.* Tum poſt aliqua „ſubdit: *Si quaeras, quid inſculpendum ſigillo: Signum monogrammatis mei per* „*gyrum ſcripti nominis legatur indicio.* Erat ergo monogramma (pergit Mabillonius) in medio: nomen in circulo deſcriptum. „ His adiungimus etiam tam bullas plumbeas Caroli Magni, Caroli Calui & Henrici II Sancti Imperatorum, quam ſigilla cerea Atenulphi, Principis Beneuentani (ab. an. 901. ad an 910.), & Paldolfi eiuſque filii Iohannis, Principum Capuanorum (ab an 1022. ad an 1026.) quorum quippe parti poſticae monogrammata impreſſa fuiſſe, ex eorum picturis, in *Nouveau Traité de Diplomatique* T. IV. p. 112. 165. 190 & 192, exſtantibus, patet.

(8) *Parietaria* vocamus, quia in parietibus ad imagines depicta fuerunt: *Hrabanianorum* autem nomen iis tribui poteſt a RABANO ſ. HRABANO MAVRO, vid. not. 6. huius §phi.

§. 279.

Monogrammatum diplomaticorum origo.

Omnium monogrammatum antiquiſſima eſſe nummaria, ex iis, quae ante (§. 278.) dicta ſunt, haud aegre intelligitur: diplomatica autem monogrammata ceteris omnibus recentiora eſſe, nunc tempus erit, oſtendere. Etſi enim illorum ſententiae eſſe nolo, qui monogrammata, diplomatibus adiuncta, ad CAROLVM M. auctorem referunt; quippe quos inſigniter falli, a multis iam ſatis dilucide demonſtratum eſt; quoniam tamen monogrammata diplomatica vltra ſaeculum V. non aſcendunt, quo quidem tempore reliqua monogrammatum genera, vt (§. 278.) oſtendimus, iam vſitata fuerant: patet, monogrammata diplomatica ceteris cunctis recentiora eſſe. Primus vero, quantum ego quidem ſcio, monogrammate in diplomatibus vſus eſt THEODERICVS, Oſtrogothorum Rex (A 493 - 526.), cuius (*) monogramma in aes incidendum curauit IOH. PERINGSKIÖLD in annotat.

ad

Digitized by Google

ad IOH. COCHLAEI vitam Theoderici p. 581. Neſcio, an huc quoque Theoderici aequalem, IVSTINVM I. Imperatorem referam, quem auctores (**) *noui operis diplomatici* ſcribunt, primum Imperatorum Conſtantinopolitanorum fuiſſe, qui monogrammatis vſum in diplomata induxerit. Prouocant ſcilicet ad PROCOPII Hiſtor. arcan. Cap. V. ex quo quidem intelligitur, Iuſtinum propter ſcribendi imperitiam ad exarandas quatuor nominis ſui literas IVST tabellam quamdam ligneam (vt nos quoque ſupra §. 264. obſeruauimus) adhibuiſſe: ſed hoc ex Procopii verbis non cognoſcitur, literas IVST ad modum monogrammatis fuiſſe coniunctas. In (***) Meroueadibus etiam fuiſſe, qui monogrammatibus diplomata ſua firmauerint, ex MABILLONII Lib. II. c. X. §. X. diſcimus. *Pauci tamen*, quod idem vir doctiſſimus addit, *nec alii, vt puto* (fuerunt), *quam qui prae* (aetate, aut) *imperitia nomen ſuum ſcribere non valebant.* *Hos inter cenſendi ſunt* CHLODOVEI DVO, *ſecundus ac tertius, amborumque matres,* BALTECHILDIS (Nantechildis) & CHRODECHILDIS *Reginae*. Sed his etiam CHLOTHARIVS, Chlodouaei II. filius, vt ipſe Mabillonius Lib. V. ad tabulam aeneam XVIII. obſeruauit, adiungendus eſt. Reliqui Meroueades, itemque PIPINVS BREVIS, eiuſque filius alter, CAROLOMANNVS a monogrammatibus abſtinuerunt. Contra ea CAROLVS M. & ipſe monogrammate vſus eſt, & in ſucceſſoribus ſuis aliiſque hominibus cum in Gallia, tum in Italia & Germania habuit, qui eum hac in re per aliquot ſaeculorum decurſum imitarentur. Vt itaque Carolus M. non primus quidem monogrammatum auctor, is tamen fuerit, a quo *vſus* illorum *perpetuus* ad poſteros eſt propagatus. Eidem Imperatori, (****) *cultiorem* etiam *formam* monogrammatum deberi exiſtimant, quam quidem vtrum ex parietinis & velis baſilicarum, per Italiam eo tempore conſpicuarum, an aliunde hauſerit, in medio relinquimus.

(*) Conf. OELRICHSII, V. C. commentatio de Stampilla diplomatica pag. 9. not. 28.

(**) *Nouveau Traité de Diplomatique* T. IV. p. 750.

(***) Merouéadum monogrammata quatuor in *Tab. noſtra aenea* VIII. num. 1-4. exſtant.

(****) Id non ſine ratione probabili ſtatuit BAVDISIVS, V. C. in Praeparat. ad analyſ. monogramm. §. XIII. p. 15.

§. 280.

Digitized by Google

§. 280.

An Carolus M. ſcribendi fuerit imperitus?

Qui Carolum M. monogrammatum auctorem faciunt, eum hanc nominis ſcribendi rationem eo ſibi conſilio delegiſſe exiſtimant, vt eam, qua laboraſſet, ſcribendi imperitiam hoc artificio ſpecioſius occultaret. Sed hos alii explodunt, multo difficilius eſſe rati, monogramma aliquod exarare, quam ſcribere nomen per conſequentiam literarum: eſſe deinde etiam teſtimonia haud contemnenda, e quibus Principem hunc literarum ducendarum facultate praeditum fuiſſe conſtaret. Scilicet rem dubiam quodammodo fecit locus EGINHARDI, in vita Caroli M. Cap. XXV. edit. SCHMINCKII p. 118. *Tentabat & ſcribere, tabulaſque & codicillos circumferre ſolebat, vt, quum vacuum tempus eſſet, manum effigiandis literis aſſuefaceret: ſed parum ſucceſſit labor praepoſterus & ſero incboatus.* Haec verba mouerunt quoſdam, & in his MABILLONIVM etiam, vt Carolum M. ſcribendarum literarum peritum fuiſſe negarent, & in hac Principis ignorantia introducti ab eo monogrammatum vſus cauſſam deprehendere ſibi viderentur. Alii vero, qui cum aliunde, tum inprimis ex alio Eginhardi loco, Carolo M. ſcribendi artem vindicari poſſe credebant, in Eginhardi verbis, quae modo attulimus, vel emendandis, vel aliter interpretandis operam collocarunt. Prouocant nempe, neque id quidem, vt mihi videtur, ſine cauſſa probabili, ad EGINHARDI Cap. XXIX. vbi de Carolo M. haec leguntur: *Barbara & antiquiſſima carmina, quibus veterum Regum actus & bella canebantur,* SCRIPSIT *memoriaeque mandauit.* Conſtare deinde aiunt ex THEGANO, Carolum libros correxiſſe: OTTFRIDVM porro, monachum Weiſſenburgenſem, teſtari, Imperatorem ſtudio cryptographico adeo fuiſſe deditum, vt varia ipſe excogitauerit alphabeta, quibus in reconditis rebus vſus fuerit, & quorum duo adhuc exſtent: quibus accedere & hoc, quod Carolus, teſte LEONE OSTIENSI, literas ligata oratione ſcriptas ad PAVLLVM WARNEFRIDVM ſuum miſerit: ſupereſſe denique nunc quoque diplomata, quibus Carolus nomen ſuum manu propria adſcripſerit, cuiuſmodi illud ſit, quod NIC. SCHATENIVS in Hiſt. Weſtphal. L. IX. ad an. 802. publicauerit. Quae quoniam ita ſint, Eginhardi priorem locum vel emendandum eſſe, vel ita explicandum, vt Eginhardus neque ſibi ipſe, neque aliis rerum geſtarum monimentis contradicere

 videa-

Digitized by Google

videatur. Suadent itaque nonnulli, in Eginhardo pro *effigiandis literis* reſcribendum eſſe *effingendis verſibus*, quae CHRISTOPH. AVG. HEVMANNI parum probabilis ſententia eſt, vel etiam legendum eſſe *pingendis lineamentis*, id quod BALDELOTIVS (Baudelot) Eginhardo obtrudere conatus eſt. Alii contra, textum Eginhardi non mutandum, ſed commodius dumtaxat interpretandum rati, contendunt, Eginhardum de literis diplomatum longioribus, vel etiam de maiuſculis Codicum literis, vel denique generatim de καλλιγραφίας ſtudio loqui: vt eos taceam, qui, inuito ſane Eginhardo, Carolum in exarandis literis theotiſcis, vel etiam in pingendis aſtrorum imaginibus parum proſpere verſatum eſſe volunt. Media quaſi via incedunt auctores noui operis diplomatici: ita nempe, vt Carolum eo tempore, quo monogrammatum vſum diplomatibus intulerit, ſcribendarum literarum fuiſſe rudem exiſtiment, didiciſſe quidem eas poſtea, noluiſſe tamen ob id monogrammatum vſum, ſemel receptum, abolere.

(*) Vid. BAVDISII praeparat. ad analyſ. monogramm. §. XIII. p. 15. OELRICHS de ſtampilla diplomatica §. III. p. 2. ſq. & §. VIII. p. 8. ſq. item *Nouveau Traité de Diplomatique* T. II. p. 420 ſq. not (2).

§. 281.

De formulis monogrammaticis in tranſcurſu.

Quamquam quae de formulis diplomaticis dicenda ſunt, ad proxime ſequentem ſectionem III. quam *Formulariam* inſcripſimus, pertinent; pauca tamen hoc loco de *monogrammatum formulis* exponenda videntur. Duae nempe ſunt (*) formulae monogrammatum, quarum vna *commemorationis*, altera *indicationis formula* dicitur. Illa in fine contextus diplomatici expreſſa cernitur, lectoremque ad exſpectandum monogramma aliquod, diplomati maioris roboris cauſſa vel propria Principis alteriuſue hominis manu, vel eorum iuſſu a notario adiunctum, quaſi praeparat: haec vero, ad vtrumque monogrammatis latus plerumque exarata, cuius ſit monogramma, diſertis verbis declarat. Vtrumque hoc formularum genus in diplomatibus Imperatorum ac Regum Germaniae, a Carolo M. ad Friderici I. vſque tempora continuatum, poſtero autem tempore, vt ipſa monogrammata, ſaepiſſime neglectum fuit. Harum formularum haec exempla ex quinque prioribus tabulis aeneis, in *Chronico Gottwicenſi* exſtantibus, afferemus:

1) "Et

1) "Et vt haec auctoritas noſtrae largitatis firmiter habeatur atque „per futura tempora a fidelibus noſtris verius credatur, *noſtra* „*propria manu ſubter eam firmauimus* (formula commemora- „tionis), atque anuli noſtri impreſſione ſignari iuſſimus. *Signum* „(locus monogrammatis) *domni Chuonradi ſereniſſimi regis* (for- „(mula indicationis).

2) „Et vt huius complacitationis praeceptum firmum ſtabileque per- „maneat, *manu noſtra ſubtus illud firmauimus* (form. commemor.) „anulique impreſſione ſigillari iuſſimus. *Signum domni Chuonradi* „(loc. monogr.) *ſereniſſimi regis* (form. indicat.).

3) „Et vt haec auctoritas firmior habeatur & diuturnis temporibus „melius conſeruetur. *Manu noſtra ſubtus eam confirmari decre-* „*uimus* (form. commemor.) anulique noſtri impreſſione con- „ſignari iuſſimus. *Signum domni Chuonradi* (loc. monogr.) *piiſ-* „*ſimi regis* (form. indicat.).

4) „Et vt haec auctoritas — firmiter habeatur — *noſtra propria* „*manu ſubter eam firmauimus* (form. commemor.) & anuli noſtri „impreſſione ſignari iuſſimus. *Signum domni Heinrici* (loc. „monogr.) *ſereniſſimi regis* (form. indicat.).

5) „Et vt hoc noſtrae conceſſionis praeceptum — ratum perſeue- „ret, *manu noſtra illud aſſignantes firmauimus* (form. commemor.) „& anuli noſtri impreſſione notari praecipimus. *Signum domni* „(loc. monogr.) *Heinrici ſereniſſimi regis* (form. indicat.).

Harum formularum vſus in Galliae quoque Regum diplomatibus vſque ad Philippi Auguſti tempora, hoc eſt, ſaeculum XII. durauit: quamquam alterutra interdum omiſſa fuit. In aliorum Principum hominumque chartis formula commemorationis plerumque abeſt. Vide diplomata, a MABILLONIO, MVRATORIO aliiſque publicata.

(*) Conf. BAVDISII Praepar. ad analyſ. monogramm. §. XXV. p. 34. ſqq.

§. 282.

Monogrammata ſubſcriptionum ac ſolemnium loco habita.

Monogrammata *ſubſcriptionum* loco habita olim fuiſſe, nemo facile in dubium vocauerit, qui qualia ſint illa, haud ignoret. Auſim etiam

 affirmare,

affirmare, ea per aliquot ſaeculorum decurſum inter *praecipua* diplomatum *ſollemnia*, in quibus ſummam eorum, quae diplomatibus continentur, vim, auctoritatem ac fidem ineſſe ſupra (§. 5.) dictum eſt, fuiſſe numerata. Ipſi enim Principes reliquique omnino homines, qui monogrammatibus vſi ſunt, in extrema diplomatum ſuorum parte publice profitentur, velle ſe, vt a monogrammatibus ſigilliſque omne diplomatum robur atque fides obligatioque omnis repetatur. Atque id quoque hac in re dignum eſt, quod commemoretur, monogrammata ſemper ſigillis praeponi; vt itaque pateat, maiorem illis, quam his, obligandi vim tributam eſſe. Nolumus hic formularum exempla, ex quibus hoc, quod diximus, intelligi atque comprobari poſſit, cumulare: propterea quod ea iam, quae ante (§. 281.) allata ſunt, rem extra omnem dubitationis aleam ponunt, & omnes diplomatum codices iis referti ſunt.

§. 283.

Cauſſae introductorum monogrammatum.

Si, quibus cauſſis commoti fuerint homines, vt monogrammatibus vti, quam per literarum conſequentiam ſcribere mallent, quaeratur; monogrammata diplomatica a nummariis, parietariis, ſphragiſticis reliquiſque ſeiungenda eſſe exiſtimamus. Quae enim in nummis, parietinis, ſigillis, vaſis, cet. occurrunt monogrammata, eorum adhibendorum praecipua cauſſa ſine dubio anguſtia ſpatii fuit; in diplomatibus vero monogrammata partim ad ſupplendam ſubſcriptionem literalem, quam quidam ignorauerant, alii vero vel negotiorum multitudine alioue neceſſitatis genere, vel pigritia etiam, faſtu, conſuetudine inducti, neglexerant (conf. ſupra §. 263.): partim ad augenda diplomatum ſollemnia, vt ante (§. 282.) diximus, adhibita fuerunt.

§. 284.

Triplex monogrammata exarandi modus.

Vt omnes omnino ſubſcriptiones, ita inprimis monogrammata, quae illarum ſpeciem fuiſſe paullo ante (§. 282.) monuimus, triplici modo exarata ſunt: vel *calamo* ſ. *penna*, vel *ſtampilla*, vel denique *lamina interraſili* (§. 264.). Coecus ſit oportet, qui, ſi multa diplomata

Digitized by Google

mata autographa in manibus habuerit, non tamen viderit, eſſe quidem monogrammata, quae calamo ſ. penna ſcripta ſint, ſed eſſe etiam alia, quae manum artificio quodam, ſtampilla ſcilicet, vel lamina interraſili, adiutam prodant. Etſi vero atramenti diuerſitas, ductuum ratio, ceteraque eiuſmodi, & plura alia, quo modo exaratum ſit aliquod monogramma, ſaepe indicant; facile tamen inducor, vt credam, quod mihi haud raro euenit, id aliis quoque euenire poſſe, vt nullis ſcilicet interdum indiciis certis exarationis modum deprehendere queant. Sed cauendum quoque eſt, ne, ſi quod monogramma calamo ſ. penna ſcriptum eſſe conſtat, inde ſtatim concludas, illud ab eo ipſo, a quo diploma datum eſt, fuiſſe exaratum: potuit enim monogramma a notario ſeu cancellario ſcribi, immo ſemper fere a notario ſcriptum fuiſſe, mox videbimus. Falſa itaque ſunt, quae apud MVRATORIVM in Antiquit Ital. medii aeui T. III. p. 117. de monogrammatibus manu exaratis hunc in modum leguntur: "Scilicet inter Monogrammata „Auguſtorum et Regum, quae in Diplomatis a tempore Caroli M. per „aliquot ſaecula viſuntur (alioqui longe antiquior eſt monogrammatum „vſus), erantque olim eis loco ſubſcriptionis, quum reuera illorum „nomen ſub compendio contineant, *multa inſpexi reuera calamo, hoc „eſt, manu eorumdem Principum exarata*; ſed nonnulla interdum occur„rerunt mihi delineata characteribus tanta elegantia ac linearum ductu „adeo delicato ac vniformi impreſſis, vt facta mihi ſuſpicio fuerit, non „calamo, ſed ſtabili aliqua tabella fuiſſe Monogrammata illa efformata." Quae poſtremo loco timidius pronuntiauit Muratorius, ea extra omnem dubitationis aleam poſita eſſe, nemo hodie, rei diplomaticae peritus, negauerit.

§. 285.

An viri principes aliique homines monogrammata manu ſua exarauerint?

Si de *monogrammatum ſcriptione* quaeritur, *viros principes* ab *aliis hominibus* probe diſtinguendos eſſe puto. Illi ſcilicet, quantum ego quidem exiſtimo, numquam monogrammata ſua ipſi ſcripſerunt; hos vero id, non ſemper quidem, at interdum tamen feciſſe, nihil impedit, quo minus credam. Vt igitur viros principes a monogrammatum

ſcriptione abſtinuiſſe clarum ſiat, prouoco primum ad (*) ***auctorem illum*** *ἀνώνυμον ſyntagmatis dictandi*, qui ſaeculo XI. ſeu XII. vixit. Is dum de ſcribendis Pontificum Romanorum priuilegiis praecipiebat, inter alia de monogrammatibus pontificalibus haec attulit: "Habent autem „priuilegia (Paparum) — & monogramma in fine huiuſmodi B - E, „quod eſt Bene valete — Conſueuerunt praeterea in extremo margine „priuilegii quoſdam inſignire orbiculos, Antiſtitis nomen, & pauca quae- „libet diuina verba continentes in hunc modum.„ De monogrammatibus vero, priuilegiis Regum adiungendis, haec habet: "Poſt haec „quod Imperator propria manu ſubſcripſerit, & proprio ſignari ſigillo „iuſſerit, erit adiiciendum. Poſt completum praeceptum, monogramma „eſt ponendum, in quo nomen Imperatoris Auguſti Dei gratia habeatur „connexum, vel alia quaelibet quae Imperatorem condeceat. Ex „vtraque autem monogrammatis parte longioribus & aequalibus literis „ſcriptum erit ſignum domini illius Imperatoris ſereniſſimi vel Auguſti, „vel aliud quodlibet huiuſmodi,„ Quum praecepta haec de monogrammatum ſcriptione tironibus praxeos, quam dicunt, iuridicae, non vero Principibus, data fuiſſe, clarum ſit; patet quoque, non Principes, ſed notarios ſ. ſecretarios, monogrammata ſcripſiſſe. Ne quis vero auctorem ἀνώνυμον de moribus tantum, aeuo ſuo vſitatis, loqui exiſtimet; alia afferenda ſunt, quae vera a nobis dici, demonſtrent. Vt itaque monogrammata non ab ipſis Imperatoribus, Regibus, Pontificibus Romanis ceteriſque Principibus ſcripta eſſe intelligas; finge tibi Principem aliquem noſtra aetate, vel Comitem etiam Imperii, ſed eum tibi finge, qui, contra morem hominum, in excelſo vitam degentium, ipſe clavum regiminis teneat. Iſne ſi vel laborioſiſſimus eſt, ad monogrammata ſcribenda, vel pingenda potius, ſat temporis habebit? Qui quantum operae temporiſque in monogrammatibus exarandis conſumendum ſit, ignorant, eos, vt ipſi eorum vnum alterumque ſcribant, rogamus; & facile animaduertent, fieri prorſus non potuiſſe, vt Caroli, Ottones, Henrici, Friderici olim efficerent, quod hodie ne ab exiguae quidem modicaeque terrae alicuius domino exſpectari poteſt. Si qui vero tam pertinaci animo futuri ſint, vt ne his quidem rationibus moueantur; eos admonemus, vt, quo conſilio monogrammatum vſus diplomatibus illatus ſit, meminerint. Monogrammatum ſcilicet is fructus fuit, vt, qui ſcribere reuera non poterant, ſcribere poſſe viderentur: qui vero nolebant, commodiorem aliquam facilioremque ſcribendi

bendi rationem inuenirent (§. 283.). Iam ſi quis tam durus eſt, vt ipſis Principibus monogrammatum ſcribendorum onus imponat: nonne eum credere oportet, Principes illos, qui commoditati ſtudebant, difficiliora praetuliſſe facilioribus, hos vero, qui ne vulgares quidem literas ſcribere poterant, artificioſis monogrammatum ductibus pingendis fuiſſe pares? Vno verbo, obligantur ſic Principes ad ea facienda, quae fieri non poſſunt. Sed quaero etiam ab aduerſae ſententiae patronis, qualis ſubſcribendi per conſequentiam literarum ratio fuerit, poſtquam monogrammatum vſus Maximiliano I. imperante ceſſauit? Errant nempe, qui Principes ex hoc tempore, quo monogrammata defierunt, ſua ipſorum manu diplomatibus ſemper ſubſcripſiſſe exiſtiment: rariſſime enim hoc ab illis & olim factum eſſe, & noſtra etiam aetate in Germania, Gallia, Hiſpania, Luſitania fieri, (**) certiſſimis exemplis docemur. Quum itaque nunc quoque ſubſcriptiones literales vel ſtampillae, vel laminae interraſilis ope fieri ſoleant, quid mirum eſt, monogrammata olim eodem modo fuiſſe exarata? Neque inde, quod Principes in epilogo profiterentur, diplomata ſe *manu propria* firmaſſe, recte concludunt, ab ipſis Principibus monogrammata fuiſſe ſcripta. Idem enim eſſe, *manu propria firmare*, quod *monogrammate firmare*, iam ſupra (§. 270.), eo ſcilicet loco, vbi de verbi monogramma *ſynonymis* expoſuimus, obſeruatum eſt. Profitebantur itaque Principes, & id quidem iure optimo, ſe monogrammate firmaſſe diploma aliquod, at non dicebant, monogramma ipſum manu ſua ſcriptum fuiſſe. Vnum adhuc, quod nobis obiici poſſet, reſtare videtur: debilitari nempe ipſorum diplomatum fidem atque auctoritatem, ſi monogrammatum talis, qualem deſcripſimus, ratio fuerit. Sed his, quos huius ſententiae eſſe non poenitet, regerendum eſt, fuiſſe regna, in quibus monogrammatum vſus vel ſemper, vel certis quibuſdam temporibus negligebatur. Illud in Britannia, hoc in Germania, Gallia, Hiſpania cet. accidiſſe, infra, quando de harum terrarum monogrammatibus exponendi locus erit, dicemus.

(*) Vid. ſupra §. 25.

(**) Exempla permulta attulit OELRICHS in Comment. de ſtampilla diplomatica p. 12. ſqq.

§. 286.

Veſtigia manus propriae in monogrammatibus conſpicua.

Etſi vero Principes numquam, ceteri vero homines, quorum diplomata habemus, rarius in monogrammatibus propria manu exarandis elaborarunt; poſſunt tamen, praeſertim (1) ante ſaeculum XI. quaedam quaſi *veſtigia manus propriae in monogrammatibus* cum aliorum hominum, tum Principum inprimis, facili negotio obſeruari, de quibus manus propriae notis pauca nunc dicenda videntur. Sunt autem tria potiſſimum horum veſtigiorum genera. Ad primum genus ea refero monogrammata, quibus *ductus quidam* manu Principum ceterorumque diplomatum auctorum inſcriptus cernitur: cuiuſmodi ſunt monogrammata, quae ſupra (§. 273.) *cruciformia rhombata* diximus, illorum enim rhombo ineſt ductus quidam (Tab. VIII. num. 5. 25 - 29. 33. 40. ſq.); quem (2) MABILLONIVS pro litera *y* vel *v* habet, ego vero literam *ſ*, negligentius formatam, tamquam ſiglam verbi *ſubſcripſi* indicare ſuſpicor. Ne quis vero exiſtimare poſſit, ductum hunc ad formandam literam A adhibitum eſſe, nihilque praeterea ſignificare, partim ea monogrammata prohibent, in quibus nullum A neceſſarium eſt, qualia ſunt monogrammata Odonis, Rodulphi, Ludouici Tranſmarini, Roberti, Philippi I. Galliae Regum (Tab. VIII. num. 25. 26. 27. 33. 40. ſq.); partim ea etiam, in quibus ductus hic omiſſus cernitur, quia ſcilicet eiuſmodi monogrammata a Principibus non recognita fuerunt, cuius generis eſt monogramma aliquod Caroli Calui, item Caroli ſimplicis (Tab. VIII. num. 9.). Obſtare quidem noſtrae ſententiae videntur (3) monogrammata quaedam ſphragiſtica, quorum rhombo etiam ductus ille, de quo quaeritur, ineſt, ſed haec monogrammata eo conſilio in bullis ad modum monogrammatum a Principe recognitorum efficta eſſe puto, vt ipſam monogrammatum recognitorum vim atque auctoritatem haberent. Quemadmodum vero diplomata reperiuntur, quorum ſubſcriptio non niſi in *puncto* aliquo conſiſtit, quaeque ob id appoſite ad rem *Chartae per punctum confirmatae* a (4) CANGIO appellantur, cuiuſmodi eſt charta illa Abbatiae S. Victoris Maſſilienſis, hunc in modum ſubſignata: "Ego Willelmus, filius Willelmi de Dropo, „qui ſeipſum dat Deo & S. Victori, *per punctum confirmo*"; ita monogrammata etiam ſunt, quibus punctum aliquod, vel aliud interpunctionum genus tamquam veſtigium manus propriae, inſcriptum eſt. Exemplo

eſſe

eſſe poteſt monogramma cruciforme rhombatum Hugonis, Galliae Regis (in Tab. VIII. num. 30. Adde etiam num. 35. 37. 40. 74.). Sed in manus propriae veſtigiis, ductu quodam indicatis, numerandae etiam *lineae tranſuerſae* ſunt, quarum vſum in monogrammatibus, praeſertim in literalibus quadriformibus, item in literalibus copulatis (§. 274.) non ſemel obſeruauimus. Eſt in manibus noſtris diploma autographum Henrici III. Romanorum Regis, A. 1046. datum, in cuius monogrammate litera H fundamentalis, eiuſmodi lineam tranſuerſam habet, ipſius Regis manu ductam: id quod aliorum quoque virorum doctorum, qui idem iam obſeruarunt, auctoritate, ſi opus eſſet, confirmare poſſem; ſed ſufficiat in praeſenti ſolum WILTHEMII, annalium San-Maximinianorum auctoris nondum publicati, teſtimonium, de quo haec apud (5) PAPEBROCHIVM habentur: " Circa menſuram qualitatemque „eorum (regalium monogrammatum) quidpiam ſcitu dignum obſeruauit „Wilthemius, cum San-Maximinianenſis archiui diplomata autographa „curioſo examine denuo ſcrutaretur, videlicet alia eſſe quae *propria* „*manu* Rex ipſe vel Imperator firmaſſe ſe ſcribit, alia quibus nulla additur propriae manus mentio: & huius poſterioris generis omnia habere „monogramma grande, aequabile atque elegans ſatis, vtpote a Notariis „ipſis formatum: prioris autem generis vidiſſe ſe in praedicto archiuo „diplomata minimum viginti ſolorum Otthonum vel Henricorum, in „iiſque magnam notaſſe monogrammatum diuerſitatem. Nam aliqua „quidem, tota picta ab Imperatoria vel Regia manu (falſum hoc eſſe, „ex iis, quae ſupra §. 285. diximus, patet), exilia ac rudia eſſe pleraque & inaequali ac vacillanti ductuum tractu; quale etiam ſculpi „debuit Hlotharii Imperatoris monogramma, quod chalcographus praeter fidem originalis perfectiſſimum fecit in ſpecimine ſupra poſito: „alia grandiora, ſatiſque vniformia, *praeterquam in vnica tranſuerſa* „*linea, quae vel exilior multo eſt aliis, vel minus recta, & quandoque* „*vltra procurrit quam opus ſit: ſemper autem notabilis eſt varietate* „*ſtili & atramenti, iſtam vero lineam ſolam eſſe a propria firmantis* „*manu, reliquos ductus non ita.* Denique ſignificauit, inueniri aliqua „Henrici Regis IV. Imperatoris III. tamquam propria eius manu firmata, cum monogrammate grandi, aequabili & eleganti; ſed quod „clare apparet, typo impreſſum eſſe, non calamo ductum: & huiuſmodi „eſt id, quod ſupra in ſpecimine vltimo cernitur. Talis autem typus „videtur apud poſteros fuiſſe frequentior, a quibus ſimilis vſus ad publi-

„cos Notarios tranſiit, & a quamplurimis ſeruatur etiam hodie, cum „magno temporis & vniformitatis ſeruandae compendio„. Huic Wilthemii teſtimonio, noſtraeque adeo ſententiae hinc etiam haud leue pondus accedit, quod ipſi Principes interdum ad ductum illum obliquum ſ. tranſuerſum, de quo loquimur, in formulis monogrammaticis quaſi prouocant. Legitur, vt hoc vtar, in diplomate Ottonis II. Imp. haec formula: (6) *Hanc chartam, connexis etiam nominis noſtri literis,* ſubtus quodam charactere per obliquum ducto, *more noſtro firmauimus.* Quibus verbis quid clarius, & ad monogramma ipſum a veſtigiis manus propriae, ei impreſſis, diſtinguendum aptius eſſe poteſt? Neſcio, an huc quoque referam, quae in (7) *actis Murenſibus* diplomati cuidam Henrici V. Imp. A. 1114. dato, hunc in modum ſubiecta leguntur: *Iſtas tres virgulas iacentes firmauit ipſe Rex in priuilegio ad indicium firmitatis:* figuras certe, quae diplomati huic, praeter monogramma, itemque (8) alii diplomati eiuſdem Imperatoris, adiunctae ſunt, altiore indagine dignas eſſe exiſtimo. Vnum adhuc, antequam ab hoc loco diſcedamus, addendum videtur, eſſe ſcilicet diplomata, in quibus duo pluraue manus propriae veſtigia apparent, quorſum referendum eſt (9) diploma Philippi I. Galliae Regis, in quo non ſolum monogrammatis rhombus conſuetam manus propriae notam habet, ſed ſubiectum etiam monogrammati ſignum crucis itidem manu Regis ipſius, vt MABILLONIVS obſeruat, exaratum cernitur. Addatur etiam, ſi placet, Tab. noſtra VIII. num. 40. Sed pergendum nunc ad alterum veſtigiorum propriae manus genus, quod in *appoſitione monogrammatum,* ipſa Principum aliorumue hominum, a quibus diplomata data ſunt, manu, *vel ope ſtampillae, vel laminae interraſilis facta,* ponimus. Quemadmodum ſcilicet (10) noſtra aetate in Gallia factum eſſe nouimus, vt ipſe Rex ſigilli, diplomatibus aliiſque ſcriptorum generibus imprimendi laborem in ſe ſuſciperet; ita olim quoque Imperatores, Reges ceterique altioris dignitatis homines, ſi vel tempus ſuppeteret, vel rei ipſius dignitas ceteraque eiuſmodi id poſtulare viderentur, ipſa monogrammata, non ſcripſerunt quidem calamo nudo, manu propria tamen, artificioſo ſcilicet inſtrumento quodam adiuti, diplomatibus adiunxerunt. Ad poſtremum genus veſtigiorum manus propriae explicandum (11) MABILLONII verba, quamquam alio conſilio ab eo ſcripta, haud incommode transferri poſſunt. "Qui propria manu, „inquit, non ſubſcribebant, neque apponebant ſignum crucis; *chartam*

„*manu*

Digitized by Google

„*manu tangebant*, vt ſubſcriptionem nominis ſui, a Notario factam, „ratam haberent. Sic Theobaldus Comes anno MLXXXIII. inſtru„mentum de ſeruis ſancti Martini ab ſe factum ſigno crucis roborat, vti „& Adelais eius vxor: tum aliis tangendam chartam tradit. Verba „eius adſcribo. *Chartam hanc ſigillo auctoritatis noſtrae impreſſo, cruce „autem facta manu noſtra roborauimus, & fidelium noſtrorum manibus „tangendo corroborandam dedimus.* Gaufridi Aquitanorum Ducis charta „apud Beslium: *Praeſentibus iſtis ſubſcriptis, ac ſibi inuicem pellem „porrigentibus.* In regiis literis ſub tertia ſtirpe regni Primores *erecta „manu* eas ratihabebant, vti apparet ex chartario ſancti Martini a Cam„pis, in quo pingitur Rex Henricus priuilegium concedens in curia „Principum, id eſt, Epiſcoporum & Magnatum, qui Magnates aſſident „poſt Epiſcopos, coronaſque in fronte gerunt, *erecta quiſque ſiniſtra „manu* in ſignum confirmationis. In his vero caſibus, vbi nulla idio„grapha ſigna appoſita ſunt, ſigni vicem valoremque obtinent ſigilla, „vt Iuriſperiti docent".

(1) Data opera *ſaeculum XI.* nominaui, propterea quod eo ineunte ſubſcriptiones propriae (§. 261.) in deſuetudinem abire coeperunt, ita quidem, vt, etſi ſubſcriptionum ſubinde mentio fiebat, diplomata tamen a capite, vt aiunt, vſque ad calcem a notariis ſ. ſecretariis ſcripta & ſubſcripta fuerint. Vid. *Nouveau Traité de Diplomatique* T. IV. p. 642 ſq. item p. 744.

(2) MABILLON. Lib. II. c. X. §. 13. item c. XXI. §. 5. Legantur etiam, quae BAVDISIVS contra MABILLONII opinionem in Praepar. ad Analyſ. monogrammat. p. 28 ſqq. dixit.

(3) Vide exempla eiuſmodi monogrammatum ſphragiſticorum in *Nouveau Traité de Diplom.* T. IV. p. 112.

(4) CANGIVS in Gloſſario lat. T. II. p m. 552. Addatur etiam *Nouveau Traité de Diplom.* T. IV. p. 759. item T. III. p. 474.

(5) PAPEBROCH. in propylaeo antiquario, in *Baringii* Claue diplomat. p 273.

(6) Diploma hoc exſtat in BECMANNI *Anhalt. Geſchichte*, P. III. p. 429. Add. ECCARDI Hiſt. genealog primor. Marchionum Oriental. in probat. num. 18. p. 144 ſqq.

(7) Vid. ECCARDI origin. Habſburgo-Auſtriac. p. 212. ſqq. vbi diploma hoc ex actis Murenſibus deſcriptum exhibetur.

(8) Exſtat diploma hoc in libello eriſtico, qui inſcriptus eſt: *In iure & facto gegründete Gegen-Deduction, in Sachen Schwartzburg-Arnſtadt contra Sachſen-Weimar*, (1716. fol.) p. 3-6. in mantiſſa.

(9) Diploma hoc exhibetur a MABILLONIO in Tab. aenea 40.

(10) Eleganter hic actus regius delineatus cernitur in *Nouveau Traité de Diplom.* T. IV. p. 1.

(11) MABILLONIVS Lib. II. c. XXII. §. 14. Adde etiam *Nouveau Traité de Diplom.* T. IV. p. 642. ſq.

§. 287.

Formularum commemorationis in duas claſſes diſtributio.

Ex his, quae §. praecedenti de tribus veſtigiorum manus propriae generibus expoſita ſunt, ipſae formulae monogrammaticae, quas ſupra (§. 281.) *formulas commemorationis* appellauimus, tantum lucis accipiunt, quamtum illis reddunt. Poſſunt autem formulae commemorationis ad duas potiſſimum claſſes referri. Sub vna comprehenduntur formulae, quibus Principes *declarant*, *ſe diplomata manu propria* FIRMASSE, ROBORASSE, cet. hoc eſt, ſe ipſos manus ſuae veſtigia monogrammatibus adiunxiſſe, ideoque non ſcripſiſſe quidem monogramma totum ſua ipſorum manu nudoque calamo, at feciſſe tamen, vt diploma aliquod manu ſua propria firmatum dici poſſet, propterea quod nunc monogrammati, notarii manu ſcripto, ductum quemdam adſcripſeſint: nunc monogramma totum vel ope ſtampillae impreſſerint diplomati, vel adhibita etiam lamina interraſili exarauerint. Altera vero claſſe continentur formulae, quibus Principes *innuunt*, *ſe diplomata manu propria roborari vel firmari* IVSSISSE, PRAECEPISSE, cet. hoc eſt, iuſſiſſe ſe, vt monogrammata a notariis ſ. cancellariis ſcriberentur; quod quidem hi vel calamo, vel ſtampilla, vel lamina interraſili effecerunt. Liceat nobis quaedam vtriuſque claſſis formularum exempla huc transſcribere.

I) Prioris claſſis formularum haec ponemus exempla:

Chlodoueus Iunior, Francorum Rex: *Quam viro autoretate decriuemus Chriſtum in omnebus ſubfragantem vt firmior habeatur, & per tempora conſeruitur, ſubſcriptionebus manus noſtrae infra roborare.* MABILLON in Tab. 17.

Carolus M. *Manus noſtrae ſubſcriptionibus ſubter eam decreuimus roborare, & de anulo noſtro ſubter ſiggillare.* MABILLON in Tab. 23. dipl. III. item: *Noſtrae manus ſignaculis firmauimus.* CALMET in Hiſt. Loth. T. I. in probat. p. 296.

Ludouicus I. Pius: *Manu propria ſubter firmauimus & anuli noſtri impreſſione ſignari iuſſimus.* MABILLON in Tab. 26. dipl. I & II. item: *Manu propria adſcripſimus & anuli noſtri impreſſione adſignari iuſſimus.* FALCK. in Tradit. Corbeienſ. p. 356. ſq. Porro: *Cuius traditionis*

ditionis chartam, nominis noſtri conſcripti charactere confirmauimus. BROWER. in Antiqu. Fuldenſ. L. II. c. 13. p. 157.

Pipinus, Aquitaniae Rex: *Manu propria ſ....* (ſubter) *firmauimus & anuli noſtri impreſſione ſubter eam iuſſimus ſignari.* MABILLON Tab. 29. dipl. I.

Ludouicus Germanicus: *Manu propria noſtra ſubter eam firmauimus & anuli noſtri impreſſione aſſignari iuſſimus & dilecto filio noſtro Karolo eam firmare praecepimus.* MABILL. Tab. 29. dipl. II. item: *Manus noſtrae ſignaculis ſubter eam decreuimus corroborare.* SCHATEN. Annal. Paderb. T. I. p. 133.

Lotharius I. Imp. *Manu propria ſubter eam firmauimus anulique noſtri impreſſione adſignari iuſſimus.* MABILL. Tab. 30.

Ludouicus II. Imp. *More noſtro ſubter eam confirmauimus.* MARGARIN. in Bull. Caſinenſ. Conſt. 38.

Carolus Calvus: *Manu propria ſubter eam firmauimus & anuli noſtri impreſſione adſignari iuſſimus.* MABILL. Tab. 31. dipl. I. & II.

Ludouicus III. Germaniae Rex: *Manu propria ſubter eam firmauimus & anulo noſtro ſigillare iuſſimus.* SCHANNAT. in Vindicis, Tab. 6. dipl. I.

Ludouicus Balbus: *Manu propria ſubter eam firmauimus & anuli noſtri impreſſione aſſignari iuſſimus.* MABILL. Tab. 33. dipl. I. item: *Manus noſtrae conſcriptione ſubter eam firmauimus & de bulla noſtra aſſignari iuſſimus.* MABILLON. Lib. VI. num. 111.

Carolomannus, Galliae Rex: *Manu propria ſubter firmauimus, & anulo noſtro inſigniri iuſſimus.* MABILL. Lib. VI. num. 112.

Carolus Craſſus: *Manu propria ſubter firmauimus & anuli noſtri impreſſione ſignari iuſſimus.* FALCK. Tradit. Corbeienſ. p. 537.

Arnolfus: *Manu propria roborata anuli noſtri impreſſione ſignari precepimus.* FALCK. l. c. p. 293. item: *Manu noſtra eam firmauimus anuloque noſtro ſignari iuſſimus.* ibid. p. 482.

Odo, Galliae Rex: *Manu propria eam ſubter firmauimus & anuli noſtri impreſſione ſigillari iuſſimus.* MABILL. Tab. 34. dipl. II.

Zuenteboldus, Auſtraſiae Rex: *Manu propria firmauimus anulique noſtri impreſſione iuſſimus inſigniri.* MABILL. Tab. 35.

Ludouicus IV. Infans, Germaniae Rex: *Manu propria ſubter firmauimus & anuli noſtri impreſſione ſignari iuſſimus.* FALCK. Tradit. Corbei. p. 513.

Conradus I. Germ. Rex: *Vt idem ſcriptum nominis noſtri ſigno, cum manus noſtrae ſcriptione firmaremus.* HEDA in Hiſt. Epiſcopor. Vltraiect. p. 72. Porro: *Manu propria ſubtus eam notando corroborantes, ſigilli noſtri impreſſione iuſſimus conſignari.* HERRGOTT. in Geneal. Habſburg. Vol. II. p. 67. Item: *Noſtra propria manu ſubter eam firmauimus atque anuli noſtri impreſſione ſignari iuſſimus.* Chron. Gottwic. ad p. 88.

Henricus I. Auceps: *Noſtra propria manu ſubter eam firmauimus & anuli noſtri impreſſione ſignari iuſſimus.* Chron. Gottwic. ad p. 139. Item: *Manu noſtra illud aſſignantes firmauimus & anuli noſtri impreſſione notari praecipimus.* Chron. Gottwic. ad p. 140.

Rodulfus, Galliae Rex: *Manu noſtra eam ſubter firmauimus & de anulo noſtro ſigillari iuſſimus.* MABILL. Tab. 36. dipl. I.

Ludouicus Tranſmarinus, Galliae Rex: *Propria manu noſtra ſubtus confirmantes, anulo regiae dignitatis noſtrae mandauimus inſigniri.* MABILL. Lib. VI. num. 135.

Otto I. Magnus: *Manu noſtra firmauimus & anulo noſtro inſigniri iuſſimus.* Chron. Gottwic. ad p. 164. Item: *Propriae manus ſignaculo hoc pactum confirmationis noſtrae roborauimus.* GOLDAST. in Conſtit. Imper. T. II. p. 45. Porro: *Manus noſtrae inſcriptione illud ſubtus firmauimus, & anuli noſtri impreſſione corroborari praecepimus.* LEVBER in diſquiſ. ſtapul. Saxon. num. 1184.

Conradus, Burgundiae Rex: *Manu noſtra confirmando ſubſcripſimus, & de ſigillo noſtro ſubtus ſigillare mandauimus.* HERRGOTT. in Geneal. Habſburg. Vol. II. p. 77. ſq.

Otto II. Imp. *Praeceptum inde conſcriptum ſigilli noſtri impreſſione ſignare iuſſimus manuque propria vt infra videtur corroborauimus.* Chron. Gottwic. ad p. 193. Item: *Hanc cartam, connexis etiam nominis noſtri literis, ſubtus quodam charactere per obliquum ducto, more noſtro firmauimus.* BECMANN. in Hiſt. Anhalt. P. III. p. 429.

Hugo Capetus, Galliae Rex: *Manu propria illud ſubter firmauimus, & ſigilli noſtri impreſſione inſigniri iuſſimus.* MABILL. Lib. VI. num. 142. ſq.

Otto

Digitized by Google

Otto III. Imp. *Annulique noſtri impreſſione ſignatum* (praeceptum) *manu propria ſubtus ſirmauimus.* Chron. Gottwic. ad p. 209. Item: *Hanc cartam manu noſtra propria, vt infra videtur, ſecundum conſuetudinem Regum vel Imperatorum ſirmauimus.* GEWOLD. ad HVNDII metrop. Saliſb. T. I. p. 138. ſq. Porro: *Hanc chartam inde conſcriptam, noſtraque manu non ſolum literatam, ſed etiam corroboratam ſigillo proprio iuſſimus, vt cernitis, inſigniri.* SCHATEN. in Annal. Paderborn. L. IV. ad an. 1001.

Robertus, Rex Galliae: *Manu propria ſubtus confirmauimus, & anuli noſtri impreſſione inſigniri iuſſimus.* MABILLON Lib. VI. num. 147.

Henricus II. Imp. *Hanc cartam manu propria corroborantes ſigilli noſtri impreſſione inſigniri iuſſimus.* Chron. Gottwic. ad p. 228. Item: *Manus propriae, vt infra videtur notam addidimus.* SCHATEN. in Annal. Paderb. T. I. L. V. p. 392. Porro: *Nominis noſtri figuram propria manu ſignantes inferius.* MARGARIN. in Bull. Caſinenſ. T. II. Conſt. 78.

Henricus I. Galliae Rex: *Quod Rex propria manu ſirmauit, atque ſigillo regiae auctoritatis conſignari fecit.* MABILLON Lib. VI. num. 155.

Conradus II. Imp. *Manu propria roborantes ſigilli noſtri impreſſione iuſſimus inſigniri.* SCHANNAT. in Vindiciis Tab. XI. dipl. I. Porro cum filio ſuo: *Vterque in ſui nominis ſigno manu propria ſubtus corroborauimus.* GEWOLD. ad HVNDII Metrop. Saliſb. T. I. p. 145. Item: *Vterque in ſuo monogrammate manu propria ſubtus roborauimus.* GEWOLD. l. c. p. 146.

Henricus III. Imp. *Manu propria ſubter eam ſirmauimus ſigilloque noſtro inſigniri iuſſimus.* SCHANNAT. in Vindic. Tab. XI. dipl. II.

Henricus IV. Imp. *Sigilli noſtri impreſſione manu noſtra corroboratam iuſſimus inſigniri.* Chron. Gottwic. ad p. 279. Item: *Manus noſtrae ſigno ſirmauimus.* CALMET. in Hiſt. Lothar. in prob. p. 494. Porro: *Addidimus etiam, ſicut mos eſt, noſtrae auctoritatis ſcriptum.* LINDENBROG. ſcriptor. rer. ſeptentr. p. 144.

Philippus I. Galliae Rex: *Ego Philippus puer Rex Francorum — manu propria ſirmaui, & ſigilli regii impreſſione ſirmare iuſſi, & ſigna-*

tum

tum manibus multorum praeſentium Regi Francorum fidelium corroborandam tradi praecepi. MABILL. Lib. VI. num. 157. Item: *Noſtra manu ſubter appoſito ſigno roborauimus atque fidelibus noſtris preſentibus roborandum tradidimus noſtreque imaginis ſigillo inſuper aſſignari iuſſimus.* MABILL. in Tab. 40.

Henricus V. Imp. *Propriae manus ſubſcriptione confirmauimus, ſigillique noſtri impreſſione inſigniri iuſſimus.* HARTMANN. in Annal. Einſidelenſ. p. 178. Item: *Quam* (cartam) *vt infra videtur, manu noſtra confirmatam, & ſigilli noſtri impreſſione omnis generationis tam futurae quam praeſentis notitiae relinquimus.* HVND. in Metrop. Saliſb. T. II. p. 550.

Alphonſus IX. Hiſpaniae Rex: *Hanc cartam — propria manu mea confirmo atque roboro & ſignum proprium impono.* MABILLON Tab. 45.

Ludouicus Groſſus, Galliae Rex: *Sigilli noſtri auctoritate & nominis noſtri Karactere ſubter firmauimus.* MABILL. Lib. VI. num. 176. Adde *Nouveau Traité de Diplomatique* in Tab. 75. dipl. II.

Lotharius II. Imp. *Chirographo & ſigillo noſtro ſtabiliuimus.* LEVCKFELD. in Antiqu. Walckenrid. p. 355. Item: *Hoc praeceptum & propria manu ſignauimus & aurea bulla inſigniri fecimus.* LVNIG. Spicileg. eccleſ. T. III. p. 791. ſq. Porro: *Manu propria more Auguſtorum, praedeceſſorum noſtrorum, firmauimus.* CALMET. in Hiſt. Lothar. T. II. in probat. p. 309.

Conradus III. Rex Rom. *Praeſentemque paginam propriae ſubſcriptione manus roboratam ſigilli noſtri impreſſione inſigniri iuſſimus.* HARTMANN. in Annal. Einſidelenſ. p. 205. Item: *Subſcripto ſigni noſtri charactere,* cet. LEVCKFELD. in Antiqu. Ringelh. p. 199.

Fridericus I. Imp. *Praeſentem paginam impreſſione Imperialis ſigni decorauimus, & ſigilli noſtri inſcriptione corroborauimus.* LEVCKFELD. in Appendic. IV. ad Antiqu. Poeldenſ. num. 12. p. 284. ſq. Item: *Manibus propriis corroborantes aurea bulla noſtrae maieſtatis communiri praecepimus.* MARGARIN. Bull. Caſſin. T. II. p. 172. ſq.

Philippus Auguſtus, Rex Galliae: *Praeſentem cartam ſigilli noſtri auctoritate ac regii nominis Karactere inferius annotato communimus.* MABILL. Lib. VI. num. 185.

Henri-

Henricus VI. Imp. *Hanc inde cartam ſcribi iuſſimus, & noſtro ſigillo aureo communiri, manuque propria corroborantes idoneos teſtes ſubnotari fecimus.* MIRAEVS Donation. Belgic. L. II. p. 483. ſq.

II) Poſterioris claſſis formularum exempla haec afferenda duximus:

Ludouicus I. Pius: *Eam chartam nominis noſtri charactere muniri iuſſimus.* D'ACHERY in Spicilegio, T. VIII. p. 140. edit. vet.

Lotharius I. Imp. *More noſtro eam ſubterſcribere iuſſimus.* D'ACHERY l. c. p. 1284.

Carolus II. Calvus: *Manu propria noſtra & anuli noſtri impreſſione eam adſignari iuſſimus.* MABILL. Lib. VI. num. 84.

Conradus I. Germ. Rex: *Manu noſtra ſubtus eam confirmari decreuimus, annulique noſtri impreſſione conſignari iuſſimus.* Chronicon Gottwic. ad p. 106.

Carolus Simplex, Galliae Rex: *Manu propria ſubtus firmari, & noſtro praecipimus anulo inſigniri.* MABILL. L. VI. n. 125.

Otto I. Magnus: *Manu noſtra ſubtus firmari curauimus & anuli noſtri impreſſione ſigillari iuſſimus.* Chron. Gottwic. ad p. 159. Item: *Manus noſtrae ſigno & anuli noſtri impreſſione roborari iuſſimus.* MABILL. in Saeculo V. Benedictin. p. 278.

Henricus II. Imp. *Hoc praeceptum inde conſcriptum ſigilli noſtri impreſſione & nominis noſtri ſcripto charactere in fine praecepimus inſigniri.* ECCARD. in probat. Hiſt. Genealog. Marchion. Miſnenſ. num. 12. p. 262. Item: *Propriae manus cautione & ſigilli noſtri impreſſione ratam ducentes ſignari iuſſimus.* LEVCKFELD. in addit. ad Antiqu. Halberſt. p. 678.

Philippus I. Galliae Rex: *Noſtri nominis charactere & ſigillo ſignari & corroborari praecepimus.* MABILLON. Lib. VI. num. 168.

Ludouicus VI. Galliae Rex: *Noſtri nominis charactere & ſigillo ſignari & corroborari praecipimus.* MABILL. Lib. VI. num. 169.

Fridericus I. Imp. *Praeſentem paginam inde conſcribi & ſigni noſtri charactere firmari, & aurea bulla noſtra inſigniri praecepimus.* SCHANNAT. in Vindem. literar. Collect. II. p. 116. ſq. Porro: *Signi charactere noſtri ſignari iuſſimus.* GOLDAST. Conſtit. Imper. T. II. p. 8.

Digitized by Google

Otto IV. Imp. *Praeſentem inde paginam conſcribi & ſigni noſtri impoſitione confirmari fecimus.* Chron. Gottwic. ad p. 402.

Fridericus II. Imp. *Hanc paginam regio charactere & ſigilli noſtri firmitudine fecimus inſigniri. Hi ſunt teſtes,* cet. GEWOLD. ad HVNDII Metrop. Saliſb. T. I. p. 380.

Ludouicus V. Bauarus, Imp. *Preſentes conſcribi & bulla noſtra aurea iuſſimus communiri, & ſignum noſtrum conſuetum apponi fecimus, preſentibus teſtibus ſubnotatis,* cet. DE LVDEWIG Reliquiar. MSS. T. II. p. 274. Item: *Praeſentem proceſſum conſcribi praecepimus & ipſum noſtrae Imperialis Maieſtatis bulla ſignoque noſtro Imperiali conſueto iuſſimus communiri.* BALVZIVS in Vitis Papar. Auinioneuſ. T. II. p. 512.

§. 288.

Locus monogrammatum diplomaticorum.

Locus monogrammatum pro temporum varietate varius fuit. Etſi enim monogrammata, quoniam ſubſcriptionum genus aliquod fuerant (§. 282.), ſemper ad *epilogum* chartarum reiecta ſunt; non conſtantem tamen perpetuumque locum inter varias epilogi formulas habuerunt. *Meroueadum* ac *Carolidarum* aetate monogrammata *formulam indicationis* (§. 281.), quamquam diuerſimode, ſcindebant: quae quidem monogrammatum collocandorum ratio eorum quoque ſucceſſoribus, quos in Gallia, Germania, cet. nacti erant, prae ceteris placuit, ſed ita, vt ab hac veluti regula haud raro diſcederent. Monogrammata enim nunc ad alterutrum formulae indicationis *latus* poſita ſunt, nunc vero eidem formulae ſubiecta cernuntur. Quid? quod ad ipſum, quod vocant, *Datum* ea reiecta eſſe, conſtat, idque iterum duplici modo: nam mox Dati formulam ſcindebant, mox ei ſubiiciebantur. Quia diuerſa haec collocandi ratio oculis melius percipi poteſt, quam verbis declarari: ad ſpecimina, quae MABILLONIVS, auctor *Chronici Gottwicenſis*, aliique publicarunt, lectorem ablegamus. Conf. etiam BAVDISII Praepar. ad analyſ. monogr. p. 32. ſq. itemque ipſe MABILL. L. II. c. X. §. 8. ſq.

§. 289.

§. 289.

Quamdiu monogrammata, & in quibus terris viguerint?

De *origine* monogrammatum diplomaticorum iam ſupra (§. 279.) dictum eſt: nunc *quamdiu* durauerint monogrammata, *& in quibus terris viguerint*, adiiciemus. Monogrammata autem, vt a poſteriori incipiamus, viguerunt potiſſimum in *Gallia*, *Italia* & *Germania*, itemque in finitimis *Lotharingiae, Prouinciae* & *Burgundiae* regnis. Iiſdem ſcilicet fere, quibus ipſum *Francorum imperium*, diſcerptum poſtea, vnitum initio, finibus monogrammatum vſus circumſcriptus fuit: neq Principes modo, verum alii quoque compendioſum hoc atque commodum ſubſcribendi genus ſibi adoptarunt. In *Hiſpania*, quantum ego quidem ſcio, monogrammatum vſus rarus, in *Britannia* autem nullus fuit. Quod enim ad *Anglos* attinet, ii ante *Normannorum* incurſionem (A. 1066.) in crucibus ſuis ac chirographis, tam partitis, quam indentatis, omnem omnino ſollemnium vim ineſſe voluerunt (§. 255. 258. 260.): poſtea vero, etſi a Normannis ſigillorum vſum acceperant, monogrammata tamen neglexerunt, idque ob eam, vt mihi quidem videtur, cauſſam, quod illa eo tempore in ipſa *Gallia* negligi coepta ſunt. *Capetii* enim, teſte MABILLONIO Lib. II. c. X. §. 9. iam inde a *Roberto* Rege (A. 997-1031.), maxime vero a *Philippo* I. (A. 1060-1108), quo regnante Normanni Angliam (A. 1066.) occupauerant, monogrammata promiſcue nunc omiſerunt, nunc vſurparunt, donec illa poſt exceſſum *Ludouici* IX. *Sancti* († 1270.) abolerentur: quamquam CANGIVS in tabula monogrammatum, gloſſario ſuo latino adiuncta, vltimum Galliae Regum monogramma demum *Philippo* IV. *Pulchro* (A. 1285-1312.) attribuit. In *Germania* omnia tardius euenerunt: neglecta enim ſunt monogrammata inde a *Friderico* I. Imperatore, qui A. 1152. ad imperialem dignitatem peruenit: abolita vero vel ſub *Friderico* IV. (alias III.), A. 1493. mortuo, vel certe eius filio, *Maximiliano* I. imperante. Quando in *Italia* monogrammata ſcribi deſierint, definire non audeo: caeterum occurrerunt mihi adhuc A. 1125. monogrammata bina in vno eodemque diplomate, *Iordani* II. ſcilicet & *Roberti* II. Principum Capuanorum, apud MVRATOR. in Antiquit. medii aeui T. III. p. 105. *Cauſſas* exoleſcentis monogrammatum vſus BAVDISIVS, V. C. in Praep. ad analyſ. Monogr. p. 38. partim in *taedioſa characteris effictione*, quem in dies intricatiorem reddiderit notariorum artificioſa aſtutia, partim in ea,

quae poſtea inualuerit *per conſequentiam literarum ſubſcriptione*, partim denique in eo ponit, quod ad ſplendorem conciliandum ſatis fuerit *ſigillorum*, aut *bullarum* etiam in rebus maioris momenti, *appoſitio*, ita tamen, vt is minime cum ANT. MATTHAEO neget, bullam, in ſecunda certe epocha (h. e. a Friderico I. vſque ad Wenceſlaum), ſimul cum monogrammate conſiſtere potuiſſe. Sed neſcio, an hae rationes, & prima earum praecipue, omnibus ſatis ſint facturae, praeſertim ſi cogitent, ceſſaſſe monogrammata in Gallia prius, quam in Germania, licet in illo regno eorum ſtructura numquam factu difficilis fuerit. Huc accedit, quod Principes, quia monogrammata non ipſi nudo calamo ſcribebant (§. 285.), nihil taedii moleſtiaeque ex intricatiore monogrammatum ſtructura perceperunt. Ego quidem, ſi recte coniiciam, monogrammatum neglectum ex generali quadam rerum conuerſione & quaſi reuolutione, quam vniuerſa ſubſcribendi ratio ſaeculis potiſſimum XI & XII. experta ſit, repetendum duxerim: quorſum e. gr. pertinent, quae ſupra (§. 286. not. 1.) expoſita ſunt, itemque teſtium ſubſcriptorum nomina quidem, at non manus, de quo quidem more nouo infra dicendi locus erit.

§. 290.

Monogrammatum regulae quaedam & cautiones generales.

1. Monogrammatibus firmata ſunt omnia diplomata imperialia & regia, quae inde a *Carolo M.* vſque ad *Fridericum I.* in Imperio Romano-Germanico ſcripta fuerunt: in Gallia vero continua monogrammatum ſeries non vltra *Roberti Regis* tempora decurrit (§. 289.).

2. *Monogrammaticis formulis* (§. 281.) aegre carent diplomata, quae in Imperio ante Fridericum I, in Gallia autem ante Robertum Regem exarata ſunt.

3. A Friderici I. Imp. & Roberti Regis tempore monogrammatum pariter atque formularum monogrammaticarum *vſus arbitrarius* fuit, (§. 289.).

4 Cauendum eſt, ne pro falſis commentitiiſque ſtatim monogrammatibus habeantur, quae a *ſtructura* monogrammatum ſub Principe

cipe aliquo vſitata recedunt. Cautionis huius ratio ex triplici monogrammata exarandi modo (§. 284) intelligitur. Habent ſcilicet pleraque Principis alicuius monogrammata eamdem, aut ſimillimam certe inter ſe figuram, propterea quod maximam partem vel ope ſtampillae vel laminae interraſilis exarata fuerunt: ſed ſunt etiam monogrammata, quae etſi ab hac ſollemniore forma aberrant, nihilominus tamen genuina ſunt, ſi nempe a notariis calamo ſ. penna fuerint exarata (§. 285. ſq.).

5. Singula diplomata, quibus monogrammata adiuncta ſunt, regulariter non niſi *vnum monogramma* habent: quod vero non in eam partem intelligendum eſt, quaſi nulla ſint diplomata, vel in ſpuriis adeo numeranda, quae *bina*, vel *trina* etiam monogrammata habeant. Atque eorum quidem diplomatum, quae *bina* habent monogrammata, haec exempla ponemus; 1) Monogrammata regia Ludouici Germanici eiuſque filii cognominis in diplomate, A. 853. dato, apud FALCKIVM in Cod. Tradition. Corbeienſ. p. 83. ſq. cum duplici formula indicationis: *Signum hludouuici ſereniſſimi regis. Signum hludouuici.* 2) Monogrammata Hugonis & Lotharii, Italiae Regum, in diplomate, A. 932. in VGHELLII Ital. Sacr. T. I. p. 854. & in ECCARDI Origin. Habſburgo-Auſtriac. p. 151. item in alio eorumdem Regum diplomate, A. 945. dato, ap. ECCARD. l. c. p. 154. ſq. cum formula indicationis: *Signa ſereniſſimorum Vgonis & Lotharii Regum.* 3) Monogrammata Berengarii II. & Adelberti, Regum Italiae, in diplomatibus tribus, A. 952. 960 & 961. datis, in MVRATORII Antiquitat. medii aeui T. I. p. 909. p. 57. & T. V. p. 403. cum formula indicationis in primo diplomate: *Signa benigniſſimorum Berengarii & Adelberti Regum*, & in duobus poſterioribus: *Signa Sereniſſimorum Berengarii & Adalberti Regum.* 4) Duo monogrammata, vnum titulare, Hugonis Galliae Regis, alterum nominale, Rotberti Regis, Hugonis filii, in diplomate, A. 988. dato, in *Nouveau Traité de Diplomatique* T. III. p. 671. ſq. & in Tab. aenea 68. cum duplici formula indicationis: *Signum Hugonis glorioſiſſimi regis. Signum Rotberti eius filii & regis.* 5) Monogrammata bina, Silueſtri II. Papae & Ottonis III. Imperatoris in diplomate, A. 1001. dato, ap. MVRATOR. l. c. T. V. p. 991. cum duplici formula indicationis: *Silueſter ..... Epiſcopus .... & Sanctae Mariae Virginis Dei genitricis manu propria corroborauimus. Imperatoris Otto-*

nis .... *ſignum*. 6) Monogrammata duo, Iordani nempe & filii eius Riccardi, Principum Capuanorum, in diplomate, A. 1087. dato, ap. MVRATOR. l. c. T. V. p. 783. cum formula indicationis: *Signum praedictorum glorioſorum Principum*.

Trinorum autem *monogrammatum* exemplum nobis occurrit in diplomate, quo Iohannes Pontifex Romanus monaſterium S. Iohannis Miſniae confirmauit, ap. MADERVM in Antiquit. Brunſwic. p. 188. ſqq. In hoc enim diplomate poſt monogramma Pontificale, bina Ottonum, patris & filii, monogrammata collocata cernuntur.

6. Genuinum poteſt eſſe monogramma, licet *alia manu*, vel *atramento alio*, quam diploma ipſum, exaratum cernatur. Conſtat enim pleraque omnia monogrammata vel ope ſtampillae, vel laminae interraſilis diplomatibus adiuncta eſſe (§. 284.), vt veſtigia manus propriae, quae in monogrammatibus apparent, iam taceam (§. 286.).

7. *Literae fundamentales* non ſemper ſunt primae literae ipſarum vocum, aut nominum, quae monogrammate aliquo continentur: nec reliquae literae, ex quibus monogramma aliquod coagmentatum eſt, eo ſemper *ordine* collocatae deprehenduntur, quo in ipſis vocibus vel nominibus vna alteram excipere ſolet. Sic in monogrammatibus Hludouicorum I & II. Lotharii I. & Henricorum I - V. Imperatorum Regumque Germaniae, litera fundamentalis H ſimul prima nominum ipſorum litera eſt: at non eſt prima in monogrammatibus CHonradi II. & LotHarii II. itemque CoNradi II. qui pro litera H, literam N, quae tertia in eius nomine eſt, fundamenti loco ſubſtituit, quem morem deinceps Fridericus I, HeNricus VI, Philippus, Otto IV, Fridericus II, HeNricus VII, Friderici II. filius, Wilhelmus & Rudolphus I. imitati ſunt, ita tamen, vt literam fundamentalem N, ſi *nomini* non ineſſet, ex titulo *RomaNorum* depromerent. Fridericus IV. Imp. literam fundamentalem H ex *Hungariae* titulo aſciuit. Conf. BAVDISII Praepar. ad analyſ. monogr. p. 18.

8. *Literae inſolitae*, eique tempori, quo ſcriptum eſt diploma aliquod, minus conuenientes, monogramma, ſi non falſum, ſuſpectum tamen reddunt.

9. Omnia *monogrammata conſummata* eſſe decet (§. 276.); neque tamen ob id ſtatim reiicienda ſunt monogrammata *manca*, hoc eſt, ea, quae non omnes ductus literaſue, quibus ad legendum opus eſt, expri-

munt.

ſunt. Atque id nemini, quantum ego quidem exiſtimo, mirum videri poterit, qui, quo modo exarata fuerint monogrammata, cogitauerit (§. 284.). Quemadmodum enim, vt hoc vtar, in ipſis diplomatibus quam maxime genuinis haud raro nunc ductus vnus & alter, nunc litera aliqua, vel ſyllaba etiam, quid? quod verba quoque integra, notariorum vel oſcitatione, vel imbecillitate quadam, cunctis mortalibus communi, omiſſa cernuntur; ita nihil ſingulare vel inexpectatum eſt, ſi eiuſdem oſcitationis humanaeque imbecillitatis veſtigia in monogrammatibus etiam, calamo potiſſimum ſ. penna exaratis, deprehenduntur.

10. Sunt monogrammata, quae omnes *literas*, ad legendum neceſſarias, *ſigillatim* exprimunt; ſed ſunt etiam, in quibus lector vnam alteramque literam, *ſemel* dumtaxat poſitam, *pluries*, hoc eſt, toties, quoties neceſſe eſt, repetere debet. Poſterioris generis monogrammata tantum abeſt, vt inter manca, vel vitioſa adeo & falſa numeranda ſint, vt potius nihil iis crebrius, nihilque ipſo monogrammatum nomine dignius eſſe poſſit. Sic in formula illa pontificali *Bene Valete*, litera E ſemel expreſſa eſt, quamquam quater legi debet. Vid. Tab. VIII. num. 74.

11. Neque ea monogrammata repudianda ſunt, in quibus *abbreuiaturas*, *ſiglas*, *notaſue numerales* cernere licet (§. 276.).

12. Contra ſubleſtae, vel nullius etiam pro re nata fidei ſunt monogrammata, quibus vna alteraque *litera ſuperflua* ineſt.

II) MONOGRAMMATOLOGIA SPECIALIS.

§. 291.

De Monogrammatologia ſpeciali in genere.

Monogrammatologiae ſpecialis eſt, tradere ea, quae ad ſingula monogrammatum genera tam explicanda quam diiudicanda faciunt: quae quidem monogrammatologiae pars vt diligentius in poſterum, quam adhuc factum eſt, excolatur, colligenda prae ceteris ſunt ex libris non magis, quam ex archiuis omnia monogrammatum exempla, quae ad vnum idemque genus pertinent; vnde demum philoſophia aliqua mono-

Digitized by Google

monogrammatum exiſtere poterit, ſi praeſertim plures viri eruditi, ſuae quiuis nationis monogrammatibus intenti, rem ſuſceperint. Quae vero in hoc genere adhuc deſiderentur, iam ſupra (§. 272. p 208.) dictum eſt. Satis me felicem putabo, ſi paucula ea, quae pro inſtituti mei ratione de ſingulis monogrammatum generibus in praeſenti exponam, aliorum hominum, me doctiorum ſtudia excitatura ſint.

§. 292.

Recenſus monogrammatum, in Tab. noſtra aenea VIII. exhibitorum.

Quae in *Tabula VIII.* in aes incidenda curauimus monogrammata, non omnia quidem ad eam, quam in autographis habent, *quantitatis* rationem exarata ſunt: id quod facere, ſpatii anguſtia interdum prohibebat; ſingula tamen, monogrammata, quae arctioribus velut limitibus a nobis circumſcripta ſunt, eorum ſaltem menſuram atque ambitum habent, quae in ſuperioribus (§. 277.) inter monogrammata parua ſ. minimi moduli numerata fuerunt. Neque vereor, ne quis mihi id vitio daturus ſit, quod monogrammatum quantitatem interdum mutauerim: nam & alii ante me, vt CANGIVS, BAVDISIVS, cet. idem fecerunt, & mutatio ipſa ſine rei detrimento fieri poteſt, propterea quod monogrammatum quantitas, vt eodem loco (§. 277.) diximus, numquam non arbitraria fuit. Eadem ſpatii anguſtia, quae me ad diminuendam quorumdam monogrammatum menſuram inducebat, effecit etiam, vt, *ex quibus fontibus hauſta* ſint monogrammata, in ipſa tabula aenea indicare non potuerim. Placet igitur, quod illic omittendum fuit, hic ſupplere. Continentur autem tabula VIII.

I) *Merouеadum* monogrammata:

1. Chlodouei Iunioris, ex MABILL. Tab. 17.
2. Eiuſdem, ex MABILL. Tab. 18. dipl. 1.
3. Nantechildae Reginae, ex MABILL. Tab. 18. dipl. 1.
4. Chlotarii II. ex MABILLONII Suplem. ad pag. 69. dipl. 1.

II) *Carolidarum*, aliorumque *Imperatorum* ac *Regum Germaniae* monogrammata:

5. Karoli M. ex MABILL. Tab. 24. dipl. 1.

6. Hlu-

6. Hludouuici I. Pii, ex MABILL. Tab. 26.
7. Pippini, Aquitaniae Regis, ex MABILL. Tab. 29. dipl. I.
8. Hlotarii I. Imperatoris, ex MABILL. Tab. 30.
9. Karoli II. Calui, ex MABILL. Tab. 31. dipl. I.
10. Ottonis I. M. ex BARINGII praefat. ad clauem diplomat. p. 19. §. 13.
11. Ottonis II. regium, ex autographo.
12. Ottonis II. imperiale
13. Ottonis III. imperiale
14. Heinrici II. regium
15. Chuonradi II. regium
16. Chuonradi II. imperiale
17. Herimanni regium
18. Friderici I. imperiale
} ex BAVDISII tabula aenea.
19. Wilhelmi regium, ex HEINECCII Antiquitat. Goſlar. L. I. p. 44. item L. III. p. 272.
20. Alberti I. Auſtriaci regium
21. Ludouici V. Bauari regium
22. Eiuſdem imperiale
} ex BAVDISII tabula.
23. Karoli IV. imperiale, ex Hueberi Auſtria ex archiuis Mellicenſibus illuſtrata p. 82. coll. cum tab. BAVDISII, aliiſque exemplis huius monogrammatis.
24. Friderici IV. (III.) imperiale, ex BAVDISII tabula.

III) Regum Galliae monogrammata, *A*) ante Capetios:

25. Odonis, Regis Galliae, ex MABILL. Tab. 34. dipl. II.
26. Rodulfi, ex MABILL. Tab. 36. dipl. I.
27. Ludouici Tranſmarini, ex MABILL. Tab. 36. dipl. II.
28. Lotharii, ex MABILL. Tab. 37. dipl. I.
29. Eiuſdem, ex MABILL. Tab. 37. dipl. II.

B) Capetiorum:

30. Hugonis Capeti, ex MABILL. Tab. 38. dipl. I.
31. Hugonis eiuſdem
32. Roberti
} *Nouveau Traité de Diplomatique* in Tab. 68.
33. Roberti eiuſdem, ex MABILL. Tab. 38. dipl. II.
34. Eiuſdem, ex MABILL. Tab. 39. dipl. I.

Hh   35. Eiuſ-

Digitized by Google

35. Eiuſdem, ex *Perardo*, in CANGII Gloſſario ſ. v. *monogramma.*
36. Eiuſdem, ex Tabulario Corbeienſi, in CANGII Gloſſ. l. c.
37. Henrici I. ex *Chiffletio* in Trenorchio, in CANGII Gloſſ.
38. Eiuſdem, ex MABILL. Tab. 39. dipl. II.
39. Philippi I. ex *Chiffletio* in Trenorchio, in CANGII Gloſſ.
40. Eiuſdem, ex *Chiffletio*, *Biblioth. Cluniac.* & *Spicil. Acheriano*, in CANGII Gloſſ.
41. Eiuſdem, ex MABILL. Tab. 40.
42. Ludouici VII. ex MABILL. Tab. 42.
43. Ludouici IX. ex MABILL. Tab. 44. dipl. I.
44. Eiuſdem, ex MABILL. Tab. 44. dipl. II.
45. Philippi IV. ex Tabulario regio, in CANGII Gloſſario ſ. v. *monogramma.*

IV) Regum aliorum monogrammata:

46. Karolomanni, Regis Italiae, ex diplomate, A. 878. dato, apud MVRATOR. in Antiquit. medii aeui T. I. p. 927.
47. Eiuſdem Karolomanni, ex dipl. A. 878. ſeu potius A. 879. dato, ap. MVRATOR. l. c. T. I. p. 929.
48. Lantberti, Italiae Regis & Imperatoris, ex dipl. A. 895. dato, ap. MVRATOR. l. c. T. I. p. 437.
49. Eiuſdem, ex dipl. A. 892. dato, ap. *eumd.* T. I. p. 287.
50. Eiuſdem, ex dipl. A. 899. ſiue 898. dato, ap. *eumd.* T. III. p. 59.
51. Ardoini, Regis Italiae, ex Tabulario Epiſcopat. Comenſis, in CANGII Gloſſario, ſ. v. *monogramma.*
52. Boſonis, Regis Prouinciae, ex Tabul. Eccleſiae Viennenſis, in CANGII Gloſſario.
53. Ludouici, Regis Prouinciae, Rodulfi Regis ex Ermengarda filii, ex Tabul. Eccleſiae Gratianopol. in CANGII Gloſſario.
54. Rudolfi II. Regis Burgundiae vtriuſque, ex Biblioth. Cluniac. in CANGII Gloſſario, vbi vero Conrado tribuitur.
55. Conradi, Regis vtriuſque Burgundiae, ex Tabul. Eccleſ. Viennenſis, in CANGII Gloſſario.
56. Alphonſi IX. Hiſpaniae Regis, ex dipl. A. 1156. dato, in MABILL. Tab. 45.
57. Ferdinandi III. Hiſpaniae Regis, ex dipl. A. 1230. dato in *Nouveau Traité de Diplomatiq.* Tab. 71. num. 4.

V) Prin-

Digitized by Google

V) Principum monogrammata:

58. Iordanis I. Principis Capuani, ex diplom. A. 1078. dato, in MVRATORII antiqu. medii aeui T. III. p. 107.
59. Richardi II. Principis Capuani, ex diplomate anni incerti, in MVRATOR. l. c. T. III. p. 111.
60. Rabodonis, Marchionis Tuſciae, ex diplom. A. 1117. dato, ap. MVRATOR. T. I. p. 315.
61. Mathildis, magnae Comitiſſae, ex dipl. A. 1102. dato, ap. MVRATOR. T. VI. p. 71.

VI) Comitum ac Nobilium monogrammata:

62. Roberti Comitis, ex dipl. A. 1094. dato, in MVRATOR. T. III. p. 107.
63. Robberti, nobilis viri, Limeſſani caſtri domini, ex diplom. Ao. 1109. dato, ap. MVRATOR. T. III. p. 109.
64. Luitfridi Comitis, ex dipl. A. 903. dato, in ECCARDI Origin. Habſburgo-Auſtriacis ex *Guillimanno*, p. 144.

VII) Magiſtratuum monogrammata:

65. Adriani, Conſulis Romani, ex dipl. A. 934. dato, ap. MVRATOR. T. III. p. 240.

VIII) Notariorum monogrammata:

* *Nicolai* monogramma vid. ſupra §. 243. p. 166.

IX) Pontificum Romanorum monogrammata:

66. Adriani I.
67. Paſchalis I.
68. Nicolai I.
69. Xiſti III.
70. Leonis III.
71. Leonis III. aliud

} ex *Nicolai Alemanni* libro de Lateranenſibus Parietinis Cap. III. ap. CANGIVM in Gloſſario ſ. v. *monogramma*.

72. Silueſtri II. ex dipl. A. 1001. dato, ap. MVRATOR. T. V. p. 991.
73. Leonis IX.
74. Eiuſdem

} ex bulla A. 1049. data, in SCHANNATI Vindiciis Tab. II. dipl. 1.

 X) Epiſco-

X) Epiſcoporum monogrammata:

75. Gualterii, Archiepiſcopi Rauennatenſis, ex dipl. A. 1141. dato, ap. MVRATOR. T. V. p. 159.

76. Hugonis II. Epiſcopi Nouiodunenſis (Nevers), ex dipl. A. 1031. dato, in GVY COQVILLE Hiſtoire du pays & duché de Nivernois (Paris 1612. 4.), p. 61.

77. Ioannis, Triuentinae ſedis Epiſcopi, ex dipl. A. 1109. dato, ap. MVRATOR. T. III. p. 109.

XI) Abbatum monogrammata:

78. Martini Abbatis circ. A. 1046. ap. MVRATOR. T. III. p. 765.

XII) Monaſteriorum monogrammata:

79. Erkenberti, Corbeienſis Abbatis, qui S. Viti martyris, Abbatiae ſuae patroni nomen monogrammatis loco in dipl. A. 1120. dato, vſurpauit, ap. FALCKIVM in Cod. Tradition. Corbeienſ. p. 215. item p. 58.

§. 293.

De Meroueadum monogrammatibus.

Meroueadum rara monogrammata ſunt, neque tamen omnino nulla. Ac in iis quidem, qui monogrammata adhibuerunt, a MABILLONIO commemorantur *Chlodouei* duo, *ſecundus* & *tertius*, amborumque matres *Baltechildis* (Nantechildis) & *Chrodechildis* Reginae, quibus alio loco etiam *Chlotarium II.* adiunxit, vid. ſupra §. 279. p. 216. Inter quatuor Meroueadum monogrammata, in Tab. noſtra VIII. num. 1-4. exhibita, primum titulare eſt, reliqua vero tantum nominalia ſunt. Ex primo, quo Chlodoueus Iunior in diplomate, A. 653. dato, vſus eſt, dilucide patet, vſum *monogrammatum titularium* antiquiſſimum eſſe, & ad ipſa adeo Meroueadum tempora referendum. Lapſus eſt in eo explicando vir beatiſſimus, MABILLONIVS, dum illud *Sigeberto*, neſcio cui, tribuebat. Nobiliſſimi auctores noui operis diplomatici (*Nouveau Traitè de Diplom.* T. III. p. 553.) veſtigia vocum: *Cldovig* ſeu *Cldoviqs* (h. e. Chlodouius ſ. Chlodouicus) *Rex inluſter*, vel etiam *Ludouius Francorum Rex*, in eo ſe deprehendere dixerunt. Ego quidem illud pro monogrammate literali quadriformi, cuius litera fundamentalis

mentalis H eſt, habeo, eoque non niſi duo vocabula: *Chlodouius Rex* contineri puto. Alterum vero quod *eiuſdem* Regis eſt (num. 2.), item monogramma *Nantechildae* Reginae (num. 3.) inter nominalia, eaque manca ſ. mutila referri debere, nemo eſt, qui non videat. Quartum denique, quo Chlotarius II. vtebatur (num. 4.) nomen *Chlotarius* exprimit, ideoque nominale tantum, ſed conſummatum eſt.

§. 294.

De Imperatorum ac Regum Germanicorum monogrammatibus, & quidem 1) de quatuor illorum epochis.

Qui primus Carolidarum ſtirpi dignitatem regiam intulit, *Pipinus Breuis*, eiuſque filius alter *Carolomannus* a monogrammatibus, vt ſupra (§. 279. p. 216.) dictum eſt, abſtinuerunt. Pari modo etiam *liberi regii*, Carolo M. regnante, non monogrammatibus, ſed eorum loco crucibus tantum vſi fuerunt, id quod ex hac ſubſcriptione diplomatis Giſelae, Caroli M. ſororis, A. 791. dati, ſatis cognoſcitur: *Signum † Ghyſilae nobiliſſima filia Pippini Regis, qui hanc donatione fieri rogaui. Signum † Caroli nobiliſſimi filii domni Caroli praecellentiſſimi Regis. Signum † Pippini nobiliſſimi filii domni Caroli praecellentiſſimi Regis. Signum † Chlodoici nobiliſſimi filii domni Caroli praecellentiſſimi Regis.* Vid. MABILLONII Tab. 24. dipl. II. Ipſe tamen *Carolus M.* perpetuum monogrammatis vſum in diplomata induxit, quem morem omnes Imperatores Regeſque Germanici ab hoc inde tempore vſque ad *Conradi III.* obitum conſtanter obſeruarunt. Atque ex continua hac monogrammatum ſerie (ab A. 771 vſque A. 1152.) *prima* eorum *epocha* exiſtit. In *altera epocha*, quae a *Friderico I.* ad exceſſum vſque *Caroli IV.* (ab A. 1152-1378.) decurrit, monogrammatum vſus non quidem nullus, at arbitrarius tamen fuit. Contra in *tertia epocha*, quam *Wenceſlai*, *Sigismundi* & *Alberti II.* principatus (ab A. 1378-1439.) conſtituit, monogrammata prorſus ceſſarunt. Inſtaurauit quidem eorum vſum *Fridericus IV.* ſiue *III.* vt ab aliis vocatur (ab A. 1440-1493.), cuius monogrammatum ſex circiter exempla in lucem prolata ſunt: at non inuenit in ſucceſſoribus, qui eum hac in re imitarentur, niſi quod eius filius, *Maximilianus I.* (ab A. 1493-1519.) tam in nummis, quam in diplomatibus, quamquam in his tam raro, vt, praeter *Zylleſianam*,

Digitized by Google

nullum aliud exſtare putent, monogrammatibus vſus fuerit: vt itaque tota *epocha quarta* amborum Imperatorum Friderici IV. ſ. III. & Maximiliani I. regimine contineatur.

(*) Vid. BAVDISII Praeparat. ad analyſ. monogr. §. XXVII - XXX coll. cum ipſa analyſi p. 9. not. *), item OELRICHSII Comment. de ſtampilla diplomatica p. 13. not. 37. Add. b. KOELERI *Hiſtoriſche Müntzbeluſtigung* T. XII. p. 184. vbi nummus quidam Maximiliani I. monogrammate inſignitus, explicatur.

§. 295.

2) *De illorum diuiſione a) in nominalia, titularia & mixta.*

Diuiſimus ſupra (§. 275.) monogrammata in *nominalia*, *titularia*, *verbalia* & *mixta*. In Imperatorum ac Regum noſtrorum monogrammatibus verbale nullum, at duo tamen mixta, *Wilhelmi* ſcilicet Regis (num. 19), & *Friderici IV.* (*III.*) Imperatoris (num. 24.), cernere mihi licuit: in Wilhelmino nempe inſcriptio quaedam orbicularis, in Fridericiano autem quinque ſiglae illae in vulgus notae A, E, I, O, V, (hoc eſt, ipſo Imperatore interprete, *Auſtriae Eſt Imperare Orbi Vniuerſo*) occurrunt. Reliqua Principum noſtrorum monogrammata vel nominalia ſunt, vel titularia. Ac *titularium* quidem *originem* etſi BAVDISIVS, V. C. in Praeparat. ad analyſ. monogramm. §. XII. p. 12. ad Imperatoris *Ottonis II.* tempora, h. e. ad an. 973. reiecit: quoniam tamen iam *Meroueadum* aetate, vt in ſuperioribus (§. 293.) dictum eſt, titularium vſus haud incognitus fuit, & *Carolidarum* etiam aliorumque Imperatorum ac Regum quorumdum, Ottone II. antiquiorum, vt *Caroli M.*, *Odonis* Galliae Regis (num. 25.), *Ottonis M.* cet. monogrammata titularia ex diplomatibus haud contemnendis afferri poſſunt; intelligitur, Ottonem II. Imperatorem non primum quidem huius generis monogrammatum auctorem; eum tamen fuiſſe, a quo *continua* eorum *ſeries* in Imperio Romano-Germanico initium ceperit. Quod itaque ſupra (§. 279.) de Carolo M. diximus, eum non auctorem monogrammatum, ſed propagatorem fuiſſe; id etiam de Ottone II, ſi de origine titularium monogrammatum ſpeciatim quaeritur, dicendum putamus.

Digitized by Google

§. 296.

b) In linearia & literalia, cet.

Inter Imperatores Regeſque Germanicos vſi ſunt monogrammatibus

I. *linearibus*

1. cruciformibus

a. ſimplicibus: *Carolus M.* ceterique *Carolidae cognomines*, porro *Arnolfus*, *Chuonradus I.* ac denique (*) *Ottones I. II* & *III.* in monogrammatibus nominalibus (num. 5. 9. 10. 11.).

(*) Cel. BAVDISIVS in Praepar. ad analyſ. monogr. §. IX. p. 11. Ottonum monogrammata, tam nominalia, quam titularia, ad literalia retulit, ex iiſque ſingulare genus literalium fecit, quae *Ottonianorum* nomine appellauerat, vt a *Ludouicianis* diſtingui poſſent. Diuiſit nempe monogrammata literalia in *Ludouiciana* & *Ottoniana*. Illa vocauit, quorum litera fundamentalis ex nomine proprio, ſaltem ex titulo Principis eſt depromta, cuiuſmodi Ludouici Pii monogramma primum fuit (vid. tab. noſtr. VIII. num. 6): haec vero, quorum baſis eſt litera aſcititia (H), neque ex nomine, neque ex titulo petita, cuius generis monogramma Ottoni M. tribuit (vid. tab. noſtr. VIII. num. 11 - 13.). Ego vero, partim illa figura, quae in tab. cit. num. 10. exhibetur, partim aliis rationibus inductus, nominalia Ottonum quaecumque (num. 10. ſq.) ad linearia cruciformia refero, quia ſcilicet ita conſtructa videntur, vt literae O & T extremis linearum, crucem efficientium, adhaereant; titularia autem Ottonum (num. 12. ſq.) mihi literalia quadriformia, eaque duplicia copulata ſunt: habeo enim duplex T pro literis fundamentalibus, linea quadam tranſuerſa, tamquam copula, inter ſe coniunctis.

b. compoſitis: *Albertus I.* & *Carolus IV.* (num. 20 & 23.).

2. quadriformibus ſ. quadratis: ſolus *Ludouicus V. Bauarus* (num. 21. ſq.).

3. circularibus: ſolus *Wilhelmus* (num. 19.).

II. *literalibus*, iiſque tantum quadriformibus, habentibus pro litera fundamentali

1. H: *Hludouicus I.* ceterique *Carolidae cognomines* (num. 6.), porro *Hlotarius I.* (num. 8.), *Heinrici I. II.* (num. 14.), *III. IV. V.* item *CHuonradus II.* (num. 15. ſq.), *Herimannus* (num. 17.), *LotHarius II.* & *Fridericus IV.* ſ. *III. Maximiliani I.* parens (num. 24.).

2. duplex T copulatum: *Ottones I. II. III.* in titularibus (num. 12. ſq.).

3. N:

3. N: *CoNradus III. Fridericus I.* (num. 18), *Henricus VI. Philippus, Otto IV. Fridericus II. HeNricus VII.* (Friderici II. Imp. filius), *Wilhelmus*, ſi ſcil. monogramma non eſt circulis incluſum (num. 19.), *Rudolphus I. Fridericus III. Pulcher.*

(*) Quae hoc §. dicta ſunt, de *ſtructura* monogrammatum, ſub Principe aliquo prae ceteris *vſitata* & quaſi *dominante*, intelligi volo. Poſſunt enim alia eiuſdem Principis monogrammata ab hac ſollemniori forma recedere, & genuina nihilominus eſſe. Vid. ſupra (§. 290. num. 4.)

§. 297.
c) *In regia & imperialia.*

Bene recteque BAVDISIVS, in Praeparat. ad analyſ. monogr. §. V. p. 8. Principum noſtrorum monogrammata in *regia* & *imperialia* diuiſit. Illa nempe dixit, quae Regibus noſtris vel nondum, vel numquam etiam imperiali diademate ornatis; haec vero, quae iiſdem Imperatoribus coronatis in vſu fuerunt. Atque haec diuiſio ex eo potiſſimum tempore, quo *Otto II.* Imperator perpetuum monogrammatum titularium vſum in diplomata introduxit (§. 295.), locum habet. Nam praeter *Ottonem II*, etiam *Otto III, Henricus II, Conradus II*, (num. 15. ſq.) *Henrici III, IV, V, Lotharius II, Fridericus I* & *II*, & *Ludouicus V. Bauarus* (num. 21. ſq.) regia monogrammata ab imperialibus certis quibuſdam characteribus titulisque diſtinxerunt.

§. 298.
3) *Enodatio ſingulorum monogrammatum tum regiorum, tum imperialium inde ab Ottone II. Imp.*

Ante *Ottonem II.* Imperatorem pleraque omnia Imperatorum ac Regum noſtrorum monogrammata *nominalia* ſunt: Otto autem II, poſtquam A. 974. ſolus ad Imperium acceſſit, *titularium* vſum perpetuum introduxit, ipſe etiam antea, quum adhuc Rex Germaniae & patris in imperio conſors eſſet, nominali tantum contentus (§. 295.). Vt tirones habeant, in quo exerceantur, placet hoc loco, quae ſingulis Principum noſtrorum monogrammatibus inde ab Ottonis II. temporibus contineantur, paucis indicare.

Ottonis II. Imperiale: Otto *Imperator Auguſtus* (prima vice).

Otto-

Ottonis III. 1) Regium: *a*) nominale: Otto.
b) titulare: Otto *Rex* (Rex prima vice).
——— 2) Imperiale: Otto Imperator Auguſtus (nihil noui).
Henrici II. 1) Regium: Heinricus Rex (nihil noui).
——— 2) Imperiale: Heinricus *Romanorum* (prima vice) Impetor Auguſtus.
Conradi II. 1) Regium: Chuonradus Rex (nihil noui).
——— 2) Imperiale: Chuonradus Romanorum Imperator Auguſtus (nihil noui).
Henrici III. 1) Regium primum: Heinric Rex.
——— ——— ſecundum: Heinricus *Dei gra*, hoc eſt, *gratia* (prima vice) Rex.
——— 2) Imperiale: Heinricus *Dei gra*, ſ. gratia Romanorum Imperator Auguſtus.
Heinrici IV. 1) Regium: Heinricus *Quartus* (prima vice numerus additus) Dei gra Rex.
——— 2) Imperiale: Heinricus *Tertius* (qua Imperator) Dei gra Romanorum Imperator Auguſtus.
Hermanni, Anti-Caeſaris: Herimann Dei gratia Rex.
Henrici V. 1) Regium: Heinricus Dei gra Quintus *Romanorum* (prima vice in regiis monogrammatibus) Rex.
——— 2) Imperiale: Heinricus Dei gra Quartus Romanorum Imperator Auguſtus.
Lotharii II. 1) Regium: Lotharius Tercius Dei gra Romanorum Rex.
——— 2) Imperiale: Lotharius Tercius Dei gra Romanorum Imperator Auguſtus.
Conradi III. Regium: Cunradus Dei gra Romanorum Rex.
Friderici I. 1) Regium: Fredericus Dei gra Romanorum Rex.
——— 2) Imperiale: Fredericus Dei gra Romanorum Imperator Auguſtus.
Henrici VI. Imperiale: Henricus Dei gra Romanorum Imperator *ſemper* (prima vice) Auguſtus.
Philippi Regium: Philippus Dei gracia Romanorum Rex *ſemper Auguſtus* (prima vice in regiis).
Ottonis IV. Regium: Otto Quartus Dei gra Romanorum Rex Semper Auguſtus.

Friderici II. 1) Regium: Fridericus (ſecundus) Dei gra Romanorum Rex ſemper Auguſtus, *Hieruſalemi* (Iheruſalem) *& Siciliae Rex* (prima vice terrarum hereditariarum tituli adiecti).

——— 2) Imperiale: Fridericus (ſecundus) Dei gra Romanorum Imperator ſemper Auguſtus, Hieruſalem & Siciliae Rex.

Henrici VII. (Friderici II. Imp. filii) Regium: Henricus ſeptimus Dei gratia Romanorum Rex ſemper Auguſtus.

Wilhelmi Regium: Willelmus Dei gratia Romanorum Rex ſemper Auguſtus. Acceſſit *inſcriptio marginalis:* Spes mea dominus a iuventute mea, cet.

Rudolphi Habſburgici Regium: Rudolphus Dei gra Romanorum Rex ſemper Auguſtus.

Alberti I. Regium: Albertus Dei gratia Romanorum Rex ſemper Auguſtus.

Friderici III. Pulchri ſ. Auſtriaci Regium: Fridericus Dei gratia Romanorum Rex ſemper Auguſtus.

Ludouici V. Bauari 1) Regium: Ludouicus Dei gratia Romanorum Rex.

——— 2) Imperiale: Ludouicus Dei gratia Romanorum Imperator ſemper Auguſtus.

Caroli IV. Imperiale: Karolus Dei gratia, Quartus Romanorum Imperator ſemper Auguſtus, *Boemie Rex.*

Friderici IV. Imperiale: Fridericus Dei gratia Romanorum Imperator ſemper Auguſtus, *Hungariae, Dalmatiae, Croatiae Rex.* Inſertae praeterea ſunt quinque literae ſymbolicae: A. E. I. O. V. de quarum ſignificatione LAMBECIVS duodequadraginta aliorum explicationes, & eas quidem omnes falſas, pleraſque ineptas etiam, attulit. Ipſe Imperator Fridericus IV. has literas in vtraque lingua ita interpretatus eſt:

Auſtriae Eſt Imperare Orbi Vniuerſo.
Alles Erdreich Iſt Oeſtreich Vnterthan.

Vid. HEINECCIVS de Sigillis p. 110. ſq.

§. 299.

§. 299.

De Imperatorum Conſtantinopolitanorum monogrammatibus.

Imperatores Conſtantinopolitanos monogrammatum vſum haud repudiaſſe, cognoſcimus ex nummis *Marciani* (A. 450-457.), in primiſque *Iuſtini I.* (A. 518-527.) & *Iuſtiniani I.* (A. 527-565.), apud CAROLVM DV FRESNE in Hiſtoria Byzantina, quorum poſteriores *Theodorae* Auguſtae nomen, ad modum monogrammatis exaratum, etiam exprimunt. Eiuſdem deinde *Theodorae* & *Iuſtiniani I.* monogramma ſculptum in Baſilica S. Sophiae cerni, teſtantur PAVLLVS SILENTIARIVS in eius deſcriptione L. II. v. 516. & CANGIVS in comment. in eamd. deſcript. p. 583. Neque hoc obſcurum eſt, in ſigillis etiam Imperatorum orientalium, praeſertim ſaec. VII. monogrammata fuiſſe exhibita. An vero etiam *diplomatica monogrammata*, praeter haec, quae diximus, nummaria, parietaria & ſphragiſtica, Conſtantinopoli in vſu fuerint, haud inutilis quaeſtio eſt. Sunt quidem, qui ex PROCOPII Hiſtoria arcana concludere volunt, *Iuſtinum I.* monogrammate ſubſcriptionis loco vſum eſſe: ſed quam lubrica haec concludendi ratio ſit, iam in ſuperioribus (§. 279.) obſeruatum eſt. Auctores noui operis diplomatici & Iuſtino I. & aliis poſt eum Imperatoribus, monogrammatis vſum tribuere non dubitant: ſed rationes, quibus inducti, hoc ſtatuebant, non adiunxerunt. Id certe exploratum habemus, Imperatores orientales, ſi quando monogrammatibus vſi fuerint, ab eorum vſu exeunte ſaeculo XI. abſtinuiſſe: nam ex hoc tempore μηνολογεῖν, hoc eſt, menſem & indictionem abſque vlla alia ſubſcriptione vel nominis, vel monogrammatis, propria manu diplomatibus ſubiicere, coeperunt.

(*) Vid. OELRICHSII Comment. de ſtampilla diplomatica §. VIII. not. 28. p. 8. & *Nouveau Traité de Diplom.* T. IV. p. 750.

§. 300.

De Regum Galliae monogrammatibus, & quidem 1) de illorum tribus epochis.

Monogrammata *Galliae Regum* ad *tres epochas* reduci poſſunt. In *prima epocha*, quae ab antiquiſſimis inde *Meroueadum* temporibus ad

Digitized by Google

Caroli M. principatum (ante A. 771.) decurrit, monogrammatum vſus rarus (§. 293); in *altera*, quam a *Carolo M.* ad *Robertum* (ab A. 771-997.) computamus, perpetuus; in *tertia* denique, hoc eſt, a *Roberto* ad *Philippum IV. Pulchrum* (ab A. 997-1312.), arbitrarius fuit (§. 289.). Quam variam monogrammata fortunam Capetiis regnantibus, hoc eſt, in tertia, quam diximus, epocha, habuerint, liceat mihi MABILLONII, teſtis huius rei locupletiſſimi, verbis commemorare. "Illud vero, „inquit (L. II. c. X. §. 9.), maxime obſeruatione dignum, quod Capetii „a Rotberto Rege, ſed maxime a Philippo I. in ſubſcriptionibus 1) ali„quando ſolum ſignum crucis cum ſigillo ſuo apponunt, abſque mono„grammate & ſolita formula: Signum Philippi etc. (vt in Bibliotheca „Cluniacenſi: † Hoc ſignum Regis Philippi regnantis ſua manu „ſcriptum anno ab Inc Domini MLXXVI.), 2) aliquando haec verba: „Signum Philippi, cum ſola cruce (vt in diplomate Remigiano apud „Marlotum relato, cuius autographum inſpexi), 3) aliquando mono„gramma ſolum abſque ſigno crucis & aliis: qualis eſt ſubſcriptio Rot„berti Regis in diplomate pro Sancti Petri coenobio Catalaunenſi, item„que Heinrici Regis, 4) aliquando denique praeter monogramma, „etiam ſignum crucis & ſolitam formulam adhibent, vti probant exem„pla, quae in ſpecimen ſuo loco adducemus". Idem eodem loco §. 10. "Proferuntur tamen Francorum Regum monogrammata (in CANGII „Gloſſario) a Chlodoueo I. ad Philippum IV. At poſt Sanctum Ludo„uicum († A. 1270.) nullum vidimus in variis Philippi III. aut IV, quae „inſpeximus, autographis monogramma. Verum quia duo eorum „monogrammata ex tabulario regio profert eruditus Cangius in Gloſſa„rio; fortaſſe alicubi authentica exſtant, quae nobis cernere non „licuit. Mirari porro ſubit, in omnibus, quae quidem inſpexerimus, „Ludouici Groſſi (ſ. Craſſi, hoc eſt, Ludouici VI, † 1137.) autogra„phis nullum, niſi vnicum, a nobis repertum monogramma fuiſſe: ſed „aliquando ſolum Regis nomen Cancellarii manu appoſitum: aliquando „cum ſigno crucis a Rege facto, vt in Bibliotheca Cluniacenſi". Quod vltimo loco Mabillonius de Ludouico VI. dixit, non omnino verum eſt, & ab ipſo Mabillonio L. V. ad Tab. 41. retractatum, ita vt pro eo reſcribendum ſit: Rara quidem eſſe Ludouici VI. monogrammata, exſtare tamen aliqua; & poſteriorum etiam Regum vſque ad Ludouicum Sanctum.

§. 301.

Digitized by Google

§. 301.

2) *De illorum diuiſione a) in nominalia & titularia.*

Nullus Galliae Regum, quantum ego quidem ſcio, *verbali* aut *mixto* monogrammate vſus eſt. Pleraque ſunt *nominalia*, pauciſſima *titularia.* Ac titularibus quidem monogrammatibus vſi ſunt in prima epocha *Chlodoueus Iunior* (Tab. VIII. num. 1.) in altera *Odo* & *Hugo* (num. 25 & 31.) in tertia nullus. Neque aliud quidquam, praeter ſolum *Regis* vocabulum, titularibus illatum cernitur. Sed in hoc etiam Galliae Regum monogrammata a monogrammatibus Imperatorum Regumque Germanicorum diſcrepant, quod titularium in Gallia numquam *ſeries continua* fuit, quid? quod vnus idemque Rex nominalia pariter atque titularia indiſcriminatim adhibuit (vid. num. 1 & 2. item num. 30 & 31.).

§. 302.

b) In linearia & literalia.

Quam *varia* interdum *monogrammata* ſub vno eodemque Rege fuerint, exempla monogrammatum, quibus *Hugo* (num. 30. ſq.), *Robertus* (num. 32 - 36.), *Henricus I.* (num. 37. ſq.), *Philippus I.* (num. 39 - 41.), *Ludouicus IX.* (num. 43. ſq.) vſi ſunt, ſatis declarant. In eo tamen omnia Regum Galliae monogrammata conueniunt, quod vel *linearia cruciformia* ſunt, vel *literalia quadriformia.* Vſi autem ſunt, praetermittendo ſcil. tam Meroueadas, quam Carolidas priores,

I. *linearibus cruciformibus,*

1. ſimplicibus: *Odo* (num. 25.), *Carolus Simplex, Rudolfus* (num. 25.), *Ludouicus IV. Tranſmarinus* (num. 27.), *Lotharius* (num. 28. ſq.), *Hugo* (num. 30.), *Robertus* (num. 32 - 34.), *Philippus I.* (num. 40. ſq.).
2. compoſitis: ſolus *Robertus* (num. 36.), qui vero etiam tam cruciformia ſimplicia (num. 32 - 34.), quam quadrata (num. 35.) ſibi adoptauit.

II. *literalibus quadriformibus*, habentibus pro litera fundamentali

1. N: *Pippinus*, Aquitaniae Rex (num. 7.).
2. H: *Hugo* (num. 31.) & *Henricus I.* (num. 37.).
3. B & E copulata: ſolus *Robertus* (num. 35.).

Digitized by Google

4 H & R copulata: *Henricus I.* (num. 38.).
5. P.P. 1) interrupta: *Philippus I.* (num. 39.).
2) copulata; *Philippus II. III. IV.* (num. 45.).
6. L & C. 1) copulata: *Ludouicus VII. & IX.* (num. 42. 44.).
2) interrupta: *Ludouicus VII. VIII. IX.* (num. 43.).

§. 303.

De Regum atque Imperatorum Italiae monogrammatibus.

Percurramus nunc *Regum atque Imperatorum Italiae* monogrammata, quorum ſatis multa exempla, in MVRATORII Antiquitatibus Italiae medii aeui exſtant. Referendi autem huc ſunt:

1. *Karolomannus,* Ludouici Germanici filius natu maximus, Rex Italiae A. 878 † 880. Eius monogrammata literalia quadrata ſunt, duplicis potiſſimum generis, vnum duplex copulatum, literas K & N pro fundamento habens & mutilum ſ. mancum (num. 46), alterum ſimplex, cuius litera fundamentalis M eſt (num. 47.). Formulae indicationis ſunt partim: *Signum* (loc. monogr.) *Karlomanni sereniſſimi Regis*, partim: *Signum* (loc. monogr.) *Karlomanni inuictiſſimi Regis.* Vid. MVRATOR. Antiqu. medii aeui T. V. p. 947. & T. I. p. 927. 929 & 931.
2. *Berengarius I.* Italiae Rex A. 887 † 923. Monogramma eius eſt literale quadratum, idque mutilum ſ. mancum, pro fundamento literam N habens. Vid. in MVRATORII Antiqu. T. I. p. 280. diploma *Berengarii I.* A. 890. datum, cum formula indicationis: *Signum Domni* (loc. monogr.) *Berengarii ſereniſſimi Regis.*
3. *Wido*, Imperator, A. 889 † 896. Monogramma eius lineare cruciforme eſt. Vid. diploma eius, A. 891. datum, cum formula indicationis: *Signum Domni Widonis ſereniſſimi Imperatoris*, in MVRATOR. T. I. p. 85.
4. *Lambertus,* Imperator, A. 890 † 898. Monogrammata eius linearia cruciformia ſunt, mox conſummata (num. 48.), mox mutila ſ. manca (num. 49. ſq.). Formula indicationis eſt: *Signum Lantberti* (loc. monogr.) *Imperatoris Auguſti*, vel crebrior: *Signum Domni* (l. m.) *Lantberti* (item *Landberti* & *Lamberti*) *ſereniſſimi* (*piiſſimi*) *Imperatoris Auguſti.* Vid. eius diplomata, A. 892. 895. 898 & 899.

Digitized by Google

899. data, in MVRATOR. T. I. p. 287. & p. 437. item T. VI. p. 341. & T. III. p. 59.

5. *Ludouicus*, (Prouinciae &) Italiae Rex, A. 900-902. Monogramma literale quadratum, literam H pro fundamento habens, eique quod num. 6. exhibuimus, per omnia ſimile, niſi quod litera S ad imum fulcri ſiniſtri collocata eſt. Formula indicationis: *Signum Domni* (loc. monogr.) *Hludouici glorioſiſſimi Regis.* Diploma A. 900. datum, ap. MVRATOR. T. I. p. 87.

6. *Rudolfus*, Italiae Rex A. 921. Monogramma lineare cruciforme, cum formula indicationis: *Signum manus* (loc. mon.) *Domni Rodulfi ſereniſſimi Regis*, in dipl. A. 922. dato, ap. MVRATOR. T. III. p. 53. In GVY COQVILLE *Hiſtoire du Pays & Duché de Nivernois* (Paris 1612. 4.) p. 54. aliud monogramma huius Regis, a priori paullulum diuerſum, quod diplomati A. 932. dato adiunctum eſt, exhibetur.

7. { *Hugo*, Italiae Rex A. 926. / *Lotharius*, Italiae Rex A. 932 † 949. } Illius monogramma literale quadratum, H pro fundamento habens, hoc lineare cruciforme, ac ſaepe mancum, eſt. Formulae monogrammaticae: *Manibus propriis roborantes de anulo noſtro ſubſcribere annotari* (vel etiam: *annulo noſtro inſigniri*) *iuſſimus. Signa Sereniſſimorum* (loc. monogr.) *Vgonis* (aliàs *Hugonis*) *& Lotharii Regum.* Vid. horum Regum diploma, A. 932. datum, ap. VGHELL. Ital. Sacr. T. I. p. 854. & in ECCARDI Origin. Habſburgo-Auſtr. p. 151. item aliud eorum diploma, A. 945. datum, ap. ECCARD. l. c. p. 154. ſqq. CANGIVS etiam in Gloſſario tria Lotharii monogrammata in aes incidenda curauit.

8. { *Berengarius II.* Italiae Rex, A. 947-961. † 966. / *Adelbertus*, Italiae Rex, A. 950-966. } Illius monogramma literale quadratum triplex eſt, literas B. A. E. pro fundamento habens, mutilum ſemper, interdum abbreuiationis ſignis notatum: huius vero monogramma eſt lineare cruciforme. Formula indicationis: *Signa benigniſſimorum*, alias & ſaepius quidem *ſereniſſimorum*, (loc. monogr.) *Berengarii & Adelberti Regum.* Vid. horum Regum diplomata, A. 952. 960. & 961. data, ap. MVRATOR. T. I. p. 909. & p. 57. item T. V. p. 403.

9. *Ardoi-*

Digitized by Google

9. *Ardoinus* ſ. *Hardoinus*, Italiae Rex, A. 1002 † 1015. Eius monogramma eſt literale quadriforme, H pro fundamento habens (num. 51.), ex CANGII Gloſſario. Solus *Ardoinus* inter Reges atque Imperatores Italiae monogrammate titulari, quantum ego quidem ſcio, vſus eſt. Exprimit illud nempe verba: *Hardoinus Rex*, quamquam litera E non ſatis dilucide expreſſa eſt.

§. 304.

De Regum Lotharingiae, Prouinciae & Burgundiae monogrammatibus.

1. *Zuentebulchus* ſ. *Zuenteboldus*, Lotharingiae Rex, A. 895. † A. 900. Monogrammate vſus eſt lineari cruciformi, cum formulis: *Manu propria firmantes anulique noſtri impreſſione iuſſimus inſigniri. Signum Domni* (loc monogr.) *Zuentebulchi glorioſiſſimi regis.* Vid. eius diploma, A. 896. datum, in MABILLONII Tab. 35. CANGIVS in Gloſſario mutilum exemplum monogrammatis Zuenteboldiani ex Hiſt. Leod. & Broweri Hiſt. Treuir. attulit.
2. *Boſo*, Rex Prouinciae ſiue Burgundiae Ciſiuranae, A. 879. Eius monogramma literale duplex copulatum eſt. Vid. Tab. noſtr. aen. VIII. num. 52.
3. *Ludouicus*, Boſonis filius & ſucceſſor, † A. 923. Eius monogramma (num. 53.) literale duplex copulatum eſt, pro fundamento literas L & C habens.
4. *Hugo*, Comes Arelatenſis, A. 923. Rex Prouinciae ſ. Burgundiae Ciſiuranae, denique A. 926. Rex Italiae. Vid. §. praeced. 303. num. 7.
5. *Rudolfus I.* Rex Burgundiae Tranſiuranae A. 888 †. A. 911.
6. *Rudolfus II.* A. 911. Rex Burgundiae Tranſiuranae, & ab A. 930. pactione cum Hugone inita, Rex vtriuſque Burgundiae ſ. Regni Arelatenſis, † A. 937. Monogramma eius, quod CANGIVS Conrado, de quo ſtatim dicetur, tribuit, lineare cruciforme, idque mutilum eſt, vid. num. 54.
7. *Conradus*, Rex vtriuſque Burgundiae, A. 937-994. Eius monogramma lineare quadratum, idque titulare, vid. num. 55.
8. *Rudolfus III.* vltimus Burgundiae vtriuſque Regum, e Welfonum gente prognatorum, A. 994. † A. 1032.

§. 305.

Digitized by Google

§. 305.

De Regum Hiſpaniae monogrammatibus.

Reges *Hiſpaniae*, poſtquam nomen ſuum per literarum conſequentiam diplomatibus ſubſcribere deſierant, ſingularia ſigna, ad inſtar monogrammatum exarata, eaque initio *quadrata* (num. 56.) cum inſcriptione: *Signum Imperatoris*, mox vero *circularia* (num. 57.) cum duplici epigraphe orbiculari, iis adiungi iuſſerunt. In area circularium ſignorum, quae *rotae* dicebantur, primo crux, deinde arma ſeu inſignia regnorum expreſſa ſunt. Prioris generis eſt illud, quod in tabula (num. 57) aeri incidendum curauimus. Inſcriptio eius interior haec eſt: *Signum Ferrandi* (Ferdinandi III. ab A. 1230-1252.) *Regis Caſtelle & Toleti, Legionis & Gallicie*; exterior autem haec: *Lupus Didaci de Faro Alferiz Domini Regis confirmat. Gonçalvus Roderici maior domus curie Regis confirmat.* Vid. ipſum diploma, A. 1230. datum, in *Nouveau Traité de Diplom.* in Tab. 71. Aliud eiuſdem generis ſignum idque maximi moduli in eiuſdem operis diplomatici Tab. 73. exhibetur. Poſterioris autem generis exempla tria, eaque omnia maximi moduli ibidem, in Tab. 76. exſtant. Ab his rotis ipſa diplomata in lingua Hiſpanica *los privilegios rodados* appellata ſunt. Atque haec ſigna quadrata & circularia ſaeculis potiſſimum XIII. & XIV. in vſu fuerunt. Vid. *Nouveau Traité de Diplom.* T. IV. p. 753. ſq.

§. 306.

De monogrammatibus Principalibus.

Hactenus de imperialibus & regiis monogrammatibus dictum eſt. Iam ſequitur, vt de reliquis monogrammatum generibus, quam fieri poteſt, breuiſſime exponamus. Ac in *principalibus* quidem *monogrammatibus* ea potiſſimum commemoranda ſunt, quibus *Salernitani, Beneuentini,* & *Capuani Principes*, itemque *Marchiones Tuſciae* fuerunt vſi, quorumque permulta exempla in *Muratorii* Antiquitatibus medii aeui exſtant. Monogrammata haec omnia fere linearia cruciformia, eaque nominalia ſunt, praeter monogrammata quaedam Iordanis I. & Richardi II. quorum illa (num. 58.) quadriformia literalia, N pro fundamento habentia, haec cruciformia quidem, at ſimul mixta ſunt (num. 59.).

Digitized by Google

1. *Waimarius*, Salernitanus Princeps & Imperialis Patricius, vid. diploma, A. 899. datum, ap. MVRATOR. T. I. p. 181. Ibidem T. III. p. 107. exhibetur monogramma *Guaimarii* excellentiſſimi Principis Salernitani, incerti anni, cum formula indicationis: *Signum* (loc. monogr.) *Domni Guaimarii excellentiſſimi Principis.*

2. *Landulfus I.* Beneuenti Princeps, qui circ. A. 944. ad hanc dignitatem peruenit, & cui MVRATORIVS T. III. p. 98. ſq. monogramma tribuit cum hac formula indicationis: *Signum Domni* (loc. monogr.) *Landulfi excellentiſſimi Principis.* Eidem Principi tribuenda videntur etiam duo monogrammata, quae MVRATORIVS l. c. p. 99. exhibuit.

3. *Atenolfus* ſ. *Atenulfus*, incertus Princeps Beneuentanus ſ. Capuanus. Eius monogramma vna cum monogrammate *Landolfi* ap. MVRAAOR. T. III. p. 102. exſtat. Formula indicationis haec eſt: *Signum* (locus duorum monogrammatum) *Domnorum noſtrorum Landolfi & Atenolfi glorioſorum Principum.* Atenolfi ſolius monogrammata etiam ibid. T. III. p. 99. & p. 103. exſtant, cum formula: *Signum* (loc. monogr.) *Domni Atenolfi glorioſi* (al. *ſereniſſimi*) *Principis.*

4. *Landenolfus*, Princeps Capuanus. Monogramma eius, quod diplomati, A. 987. dato additum eſt, vid. in MVRATOR. T. V. p. 775.

5. *Laydulfus*, Princeps Capuanus. Monogramma A. 995. ap. MVRATOR. T. III. p. 101. exſtat, item T. V. p. 777.

6. *Paldolfus*, Princeps Capuanus. Monogramma eius, anni 1025. vid. in MVRATOR. T. III. p. 103. item p. 101. Poſteriori loco exſtant etiam duo monogrammata incertorum Principum Beneuentanorum ſ. Capuanorum, cum formula indicationis: *Signum Domni* (loc. monogr.) *Paldolfi, & Signum Domni* (loc. mon.) *Landolfi glorioſiſſ. Principum.*

7. *Pandulfus*, Princeps Capuanus. Monogramma A. 1055. cum formula indicationis: *Signum* (loc. mon.) *Domni Pandolfi Principis*, vid. ap. MVRATOR. T. III. p. 101.

8. *Richardus I.* Princ. Capuanus. vid. eius monogramma A. 1065. in MVRATOR. T. III. p. 103.

9. Ior-

Digitized by Google

9. *Iordanus ſ. Iordanes I.* Princeps & Dux Capuanus. Eius monogrammata duplicis generis ſunt; alia linearia cruciformia, cuiuſmodi ſunt, quae diplomatibus, A. 1070. 1085. 1087. datis, adiuncta ſunt, ap. MVRATOR. T. V. p. 781. T. III. p. 105. T. V. p. 783: alia ſunt literalia quadrata, quorum exemplum, ex dipl. A. 1078. ap. MVRATOR. T. III. p. 107. depromtum, exſtat in Tab. noſtra aen. VIII. num. 58.

10. *Richardus II.* Princeps Capuanorum. Monogrammata eius omnia quidem linearia cruciformia ſunt, ſed in hoc tamen inter ſe diuerſa, quod alia, praeter nomen *Richardus* & notam numeri binarii *II*, etiam literam *F* inuerſam, tamquam ſiglam vocis *Filius* (ſcil. Iordani I.) in imo habent (num. 55.) alia vero non habent. Prioris generis exempla habet MVRATORIVS ad an. 1087. & ad an. incertum, T. V. p. 783. & T. III. p. 111; poſterioris autem ſpecimina *idem* ad an. 1101 & 1103, T. V. p. 779. exhibuit. Formulae indicationis ſunt: 1) *Signum praedictorum* (ſcil. Iordani, & filii eius Richardi) *glorioſorum Principum.* 2) *Signum Domni ſecundi Richardi* (loc. monogr.) *glorioſiſſimi & magnifici Principis.* 3) *Signum Domni ſereniſſimi* (pro *ſereniſſimi* ſine dubio vel auctor, vel typographus ponere debuit *ſecundi*) *Richardi* (loc. monogr.) *glorioſiſſimi & magnifici Principis.* 4) *Signum Domni ſecundi Richardi* (loc. mon.) *ſereniſſimi & magnifici Principis.*

11. *Robertus*, Princeps Capuanus. Eius monogramma, cum formula: *Signum Domini Roberti* (loc. monogr.) *glorioſi Principis Capuae*, MVRATOR. T. I. p. 951. ad an. 1109. exhibuit.

12. *Iordanus II.* & *Robertus II.* Principes Capuani. Horum bina monogrammata in MVRATOR. T. III. p. 105. ad an. 1125. exſtant, cum hac formula: *Signum Domni* (locus prioris monogr.) *Iordani ſecundi Principis Capuani*, & *Roberti* (loc. poſterioris monogr.) *filii eius.*

13. *Mathilda*, magna Comitiſſa, filia Bonifacii, Ducis & Marchionis. Eius monogramma, ſi modo hoc nomine dignum eſt eius ſignum, quod in Tab. noſtra VIII. num. 61. exhibemus, in MVRATOR. T. VI. p. 71. ad an. 1102. exſtat.

14. *Rabodo*, Marchio Tuſciae. Vid. num. 60. quod quidem exemplum ex MVRATOR. T. I. p. 315. ad an. 1117. depromſimus.

Digitized by Google

§. 307.

De Comitum, Nobilium, Magiſtratuum & Notariorum monogrammatibus.

I. Monogrammata *Comitum.* Huius generis duo in Tab. aen. VIII. attulimus, ſcil.

1. Monogramma *Luitfridi* (num. 64.), quod eſt literale duplex interruptum, literas fundamentales L & F habens, cum formula indicationis: *Signum* (loc. monogr.) *illuſtris Comitis & filiorum eius Hunifridi Luitfridi & Hugonis.* Diploma, cui addebatur monogramma, datum eſt A. 903. & publicatum ab ECCARDO in Origin. Habſburgo Auſtr. (ex *Guillimanno*), p. 144.
2. Monogramma *Roberti*, lineare cruciforme, ex dipl. A. 1094. dato, cum formula indicationis: *Rodbertus* (loc. monogr.) *Comes manu propria me ſubſcripſi*, ap. MVRATOR. T. III. p. 107. Eodem loco aliud eiuſdem Comitis monogramma, cum formula: *Signum Domni* (loc. monogr.) *Comitis.* Additi ſunt vocabulo vltimo *Comitis* quinque circelli, crucem referentes, & punctum pro centro habentes.

II. Monogrammata *Nobilium.* Exempli loco (num. 63.) ex MVRAT. T. III. p. 109. allatum eſt monogramma nobilis viri *Robberti*, Limeſſani Caſtri Domini, quod lineare cruciforme idque mixtum eſt; exprimit enim praeter nomen *Rubberti* vocabulum *Signum.* Diploma, cui adiiciebatur, exaratum eſt A. 1109.

III. Monogrammata *Magiſtratuum.* Eorum exemplum eſſe poterit monogramma lineare cruciforme idque mancum Conſulis *Adriani* (num. 65.), qui in diplomate, A. 934. dato, ap. MVRATOR. T. III. p. 240. inter hos teſtes ſubſcriptus eſt:

"Iohanne Subdiaconus & Primicerius Schole Cantorum manu ſua
„*roborauit*, & teſtes ſubſcribendos rogauit.
„Teſtes V R *S B.*
„Sergius S B.
„Iohannes Conſul.
„Rodulphus Conſul.
„(loc. monogr.) Conſul.
„Adrianus Scriniarius & Tabellio vrbis Romae compleuit & abſoluit."

IV. Mono-

IV. Monogrammata *Notariorum.* Huius generis eſt monogramma *Nicolai*, quod ſupra p. 166. attulimus.

---

§. 308.

De Pontificum Romanorum monogrammatibus.

Explicatis his, quae ad monogrammata *perſonarum ciuilium* ſ. *politicarum* pertinent, ſequitur, vt de monogrammatibus *perſonarum ſacrarum* ſ. *eccleſiaſticarum*, hoc eſt, Pontificum Romanorum, Epiſcoporum, Abbatum, Monachorum &c. breuiter agamus (§. 272.). Ac *pontificalium* quidem monogrammatum duo genera in Tab. noſtra VIII. num. 69 - 74 allata ſunt, *parietaria* nempe & *diplomatica*.

I. *Parietaria*, hoc eſt, ex aedibus ſacris, non ex diplomatibus depromta monogrammata, pontificalium omnium antiquiſſima ſunt. Attulimus huius generis tria, ſcil.

1. *Xiſti* (*Sixti*) *III.* (ab A. 431 - 440.), literale cruciforme Andreanum, idque titulare, immo mixtum, exprimens 1) monogramma Chriſti ☧, 2) ſiglam nominis *Xiſtus*, 3) titulum *Papa* (num. 69.).

2. *Leonis III.* (ab A. 795 - 816.), literale cruciforme Andreanum, idque mixtum exprimens 1) monogramma Chriſti & 2) nomen *Leo* (num. 70.)

3. *Leonis III.* aliud, nempe lineare cruciforme, idque mixtum, exprimens 1) monogramma Chriſti, 2) nomen *Leo*, 3) titulum *Papa* (num 71.).

(*) Plura huius generis monogrammata in CANGII Gloſſario ex *Nicolai Alemanni* libro de Lateranenſibus Parietinis Cap. III. allata ſunt.

II. *Diplomatica* Pontificum Romanorum monogrammata in tres potiſſimum formas ſ. ſpecies diſpertiri poſſunt, cuiuſmodi ſunt

1. *titularia*, omnium rariſſima. Exemplo eſſe poterit monogramma *Silueſtri II.* (A. 999 - 1003.) literale quadratum, pro fundamento literam M habens, &, quantum mihi quidem videtur, praeter nomen, integrum titulum, qui ei in ipſo diplomate tribuitur, hoc eſt, verba: *Silueſter ſervus ſeruorum Dei Apoſtolicae Sedis Epiſcopus*, aut certe alia his ſimilia, exprimens. Vid. Tab. noſtr. VIII. num. 72. Formulae monogrammaticae ſunt: 1) *Manu noſtra ſubter firmauimus & noſtro ſigillo ſignauimus.* 2) *Silueſter ......*

Digitized by Google

Epiſcopus (loc. monogr.)...... *& Sanctae Mariae Virginis Dei Genitricis manu propria corroborauimus.* Diploma hoc, A. 1001. datum, quod ideo etiam notatu dignum eſt, quod monogrammati Pontificis Romani ſimul monogramma Ottonis III. Imperatoris ſubiectum fuit, exſtat in MVRATORII Antiquit. medii aeui T. V. p. 991.

2. *verbalia*, quae verba: *Bene Valete*, monogrammate literali quadrato, eoque coarctato, tres literas B A E pro fundamentalibus habente, exprimunt. Exemplum habes in Tab. noſtra VIII. num. 74. ex SCHANNATI Vindic. Tab. II. num. 1. depromtum. Bulla *Leonis IX.* (ab A. 1049 - 1055.), cui hoc monogramma adiunctum eſt, data fuit anno primo (A. 1049.) huius Pontificis, qui, quod notabile eſt, hoc monogrammatum genus primus introduxit: nam eius praedeceſſores vocabula *Bene Valete* literis maiuſculis ſine coarctatione bullis ſuis adſcribenda curarunt, id quod ex bullis *Benedicti III.* (ab A. 855 - 858), *Nicolai I.* (ab A. 858 - 867.), & *Iohannis XIII.* (ab A. 965 - 972.), ap. MABILLON. in Tab. 48 - 50. item ex bullis *Benedicti IX.* (ab A. 1033 - 1044.) & *Clementis II.* (ab A. 1046 - 1048.), in SCHANNATI Vindic. Tab. I. num. 1 & 2. ſatis dilucide cognoſcitur. *Leonis IX.* ſucceſſores verba *Bene Valete* pariter ad modum monogrammatis coarctati exhibuerunt, vt patet ex bullis *Alexandri II.* (ab A. 1061 - 1073.), in SCHANNATI Vindic. Tab. II. num. 2. *Paſchalis II.* (ab A. 1099 - 1118.), in MABILLONII Tab. 51. num. 1. *Innocentii II.* (ab A. 1130 - 1143.), in HEINECCII Antiqu. Goſlarienſ. p. 143. & *Adriani IV.* (ab A. 1154 - 1159.), ap. HEINECC. l. c. p. 153.

3. *mixta.* Refero huc *orbiculos*, quos dicunt, *Pontificales*, perpetuos illos verbalium monogrammatum, de quibus modo dictum eſt, comites. Horum orbiculorum, vt verbalium monogrammatum, auctor eſt *Leo IX.* cuius orbiculus (num. 73.), ex SCHANNATI Vindic. Tab. II. num. 1. depromtus, exprimit 1) crucem, monogrammatis fundamentum interius, 2) nomen & titulum, *LEO. P.* (Papa), quae quatuor literae quatuor crucis angulis inſertae ſunt, 3) duplicem circulum, monogrammatis exterius fundamentum, cum epigraphe orbiculari: *Dni* (Domini) *Mia* (miſericordia) *plena e* (eſt) *tra* (terra). Eiuſmodi orbiculis etiam *Leonis IX.* ſucceſſores

vſi

Digitized by Google

vſi ſunt, niſi quod inde ab *Vrbani II.* († 1099.) temporibus, praeter nomen & ſententiam ſuam, etiam *Petri* & *Paulli* nomina orbiculorum areae indiderint. Vid. ſpecimina in MABILLONII Tab. 50. ſq. SCHANNATI Vindic. Tab. II. & in HEINECCII Antiquit. Goſlar. p. 143 & 153. Conf. etiam MABILLON. L. II. c. X. §. 14. item c. XXII. §. 11.

(*) Ad ea, quae de verbalibus & mixtis Pontificum Romanorum monogrammatibus dicta ſunt, pertinent quoque illa, quae *auctor ἀνώνυμος ſyntagmatis dictandi*, qui ſaec. XI. vel XII. viuebat, hunc in modum pronuntiauit: *Habent autem priuilegia* (Paparum) — *monogramma in fine huiuſmodi B-E, quod eſt Bene Valete.* — *Conſueuerunt praeterea in extremo margine priuilegii quoſdam inſignire orbiculos, Antiſtitis nomen, & pauca quaelibet diuina verba continentes in hunc modum.* Vid. ſupra p. 26.

§. 309.

De Epiſcoporum, Abbatum & Monaſteriorum monogrammatibus.

Epiſcopos etiam pariter, atque *Abbates* tam ſuo, quam *monaſteriorum* ſuorum nomine, monogrammatibus vſos eſſe, nemo, qui diplomata eorum verſauit, facile ignorauerit. MABILLONIVS certe, locupletiſſimus huius rei teſtis, vtrumque monogrammatum genus ſibi obuium fuiſſe, his verbis, L. II. c. XXII. §. 10. teſtatur: "In priuatis „chartis item *Epiſcopi* eodem fere modo (ſicut in literis ſynodicis) „nomina ſua apponebant, aut certe apponi curabant, vel eorum loco „*nominis ſui monogramma*, quale habetur *Walteri, Epiſcopi Cabillonenſis*, apud Perardum & Chiffletium: *Ruotperti Mettenſis* & *Adalberonis*, item *Mettenſis* pro Sancti Arnulfi: & *Rotgeri Catalaunenſis* pro „Sancti Petri monaſteriis in eorum archiuis. Sed & *Abbates* quandoque „monogrammate vtebantur, vt *Nicolaus, Abbas Corbeienſis*, in charta „anni MCLVII". Ego vero ne ἀσύμβολος ab hoc loco diſcederem, huius etiam generis exempla aliquot in Tab. VIII. num. 75 - 79. aeri incidenda curaui, quae paucis explicanda ſunt.

1. *Gualterii*, Archiepiſcopi Rauennatenſis, monogramma (num. 75.) literale quadriforme, idque titulare eſt, pro fundamento literam N habens. Exprimit 1) nomen *Gualterius* & 2) titulum *Rauennatenſis Eps* ſ. *Archieps* (Epiſcopus ſ. Archiepiſcopus), vel etiam

Praeſul

Praeſul Rauennas. Diploma ipſum, ad quod pertinet monogramma hoc A. 1141. datum, & a MVRATOR. in Antiqu. medii aeui T. V. p. 159. publicatum eſt. In clauſula diplomatis ante ſubſcriptiones ipſe Gualterius de ſe profitetur: "Ego Gualterius Archiepiſco-„pus hanc noticiam confirmans, *quia manu propria non potui, ſub-„ſcribi mea vice precepi*".

2. *Hugonis II.* Epiſcopi Nouiodunenſis, monogramma (num. 76.) lineare cruciforme eſt, idque titulare, exprimens: *Eps* (Epiſcopus) *Hugo*. Vid. diploma, A. 1031. datum, in GVY COQVILLE *Hiſtoire du Pays & Duché de Nivernois* (Paris 1612. 4.) p. 61.

3. *Iohannis*, Triuentinae Sedis Epiſcopi, monogramma (num. 77.) lineare cruciforme, idque mixtum eſt, exprimens 1) vocem Signum, 2) nomen *Ioannis*, 3) titulum *Epi* (Epiſcopi). Vid. diploma, A. 1109. datum, in MVRATORII Antiqu. medii aeui T. III. p. 109.

4. *Martini*, Abbatis, monogramma (num. 78.) literale quadriforme, idque nominale eſt, habens pro fundamento literam M, initialem nominis *Martinus*. Diploma, circ. A. 1046. datum, habet MVRATOR. l. c. T. III. p. 765.

5. *Erkenberti*, Corbeienſis Abbatis, monogramma (num. 79.) literale angulosum eſt, idque nominale, exprimens nomen *Vitus*, qui patronus Eccleſiae Corbeienſis eſt. Formula indicationis haec eſt: *Signum ſci* (ſancti) *uiti mtris* (martyris). Diploma, ad quod hoc monogramma pertinet, A. 1120. datum, & a FALCKIO in Cod. Tradition. Corbeienſ. p. 215. publicatum eſt. Aliud eiuſdem generis monogramma idem FALCK. pag. 58. exhibuit. Sunt autem omnia haec monogrammata, quoniam non Abbatum, ſed Patronorum Eccleſiarum nomina continent, *monaſtica* potius, quam *abbatialia* dicenda.

§. 310.

De monogrammatibus femininis.

Sed *feminae* etiam, quod vltimo loco adhuc commemorandum eſt, monogrammata ſibi adoptarunt, quamquam hoc rariſſime factum eſt. Ex Reginis iiſque Merouingicis, *Nantechildis* & *Chrodechildis* (§. 293.), ex

ex Principibus autem *Mathildis* (§. 306. num. 13.) huc pertinent. MABILLONIVS L. VI. num. 182. attulit diploma *Adelaidis*, Galliae Reginae, A. 1153. datum, in cuius epilogo haec leguntur: "Ne „diuturnitate temporum huiuſmodi rerum memoria poſſit deleri, lite„rarum memoriae tradi, ſigilli noſtri auctoritate roborari, & *nominis noſtri annotatione firmari* praecepimus". Cauendum autem eſſe, ne ex verbis poſtremis concludatur, Reginam hanc monogrammate vſam eſſe, iam monuerunt doctiſſimi auctores noui operis diplomatici (*Nouveau Traité de Diplom.* T. IV. p. 733. ſq.) Verba enim haec vel de formula: *Signum Adelaidis Reginae*, manu notarii ſcripta, vel potius de inſcriptione nominis, ſigillo addita, intelligenda ſunt. HEVMANNVS, vir beatus, in commentariis de re diplomatica Imperatricum Auguſtarum ac Reginarum Germaniae locum hunc de monogrammatibus femininis, neſcio quibus rationibus inductus, praetermiſit.

CAPVT VI.

SPHRAGISTICA.

* OLIVAR. VREDII Sigilla Comitum Flandriae & inſcriptiones diplomatum. Brugis 1639. f.

THEODORI HOEPINGK de Sigillorum priſco & nouo iure tractatus. Norib. 1642. 4.

HENR. GVNTH. THVLEMARIVS de Bulla aurea, argentea, plumbea, Heidelb. 1682. 1687. 4. it. Francof. 1697. f.

IO. MICH. HEINECCII de veteribus Germanorum aliarumque nationum ſigillis ſyntagma hiſtoricum. Lipſ. 1709. (nou. tit. & praef. 1719.) f.

PHILIBERTI HVEBERI Auſtria ex archiuis Mellicenſibus illuſtrata. Lipſ. 1722. f.

POLYC. LEYSER de Contraſigillis medii aeui. Helmſt. 1726. 4.

LVDOV. ANTON. MVRATORII Diſſertatio de Sigillis medii aeui, in eius Antiquit. medii aeui T. III. (Mediol. 1740. fol.) diſſ. XXXV. p. 53. ſqq.

DOMENICO MARIA MANNI Oſſervazioni iſtoriche ſopra i ſigilli antichi de' ſecoli baſſi. in Firenze T. I-XI. 1739-1749. 4.

AD. FRID. GLAFEY Specimen decadem ſigillorum complexum, quibus hiſtoriam Italiae, Galliae atque Germaniae illuſtrat. Lipſ. 1749. 4.

Nouveau Traité de Diplomatique T. IV. p. 1-443.

Digitized by Google

I) SPHRAGISTICA GENERALIS.

§. 311.

Sigillorum & Sphragiſticae definitio.

Sigilla quum ſint ſigna, quae diplomatibus maioris roboris ac fidei cauſſa accedunt; patet, ſigillorum doctrinam, quae *Sphragiſtica* recte dicitur, in partibus *Semioticae* numerandam eſſe (§. 229.).

§. 312.

Verbi ſigillum homonymia.

Sigillum non vno ſenſu dicitur: denotat enim non modo ſignum ipſum, diplomatibus impreſſum, vel appenſum, verum etiam typarium ſ. inſtrumentum ſignatorium, quid? quod ipſum quoque diploma, ſigillo inſtructum; quae diuerſae notiones etiam in *bullae* vocabulum cadunt. Interdum ſigilli vox, quamquam rarius pro paruo aliquo ſimulacro, aut pro lapide ſepulcris reliquiarum ſuppoſito, item pro cruce oblatis euchariſticis impreſſa, omnique crucis ſignaculo accipitur. Vid. HEINECCIVS de ſigillis p. 16-18. & *Nouveau Traité de Diplomatique* T. IV. p. 8. ſq.

§. 313.

Vocabuli ſigillum ſynonyma.

Sigilla haud raro *aliis nominibus* appellata ſunt, quorſum pertinet primo vox *ſignum*, quod ab antiquiſſimis inde temporibus vſque ad ſaec. V & VI. eamdem vim, quam ſigillum, habuit: ſed progreſſu temporis cruces potiſſimum & monogrammata, immo ſubſcriptiones cuiuſcumque generis ſigna vocata ſunt, ita tamen, vt ſaeculo adhuc XIV. ſignum idem, quod ſigillum, fuerit. Deinde ſigilla etiam *bullae*, item *bullae cereae*, *ſigneta*, *ſignacula*, (*) *impreſſiones*, *ſecreta* dicta ſunt. Antiquiſſimum vero ſigillorum nomen eſt *annulus*, ſeu, vt aeuo medio plerumque ſcribebatur *anulus*, Graece δακτύλιος & σφραγίς. Durauit hoc nomen ad ſaeculum vſque X. ex quo quidem tempore vocabulum *ſigillum* prae ceteris vſu receptum fuit. *Characterium* vero

&

Digitized by Google

& *cauterium* iniuria inter ſigilli ſynonyma referuntur. HEINECCIVS l. c. p. 18. ſq. & *Nouveau Traité de Diplom.* T. IV. p. 9-12.

(*) Dicuntur etiam ſigilla *imagines*, vel potius *imaginis impreſſio*, item *imaginis ſignum.* Exempla habet *Chronicon Gottwic.* p. 105. & LINDENBROG in Priuileg. Eccleſ. Hamburg. num. 45. p. 155.

§. 314.

De ſigillorum antiquitate & de populis, qui iis vſi fuerunt, & ex parte nunc quoque vtuntur.

Etſi ſigilla, Seneca quidem iudice, turpis humano generi fraudis ac nequitiae publicae confeſſio ſunt; ter mille tamen amplius ſunt anni, ex quo annulis plus, quam animis credere maluerunt homines; neque vlla fuit natio paullo moratior, quin ſigilla, aut certe aliud quidquam, iis ſimile, pactis firmandis adhiberet. *Hebraeos* iam patriarchae Iacobi aetate ſigillis vſos, ex Gen. XXXVIII. 18. coniiciunt. Certiora ſunt, quae ex Exod. XXVIII. 11. Cant. VIII. 6. 1. Reg. XXI. 8. & Ier. XXXII. 10. afferuntur. Quamquam ex his locis, qualia fuerint Hebraeorum ſigilla, non conſtat: eſt tamen veri ſimillimum, ea figuris imaginibuſque caruiſſe. *Aegyptios*, ſi non in aliis negotiis, in ſacris tamen, ſigilla adhibuiſſe, ex Gen. XLI. 42. item ex Herodoto & Plutarcho, contra Plinium oſtendere volunt. Sed ſua etiam *Babyloniis*, *Medis* ac *Perſis* ſigilla fuerunt, id quod ex Dan. VI. 8. 12. 15. 17. Eſth. I. 18. & VIII. 8. item ex Curtii VI. 6. & Polyaeni Stratag. VIII, patet. Idem inſtitutum *Cyrenenſibus* quoque, vt alios omittam, placuiſſe Aelianus Hiſt. var. XII. 30. teſtatur. *Graeci*, inprimiſque *Lacedaemonii*, initio ligna a vermibus exeſa, quae θριπήδεστα & θριπόβρωτα vocabant, typariorum loco ad ſignandum adhibuerunt: donec circa Olympiada LIII. annulos ſignatorios, & inde ab Olympiade LXII. gemmea quoque ſigilla introduxiſſent. *Romanis* ſigillorum vſum nemo, niſi qui dactyliologiae & ſphragiſticae plane expers eſt, abiudicabit. Continuarunt hanc ſignandi conſuetudinem non modo *Byzantini* Caeſares & Patriarchae, verum etiam *Franci*. Reliquos vero *Germaniae* populos, & in his *Boioariorum*, *Thuringorum* & *Saxonum* Regulos iam ante Caroli M. aetatem ſigillis vſos tradunt, idque non tam ex eorum diplomatibus, quam potius ex literis, quos ad exteras gentes miſiſſent,

 ab

ab iiſque viciſſim accepiſſent, probare volunt. *Wiſigothos* Hiſpanorum Reges iam ſaeculo VII. diplomatibus ſigilla adiunxiſſe, haud incredibile eſt. Sua etiam *Langobardis* ſigilla fuerunt. Quam ſero *Anglo-Saxones* ſigillis vti coeperint, iam ſupra (§. 259. p. 188. ſq.) dictum eſt. Sed ad *Vngaros* quoque, item ad *Ruſſos*, *Danos*, *Suecos*, *Polonos*, *Siculos* cet. ſigillorum vſus propagatus eſt. Signant etiam *Turcae*, *Perſae* & *Indi*, ſed ab omni ſimul imaginum genere abhorrent: contra *Sinae*, *Iapanenſes* & *Abeſſini* imaginibus delectantur. Vid. HEINECC. p. 20-30.

§. 315.
Sphragiſtica ars noua.

Licet ſigilla, vt ante (§. 314.) vidimus, in rebus antiquiſſimis numeranda ſint, eorum tamen doctrina, quam beatiſſimus vir, IO. HEVMANNVS appoſite ad rem ipſam, *Sphragiſticae* nomine inſigniuit, patrum demum noſtrorum aetate inuenta eſt. Primus ſcilicet Sphragiſticam IO. MICH. HEINECCIVS ad artis formam aliquam redegit, cuius egregium opus a multis, inprimiſque a POLYC. LEYSERO in Commentat. de contraſigillis medii aeui, haud poenitendis acceſſionibus locupletatum eſt. Quam multa vero hodie inuentis eorum addi poſſint, & nos in oratione de artis diplomaticae difficultate p. 20. ſqq. oſtendimus, & nobiliſſimi auctores noui operis diplomatici re ipſa demonſtrarunt: quamquam ne nunc quidem omnia, qnae deſiderari poſſunt, praeſtita eſſe exiſtimo, id quod vel ex eo, quem ipſe poſſideo, ſigillorum haud exiguo apparatu demonſtrare poſſem, niſi anguſti, quibus liber hic circumſcribendus eſt, fines id prohiberent.

§. 316.
De typariis ſ. inſtrumentis ſignatoriis, eorumque cuſtodia.

Antiquiſſimum typariorum genus, ſi ad aeuum medium reſpexeris, *annuli* ſunt, quippe quibus & Merouеades & Carolidae, quid? quod nonnulli etiam ex eorum ſucceſſoribus vſi ſunt. *Sigillorum* nomen, quatenus typariis tributum eſt, inde a ſaeculo X. potiſſimum inualuit. Interiecto deinde tempore annuli quoque redierunt, ſed aliis nominibus inſigniti. Sunt enim nunc *ſigilla minora*, nunc *contraſigilla*, nunc ſigilla *ſecreta* ſ. *ſecreti*, item *ſigneta* cet. appellati. Atque horum origines

Digitized by Google

gines ad ſaeculum XII. vel etiam XI. referunt. *Nouveau Traité de Diplom.* T. IV. p. 9. item p. 12. ſq. *Cuſtodia* typariorum numquam non viris, & munerum dignitate, & integritatis laude conſpicuis demandata fuit. Apud Graecos, vt hoc vtar, typarii tam imperialis, quam patriarchalis cuſtodes *Logothetae* fuerunt. Merouеadum annulos *Referendarii* cuſtodierunt, in quorum locum quum deinde Carolidis imperantibus *Cancellarii* ſucceſſiſſent, penes hos annuli quoque regii curam fuiſſe, haud incredibile videtur, licet iis abſentibus *Comes Palatii* annuli cuſtos fuerit. Sigilla eccleſiarum non minori diligentia aſſeruata ſunt. Neque hoc cuiquam obſcurum eſſe poteſt, inſtrumenta ſignatoria, ne in manus impoſtorum veniant, inde ab antiquiſſimis temporibus vel cum ipſis poſſeſſoribus terrae mandari, vel inter caerimonias funebres frangi, vel alio modo a callidis falſariorum manibus ſecura praeſtari ac ſalua. Interdum Principes morituri ſigilla ſua virginum ſacrarum ſodalitatibus, a quarum integritate nihil fraudis metuebant, teſtamento legarunt. HEINECCIVS p. 13-15. Conf. etiam *Nouveau Traité de Diplom.* T. IV. p. 418-421. item p. 434-438. Quae quidem ſi quis conſiderauerit, habebit ſane, quod miretur, qui factum ſit, vt ducenta nonaginta typaria in vnius hominis priuati, SERTORII VRSATI, Nobilis Veneti († A. 1678.), manus venire poſſent, quae poſtea ad STRICKERVM, Conſulem confoederati Belgii apud Venetos, ab hoc vero ad mercatorem Norimbergenſem, GEISELIVM peruenerunt, a quo ea aere ſuo EVCHAR. GOTTL. RINCK, Anteceſſor apud Altorfinos olim primarius, redemit, morienſque filiae ſuae vnicae, vxori ADAMI FRID. GLAFEY, Polon. Regis & Elect. Saxoniae a conſiliis aulae & iuſtitiae, vt & ab archiuis ſecretioribus, Dreſdae haud ita pridem mortui, reliquit. Atque ex hac formarum ſignatoriarum collectione ſpecimen illud, quod in fronte huius capitis laudauimus, exſtitit: quamquam b. IO. HEVMANNVS paullo ante Glafeyum ſemicenturiam horum ſigillorum Opuſculis ſuis coronidis loco ſubiecit. Heumannus ſcilicet de formis Rinckianis cerea ſibi finxit ectypa, eo quidem conſilio, vt illa aliquando, obſeruationibus ſuis illuſtrata, cum orbe erudito communicari poſſent. Sed immortuus, proh! dolor, huic conſilio, horum ectyporum apparatum viduae ſuae, matronae non ſexus tantum ſui ornamentis, ſed eruditionis etiam multiplicis laude illuſtri, reliquit, a qua mihi, dum haec ſcribo, ſpes facta eſt, hanc collectionem, inſigne profecto, & ſuae, & mariti ſui beatiſſimi beneuolentiae monimentum, accipiendi.

§. 317.

De typariorum materia.

Varia autem fuit *materia*, ex qua typaria confecta ſunt. Huc *metalla* potiſſimum, *gemmae* & *ebur* referri debent. Ac *gemmis* quidem non modo veteres Aegyptii, Graeci, Etruſci, ac permulti alii antiquitatis populi, ſed etiam mediae aetatis homines vſque ad ſaeculum XII. ad ſignandum vſi fuerunt. Ex *ebore* autem antiquiſſima Danorum ſigilla, & pauca alia, in quibus eſt illud, quod ſub finem ſaeculi XI. commemoratur, ſigillum S. Trinitatis Domus, confecta ſunt. *Nouveau Traité de Diplom.* T. IV. p. 16 - 18. Conſtat denique, Principes quoſdam, & in his etiam *Carolum M.* item *Robertum*, *Dominum de Vitré* ad an. 1160. *gladio* ſ. *enſe* ſuo diplomata ſignaſſe, hoc eſt, typarii loco pomum ſ. pilam, manubrio enſis praefixam adhibuiſſe. Vid. *Nouveau Traité de Diplom.* T. IV. p. 23.

§. 318.

De typariorum variatione.

Principes aliique etiam homines pluribus ſaepe ac *diuerſis* inter ſe *typariis* & olim vſi ſunt, & nunc quoque vtuntur. Non iam de eo diſcrimine, quod inter typaria bullarum, ſigillorum cereorum eorumque maiorum, & contraſigillorum ceterorumque minoris formae ſigillorum neceſſaria quadam ratione intercedere ſolet, ſed de varietate, quae inter plures eiuſdem Principis bullas, vel etiam inter plura eiuſdem hominis ſigilla obſeruatur, loquor. Sic, vt hoc vtar, Friderici II. Imperatoris bullae tam pondere, quam inſcriptione inter ſe inuicem diſcrepant, & Rudolphi I. Habſburgici octuplicis generis ſigilla afferuntur, quorum quinque priora, quum adhuc Comes eſſet, tria vero poſteriora, poſtquam Rex Romanorum factus erat, vſurpauit. Eadem typariorum varietas in ſigillis Praeſulum, Nobilium, cet. deprehenditur. Poſſunt vero plures huius *variationis cauſſae* commemorari, quarum aliae ab ipſis typariis, aliae ab eorum poſſeſſoribus repetendae ſunt. Illa ſcilicet nunc caſu aliquo, vt fit, amittuntur, nunc longo vſu, vel vitium aliquod contrahunt, vel penitus pereunt: hi vero mox dignitate aliqua, mox terra vel dominatione noua augentur. Praeterea Inſignium quoque gentilitiorum mutatio, quae inde a ſaeculo XIV. haud raro

Digitized by Google

raro accidit, item falſariorum auſus temerarii, qui admodum genuinorum ſigillorum falſa typaria effinxerunt, mutandis ſubinde typariis locum fecerunt. Principio diplomata mutatorum typariorum nullam fecerunt mentionem, ſed ſaeculo XII. ex quo quippe tempore diplomatum praecipuum robur in ſigillis ponebatur, coeperunt variationem typariorum commemorare, ne qua impoſtoribus chartarum fingendarum occaſio daretur. Eodem conſilio Principes, ſi forte typarii iacturam feciſſent, omnes ſibi ſubiectos edicto ſingulari monebant, priuati autem, quibus idem euenit, in iudicio profitebantur, irritum eſſe, quidquid inpoſterum typario eiuſmodi ſignatum, proditurum eſſet. In reſtituendis autem typariis, vſu detritis, id potiſſimum operam dederunt, vt noua typaria a prioribus nulla re diſcreparent, vel ſi ſculptoris oſcitatione a priſtina figura fuiſſet aberratum, omnibus rem notam facerent. Vid. *Nouveau Traité de Diplom.* T. IV. p. 430-436. & HEINECC. p. 13. ſq.

§. 319.

De ſigillorum auctoritate, eiuſque tribus epochis.

Quanta vis atque *auctoritas* ſigillorum & olim fuerit, & nunc quoque ſit, nemo, opinor, ignorabit. Principum certe *leges* pariter, atque *formulae ſphragiſticae*, in diplomatibus obuiae, ſigilla inter praecipua diplomatum *ſollemnia* (§. 5.) commemorant. Haec vero non eo valent, quaſi falſa ſint diplomata, quibus nulla adiuncta ſigilla fuerunt. Maximus enim diplomatum numerus eſt, quorum ſollemnia non in ſigillis (§. 4 & 5.) ſed in aliis rebus, v. gr. in crucis ſignis (§. 259.), in certo aliquo teſtium numero, in chartarum partitione vel indentura (§. 260. p. 190.), cet. poſita fuerunt. Sigilla igitur, quantamcumque auctoritatem habeant, non ad ipſam veluti eſſentiam diplomatum pertinent. Vt vero rectius de ſigillorum auctoritate ac pretio pronuntiari poſſit, *tres epochas* diſtinguendas eſſe exiſtimo. In *prima epocha*, quae ad ſaeculum vſque VIII. decurrit, vſus ſigillorum neceſſarius atque vniuerſalis fuit, ita quidem, vt ipſae leges diplomata, quae non ſubſcripta ſigilliſque munita eſſent, pro infectis declararent. In *altera epocha*, quae a ſaeculo VIII. ad medium vſque ſaeculum XII. computanda videtur, ſigillorum vſus reſtrictior & quodammodo arbitrarius fuit, crucis enim ſigna aliaque ſollemnium genera ſigillorum loco in quam-

Digitized by Google

quamplurimis diplomatibus horum temporum fuerunt. Quare factum eſt, vt diplomata eiuſmodi, etiamſi non ſignata erant, in iudiciis tamen admitterentur, & a Regibus confirmarentur. In *tertia epocha*, hoc eſt, a medio ſaeculo XII. vſque ad ſaeculum XV. priſtinus ſigillis honor quaſi reſtitutus eſt; ex hoc enim tempore tam Principes, quam Epiſcopi & Abbates, itemque Nobiles, quid? quod priuati etiam ſigilla ſibi adoptarunt, tantaque omnino ſigillis auctoritas tributa eſt, vt nullum diploma, niſi quod ſignatum eſſet, pro legitimo haberetur, ipſaque adeo ſigilla omnium fere ſollemnium locum tenerent. HEINECC. p. 9. ſqq. & *Nouveau Traité de Diplom.* T. IV. p. 422-425.

§. 320.

Sigilla confirmationis, ſubſcriptionis ac teſtium loco vſurpata.

Eo ipſo tempore, quo pleraque diplomata, vt paullo ante (§. 319.) dictum eſt, ſine ſigillis comparebant, tanta nihilominus ſigillorum auctoritas fuit, vt ea ſola *chartis* donationum *confirmandis* ſufficere crederentur. Vt ſcilicet ſumtibus laboribuſque, qui ſcribendis chartis nouis impendendi erant, parceretur, rogati Reges ac Principes fuerunt, vt diplomatibus iam antea ſcriptis, ſigilla tantum ſua adderent, quibus ſolis chartas priores confirmari poſſe exiſtimabant. Atque haec conſuetudo ideo quoque notatu digna eſt, ne pro commentitiis falſiſque diplomatibus habeantur ea, quae interiecto demum aliquo tempore ſignata reperiuntur. Sed *ſubſcriptionum* etiam ac *teſtium* vicem ſigilla ſuppleuerunt: cuius quidem moris veſtigia aliqua iam Meroueadum ac Carolidarum aetate cernere licet, frequentiora autem inde a ſaeculo XI. vſque ad ſaeculum XV. apparent. Quare nemini hoc mirum videri debet, ſi quando vni eidemque diplomati decem, vel viginti, vel plura etiam ſigilla appenſa videat. Singulare tamen in hoc genere & vnicum ſine dubio exemplum praebet querula Bohemorum epiſtola, Concilii Conſtantienſis patribus A. 1415. d. 30. Decembris oblata, quippe quae CCCL. ſigillis munita erat. *Nouveau Traité de Dipl.* T. IV. p. 425-430, item p. 410-415.

§. 321.

Digitized by Google

§. 321.
De ſigillis ſpuriis.

Etſi in ſigillorum *falſarios* grauiſſimae poenae decretae fuerunt, vt quos vltimis etiam ſuppliciis affectos conſtat, HEINECCIVS p. 12; multa tamen ſigilla ſunt, in quibus vel fingendis, vel adulterandis male feriati homines elaborarunt. HEINECCIVS (p. 174. ſqq.) *ſex* potiſſimum *modis* fraudem in ſigillis admiſſam eſſe ait: "Aut enim ſigilla „*falſa falſis* diplomatibus innexa, aut *falſa veris* addita, aut *vera falſis* „adpoſita, aut charta eo modo inciſa, ac ſi ſigilla decidiſſent, quum „*nulla* adfuerint, aut ſigilla auerſae diplomatum faciei per errorem im„preſſa, aut ſigilla denique ipſa inuerſa ſunt." Quoniam vero duo poſteriores modi ſub prioribus facile comprehendi poſſunt, accuratius videtur eſſe ſi fraudes ſphragiſticae ad *quatuor* tantum *claſſes* reuocentur. Sed impoſtorum inſidiis *pontificales* etiam *bullae* expoſitae erant, quarum adulterandarum *nouem modos* Innocentius III. Pontifex Romanus, his verbis (Lib. V. Decret. tit. 20. cap. 5.) recenſet: "*Prima* ſpecies „falſationis haec eſt, vt falſa bulla falſis literis apponatur. *Secunda*, vt „filum de vera bulla extrahatur ex toto, & per aliud filum immiſſum „falſis literis inſeratur. *Tertia*, vt filum ab ea parte, in qua charta „plicatur, inciſum cum vera bulla falſis literis immittatur, ſub eadem „plicatura cum filo ſimilis cannabis reſtauratum. *Quarta* cum a ſupe„riore parte bullae altera pars fili ſub plumbeo reſcinditur, & per idem „filum literis falſis inſerta reducitur intra plumbum. *Quinta* cum lite„ris bullatis & redditis in eis aliquid per raſuram tenuem immutatur. „*Sexta*, cum ſcriptura literarum, quibus fuerat appoſita vera bulla, cum „aqua vel vino vniuerſaliter abolita ſeu deleta, eadem charta cum „calce & aliis iuxta conſuetum artificium dealbata de nouo reſcribitur. „*Septima* cum chartae, cui fuerat appoſita vera bulla, totaliter aboli„tae vel abraſae, alia ſubtiliſſima charta, eiuſdem quantitatis, ſcripta „cum tenaciſſimo glutine coniungitur. *Eos* etiam a crimine falſitatis „non reputamus immunes, qui contra conſtitutionem noſtram ſcienter „literas non de noſtra vel bullatoris noſtri manu recipiunt. *Illos* quo„que, qui accedentes ad bullam falſas literas caute proiiciunt, vt de „vera bulla cum aliis ſigillentur. Sed hae duae ſpecies falſitatis non „poſſunt facile comprehendi, niſi vel in modo dictaminis, vel in forma „ſcripturae, vel qualitate chartae falſitas cognoſcatur. In ceteris

Digitized by Google

„autem diligens indagator falſitatem poterit intueri, vel in adiunctione „filorum, vel in collatione bullae, vel motione vel obtuſione, praeſer„tim ſi bulla non ſit aequalis, ſed alicubi magis tumida, & alicubi magis „depreſſa." Quae quum ita ſint, e ſolo ſigillo neque veritas diplomatum, neque falſitas aeſtimari debet.

§. 322.

De fide Diplomatum, quorum ſigilla perierunt.

Non alienum erit hoc loco quaerere, quam auctoritatem quamque fidem habeant diplomata, quorum *ſigilla* vel penitus vel aliqua ex parte *perierunt?* Etſi diplomata, quae vel auulſum & ſeiunctum a ſe, vel detritum varieque conſumtum, vel nullum etiam ſigillum habent, altioris ſemper indaginis ſunt: quoniam tamen, praeter ſigillum, alia multa, eaque certiora ſunt criteria, e quibus diplomatum fides aeſtimari poſſit, & antiquiorum in primis diplomatum ſigilla tam ipſa temporis edacitate ac ſitu, quam impoſtorum fraudibus, archiotarum (*) negligentia, aliiſque rebus detrimenti multum capere potuerunt, & ceperunt ſaepius; iniuſtum foret, diploma aliquod propter ſigilli vel amiſſionem vel detrimentum ſtatim reiicere, aut in dubium adeo vocare; quum praeſertim eiuſmodi diplomata, ſi cetera paria eſſent, ab antiquis inde temporibus in iudiciis admiſſa, & a Regibus confirmata fuerint. Antiquiora autem ſint diplomata, quibus hoc veluti priuilegium concedatur. *Nouveau Traité de Diplom.* T.IV. p.438-443.

(*) Inſigne huiuſmodi negligentiae exemplum commemoratur his verbis in *Iournal hiſtorique*, Décembre 1752. p. 440: *Vne perſone qui rangoit (il y a déja pluſieurs années) les titres de certaines archives (bien connues) ôta tous les ſceaux des anciens, qui empêchoient qu'on ne pût placer à leur aiſe ces titres dans les paquets, liaſſes ou boëtes, ſelon l'ordre qui leur convenoit. Les plus anciens ſceaux, dit-on, étoient ceux qui lui déplaiſoient le plus, ſoit parce que leur relief faiſoit davantage gonfler les liaſſes, ſoit parce qu'ils étoient les plus défigurés par la vetuſté; enſorte qu'il fit un ſacrifice général du tout, comme des inutiles.* Ego ipſe vidi haud ſemel, ſigilla quaecumque, & in his etiam elegantiſſima, pueris crepundiorum loco ab imperitis hominibus tradita, quid? quod a mulierculis, nimis profecto auaris ac ſordidis, ad fila, quibus nebant, cera inducenda adhibita eſſe. Indignum tam venerandis antiquitatis reliquiis fatum!

§. 323.

Digitized by Google

§. 323.

De iure ſigillorum.

Etſi THEODORVS HOEPINGKIVS in libro ſingulari *de iure ſigillorum* expoſuit, nondum tamen hic locus pro dignitate ſatis tractatus eſt. Atque hoc iam ſupra (§. 319.) diximus, paullo ſerius Principibus, Epiſcopis, cet. inprimiſque *Nobilibus* inferioris ordinis aliiſque priuatis vſum ſigillorum reſtitutum eſſe. *Plebeii* vero omnium tardiſſime ad ſignandas chartas admiſſi ſunt, vt adeo olim nobilitatis inſigne atque argumentum fuerit, ſi quis ſigillorum iure gauderet. Sed in Nobilibus etiam fuerunt, qui *proprio* ſe *ſigillo carere* in diplomatum clauſulis profiterentur: de qua quidem re varie ſenſerunt homines eruditi. Falluntur autem, qui putant, illos tantum proprio ſigillo vſos fuiſſe, qui iam, pro more iſtorum temporum, ſollemniter *cingulo militari* induti eſſent, eos vero, qui nondum eſſent hunc honorem conſecuti, ab aliis equeſtris ordinis hominibus mutuatos eſſe ſigilla. Etſi enim omnes fere auctores, qui hunc locum de iure ſigillorum tractarunt, pro certo affirmant, non *famulos* olim, ſed *milites* ſolos, hoc eſt, equites, ſigillis vſos eſſe; attamen b. SCHEIDTIVS in *den Nachrichten von dem hohen und niedern Adel in Teutſchland* §. 26. ſq. p. 218. ſqq. & Cl. OETTER in *der Geſchichte der Herren Burggraven zu Nürnberg* P. II. p. 194. ſqq. permulta eiuſmodi exempla attulerunt, e quibus plane ac dilucide intelligitur, & *famulos* fuiſſe, qui ſigillis vtendi poteſtatem habuerint, & *milites*, qui propriis caruerint ſigillis. Quare non dignitas equeſtris, ſed alia, eaque nondum ſatis explorata cauſſa ius ſigillorum effecerit, neceſſe eſt. Conf. *Hiſtoria mea Holzſchuheriana* p. 30. Hodie nemo non ſigillis vtendi poteſtate gaudet, modo caueatur, ne ſigilla *inſignibus gentilitiis* exornentur ab iis, qui horum inſignium iure deſtituuntur.

§. 324.

De formulis ſphragiſticis.

Formularum ſphragiſticarum, hoc eſt, formularum, quibus, ſigillum diplomati alicui adiunctum eſſe, indicatur, iam ſupra (§. 287.), dum de formulis monogrammaticis exponebamus, multa allata ſunt exempla, quibus nunc alia quaedam addere placet. *Variae* autem pro

Digitized by Google

diuerſitate temporum formulae ſphragiſticae fuerunt. Ac *Merouea-dum* quidem aetate, etſi Regum *annuli* diplomatibus impreſſi fuerunt, pauca tamen reperiuntur diplomata, in quibus formulae ſphragiſticae legantur, cuiuſmodi ſunt: *Anuli noſtri impreſſione adſtipulari fecimus*, item: *Anuli noſtri impreſſione ſubter ſigillare iuſſimus.* Contra in *Carolidarum* diplomatibus annuli impreſſi mentio rariſſime omiſſa fuit. Formularum haec exempla ponemus, 1) ſub Pipino: *Anulo noſtro ſigillare decreuimus*, vel: *de anulo noſtro ſigillauimus*; 2) ſub Carolo M eiuſque ſucceſſoribus: *De anulo noſtro ſubter ſigillare*, vel: *anuli noſtri impreſſione adſignari* (ſ. *ſignari*) *iuſſimus*, item: *Bullis noſtris iuſſimus inſigniri*, vel: *De bulla noſtra ſigillari fecimus*, cet. Monendum vero eſt hoc loco, vocabulum *ſigillum*, etſi in ipſo diplomatum carolingicorum contextu interdum apparet, in formulis tamen ſphragiſticis rariſſime commemorari, ſed ſemper fere *annuli* ſeu *bullae* mentionem fieri, niſi quod ſub vltimis Carolidis ab hoc more non numquam receſſum eſt. Sic in diplomate quodam Caroli Simplicis legitur formula: *De* ſigilli *noſtri impreſſione inſigniri iuſſimus.* Priores *Capetii* interdum *annuli*, ſaepius autem *ſigilli* vocabulo vſi ſunt, cuius generis has formulas ponemus: *Sigilli regii impreſſione firmare iuſſi*, vel: *Noſtrae maieſtatis ſignamus ſigillo*, item: *Anuli noſtri impreſſione ſignauimus.* Neque vero poſteris temporibus, & adeo adhuc ſaeculo XII. *annuli* nomen inſolitum prorſus fuit, id quod ex diplomate Ludouici VII. Galliae Regis, A. 1169. dato, ſatis dilucide cognoſcitur, in cuius epilogo haec leguntur: *Quod vt ratum in poſterum habeatur*, annuli *noſtri impreſſione confirmari praecepimus.* Inde a ſaeculo XIII. omnium vſitatiſſima haec formula fuit: *In cuius rei teſtimonium* (ſiue: *Vt autem haec res, venditio*, cet. *firma atque rata*, ſiue *inconvulſa permaneat*) *praeſentes literas*, ſiue *hanc literam ſigillo noſtro fecimus roborari*, cet. Pari modo in Germania etiam formulae ſphragiſticae variarunt. Vocabula enim *Anulus* & *ſigillum*, *ſignari, conſigniri, aſſignari, inſigniri, ſigillari iuſſimus*, cet. promiſcue vſurpata ſunt. Id vero ſingulare eſt, quod interdum verba *appenſio* & *impreſſio ſigilli* inter ſe confuſa reperiuntur, id quod diploma Henrici III. Imp. A. 1066. datum declarat, cuius formula, etſi ſigillum cereum diplomati impreſſum fuit, his tamen verbis concepta eſt: *Hanc cartam ſcribi &* ſigilli noſtri appenſione *manu noſtra corraboratam iuſſimus inſigniri.* Ex quo ſcilicet ſigilla chartis appenſa fuerunt, ipſe formulae ſphragiſticae ad hanc ſigilli adiungendi rationem reſpectum habere ſolent.

Digitized by Google

ſolent. Inuſitatum prorſus exemplum praebet charta quaedam, A. 1333. ſcripta, in qua formula ſphragiſtica cum chronica formula ſ. dato hunc in modum coniuncta deprehenditur: *In quorum pleniorem notitiam noſtra ſigilla anno Domini M.CCC. XXXIII. feria tertia poſt Dominicam Laetare Ieruſalem in ſignum perpetuae decretionis ſunt appenſa.* Vnum hoc addere liçeat, quoniam in Merouéadum diplomatibus ſemper fere, in poſteriorum autem Regum atque Imperatorum chartis, iiſque omni ſuſpicione carentibus interdum formulae ſphragiſticae omiſſae fuerunt, licet diplomata ſigillis eſſent munita; cauendum eſſe, ne diplomata, quae hoc quaſi defectu laborant, pro falſis commentitiiſque habeantur. Atque haec de formulis ſphragiſticis hoc loco dicenda putaui. Plura habentur in libris, qui de ſingulorum Regum, Imperatorum, cet. re diplomatica ſigillatim exponunt, cuiuſmodi ſunt *Chronicon Gottwicenſe*, b. HEVMANNI Commentarii de re diplomatica. Vid. *Nuveau Traité de Diplom.* T. IV. p. 415-418.

§. 325.

Sigillorum diuiſiones, tabula quadam exhibitae.

Liceat mihi nunc varias ſigillorum *diuiſiones* tabula quadam complecti. Diſpertiri ſcil. poſſunt ſigilla

A. partim in publica & priuata; ordinaria & extraordinaria; communia & peculiaria; propria & mutuo ſumta; nota & ignota; conuerſa, inuerſa, informia; genuina & ſpuria, cet.

B. partim ſunt
- I. ratione impreſſionis
  - 1. monoſphragiſta ſ. vna ex parte ſignata.
  - 2. amphiſphragiſta ſ. vtrimque ſignata, quae ſunt duplicis generis
    - a. nummaria, ſ. ad modum nummorum vtrimque aequalem ſculpturam habentia
    - b. contraſignata, ſ. contraſigillis munita
- II. ratione quantitatis
  - 1. maiora ſ. authentica, quorum ſpecies maieſtatica Imperatorum, Regum, Principum, ſunt.
  - 2. minora, quorum ſpecies ſunt contraſigilla.

III. ratione materiae
1. metallica, Bullae proprie dicta
a. bullae aureae.
b. bullae argenteae.
c. bullae plumbeae.
d. bullae aeneae.
e. bullae ſtanneae.
2. cerea, Sigilla proprie dicta,
a. pura, vt alba, flaua, rubra, viridia, caerulea, nigra.
b. mixta, hoc eſt, ex diuerſi coloris cera facta.
3. cretacea.
4. farinacea.
5. malthina ſ. ex maltha facta.
IV. ratione figurae.
1. rotunda
a. orbicularia.
b. oualia, tam perpendicularia, quam horizontalia.
c. parabolica, tam cuſpidata, quam rotundata.
2. triangularia
a. triangularia proprie dicta.
b. cordiformia.
c. ſcutiformia tam cuſpidata, quam rotundata.
d. piriformia ſiue foliata.
e. trifolina.
3. quadrata
a. quadrata proprie dicta.
b. oblonga, tam horizontalia, quam perpendicularia.
c. rhombata.
4. pentagona
5. hexagona } lineis rectis, vel incuruatis tam introrſum (ſigilla cornuta) quam extrinſecus.
6. octogona
7. caua ſiue lanciformia, aliaque figurae extraordinariae ſigilla.
V. ratione inſcriptionis
1. epigrapha.
2. anepigrapha.
3. monepigrapha.

VI. ra-

Digitized by Google

VI. ratione annexionis
  1. impreſſa
  2. pendula, eaque tam metallica ſ. bullae, quam cerea.

C. partim ratione eorum, qui ſigillis vſi ſunt vel vtuntur,
  I. diuidi poſſunt in duas claſſes, ſigillorum ſaecularium ſ. ciuilium & eccleſiaſticorum.
    1. Prima claſſis: Sigilla ſaecularia ſ. ciuilia, item politica.
      Ordo I. Sigilla imperialia & regia.
      Ordo II. Sigilla Ducum, ceterorumque Principum.
      Ordo III. Sigilla Comitum.
      Ordo IV. Sigilla Nobilium.
      Ordo V. Sigilla ciuitatum, iudiciorum, magiſtratuum, communitatum ac collegiorum cuiuſcumque generis.
      Ordo VI. Sigilla Notariorum, Iudaeorum, priuatorum.
    2. Secunda claſſis: Sigilla eccleſiaſtica.
      Ordo I. Sigilla Pontificum Romanorum.
      Ordo II. Sigilla Cardinalium.
      Ordo III. Sigilla Conciliorum & Synodorum.
      Ordo IV. Sigilla Epiſcoporum & Capitulorum.
      Ordo V. Sigilla Abbatum & Monaſteriorum.
      Ordo VI. Sigilla ordinum ſacrorum & militarium.
      Ordo VII. Sigilla Praepoſitorum, Decanorum, Generalium, Prouincialium, cet.
  II. ſunt ratione ſexus
    1. maſculina
    2. feminina, vt Imperatricum, Reginarum, Principum, Comitiſſarum, Abbatiſſarum, cet.

§. 326.

De ſigillis monoſphragiſtis & amphiſphragiſtis.

Sigilla, quae in ceteris quoque rebus haud incommode cum nummis comparari poſſunt, in hoc potiſſimum aliquam cum nummis ſimilitudinem habent, quod nunc vna tantum ex parte (quam in re nummaria aduerſam partem appellare ſolent), nunc vtrimque ſignata reperiuntur. In hoc tamen nummi a ſigillis diſcrepant, quod illorum maximus nume-

numerus duplicem faciem impreſſam habet, quum contra in ſigillis pauca tantum inueniantur, quae vtrimque ſignata ſint. Exiſtit inde ſigillorum in *monoſphragiſta* ſ. *ſimplicia* (Tab. IX. num. 1-5.), & *amphiſphragiſta* ſ. *duplicia* Tab. IX. num. 6-8) diſtributio. Illa ſcilicet vna ex parte tantum, haec vtrimque ſignata ſunt. Quoniam vero ſigillorum *amphiſphragiſtorum* duo genera eſſe video, & vnum quidem eorum, quae ad modum nummorum aequalem vtrimque ſculpturam habent, alterum eorum, quae ſigillis minoribus a tergo ſunt munita; exiſtit inde noua amphiſphragiſtorum in *nummaria* (Tab. IX. n. 6. 7.) & *contraſignata* (Tab. IX. n. 8.) diuiſio. Tam nummaria, quam contraſignata ex duobus proprie ſigillis, illa nempe ex ſigillo *aduerſo* & *auerſo*, haec vero ex *primario* & *contraſigillo*, compoſita ſunt. Ad *amphiſphragiſta nummaria* refero primum omnis generis *bullas*, quae numquam non ad modum nummorum vtrimque impreſſae fuerunt, deinde ea etiam *ſigilla cerea*, quorum impreſſio auerſa eamdem, quam aduerſa, quantitatem habet: vt itaque omnia ea ſigilla, quorum pars auerſa minor eſt, quam aduerſa, & quae *contraſignatorum* nomine appellaui, ex hoc numero eximantur. Neque vero cum HEINECCIO p. 166. exiſtimandum eſt, ſigilla tantum *pendula* a tergo impreſſa eſſe: id enim falſum eſſe, partim ex Principum Langobardicorum ſigillis non pendulis, ſed *impreſſis*, quorum exempla (ſaeculi X.) habentur in *Nouveau Traité de Diplom.* T. IV. p. 364. coll. p. 190. ſqq. partim exinde etiam intelligitur, quod in auerſa membranae parte ſatis magna cerae copia apparet, cui ſigillum auerſum imprimi poterat. Omnia vero ſigilla nummaria partim maioris fidei ac roboris cauſſa, partim vt ſigilla primaria a falſariorum fraudibus ſecura praeſtarentur, adhibita ſunt.

§. 327.
De ſigillis maieſtaticis.

Sigilla in *maiora* ſ. *authentica* & *minora* diuiduntur. Illorum genus praecipuum ſunt *ſigilla maieſtatis* ſ. *maieſtatica* (Tab. IX. n. 4 & 6.), quibus hoc nomen in ipſis interdum formulis ſphragiſticis, & in epigraphe etiam ſigillorum, ac ideo quidem tribuitur, quod imagines Imperatorum, Regum ac Principum integras & ad ſummam maieſtatem compoſitas, hoc eſt, corona tectas, throno inſidentes, ſceptrumque & globum terreſtrem manibus tenentes, aut alia maieſtatis ac potentiae inſignia prae ſe ferentes exhibent. Sigilla maieſtatica in *imperialia*, *regia* & *principalia* diuidi poſſunt.

Digitized by Google

ſunt. Huius generis ſigilla in Imperio Romano-Germanico *Henricus II. Sanctus* (ab A. 1002-1024.), in Gallia *Henricus I.* (A. 1031-1060.), in Anglia *Eduardus Confeſſor* (A. 1042-1065.), in Scotia *Edgar* (A. 1098-1107.) primus adhibuit. *Principes* vero ſigillis maieſtaticis in rebus potiſſimum feudalibus vſi ſunt. HEINECCIVS p. 76. ſq. & *Nouveau Traitè de Diplom.* T. IV. p. 14. ſq.

(*) IVST. HENNING. BOEHMERI diſſ de iure & authoritate ſigilli authentici. Hal. 1742. 4.

MICH. HENR. GRIBNERI obſeruationes iuris publ de ſigillo maieſtatis Saxonico. Wittenb. 1712. 1718. & in eiuſd. ſelectis opuſculis iuris publici P. III. p. 46-63.

POLYCARPI LEYSERI ſigillum maieſtatis Brunſuicenſe. Helmſt. 1725. 4.

IO. ZACH. GLEICHMANNI alias HELMONDI commentatio iuridico-politico-hiſtorica de magno ducali ſigillo maieſtatis Saxonico. Ien 1740. 4. Adde etiam quae de verbo: *Majeſtät-Siegel* in documentis Saxonicis leguntur in MÜLLERI *Staats-Cabinet IVte Oeſn.* p. 171. 187.

§. 328.

De contraſigillis.

Sigillorum minorum (§. 327.) genus praecipuum ſunt *contraſigilla*. Etſi enim ab auctoribus noui operis diplomatici illa etiam ſigilla cerea, quae ante (§. 326.) *amphiſphragiſta nummaria* appellauimus, ad contraſigilla referuntur; rei tamen conuenientius videtur eſſe, ſi omnia ſigilla nummaria, ſiue bullae ſint, ſiue cerea ſigilla, a contraſigillis ſeparentur. Sunt itaque contraſigilla, quantum ego quidem exiſtimo, nihil aliud, quam ſigilla minora, quae ſigillorum primariorum ſ. maiorum faciei auerſae impreſſa ſunt. Horum alia perpetuum contraſignandi vſum habent, nec alio conſilio vſurpantur; alia vero non niſi ob magnitudinem diuerſam imprimi ſolent, nec raro ſeorſim etiam adhibentur, & *ſecretorum* plerumque nomen prae ſe ferunt. Poſſunt autem omnia contraſigilla ad haec *decem genera* reduci:

1. Contraſigilla, quae in ipſa epigraphe *contraſigilla* vocantur, idque mox literis omnibus expreſſis, mox per compendium aliquod, vt 1) *Contraſig.* 2) *Contraſ.* ſ. *Contra S.* 3) *Cont. ſigillum*, item 4) *Cont. S.* 5) *ꝯt. Sigil.* ſiue *ꝯS.* porro 6) *Corſ.* (vid. *Nouveau Traitè de Diplom.* T. II. p. 679.), mox ſiglis tantum C. S.

2. Contraſigilla, quorum epigraphe eſt *continuatio epigraphes* ſigilli maioris, e. gr. *Sigillum Philippi Comitis Flandrie*, quae inſcriptio in contraſigillo verbis: *& Viromandie* continuata fuit. Huc etiam referuntur contraſigilla, quorum *inſcriptiones* tam *vagae* ſunt, vt ſine primario aliquo ſigillo non ſatis poſſint intelligi, e. gr. *Secretum Comitis, Secretum meum* ſiue *Secretum michi*, *Clauis ſigilli, Secretum colas, Secretum ſerua, Secretum veri, Secretum, Annulare ſecretum*, cet. quamquam haec exempla etiam ad tertium genus referri poſſunt.

3. Contraſigilla, quorum *epigraphe nullum* quidem cum primario ſigillo *nexum* habet, ita tamen comparata eſt, vt ipſa contraſigilla, *non facile ſeorſim* adhiberi poſſint, cuiuſmodi eſt contraſigillum Caroli IV. Imperatoris, cum inſcriptione: *Iuſte iudicate filii hominum.* Refero huc etiam ſigilla, quae hanc vel ſimilem ei inſcriptionem habent: *Deum time, Ave Maria gratia plena, Deus in adiutorium meum intende.*

4. Contraſigilla, quae expreſſis verbis in ipſa epigraphe *Sigilla minora* appellantur, vt S. *minus Ducat. Geldrie & Comitatus Zutphaniae.*

5. Contraſigilla, quae, etſi ad contraſignandum adhibentur, tamen non hoc, aut ſimili nomine inſigniuntur, ſed *ſigilla* dicuntur ſimpliciter, e. gr. *Sigillum Amedei Comitis Sabaudie.*

6. Contraſigilla, quae vel *ſecreta* ſimpliciter, vel *ſigilla ſecreti*, vel denique *ſigilla ſecreta* vocantur.

7. Contraſigilla, quae *eamdem fere*, quam primaria ſua, *faciem aut inſcriptionem* habent, neque a primariis alia fere re, niſi quantitate differunt.

8. Contraſigilla *anepigrapha*, hoc eſt, quae nullam inſcriptionem habent, adeoque nonniſi *ſigneta* ſiue *cacheta* ſunt.

9. Contraſigilla *aliena*, hoc eſt, quae ad primarium ſigillum prorſus non pertinent, ſed alterius cuiuſdam hominis ſunt, cuius in ipſo diplomate nulla mentio fit. Pleraque autem huius generis contraſigilla videntur vel *ſecretariorum*, vel eorum omnino, qui diploma aliquod ſcripſerunt, *ſigneta* eſſe. E. gr. Sigillo primario, quod inſcriptum eſt † *S. Rodolſi Nobilis de Depholte*, additum eſt contraſigillum cum epigraphe: S. HENRICI *Paſt.* (oris) *Ecce* (Eccleſiae) *Berenſtorp.* Refero huc quoque Sigilla iudicii prouincialis Norim-

Norimbergenſis, quorum auerſae parti ſecretarius iudicii ſigillum ſuum gentilitium contraſigilli loco imprimere ſolebat, quale eſt illud, quod in *Hiſtoriae meae Holzſchuherianae* Tab. XVII. ad an. 1396. aeri inciſum exhibui: primarium enim ſigillum ita inſcriptum eſt: † *S. Iudicii. Prouincialis. Fridrici. Burcgrauii. De. Nuerenberch*, contraſigillum vero exhibet inſignia gentilitia ſecretarii ſ. notarii cum hac perigraphe: † *S. Vlrici. de. Kudorf.* Clarius hoc patet ex iudicii eiuſdem prouincialis ſigillo, quod Cl. OETTERVS in *der Geſchichte der Burggraven zu Nürnberg* P. II. p. 564. aeri incidendum curauit. Primarii ſigilli haec eſt perigraphe: † *S. Iudicii. Prouincialis. Iohannis. Burcgrauii. de. Nuerenberch.*; contraſigillum vero exhibet inſignia gentilitia Ebnerianae familiae, circa quae haec verba in orbem ſcripta cernuntur: † *S. R. Ebn.* (Ebneri). *No.* (Notarii) *Prov.* (Prouincialis) *de Nur.* (Nurenberg).

10. *Contraſigilla contraſigillorum*, hoc eſt, ſigilla, quae etſi alias & proprie non niſi ad contraſignandum adhibita ſunt, interdum tamen primariorum etiam vicem ſuppleuerunt, atque ob id aliud ſigillum minus, contraſigilli vim habens, admiſerunt. Huius generis eſt ſigillum curiae Halberſtadienſis Epiſcopi, quod, licet alias primario Epiſcoporum Halberſtadienſium ſigillo ceu contraſigillum adiunctum eſſet, nonnumquam tamen primarii loco vſurpatum fuit cum alio minori contraſigillo, ita inſcripto: S. *Fcm.* (Factum) *Anno Dn. M.CC.XCI.*

Contraſigilla, aeque ac ſigilla nummaria (§. 326.), diplomatibus partim maioris fidei & *auctoritatis* cauſſa, partim ne quid detrimenti a *falſariorum* manibus caperent ſigilla primaria, adiuncta ſunt. Etſi vero ſigilla nummaria contraſigillis antiquiora ſunt: nam cerea inde a ſaeculo X. in Italia vſitata fuerunt (§. 326.), bullarum autem vſus, vt infra dicetur, multo eſt antiquior; contraſigilla tamen non tam recentia ſunt, quam quidam exiſtimauerunt, & exſtant, quod contra HEINECCIVM notandum, contraſigilla, ſigillis etiam *impreſſis*, non *pendulis* tantum, adiuncta, cuiuſmodi eſt ſigillum Rudolfi, Epiſcopi Halberſtadienſis, diplomati A. 1146. dato, impreſſum (non appenſum) ſimulque contraſigillo munitum (ap. LEYSER. de contraſigillis pag. 32.). Omnium antiquiſſimum, quantum conſtat, eſt ſecretum *Henrici III.* Impera-

Imperatoris, († 1056.) quod chartae cuidam, Eccleſiae Niuellenſi datae, & quidem *ſpecialis dilectionis* cauſſa, adiunctum fuiſſe, ex diplomate Henrici IV. Imperatoris, eidem Eccleſiae A. 1059. dato cognoſcitur. "Niuialenſis Eccleſia (ſunt verba diplomatis) Francorum regno „finitima permaximas calamitates ſaepe ſuſtinuit, quod pater meus „Henricus III. Imperator animo indoluit, adeo vt in conſecratione, „quam ad aduentum ſuum referuari iuſſerat, praeſentem ſe exhibens „pignora ſacratiſſima virginis Gertrudis propriis humeris ſanctuario im„portaret, locumque donis imperialibus exornans, de rebus eiuſdem „Eccleſiae praeceptum faceret, quodque *ſpecialis dilectionis indicium* „*eſt, non communi* (maieſtatico) *illud ſigillo, ſed* ſecreto ſuo *ſignaret.*" In Galliae Regibus primus contraſigillo vſus eſt *Ludouicus VII. Iunior* (ab A. 1137-1178.), non vero, vt MABILLONIVS ſtatuit, Philippus II. Auguſtus (A. 1178-1223.). *Flandriae* Comites aliique Optimates ac Principes circa medium ſaeculum XII. *Archiepiſcopi* vero & *Epiſcopi* iam inde ab ineunte ſaeculo XII. (A. 1138 & 1146.) contraſigilla ſibi adoptarunt, vt itaque inſigniter in temporis ratione peccauerit HEINECCIVS, qui antiquiſſimum contraſigillum epiſcopale ad an. 1299. retulit. *Angliae* & *Scotiae* Reges etſi iam inde a ſaeculo XII. ſigillis cereis nummariis vſi fuerant, contraſigilla tamen eo tempore non adhibebant. Contraſigilla haud raro ſeorſim a primariis adiuncta diplomatibus fuerunt, praeſertim in rebus negotiiſque quotidianis ac minoris momenti, ſed *authenticorum ſigillorum vim atque auctoritatem* ſerius obtinuerunt. Nam licet contraſigilla iam ſaeculo XIII. authenticorum loco vſurpari coepta ſint, conſuetudo tamen generalis non ante ſaeculum XV. inde exſtitit. Quare factum eſt, vt in formulis ſphragiſticis diplomatum, ſolis contraſigillis ſiue ſecretis ante hoc tempus munitorum cauſſa afferretur, cur hac vice contraſigillum ſ. ſecretum, non authenticum ſ. maieſtaticum, diplomati additum fuerit. Sic in charta confirmationis autographa Alberti I. Regis Romanorum, A. 1299. data, quae in manibus meis eſt, haec verba leguntur: "In „cuius rei teſtimonium hanc exinde conſcribi paginam, & *Sigillo* „*ſecreti noſtri, propter Cancellarii noſtri abſentiam*, fecimus communiri." Similis cauſſa in charta donationis Magni, Regis Sueciae, A. 1351. exarata commemoratur: "In cuius euidentiam firmiorem „*ſecretum noſtrum, ſigillo non preſente*, preſentibus eſt appenſum." Vide POLYC. LEYSERI egregiam commentationem de contraſigillis

gillis medii aeui, coll. cum *Nouveau Traité de Diplomatique* T. IV. p. 362-374.

§. 329.
De materia ſigillorum.

Sigillis efficiendis non ſolum adhibita ſunt *metalla*, & in his *aurum*, *argentum*, *plumbum*, *aes*, *ſtannum*; verum etiam *cera*, partim *pura*, eaque alba, flaua, rubra, viridis, caerulea, nigra, partim *mixta*, ex pluribus ſcilicet cerae generibus; porro *creta*, *farina ſubacta* ac denique *maltha*. Ex quo intelligitur, ipſa ſigilla ratione materiae in *metallica* ſiue *bullas*, *cerea* ſ. proprie dicta *ſigilla*, *cretacea*, *farinacea* & *malthina*; bullas autem inprimis in *bullas aureas*, *argenteas*, *plumbeas*, *aeneas* & *ſtanneas* diſpertiri poſſe.

§. 330.
De bullis aureis.

De *bullarum aurearum origine* variae ſunt hominum doctorum atque diſcrepantes ſententiae, aliis eas ad *Francos*, aliis ad *Imperatores Conſtantinopolitanos* auctores referentibus. Ac me quidem haud poenitet eorum ſententiae eſſe, qui Imperatoribus Byzantinis, vtpote quos in epiſtolis ſuis ac diplomatibus quaecumque magnificentiae ac ſplendoris genera prae ceteris affectaſſe conſtat, bullarum aurearum inuentionem tribuunt. Nam vt alia, quae HEINECCIVS p. 32. ſq. attulit, omittam, *Iuſtinianus* iam auro ſignauit, id quod ex Iuris Graeco-Romani L. II. p. 72. aliiſque libris dilucide cognoſci poteſt: in Occidente autem nemo ante *Carolum M.* auream bullam adhibuit. Vt itaque harum bullarum vſum ab Imperatoribus Graecis ad Francos propagatum eſſe conſtet: quamquam docti auctores operis noui diplomatici contrariam huic opinionem defendendam ſuſceperunt. Conſtat vero quaelibet aurea bulla ex duabus lamellis auri concauis, quarum iuncturae circello quodam ferruminatae continentur, ita quidem, vt ſpatium interius omne pice, cera, gummi aliaue ſimili materia repletum deprehendatur, externa autem facies ad modum nummorum vtrimque ſignata ſit. *Quantitas* bullarum aurearum varia & inconſtans eſt, nec ſemper ex Principum vel magnificentia vel parſimonia, ſed ſaepe ex eorum, qui-

bus dantur, conditione ſumtuumque erogatione aeſtimari debet. Quo factum eſt, vt diploma idem, ſi plura eius exempla autographa exarata fuerunt, aliis auro, aliis cera ſignatum daretur. Sic Francofurtenſes auream Caroli IV. bullam, aureo, Norimbergenſes autem cereo ſigillo munitam acceperunt. Quo recentiores bullae ſunt, eo ponderoſiores eſſe ſolent. Pro minima & viliſſima habetur illa Conſtantinopolitana Andronici, quam Meibomius protulit, vt quae ex tenuiſſimis lamellis auri Rhenani, non Pannonici, conflata eſt, dupliciſque aurei Hungarici magnitudinem vix excedit. Maximi contra moduli bulla fuit, de qua in Chronico Goſlarienſi MS. haec relata leguntur: "Dedit praeterea Henricus III. Imperator Eccleſiae SS. Simonis & „Iudae quandam litteram, a Rege Grecie ſibi miſſam, cum ſigillo aureo „ſatis ponderoſo, de quo fiebat calix aureus, de littera vero fiebat „palla (mappa) altaris." Caroli Calui Imperatoris bulla aurea, monaſterio S. Conradi Compendienſi data, octo vel decem ducatorum fuit. Carolina illa celeberrima, quae Francofurti in curia cuſtoditur, duplicis circiter imperialis ambitum habet. Multo vero maiores ſunt bullae Friderici III. & Ferdinandi II. Henricus denique VIII. Angliae Rex, tabulas foederis, cum Franciſco I. Galliae Rege, initi, bulla ſignauit, quae decem aureorum Hiſpanicorum pondus exaequat. Non promiſcuus & quaſi quotidianus aurearum bullarum *vſus* fuit, quippe quas in grauioribus tantum negotiis & aduerſus perſonas clariores adhibitas eſſe conſtat. Auro ſcilicet ſignata ſunt 1) Decreta & conſtitutiones Principum maioris momenti, 2) literae ad alios Principes ac Reges miſſae, 3) tabulae pacis ac foederum, 4) literae, quibus fundatas a ſe Eccleſias vel Academias profeſſi ſunt Principes, 5) erectiones Ducatuum, confirmationes variorum iurium ac priuilegiorum, ac 6) honoris cauſſa etiam in minoribus negotiis. Vſi autem ſunt aureis bullis

1. *Imperatores Graeci*, & in his primus, quantum conſtat, Iuſtinianus I. (A. 527 - 565), & inter alios etiam Andronicus II. Manuel II. Ioannes VII. Palaeologus. Horum bullae aureae interdum *gemmis* etiam exornatae deprehenduntur.

2. ex *Imperatoribus Regibuſque Romano-Germanicis:* Carolus M. cum filio ſuo Pipino, Ludouicus I. Pius, Carolus Caluus, Arnulphus, Otto I. M. Otto III. Henricus II. Sanctus, Conradus II. Henrici

rici III. IV. V. Conradus III. eiuſque filius Henricus immatura morte Imperio ereptus, Fridericus I. Henricus VI. Philippus & Otto IV. Fridericus II. Rudolphus I. Ludouicus Bauarus, Carolus IV. Sigiſmundus, Fridericus III. eiuſque deinceps ſucceſſores omnes.

3. ex *Imperatoribus Regibuſque Italiae:* Wido cum filio ſuo Lamberto.

4. ex *Regibus Galliae:* Ludouicus VII. Iunior, Philippus VI. Philippus Auguſtus, Franciſcus I.

5. Reges *Hiſpaniae* (Alphonſus Sapiens), *Angliae* (Iohannes ſine terra, Henricus VIII.), *Hungariae, Siciliae* (Wilhelmus), *Daniae* (Chriſtiernus V.), *Bulgariae*, cet.

6. Imperatores *Ruſſici, Turcici, Sultani Iconienſes.*

7. *Principes*, & in his Guaimarius, Capuanus Princeps, & Duces Apuliae, item (adhuc ſaec. XVI.) Lotharingiae Duces.

8. *Reſpublicae*, & in his Veneta (Andreas Dux Venet. A. 1345.). Saeculo XVI. Reſpublica Veneta diplomata, quibus dignitas Nobilium concedebatur, auro ſignari iuſſit.

9. *Pontifices Romani*, quorum rariores quidem aureae bullae, neque tamen nullae ſunt; quorſum referuntur bullae, quibus Romani Imperatores confirmantur, item quidam Cardinales creantur, praeterea aliae quaedam, vt diploma Clementis VII. quo Defenſoris fidei titulus Henrici VIII. Angliae Regi datus eſt.

Vid. THVLEMARIVS de bullis, item CANGIVS in Gloſſario ſ. h. v. HEINECCIVS p. 32 - 40. & *Nouveau Traité de Diplomatique* T. IV. p. 18 - 22.

§. 331.

De bullis argenteis.

Bullae argenteae albis coruis rariores ſunt. Ac *Dagobertina* quidem bulla argentea, quam TENZELIVS e Gazophylacio Gothano protulit, magni profecto aeſtimanda eſſet, ſi eam genuinam eſſe ſatis conſtaret, ipſumque, cui appenſa erat, diploma adhuc ſupereſſet. Affertur etiam bulla argentea *Ludouici I. Pii*, ſed eam non ſigillum, ſed ſigilli

Digitized by Google

ſigilli ectypum eſſe recte ſtatuit MABILLONIVS. Porro ſupereſt bulla argentea Paderbornenſis *Henrici II. Sancti*, de cuius fide nemo quidem dubitare poterit, quoniam vero eam inauratam eſſe conſtat, maluit eam HEINECCIVS inter bullas aureas numerare. Etſi vero nulla adhuc (*) Imperatorum ac Regum Occidentis bulla argentea, quae extra omnem dubitationis aleam poſita eſſet, prolata fuit; certo tamen certius eſt, *Imperatores* tam *Byzantinos*, quam ceteros *orientales*, argento interdum diplomata ſignaſſe. Deinde exſtat etiam diploma *Roberti II.* Principis *Capuani*, A. 1128. datum, cui bulla argentea, MVRATORIO teſtante, appenſa cernitur. In Principatu *Arauſionenſi* bullas argenteas fuiſſe vſitatas, HONORATVS BOVCHE (in *Hiſtoire de Province* L. VIII. p. 880.) ex diplomate, A. 1288. dato, pluribuſque ſigillis, argenteis aliis, aliis plumbeis munito, demonſtrare ſtuduit. Typarium autem argenteum, non ſigillum fuit, quod *Clemens IV.* Pontifex Romanus, A. 1266. monaſterio S. Aegidii in Gothia dederat. Idem dicendum videtur de *magno ſigillo argenteo Epiſcopi Leodienſis*, ex quo Heineccius probare voluit, argentea ſigilla Occidentalibus non plane fuiſſe incognita: quamquam idem ſimul largitur, poſſe illud etiam de typario argenteo intelligi. Vid. HEINECCIVS p. 40-42. & *Nouveau Traité de Diplom.* T. IV. p. 22.

(*) Imperatorem tamen *Fridericum I.* A. 1152. triplici ſigillo, aureo, *argenteo* & ſtanneo vſum fuiſſe, in WIBALDI, Abbatis Stabulenſis & Corbeienſis epiſtola 348. in MARTENE ampliſſ. collect. T. II. p. 520 legimus.

§. 332.
De bullis plumbeis.

Bullarum plumbearum vſus antiquiſſimus eſt, multoque latius, quam argentearum, & aurearum adeo bullarum patuit. Plumbo ſcilicet ſignarunt

I) *ciuili dignitate* conſpicui:

1. *Imperatores veteres Romani*, vt Traianus, Marcus Aurelius, Lucius Verus & Antoninus Pius, quorum bullas plumbeas FICORONIVS, V. C. publicauit. Ab his ſine dubio bullarum plumbearum vſum acceperunt

2. *Im-*

Digitized by Google

2. *Imperatores Conſtantinopolitani*, qui, ſicut bullas aureas Sultanis & Regibus, argenteas belli Ducibus & Pontificibus interdum Romanis; ita plumbeas Deſpotis, Patriarchis, Sebaſtocratoribus ceteriſque primi ordinis magiſtratibus dederunt. Pro antiquiſſima habetur bulla plumbea *Gallae Placidiae* (ſaec. V.), quam HEINECCIVS minus recte nummi cuiuſdam ectypon plumbeum eſſe ſuſpicabatur. Saeculo VIII. bullas plumbeas Conſtantinopoli admodum vſitatas fuiſſe, ex actis Synodi Nicenae II. dilucide cognoſcitur. Sed *Latini* etiam *Imperatores*, qui pulſis Graecis Conſtantinopoli regnabant, plumbo ſignarunt: quid? quod bullarum huiuſmodi vſus progreſſu temporis etiam cum *illuſtrioribus aulae* proceribus communicatus fuit.

3. Ex *Imperatoribus Regibusque Romano-Germanicis:* Carolus M. Ludouicus I. Pius, Carolus II. Caluus, Carolus III. Craſſus, Otto I. M. Otto III. Henricus II. Sanctus, Conradus II. Salicus.

4. *Reges.* Ex *Galliae* Regibus poſt Carolidas, de quibus diximus, nemo Capetiorum plumbo ſignauit: ſignarunt tamen non nulli ex *Hiſpaniae*, *Siciliae* & *Cypri* Regibus.

5. *Principes, Comites, Dynaſtae*, vt Duces Spoletani (inde ab A. 781.). Veneti, Hugo de Baucio, Boamundus Princeps Antiochenus, Coſmas Protopatricius, Raymundus Comes Tripolitanus, Raymundus de S. Aegidio Comes Toloſanus, aliique Comites Toloſani, Wilhelmus Dominus de Montepeſſulano, cet.

II) *eccleſiaſtica dignitate* conſpicui:

1. *Pontifices Romani.* De origine bullarum plumbearum Pontificum Romanorum magna diſcordia inter ſe certant homines eruditi. Nugantur ſine dubio, qui Siluestrum I. (A. 314-335.) & Leonem I (A. 440-461.), vel his adeo antiquiores Pontifices Romanos iam plumbo ſignaſſe dicunt. Deinde falluntur etiam, & iuſto recentiorem harum bullarum vſum faciunt, qui eas ad Adrianum I. (A. 772-795.) auctorem referunt. HEINECCIVS, qui media inter vtroſque via incedere volebat, probabile eſſe iudicauit, "initio papas pauca diplomata eaque ſola cera ſignaſſe, deinde „vero ſaeculo VII. coepiſſe plumbo ac cera vti promiſcue, donec „demum ſaeculo VIII. plane cerae vſus euanuerit & ad Breuia, „quae vocant, ſit relegatus." Rem acu fere tetigiſſe Heineccium,

Digitized by Google

ex iis bullis plumbeis, quas MVRATORIVS, inprimiſque vir celeberrimus, FICORONIVS produxerunt, ſatis dilucide cognoſcitur. Etſi enim, quae auctores noui operis diplomatici de Gregorii M. (A. 590-604.) bullis plumbeis tradunt, nondum ſatis explorata ſunt; dubitari tamen non poteſt, quin iam Pontifices quidam ſaeculo VII. clari, ſcil. Deusdedit († A. 618.), Theodorus I. Vitalianus & Iohannes V. († 686.) plumbo ſignarint. Fecerunt idem Zacharias (A. 741-752.), Paullus I. (A. 757-767.) & Iohannes VIII. (A. 872-882.). Vtrum vero Pontifices Romani humilitatis ſtudio incitati, an aemulatione Patriarcharum Conſtantinopolitanorum inflammati, viliſſimum omnium metallorum, plumbum ad ſignandum ſibi ſumſerint, hoc loco alienum eſt iudicare: quamquam poſterius Heineccio arriſerit. Id certe conſtat, Pontifices Romanos bullarum plumbearum vſum ita ſibi velut vindicaſſe, vt, praeter ipſos, pauciſſimi ſint, qui iis hodie vtantur.

2. *Patriarchae Conſtantinopolitani*, quos iam ante Pontifices Romanos plumbo ſignaſſe Heineccius ſtatuit.

3. *Epiſcopi* tam Galliae & Angliae, quam Italiae & Germaniae; quos quidem, ſi non prius, ab ineunte certe ſaeculo IX. bullis plumbeis vſos fuiſſe, cum exemplis bullarum epiſcopalium, quae adhuc exſtant, ſatis declaratur, tum ex his verbis actorum Concilii Cabilonenſis II. A. 813. habiti, cognoſcitur: "Preſbyter ad alium „locum migrans literas etiam habebit, quibus ſint nomina *epiſcopi* „& ciuitatis *plumbo* impreſſa." Plumbo Epiſcopi adhuc ſaeculo XIII & XIV. ſignarunt.

4. *Abbates*, quamquam rariſſime. Huius generis exemplum ad an. 1181. SPELMANNVS & MABILLONIVS commemorarunt.

III) *Collegia*, & quidem

1. Collegia ciuilia, inprimiſque *ciuitates*, vt Roma, ciuitas Lucenſium.

2. Collegia ſacra, inprimiſque *Concilia* & *Synodi*. Originem Synodalium ſigillorum HEINECCIVS ad poſteriora ſaecula reiecit: "Antiquiſſimorum enim conciliorum decreta ſolis Epiſcoporum „ſubſcriptionibus munita eſſe; in mediae autem aetatis ſynodis aut „Imperatores, qui praeſidebant, aut praecipuos Epiſcopos ſigilla „ſua

„ſua appoſuiſſe. Probabile eſſe, ſaeculo demum XV. ineunte, ac „in Piſano quidem concilio, excogitata fuiſſe ſigilla ſynodalia, quae „deinde in Conſtantienſi, Baſileenſi & Tridentino retenta fuiſſent: „eſſe autem iſta ſigilla, non cerea, ſed plumbea." His obiecit LEYSERVS bullam plumbeam, quam Conradus Epiſcopus Halberſtadienſis, diplomati cuidam, A. 1208. dato, appendi iuſſerat; quod quidem diploma quoniam non Epiſcopale eſſe, ſed ſynodale, ex ipſo eius contextu patere credebat Leyſerus, hinc bullarum ſynodalium vſum multo antiquiorem, quam Heineccius tradiderit, eſſe ſtatuit. Vid. FICORONII *Piombi antichi*, THVLEMARIVS de bullis, CANGIVS in Gloſſario ſub voce *bulla*, HEINECCIVS p. 42-50. & *Nouveau Traité de Diplom.* T. IV. p. 24-30.

§. 333.
De bullis aeneis & ſtanneis.

Aere etiam & *ſtanno* interdum, quamquam vt verum fateamur, admodum raro, ſignata eſſe diplomata, nemo, rei diplomaticae peritus, facile negauerit. Ac *aeneis* quidem *bullis* vſi ſunt veteres *Daniae* Reges, item *Alexander Imperator Romanorum* (vel is, qui ſaeculo X. imperauit, vel Alexander ille Deſpota ſ. Imperator Athenienſium, qui ad concilium Conſtantienſe legatos miſerat, incerta enim res eſt), & *Aleſia*, filia Marchionis Montisferrati, vxor Neapoleonis de filiis Vrſi, vt in ipſa bullae epigraphe dicitur. Neque plane incognitus fuit *bullarum ſtannearum* vſus, id quod partim ex ſupra iam (§. 331. not.) commemorata epiſtola Wibaldi Abbatis, in qua legimus, *Fridericum I.* Imperatorem triplici ſigillo, aureo, argenteo & *ſtanneo* vſum fuiſſe, partim ex his verbis Hiſtoriae Leodienſis apud Heineccium cognoſcitur: "Oſtenſum fuit in capitulo coram Magiſtris ſigillum plumbeum ſiue *ſtan-* „*neum*, eiuſdem typarii cum magno ſigillo argenteo epiſcopi." Vid. HEINECCIVS p. 50. num. XX. coll. cum *Nouveau Traité de Diplom.* T. IV. p. 22. ſq. item p. 184. ſq.

§. 334.
De ſigillis cereis, eorumque in pura & mixta diuiſione.

Cera vſitatiſſimum pariter atque antiquiſſimum materiae genus eſt, cui ſigilla impreſſa cernuntur. Vt enim *Graecos* & *Romanos* veteres

omittam, quos cera ſignaſſe omnes norunt, non tantum *Imperatores Conſtantinopolitani* tam in literis familiaribus, ad matres ſuas, coniuges, filios miſſis, quam in multis conſtitutionibus, ſed etiam *Reges atque Imperatores tam Francici, quam Germanici*, item *priores Pontifices Romani*, ceram ad ſignanda diplomata adhibuerunt, & ex parte nunc quoque adhibent. Variauit autem cerae *color* pro diuerſitate temporum, rerum & perſonarum, vt ſtatim videbimus. Atque hinc ipſorum ſigillorum, cerae impreſſorum, in *alba, flaua, rubra, viridia, caerulea* & *nigra* diſtributio exiſtit: quae quidem omnia *pura* tunc vocantur, ſi ex vnius tantum coloris cera conſtant, quibus opponuntur *mixta*, hoc eſt, quae ex diuerſi coloris cera ſunt conflata. Incipiemus a purorum ſigillorum generibus.

§. 335.

De ſigillis cereis puris.

1. Sigilla *alba* ſiue *candida* omnium cereorum antiquiſſima ſunt. Signarunt enim cera alba 1) Reges atque Imperatores tam Francici quam Germanici ab vltimis inde Merouèadum temporibus vſque ad Fridericum IV. Maximiliani I. parentem, 2) Capetii, 3) Angliae Reges vſque ad Carolum I. itemque 4) omnis generis Principes, Comites, Epiſcopi & Abbates. Etſi vero ſigilla alba poſt ſaeculum XIII. rariora facta ſunt, praeſertim extra Germaniam, ita vt Fridericus IV. Imperator creato a ſe Duci Modenae & Reggii cera alba ſignandi poteſtatem, tamquam priuilegium ſingulare concederet; eſt tamen aliquis adhuc ſigillorum alborum, praeſertim in Gallia & Anglia, vſus. Vnum hoc addendum videtur, ſigilla alba quo antiquiora ſunt, eo facilius cum flauis ſiue luteis confundi poſſe, & confuſa etiam a quibuſdam eſſe, qui, cerae colorem album ſitu ac vetuſtate corrumpi, non cogitauerint.

2. Sigilla *flaua* ſiue *lutea* ſaeculo demum XII. inualuerunt. Saeculo XIV & XV. monaſteria etiam & priuati, in Germania praeſertim, eorum vſum ſibi adoptarunt. Neque eo ſecius eodem tempore ipſi quoque Imperatores, Principes, ac Epiſcopi cera flaua ſignare diplomata perrexerunt. In Gallia cerae flauae vſus non vltra ſaeculum XIII. aſcendere videtur. Poſtero tempore Reges Galliae ſigilla flaua ſoli fere ſibi quaſi vindicarunt, ita vt nunc quoque literae regiae & acta vſualia cera flaua ſignentur.

3. Si-

Digitized by Google

3. Sigilla *rubra* primi omnium Imperatores Byzantini vſurpaſſe videntur: conſtat certe, eos duplici cera, rubra nempe & viridi ſignaſſe, & eam quidem ob cauſſam, teſtante *Balſamone*, vt & Imperatores ſe & Patriarchas eſſe demonſtrarent. MABILLONIVS quidem iam Merοueadas pariter, atque Carolidas *cera rubricata* interdum vſos eſſe tradit; ſed videtur ſigilla alba, quae vetuſtas in flaua aut rubricata mutauit, cum rubris confudiſſe. In Angliae Regibus *Wilhelmus II. Rufus* (A. 1087 - 1100.) ex Galliae Regibus *Ludouicus VII. Iunior* (A. 1137 - 1178.), & inter Imperatores Germanicos *Fridericus I. Barbaroſſa* (A. 1152 - 1190.) primi, quantum conſtat, cera rubra ſignarunt. Poſt interregni magni, quod vocant, tempora, hoc eſt, ſub finem ſaeculi XIII. cerae rubrae vſus tam in Gallia, quam in Germania frequentior factus eſt, ita vt Imperatores quoſdam, multoſque *Principes*, *Epiſcopos*, *Abbates*, quid? quod *Nobiles* etiam (vid. *Hiſtoria mea Holzſchuberiana* p. 32. ſq.) ea ſignaſſe deprehendas. In Germania tamen magnum huic cerae generi pretium ſtatutum eſt, adeo vt Sigiſmundus Imperator adhuc A. 1423. Friderico Bellicoſo, Saxoniae Electori, cera rubra vtendi poteſtatem, ceu priuilegium quoddam, concederet. Etſi vero hodie tam Imperatores ordineſque Imperii, quam Reges Daniae, Sueciae & Poloniae ſigilla rubra prae ceteris vſurpare ſolent; in Gallia tamen & Anglia reſtrictior eorum vſus eſt: illic enim expediendis tantum negotiis, quae ad Prouinciam, Delphinatum, aliaſque terras cum Regno non coniunctas ſpectant, hic ſignandis dumtaxat commiſſionis, quas dicunt, literis adhibentur. *Pontifices Romani* a multis retro ſaeculis *Breuia* aunulo Piſcatoris in cera rubra ſignare ſolent. *Cardinales* etiam interdum cera rubra vſos eſſe conſtat.

4. Sigilla *viridia* etſi antiquitus ab *Orientis* Imperatoribus & Patriarchis vſurpata ſunt; in *Gallia* tamen non ante ſaeculum XII. in *Germania* autem & *Anglia* demum ſaeculo XIV. innotuerunt. Quemadmodum vero ſigilla viridia, pura nempe, in Germania admodum rara ſunt; ita e contrario in Gallia nunc quoque magno in pretio habentur, regiiſque literis vel maximi momenti imprimi ſolent. In Anglia hodie cerae viridis vſus literis tantum, quas chartas (*chartres*) vocant, ſignandis reſeruatus eſt.

5. Sigillorum *caeruleorum* nullum exemplum exſtat, niſi quod Carolus V. Imperator Doctori Norimbergenſi *Stockhamero* A. 1524. cera caerulea vtendi ius ac poteſtatem dedit.

Digitized by Google

6. Sigilla *nigra* in *Germania* quidem nulla, in aliis vero terris non prorſus incognita fuerunt. Vt enim *Patriarchas Conſtantinopolitanos* taceam, quos cera nigra interdum ſignaſſe tradunt, *Magnus Ordinis Teutonici in Pruſſia Magiſter*, item *Magnus Melitenſium Equitum Magiſter*, praeterea *Nobiles* quidam nigris ſigillis vſi ſunt. In *Gallia* iam A. 1274. cerae nigrae vſus cognitus fuit. Vid. HEINECCIVS p. 50-54. & *Nouveau Traité de Diplom.* T. IV. p. 32-42.

§. 336.
De ſigillis cereis mixtis.

Sigilla cerea mixta ſunt ſigilla, quae ex diuerſi coloris cera ſunt compoſita. Atque huiuſmodi ſigillorum nullum, ſaeculo XIV. antiquius, vidiſſe ſe HEINECCIVS profitetur, reprehenſus ob id cum a beato *Chronici Gottwicenſis* auctore (p. 104.), tum ab auctoribus *noui operis diplomatici*. Sed Heineccius, quantum ego quidem iudicare poſſum, cauſſa nondum cecidit. Etſi enim ſatis multa Carolidarum & ſubſequentium Imperatorum ac Regum diplomata vidi, nullum tamen, fateor, mihi occurrit, cuius ſigillum in *limbo* illo eminentiore alium cerae colorem, & diuerſum ab interiore parte, cui typarium impreſſum eſt, prae ſe ferret. Cerae itaque colore haec ſigilla a Merouëadum ſigillis non differunt: idem vtrobique color deprehenditur, margo autem ſeu limbus eminentior in Carolidarum & poſterorum Principum ſigillis inde exſtitit, quod haec, quia maiora Merouingicis annulis erant, vehementiore vi atque impetu imprimerentur, ideoque altiora typarii veſtigia & quaſi excauationes relinquerent. Sed vt redeam ad id, vnde coepi, ſigillorum mixtorum quatuor potiſſimum genera ſunt. *Primum* eſt eorum, quae a tergo contraſigillum alio colore impreſſum habent, cuiuſmodi multa ſunt Caroli IV. Sigiſmundi aliorumque huius aetatis Imperatorum, item quamplurimorum Epiſcoporum ſigilla. *Alterum* genus eorum eſt, quae ſculpturam quidem rubrae, aut viridi cerae impreſſam habent, ſed cereae quaſi lanculae aut albi, aut flaui coloris infuſa cernuntur. Huius generis ſunt pleraque ſigilla Praeſulum, Principum, Comitum ac Nobilium, quae ſaeculis XIV & XV. comparuerunt, inprimiſque ea, quae ſecreta appellantur. Ac initio quidem nulla fere coloris ratio in hoc ſigillorum mixtorum genere habita videtur: ſiquidem omnes ſacrae dignitatis homines, vt Archiepiſcopi,

Epiſco-

Digitized by Google

Epiſcopi, Abbates & Abbatiſſae rubram ceram vſurparunt, ſaeculares vero Principes Comiteſque non dubitarunt viridem etiam adhibere, quam tamen eodem tempore non tantum ciuitates, Monaſteria, & Nobiles, ſed priuati etiam vſurpabant. Sed paullo poſt cerae rubrae neſcio quid praerogatiuae tributum eſt, adeo vt ſaecularibus etiam perſonis color viridis diſpliceret, quem cum rubro commutare non Principes tantum & Comites, ſed etiam ciuitates ac Nobiles ſtuduerunt, id quod partim ex ipſorum ſigillorum intuitu, partim ex multis diplomatibus Caeſareis, quibus his illiſue ius vtendi cera rubra concedebatur, cognoſcere licet. Occurrerunt mihi, vt hoc addam, recentiorum praeſertim Imperatorum ſigilla, tantae quidem *magnitudinis*, vt lancis cereae, cui infuſa ſunt, diameter integrum fere pedem aequet. Ad *tertium* ſigillorum mixtorum genus refero] ſigilla non limbata, hoc eſt ea, quae limbo ſ. margine eminentiore carent, licet ex diuerſi coloris cera conflata ſunt, ita nempe, vt, vna ex parte vel rubra vel viridia ſint, ex altera vero vel alba vel flaua appareant. Atque horum ſigillorum ante ſaeculum XVI. non tam exiguus numerus, quam Heineccius exiſtimauit, reperitur. *Quartum* denique genus eſt eorum, quae ex binis diuerſis ſigillis quaſi coagmentata ſunt, vt "ſi quando Princeps „& ſubditi (ſunt verba Heineccii) eidem cerae impreſſere ſigilla, atque „adeo ille rubro, hi alio colore vſi ſunt. Tale eſt illud Ciuitatis Fran„cofurtenſis ad Viadrum, diplomati ſuper fundatione Monaſterii Kar„thuſienſis die 10 Auguſti anno 1396. confecto, adpenſum, quippe „quod, ill. Sam. Strykio teſte in diſſ. (de cera rubra) *Gallum ac reliqua „inſignia Francofurtanae ciuitatis in alba cera expreſſa exhibet, cuius „parti ſuperiori inſerta conſpicitur aquila Electoris Brandenburgica fru„ſtulo cerae rubrae impreſſa.*" Rariſſima huius generis ſigilla eſſe, per ſe intelligitur. Duo adhuc, priuſquam ab hoc loco diſcedimus, obſeruanda videntur. Vnum eſt hoc, reperiri inde a ſaeculo XV. ſigilla, quae pura quidem per ſe ſunt, ſed mixtorum ſpeciem ideo habent, quod capſulis vel metallicis vel ligneis incluſa cernuntur, cuius generis ſigilla aliquot, eaque viridia ex ſaeculo XV. ipſe poſſideo. Alterum hoc eſt, inualuiſſe ineunte ſaeculo XVI. conſuetudinem, ceram, rubram inprimis, fruſtulo quodam papyraceo albo ita tegendi, vt typarium non cerae ipſi, ſed fruſtulo papyraceo imprimeretur, id quod nunc quoque in ſigillis farinaceis fieri videmus, quae ex *oblatis*, quas dicunt, parantur. Vid. HEINECCIUS p. 54. ſq. & *Nouv. Traité de Dipl.* T. IV. p. 42. ſq.

§. 337.

§. 337.

De ſigillis cretaceis, farinaceis & malthinis.

Sigilla *cretacea* omnium fortaſſe ſigillorum antiquiſſima ſunt, vtpote quibus iam Aegyptii veteres, item Graeci ac Romani, vtebantur. Eorum media quoque aetate, quamquam rariſſime, mentio fit. Sed literas etiam Regum publicas farina macerata, quam *paſtam* ſ. crudum panem dicebant, ſignatas fuiſſe, conſtat. Atque haec ſunt ſigilla, quae *farinaceorum* nomine inſignire placet. Ad farinacea etiam referri poſſunt ſigilla, ex *oblatis*, quas dicunt, parata, quorum hodie vſus quam late pateat, nemo eſt, qui ignoret. *Malthina* denique, ſiue *maſtichata* ſigilla voco, quae ex maltha ſiue maſtiche facta ſunt. Maltha autem, quae interdum ad ſignandum adhibita eſt, varie explicatur: aliis enim eſt pix cum cera miſta; alii vero eam e pice liquida & axungia, vel ſeuo, item e calce minutatim ſuperadiecta confectam eſſe tradunt. Occurrit mihi eiuſmodi ſigillum malthinum, ſiue quod idem eſt, maſtichatum, quod in praefatione *Hiſtoriae meae Holzſchuberiane* p. 8. deſcripſi. Impreſſum eſt (non appenſum) literis, chartae linteae A. 1389. inſcriptis, a Friderico Holzſchuhero, Ordinis Teutonici equite. Vid. HEINECCIVS p. 55. ſq. & *Nouveau Traité de Diplomatique* T. IV. p. 31. ſq. coll. cum TROTZII notis ad *Hugonis* lib. de prima ſcribendi origine p. 73. ſq.

§. 338.

De cera Hiſpanica in tranſcurſu.

Cera Hiſpanica, qua hodie ad obſignandas literas plerumque vtimur, ante hos centum & viginti quinque circiter annos in *Gallia* a mercatore quodam Pariſino, cui nomen erat *Rouſſeau*, inuenta eſt. Is quum fortunam tam aduerſam expertus eſſet, vt omnia ſua flammis amitteret, neceſſitate, vltimo telo coactus, ceram hanc ſignatoriam, cuius conficiendae modum in India orientali didicerat, elaborandam ſuſcepit, tantumque inde lucri cepit, vt breui tempore ac velut repente ex Iro Croeſus fieret. Dedit autem huic cerae nomen Hiſpanicae, vt eam a liquida gummi lacca diſtingueret. Vid. *Nouveau Traité de Diplom.* T. IV. p. 33. Adde HÜBNERI *Kunſt-Lexicon*, in quo hoc cerae genus pluribus deſcriptum eſt.

§. 339.

Digitized by Google

§. 339.

De ſigillorum figura.

Sigillorum *figura* admodum variauit. Nam vt veterum *Graecorum Romanorumque* annulos pariter, atque tabellas aeneas omittam, quae poſteriores cum literis, tum inprimis fictilibus vaſis aliiſque rebus obſignandis adhibebantur, & plerumque quadratum oblongum, interdum plantam pedis, vel circuli quadrantem, ſoleam ferream, lunam creſcentem, cet. referunt; poſſunt ſigilla, mediae praeſertim aetatis, ratione figurae in *rotunda*, *triangularia*, *quadrata*, *pentagona*, *hexagona*, *octogona*, & *caua* ſ. *lanciformia* diſpertiri, de quibus ſingulis pauca dicemus.

§. 340.

De ſigillis rotundis, eorumque in orbicularia, oualia & parabolica diuiſione.

Sigilla *rotunda* ſunt vel

1. *orbicularia* (vid. Tab. IX. num. 1-7.) Huius generis ſunt 1) omnes fere bullae, tam Imperatorum veterum Romanorum, vt Aurelii & Lucii Veri, quam eorum omnium, quos bullis, aeuo praeſertim medio, vſos ſupra (§. 330-333.) diximus, 2) ſigilla cerea a) omnium Meroueadum, ſolis Childerico I & III. exceptis, b) ex Carolidis tantum Caroli III. Craſſi, Arnulphi & Ludouici IV. Infantis, item Zuenteboldi, Regis Lotharingiae, & Lotharii, penultimi Carolingicorum Galliae Regum, c) omnium Imperatorum ac Regum Germanicorum, d) omnium Capetiorum, ſolo Roberto excepto, e) omnium Regum Hiſpaniae, Siciliae, Scotiae, & plerorumque Regum Angliae. Deinde veteres etiam Duces, Comites, Dynaſtae & Nobiles orbicularibus plerumque ſigillis vſi ſunt. Eamdem porro formam antiquiſſima ſigilla eccleſiaſtica habent. Etſi vero orbicularia ſigilla eccleſiaſtica poſtmodum rara facta ſunt; multis tamen Epiſcopis, Abbatibus & Abbatiſſis ſigilla orbicularia a ſaeculo XII - XV. placuerunt.
2. *oualia*
   a. *perpendicularia* (vid. Tab. V. num. 3 & 6.). Huiuſmodi ſigillis vſi ſunt 1) quidam ex veteribus Imperatoribus Romanis, vt Alexander

Digitized by Google

Seuerus in bulla quadam plumbea, 2) ex Merouеadibus ſoli Childericus I & III. 3) Carolidae omnes tam in Gallia, quam in Germania, exceptis Carolo III. Craſſo, Arnulpho, Ludouico IV. Infante, item Zuenteboldo Lotharingiae Rege, & Lothario, penultimo Carolingicorum Galliae Regum, 4) Eudes ſ. Otto, Galliae Rex, 5) ex Capetiis ſolus Robertus. Inde a ſaeculo XI. rara haec ſigilla fieri coeperunt, ita tamen, vt ſubinde, praeſertim ſaeculo XIV. ab Epiſcopis & Comitibus vſurpata deprehendantur.

b. *horizontalia* (vid. Tab. IX. num. 9.). Horum vſus in Italia praeſertim inde a ſaeculo X. inualuit.

3. *parabolica*

a. *rotundata* (vid. Tab. IX. num. 10), quae inde a ſaeculo XII. potiſſimum Epiſcopis, Abbatibus, Abbatiſſis, Monaſteriis, Capitulis, Officialibus & feminis illuſtribus placuerunt.

b. *cuſpidata* (vid. Tab. IX. num. 11.), quibus inde a ſaeculo XI. perſonae eccleſiaſticae & feminae illuſtres, item Principes & Optimates, quamquam rarius, vſi ſunt.

4. *triangularia*, quibus inde a ſaeculo XII. (hoc eſt, ex eo tempore, quo inſignia gentilitia ſigillis inferri coepta ſunt) Principes rarius, at Comites, & Nobiles tam agrarii, quam vrbani ſ. Patricii ſemper fere vtebantur.* Ex his ſigillis quoniam nonnulla trianguli, alia cordis, rurſus alia ſcuti, vel piri etiam ſiue folii, item trifolii ſpeciem prae ſe ferunt, poſſunt denuo diſtribui in

a. *triangularia proprie dicta*, (vid. Tab. IX. num. 8.)

b. *cordiformia*, (vid. Tab. IX. num. 12.)

c. *ſcutiformia*, tam *cuſpidata* (vid. Tab. IX. num. 13. 14. 15.), quam *rotundata* (Tab. IX. num. 16.)

d. *piriformia* ſiue *foliata* (Tab. X. num. 1.)

e. *trifolina*, quae omnium rariſſima ſunt (Tab. X. num. 2.)

* Vid. HEINECCIVS p. 56-59. & *Nouveau Traité de Diplomatique* T. IV. p. 44-57.

§. 341.

§. 341.

De ſigillis quadratis, pentagonis, hexagonis, octogonis, item cauis ſ. lanciformibus.

1. Sigilla *quadrata* admodum rara ſunt. Pertinent huc
   a. *quadrata proprie dicta*, cuius generis bullae quaedam plumbeae ſunt, vt Traiani Imperatoris, item Sergii & Stephani, Pontificum Romanorum incertorum (Tab. X. num. 3.).
   b. *oblonga*
   1) *horizontalia* (Tab. X. num. 4.), cuius generis ſigillis, iiſque aeneis, tam Graeci, quam Romani veteres vſi ſunt, vid. ſupra §. 339.
   2) *perpendicularia* (Tab. X. num. 5.), cuiuſmodi pauca ex ſaeculo potiſſimum XIV. ſuperſunt.
   c. *rhombata* (Tab. X. num. 6.), qualia iam ſaeculo XIII. quamquam raro, vſurpata ſunt.
2. Sigilla *pentagona*, ex ſaeculo XIV. vid. Tab. X. num. 7.
3. Sigilla *hexagona*, tam *cornuta* inde a ſaeculo XIII. (Tab. X. num. 8.), quam lineis rectis formata, ex ſaeculo XIV. (Tab. X. num. 9. 10.). Hexagona non tam rara ſunt, quam pentagona.
4. Sigilla *octogona* iam in veterum annulis expreſſa cernuntur, vſurpata deinde etiam ſaeculo XVI. a quibuſdam Nobilibus ſunt, vid. Tab. X. num. 11.
5. Sigilla *caua* ſiue *lanciformia*, quae HEINECCIO ea dicuntur ſigilla, quae ſculpturam in medio orbe admodum depreſſam, perigraphen vero exſtantiorem habent, vt totum ſigillum lanci videatur ſimile. Huius generis exempla duo HEINECCIVS attulit; alia, aeque inuſitata, in nouo opere diplomatico exhibentur.

* Vid. HEINECCIVS p. 60. ſq. & *Nouveau Traité de Diplom.* T. IV. p. 57-63.

§. 342.

De ſigillorum quantitate.

Quantitas ſigillorum non minus, qnam figura & materia, variauit. Ac *bullarum* quidem *aurearum* quantitas in ſuperioribus (§. 330.) pro

 inſti-

inſtituti noſtri ratione definita eſt. Quod vero ad *cerea ſigilla* attinet, placet eorum quantitatem HEINECCII verbis deſcribere. "Cerea „Francorum (inquit p. 61.), vt & Conradi I. & Henrici I. aetate, flo- „renum Germanicum vix excedunt. Poſtea ſenſim magnitudine creue- „runt. Trium Ottonum ſigilla tres fere digitos habent in diametro, „Conradi II. quatuor, Henrici III. & IV. paullulum minus quam qua- „tuor, Lotharii quatuor & ſemiſſem, Conradi III. quatuor, Friderici I. „quatuor, nec non quatuor & ſemiſſem. Nec vidi ex ſaeculo X. & XII. „ſigillum, quod quinque digitos excedat. At ſaeculis inſequentibus „mirum, quantopere creuerit ſigillorum moles, Ottonis IV. Henrici VII. „Guilielmi ſigilla diametro quinque digitos, Rudolphi I. paene ſex, at „omnium maxima Friderici III. ſeptem abſoluens. Idem quoque diſcri- „men in principum, epiſcoporum, monaſteriorum ſigillis obſeruatur, „quorum ſeorſim hic definire magnitudinem, nimis eſſet taedioſum. „Deficiente iam prope ſaeculo XIV. ſigillorum moles veluti ad extre- „mum deducta, paullatim decreuit, donec ad eam, qua hodie vtimur, „rediit. Hinc exſpirante ſaeculo XV. & ineunte XVI. ſigilla ab epiſco- „pis adpenſa notaui quadrimulo quem *einen Mattier* vel *Vierling* voca- „mus, haut multo maiora. Adeo etiam ex ſigillis diuerſus ſaeculo- „rum genius hominumque animus ad nouas ſubinde mutationes procli- „uis elucet, cet." Quae Heineccius de ſigillis Germaniae dixit, ea quoque ad reliquorum regnorum ſigilla pertinent, id quod cum ex ipſorum ſigillorum intuitu, tum ex *nouo opere diplomatico* pag. 64. ſq. cognoſcitur. Conf. etiam, quae ſupra (§. 336.) de magnitudine ſigillorum, recentiorum praeſertim Imperatorum, dicta ſunt.

§. 343.

De ſigillorum inſcriptionibus.

Scripturas in *literales* & *reales* diuidi, iam ſupra (§. 72. p. 82. ſqq.) dictum eſt. Vtrarumque ſpecimina in ſigillis obſeruantur. Poſſunt itaque *inſcriptiones ſigillorum*, hoc eſt, ea in vniuerſum conſiderata, quae ſigillis inſcripta cernuntur, ſiue verba ſint, ſiue res rerumque imagines, in *literales* & *reales* diſpertiri. In pleriſque ſigillis vtriuſque generis inſcriptiones, reales nempe pariter, atque literales animaduertuntur. Atque haec ſigilla doctrinae cauſſa *epigrapha* dicere liceat, quibus opponuntur tum *monepigrapha*, quae non niſi inſcriptiones lite-

rales

Digitized by Google

rales habent, quam *anepigrapha*, quae omni inſcriptione literali carent. Clarius hoc diſcrimen ex iis, quae de inſcriptionibus ſigillorum literalibus & realibus ſigillatim dicemus, intelligetur. Quoniam denique inſcriptionum literalium aliae in margine ſigillorum, aliae in ipſa area ad explicationem quarumdam imaginum, exaratae deprehenduntur, poſſunt inſcriptiones literales in *perigraphas* & *epigraphas*, vel etiam in *primarias* & *ſecundarias inſcriptiones* diſtingui.

§. 344.

De inſcriptionibus ſigillorum literalibus.

De *inſcriptionibus literalibus* ſigillorum haec teneamus

* Vid. HEINECCIVS p. 62-73. & *Nouveau Traité de Diplom.* T. IV. p. 65-78.

I. *Generatim:* 1) Quo antiquiora ſigilla ſunt, eo ſimpliciores & breuiores eorum inſcriptiones literales eſſe ſolent; 2) Longiores inſcriptiones inde a ſaeculo XI. magis vero a ſaec. XIII. inualuerunt; 3) Vnius eiuſdemque perſonae ſigilla diuerſas haud raro inſcriptiones literales habent, quia nempe, vt in ſuperioribus (§. 318.) dictum eſt, Principes aliique etiam homines pluribus ſaepe ac diuerſis inter ſe typariis & olim vſi ſunt, & nunc quoque vtuntur; 4) Bullarum inſcriptiones literales ab inſcriptionibus ſigillorum cereorum multum diſcrepant; 5) Inſcriptiones ſigillorum literales ad regnum ſcripturarum artificiale pertinent, de cuius ordinibus, partitionibus, generibus ac ſpeciebus iam ſupra (§. 73-222.) pluribus expoſuimus.

II. *Speciatim* notentur:

1. *Literae*, quae interdum graecae, plerumque vero latinae, ac maiuſculae quidem vſque ad medium ſaeculum XIV. (§. 73.), fuerunt. Ex literis ſigillorum ipſorum aetatem ac fidem aeſtimari poſſe, per ſe intelligitur.
2. *Interpunctiones*, vid. §. 52.
3. *Siglae verbales* (§. 62.). E. gr. in bulla quadam plumbea Caroli M. inſcriptio ſiglis hunc in modum expreſſa eſt: DN. KAR. IMP. P. F. PP. AVG. hoc eſt: *Dominus noſter Karolus Imperator, pius, felix, perpetuus Auguſtus.* Huc etiam Friderici IV. Imperatoris ſiglae aenigmaticae A. E. I. O. V. referendae ſunt.

4. *Notae numerales* pariter atque *verba numeralia*, quibus partim plures eiuſdem nominis Imperatores ac Reges, item Pontifices Romani diſtinguebantur, partim annus, quo typarium factum, vel etiam poſſeſſor eius natus eſt, indicabatur. Ex Imperatoribus 1) Italicis, Ludouicus III. iam ineunte ſaeculo X. 2) ex Germanicis Henricus III. & V. Lotharius II. Conradus III. Ludouicus Bauarus, Carolus IV. Fridericus IV. Rudolphus II. cet.; ex Regibus Galliae ſolus Franciſcus I. quantum mihi quidem conſtat; ex Regibus Angliae Henricus I. item Richardus I. Normanniae Dux; & Pontifices Romani inde a Leone IX. (A. 1049-1054.) numeris huiuſmodi a praedeceſſoribus vel ſucceſſoribus ſuis eiuſdem nominis diſtincti fuerunt. Typarii autem confecti epocha in contraſigillo curiae Epiſcopi Halberſtadenſis diplomati, quod A. 1302. exaratum eſt, adiuncto, ap. LEYSER. de contraſigillis p. 41. in hac perigraphe indicata eſt: S. FCM. ANO. DN. M. CC. XCI. hoc eſt: *Sigillum factum anno Domini 1291.* Simile exemplum in Cel. OETTERI *Geſchichte der Burggraven zu Nürnberg* P. I. p. 79. exhibetur, ita inſcriptum: *Sigillum Iudicii Prouincialis Burggrauiatus in Nurnberg 1450.* Quoniam ſunt, qui ſtatuant, notas Chronicas in ſigillis numquam expreſſas eſſe, inprimiſque IOACHIM, V. C. *in der Einleitung zur Teutſchen Diplomatic* p. 104. id ſibi aliiſque perſuaſit; placet alia quaedam huius generis exempla ex HVEBERI Auſtria illuſtrata huc tranſcribere, vt: 1) ad an. 1459: *S. Friderici Dei Gratia Romanorum Imperatoris Semper Auguſti Auſtrie Stirie etc. Ducis 1458;* 2) ad an. 1478: *Sig. Caſpar. Vorſter. Prepoſiti. Domus. S. Floriani 1467;* 3) ad an. 1483: *S. Friderici. Romanorum. Imperatoris — 1464;* 4) ad an. 1484: *Sigill. Iorig. haſib. 1477;* 5) ad an. 1497: *Sigillum Sancti Sebaſtiani in Eberſperg, & renouatum eſt ſub anno domini M. CCCXXI;* 6) ad an. 1531: *Si. Hainrici Abbatis in Seitenſteten 1524;* 7) ad an. 1585: *Sigillum Conuentus Medlicenſis. Anno. 1540.* Huius generis exemplum exſtat etiam in FALCKII Cod. Tradition. Corbeienſ. Tab. XI. num. 6 ad an. 1538: *Sigillum. ciuitatis. Hannouer 1534.* Alia duo ſigilla, numeris notata ego ipſe in *Hiſtoriae meae Holzſchuberianae* Tab. XVII & XVIII. ad an. 1552 & 1560. exhibui, quorum vnum praeter ſiglas G F M B P Z C, hoc eſt, *Georgius Fridericus Marchio Brandenburgenſis,*

Digitized by Google

burgenſis, *Pruſſiae etc.* annum *1544.* alterum vero, quod fuit *Wilhelmi, Archiepiſcopi Rigenſis,* natu *Marchionis Brandenburgenſis,* praeter nomen & titulum, quorum pauca veſtigia in perigraphe ſuperſunt, annum *1545.* exprimit. Sed ſigilla etiam interdum annum, quo poſſeſſores eorum nati ſunt, deſignant. Huc pertinet 1) ſigillum Rudolfi IV. Archiducis Auſtriae ad an. 1359. apud HVEBER. in Auſtria illuſtrata, ita inſcriptum: † *Rudolfus Quartus Dei Gratia Palatinus Archidux Auſtrie Styrie Karinthie Sueuie & Alſatie Dominus † Carniolie Marchie ac Portus Naonis. Natus Anno Domini M. CCCXXX;* & 2) ſigillum Friderici IV. Imperatoris ap. HEINECC. p. 109. cum hac perigraphe: *Sigillum Maieſtatis Friderici Dei Gratia Romanorum Imperatoris Semper Auguſti Ducis Auſtrie Karinthie & Carniole Comitiſque Tirolis etc.* & infra additum: *Qui natus eſt in die Mathei Apoſt.* CIↃCCCCXV.

5. *Monogrammata*, vnde illud monogrammatum genus exiſtit, quae ſupra (§. 278.) monogrammata *ſphragiſtica* diximus.

6. *Signum crucis,* de quo ſupra (§. 267.).

7. Vox *ſigillum*, vel integris literis, vel ſiglis aliiſque ſcripturae compendiis, vt *S. Si. Sig. Sigill.* item *S.ᵘ* ſcripta, demum ſaeculo X. magis vero inde a ſaec. XII. inſcriptioni ſigillorum praemiſſa eſt.

8. Formula *Dei Gratia*, eique ſimiles aliae formulae, vt *Dei miſericordia, nutu*, cet. Formula haec primum vſurpata eſt a Carolo II. Caluo, neglecta ab omnibus Meroueadibus & a plerisque Carolidis, reſtituta deinde ab Imperatoribus Germanicis, Capetiis, cet. adhibita etiam a Principibus, Comitibus, item ab Epiſcopis, quamquam non ſemper, & inde a ſaeculo XII. ab Abbatibus quoque. Exeunte ſaeculo XIII. poſtquam electiones abolitae ſunt, Epiſcopi, Principum ſaecularium, vt credibile eſt, exemplum ſecuti, non Dei tantum, ſed *apoſtolicae* etiam *ſedis gratia* ſe Epiſcopos eſſe declararunt, cuiuſmodi eſt ſigillum Arnoldi, Epiſcopi Bambergenſis, ad an. 1287. inſcriptum: † *Arnoldus. Dei. &. Aplice. Sed. Gra. Babenbergen. Eps.* Principes ſaeculares iam ſaeculo XI. in diplomatibus dignitatem ſuam *Dei & Imperatoris gratia* acceptam retuliſſe, vel Bertholdi, Ducis Zaehringenſis († 1077.) exemplo condocemur.

9. No-

9\. *Nomina & tituli*, diſcrepant partim inter ſe pro temporis diuerſitate, partim a nominibus & titulis, in fronte ipſorum diplomatum expreſſis. *Terrarum hereditariarum* nomina ſigillis primum, quantum mihi quidem conſtat, illata ſunt in Anglia a *Wilhelmo I. Conqueſtore* (A. 1066 - 1087.), in Sicilia a primo Siciliae Rege, *Rogerio* (A. 1130.), in Gallia a *Ludouico VII. Iuniore* (A. 1137-1178.), in Germania ab *Henrico VI. Imperatore* (A. 1190 - 1197.), in Oriente a primo Imperatore Latino, *Balduino* (A. 1204.), in Hiſpania a *Iacobo*, Aragoniae Rege (A. 1226.), cet. Otto III. Imperator in ſigillis imperialibus, & Henricus III. in regiis titulum *Romanorum* primi adhibuerunt: quemadmodum Henricus VI. tam in regiis, quam in imperialibus ſigillis voculam *ſemper* titulo *Auguſtus* primus praemiſit.

10\. *Nomina cognationis* etiam ſigillis inſcripta fuiſſe ex his exemplis cognoſcitur: 1) ad an. 1194: † *Balduinus filius Marchionis Namurci Comitis Hanoie*; 2) ad an. 1225: † *S. Margarete Sororis Comitiſſe Flandrenſis*; 3) † *Conradus*. (IV. A. 1250 - 1254.) *Diui. Auguſti. Imperatoris. Friderici. filius. Dei. Gratia. Romanorum. in. Regem. electus. &. Heres. Ieruſalem*; 4) ad an. 1269: † *S. Otakari. ſiue. Premislai. Quinti. Regis. Boemorum. Marchionis. Morauie. filii. Wenceslai. Regis. Quarti*; 5) ad an. 1383: † *Sigillum Philippi filii Regis Francorum Ducis Burgundie*, cet.

11\. *Natales* praeterea in ſigillis quibuſdam indicatos eſſe, iam num. 4. huius §. diximus.

12\. *Inſcriptiones metricae* & varia *verſuum leoninorum*, quos dicunt, ſpecimina in ſigillis iam inde a ſaeculo IX. obſeruantur.

§. 345.

De inſcriptionibus ſigillorum realibus.

Quemadmodum iam antiquiſſimis temporibus moris fuit, in ſigillis *imagines figuraſque ſymbolicas* varii generis exhibere, & Chriſtiani veteres etiam annulos habuerunt, quibus ſimulacra multarum rerum, vt columbarum, piſcium, ancorarum, lyrarum, duarum manuum ſibi inuicem iunctarum, cet. tamquam ſymbola inſculpta erant; ita eadem conſuetudo ad mediae quoque aetatis homines, & hinc ad noſtrum vſque

Digitized by Google

vſque aeuum propagata eſt. Omnia vero haec imaginum figurarumque genera ad *ſcripturas reales* pertinere, ex iis, quae ſupra (§. 72. p. 82. ſqq.) dicta ſunt, patet. Poſſunt autem *inſcriptiones ſigillorum reales* in duas potiſſimum claſſes deſcribi, 1) *idiopragmaticas*, tam *holographicas*, quam *cyriologicas*, & 2) *ſymbolicas*: de quibus nunc ſigillatim pauca dicenda ſunt.

I. *Inſcriptiones idiopragmaticae.* Refero huc imagines cum Sanctorum, tum Imperatorum, Regum, Principum, Comitum, Epiſcoporum, Abbatum, cet. quorum quoniam nunc capita tantum, nunc protomae ſiue effigies vmbilico tenus, nunc integra corpora in ſigillis exhibita cernuntur; patet, inſcriptiones idiopragmaticas ſigillorum vel *cyriologicas* eſſe, vel *holographicas*. In ſigillis vero an ſatis accurate vultus eorum, quos diximus, expreſſi fuerint, tam inerti praeſertim artiumque rudi aeuo, quaerunt, varieque, vt mos eſt hominum doctorum, reſpondent. Ego quidem etſi cum HEINECCIO p. 181. ſqq. & p. 211. ſq. ſtatuere non dubito, ſigilla multum prae numis praerogatiuae hoc in genere habere, & id quoque commodi nobis afferre, vt ex imaginum vultu & habitu ipſorum ſigillorum fidem aeſtimare poſſimus; varie tamen contra ipſarum rerum naturam hac in re ab artificibus medii aeui peccatum eſſe video. Sic, vt hoc vtar, Ludouico IV. Infanti, quem numquam ex ephebis exceſſiſſe conſtat, ſigilla eaque maxime genuina vultum viri paene ſeneſcentis tribuunt. Vid. Tab. IX. num. 3.

II. *Inſcriptiones ſymbolicae.* Conf. *Nouveau Traitè de Diplom.* T. IV. p. 78-95. & p. 374-394. Huc pertinent

1. *Cruces*, pietatis chriſtianae ac fidei ſymbola, quae in area ſigillorum, in fronte perigraphes & poſt nomina etiam (§. 267.), item in globis terreſtribus, ſceptris, coronis expreſſae, quid? quod ſceptri etiam loco vſurpatae cernuntur.

2. *Coronae*, Imperatorum, Regum, Principum capitibus impoſitae, ſummae vel ad ſummam proxime accedentis auctoritatis ſymbola. Variant autem coronae mirum in modum, vt ex earum figuris a BERNHARDO DE MONTFAVCON (*Monum. de la Monarch. Franc.* T. I. Tab. 2. & ab HEINECCIO p. 208. ſq. exhibitis patet, cum quibus conferendus eſt CANGIVS in diſſertatione XXIV. ad Ioinvilleum. Sunt ſcilicet coronae laureae, radiatae, florigerae,

 quarum

Digitized by Google

quarum ſpecies liligerae ſunt; item margaritis gemmiſue diſtinctae; porro apertae, clauſae & ad modum mitrarum compoſitae, cet. Meroueades omnes, ſi Chilpericum I. & Childericum III. excipias, coronis abſtinuerunt in ſigillis. Pipinus, eiuſque filius Carolomannus, itemque ipſe Carolus M. antequam ad imperialem dignitatem perueniſſet, diademate redimiti in ſigillis cernuntur. Carolidae inde a Carolo M. vſque ad Ludouicum IV. Infantem, Germaniae Regem, & Ludouicum Vltramarinum, Regem Galliae laureis potiſſimum coronis delectati ſunt. Duo autem Ludouici, quos diximus, radiatas coronas, primi, quantum mihi quidem conſtat, in ſigilla induxerunt, quas in Gallia mox Hugo Capetus floribus lilii diſtingui iuſſerat. Coronis clauſis Imperatores ac Reges Germanici inde a ſaeculo X. vſi ſunt. In Anglia coronas clauſas iam Wilhelmus I. Conqueſtor († 1087.), in Gallia vero demum Carolus VIII. († 1498.) ſigillis intulit. Scuta gentilitia ſero, & in confinio circiter ſaeculorum XV. & XVI. coronis tecta fuerunt.

3. *Haſtae*, quae poteſtatis & imperii ſymbolum ſunt, & interdum, pilorum & lancearum ſpeciem prae ſe ferunt, iam in numis veterum Imperatorum, deinde in ſigillis etiam Childerici III. Caroli III. Craſſi, Conradi I. Richardi II. Normanniae Ducis, aliorumque expreſſae deprehenduntur. A ſuperiore bipennis parte repetunt quidam homines eruditi *flores lilii*, qui quum initio nuda plerumque ornamenta eſſent, progreſſu temporis multorum Principum, Nobilium, cet. inprimiſque (inde a Ludouici VII. Regis tempore) Regum Galliae inſignia fiebant.

4. *Sceptra*, dignitatis regiae vel imperialis antiquiſſimum inſigne, non confundenda cum *baculis regiis*, qui licet interdum quoque *ſceptra regalia* dicti fuerint, proprie tamen pro gubernaculi & adminiſtrationis ſymbolo habendi ſunt. Deſinunt autem ſceptra nunc in crucis, nunc in lilii figuram, interdum globulis terminantur. Ante Arnulphum Imp. & Lotharium, penultimum ex Carolidis Galliae Regem, in ſigillis nulla ſceptra proprie dicta animaduerti. Richardus I. Angliae Rex manu dextra ſceptrum, cruce terminatum, ſiniſtra vero baculum aureum, in columbam deſinentem, tenet.

5. *Ba-*

Digitized by Google

5. *Baculi regii*, diuerſi a ſceptris, vid. num. 4. praeced.

6. *Globi terreſtres*, ſeu *poma imperialia*, quibus veteres iam Imperatores Romani in numis vſi ſunt, vt orbis ſe dominos eſſe oſtenderent. Ab his globi ad Imperatores Conſtantinopolitanos peruenerunt, qui inuidiae minuendae cauſſa crucem addiderunt, quo factum eſt, vt globi hi etiam *crucigeri globi* vocarentur. Eiuſmodi globus cruciger in bulla Ludouici Pii primum, deinde in alia quoque bulla Caroli Calui, poſtea etiam in ſigillis cereis, potiſſimum inde ab Ottone II. obſeruatur. Etſi vero in Gallia non minus quam in aliis Europae regnis, globus cruciger ſemper pro inſigni dominationis ſupremae habitus eſt; nullus tamen Galliae Regum, praeter Hugonem Capetum eiuſque filium Robertum, item Ludouicum XII. in rebus Italiam reſpicientibus, globo crucigero in ſigillis vſus fuit. Conf. HEINECC. p. 86.

7. *Manus iuſtitiae*, quae dicitur, eſt ſymbolum iuſtitiae ſupremae Regum ac Principum, primum ab Hugone Capeto vſurpatum (*vid.* Tab. X. num. 12.), deinde reſtitutum quaſi a Ludouico X. & continuatum ab eius ſucceſſoribus vſque ad Carolum VI. qui primus manum iuſtitiae cum ſceptro coniunctam, prouti nunc quoque moris eſt, adhibuiſſe dicitur. Ex Imperatoribus noſtris nemini hoc ſymbolum placuit: contra Reges Angliae morem gallicum imitari non dubitarunt.

8. *Throni* in ſigillis potiſſimum maieſtaticis expreſſi cernuntur, & cum his ſimul introducti ſunt. Vid. ſupra §. 327. Vetuſtiores throni ſphragiſtici a ſellis vulgaribus parum diſcrepant.

9. *Gladii*, qui inter antiquiſſima auctoritatis & iuſtitiae vindicatiuae ſymbola numerari debent, in contraſigillis pariter, atque in ſigillis equeſtribus Regum, Ducum ac Comitum veterum exhibentur. Gladius inprimis nota auctoritatis principalis, vt ſceptrum regiae, erat. Sigillorum Herbipolitanorum perigraphe: *Herbipolis ſola iudicat enſe ſtola*, in prouerbium fere abiit. Fuerunt autem gladii ſphragiſtici plerumque nudi, ac initio quidem breuiores acutioreſque, poſtea longiores tantaeque molis, vt nunc clypeis, nunc thoracibus catena ſatis longa annecterentur.

10. *Vexilla*, ſupremae dominationis Principum, qui ea manibus tenent, ſymbolum, in ſigillis Caroli III. Craſſi, Conradi I. Henrici I. &

Ottonis III. itemque deſignati Regis Galliae, Ludouici Craſſi, & ſaeculis XII & XIII. in permultorum Principum Comitumque ſigillis exhibentur. Figura vexillorum quam varia fuerit, ex HEINECCIO, qui ea in opere ſuo de ſigillis p. 199. aere exſcribenda curauit, cognoſci poteſt.

11. *Clypei*, defenſionis, quam Principes hominibus ſibi ſubiectis debent, ſymbolum, in ſigillis Ludouici Pii, Caroli III. Craſſi, Conradi I. & Ottonis I. item Ludouici VII. Galliae Regis, ac denique in multorum Principum ſigillis expreſſi cernuntur. Clypei hi, in quibus totius artis heraldicae origo latet, varii generis fuerunt, orbiculares, triangulares, ouales, cuſpidati cet. & plerumque vinculo quodam coriaceo vel catena collo alligati ſunt, ne ſcilicet in conflictibus praeliiſque cum honoris periculo amitterentur. Siniſtro plerumque lateri, interdum vero etiam dextro appenſi cernuntur. Vid. HEINECCIVS p. 201. ſq. vbi & eorum figuras varias, aeri inciſas videbis.

12. *Veſtimenta*, ac primo quidem *pallium* ſiue *chlamys*, humero dextro fibula quadam alligata, ita quidem, vt brachium dextrum nudum, ſiniſtrum vero velatum appareat. Eiuſmodi chlamyde vſi ſunt cum Reges Gallici ſecundae & tertiae ſtirpis, tum plerique Imperatores ac Reges Germanici. Infra pallium ſ. chlamydem iidem *togam* quamdam plus minuſue longam & anguſtam geſtarunt. Milites nobili genere nati, in Anglia praeſertim, eo tempore, quo Iohannes ſine terra (A. 1199 - 1216.) regnabat, *loricis* tunicas ad talos vſque promiſſas ſuperinduere coeperunt. Reperiuntur praeterea in ſigillis homines, a capite ad calcem loricati, vel pellibus amicti, quum contra alii nudi fere appareant, neque aliud quidquam veſtium, niſi galeam, vel mitram cuiuſcumque generis capiti impoſitam oſtentent. Iam ſaeculo XII. Principes aliique dignitatis altioris homines breuiore habitu vſi ſunt, ex quo ornamenta quaedam, in cuſpidem deſinentia dependebant. De *tunicarum prolixiorum* aetate minus commode, vt videtur, HEINECCIVS pag. 206. hunc in modum loquitur: "Maiores „noſtros a Francorum aetate in vniuerſum video togas prolixiores „in pace breuibus thoracibus praetuliſſe, veſteſque adeo ad talos „vſque promiſiſſe, quippe quem habitum viris credebant dignio-„rem.

Digitized by Google

„rem. Hinc vbicumque aut Principes aut priuati ſtantes, ſeden-„tes (equitantes enim & velut ad bellum compoſitos breuiorem „habitum induere commoditatis cauſſa oportuit), ſemper toga „promiſſa adparent veſtiti. Sic Caeſares, ſic Reges, ſic Principes „Comiteſque finguntur, vt adeo breuiorem habitum, qui hodie „inter pleroſque obtinet, ante ſaeculum XV. vix inuenias. Ex „eo enim tempore coeperunt ſenſim tunicas reddere breuiores. „Quod tamen iam tum non adeo placuit viris antiquae grauitatis „ſtudioſis." Quibus addit p. 207: "Quemadmodum igitur Fran-„corum aetate breuiori habitu delectabantur Germani, ita emor-„tua Carolingorum gente quum Saxones ad imperium adſpirarent, „ſimul prolixior habitus videtur inuectus." Magis placent, quae idem vir doctiſſimus p. 202. de *thoracibus* & *loricis* attulit. "Ex "iis (ſigillis) patet, inquit, I. antiquiores nonniſi breuiores tho-„races in medio per lumbos cinctos induiſſe, eoſque II. paullo „poſt circulis ferreis non tam contra ſagittarum quam gladiorum „ictus praemuniuiſſe. III. Iſtos circulos, quos & annulos voca-„bant, ſenſim feciſſe minores, vt etiam ſagittas ſuſtinerent --- „IV. Nec deeſſe thoraces aeque ac loricas, quibus eodem tractu „adhaerent galeae aut certe mitrae, galeis ſupponendae. V. Or-„natus cauſſa nouas ſuperindui coepiſſe ſiue camiſias, ſiue tunicas „manicis carentes --- VI. Has porro tunicas nonnumquam lectiſ-„ſimis coloribus ſolitas diſtingui, aut VII. inſignibus etiam gentili-„tiis ornari, donec iuſti ſuccederent thoraces ferrei. VIII. Porro „in ſigillis notabit loco circulorum ferreorum nonnumquam adhi-„beri ſolidas laminas (*maculas* vocabant), ex eadem materia arti-„ficioſe conſutas, vt veluti ſquamis piſcium reſponderent (vnde „& *ſcammatae* quaſi *ſquamatae* dicebantur), facilique negotio qua-„qua verſum flecterentur." Eodem loco p. 204. 1) *tunica breuior*, 2) *lorica ſquamata*, 3) *lorica minorum circulorum*, 4) *thorax, cui galea adhaeret*, 5) *lorica alia minorum circulorum*, 6) *lorica maiorum circulorum*, 7) *lorica cum galea*, 8) *camiſia loris ſuperinduta*, 9) *tunica variegata*, 10) *tunica picta*, 11) *tunica variegata*, 12) *thorax ferreus*, aere exſcripta cernuntur. Capita Imperatores ac Reges *coronis*, vt diximus, reliqui pileis, vel *mitris* potius tegebant, quarum figuras varias videſis apud HEINECC. p. 208 ſq. Nihil iam de *chirothecis*, *ocreis* & *calcaribus* dicam, quarum qui-

 dem

Digitized by Google

dem rerum noſcendarum cupiditate qui tenentur, eos ad HEINECC. p. 204. ablegamus.

13. *Animalia.* Ac primo quidem *equi*, quibus Principes aliique illuſtrioris dignitatis homines inde a ſaeculo XI. inſidentes in ſigillis exhibentur, initio non erant ephippiis, fraenis ac ſtapedibus inſtructi. Ephippia antiquiſſima admodum ſimplicia erant, nihilque a puluinaribus differebant, niſi quod interdum plura lora habuerint, quae per equi latera vtrimque defluebant. Lorum, quo ephippium equis adſtringebatur, per pectus equorum tranſibat, multiſque phaleris, tintinnabulis globuliſque condecoratum erat. Et in reliqua etiam equorum ſternendorum veſtiendorumque ratione recentiorum temporum equites ab antiquis moribus diſceſſerunt. Stapiarum vſus ſaeculo XII. nondum vbique locorum inualuit. Saeculo XIII. equorum ſtragula & dorſualia pulcherrime picta, variiſque figuris, animalium, florum cet. plerumque vero inſignibus gentilitiis exornata apparent, ita quidem, vt equi phaleris quaſi inuoluti eſſe videantur: quorum ornamentorum originem HEINECCIVS p. 205. ſq. ab expeditionibus, quas vocant, cruciatis repetere non dubitauit. Sed *feminae* etiam *illuſtres* inde a ſaeculo XII. equis, vel feminarum, vel virorum etiam ritu inſidentes, manibuſque nunc aues, nunc lilia alioſue flores tenentes, in ſigillis animaduertuntur. Omnia vero *ſigilla equeſtria* ad indicandum inprimis natalium ſplendorem adhibita ſunt, & in Germania quidem vſque ad ſaeculum XV, ſed peregrini Reges ac Principes eorum vſum ad poſteriora etiam tempora continuarunt. Praeter equos, *cerui* etiam, *canes*, *falcones*, aliaque *volatilia* in ſigillis expreſſa cernuntur, quae quidem animalia venationis ſymbola eſſe, res in vulgus nota eſt. Neque quemquam latere poterit, feminas illuſtres non facile, olim praeſertim in publicum ſine aue quadam, quam manibus, tamquam dignitatis ſuae notam prae ſe ferebant, prodiiſſe.

14. *Flores*, vt *palmae*, ſanctitatis, conſtantiae & victoriae ſymbolum; *roſae*, *lilia*, aliique flores, quos, tamquam morum integritatis teſtes, Epiſcopi, Abbates, Abbatiſſae & feminae illuſtres manibus tenebant. In ſigillis Eccleſiarum & Monaſteriorum flores ad indicandum florentem rerum ſtatum adhibiti fuerunt.

15. *Tur-*

Digitized by Google

15. *Turres, portae, caſtella*, quae inde a ſaeculo XII. in ſigillis Principum aliorumque illuſtrioris dignitatis hominum, item in vrbium ſigillis admodum vſitata fuerunt, &, niſi inſignia tantum gentilitia illis ſignificata eſſe conſtat, pro iurisdictionis poteſtatiſque ſupremae ſymbolis habenda ſunt.

16. *Inſignia* ſ. *arma gentilitia*. Ac de inſignium quidem origine ac natura iam nihil attinet dicere, vt quae res ad Heraldicam pertinent, & a me ipſo in libello heraldico, quem operi meo de Genealogia & Heraldica recentiorum temporum (*Handbuch der neueſten Genealogie und Heraldic*, Norimb. 1763. 1764 & 1765. 8. mai.) ſubieci, ſatis pro inſtituti ratione explicatae ſunt. Illud vero hoc loco non eſt praetermittendum, ſigillis, genuinis nempe, ante ſaeculum XI. (A. 1050.) nulla indita cerni inſignia gentilitia, vt quae ſaeculo demum XII. paullo vſitatiora facta ſunt. Inter primos, qui armis gentilitiis vſi ſunt, refertur Godefridus Comes Andegauenſis & Cenomanenſis. Ex *Galliae* Regibus Ludouicus VII. (ab A. 1137 - 1178.) primus lilia in contraſigillis oſtentauit. In *Angliam* Henricus II. (A. 1154 - 1189.) inſignium gentilitiorum vſum introduxiſſe fertur. Angliae proceres arma primum ſigillis auerſis circ. A. 1218. intulerunt, deinde ab A. 1366. ſigilla non niſi armis gentilitiis exornarunt. In *Scotia* arma inde ab A. 1165. quo Wilhelmus Leo Rex factus eſt, in *Portugallia* vero ab A. 1135. repetuntur. In *Germania* ſcuta gentilitia ſigillis demum ſaeculo XIII. illata eſſe tradunt. Quod vero ad *Aquilam Imperii*, quam dicunt, attinet, ſimplici aquila Ludouicum IV. Bauarum primum fuiſſe in contraſigillis vſum, & anſam etiam aquilae duplicis ſ. bicipitis effingendae praebuiſſe vulgo exiſtimant, ita quidem, vt a Carolo V. aquilae duplicis vſus perpetuus deriuandus eſſet, cet. At mihi aquila ſimplex iam in ſigillo ſecreto Alberti I. Auſtriaci, Romanorum Regis, quod diplomati, A. 1299. dato, appenſum eſt, occurrit, vide *Tab. noſtram aen.* IX. num. 5. vt adeo aquilae imperialis originem nondum ſatis exploratam eſſe pateat. Dignum ſane eſt Alberti I. ſecretum, quod pluribus explicetur, ſed in aliud tempus vberiorem eius illuſtrationem differendam eſſe video, quia nunc ad reliqua, de quibus dicere inſtitui, pergendum eſt. *Lotharingiae* Duces exeunte ſaeculo XII. *Allobroges* vero quadraginta circiter annis maturius, & Principes Domus *Eſtenſis* circ. A. 1239. ſigilla

ſigilla armis gentilitiis diſtinxerunt. *Epiſcopi* quidam inſignia dignitatis iam inde ab A. 1128. ſigillis intulerunt, id quod *Abbates* etiam eodem ſaeculo XII. ſed paullo ſerius, quam Epiſcopi, faciebant. In *Monaſteriorum* denique ſigillis arma inde ab A. 1173. magis vero ab A. 1250 apparent. Quando autem Epiſcopi & Abbates eccleſiarum, quibus praefuerant, inſignibus gentilitia inſignia addere coeperint, varie definiunt viri rei diplomaticae periti. Auctores noui operis diplomatici, Dominum DE GVDENVS ſecuti, annum 1320. deſignarunt: contra HERRGOTTIVS in Genealog. dipl. Gentis Habſpurg. T. I. p. 101. demonſtrare conatus eſt, hunc morem iam a Rudolpho, Epiſcopo Conſtantienſi, in ſigillis A. 1278. 1287 & 1288 obſeruatum fuiſſe. Paullo altius, & ab ipſis adeo initiis ſaeculi XIII. res haec repetenda eſt, ſi *Nobilium* ſigilla reſpiciamus, id quod in *orat. mea* de difficultate artis diplomaticae p. 46. ſq. not. 69. oſtendi. *Pontifices Romani* binas illas poteſtatis pontificalis claues inde ab ineunte ſaec. XIV. ſigillis imprimi iuſſerunt. Armorum a Principibus conceſſorum exemplum antiquiſſimum exiſtimatur illud, quod a Richardo I. Angliae Rege (A. 1189 - 1199.) profectum eſt. Lutetia Pariſiorum itidem iam A. 1190. a Philippo Auguſto arma accepit. Etſi vero *inſignia* quaedam iam ſaeculis XI & XII. *haereditaria* facta ſunt; conſtat tamen, adhuc ſaeculo XIV. immo ſerius, vnius eiuſdemque gentis homines variis ſaepe ac diuerſis imaginibus clypeos gentilitios condecorare conſueuiſſe. Vid. *orat. mea* de diffic. artis diplom. p. 53. not. 80.

§. 346.

De ſigillis impreſſis.

Sigilla vel ipſis diplomatibus innexa, vel e filis, chordis loriſue membranaceis appenſa deprehenduntur. Exiſtit inde ipſorum ſigillorum in *impreſſa* & *pendula* diſtributio. Ac bullae quidem numquam non diplomatibus appenſae ſunt: contra ſigilla cerea initio impreſſa, poſtea vero pendula fuerunt. Faciemus ab *impreſſis* ſigillis dicendi initium. Veteres Romani epiſtolis ac teſtamentis ſigilla extrinſecus impreſſerunt. Nerone imperante aduerſus falſarios, vt ait SVETONIVS, primum repertum, ne tabulae, niſi pertuſae ac ter lino per foramina

Digitized by Google

foramina traiecto, obſignarentur. Atque hanc obſignandi rationem ad mediam quoque aetatem propagatam eſſe, ex formulis Marculphi & Lindenbrogii conſtat. Neque hodie mos ille prorſus abrogatus cernitur, ſiquidem epiſtolae clauſae Principum adhuc, non lino quidem, at loris tamen membranaceis traiici ſolent. Quod vero ad *modum* attinet, quo ſigilla diplomatibus imprimebantur, membrana, quid? quod charta etiam Aegyptiaca ſeu papyrus, in crucis vel ordinariae, vel decuſſatae, vel ſtellulae etiam modum inciſa eſt, ita quidem, vt, reuulſis inciſurae angulis, cera per foramen tranſmitteretur, & ex parte aduerſa obſignaretur; quamquam, vt ſupra (§. 326.) diximus, Principes Langobardici ceram vtrimque ſignarunt, vt itaque errent, qui pendula tantum ſigilla vtrimque ſignata fuiſſe tradunt. Etſi vero, vt cera chartis firmius adhaereret, ſigillumque ipſum ab impoſtorum fraudibus ſecurum praeſtaretur, pili interdum cerae immiſcebantur, vel vincula membranacea particulaeue ligneae ſigillis traiiciebantur, vel denique verba quaedam, notis Tironianis expreſſa, vt *ſubſcripſit*, *ambaſciauit*, aut ductus quidam arbitrarii nunc infra, nunc ſupra ſigilli aduerſi ſuperficiem ſcribebantur; haud raro tamen accidit, vt ſigilla vel caſu e diplomatibus deciderent, vel a falſariis etiam inde detraherentur, aliiſque diplomatibus, mox genuinis, mox commentitiis adderentur. Vt itaque hic ſignandi modus non inter optimos numerandus ſit. *Locus* ordinarius ſigillorum impreſſorum in diplomatibus regiis & imperialibus ad dextrum diplomatum latus fuit; ac in Merouingicis quidem diplomatibus ſigilla paullo ſupra vltima *Dati* verba, in Carolingicis poſt aut ſupra ſignum recognitionis Cancellariorum, & in poſterioribus e regione ſigni & recognitionis Cancellariorum, interdum vero, in Gallia praeſertim, infra *Datum* collocata fuerunt. In chartis Ducum, Epiſcoporum & Abbatum ſigilla ad calcem literarum reiecta ſunt, ita quidem, vt vel mediae paginae, vel extremae chartarum orae, & dextrae quidem plerumque, numquam fere ſiniſtrae affixa cernantur. In diplomatibus, quorum ſigilla perierunt, veſtigia quaedam fuſci coloris eo in loco, quem ſigilla occupabant, plerumque impreſſa cernuntur, ex quorum figura & ambitu ſigillorum & ipſorum diplomatum aetas ac fides aeſtimari poteſt. *Durauerunt* autem ſigilla impreſſa 1) in *Anglia* vſque ad Eduardum Confeſſorem (A. 1042 - 1065.), vel etiam vſque ad Wilhelmum I. Conqueſtorem (A. 1066 - 1087.); 2) in *Gallia* vſque ad Ludouicum VI. Craſſum (A. 1108 - 1137.); 3) in *Germania* vſque ad Fride-

 ricum

Digitized by Google

ricum I. (A. 1152-1190.); 4) in *Flandria* vſque ad Balduinum VII. Comitem (A. 1112-1119.), qui *Securis* cognominabatur. *Epiſcopi* & *Abbates* vſque ad ſaeculum XII. & in *Gallia* quidem vſque ad A. 1164. in *Germania* vero vſque ad A. 1190. ſigillis impreſſis vſi exiſtimantur. Vid. HEINECCIVS p. 169. ſq. & *Nouveau Traité de Diplom.* T. IV. p. 394 398. Neque vero praetermittendum eſt, I) concurriſſe ad extremum ſigillorum impreſſorum & pendulorum vſum, ita vt iidem Reges, vel Principes etiam & Praeſules nunc his, nunc illis vterentur; II) ſigillorum impreſſorum exempla etiam ſaeculis XIII. XIV & XV. occurrere, quorſum pertinet 1) ſigillum Henrici, Ducis Saxoniae & Comitis Palatini ad Rhenum, quod diplomati A. 1222. dato, impreſſum eſt, ap. FALCK. in Cod. Tradition. Corbeienſ. p. 780. ſq. 2) ſigillum Friderici Holzſchuheri, Equitis Ordinis Teutonici, A. 1389. literis in charta lintea exaratis, impreſſum, quod in praefatione, *Hiſtoriae meae Holzſchuberianae* praemiſſa p. 8. deſcripſi, 3) ſigillum Senatus Erfordienſis binis literis A. 1445. in membrana ſcriptis, impreſſum, itemque aliud ſigillum Senatus Wolhuſenſis literis eodem anno 1445. in membrana exaratis, affixum, quas quidem tres chartas, & aliam praeterea iis ſimilem, A. 1545. d. 14. Iunii datam, ipſe in ſcriniis meis cuſtodio. Refero huc etiam ordinationem ſupremae rationum curiae Pariſienſis, A. 1370. datam, & quinque ſigillis impreſſis munitam, licet de his ſigillis timidius pronuntiauerint auctores *noui operis diplomatici* T. IV. p. 396. Patet itaque, ſigilla impreſſa poſt ſaeculum XII. in deſuetudinem quidem abiiſſe, numquam tamen prorſus ceſſaſſe.

§. 347.

De ſigillis pendulis.

Sigillorum pendulorum, eorumque cereorum, antiquiſſimum exemplum ſuppeditat diploma Roriconis, Epiſcopi Laudunenſis, vtpote A. 961. datum. Eius aequalis, S. Dunſtanus, Angliae Epiſcopus itidem ſigillum ſuum chartis appendi iuſſit, vt itaque ſigilla pendula in Gallia & Anglia eodem tempore inualuerint, & inter omnia pendula *Epiſcopalia* pro antiquiſſimis habenda ſint. Gaſtonis, Vicecomitis Bearniae, diplomati A. 1000. dato ſeptem ſigilla pendula adiuncta ſunt. Primi porro ſigillis pendulis vſi ſunt: 1) ex *Normanniae* Ducibus Richardus II. A. 1015. 2) ex *Galliae* Regibus Robertus A. 1025. magis vero Ludoui-

Digitized by Google

Ludouicus VI. Craſſus († 1137.) & Ludouicus VII. Iunior († 1178.), 3) ex *Angliae* Regibus Eduardus III. Confeſſor (A. 1042 - 1065.), 4) ex *Scotiae* Regibus Duncanus II. (A. 1093 - 1100.), 5) ex *Imperatoribus Regibuſque Germanicis* Fridericus I. (A. 1152 - 1190.), 6) ex *Hiſpaniae* Regibus Alphonſus IX. poſt medium ſaeculum XII, 7) ex *Flandriae* Comitibus Balduinus VII. Securis (A. 1112 - 1119.). Antiquiſſimum Equitum Ordinis *Templariorum* ſigillum pendulum ad an. 1190. refertur. De ſigillis denique pendulis *Germaniae* in vniuerſum tenendum, quae ſaeculo XII. antiquiora ſint, vel falſa eſſe, vel certe ſuſpecta. Sigilla pendula initio plerumque *monoſphragiſta* fuerunt, poſtea vero *amphiſphragiſta* etiam, tam *nummaria*, quam *contraſignata* introducta ſunt (§. 326. 328.): cauendum tamen eſt, ne ad amphiſphragiſta referantur, quorum tergo foramina vel pollice, vel inſtrumento quodam impreſſa cernuntur. Neque hoc praetereundum eſt, ſigilla *maiora* interdum pendulorum nomine fuiſſe inſignita. Quod vero ad *locum* ſigillorum pendulorum attinet, ea ſemper fere ex inferiore chartarum ora, raro ex ſuperiore, vel ex vtroque latere, dependent. Ad inuſitata & rariſſima exempla pertinet teſtamentum Bernhardi, Domini de Turre, Pariſiis A. 1248. datum, vtpote quod viginti quinque ſigillis munitum eſt, quorum ſex inferiori orae & quinque ſuperiori, reliqua lateribus, & octo quidem dextro, ſex vero ſiniſtro appenſa ſunt. Etſi interdum, ſi qua diplomata pluribus ſigillis inſtructa ſunt, *ordo* quidam inter ſigilla, quem perſonarum natales, dignitas, ſexus aliaeue res definiebant, obſeruatus deprehenditur; numquam tamen hoc ad perpetuam aliquam velut regulam traductum eſſe, conſtat. Inde a ſaeculo XIII. cum in Germania, tum alibi, & in Gallia praeſertim, *nomina* eorum, quorum ſigilla chartis appendenda erant, vel loris membranaceis, e quibus ſigilla pendent, vel ſupra inciſuras, quibus lora vel fila innexa erant, a notariis adſcribi ſolebant. *Fila*, e quibus ſigilla dependent, & colore & materia inter ſe differunt. Alia ſunt membranacea, alia coriacea, alia ſerica, cannabina, cet. Serica nunc vnius, nunc diuerſi coloris ſunt: in membranaceis vero id ſingulare, & ad ſeruanda ſigilla valde appoſitum eſt, quod ſaepe, praeſertim extra Germaniam, lora ex ipſis membranis, quibus diplomata inſcripta ſunt, excidebantur. Sequiori aeuo Epiſcopi, Principes, Comites, Monaſteria, in Germania potiſſimum, non filis ſericis aut cannabinis, ſed loris membranaceis vtebantur. Vid. HEINECC. p. 170 - 173. & *Nouv. Traité de Diplom.* T. IV. p. 398 - 406.

§. 348.

De ritibus in impreſſione vel appenſione ſigillorum obſeruatis.

Varia olim *ſollemnia* in ſigillorum ſiue impreſſione ſiue appenſione obſeruata ſunt. Conſtat enim, maioris fidei ac roboris cauſſa nunc pilos aliquot capitis, vel barbae ſigillis adiunctos, nunc dentium morſus illis impreſſos eſſe. Interdum foramina auerſae ſigillorum parti pollice, vel inſtrumenti cuiuſdam ope imprimebantur. Fuerunt etiam, qui varia ſymbola inueſtiturae, vt annulos aureos, margaritas, chirothecas ſigillis ſimul adiungerent. Neque hoc praetermittendum eſt, diplomata, non publica tantum, ſed priuata etiam, in conuentibus publicis, in praeſentia Imperatorum, Regum, Principum, Epiſcoporum, cet. ſignata eſſe; vt alios huius generis ritus taceam. Conf. *Nouveau Traité de Diplom.* T. IV. p. 406-410.

§. 349.

Regulae quaedam, ad diſcernenda ſigilla ſuppoſititia neceſſariae.

HEINECCIVS in opere ſuo ſaepius iam laudato, p. 177. ſq. regulas quaſdam, diſcernendis ſigillis ſuppoſititiis inſeruientes, attulit, quarum praecipua capita huc transſcribere liceat:

I. Quodcumque ſigillum *figurae* multo recentioris eſt, quam diplomatis aetas ferre poſſit, illud merito eſt inter adulterina referendum.

II. Si *cera* coloris ſit tum temporis nondum recepti, ſigillum etiam non caret ſuſpicione --- Hic porro monendum eſt, non modo colorem, ſed & ipſam ceram probe eſſe inſpiciendam, num tantam aetatem ferat. Quum enim diuturnitate temporis cera magis magiſque exſiccetur, ita vt demum argillae, quam materiae eiuſmodi pinguiori videatur proprior, cum cura videndum eſt, num cerae quaedam adhuc ineſſe videatur pinguedo, aut certe, num alterutra facies ceram videatur habere altera pinguiorem. Hoc ſi ita ſit, ſtatim deprehendent ſagaciores, quid ſigillo factum ſit. (Hanc regulam ego quidem pro lubrica & fallaci habeo; habeo enim

enim experimentis propriis compertum, ſuam cerae vel recentiſſimae pinguedinem adimi poſſe).

III. Si ſigillum cereum *adpenſum* dicitur eo tempore, quo nondum in iſta regione hic mos inualuerat, aut ſi *innexum (impreſſum)* fertur eo tempore, quo dudum haec conſuetudo obſoleuerat, non dubitandum videtur, quin ſigillum non ſit ex eo aeuo, quod diploma praefert.

IV. Si ſigillum aliud in fine diplomatis *nominatur*, aliud membranae adpenſum eſt, vix hoc νοθείας abſolui poterit.

V. Si in ſigillo ſaeculorum VIII. IX. X. vel ineuntis XI. *inſignia gentilitia* aut ſcuta ad heraldicae artis regulas compoſita inueniantur, fraus videtur in oculos incurrere.

VI. Si in ſigillo antiquiori *titulus* prolixior & ad hodiernum morem compoſitus, aut plane ineptus habetur, fraus commiſſa ſtatim pateſcit.

VII. Si in ſigillo *nomen proprium* exſtat, quod tum nondum in vſu fuit, de eius fide merito dubitatur.

VIII. Par ratio eſt, ſi *formula* quaedam recentior in ſigillo antiquiori habetur.

IX. Ipſae quoque ſigillorem *imagines* ſi a ceteris eiuſdem ordinis vel aetatis imaginibus nimium diſcrepant, & contra cum aliis recentioribus ſatis conueniunt, ſuſpicionis haut parum habent.

X. *Literae* quemadmodum in ſigillorum inſcriptionibus ſingulis fere ſaeculis aliae fuerunt, ita praecipue vſum praeſtant in aetate ſigillorum diiudicanda.

II) SPHRAGISTICA SPECIALIS.

§. 350.

De ſigillis Meroueadum & Carolidarum.

Expoſitis, quae ad ſigilla in vniuerſum conſiderata pertinent, nunc ea, quae in ſingulas eorum claſſes, ordines ac genera cadunt (§. 325.) paucis

Digitized by Google

paucis declarabimus. Incipiemus autem a *ſigillis* antiquiſſimis pariter atque praecipuis, *regiis* nempe & *imperialibus*. Agmen iurę ſuo ducunt *Meroueadum* & *Carolidarum* ſigilla:

I. *Meroueadum* ſigilla (Tab. IX. num. 1.).

1. *Inſcriptio literalis:* Nomen & titulus *Rex Francorum*. Childerici I. typarium inſcriptum eſt: *Childerici Regis*.
2. *Inſcriptio realis:* Nudum caput Regum, facie aduerſa, capillis prolixis & vtrimque defluentibus, barba exigua. Sola Childerici I. Chilperici I. & Childerici III. ſigilla protomen exhibent.

II. *Carolidarum* ſigilla (Tab. V. VII. item IX. num. 2. & 3).

1. *Inſcriptio literalis.* Carolidae priores vſi ſunt inprimis hac formula: XPE (Chriſte) *protege Pippinum* (Carolum, Hludouuicum cet.) *Regem Francorum*, vel *Imperatorem*. Singulares formulae ſunt: 1) *Pipinus* (Caroli M. pater) *Imperator*, pro *Rex*, interdum enim verba *Rex* & *Imperator* hoc tempore inter ſe confuſa ſunt, 2) XPE *adiuua Hlotharium Aug.* (Auguſtum). Inde a Carolo II. formula *Dei gratia*, licet non perpetuo, addita eſt. Formularum haec exempla ponemus; *Karolus* (Caluus) *Gratia Dei Rex*, item *Karolus miſericordia Dei Imperator Auguſtus*; *Karlomannus* (Rex Galliae) *Gratia Dei Rex*; *Karolus* (III. Craſſus) *Imperator*; *Karolus* (Simplex) *Gratia Dei Rex*; *Zuenteboldus* (Rex Lotharingiae) *Rex*; *Arnolfus* (Rex German.) *Rex*; *Hludouuicus* (IV. Infans) *Rex*; *Lotharius* (Gall. Rex) *Rex Francorum*. In *bullis* Reges & Imperatores, qui in Gallia, Italia & Germania a Pipino vſque ad Carolum III. Craſſum regnabant, formam numorum Graecorum & Romanorum veterum imitati ſunt. Sic, vt hoc vtar, bulla plumbea Caroli M. inſcripta eſt: DN. KAR. IMP. P. F. PP. AVG.; in auerſa autem bullae parte leguntur verba: RENOVATIO ROMANI IMPERII; infra autem ROMA. Alia eiuſdem Imperatoris bulla in aduerſa parte habet perigraphen: † IHV (Ieſu) NATE DEI CARLVM DEFENDE POTENTER; in auerſa autem parte leguntur verba: GLORIA SIT CHRISTO REGI VICTORIA CARLO. Cum hac conuenit bulla quaedam plumbea, quam Carolo Caluo tribuunt, niſi quod inſcriptiones vice verſa expreſſae fuerint. In aliorum Principum bullis nunc

Renoua-

Digitized by Google

Renouatio Imperii Romae & Francorum, nunc alia, ſimilis huic, formula inſcripta cernitur.

2. *Inſcriptio realis.* Regum vel Imperatorum protome, capite plerumque laureato, facie dextrorſum conuerſa, capillis breuioribus, mento modeſtius barbato, humeris chlamyde veſtitis, brachiis nullis. Ab hac forma recedunt ſigilla Carolomanni, Ludouici Vltramarini, Ludouici Germanici & Ludouici Saxonis, quorum vultus ſiniſtrorſum ſpectant. Inde a Carolo III. Craſſo in ſigillis Imperatorum ac Regum Germaniae ſiniſtro humero vmbella ſ. ſcutum aliquod minoris formae cum vexillo vel etiam ſceptro, nunc liligero, aut pomigero, nunc decurtato adiunctum cernitur. Brachia primus in Germania Ludouicus IV. Infans, quamquam non perpetuo, in Gallia vero Lotharius, penultimus Carolidarum, in ſigillis oſtentarunt, vterque etiam corona tectus eſt; ac ille quidem vultu pro more dextrorſum conuerſo, dextro brachio haſtam tenens, ſiniſtro intra ſcutum latente, hic vero facie aduerſa, manu dextra ſceptrum liligerum, ſiniſtra baculum regium, Herculis clauae ſimilem, tenens, exhibetur. *Bullarum* pars prior nunc protomen dextrorſum ſpectantem & lauro vel diademate coronatam, nunc protomen facie aduerſa, corona tectum caput, & vmbellam cum ſceptro ad ſiniſtrum humerum collocatam: poſterior autem pars vel monogramma Regis aut Imperatoris, vel coronam lauream, quae inſcriptionem interiorem ambit, vel crucem ancoratam, vel denique caſtellum, vrbis Romae ſymbolum exhibet. Vid. HEINECCIVS p. 115 - 119. & p. 73 - 89. item *Nouveau Traité de Diplomatique* T. IV. p. 100 - 124.

§. 351.

De Regum atque Imperatorum Italiae ſigillis.

Regum atque Imperatorum Italiae non tot ſigilla, quot monogrammata ſupra (§. 303.) deſcripſimus, afferre poſſumus. Conueniunt horum Principum ſigilla cum ſigillis poſteriorum Carolidarum. Speciminis loco haec ſufficiant:

1. *Berengarii I.* Italiae Regis (A. 887 † 923.) ſigilla duo cognita habeo, quorum vnum ouale perpendiculare, alterum orbiculare eſt,

eſt, vtrumque monophragiſtum. Prius exhibet Regis protomen abſque brachiis, chlamyde indutam, capite nudo, capillis rotunde tonſis, facie dextrorſum conuerſa, cum perigraphe: † *Berengarius Rex:* poſterius a priori non differt, niſi quod caput diademate ornatum, & ad dextrum latus ſcutum cum haſta collocatum, in perigraphe autem crucis ſignum omiſſum fuerit.

2. *Widonis*, Imperatoris (A. 889 † 896.) bulla plumbea in priore parte refert eius imaginem dimidiatam abſque brachiis, facie aduerſa, capite coronato, mento modeſtius barbato, corpore reliquo palliato, ſcuto &, haſta bipenni ad latus dextrum collocatis, cum perigraphe: *VVido Imperator Agu* (Auguſtus): poſteriori autem parti non niſi verba: *Renouatio Regni Franc.* eaque corona laurea ambita, inſcripta cernuntur.

3. *Ludouici*, (Prouinciae &) Italiae Regis (A. 900-902.) bulla plumbea in priori parte exhibet eius protomen, facie aduerſa, capite coronato, capillis breuioribus, mento modeſtius barbato, chlamyde humeris circumuoluta, manu ſiniſtra, quae ſola conſpicitur, haſtam vel ſceptrum etiam tenente, cum perigraphe: DN HLVDOVICVS IIIS AVG, hoc eſt, Dominus noſter Hludouicus Tertius Auguſtus, quae quidem perigraphe tam propter notam numeralem *Tertius*, quam ob vocem *Auguſtus* commemorabilis, vel potius ſingularis eſt. Parti poſteriori, praeter verba: DECVS IMP. (Imperii), nihil inſcriptum eſt.

4. { *Hugonis*, Italiae Regis (A. 926) &
{ *Lotharii* eius filii, Italiae Regis (A. 932 † 949.) ſigillum commune, quod diplomatibus A. 941. ſq. adiunxerunt, eſt ouale horizontale, monophragiſtum, exhibens amborum Regum imagines pectore tenus, ſe inuicem reſpicientes, ideoque facie Hugonis dextrorſum, Lotharii vero ſiniſtrorſum conuerſa, capitibus diademate liligero ornatis, capillis breuioribus, mento Hugonis barbato, Lotharii imberbi, tunica indutos, & ſua quemque manu ſceptrum liligerum tenentes. Inſcriptio literalis haec eſt: *Hugo & Lotharius piiſſimi* ..... (*Reges* fortaſſe, aut certe quidquam ſimile). Vid. *Nouveau Traité de Diplom.* T. IV. p. 187-189. coll. p. 71. ſq.

§. 352.

§. 352.

De Imperatorum ac Regum Germanicorum ſigillis.

1. *Inſcriptio literalis.* Imperatores ac Reges Germanici breuioribus vſque ad Henricum VI. titulis vſi ſunt, vt: *Chuonradus* (I) *Rex*, *Heinricus* (I) *Rex* (Tab. VII.); *Otto* (I) *Dei gratia Rex*, formula regiorum ſigillorum ab Ottone I. vſque ad Ottonem IV. continuata, niſi quod Henricus III. in regiis quibuſdam titulum *Romanorum* & notam numeralem III. adiecerit hunc in modum: *Heinricus Dei Gracia III. Rex Romanorum*; *Otto* (I. & II.) *Imperator Auguſtus*; *Otto* (III.) *Dei Gratia Romanorum Imperator Auguſtus*, continuata haec formula vſque ad Henricum VI. Primus nempe Henricus VI. formulam *ſemper Auguſtus*, itemque *titulos terrarum hereditariarum* in ſigilla induxit, id quod ex hac perigraphe cognoſcitur: *Henricus* (VI.) *Dei Gratia Romanorum Rex & Semper Auguſtus & Dux Sueuie.* Ab eodem etiam vſus *contraſigillorum* cum perigraphe: *Iuſte iudicate filii hominum*, repetitur. Poſteriorum Regum atque Imperatorum ſigilla eodem modo, quo Henrici VI. ſigillum, inſcripta ſunt: prouinciarum tamen titulos nonniſi Friderici II. & eius filii Conradi IV. ſigilla exhibent; ſed inde a *Carolo IV.* omnes Imperatores reliqui prouinciarum titulos ſigillis intulerunt. Quod vero ad inſcriptiones *bullarum* attinet, in earum auerſa parte initio verba *Renouatio Imperii Romanorum*, poſtea vero plerumque verſus leoninus: *Roma caput mundi regit orbis frena rotundi*, vel cum, vel ſine verbis *Aurea Roma*, hoc eſt, princeps ſ. primaria vrbs Roma, inſcripta cernuntur. Otto III. vocabula *Aurea Roma* primus adhibuit: nam ante eum vox *Roma* ſimpliciter tantum in bullis exprimebatur.

2. *Inſcriptio realis* (Tab. VII. item Tab. IX. num. 4. & 5.).

Epocha I. Regum Germanicorum Conradi I. Henrici I. & Ottonis I. adhuc Regis: Protome dextrorſum conuerſa, capite coronato, in Ottonianis ſigillis diademate redimito, capillis breuioribus, ſine barba, chlamyde humeris circumuoluta, dextra vexillum, ſiniſtra vmbellam ſ. ſcutum ferente. In Schannatiano Henrici I. non niſi caput Regis cum collo, non coronatum, ſed diademate inſignitum, abſque brachiis, vexillo & ſcuto exhibetur.

Digitized by Google

Epocha II. Imperatorum ac Regum Ottonis I. II. III.: Effigies dimidiata, facie aduerſa, capite coronato, capillis breuioribus, mento interdum, quamquam ſemper modeſtius barbato, corpore tunica aſtrictiore & ſimul chlamyde veſtito, dextra manu ſceptrum, rarius baculum regium, ſiniſtra pomum imperiale, cruce plerumque deſtitutum, ferente. Inuſitatum & prorſus ſingulare eſt illud Ottonis III. Imperatoris ſigillum, diplomati A. 993. adiunctum, vtpote quod Imperatoris ſtantis integram imaginem contra iſtius aeui morem exhibet.

Bullae aureae Ottonis III. pars prior habet Imperatoris protomen abſque brachiis, facie dextrorſum conuerſa, capite laureato pariter atque corona clauſa tecto, mento modeſtius barbato, humeris chlamyde veſtitis: in auerſa autem exhibetur effigies dimidiata, capite diademate ornato, vultu iuuenili, dextra vexillum, ſiniſtra ſcutum tenente, corpore veſtito.

Epocha III. Imperatorum ac Regum ab Henrico II. Sancto (A. 1002-1024.) vſque ad Fridericum III. (IV.) A. 1493. mortuum: Imago integra Imperatorum ac Regum, throno inſidentium, omnibuſque dignitatis imperialis regiaeue inſignibus conſpicuorum. Atque haec ſunt ſigilla, quae ſupra (§. 327.) *maieſtatica* appellauimus.

Contraſigilla & *ſecreta* aquilam ſimplicem iam inde ab Alberti I. Auſtriaci temporibus exhibere, ſupra (§. 345. ſub fin.) obſeruatum eſt.

Bullae in aduerſa parte initio, &, vt videtur, vſque ad Fridericum II. dimidiatam tantum, inde a Friderico II. integram Imperatoris imaginem, & illam quidem ad modum Ottonianorum in ſecunda epocha, hanc ad formam ſigillorum maieſtaticorum exhibent: in auerſa autem parte plerumque vrbis Romae ſymbolum (rariſſime monogramma) exſtat.

Epocha IV. inde a Friderico III. (IV.) ad noſtram vſque aetatem: Inſignia ſiue arma (*Wappen*), hoc eſt, aquila imperialis, & illa quidem vſque ad Carolum V. indiſcriminatim mox ſimplex, mox duplex, inde ab hoc autem Imperatore, Aquila duplex in imperialibus, ſimplex in regiis ſigillis, adiunctis ſimul vario modo inſignibus Imperatorum Regumque gentilitiis.

Imago

Imago Imperatorum ac Regum, qualis olim in maieſtaticis exprimebatur, inde a Friderico III. (IV.) in *bullis* dumtaxat exhiberi ſolet. Vid. *Nouveau Traité de Diplom.* T. IV. p. 158 - 181. & HEINECCIVS p. 89 - 114.

§. 353.

De Imperatorum Conſtantinopolitanorum ſigillis.

Etſi *Conſtantinopolitanorum Imperatorum* pauca ſigilla exſtant; ex iis tamen, quae innotuerunt, itemque ex hiſtoricorum teſtimoniis patet, eos, vt in aliis rebus, ita in expediendis etiam ſignandiſque diplomatibus ſplendoris ac pompae fuiſſe ſtudioſiſſimos. Signarunt autem Imperatores Graeci auro, argento, plumbo, cera, creta. Omnia haec ſigillorum genera communi nomine βȣ́λλας, ipſum vero inſtrumentum ſignatorium βȣλλοτήριον appellarunt. Sed propriis etiam nominibus ſingula ſigillorum genera pro materiarum diuerſitate diſtinxerunt. Dixerunt nempe auream bullam χρυσόβȣλλον, plumbeam bullam μολιβδόβȣλλον ſiue μολιβδίναν βȣ́λλαν, cereum ſigillum κηρόβȣλλον. *Imperatores Latini*, qui inde ab A. 1204. Conſtantinopoli aliquamdiu regnabant, Orientis & Occidentis ritus in diplomatibus ſignandis quaſi miſcuerunt. Exempli loco eſſe poteſt bulla aurea *Balduini*, qui primus Latinorum Conſtantinopoli regnauit. Bulla haec ab HEINECCIO ex *Oliuario Vredio* aeri inciſa exhibetur, atque hunc in modum deſcribitur: "Notabis in eius antica Imperatorem coronatum throno inſidentem, dextra crucem, commune Caeſarum Byzantinorum geſtamen; „ſiniſtra globum cum cruce tenentem, cum inſcriptione hac Graeca: „ΒΑΛΔΟΥΙΝΟϹ ΔΕϹΠΟΤΗϹ, in poſtica eundem coronatum paludatumque, inſidentem equo dextraque ſtrictum enſem, ſiniſtra ſcutum „leone inſignitum geſtantem, cum hac Latina perigraphe: BALDuinus „DI GRA IMPR. ROM. FLANDriae HAINoiae COMes. Multa „ſunt in hoc ſigillo notabilia, corona a ceterorum Byzantinorum diadematibus multum diuerſa, thronus ad crucis ſpeciem effictus, totus „habitus ad Imperatorum potius occidentalium virilem decoramque, „quam muliebrem & ſcrupuloſam Byzantinorum veſtiendi rationem „accedens, phalerae denique equorum tintinnabulis exornatae, ex „quibus ſimul de huius moris, quem ſupra tetigimus, aetate coniicere „licebit." Vid. HEINECC. p. 114. §. LXXI. ſq. addatur *Nouveau Traité de Diplom.* T. IV. p. 11. & 199.

§. 354.

§. 354.

De Regum Galliae Capetingicorum ſigillis.

1. *Inſcriptio literalis.* Capetii, ſi Hugonis Capeti & Franciſci I. ſigilla excipias, quorum illud: *Hugo Dei miſericordia Francorum Rex,* (Tab. X. num. 12.); hoc vero: *Franciſcus Dei Gratia Francorum Rex primus,* inſcriptum eſt, hac formula: *N. Dei Gratia Francorum Rex,* perpetuo vſi ſunt.

Prouinciarum tituli rariſſime, nec vmquam in aduerſa primariorum ſigillorum parte, ſed vel in auerſa parte ſigillorum nummariorum, vel peculiaribus ſigillis, iiſque ad expedienda tantum exterarum terrarum negotia accommodatis, expreſſi ſunt. Sic Ludouicus VII. *nummariorum ſigillorum* in Gallia auctor, priori parti ſigilli ſui conſuetam Galliae Regum formulam: *Ludouicus Dei Gratia Francorum Rex* inſculpi iuſſit, in poſteriori autem parte leguntur verba: *Et Dux Aquitanorum.* Peculiaribus vero ſigillis ad expedienda terrarum exterarum negotia vſi ſunt Carolus IV. V. & VIII. item Ludouicus XII. Formulae illis inſcriptae ſunt: 1) *Carolus* (IV.) *Dei Gratia Francorum & Nauarre Rex,* 2) *Sigillum Caroli* (V.) *Dei Gratia Francorum Regis & Dalphini Vienn* (Viennenſis), & in contraſigillo: *Secretum ſigillum Caroli Dei Gratia Francorum Regis & Dalphini Vienn.* 3) *Caroli* (VIII.) *Dei Gratia Francorum Ieruſale & Sicilie Regis,* 4) † *Ludouicus* (XII.) *Dei Gratia Francorum..... Neapoli,* & in contraſigillo: † *Ludouicus Dei Gratia Francorum Ieruſalem & Neapoli Rex.*

Contraſigilla, quae pariter atque ſigilla nummaria a Ludouico VII. in Galliam introducebantur, anepigrapha ſunt, exceptis tantum Ludouici VII. Ludouici IX. Caroli V. & Ludouici XII. contraſigillis, quorum primum inſcriptum eſt: *Ludouicus Rex*, & ſecundum ſiglas *S. L.* hoc eſt, *Sigillum Ludouici*, continet. Tertii & quarti inſcriptiones modo commemorauimus.

Sigillo equeſtri primus vſus eſt Ludouicus VI. viuente adhuc patre ſuo Rex declaratus, id quod ipſius ſigilli inſcriptio haec docet: † *Sigillum Ludouici Deſignati Regis:* item poſt eum Ludouicus VII. qua Dux Aquitaniae, vt paullo ante diximus. Propria inprimis ſigilla equeſtria *filiorum regiorum* erant. Etſi enim Principes iuuen-

Digitized by Google

iuuentutis Merouaeadum & Carolidarum aetate propriis ſigillis caruerunt; Capetiis tamen regnantibus, haud raro illis vſi ſunt, quod quidem partim ex ſigillorum exemplis, partim ex illa formula cognoſcitur, qua nonnulli Reges in ipſo diplomatum contextu profitebantur, vti ſe adhuc ſigillo, quo, antequam ſolium conſcendiſſent, vſi fuerint, cuius generis haec eſt formula, qua Iohannes Bonus, Rex Galliae, qui antea Dux Normanniae erat, ad an. 1350. vtebatur: *Noſtrum ſigillum, quo vtebamur ante ſuſceptum regimen regni noſtri fecimus preſentibus his apponi.* In Principibus iuuentutis, qui ſigillis equeſtribus vtebantur, numerandi ſunt 1) Robertus, frater Regis Henrici I, 2) Ludouicus VI. Craſſus, antequam ſcilicet, vt diximus, ipſe regnare coepiſſet, iam deſignatus Rex, 3) Carolus Comes Valeſiae & Andegaui, frater Philippi IV. Pulchri, 4) Carolus Valeſius, Comes Alenconienſis & Perticenſis, frater Philippi VI. 5) Iohannes Bonus, antequam Rex factus eſſet, 6) Carolus V. adhuc Princeps iuuentutis, 7) Ludouicus Dux Andegauenſis, frater Caroli V. eiuſque per Occitaniam vicarius. Inſcriptionum literalium, in eiuſmodi ſigillis equeſtribus exhibitarum, haec exempla ponemus: 1) † *Sigillum Lodouici* (VI.) *deſignati Regis*, 2) *Carolus* (frater Philippi IV.) *Regis Franciae filius*, *Comes Valeſiae*, *Andegauiae*, item: *S. Karoli* .... *Regis* (Francorum filii) .... *ac Dni Criciaci*, & in contraſigillo: † *C. S. Karoli IIII. Regis* .... 3) *Sigillum Karoli* (fratris Philippi VI.). *Valeſie Comitis. Al*..... *tis*, & in contraſigillo: † *Contraſigillum Karoli* .... *itis* (Comitis), 4) *S. Iohannis* (Boni) *Primogeniti Regis Francorum. Ducis Normenor.* (Normanorum) *Comitis. Andegauie & Cenoman*, 5) † *S. Karoli* (V.) *Primogeniti. Regis. Francor. Delphini. Viennen.* (prima vice DELPHINI titulus vſurpatus), 6) *Ludouici* (fratris Caroli V.) *filii Regis & Paris Franciae*, *Ducis Andegauenſis*....

Tutores Regum impuberum, ceterique *Regni*, abſentibus praeſertim Regibus, *adminiſtratores* ſub Capetiis initio ſigillis ipſorum Regum, quorum vicem obierant, poſtea vero (inde a Ludouico IX. vſque ad Carolum VI.) peculiaribus & ad hunc vſum accommodatis ſigillis vſi ſunt. Poſterioris generis ſigillorum inſcriptiones literales has exempli loco commemorabimus: 1) *S. Ludouici* (Sancti) *Dei Gratia Francorum Regis in partibus tranſmarinis agentis*, 2) *S. Ph.* (Phi-

(Philippi III.) *Dei Gratia Regis Francorum ad regimen Regni dimiſſum,* 3) *Philippus Regis Francorum* (Philippi IV. Pulchri) *filius, Franciae & Nauarrae regens Regna.*

2. *Inſcriptio realis.*

Epocha I. Regum Hugonis Capeti (Tab. X. num. 12.) & Roberti: Rex corpore dimidiato, capite corona liligera tecto, facie aduerſa, capillis, vt videtur, breuioribus, mento barbato, dextra in Hugonianis manum iuſtitiae (ac prima quidem vice), in Robertinis ſceptrum breuius liligerum, ſiniſtra globum tenens, tunica & chlamyde indutus.

Epocha II. Regum Henrici I. Philippi I. & Ludouici VI. Craſſi: Sigilla maieſtatica, eaque monoſphragiſta, quae imaginem Regis integram, ſolio inſidentem, capite corona liligera tecto, facie aduerſa, capillis breuioribus, mento barbato, dextra breuius ſceptrum liligerum, ſiniſtra baculum regium tenentem, tunica & chlamyde indutam exhibent. Horum ſigillorum maieſtaticorum auctor eſt Henricus I.

Epocha III. inde a Ludouico VII. ſigillorum nummariorum & contraſignatorum auctore.

a) Inſcriptio realis *primariorum* ſ. *maieſtaticorum ſigillorum:* Rex throno inſidens, imagine integra, capite corona liligera tecto, facie aduerſa, capillis prolixis ſub tribus prioribus, breuioribus autem ſub poſterioribus Regibus, mento tonſo, tunica & chlamyde, poſt pallio regio induta, tenens 1) vſque ad Ludouicum X. dextra breuius ſceptrum liligerum, ſiniſtra regium baculum ſeu aliud ſceptrum longius flore lilii, rhombo interdum incluſi terminatum, 2) inde a Ludouico X. vſque ad Carolum VIII. dextra baculum regium, ſiniſtra manum iuſtitiae, 3) inde a Carolo VIII. indiſcriminatim nunc manum iuſtitiae & ſceptrum, nunc ſceptrum & globum, nunc ſceptrum & baculum regium. Sigillum maieſtaticum *Iohannis Boni* in hoc ſingulare quidquam habet, quod in eo duae aquilae, vt in ſigillo maieſtatico Ludouici IV. Imperatoris, ad vtrumque throni latus expreſſae cernuntur.

b) Inſcriptio realis *contraſigillorum:* Imago regia in contraſigillis Ludouici VII. & IX. in reliquis omnibus, quantum mihi quidem

dem conſtat, lilia, vel vnum, vel plura infinito numero. Tria lilia *Philippus III.* primum adhibuit, ſed in ſucceſſoribus non inuenit, qui eum hac in re imitarentur, praeter *Carolum V.* qui non perpetuo quidem, at plerumque tamen tribus liliis ſcutum diſtinxit. Perpetuus vero trium liliorum vſus a Carolo VI. arceſſendus eſt.

Quod denique ad *ſigilla equeſtria* attinet, iis vſi ſunt Reges deſignati, item Reges, qua Duces; inprimis vero filii ac fratres Regum. Statuae equeſtres dextrorſum conuerſae ſunt. Ludouicus VI. viuo adhuc patre Rex declaratus, in ſigillo exhibetur equo, neque ephippio, neque ſtapediis phaleriſque inſtructo, inſidens, mitra cuſpidata tectus, dextra vexillum, ſiniſtra frenum tenens. Contra in ſigillo equeſtri, quo Ludouicus VII. qua Dux Aquitaniae, in auerſa ſigilli nummarii parte vſus eſt, equus ephippio & ſtapedibus inſtructus, ipſe vero eques galea tectus, dextra gladium, ſiniſtra ſcutum vacuum cum freno tenens cernitur. Eadem forma filiis fratribuſque Regum placuit, niſi quod eques veſtimento militari & equus phaleris quaſi inuolutus, gladius catenulae ope thoraci annexus & ſcutum pariter atque phalerae liliis conſita deprehendantur. In contraſigillis eiuſmodi ſigillorum equeſtrium non niſi ſcutum liliis plenum, cui iam inde a Philippi IV. Pulchri temporibus, quamquam non ſemper, galea impoſita eſt, exhibetur. Carolus V. qua Princeps iuuentutis, in equeſtrium ſigillorum vtraque parte ſcutum quadripartitum Principum Delphinorum, hoc eſt, in 1. & 4. areola lilia Francica infinito numero, in 2. & 3. delphini imaginem, primus oſtentauit. Vid. *Nouveau Traité de Diplom.* T. IV. p. 124-158.

§. 355.

De Regum Angliae ſigillis.

Reges *Angliae* iam inde ab *Edwini* atque *Edgari* temporibus ſigillis vſos eſſe, ſupra (§. 259) obſeruatum eſt. Neque vero rara ſunt eius aetatis diplomata, quae ſigillis prorſus carent. Vſitatiora ſigilla in Anglia inde a Normannorum dominatione facta ſunt, licet ne tunc quidem Angli ſtatim a priſtino more, diplomata crucibus loco ſigillorum firmandi, receſſerint, id quod ex quibuſdam Wilhelmi I. & II. Henrici

Digitized by Google

rici I. & Stephani diplomatibus, quorum ſollemnia in crucibus, non in ſigillis ponebantur, cognoſcitur. Antiquiora Regum Praeſulumque Angliae ſigilla non ſtatim, vt omnes fere contendunt, pendula, ſed vſque ad Eduardum Confeſſorem, & quodammodo vſque ad Wilhelmum I. Conqueſtorem impreſſa fuiſſe, in ſuperioribus (§. 346.) dictum eſt.

Epocha I. inde ab Edwino (A. 955.) vſque ad Eduardum Confeſſorem (A. 1042.): Sigilla impreſſa, monoſphragiſta, & protomen tantum Regum exhibentia. Regis *Edwini* ſigillum, diplomati cuidam A. 956. impreſſum, quale fuerit, non conſtat: *Edgarus* vero ad an. 960. ſigillo impreſſo vſus eſt, in quo eius protome, pro more iſtius aetatis expreſſa cernitur.

Epocha II. ab Eduardo Confeſſore (A. 1042.) vſque ad Richardum I. (A. 1189.): Sigilla pendula, nummaria, integram Regum imaginem exhibentia, ex parte vna (eaque pro re nata nunc priore, nunc poſteriore) maieſtatica, ex altera vero equeſtria. In *maieſtaticis* ſigillis exhibetur Rex throno inſidens, chlamyde indutus, facie aduerſa, capite corona (in Eduardi Confeſſoris ſigillis, mitra) tecto, dextra gladium euaginatum (in Eduardinis, crucem), ſiniſtra globum (plerumque crucigerum) tenens. Contra *equeſtria* ſigilla exhibent Reges, ad modum Ducum equo vectos, galea & lorica indutos, dextrorſum conuerſos, facie tamen prope aduerſa, dextra vexillum, ſiniſtra clypeum geſtantes, inſignibus nullibi expreſſis. Ab his recedit ſigillum auerſum Eduardi Confeſſoris, quippe quod Regis integram imaginem eodem modo, quo in aduerſo ſ. maieſtatico exhibita eſt, refert, niſi quod Rex in auerſo vexillum dextra, ſiniſtra vero gladium, cuius manubrium ſtomacho innixum eſt, teneat. *Inſcriptionum literalium* haec exempla ponemus: 1).... *Eadwardi* (Eduardi Confeſſoris) *Anglorum Baſil.* (Baſilei); 2) *Si* (Signo) † *Hoc Normannorum. Willelmum* (I. Conqueſtorem). *Noſce Patronum*; cui additum in auerſo eoque hic maieſtatico: † *Hoc. Anglis. Regem. Signo. Fatearis. Eundem*; 3) *Willelmus Dei Gratia Rex Anglorum:* haec vltima inſcriptio vtrique ſigilli parti adiuncta cernitur, ipſum vero ſigillum ab Hickeſio tribuitur Wilhelmo I. Conqueſtori, at maiori fortaſſe iure Wilhelmus II. Rufus intelligitur.

Epocha

Digitized by Google

Epocha III. a Richardo I. (A. 1189.) vſque ad Eduardum III. (A. 1327.): Sigilla pendula nummaria, partim maieſtatica, partim equeſtria (Tab. IX. num. 6.). In ſigillis *maieſtaticis* Rex eodem, quo in praecedenti epocha, repraeſentatur, niſi quod inde ab Henrico III. pro gladio ſceptrum columbatum (cuiuſmodi ſceptrum iam in quodam, licet paullulum ſuſpecto ſigillo Eduardi Confeſſoris expreſſum cernitur) dextra teneat. Eduardus II. ad vtrumque throni latus caſtellum, tamquam inſigne matris ſuae Eleonorae, filiae Ferdinandi III. Regis Leonis & Caſtiliae, collocari iuſſit. *Equeſtria* vero ſigilla huius epochae a prioribus in hoc differunt, quod eques caput habeat coronatum, dextra gladium teneat, &, quod inprimis notandum, inſignia Angliae oſtentet, ac initio quidem in ſcuto tantum, inde ab Henrico III. vero (phalerarum auctore) in phaleris etiam; ita ſcilicet, vt Richardus I. indiſcriminatim vnum, duo & tres leopardos vſurpauerit, Iohannes vero numerum leopardorum ternarium ad poſteros propagauerit. Etſi SANDFORD, V. C. vnionem plurium inſignium in vno eodemque ſcuto, ad perpendiculum diuiſo, ante Eduardum II. in Anglia incognitum fuiſſe tradit: fatetur tamen ſimul, iam Eduardo I. regnante plura inſignium genera in vno eodemque ſcuto vnita reperiri. *Inſcriptionum literalium* formam ex his exemplis cognoſcere haud difficile erit, 1) Richardi I: † *Richardus. Rex. Angl. Dux. Norm. Aquit. & Com. Ande.* (Rex Angliae, Dux Normannorum, Aquitaniae & Comes Andegauiae), & in auerſo ſ. equeſtri ſigillo: † *Ric. Dei. Gra. Rex. Angl. Dux. Norm. &. Comes. Andegauo*; 2) Iohannis, eadem inſcriptio, niſi quod titulus *Dominus Hiberniae* prioribus titulis primum additus ſit; 3) Henrici III: *Henricus Rex Angliae, Dominus Hiberniae & Dux Aquitaniae* (omiſſis titulis Ducis Normannorum & Comitis Andegauenſis), 4) Eduardi I. & II: *Edwardus Dei Grati: Rex Anglie Dominus Hybernie Dux Aquitanie.*

Epocha IV. ab Eduardo III. (A. 1327.) vſque ad Iacobum I. (A 1603.). Huius epochae ſigilla potiſſimum *Regis Franciae* tam titulo, quam inſignibus a prioribus diſcrepant. Lilia ſcilicet Francica, primum infinito numero, terna autem inde ab Henrico V. (A. 1413 - 1422.) in ſcuto quadripartito primum & quartum, Anglici vero leopardi ſecundum, & tertium locum tenent. *Inſcriptio literalis* haec fere

Digitized by Google

erat: *N. Dei Gratia Rex Franciae & Angliae* (item inuerſo ordine: Rex *Angliae & Franciae*), *Dominus Hiberniae*; niſi quod inde ab Henrico VIII. titulus *Defenſoris Fidei* adiunctus ſit. Neque hoc praetermittendum eſt, Henricum VI more Galliae Regum *contraſignata* etiam ſigilla, hoc eſt, maieſtatica contraſigillis munita, adhibuiſſe, quibus tamen, praeter eum, nullus vmquam Rex Angliae vtebatur. Eduardus IV. primus poſt Wilhelmum I. Conqueſtorem corona clauſa vſus eſt.

Epocha V. inde a Iacobo I. (A. 1603.). In hac epocha primum *literalis inſcriptio* mutata eſt, cuius exemplum in Iacobi I. ſigillis habemus, quorum pars prior inſcripta eſt: *Deus. iudicium. tuum. Regi. da*, & poſterior: *Iacobus. D. G. Magn. Brit. Franc. & Hib. Rex.* Deinde inſignium etiam forma ter mutata deprehenditur. Scutum ſcilicet quadripartitum exhibet 1) inde a Iacobo I. in area 1. & 4. Franciae & Angliae inſignia quadripartita, in area 2. ſymbolum Scotiae & in 3. teſſeram Hiberniae; 2) inde ab A. 1701. (quo ſub Annae regimine Angliae & Scotiae regna perpetua vnionis lege coniuncta ſunt) in area 1. & 4. vnita Angliae & Scotiae inſignia, in 2. Franciae & in 3. Hiberniae ſymbolum; 3) inde a Georgio I. A. 1714. in area 1. coniuncta Angliae & Scotiae inſignia, in 2. Franciae digma, in 3. Hiberniae teſſeram, & in 4. inſignia Regum gentilitia. *Nouveau Traité de Diplomatique* T. IV. p. 200-213.

§. 356.

De Regum Scotiae & Hiberniae ſigillis.

I. *Regum Scotiae* ſigilla. Scoti ante Malcolmum III. (A. 1057-1093.) ſigillorum vſum ignorarunt, crucibus tantum, quae teſtium nominibus praemittebantur, ſollemnium loco vſi. Antiquiſſimum Scotiae Regum ſigillum Duncano II. (A. 1093 - 1100.) acceptum refertur.

1. *Inſcriptio literalis*

Epocha I. Duncani II. & Edgari: Nomen & titulus, vt: † *Ymago.* (in Duncanianis *Sigillum*) *Edgari Scottorum Baſilei.*

Epocha

Digitized by Google

Epocha II. ab Alexandro I. (A. 1107.) vſque ad Iohannem Baliol (A. 1292.): Nomen & titulus, adiecta ſimul formula *Deo Rectore*, vt: *Alexander* (I.) *Deo Rectore Rex Scottorum*.

Epocha III. a Iohanne Baliol (A. 1292.) vſque ad Iacobum VI. (A. 1567.): Nomen & titulus, adiecta ſimul formula *Dei Gratia*, loco formulae *Deo rectore*.

Nummariorum ſigillorum vtraque pars eodem modo inſcripta eſt, niſi quod Maria in ſigillo auerſo primo hanc formulam: *Saluum fac populum tuum Domine*; deinde poſtquam A. 1558. Delphino Franciae (qui poſtea ſub nomine Franciſci II. Rex Galliae factus eſt), nupſerat, duas ſiglas F M coronatas (hoc eſt, *Franciſcus, Maria*) inſculpi iuſſerit.

2. *Inſcriptio realis.*

Epocha I. Duncani II. & Edgari: Sigilla monoſphragiſta, ac Duncani II. quidem equeſtria, Regem equitantem, galeatum, tunica ſtrictiore indutum, dextra vexillum, ſiniſtra ſcutum tenentem exhibentia; Edgari vero maieſtatica, Regem throno inſidentem, corona aperta tectum, facie aduerſa, chlamyde indutum, dextra ſceptrum liligerum, ſiniſtra gladium euaginatum, cuius manubrium genu incumbit, tenentem, referentia.

Epocha II. ab Alexandro I. (A. 1107.) vſque ad Alexandrum III. (A. 1249): Sigilla amphiſphragiſta, eaque nummaria, vna ex parte maieſtatica, ex altera equeſtria.

1) in *maieſtaticis:* Rex throno inſidens, corona aperta (exceptis Wilhelmo & Alexandro II. quorum ille caput ſtriato galericulo tectum, hic nudum oſtentat), facie aduerſa, tunica & pallio regio indutus, dextra gladium euaginatum, ſiniſtra globum crucigerum tenens.

2) in *equeſtribus:* Rex equitans, dextrorſum conuerſus, galea & lorica indutus, (excepto ſolo Wilhelmo) dextra vexillum (gladium nudum in vltimi huius epochae Regis Alexandri II ſigillis), ſiniſtra ſcutum (inde a Wilhelmo, qui ab A. 1165-1212. regnauit, Regni Scotiae *inſignibus* notatum) tenens.

Epocha III. ab Alexandro III. (A. 1249.) vſque ad Iacobum VI. (A. 1567.); Sigilla itidem amphiſphragiſta eaque nummaria, vna ex parte maieſtatica, ex altera equeſtria.

1) in *maieſtaticis:* Rex throno inſidens, corona aperta (clauſa in ſolius Mariae ſigillis), facie aduerſa, tunica & pallio regio indutus, dextra ſceptrum (non gladium, vt in prioribus) geſtans, ſiniſtra plerumque vacua & ad pectus admota, rarius globum tenens.

2) in *equeſtribus:* Rex equitans, dextrorſum conuerſus, galea & lorica indutus, dextra gladium euaginatum, ſiniſtra ſcutum inſignibus Scotiae notatum tenens.

II. *Regum Hiberniae* ſigilla. Ex his ſigillis non niſi vnicum Reguli beneficiarii, nomine *Fedlimid*, qui ſaeculo XIII. vixiſſe videtur, ac Regum Angliae auctoritate titulum regium, ad modum aliorum Hiberniae Optimatum, obtinuit, cognitum habemus. Ipſum ſigillum de quo quaeritur, monoſphragiſtum idque equeſtre eſt, exhibens Regulum equitantem, dextra gladium, ſiniſtra ſcutum tenentem, & inſcriptum: *S. Fedlimid Regis Conactie.* Vid. *Nouv. Traité de Diplom.* T. IV. p. 213-218.

§. 357.

De veterum Regum Siciliae & Neapoleos, item Regum Sardiniae & Hiſpaniae ſigillis.

I. Veterum Regum *Siciliae & Neapoleos*, ſigilla.

1. Sigilla *Rogerii* (A. 1130-1154.) ſunt plumbea eaque contraſignata ſiue contraſigillis munita. Partem aduerſam crux occupat, cuius angulis inſcripta ſunt verba: *Roggerius Dei Gratia Rex Sicilie, Ducatus Apulie & Principatus Capue.* Perigraphe partim dextrorſum, partim ſiniſtrorſum ſcripta, exhibet haec verba: † *Dextera Dni fecit virtutem. Dextera Dni exaltauit me.* Contraſigilla variant: quaedam enim imaginem integram Sancti cuiuſdam, throno inſidentis, dextra benedicentis, ſiniſtra librum tenentis, alia Regem throno inſidentem, corona radiali tectum, dextra globum, ſiniſtra ſceptrum liligerum geſtantem, alia denique Regem ſtantem,

Digitized by Google

ſtantem, mitra criſtata tectum, dextra baculum longum, ſiniſtra globum crucigerum, cum perigraphe graeca, exprimunt.

2. Sigilla *Caroli I. Andegauenſis* (A. 1266 - 1285.) nummaria ſunt, vna ex parte maieſtatica, exhibentia Regem throno inſidentem, dextra ſceptrum liligerum, ſiniſtra globum cruce notatum tenentem: altera ex parte equeſtria, exprimentia Regem equitantem, dextra gladium ſtrictum, ſiniſtra ſcutum, liliis gallicis cum lemniſco trium ſegmentorum inſignitum, geſtantem.

3. Sigilla *Caroli II.* (A. 1285 - 1309.) nummaria ſunt, vna ex parte maieſtatica, exprimentia Regem throno inſidentem, dextra ſceptrum trifolinum, ſiniſtra globum crucigerum tenentem, cum perigraphe: *Karolus Secundus D. G. Rex Ieruſalem & Siciliae. Ducatus Apuliae. Principatus Capuae:* altera ex parte equeſtria, exhibentia Regem equitantem, cum ſcuto & phaleris inſignibus Domus Andegauenſis notatis. Perigraphe haec eſt: *Comes Prouinciae & Forcalquerii.* Sed exſtant etiam huius Regis ſigilla, quae in parte aduerſa Regem equitantem, cum perigraphe: *Karolus Dei Gratia Siciliae Rex,* in auerſa autem ſcutum inſignibus Aragoniae notatum, cum epigraphe: *Prouinciae & Forcalquerii Comes & Marchio*, exhibent.

4. Sigilla *Ludouici I.* (A. 1382 - 1384), antequam Rex factus eſſet, exhibebant aquilam coronatam & inſiſtentem hinc leoni, illinc boui cubanti. Pectori aquilae impoſitum eſt ſcutum liliis conſperſum ac limbo circumdatum, cum perigraphe: *S. Ludouici Filii Regis & Paris Franciae, Ducis Andegauenſis.....* In aliis ſigillis Princeps hic armatus & equo inſidens, dextra gladium, thoraci ope catenulae annexum, ſiniſtra ſcutum inſignibus Domus Andegauenſis tam veteris quam nouae notatum tenens repraeſentatur, cum elogio *Filii Regis*, *Paris Franciae & Filii Reginae Ieruſalem* (Iohannae I.). Qualia autem Ludouici ſigilla poſtquam Rex factus eſt, fuerint, reperire non poſſum.

II. *Regum Sardiniae* ſigilla. Exempli loco eſſe poſſunt duae bullae plumbeae *Bareſonis* ſeu *Bareſoni* Regis ad an. 1182. quarum vna in parte aduerſa portam ſ. caſtellum, tamquam ſymbolum vrbis Arboreae, cum perigraphe: † *Arborea*, in auerſa crucem, in angulis primo & quarto ſtellam, in ſecundo & tertio lunam creſcentem, cum

 peri-

Digitized by Google

perigraphe: *Bareſonus Rex*, exhibet. Altera vero bulla in parte aduerſa Regis caput mitra tectum cum collo, facie aduerſa, mento tonſo, capillis nullis, in auerſa non niſi hanc epigraphen † *Bareſone Rex*, exprimit.

III. *Regum Hiſpaniae* ſigilla. Vſus ſigillorum paullo ſerius in Hiſpaniam introductus videtur. Nullum certe ſigillum Hiſpaniae, quod ſaeculo XII. antiquius eſſet, huc vſque innotuit. Primum omnium Hiſpaniae Regum ſigillum, quantum ego quidem noui, eſt illud, quod, teſte MABILLONIO, *Alphonſus VIII.* iuxta cum ſigillis duorum filiorum ſuorum diplomati, Abbatiae S. Dionyſii in Gallia A. 1156. appendi iuſſit. Pendula eſſe haec tria ſigilla, ex formula ſphragiſtica patet, qualia autem in ceteris ſint, non conſtat. Idem de bulla aurea *Alphonſi X. Sapientis* (A. 1252 - 1284.) dicendum eſt. Dolemus ſimul, Hiſpanicos diplomatum editores rei ſphragiſticae adeo plerumque negligentes adhuc fuiſſe, vt ſigilla vel prorſus omitterent, vel literales tantum eorum inſcriptiones indicarent. Ex iis tamen ſigillis, quae aliunde innotuerunt, qualia cetera ſint, haud aegre intelligi poteſt. Sic, vt hoc vtar, ſigillum *Iacobi I.* Aragoniae Regis, ad an. 1226. nummarium eſt, vna ex parte maieſtaticum, exhibens Regem throno inſidentem, habitu admodum ſimplici indutum, corona ſ. mitra tribus cornibus rotundatis terminata tectum, dextra gladium genibus impoſitum tenentem, cum perigraphe: † *S. Iacobi Di Gra Rec: Arag. Comit. Barc.* †; altera vero ex parte equeſtre eſt, repraeſentans Regem equitantem, ſiniſtrorſum conuerſum, eodem modo coronatum, vna manu clypeum, lanceam altera tenentem, cum perigraphe: *S. Domini Montiſpeſſulani.* Bulla plumbea *Ferdinandi III. Sancti* ad an. 1230. vna ex parte inſcripta eſt: † *Sigillum Regis Ferrandi*, ex altera vero: *Toleti & Caſtelle.* Reliqua forma huius bullae aeque ignota eſt, ac forma bullae plumbeae *Henrici III.* ad an. 1390. quae inſcripta eſt: † *S. Enrici Dei Gracia Regis Caſtelle & Legionis.* Poſterior haec inſcriptio in hoc ſingularis eſt, quod ſingula verba binis cruciculis diſtincta reperiuntur. Bulla plumbea *Ferdinandi Catholici & Iſabellae* ad an. 1484. exhibet Regem equitantem & gladium manu tenentem, Reginam vero throno inſidentem ac ſceptrum geſtantem. Aduerſa pars hanc perigraphen habet: † *Ferdinandus Dei Gracia Rex: Caſtelle Legionis Aragonum & Secil.* In parte auerſa autem legun-

Digitized by Google

leguntur verba: † *Heliſabet. Dei. Gra. Regina. Caſtelle. Legionis. Aragonum. & Secilie.* Reges ex Auſtriaca Domo prognati, qui inde ab A. 1504. vſque ad A. 1700. in Hiſpania regnabant, ſigilla ſua plerumque ad modum ſigillorum imperialium effingenda curarunt. Qua de re haec habet HEINECCIVS p. 120 §. XII. "Sane eodem „paene ſchemate, quale in Imperatorum ſigillis deprehendimus, „Reges Hiſpaniarum Philippum I. Carolum I. Philippum II. Philip-„pum III. & Philippum IV. exhibent ſigilla, quae eleganter aeri „inciſa ſiſtit Oliuarius Vredius, ex quibus exempli loco ſeligimus „ſigillum Philippi II. quod Philippum exhibet throno ſplendidiſſi-„mo inſidentem, dextra gladium, ſiniſtra ſceptrum tenentem, diſpo-„ſitis ex vtraque parte inſignibus, cum hoc titulo: *Philippus D. Gr.* „*Rex Hiſpan. Angl. Franc. Ver. Sicil. etc. Archid. Auſtr. Dux Burg.* „*Brab. etc. Comes Flandr. etc.*"

Vid. *Nouveau Traité de Diplom.* T. IV. p. 189. ſq. & p. 194-199.

§. 358.
De Regum Sueciae ſigillis.

Regum Sueciae ſigilla parum diſcrepant ab aliorum Regum ſigillis, de quibus hactenus expoſui. IOHANNIS PERINGSKIÖLD Genealogia Regum Sueciae, quae lingua Suedica conſcripta eſt, & hoc titulo ornata: *Åttartal för Swea och Götha Konunga Hus, efter trowärdiga Hiſtorier och Documenter i underdänighet upråknadt,* Holmiae A. 1725. fol. prodiit, vt multa alia, ita Regum etiam Sueciae ſigilla, ligno eleganter inciſa exhibet. Ex his regia tantum ſigilla in praeſenti paucis explicabimus, praeſertim quum ea ab auctore laudato maximam partem non deſcripta ſint.

1. Sigillum *Caroli VII, Suerkeri I. filii* (A. 1162-1168.), numarium eſt, vna ex parte maieſtaticum, exhibens Regem coronatum, throno inſidentem, facie aduerſa, barbatum, habitu regio indutum, dextra gladium, ſiniſtra globum crucigerum tenentem, cum perigraphe: † *Sigillum Karoli Sueonum Regis:* altera ex parte equeſtre, exhibens Regem equitantem, dextrorſum conuerſum, facie tamen aduerſa, coronatum, habitu militari indutum, dextra haſtam oblique poſitam, ſiniſtra ſcutum tenentem, cum peri-

perigraphe: † *Hic idem ſummus Gotborum Dux.* Vid. ectypon in PERINGSKIÖLD l. c. p. 92.

2. Sigillum *Canuti*, filii Erici IX. Sancti (A. 1168-1199.), maieſtaticum maximi moduli eſt, in hoc tantum a praecedenti diſcrepans, quod Rex ſceptrum loco gladii dextra tenet, crucemque ciſtercienſem pectori impoſitam prae ſe fert. Perigraphe haec eſt: *Sigillum. Dei. Gracia. Kanuti. Sueorum. Regis.* Vid. PERINGSKIÖLD p. 56. vbi aliud quoque eiuſdem Regis ſigillum maieſtaticum idque medii tantum moduli exhibetur.

3. Sigillum *Erici X.* filii Canuti (A. 1208-1216.) numarium eſt, vna ex parte maieſtaticum, exhibens Regem, vt in praecedenti, dextra ſceptrum, globum crucigerum ſiniſtra tenentem, cum perigraphe: † *Sigillum. Erici. D. G. Regis. Sueorum.* Partis auerſae aream duo leopardi coronati, capitibus ſibi inuicem obuerſis occupant, cum perigraphe: † *Clipeus. Erici. D. G. Regis. Sueorum.* Vid. PERINGSKIÖLD p. 57.

4. Sigillum *Erici XI. Balbi*, in vernacula *Läſpe* cognominati, (A. 1222-1229.) numarium eſt, vna ex parte maieſtaticum, vt in praecedenti, cum perigraphe: † *Sigillum. Erici. Dei. Gracia. Regis. Sueorum.* Partis auerſae aream replent tres leopardi coronati, ad inſtar pali diſpoſiti, cum perigraphe: † *Clipeus. Erici. Dei. Gracia. Regis. Sueorum.* Vxor eius *Catharina* ſigillo parabolico cuſpidato, eoque contraſignato ad an. 1253. vſa eſt. Sigillum primarium exhibet effigiem Reginae coronatam, vſque ad genua expreſſam. Ex inſcriptione literali non niſi ductus quidam ſuperſunt. Contraſigillum triangulare anepigraphum eſt, exhibens tres baltheos dextros (non vndulatos) cum ſuperimpoſito leone erecto non coronato. Vid. PERINGSKIÖLD p. 58.

5. Sigillum *Magni I. Ladulai* (A. 1276-1291.), antequam Rex factus eſſet, fuit numarium, in aduerſa parte Principem equitantem, habitu militari indutum, dextra vexillum, leone inſignitum, ſiniſtra clypeum, itidem leone notatum, tenentem, cum perigraphe hac mutilata: *Sigillum. Magni. Dei. G........;* in auerſa autem ſcutum triangulare, in cuius area cordibus conſperſa tres balthei ſiniſtri cum ſupergrediente leone expreſſi cernuntur, cum perigraphe mutila: .... *oris. Ducis. Sue....,* exhibens. Poſtquam vero

Digitized by Google

vero Rex factus erat, ſigillo numario vſus eſt, vna ex parte maieſtatico, Regem more vſitato throno inſidentem exhibente, niſi quod crucem tabellae rhombatae impreſſam & ex collo dependentem prae ſe ferat, cum perigraphe ſolita: *Signum. Magni. Dei. Gracia. Regis. Sweorum.* Partis auerſae aream replet ſcutum triangulare, idque limbo arcuato circumdatum, exhibens in ſolo, cordibus conſperſo, tres baltheos ſiniſtros cum ſuperimpoſito leone coronato. Adſunt praeterea tres coronae, quarum vna ſupra ſcutum, duae vero reliquae ad latera collocatae ſunt. Inſcriptio literalis haec eſt: *Clipeus. Magni. Dei. Gracia. Regis. Sweorum.* In alio huius Regis ſigillo, pars aduerſa nullam crucem de collo Regis dependentem exhibet; & in auerſa loco trium coronarum literae A & Ω cum vocula & intermedia expreſſae deprehenduntur. Eius vxor Helwigis vſa eſt ſigillo rotundo contraſignato. Sigillum primarium exhibet Reginam coronatam, coram Maria, infantulum Ieſum manibus comprehendente, ad genua proſtratam, cum perigraphe: *Sigillu...... ig... Regine Sweorum.* In contraſigillo rotundo conſpicitur ſcutum triangulare, baltheis tribus ſiniſtris, cum ſuperimpoſito leone non coronato, inſignitum. Vid. PERINGSKIÖLD p. 73-75.

6. Sigillum *Birgeri* (A. 1291-1319.) nummarium eſt, vna ex parte maieſtaticum, Regem ſolito maieſtatis ornatu & habitu repraeſentans, cum perigraphe mutila: *Sigillum Birgeri Dei Graci......m*; altera ex parte ſcutum triangulare, limbo arcuato circumdatum, exhibens in area cordibus conſperſa tres baltheos ſiniſtros cum ſuper impoſito leone coronato. Ex inſcriptione literali haec reſtant: † *Cli....... Dei. Graci.. (a) Regis. Sweorum.* Vide PERINGSK. p. 76.

7. Sigillum *Magni II.* cognominati *Smek* (A. 1319-1363.) nummarium a praecedentibus haud differre videtur, licet illud in PERINGSKIÖLDI libro non exſtet. Notatu vero dignum eſt, quod ille p. 77. exhibet, *Secretum* Magni II. literis A. 1360. & 1361. datis appenſum, propterea quod illud primum & antiquiſſimum Regum Sueciae ſecretum eſt, quod mihi quidem occurrit. Eſt autem orbiculare medii moduli, exhibens ſcutum triangulare, ſiniſtrorſum inclinatum, in cuius area cordibus conſperſa tres balthei ſiniſtri cum ſuperimpoſito leone coronato exhibentur. Scuti

angulo ſiniſtro impoſita eſt galea, duabus coronis ornata, quarum inferior trifoliis, ſuperior autem margaritis terminata eſt: ſuperiori etiam coronae vtrimque cauda pauonina adiuncta cernitur. Perigraphe haec eſt: † *Secretum: Magni: Regis: Suecie: &: Norwegie.*

Praeter haec regia ſigilla PERINGSKIÖLD etiam p. 55. *ſigillum Regni Sueciae* publicauit. Eſt illud orbiculare maximi moduli, idque monoſphragiſtum, exhibens Ericum IX. Sanctum († 1162.) ſtantem, facie aduerſa, galea coronata & thorace ferreo per integrum corpus tectum cum ſuperimpoſito pallio vtrimque defluente, gladio accinctum, dextra vexillum, ſiniſtra ſcutum triangulare inferius rotundatum, in cuius area tres coronae, vt 2. & 1. diſpoſitae deprehenduntur, tenentem, cum perigraphe: *Sanctus. ericus. ſveuorum. gothorum. rex. Sigillum. regni. Svecie.* Res ipſa loquitur, ſigillum hoc ſaeculo XIII. recentius eſſe. Appenſum plerumque ſimul cum ſigillo regio eſt diplomatibus maioris momenti. Sic *Chriſtophorus* Rex Daniae & Sueciae († 1448.) legibus Regni a ſe emendatis A. 1440. partim regium ſuum ſigillum maieſtaticum, exhibens eius imaginem cum inſignibus Dacicis, Slauicis & Bauaricis, addita perigraphe: *Sigillum. Maieſtatis. Chriſtoferi. D. G. Dacie. Sclavorum. Gotorumque. Regis. Comitis Palatini. Rheni. &. Ducis. Bavarie.* partim ſigillum Regni, quod explicauimus, appendi iuſſit. Vid. HEINECCIVS p. 120. §. XII.

Principes regii aliique primores haud raro numariis ſigillis vſi ſunt, ita quidem, vt in aduerſa parte eorum equitantium imagines plerumque dextrorſum conuerſae, in auerſa autem inſignia gentilitia appareant, cuius generis eſt ſigillum Magni I. ſupra num. 5. huius §. deſcriptum. Plura habet PÉRINGSKIÖLD in opere ſuo genealogico ſaepius laudato.

§. 359.

De ſigillis Regum Daniae.

Veterum *Daniae Regum* ſigilla *aenea* fuiſſe, iam in ſuperioribus (§. 333.) obſeruatum eſt. Eorum ſatis multa PETRVS RESENIVS ex archiuis Danicis produxit, atque aere exſcripta Hiſtoriae ſuae Friderici II. Regis, lingua Danica ſcriptae (*Kong Frederichs den Anders Kronicke:*

Digitized by Google

Kronicke: Kiovenhaffen 1680. fol.) adiunxit. Illa deinde explicauit, etiam, omiſſis tamen ectypis, IOHANNES LAVERENTZEN in editione II. auctiore *Muſei Regii Danici*, ab OLIGERO IACOBAEO primum deſcripti, Parte II. Sect. III. num. 88-96. Liceat mihi in praeſenti Regum Daniae ſigilla verbis Iohannis Lauerentzen explicare. Addam vero ſimul hinc illinc, quae ab hoc viro docto omiſſa ſunt, ſigilla.

1. *Canuti IV. Sancti* (A. 1080-1086.) ſigillum, omnium, quae mihi occurrerunt, antiquiſſimum, omiſſum inter regia a IOHANNE LAVERENTZEN, exhibitum vero ad an. 1085. a PERINGSKIÖLDO in opere genealogico, §.pho praecedenti laudato, p. 71. eſt numarium, vna ex parte maieſtaticum, exhibens Regem coronatum, throno inſidentem, tunica & chlamyde indutum, dextram vacuam femori innitentem, ſiniſtra vero globum crucigerum tenentem, cum perigraphe: † *Preſenti Regem ſigno cognoſce Cnutonem;* altera ex parte equeſtre, repraeſentans Regem equitantem, dextrorſum conuerſum, facie tamen aduerſa, coronatum, dextra auem, ſiniſtra fraenum tenentem, cum perigraphe: † *Hic natum Regis Magni ſub nomine cernis.* His addenda ſunt, quae IOH. LAVERENTZEN l. c. n. 97. ſub finem attulit: "Regis exinde huius (Canuti) Protomartyris piam inculcare memoriam maiores noſtri voluerunt, vnde & anno 1100. inter diuos apotheoſi noua relatus eſt, qui etiam anno 1085. vti *Hvitfeld.* in Chron. Epiſcop. pag. 49. meminit, Lundenſis Collegii Canonicorum ſigillum eſſe voluit, effigiem Regis in throno ſedentis & inſcriptionem eiuſdem: *Praeſenti Regem ſigno cognoſce Cnutonem,* cui ab altera parte, vt in ſigillo auerſo, Heros equo inſidens expreſſus cernitur, qui filium Canuti Magnum ſignificat, vt verſus inſculptus docet: *Hic natum Regis magni ſub nomine cernis.*"

2. *Valdemari II.* (A. 1202-1242.) ſigillum rotundum eſt, diametro ſua duos pollices & dimidium occupans abſque inſcriptione, vbi Rex in prima ſigilli facie iuuenis ſedet in ſella regia, & trabea indutus, porrigens pomum crucigerum, ſiniſtra vero ſceptrum liligerum tenens, in capite coronam apertam & quaſi turritam gerit. Altera facies eiuſdem ſigilli habet clypeum ferme triangularem, in quo tres leones, currentes a dextro ad ſiniſtrum, non coronati,

Digitized by Google

cordibus erectis viginti quatuor hinc inde ſparſis ſupra, inter & infra leones. LAVERENTZEN num. 88.

* His verbis deinde Lauerentzen ad explicanda Daniae inſignia ſubiecit: Illud primum ex monumentis produci poteſt ſigillum, quod *leones tres cum cordibus* in clypeo Regni Daniae praetulit, & Regis Valdemari II. eſſe cenſetur, quemadmodum ex literis vetuſtis, quibus ſigillum hoc additum, *Reſenio* innotuit, qui propterea illud ad an. 1216. regnante Valdemaro eodem, retulit. *Tribus coronis* quoſdam Reges Daniae in clypeo ſuo vſos itidem eſſe indicauit *Nicolaus Vptonus* lib. 4. de officio militari p. 128. Svenonem nimirum *Tiufve-Skäg*, ſeu furcatae barbae, Canutum Magnum & Harde-Canutum. Verba eius ſic ibi iacent: *Tunc interuenit quidam Danus, alias Dacus, nomine Suaynus, alias Svayno, qui expulit Edredum Regem Angliae a Regno, & regnauit vſque ad mortem, & in Eboraco ſepultus eſt, qui portauit tres coronas palatas aureas in campo rubro. Et duo alii Reges Dani — Knutus & Harde-Knutus. Idque propter Angliam,* inquit idem autor, *quam veteri iure petebant, impetebant, & vindicabant, de quibus item alii ſcribtores.* Et quamuis in Anglia regni inſignia vaga etiam principio fuiſſe credi poſſit, ex allatis tamen tuto colligimus, *Danos prima inſignia Danici regni attuliſſe ſecum ex Anglia*, tres iſtas coronas adſcribendo, quas deinde & ſitu & ordine & colore clypei non nihil immutarunt, nam coronae primum fuerunt palatae, ait *Vptonus*, h.e. vna ſub altera poſitae a ſummo ad imum; atque ita S. Erico, qui anno 1150. in Suecia regnare coepit vſitatas fuiſſe, meminit Suecus ſcribtor, *Bureus* in Adulruna ſua. Pari ratione *Anglos poſtea in trinis leonibus, non coronatis, adſciſcendis imitatos eſſe Danos*, cenſemus, quoniam Danorum Reges ſplendido ſucceſſionis ordine & iuſto titulo dominium maris Balthici eiuſque freta ſeu oſtia tria, *öraeſundam, Balthiae-ſundam & Middelfartiſundam* ab omni aeuo habuerunt, quarum in clypeo Regis Daniae trini leones caeruli ex ſolo aureo ſiniſtrorſum procurrentes verae ſunt notae hieroglyphicae, quemadmodum & caerulei latices illi aeſtu auguſto in fretis his exſultant, nauigantium frequentia & auro vectigali foecundi. Et ſic tandem a vaga hac ratione inſignium Reges reuocati, *firma quaedam ac ſtabilia regnorum inſignia circa ſeculum XII.* ſibi feciſſe & delegiſſe videntur. Ante Valdemarum II. qui regnare coepit ab an. 1203. vſque ad an. 1242 trinos iſtos leones in ſigillis Regum Daniae videre quidem nobis adhuc non contigit, antiquiores repertos tamen fuiſſe confido etc.

3. *Abelis* (A. 1250-1252.) ſigillum propemodum ouatum eſt, longitudine ſua tres pollices & dimidium exaequans, vtrimque abſque inſcribtione. In prima ſigilli facie Rex Abel itidem iuuenis ſedet in ſolio regio & trabeatus, ſceptrum dextra gerens duabus crucibus in extremitate, ſiniſtra pomum illud regium, in capite coronam apertam. Auerſa ſigilli in clypeo ferme triquetro corda triginta

ginta duo leonibus tribus coronatis interfuſa habet. Refertur illud, teſte *Reſenio*, ad an. 1251. LAVERENTZEN l. c. num. 89.

* In libro egregio, qui lingua Danica ſcriptus, ſub elogio: *Danſke-Magazin*, Hafniae ab A. 1745 - 1752. 4. voluminibus VI. prodiit, multiſque ſigillis aliiſque ad artem diplomaticam ſpectantibus rebus refertus eſt, Vol V. p. 33. aliud ſigillum *Abelis* Regis ad an. 1250. exhibetur. Ipſum ſigillum orbiculare numarium eſt, vna ex parte maieſtaticum, exhibens Regem throno inſidentem, coronatum, facie aduerſa, capillis breuioribus, tunica & pallio regio indutum, dextra ſceptrum liligerum, ſiniſtra globum crucigerum tenentem, cum hac mutila perigraphe: ABEL...... REX. Auerſa pars exhibet ſcutum triangulare, cordibus conſperſum, cum tribus ad inſtar pali diſpoſitis leonibus coronatis. Ex perigraphe haec tantum reſtant: † CLIPE........ QVE. REGIS.

4. *Chriſtophori I.* (A. 1252 - 1259.) ſigillum rotundum eſt, tres pollices diametro occupans. In circuitu primi lateris inſculptum exſtat Romanis literis: † *Chriſtophorus. Dei. Gratia. Danorum. Sclavorumque. Rex.* Rex in ſolio aut ſella regia ſedens cum pallio in anteriore parte colli fibulato & in tergum reiecto a brachiis, ſceptrum dextra liligerum tenens & ſolito more pomum ſiniſtra, capiti, loco coronae, pileolum regium impoſitum habet, quem Dani *Konge-Hette* vocarunt, Regibus quippe ita vſitatum. In auerſa: *Clypeus. Chriſtophori. D. G. Danorum. Sclavorumque. Regis.* Leones tres coronati in clypeo, quibus corda decem intercurrunt, ex quibus duo ſuperiora in angulis plane inuerſa, duo ſequentia extima ad dextram inclinata, reliqua vero ſtant erecta, cet. LAVERENTZEN l. c. num. 90.

5. *Erici V. Glipping* cognominati (A. 1259 - 1287.) ſigillum eſt rotundum & in diametro ſua duos pollices & dimidium excedit. In aduerſa parte leguntur verba: † *Ericus. Dei. Gracia. Danorum. Sclavorumque. Regis,* niſi in vocabulo *Regis* (pro *Rex*), aut etiam in nomine *Ericus* (pro *Erici*) ſculptoris manus errauerit. Rex ſedet more ſolito in ſella regia coronam apertam in capite gerens, duas alias coronas apertas ad latera ſingula ſingulas habet, indutus pallio, in dextro humero quod innodatum & fibulatum. Conſpicienda ſeſe vltro hic etiam offerunt vetuſtiora illa inſignia Regum Daniae, inde a Rege *Svenone*, furcatae barbae, vti antea meminimus, adſcita, *tres* nimirum *coronae aureae*, quarum vnam

Digitized by Google

in capite Regis, ceteras ad latera eiuſdem in ſigillo hoc videmus diſpoſitas. In auerſa parte exſtat perigraphe: † *Clypeus. Erici. D. G. Danorum. Sclavorumque. Regis.* In clypeo ſunt itidem tres leones coronati; poſitura duodecim cordium eſt prope eadem, quae in Regis *Chriſtophori I.* ſigillo reperitur, refertque illud *Reſenius* ad an. 1272. LAVERENTZEN num. 91.

6. *Erici VI. Menuedii* (A. 1287-1319.)

1) *Secretum* duos pollices & tertiam partem vnius in diametro vix exaequat. Prima facies: † *Secretum. Erici. Dei. Gracia. Danorum. Sclavorumque. Regis.* Rex hic eadem ferme in ſigillo eſt poſitura, qua Rex memoratus *Ericus Glipping* in ſuo conſpicitur, tribus illis aureis coronis ſic etiam poſitis. Auerſa ſigilli facies nullam ſibi inſculptam habet inſcribtionem, in clypeo enim ſolito tres leones coronati, cordibus tredecim eodem modo, quo antea, diſſeminatis tantum procurrunt; lateribus clypei duae additae ſunt aquilae volantes. Notatu dignum, *Ericum Menued* primum fuiſſe, qui vocem *Secretum* in ſigillis adhibuit. Retulit hoc *Reſenius* ad an. 1287. & 1297. quod binas literas tunc eo ſigillatas obſeruauerit; tertiae eiuſdem Regis literae mihi ex monumentis Soranis ſunt oblatae eodem ſigillo munitae & anno Chr. 1290. a coronatione vero Regis tertio anno, exaratae, cuius auerſae haec inſcribtio inſculpta erat: *Clypeus. Erici. Danorum. Sclavorumque. Regis.*

2) *Sigillum maius*, quatuor pollices & tertiam partem vnius in diametro excedit. Anterior facies: *Ericus. Dei. Gratia. Danorum. Sclavorumque. Rex.* Rex idem in ſella regia eodem modo, quo antea, coronatus & ſedens, nullis tamen ad latera coronis additis. Poſterior facies: † *Clypeus. Erici. D. G. Danorum. Sclavorumque. Regis.* Leonibus tribus coronatis decem ſunt addita corda, partim inuerſa, nullis aquilis ad clypei latera poſitis. Idem refert *Reſenius* ad an. 1308.

3) *Sigillum minus*, duos pollices & plus quam dimidium aequans. In prima facie Rex, vt antea, coronatus ſedet, pallio circumfuſus, ſub medio collo fibulato, ſceptrum liligerum iam ſiniſtra, pomum cruciferum dextra gerit abſque inſcriptione vlla. In altera facie: *Regis Erici.* Medium occupat galea regia, ex

cuius

Digitized by Google

cuius lateribus ſummis duo angues exſurgunt ſibi inuicem occurrentes capitibus & aſſibilantes, habentque ſinguli duas criſtas ex pennis pauonum breues, alteram circa caput galeae angui affixam, alteram paullo poſt caput ſerpentis exeuntem, quae galea propria eſt Danorum, eaque primus vſus eſt Rex *Ericus Menued*, cum & ipſius galea eſſe hic perhibeatur. LAVERENTZEN num. 92.

7. *Chriſtophori II.* (A. 1319-1340.)

1) *Sigillum ordinarium*, duos pollices cum dimidio in diametro occupat. Prima facies: † *Chriſtophorus. Dei. Gratia. Danorum. Sclavorumque. Rex.* Rex ſedens in ſolio turrito, more ſolito, niſi quod tres Leones non coronati praefigurati ſint, ante Regis pedes vnus, ad ſingula latera in ſolio vnus, & pomum aureum crux nulla, vt in ceteris, percurrat aut cingat, cui tamen crux parua inſiſtit. Auerſa pars: † *Galea. Chriſtofori. Dei. Gratia. Danorum. Sclavorumque. Regis.* Galea ſimilis galeae *Erici Menuedii* cum anguibus & criſtis, niſi quod ſit arctior, taeniiſque dependentibus, quibus ſub mento ligari poſſit. Refertur ad an. 1320.

2) *Sigillum aliquantum maius*, eadem inſcriptione in prima facie, alias quoque ſimile priori, niſi quod ſculptoris manus minus accurata loco *Sclauor* hic inſculpſit *Sclauou* & leonis loco, ad pedes Regis in priori ſigillo iacentis, caput angeli expreſſum ſit; ſecundam faciem raſam habet, referturque ad an. 1319. LAVERENTZEN num. 93.

8. *Waldemari (III.)*, qui ex Duce Iutiae, Rex Danorum factus, Chriſtophoro II. eiecto, ab an. 1326-1329, regnauit,

1) *Secretum primi generis*, diametro ſeſqui pollices ferme occupat. Perigraphe eius haec eſt: † *Secretum Waldemari Regis Dano. et*, & interius *Stlavorum* ſupra coronam apertam, medium ſigilli occupantem. Refertur ad an. 1326. quo regnare coepit.

2) *Secretum alterum*, magnitudinis eiuſdem, inſcriptum eſt: † *Secretum. Waldemari. Ducis. Iucie.* In medio galea, ex cuius ſummitate tria lilia ſurgunt cum caulibus ſuis. Refertur a *Reſenio* ad an. 1330.

Diſci-

Digitized by Google

Diſcimus ex his ſequentibuſque ſigillis, Danos *Waldemari* nomen per literam *W* ſcribere coepiſſe, cum antea litera *V* ſemper hic vſi ſint, quemadmodum ex numis & ſigillis antiquioribus diſpaleſcit. LAVERENTZEN num. 94.

9. *Waldemari III.* ſiue *IV.* (A. 1340 - 1375.) ſigilla in multis abeunt a priorum Regum ſigillis.

1) *Secretum*, in diametro ſua pollices duos tertiamque partem totius implens, hanc habet perigraphen: † *Secretu. Waldemar. Dei. Gra. Domicelli. Danor.* In medio loco galeae regiae repraeſentatur caput aut cranium mortui, ex quo bini angues in ſigillis prioribus antea deſcribti ſurgunt, taeniis item dependentibus, & ſub ſe habet clypeum cum tribus leonibus coronatis abſque cordibus oblique poſitum, eo modo, quo ſolent ſcuta eius aetatis, eaque poſitura veluti pendentia ex vno angulo ſub galeis exprimi. Refertur a *Reſenio* ad an. 1341. rectius referretur ad an. 1340. Eo enim anno Rex Waldemarus IV. (III.) ſaepius apud *Huitfeldium* in pactis cum Comitibus Holſatiae & Duce Waldemaro Iutiae initis p. 469. *Iunker*, ſeu potius *Iung-Herr Woldemar*, h. e. Domicellus Waldemarus appellatur, non vero anno 1341.

2) *Aliud ſigillum*, magnitudinis eiuſdem, inſcriptum eſt: † *Galea Woldemari Dei Gratia Danorum Sclavorumque Regis.* In area ſigilli Galea regia aliquoties memorata, cum anguibus criſtatis & taeniis, inque medio anguium ſupra galeam tabella in qua

AD LEG
ES TRE

hoc eſt, *ad leges terrae*, quaſi eo ſigillo leges regni ſint obſignatae, quas Waldemarus dedit aut promiſit --- Notatu quoque dignum eſt, in ceteris ſigillis galeam ſemper apparuiſſe nudam, hic vero cruce alba per totum ſignatam eſſe, ex quo primum nobis hic ſumitur indicium *crucis Danebrogicae* in ſigillis Regum.

3) *Sigillum bina facie & peculiari forma.* Hactenus rotunda & literis Romanis ſigilla vidimus ſculpta, hoc vero Waldemari, *triquetram figuram* clypei erecti longitudine ſua duos pollices & pluſquam dimidium occupantis obtinet. In prima facie magna eminet crux alba, clypeum quae ſecat, limbus praeterea ambit

clypeum

Digitized by Google

clypeum cruciculis diſtinctus, ſpatia quoque clypei ſimilibus crucibus impleta ſunt, niſi vbi *literae monaſticae* in quatuor crucis Danebrogicae angulis leguntur, quae ſic diſtinguuntur: *Wal-dema-rus.* Secunda facies eamdem refert figuram & limbum eiuſdem clypei itidem cruciculis diſtinctum, ſed interiora lineis in quadrum ductis ordine ſignantur & roſis implentur quadra, excepto vbi per obliquum trabs a ſuperiori dextro cornu deſcendit ad latus ſiniſtrum, in quo monaſticis literis ſcriptum legitur GYLDANA LOVG. Putamus indicari his vocibus Waldemari Regis *auream*, quam dedit, *Legem* ſeu *Bullam Auream*. Refertur ad an. 1364. Et ad hoc ſigillum memoratu dignum exiſtimamus, poſt Waldemarum IV. (III.) omnes Reges ſplendidiori ſucceſſionis ſerie *cruce* hac, quae *Danebrogica* appellatur, vſos eſſe, ante illum vero in ſigillis neminem, quantum nobis innotuit; dari autem ſigilla hac cruce antea inſignita haud refragamur, cum & in numis Regum Daniae promiſcue adhibita ſit ante Waldemarum IV (III.) crux haec, numum quae totum in auerſa parte percurrit. Primus quoque Woldemarus hic eſt Rex Daniae, qui *monaſticis literis* in ſigillis vti coepit, neminem in ſigillis Regum adhibuiſſe eas literas antea obſeruari potuit: LAVERENTZEN num. 95.

10. *Olai IV.* (A. 1376-1387.) ſigilla a IOHANNE LAVERENTZEN praetermiſſa ſunt. Exhibentur autem duo huius Regis ſigilla in *Danſke Magazin* Vol. I. pag. 225. & pag. 35. quae paucis explicabimus.

1) *Secretum* ad an. 1376. eſt orbiculare monoſphragiſtum, exhibens in limbo arcuato ſcutum gallicum, corona tectum, ac cordibus conſperſum cum tribus leonibus coronatis ad inſtar pali diſpoſitis. Perigraphe, literis minuſculis neogothicis exarata, haec eſt: *ſecretum. olaui. dei. gracia. danorum. ſclauorum. gothorumque. reg.* (regis).

2. *Sigillum*, *ad ſignanda acta iudicialia* a Regni Cancellario adhibitum, ad an. 1386. itidem orbiculare, eiuſdemque fere magnitudinis eſt, exhibens coronam, ſuperne cruce notatam, cum perigraphe, literis minuſculis neogothicis exarata: *S. Olaui. dei. gracia. regis. danorum. ad. cauſas.* Ipſum hoc ſigilli cognomen

 in

Digitized by Google

in formulis etiam diplomatum ſphragiſticis occurrit, cuius generis haec eſt: *Actum & Datum ſub ſigillo noſtro ad cauſas* etc. *teſte Nicolao Draghae Iuſtitiario noſtro.* Vid. *Danſke Magazin.* Vol. I. p. 34.

II. *Erici VII. Pomerani* (A. 1412 - 1439.)

1) *ſigillum primarium* in diametro tres pollices & dimidium aequat. Perigraphe, literis, quas vocant, monaſticis & fractis exarata, haec eſt: † *S. Erici. Dei. Gra. Regnorum. Dacie. Swecie. Norvegie. Sclavorum. Gothorumque. Regis. ac. Ducis. Pomerani.* In ſigilli area clypeus ferme triangularis eſt, quem *crux Danebrogica* totum tranſit, longitudine ſua pollices duos & dimidium, latitudine vero duos tantum exaequans. In crucis *angulo primo*, ante leones tres, reperiuntur nouem corda, vnum ſub altero a ſummo ad imum ſerie quadam poſita, quem numerum poſteri ab eo tempore, ordine concinniori retinuerunt: in *ſecundo angulo* tres coronae & erectae conſpiciuntur, ea poſitura, qua etiamnum in ſigillis Regum Daniae exſtant. Vetuſta illa ſunt Regum Danorum inſignia, quae Rex *Sueno* ſeu *Suenottho*, a barba furcata ſiue admorſa vernacule *Tiufveſkäg* cognominatus, in clypeo ſuo portaſſe dicitur, autore Anglo *Vptono*, ſuperius laudato, inque ſigillis Regum *Erici Glippingii* & *Erici Menvedii* poſtea, quamuis alio ordine, poſita hic etiam demonſtrauimus; hinc quoque *Margaretam*, Daniae Reginam, eiuſque in imperio adiutorem & ſucceſſorem legitimum Regem *Ericum Pomeranum* eaſdem coronas non tantum procurata vnione trium regnorum borealium, ſed & iure antiquiſſimo in clypeos ſuos aſſumſiſſe, non eſt, quod quiſquam dubitare poſſit: in *tertio* crucis *angulo* inſignia illa Noruagica leo proſiliens cum bipenni: in *quarto* gryphus, qui Pomeriae antiqua denotat. Crucis vmbilico ſcutulum, in quo Noruagiae inſignia repetuntur, affixum eſt; vnde primus quoque hic notatur Rex Ericus, qui *ſcuto ſcutulum addidit*, primuſque, quod ſciam, qui *inſignia regni multiplicauit*, cum tribus leonibus aut coronis aut cruce Danebrogica acquieuiſſe anteceſſores conſtet, quemadmodum & poſteri illam crucem deinceps in inſignibus regni retinuerunt. Nec minus notatu dignum, *angelum* hic bene alatum *coronae*, quae primum ſcuto maiori in ſigillis Regum ex

Digitized by Google

ex Oldenburgica domo imponitur, pectore tenus hic obumbrare & tutari ſcutum maius.

2) *Contraſigillum* vix duos pollices in diametro ſua implet. Perigraphe haec eſt: † *Signetu. Erici. Dei. Gra. Regis. &. Ducis. Pom. etc.* Aream totam ſigilli occupant leo & gryphus, qui coronam apertam ſuper crucem Danebrogicam erecti ſuſtentant. LAVERENTZEN num. 96.

12. *Chriſtophori III. Bauari* (A. 1439 - 1448) ſigilla primum, quantum conſtat *draconem*, inſignia Sclauiae, habent. LAVERENTZEN l. c.

13. *Chriſtiernus I.* ſiue *Chriſtianus I.* (A. 1448 - 1481.) Iutiae ſeptemtrionalis inſigne, *leonem*, nouena corda tranſilientem, primo inſeruit ſigillis ſuis, vt etiam videri poteſt ex eiuſdem Regis monumentis, a quo tempore perpetuus in regni inſignibus reperitur. LAVERENTZEN l. c.

14. *Friderici I.* (A. 1523 - 1533.) ſigilla exhibent *cygnum*, Stormariae inſigne, ſine corona, qua collum alias ornatur, eius loco collum ſagitta transfixum. LAVERENTZEN l. c.

15. *Fridericus II.* (A. 1559 - 1588.) *equitem cataphractum*, Dithmarſia deuicta, addidit. LAVERENTZEN l. c.

§. 360.

De Regum Hungariae & Bohemiae ſigillis.

Hungariae, *Bohemiae*, *Pruſſiae*, ceterique Imperio finitimi Reges ſigilla ſua ad formam ſigillorum Imperatorum Germanicorum plerumque effingi iuſſerunt, id quod ex his, quae iam proferemus, exemplis clarum fiet.

1. *Hungariae Regum* ſigilla. Exempli loco commemorabimus ſigillum *Eliſabethae*, Hungariae Reginae, quod diplomati A. 1367. dato appenſum eſt. Exhibet illud Reginam, throno inſidentem, coronatam, habitu regio indutam, dextra ſceptrum longius liligerum tenentem, ſiniſtra pectori admota, cum perigraphe: *S. Eliſabeta: Dei: Gra: Hungari: Regina: Princeps Salernitana.* Vide *Chronicon Gottwicenſe* p. 407.

Digitized by Google

2. *Regum Bohemiae* ſigilla. *Otokarus*, Rex Bohemiae, A. 1264. vſus eſt ſigillo amphiſphragiſto nummario, vna ex parte maieſtatico, ex altera equeſtri. In maieſtatico exhibetur Rex throno inſidens, corona trifolina tectus, capillis paullo longioribus, facie aduerſa, mento tonſo, amictu regio indutus, dextra ſceptrum liligerum, ſiniſtra crucigerum globum tenens. Ad ſiniſtrum ſolii latus ſcutum triangulare, aquila inſignitum, collocatum cernitur. Ex inſcriptione literali, duplici circulo comprehenſa, haec pauca ſuperſunt: † *S. Otakari Dei Gratia....... rauie Ducis Karinthie.......* In equeſtri ſigillo conſpicitur Rex equitans, ſiniſtrorſum conuerſus, galea & toga militari indutus, gladio accinctus, dextra vexillum leone notatum, ſiniſtra frenum tenens, ſcuto cum inſignibus Auſtriae de humero ſiniſtro pendente, phaleris vndique ſcutis gentilitiis conſperſis. Ex inſcriptione literali, duplici circulo incluſa, reſtant verba haec: † *S. Otokari..... Ducis..... Styrie Domini Car..... chie. P.....* Vid. HVEBERI Auſtria ex Archiuis Mellicenſibus illuſtrata, Tab. IV. fig. 4. Admodum ſimile huic eſt ſigillum aliud *Otokari V.* Bohemiae Regis, ad an. 1269. ap. HVEBERVM l. c. Tab. V. fig. 6. Pars aduerſa ſiue ſigillum maieſtaticum hanc perigraphen habet: † *S. Otakari. ſiue. Premizlai. Quinti. Regis. Boemorum. Marchionis. Morauie. Filii Wenzeslai. Regis. Quarti*; in auerſa autem parte ſ. ſigillo equeſtri haec leguntur verba: † *S. Otakari. Dei. Gra. Regis. Boemor. Quinti. Morau. Marchionis. Auſt.........* Cum his duobus ſigillis conuenit etiam ſigillum *Wenzeslai II.* ad an. 1300. in ANT. WECKII Chron. Dreſd. P. II. tit. 1. p. 161.

§. 361.

De ſigillis Ruſſicorum Czarorum, Imperatorum Turcicorum, Regum Perſicorum, Indicorum, cet.

1. *Czari Ruſſici* olim in ſigillis ſuis nullam imaginem oſtentarunt, praeterquam circulos tres, triangulo incluſos. Primo circulo haec verba inſcripta erant: *Deus noſter Trinitas, quae fuit ante ſaecula, Pater & Filius & Spiritus Sanctus. Non tamen tres Dii ſed vnus Deus in ſubſtantia*; in medio titulus *Regis*, ad quem ſcribebatur,

Digitized by Google

batur, cum elogio *Fratri noſtro*; in vltimo denique *Czari* titulus, in quo ſe Regem ac Dominum totius Ruſſiae appellauit, exſtabat. Vid. HEINECC. p. 121. §. XIII.

2. *Muhamedanorum* omnium, vt ipſius *Muhamedi, Chaliſarum* veterum, *Imperatorum Turcicorum, Regum Perſicorum, Magnorum Mogolium*, ſigilla monepigrapha ſunt, hoc eſt, non niſi inſcriptiones literales, repudiatis cuiuſcumque generis imaginibus, continent. Mahomed, item Abubecker & Omar verba: *In duplex teſtimonium*; Oſman ſymbolum hoc: *Credo in Deum Creatorem & Adminiſtratorem*; Ali hanc formulam: *Soli Deo forti dominium*; Haſen denique haec verba: *Non eſt Deus vllus praeter Deum Regem verum & manifeſtum* ſigillis ſuis intulerunt. Vid. HEINECC. p. 121. §. XIV. Idem vir doctus p. 29. §. XVI. de Mahumedanorum & Turcarum ſigillis haec, quamquam non omnino vera, commemorauit: "*Antiquos* (Mahu„medanos), qui *ad Graecos mores* procliuiores plerumque erant, a „ſigillis (proprie dictis) non abhorruiſſe, conſtat *Sultanorum Iconien*„*ſium* exemplo, quos & aureis bullis literas confirmaſſe, docet „DVCHESNIVS, ex eoque CAROLVS DV FRESNE. Sed quum „hoc Ducheſnii opus (*Hiſtoria Duc. Burgund.*) numquam mihi „viſum ſit: nec conicere poſſum, nudiſne literis, an adiecta ſcul„ptura iſtud ſigillum inſignitum ſit. Poſteris ſane temporibus *Tur*„*carum Imperatores* ab imaginibus abhorrere, literae eorum teſtan„tur, ſigilla prae ſe ferentes, nullis inſignibus (*lunam* enim, quam „vulgo Turcarum inſigne volunt, plane huc non pertinere, SCHEF„FERVS notauit), ſed nudis literis notata, & maioris venerationis „cauſſa *aureo panno*, ſi ad Reges dirigantur, inuoluta. Meminit „quoque PAVLVS IOVIVS literarum *aurea bulla* ſignatarum, quas „Ferdinandi I. legatis conceſſit Solimannus. Huius ſiue ſigilli ſiue „typi tanta eſt apud Turcas auctoritas, vt *ſummis Viſiris* eius cuſto„dia ſoleat demandari. Nec tamen huic ſigillo locus eſt, niſi in „literis ad Reges exteros mittendis, aut ſecretis negotiis. Patentia „enim diplomata, veluti ad Baſſas, tribunos & alios miniſtros deſti„nata ſolo notantur *ſigno Caeſaris*, ſeu *monogrammate*, quod *Humaium*, „hoc eſt, *manucodiatam* vocant."

3. *Sinenſium* Imperatores dracone barbato & cornuto, tamquam proprio Imperatorum & Imperii Sinenſium inſigni, ad ſignandum vtuntur. HEINECC. p. 29. §. XVII. Vid. & ea, quae nos ſupra §. 314. p. 268. diximus.

Digitized by Google

4. Apud *Iapanenſes* non Imperatores tantum, ſed ipſae etiam ciuitates & pagi nobiliores imaginibus delectantur, ideoque varias figuras, vt ſtellas, caput apri, lunam, cilindros, globulos, cet. ſignandis literis adhibent. Vid. ſupra §. 314. p. 268. coll. HEINECC. p. 30. §. XVI.

5. *Abeſſinorum* Rex vtitur ſigillo, leonis, crucem tenentis, imaginem complexo, cum epigraphe: *Vicit leo de tribu Iuda.* Vid. ſupra p. 268. & HEINECC. l. c.

§. 362.

De ſigillis Principum, Comitum ac Nobilium generatim.

Ante interitum Carolingicae ſtirpis, non alii fere, niſi Imperatores ac Reges ſignarunt. *Principes* certe, *Comites* ac *Nobiles* tunc temporis rariſſime ſigillis vſi ſunt. Exempla poſterioris generis, albis profecto coruis rariora, ſuppeditant 1) ex ſaeculo VI. *Mummolus*, Theodeberti Regis tempore ad Iuſtinianum Imperatorem legatus, qui moribundus teſtamentum ſuum ſubſcriptionibus ac ſigillis muniendum curauit, 2) ex ſaeculo VII. *Bertchrammus*, Epiſcopus Cenomannenſis, cuius teſtamentum ſeptem virorum honeſtorum ſubſcriptionibus ac ſigillis firmatum eſt, 3) poſt medium ſaeculum VIII. *Adalbardus*, qui chartae venditionis, Fulrado Abbati S. Dionyſii datae, paruum ſigillum adiunxit, 4) ex ſaeculo IX. *Heccardus*, Comes, qui Richildi inter cetera legauit *ſigillum de amatixto* (amethyſto), *vbi aquila ſculpta eſt*, & Adanae, germanae ſuae, *ſigillum* item *de amatixto*, vbi *homo eſt ſculptus, qui leonem interficit*; at *ſigillum de onychino*, aliudque *de bertllo* aliis tradidit: quamquam haec ſigilla Heccardi inter antiquitatis fortaſſe reliquias, quas ille poſſidebat, referenda ſunt. Atque eo quidem tempore, quo tam rara, vt diximus, Principum, Comitum, Nobilium, cet. ſigilla fuerant, partim *ſubſcriptiones*, partim alia chartarum roborandarum genera ſigillorum vicem ſuppleuerunt. Inprimis hic commemoranda eſt conſuetudo, quae in Gallia potiſſimum inualuit, *lora coriacea vel membranacea* chartis adiungendi, quibus ſimul vnus alterque *nodus* innectebatur, quod qui fecerunt, *nodatores* appellati ſunt, diuerſi a teſtibus. Sic in diplomate, A. 1079. dato, leguntur verba haec: *Nodatores*

Digitized by Google

tores ac praefatae donationis firmatores: S. Gocelinus venerabilis Burdegalenſium archiepiſcopus. S. Achelmus archidiaconus totuſque Sancti Andreae Clerus. S. Centulfus de Biarno. S. Radulfus de Sancto Hilario. Signum Willelmi fortis de Dordone. Signum Balduini de Centujano. Signum Bernardi de Baſtada. Signum Amelrici Vicecomitis. Signum Odonis nepotis Comitis. Signum Balduini de Dun. Modus hic per *lora nodoſa* confirmandi diplomata adhuc circa medium ſaeculum XII. in Vaſconia vſitatus erat, id quod cum aliunde, tum ex hac clauſula chartae cuiuſdam donationis patet: *Horum nec non ſigno donorum ipſe Forto-Anerius nodum in hoc corrigio primus fecit, & alium nodum Bruno de Saltu frater eius: alios deinceps nodos idonei Barones. Huius rei teſtes fuerunt Bonus-homo Adurenſis epiſcopus.* Sed, introducto licet iam ſigillorum vſu, non ſtatim tamen lora nodoſa abolita, ſed aliquamdiu iuxta cum ſigillis ad diplomata corroboranda adhibita ſunt. Vid. etiam, quae ſupra p. 177. ſ. v. *per nodum* dicta ſunt. Frequentiora Principum ac Comitum, cet. ſigilla inde ab eo tempore facta ſunt, quo illi ex terrarum ac dignitatum adminiſtratoribus Regumque ac Imperatorum vicariis perpetui poſſeſſores ac domini fiebant. Inter antiquiſſima Principum Comitumque ſigilla (ſi a ſigillis Principum Langobardicorum diſceſſeris) refertur ſigillum *Arnulphi*, Flandriae Comitis ſ. Marchionis, diplomati, A. 941. dato, adiectum. Quo antiquiora autem huius generis ſigilla ſunt, eo minora ac ſimpliciora eſſe ſolent. Sunt autem plerumque rotunda. *Inſcriptiones literales* non niſi nomen ac titulum exprimunt; cuius generis hae ſunt: *Guaimarius Princeps, ſigillum Balduini Comitis, Adelbertus Comes, Rotbertus Dux Burgundiae,* cet. Poſtea *Prouinciarum* tituli, formula *Dei Gratia*, aliaque, de quibus ſupra (§. 344. p. 303. ſq.) diximus, addita fuerunt, vt: † *Sigillum Rotberti Comitis Flandriae,* † *Ricardus nutu Dei Comes.* † *Symon. Gra. Dei Lotharingorum. Dux. & Marchio* † *Theodericus Dei Gratia Flandrenſium Comes.* † *S. Iohannis: Dalph: Vienn: & : Albon: Com: Dni: Q: D: Terre,* cet. Quod ad *inſcriptiones reales* attinet, omnia Principum Comitumque ſigilla, exceptis Principibus Langobardicis, antiquiſſimiſque Flandriae Comitibus, & Normanniae ac Burgundiae Ducibus, *equeſtria* ſunt. Equitantium nonnulli nudi, alii cataphracti, ac interdum, praeter loricas, tunicis etiam veſtiti apparent. Manu dextra nunc gladium ſtrictum, nunc vexillum, quid? quod ſceptrum etiam, ſiniſtra vero plerumque ſcutum, nullis initio inſignibus gentilitiis

tiis

Digitized by Google

tiis ornatum geſtant. Equorum ephippia ſaeculo demum XIII. vſitata fiebant, & adhuc ſaeculo XIV. interdum admodum ſimplicia erant. Inſignia gentilitia demum poſt medium ſaeculum XI. ſigillis illata, & eo etiam tempore admodum rara fuerunt. Sed de his rebus iam ſupra (§. 345.) pluribus dictum eſt. Conf. etiam *Nouveau Traité de Diplom.* T. IV. p. 219-221. item p. 249. ſq. & HEINECC. p. 121-135.

§. 363.

De Principum Langobardicorum & Normannicorum ſigillis.

Principum Langobardicorum & Normannicorum, qui in quibuſdam Italiae regionibus regnarunt, ſigilla proxime ad *regia* accedunt, & inter regia etiam ſigilla haud incommode referri poſſunt: ipſi enim hi Principes regia inter ſuos auctoritate fuerunt, etſi carebant nomine.

I. *Principum Langobardicorum* ſigilla omnia impreſſa ſunt, & numaria tamen ſimul, quod ſingulare ac notatu dignum eſt.

1. *Arenulphi*, Ducis Beneuentani (ab A. 901-910.) ſigillum ouale anepigraphum eſt, exprimens in priori parte Sancti cuiuſdam vel ipſius etiam Principis imaginem dimidiatam, facie aduerſa, mitra & habitu fere epiſcopali conſpicuam, dextra cruciculam ex margaritis coagmentatam, ſiniſtra globum cruce deſtitutum, tenentem, adiuncta ſimul ſiniſtro humero ſtella; auerſa autem pars non niſi monogramma Principis continet.

2. *Arenulphi* eiuſdem & *Landulphi* ſigillum commune orbiculare & mediocris magnitudinis eſt, ſiſtens in parte priore Principum amborum imagines dimidiatas, iuxta ſe poſitas, facie aduerſa, coronis radialibus admodum ſimplicibus tectas, brachiis pallio regio inuolutis, imagine ſiniſtra ſceptrum pedo epiſcopali ſimile prae ſe ferente, cum perigraphe: † *Arenolfi & Landolfi Princip* (um). Partis auerſae aream occupat monogramma Arenulfi, cum quo haec perigraphe coniuncta eſt: † *& Landolfi Prin* (Principum).

3. *Paldolfi* & *Iohannis*, eius filii, Principum Capuanorum (A. 1022-1026.) ſigillum commune eſt orbiculare & ambitu ſatis magno, ſiſtens

Digitized by Google

ſiſtens in priori parte amborum Principum imagines dimidiatas, facie aduerſa, capite nudo, regio habitu, Paldolfo ſiniſtra haſtam ſigniferam, Iohanne dextra pomum paruum, idque cruce deſtitutum, tenente, cum perigraphe: † *Paldolfi* (Paldolfo) *&* *Iohanni Principibus*. Partis auerſae aream crux occupat, cuius lineae perpendiculari nomen *Paldolfo* ad modum monogrammatis implicitum, horizontali autem nomen *Iohanni* per conſequentiam literarum ſuperſcriptum eſt. Perigraphe, cum epigraphe modo dicta coniunctim legenda, haec eſt: † *Principibus*.

4. *Waimarii* ſiue *Guaimarii III.* Principis Salernitani (A. 1025.) ſigillum maius cereum (nam is aurea quoque bulla vſus fuit) vna ex parte exhibet Principis imaginem dimidiatam, facie aduerſa, capite corona clauſa tecto, habitu regio indutam, ſceptrum dextra tenentem, ſiniſtra erecta, digitis, praeter pollicem & indicem, plicatis cum perigraphe: † *Gaimarius Princeps*. Auerſa pars ſiſtit manum extenſam, medio digito ad indicem reflexo, cum perigraphe eadem.

5. *Guaimarii IV.* vel *V.* Principis Salernitani & Capuani, ſigillum ad an. 1044. per omnia cum praecedenti conuenit. Vid. ectypa horum & plurium aliorum huius generis ſigillorum in ERASMI GATTVLA Hiſtoria Abbatiae Caſſinenſis poſt pag. 876. & in *eiuſd.* acceſſionibus ad Hiſtoriam Abbatiae Caſſinenſis poſt pag. 860. Addatur *Nouveau Traité de Diplom.* T. IV. p. 190-193.

II. *Principes Normannici*, qui inde a medio ſaeculo XI. terras Principum Langobardicorum tenebant, bullis plumbeis potiſſimum vſi ſunt, quarum auerſae parti plerumque porta vrbis Capuae, cum perigraphe: † *Capua Specioſa*, ſeu *Capua Ciuitate Speciosa*, inſculpta cernitur. Prior pars in ſigillo communi *Richardi* & *Iordani*, eius filii, ambos Principes iuxta ſe ſtantes, facie aduerſa, rotunda mitra tectos, & toga pallioque ad hodiernum Sacerdotum noſtrorum vel etiam Ludimagiſtrorum morem indutos, dextriſque ſceptrum globulo terminatum ad formam clauae tenentes exhibet, cum perigraphe: † *Richardus & Iordanus Dei Gra Principes*. In bulla Richardi II. (ineunte ſaeculo XII.) prior facies exprimit Principis imaginem dimidiatam, facie aduerſa, mitra & habitu regio indutam, dextra ſceptrum cruce terminatum tenente, ſiniſtra intra pallium ſ.

 chlamy-

Digitized by Google

chlamydem latente, cum perigraphe: † *Secundus Richardus Princeps.* Robertus, Princeps Capuae & Dux Apuliae, ad an. 1128. in bullae ſuae parte priori exhibitus eſt capite nudo, capillis promiſſis, dextra ſceptrum liligerum prae ſe ferens, cum perigraphe: † *Robertus Princeps.* Ab his bullis tam magnitudine, quam forma multum recedit bulla aurea Rogerii Principis Normanniae & Ducis Apuliae, qui poſtea (A. 1130.) Rex Siciliae factus eſt. Eſt illa non numaria, ſed contraſignata, ac duobus quidem contraſigillis munita. Sigillum primarium, cuius diameter quinque pollices excedit, in area crucem rotundatam exhibet, in cuius quatuor angulis haec verba literis maiuſculis ex parte coarctatis inſcripta cernuntur: *Ego Rogerius, qui ſupra, Dei Gratia Dux Apulie.* Aream duplex perigraphe ambit. In exteriore leguntur verba: † *Dux ſemper viuas pius & clemens omni vas* (forte *omni vas* pro *omnibus*). Interior autem perigraphe haec eſt: ⁜ *Hac cruce ſignata ſtabont nunquam violatm* Ex contraſigillis vnum ſiſtit imaginem dimidiatam Virginis Mariae, infantulum Ieſum brachiis tenentis, adiunctis ad humeros his literis graecis: ΜΡ ΘΟΥ, hoc eſt, μητηρ θεου, Mater Dei; alterum vero monepigraphum eſt, exhibens in area hanc epigraphen graecam: † ΡΟΓΕΡΙΟϹ ΕΝ ΧΩ ΤΩ ΘΕΩ ΚΡΑΤΑΙΟϹ ΑϹ. (ἀσπίς) ΚΑΙ ΒΟΗΘΟϹ ΤΩΝ ΧΡΙϹΤΙΑΝΩΝ †, hoc eſt, Rogerius in Chriſto Deo potens, clypeus & adiutor Chriſtianorum. Vid. *Gattula* l. c. & *Nouveau Traité de Diplom.* T. IV. p. 193. ſq.

§. 364.

De ſigillis Comitum Flandriae.

Sigilla *Comitum Flandriae* orbicularia, & monoſphragiſta quidem vſque ad an. 1159. inde vero contraſigillis munita ſunt. Impreſſa fuerunt vſque ad Balduinum VII. (A. 1112.), hic vero Comes pendula primus vſurpauit.

1. *Arnulphi I.* (A. 918-966.) ſigillum, inter prima & antiquiſſima Principum Comitumque ſigilla referendum, vtpote diplomati A. 941. dato impreſſum, exhibet Arnulphum ſellae vulgari inſidentem, facie aduerſa, mitra ad inſtar diadematis tectum, capillis breuioribus, mento barbato, tunica cingulo adſtricta, dextra gladium

Digitized by Google

dium euaginatum tenentem, ſiniſtram vacuam erigentem, ſcuto vacuo de collo ſuper dextrum humerum dependente, cum perigraphe: *Signum Arnulfi Flandrenſis Marchiſi.* Ex hoc ſigillo, quod, vt perigraphe docet, ſubſcriptionis loco vſurpatum eſt, cognoſcitur, errare eos, qui Comites numquam in ſigillis ſedentes exhiberi contendunt: quamquam, vt verum fatear, ſigillum hoc, licet a pluribus viris doctis, & in his ab HEINECCIO etiam defenſum, ſi non falſum, ſuſpectum tamen eſſe non vna de cauſſa, mihi videtur.

2. *Balduini V.* (A. 1034 - 1067.) ſigillum (ad an. 1065.) equeſtre eſt, referens Comitem hunc abſque ephippio, ſtapedibus & calcaribus equo inſidentem, dextrorſum conuerſum, galea & ſago inductum, dextra gladium, ſiniſtra fraenum cum ſcuto tenentem, cum perigraphe: † *Sigillum Balduini Comitis.* Sigillum hoc inter antiquiſſima ſigilla equeſtria commemorandum eſt, licet non primum huius generis fuerit. HERRGOTTIVS enim contra HEINECCIVM ex ſigillo equeſtri Ducis Arnulphi, chartae A. 980. datae, adiuncto oſtendit, ſigilla equeſtria ſaeculo XI. antiquiora eſſe.

3. *Roberti I.* (A. 1071 - 1093.) ſigillum equeſtre (ad an. 1072.) in hoc ſingulare eſt, quod ſcutum *leone* inſignitum eſt, quamquam ex inſequentium Comitum ſigillis, quae vſque ad Philippi Alſatici (A. 1168.) regimen nullam leonis imaginem oſtentant, cognoſcitur, inſignia Comitum Flandriae ſaeculo XI. vſitata quidem, at nondum hereditaria fuiſſe. Ceterum in ſigillo Roberti ſtapedes quidem, at nulla calcaria, nullum ephippium, quid? quod ne fraenum quidem expreſſa cernuntur. Perigraphe haec eſt: † *Sigillum Rotberti Comitis Flandriae.*

4. *Balduini VII. Securis* (A. 1111 - 1118.) ſigillum in hoc a prioribus differt, quod primo pendulum eſt, vt diximus, deinde quia formula *Dei Gratia* in perigraphe eius primum legitur.

5. *Caroli Boni* (A. 1119 - 1127.) ſigillum exhibet hunc Comitem capitio quodam cuſpidato tectum, corpore cataphractum, equo ephippiato inſidentem, ſed abſque calcaribus, & plerumque etiam ſine ſtapedibus. Perigraphe haec eſt: *S. Caroli Comitis Flandrie & filii Regis Datie* (Daniae).

Digitized by Google

6. *Wilhelmi Normanni* (A. 1127 - 1128.) ſigilla duo maiora eaque equeſtria cognita habemus, quorum vnum (ad an. 1127.) exhibet Comitem habitu militari a capite ad medias vſque coxas indutum, dextra vexillum, ſiniſtra clypeum prae ſe ferentem; alterum vero (ad an. 1128.) eumdem ſiſtit galea tectum & thorace ſquammato indutum, dextra gladium, ſiniſtra ſcutum tenentem. Perigraphe haec eſt: † *Sigillum Willelmi Comitis Flandrie.*

7. *Theodorici Alſatici* (A. 1128 - 1168.), ſigillum nouum, quod ſibi, quum e Palaeſtina A. 1159. rediiſſet, ſumſit, contraſigillum, protomen eius exprimens, dorſo adiunctum habet. Perigraphe vtriuſque partis eadem eſt, haec nempe: *Theodericus Dei Gratia Flandrenſium Comes.*

8. *Philippi Alſatici* (A. 1168 - 1191.) ſigillum a praecedenti non differt, niſi quod contraſigillo A. 1163. verba: *Et Viromandie* adiecta leguntur, quae verba cum perigraphe ſigilli primarii: *Sigillum Philippi Comitis Flandriae* coniunctim legenda eſſe, per ſe cuiuis patet.

Omnes Flandriae Comites poſteriores contraſigillis vſi ſunt, quarum perigraphe admodum variauit. Equorum poſtilenae demum A. 1233. & phalerae defluentes A. 1247. primum vſurpatae deprehenduntur. *Philippus*, Regis Iohannis filius, in ſigillo quodam circ. A. 1385. ſcripturam minuſculam neogothicam primum vſurpauit, & in alio ſigillo A. 1387. titulum *Paris Franciae* ſibi ſumſit, qui nulli vmquam Flandriae Comiti arriſit. Vid. VREDII ſigilla Comitum Flandriae, quem librum egregium in fronte huius capitis laudauimus. Addatur *Nouveau Traité de Diplomatique* T. IV. p. 221 - 224.

§. 365.

De ſigillis Lotharingiae Ducum.

1. *Adalberti* (A. 979 - 1037.) ſigillum eſt pendulum contraſignatum. Sigillum primarium in diametro quinque circiter pollices, contraſigillum vero non niſi duos habet. In priori exhibetur Dux equo phaleris defluentibus ornato inſidens, galea tectus, gladium dextra, ſiniſtra ſcutum tenens. Aquilae extenſae imago tam in

ſcuto,

Digitized by Google

ſcuto, quam bis in equi ſtragulis expreſſa cernitur. Perigraphe, literis pluribus neogothicis exarata, haec eſt: † *S. Adalberti: Marchionis & Ducis: Lott.* Contraſigillum, quod itidem aquilae extenſae imagine inſignitum eſt, hanc perigraphen habet: † *Sigillum: Albert. Marchionis: Ducis: Loe.* At totum hoc Adalberti ſigillum haud immerito pro ſuppoſitio habetur, 1) quia omnia ſigilla principalia huius aetatis multo minora ſunt, quippe quae adhuc exeunte ſaeculo XI. ſi vel maximae magnitudinis ſunt, vix pollices tres diametro complectuntur, 2) quia ante ſaeculum XII. contraſigilla inuſitata fuerunt, 3) quia equorum phalerae defluentes & inſignibus gentilitiis notatae demum ſaeculo XIII. inualuerunt, ac denique 4) quia literae neogothicae ſaeculo XII. non ſunt antiquiores.

2. *Theoderici I.* († A. 1115.) ſigillum, diplomati A. 1078. dato impreſſum, eſt equeſtre monoſphragiſtum, quod tres pollices & dimidium in diametro habet, & Ducem, equo ſimpliciter ephippiato nulliſque ſtragulis conſpicuo inſidentem, dextrorſum conuerſum, vna manu lanceam, ſcutum ouale altera tenentem exhibet.

3. *Simonis I.* († A. 1139.) ſigillum ad an. 1130. equeſtre monoſphragiſtum eſt, quod non integros tres pollices diametro complectitur, Ducemque equo inſidentem cum ſtapediis & calcaribus, dextrorſum conuerſum, dextra lanceam, ſiniſtra ſcutum oblongum & cuſpidatum tenentem exhibet, cum perigraphe: † *Symon. Gra. Di. Lotharingorum. Dux. &. Marchio.*

4. *Matthaei I.* († 1176.) ſigillum ad an. 1144. ſiſtit Ducem equitantem, ſiniſtrorſum conuerſum, mitra cuſpidata tectum, vna manu gladium, altera clypeum longum cuſpidatum ac triangulare, baculiſque tribus vel quatuor decuſſatim poſitis (quales in reliquorum Ducum Lotharingiae ſcutis cernere non licet) inſignitum, cum perigraphe: † *Mateus. Dux. &. Marchio. Lotharingorum.*

5. *Simonis II.* ſigillum ad an. 1178. exhibet Ducem equitantem, dextrorſum conuerſum, galea ad modum mitrae rotundae tectum, dextra gladium, ſiniſtra ſcutum margaritis vel clauis etiam metallicis notatum tenentem. Ipſe hic Dux & praedeceſſor eius ſoli ſunt, quorum equi campanulas circa pectus oſtentant. *Sigil-*

Digitized by Google

lum Simonis II. tres amplius pollices diametro complectitur, & ita inſcriptum eſt: † *Simon. Dux. Lothoringie. Marchio.*

6. *Friderici I. de Bittis* († A. 1208.) ſigillum ad an. 1196. repraeſentat Ducem equitantem, ſiniſtrorſum conuerſum, mitra tectum, vexillum dextra, ſcutumque prae ſe ferentem. Tam ſcutum, quam vexillum tribus aquilis mutilis, ac prima quidem vice, inſignitum deprehenditur, quae quidem inſignia ab inſequentibus Ducibus retenta ſunt. Perigraphe ſigilli, duos pollices diametro ſua excedentis, haec eſt: † *Sigillu. Dni. Friderici. de Bittis.* Videtur autem hoc ſigillum non niſi ſecretum fuiſſe.

7. *Friderici II.* († A. 1213.) ſigillum ad an. 1208. contraſignatum eſt. Sigillum primarium ſiſtit Ducem ſiniſtrorſum equitantem, galeatum, dextra vexillum, ſiniſtra ſcutum tenentem. Tam ſcutum, quam vexillum tribus aquilis mutilis inſignitum eſt. Equus phaleris defluentibus, & aquilas ſex mutilas exhibentibus ſuperbit, qui quidem ornatus nunc primum in ſigillis genuinis obſeruatur. Perigraphe, literis capitalibus ſemigothicis exarata, haec eſt: † *Sigillum: Frederici: Ducis: Lothoringie: &: Marchionis.* Contraſigillum, quod Dux hic primus adhibuit, admodum paruum eſt, exhibens ſcutum tribus aquilis mutilis notatum, cum perigraphe: † *S. Frederici.*

8. *Theobaldus I.* (ab A. 1213-1220.) ſigillum, monoſphragiſtum eſt, tres pollices & dimidium in diametro habens, Ducemque, equo non inſtructo inſidentem, mitra tectum, haſtam vexilliferam & ſcutum, tribus aquilis mutilis inſignitum, prae ſe ferentem, exhibens, cum perigraphe: *Theobaldus. Dux Lothoringorum. Marchio. Comes. de Dabor.*

9. *Matthaei II.* (ab A. 1220-1251.) ſigillum eſt contraſignatum. Sigillum primarium, non integros duos pollices diametro comprehendens, equeſtre eſt, repraeſentans Ducem, equo non phalerato inſidentem, ac ſiniſtrorſum ſpectantem, mitra tectum, vexillumque & ſcutum, & vtrumque quidem tribus aquilis mutilis inſignitum, geſtantem, cum perigraphe: *S. Mathei. Ducis. Lothoringie. &. Marchionis.* Contraſigillum cuius diameter non niſi vnum pollicem habet, refert ſcutum tribus aquilis mutilis notatum, cum hac breui perigraphe: † *Matheus.*

10. *Fri-*

Digitized by Google

10. *Friderici II.* (A. 1251 - 1303.) ſigillum eſt contraſignatum. Primarium ſigillum, idque equeſtre, cuius diameter quatuor fere pollices habet, ſiſtit Ducem equo phaleris defluentibus & ſex aquilas mutilas referentibus inſtructo, inſidentem, ſiniſtrorſum conuerſum, galeatum, ſcutum tribus aquilis mutilis inſignitum, ac ſiniſtro humero incumbentem, dextra manu vexillum iiſdem aquilis notatum geſtantem, cum perigraphe, literis capitalibus ſemigothicis exarata: *Sigillum Frederici ..... Lot ... ie & March.* Contraſigillum, vix duos pollices diametro continens, refert ſcutum tribus aquilis inſignitum, cum perigraphe: † *Sigillum Secreti.*

11. *Theobaldi II.* (A. 1303 - 1312.) ſigillum ad an. 1311. eſt monoſphragiſtum equeſtre, & paullo minus, quam praecedens, exhibens Ducem equo phalerato & quaſi criſtato inſidentem, dextrorſum conuerſum, mitra tectum, tunica ſtrictiore cum panniculis infra defluentibus indutum, dextra vexillum, ſiniſtra ſcutum aquilis tribus mutilis inſignitum tenentem, cum perigraphe: † *Sigillum. Theobaldi. Ducis. Lotharing. & March.*

12. *Friderici IV.* (A. 1312 - 1329.) non niſi ſecretum ſigillum cognitum eſt, quod vix duos pollices diametro complectitur, Ducemque equo phalerato inſidentem, vexillum ſcutumque tribus aquilis mutilis notatum tenentem, praetereaque aquilae extenſae imaginem in area ſcuti a tergo Ducis exhibet, cum inſcriptione: †: *S: Ferriderici. Ducis. Lothoringie. &. Marchionis.*

13. *Rudolphi* (A. 1329 - 1346.) ſigillum equeſtre in hoc tantum a praecedente differt, quod aquilae extenſae imaginem, coronae ducali ſ. galeae clathratae impoſitam exhibet.

14. *Mariae Bleſſenſis*, Ducíſſae Lotharingienſis, quae loco impuberis Ducis Iohannis I. Ducatum ab A. 1346 - 1352. gubernauit, ſigillum non niſi inſignia Lotharingica & Bleſſenſia refert. Telamones pariter atque aquilae extenſae ſingulare aliquid habent: illi enim truncum arboris, vnde ſcutum dependet, vnguibus tenent, hae vero, quaſi ramis arboris praedictae inſidere volentes, expreſſae deprehenduntur.

15. *Iohannis I.* (A. 1346 - 1390.) tria ſigilla innotuerunt. Ex his 1) *maius* contraſignatum eſt. Primarium ſigillum, diametro plus quam

Digitized by Google

quam tres pollices complectens, eſt equeſtre, exhibens Ducem equo phaleris defluentibus mutilaſque aquilas referentibus inſtructo, inſidentem, galea clathrata, cuius coronae pariter atque capiti equi aquilae extenſae imago impoſita eſt, tectum, manu gladium, catenulae ope thoraci annexum, vibrantem, cum perigraphe: *Sigillum: Iohannis: Ducis: Lothorigie: & : Marchionis.* Eamdem perigraphen etiam contraſigillum habet, quod diametro vnum pollicem & quod excurrit, comprehendit, & ſcutum vetus Lotharingicum exhibet. 2) *Ordinarium* Iohannis I. ſigillum eſt monoſphragiſtum, pollices duos & dimidium diametro complectens, ſcutumque exhibens, tribus aquilis mutilis inſignitum, galeaque ornatum, cui corona ducalis cum aquilae extenſae imagine impoſita eſt. Scutum duo animalia, telamonum loco tenent. Perigraphe haec eſt: † *Iohannis. Ducis. Lothoringie. & March.* 3) Sigillum paruum ſ. ſecretum Iohannis I. diametro vnum vix pollicem excedens, exhibet aquilam extenſam, coronam ducalem & pallium, quod ſcutum Ducum Lotharingicorum gentilitium ambit, cum perigraphe: *S. Iohannis: Ducis: Lothoringie.*

16. *Caroli II.* (A. 1390 - 1430.) non niſi paruum ſigillum ſ. ſecretum ex an. 1393. habemus, quod diametro duos pollices exaequat, & non niſi ſcutum, inſignibus Lotharingicis notatum, eique impoſitam aquilae extenſae imaginem, apicis loco, cum duobus leonibus coronatis telamonum vicem obeuntibus, refert. Perigraphe literis minuſculis iiſque ſatis elegantibus concepta, haec eſt: *S. Caroli Ducis Lotharingiae & March.*

17. *Renati I. Andegauenſis* (A. 1431 - 1480.) ſigillum maius, ſi quod habuerit, incognitum eſt: innotuerunt tamen alia duo, quorum vnum contraſignatum eſt, duos pollices & dimidium diametro excedens, & in priore parte tria lilia lemniſco notata, cum ſuperimpoſita corona ducali & hac perigraphe: † (crux lotharingica) *Renatus ex Sicilia liliis coronatus;* in poſteriore autem parte inſignia Hungariae & Hieroſolymae, item inſignia Andegaui & Barri, vno ſcuto orbiculari comprehenſa, cum perigraphe, cuius ſingula verba crucibus Lotharingicis diſtincta ſunt: *Andegauis Barri Dux & Prouinciae Comes,* exhibens. Alterum ſigillum non niſi ſecretum eſt, exhibens inſignia Siciliae, Neapoleos, Hungariae ſ. Hieroſolymae iuxta cum inſignibus Aragonicis.

Vid.

Digitized by Google

Vid. AVGVSTINI CALMET *Hiſtoire de Lorraine, depuis l'entrée de Jules Ceſar juſque 1690.* Nancy 1728. fol. Voll. III. & *Nouv. Traité de Diplom.* T. IV. p. 240-245. in quo poſteriore libro etiam de ſigillis *Ducum Normanniae, Britanniae minoris, Burgundiae,* cet. inde a pag. 224-240. multa egregie dicta ſunt.

§. 366.

De ſigillis Comitum Habſburgicorum.

1. *Alberti II.* ſigillum, quod ad an. 1114. refertur, vti antiquitate, ita ſimplicitate etiam reliqua ſui generis ſigilla ſuperat. Eſt autem pendulum monoſphragiſtum & equeſtre, duos circiter pollices & dimidium diametro complectens, Ducemque equo neque ephippio, neque phaleris ſtapedibuſque inſtructo abſque calcaribus inſidentem, ſiniſtrorſum conuerſum, galea tectum, dextra gladium ſtrictum vibrantem, ſiniſtra ſcutum triangulare, leonis imagine inſignitum geſtantem, exhibens. Ex perigraphe non niſi hae literae reliquae ſunt: ...*rti. Comit*......*rc*, hoc eſt, *S. Alberti Comitis de Habeſpurc.*

2. *Alberti III.* ſigillum ad an. 1199. praecedenti multo elegantius eſt, ſiſtens Albertum hunc, equo ephippiato cum calcaribus & ſtapediis inſidentem, dextrorſum conuerſum, galea ad modum mitrae cuſpidatae effícta & cum veſtitu reliquo connexa tectum, gladium dextra, ſiniſtra ſcutum ſ. vmbellam tenentem, cum perigraphe hac mutila: † *Albert. de H..... ſacie,* hoc eſt, *Albertus de Habeſpurc Landgrauuius Alſacie.* Aliud eiuſdem Alberti III. ſigillum, quod diplomati A. 1213. dato appenſum eſt, exhibet hunc Comitem equo abſque calcaribus inſidentem, corona Comitis tectum, & praeter thoracem ferreum, tunica longa, margaritis ornata & cingulo adſtricta ſuperindutum, dextra gladium, ſiniſtra ſcutum triangulare leonis imagine notatum tenentem. Equus neque in hoc ſigillo, neque in ſigillis poſteriorum Comitum, phaleris amplis varieque ornatis, quales alii ſaeculi XIII. Principes oſtentant, ſtratus cernitur. Perigraphe haec eſt: † *Sil.* (Sigillum) *Albti. C...* (Alberti Comitis) *de Habeſb. &. Langrauii. Alſacie.*

3. *Alberti IV.* tria ſigilla commemoranda ſunt. Primum eſt ſecretum eius anepigraphum, & ad an. 1213. refertur, exhibens ſolum ſcu-

 tum

tum gentilitium, idque oblongum ac triangulare, leonis imagine ſatis negligenter formata, inſignitum. Primus vero Albertus IV. inter Comites Habſburgicos eiuſmodi ſigillo, ſolis inſignibus gentilitiis notato vſus eſt. Reliqua duo ſigilla equeſtria ſunt, in quorum vno ad an. 1233. Comes ſiniſtrorſum, in altero vero ad an. 1240. dextrorſum conuerſus repraeſentatur. In ceteris haec ſigilla nihil ſingulare habent.

4. *Rudolphi I.* plura ſigilla cognita habemus, quibus ille inde ab A. 1240. vſque ad an. 1259. vſus eſt. Duo ex illis non niſi ſecreta ſunt, quae arma tantum gentilitia, leonis nempe imaginem ſiſtunt, & magnitudine dumtaxat inter ſe differunt. Maiora ſ. equeſtria eius ſigilla monoſphragiſta & omnia quidem eiuſdem paene formae ſunt, exhibentia Comitem equitantem, galeatum, ſiniſtrorſum conuerſum, dextra gladium (interdum lanceam oblique poſitam), ad ſiniſtrum vero humerum ſcutum leonis imagine inſignitum prae ſe ferentem, cum perigraphe: † *S. Comit. Rud. de Habeſb. Lantgraui. Alſatie.* Sigillum Rudolphi, quod diplomati A. 1259. dato adhaeret, vt in aliis quibuſdam, ita in hoc inprimis a reliquis recedit, quod area quinque floribus lilii inſignita eſt, quorum vnus ante equitis faciem, duo a tergo, & reliqui duo infra equi ventrem collocati cernuntur. Vid. MARQV. HERRGOTTI Genealogia diplomatica auguſtae gentis Habſburgicae. Viennae 1737. fol. Vol. III. Addatur *Nouveau Traité de Diplomatique* T. IV. p. 245-248.

§. 367.

De ſigillis Nobilium.

Dynaſtae, qui ad nobilitatem ſuperiorem, in Germania certe, referuntur, exeunte demum ſaeculo XI. ſigillis vti coeperunt, in quibus initio *ſtatuae equeſtres*, vt in ſigillis Principum Comitumque, rariſſime *ſtantium imagines*, ac denique inde a ſaeculo XII. nonniſi *arma gentilitia* expreſſa cernuntur. Ac Dynaſtae quidem, quorum diplomata ante exitum ſaeculi XI. crucibus tantum, ſigillorum loco, munita fuerant, eo potiſſimum conſilio, vt alibi, ita in Gallia praeſertim, ſigil-

lorum

lorum vſum ſibi adoptarunt, vt maleuolorum hominum fraudibus machiniſque occurrerent, qui, quum vidiſſent, chartas fundationis ac donationis, Eccleſiis atque Monaſteriis datas, nullis ſigillis eſſe roboratas, occaſionem inde, hominum ſacris ordinibus adſcriptorum bona inuadendi, arripuerunt: id quod inter alia ex hoc documento, exeunte ſaeculo XI. exarato, dilucide cognoſci poteſt: "Ioannes dictus Dolen-„ſis Dominus Camburnii decreui omnia quae dederunt anteceſſores mei „Eccleſiae S. Trin. Comburnii ſigilli mei munimine confirmari. Notum „eſt quod nobiles viri antiquo tempore fundantes monaſteria ſimplici-„bus cartis dona, quae Deo & eccleſiis offerebant, commendabant. „Nunc vero filii huius ſaeculi prudentiores filiis lucis in generatione ſua „facti *multas contentiones* contra eccleſiaſticos rectores mouent. Quod „perpetuo delere cupiens inter ſucceſſores noſtros & monachos maioris „monaſt. quoniam anteceſſores noſtri *ſigilla non habuerunt*, eo quidquid „ipſi dederunt dono, concedo, & ſigillo meo confirmo. Sed ne ali-„quid videar immutare, cartam Riualloni filii Haimonis anteceſſoris „noſtri ſubter ſcribere & ſigillo meo in quantum potui roborare volui." Idem ex alio documento Simonis Domini de Broies, A. 1155. ſcripto, patet, cuius haec verba huc transſcribere placet: "Quia ſcilicet in „tempore illo (quadraginta annis ante), quo donum factum eſt, *minime* „*conſuetudo eſſet, de donationibus cartas ſigillare, quos malitia dierum* „*iſtorum non recipit*, auctoritate euacuans quas non ſigillatas conſpexit." Ex his verbis ſimul facili negotio intelligitur, ſigilla Dynaſtarum adhuc ineunte ſaeculo XII. rara fuiſſe, neceſſaria autem poſt medium ſaeculum XII. hominum dolis inſidiiſque eſſe facta. Quod vero ad ſigilla *Nobilium inferioris ordinis* attinet, ea vix ac ne vix quidem ſaeculo XIII. antiquiora ſunt. Hoc certe ſaeculo ſigillorum vſus per vniuerſam Europam inter homines nobili proſapia prognatos inualuit, quum antea eorum chartae vel *crucibus* tantum, vel ſigillis *Principum* aut *Epiſcoporum* ordinariorum confirmatae deprehendantur. Inſeruerunt autem Nobiles ſigillis ſuis vix aliud quidquam, praeter *inſignia gentilitia*, ac initio quidem abſque galeis: *galeas* enim ſcutis gentilitiis ſaeculo demum XIV. imponi coeptas eſſe, cum aliunde conſtat, tum etiam variis exemplis, in *Hiſtoria mea Holzſchuberiana* allatis, declaratum eſt. Nobilium ſigilla initio *triangularia*, poſtea vero *rotunda* etiam fuerunt, ac *viridi* potiſſimum *cerae*, rariſſime *rubrae* impreſſa cernuntur. *Diſcernicula* armis gentilitiis inde ab exeunte ſaeculo XII. adiuncta ſunt.

Militis titulus in ipſis diplomatibus vix ante ſaeculum XI. in ſigillis vero demum exeunte ſaeculo XII. & circa initia ſaecnli XIII. vſurpatus deprehenditur. An *Milites* in ſignandis chartis praerogatiuae quidquam prae *Famulis* habuerint, iam in ſuperioribus (§. 323.) quaeſitum eſt. Conf. etiam *Nouveau Traité de Diplomat.* T. IV. p. 256-272. Addatur HEINECCIVS p. 137. ſq.

---

§. 368.

De ſigillis Ciuitatum.

Ciuitatum ſigilla, in veteri Romanorum Imperio vſitata quidem fuerunt, & inde ab ineunte etiam ſaeculo V. aliquamdiu ſunt retenta, poſtea vero prorſus ceſſarunt, quum vrbes non amplius Conſulibus ac Senatui, ſed Comitibus, Ducibus ac Miſſis Dominicis parerent, ideoque negotia non ſuo ſuorumque magiſtratuum nomine expedirentur. Quo factum eſt, vt antiquiſſima, quae ex aeuo medio ſuperſunt, ciuitatum ſigilla non vltra ſaeculum XII. aſcendant: *communitates* enim, quas vocant, vrbanae ſaeculo demum XI. reſtitui coeptae ſunt, vt haberent Imperatores ac Reges, quod potentiae Principum & Optimatum, nimium quantum auctae, tamquam fraenum obiicerent. Varie autem ſigilla ciuitatum diſpertiri poſſunt, ac primo quidem in *authentica* & *ſecreta*, quorum poſteriorum originem HEINECCIVS ad ſaeculum XV. reiecit, deinde in ſigilla *ciuitatum imperialium* ac *municipalium*, item in ſigilla *Senatus* & *Burgenſium*. Sunt etiam ciuitates, quae quoniam ambitu ſuo plures vrbes ſ. regiones complectuntur, plura etiam ac diuerſa ſigilla vſurpant. Exemplo eſſe poteſt vrbs *Brunſuicenſis*, quae, quum in quatuor quondam regiones, quarum ſingulae ſui quaſi iuris fuerunt, diuiſa eſſet, quatuor etiam ſigillis vſa eſt. Primum eorum leonem erectum cum anchora, iubis in latere ſiniſtro impoſita, & perigraphe: *Newen. Stadt*; alterum eiuſdem generis leonem, ſed rota notatum, cum perigraphe: *Hagen*; tertium leonem coloſſo inſiſtentem cum perigraphe: *Sack*; ac poſtremum denique caput leoninum, cum titulo: *Alte. Weig* exhibet. Sed placet, aliarum quoque ciuitatum, & Gallicarum inprimis, ceu paullo rariorum apud nos, ſigilla paucis deſcribere. 1) Sigillum *Rothomagi*, ſub initia ſaeculi XIII: Leonis ſ. potius leopardi imago, cum

Digitized by Google

cum perigraphe: † *Sigillum. commune. vrbis. Rothomagi.* 2) Sigillum *Ambiani:* ſub finem ſaeculi XIII: Roſa, in centro areae collocata, ex qua, tamquam radii marginem verſus, ſex capita inuſitatae formae (tamquam ſymbolum Praetoris vrbani & Scabinorum) & totidem floribus lilii diuiſa prodeunt, cum perigraphe: *Sigillum ciuium Ambianenſium.* Contraſigillum eius non niſi vnum florem lilii exhibet, cum perigraphe: *Secretum meum mihi.* 3) Sigillum *Nemauſi* ad an. 1226: Quatuor hominum (Conſulum ciuitatis) imagines ſtantes, cum perigraphe: *Sigillum Conſulum. Ciuitatis. Nemaus..* 4) Sigilla duo *Narbonae* ad an. 1278, vnum: Imago Virginis Mariae, cum perigraphe: *Sigillum Pacis Conſulum Narbonae*; alterum: Agnus Dei, cum perigraphe: *Sigillum Conſulum Burgi Narbonae.* 5) Sigillum plumbeum *Auenionis*, in priore parte: Quatuor protomae hominum palliatorum, cum perigraphe: † *Sigillum Conſulum Auenionenſium*; in altera parte: Imago aquilae extenſae, cum his ſiglis: G. E. R. F. A. L. C. V. S. 6) Sigillum *Genuae* ſeu *Ianuae* ad an. 1374: Gryphus, faucibus gallinam, vnguibus ranam tenens, cum perigraphe rhytmica: *Griffus vt has angit, ſic hoſtes Janua frangit.* 7) Sigillum *Senae*, in honorem Henrici II. Regis factum, in ſuperiori parte areae: Imago Virginis Mariae, e nubibus caeli ſtellati proſpiciens, ac ſeptem capitibus angelicis quaſi ſuſtentata, in inferiori autem lupa Romulum ac Remum lactans, cum hac perigraphe, in fronte lilii flore ornata: CAP. itaneo. POPVLI. ET. DEFENS. ori. LIBERTAT. is. REIP. ublicae. SENEN. ſis. HENRICO II. AVSP. ici.

Quo diſtinctius vero inſcriptiones reales ſeu figurae ſigillis ciuitatum inſertae cognoſcantur, placet eas ad capita quaedam ſingularia reducere. Exhibentur ſcilicet in ciuitatum ſigillis

1. Aut *turres* (moenia turribus munita) vel *caſtella*, aut *diui tutelares*, aut vtrumque. Turres nempe ſicut commune ciuitatum ſymbolum ſunt; ita Diui tutelares adiuncti eo potiſſimum conſilio ſunt, vt vna ciuitas ab altera facilius poſſet diſcerni. Sic in ſigillo *Goſlariae* exhibentur moenia ciuitatis, porta & turribus aliquot diſtincta, inter quas eminent duo ſancti, Simon ſcil. & Iudas Apoſtoli, vt ex inſcriptione ſchedularum, quas ii manibus tenent, cognoſcitur, cum perigraphe: † *Sigillum Burgenſium in Goſlaria.* Cum hoc conuenit ſigillum *Quedlinburgi*, in quo etiam moenibus inter

 duas

duas turres inſiſtit S. Seruatius, Patronus Quedlinburgenſium, cum perigraphe: *Sigillum Burgenſium in Quedelingeburch.* Huius vrbis ſigillum ſecretum eiuſdem formae, at paullo minus eſt, ſicque inſcriptum: *Secretum ciuitatis Quedelingeborch.* Pari modo *Treuerenſes* S. Petrum, *Gothani* S. Gothehardum Hildesheimenſem Epiſcopum, *Ienenſes* & *Ordruffenſes* S. Michaelem Archangelum, *Iſenacenſes* & *Bambergenſes* S. Georgium, *Fuldenſes* S. Bonifacium, *Coburgenſes* S. Mauritium, *Saalfeldenſes*, S. Iohannem Baptiſtam, alii alios Patronos ſigillis inſculpi iuſſerunt. Antiquiſſimum huius generis exemplum a quibuſdam exiſtimatur ſigillum ciuitatis *Leodienſis*, S. Lamberti Martyris imagine inſignitum, & inſcriptum: *Sancta Legia Romanae Eccleſiae filia*; ſed falſum illud atque commenticium eſſe, multis rationibus HEINECCIVS declarauit.

2. *Figurae paronomaſticae*, hoc eſt, quae ad nomen atque etymon ciuitatum alludunt. Sic *Mülhuſenſes* ferrum molendinare, *Iſnenſes* ſoleam equinam, *Monachienſes* monachum, *Schafhuſenſes* ouem, *Bernenſes* vrſum, *Magdeburgenſes* virginem burgo ſeu caſtello inſiſtentem, *Auerſpergenſes* vrum in monte gradientem, *Sternbergenſes* ſtellam in monte, *Hennebergenſes* gallinam in monte, *Arnſtadienſes* aquilam (veteri Francorum dialecto *Arn* dictam) inter turres vrbis volitantem, *Argentinenſes* rubram ſtratam in albo ſcuto, *Biennenſes* (incolae vrbis vulgo *Biel* dictae) ſecurim, *Eimbeccenſes* praeter turres leonemque amnem etiam per portam defluentem, *Francofurtenſes ad Oderam* gallum, *Antwerpienſes* (quaſi *Handwerpienſes*) binas manus, *Scheppenſtedenſes* nauem, ſigillis inſeruerunt.

3. *Inſignia dominorum*, quibus ciuitates parent. Sic *vrbes imperiales* permultae in ſigillis ſuis aquilae imaginem exhibent. Ex *opidis municipalibus* omnia fere, quae vmquam in Ducum *Brunſuico-Luneburgenſium* ditionem deſcripta fuerunt, leonis imaginem in ſigillis oſtentant: id quod Lüneburgenſium, Hanoueranorum, Goettingenſium, Northeimenſium, Mundenſium, Dranſfeldenſium, Pattenſenſium, Vslarienſium, Moringenſium, Oſterodenſium, Senenſium, Scheppenſtedenſium, Scheningenſium, Lotharienſium, Bodenwerteranorum, Duderſtadenſium, cet. exemplis ſatis dilucide comprobari poteſt. Idem vrbes *Marchicae*, *Saxonicae* cet. item permultae etiam *Galliae* ciuitates declarant. Poſſunt huc etiam

etiam *Rhenanae ciuitates* quodammodo referri, de quarum inſignibus IACOBVS CVRIO ap. *Heineccium* haec commemorat: "Franciae Ducum imperio, vt annales referunt, circa haec tem„pora ſubiectas fuiſſe Rhenanas ciuitates, clypeorum ſigna, quae „adhuc fuerunt, non obſcure indicant. *Agyrippinates* in milita„ribus ſignis ſuis acies triangulares, parum a *Würzburgenſibus* „aciebus diſcrepantes, initio habuerunt. Caeterum vbi Magorum „corpora accepiſſent, acies mutatae eis ſunt in tres coronas, ſer„uato *Francorum colore albo & rubro.* Sic ſuis ſignis Francos ali„quando ſe *Moguntini, Wormatienſes, Spirenſes, Argentoratenſes,* „& multi alii teſtantur. *Moguntia* duas rotas albas in rubro ſolo, „*Spira* Conradinam, id eſt, Francicam Eccleſiae ſtructuram in „ſolo albo, *Argentoratum* rubram ſtratam in albo." His verbis „ſubiecit HEINECCIVS: "Hactenus curioſa Curionis coniectura, „quae non videtur de nihilo eſſe. Sane enim ſi tres coronas Co„lonienſes, turres Spirenſes, rotas Moguntinas exceperis, quas „recentiore aeuo conſtat acceſſiſſe, nihil poterit excogitari his „ſigillis antiquius, nihil Francico ſcuto, quod Wurzbergenſes „Epiſcopi retinuere, ſimilius."

4. *Symbola vitae generis*, cui ciues alicuius vrbis prae ceteris dediti fuerunt. Huc poteſt referri ſigillum *Lutetiae Pariſiorum*, nauem, mercaturae & nauigationis ſymbolum, exhibens, item ſigillum *Scabinorum Remenſium*, vitis imagine conſpicuum, cum perigraphe: †. SEG. illum SCABINOR. um REMEN. ſium.

Vid. HEINECCIVS p. 138-141. & *Nouveau Traité de Diplom.* T. IV. p. 273-279. Add. TREIBERI, Arnſtadienſis quondam Rectoris, Schediaſma de nonnullis iudiciorum ciuitatumque inſignibus ac ſigillis, Arnſtad. 1690.

§. 369.

De ſigillis iudiciorum, magiſtratuum, communitatum ac collegiorum cuiuſcumque generis.

1. *Iudiciorum* ſigilla vltra ſaeculum XII. vel XIII. quantum mihi quidem conſtat, non aſcendunt: propterea quod antea omnes cauſſae in curiis ſiue ſollemnibus ſiue minus ſollemnibus diſceptatae fuerunt. Exhi-

Exhibentur autem in ſigillis iudicialibus plerumque eorum inſignia, vel ſymbola etiam, quorum auſpiciis iudicia habentur: id quod cum aliorum, tum inprimis Gallicorum tribunalium ſigillis, quorum accurata & elegans deſcriptio *in operis noui diplomatici* T. IV. p. 279-286. exſtat, declarari poteſt.

2. *Magiſtratuum* ſigilla, iam florente Imperio Romanorum veteri vſitata fuerunt, poſt barbararum deinde gentium incurſiones in deſuetudinem venerunt, demum ſaeculo XII, magis vero XIII. reſtituta ſunt. In his ſigillis pariter atque in iudicialibus plerumque inſignia gentilitia, interdum vero alia ſymbola expreſſa deprehenduntur.

3. *Communitatum, collegiorum*, cet. ſigilla varii generis ſunt; quorſum pertinent, ſigilla *Vniuerſitatum*, earumque ſingularum, quas dicunt, *Facultatum, Academiarum & Societatum literariarum, collegiorum opificum.*

§. 370.

De ſigillis Notariorum, Iudaeorum & Priuatorum.

1. *Notariorum* ſigilla ab eorum ſignis ſ. *ſignetis* probe diſtinguenda ſunt (§. 243.). Notarii ſcilicet initio eorum, quibus ſeruiebant, ſigillis vſi ſunt, ſed inde ab ineunte ſaeculo *XIV.* peculiaribus propriiſque ſigillis ſignarunt, quod vero de publicis tantum Imperatorum, Regum, cet. Notariis intelligendum eſt, reliquos enim ſignetis tantum vſos aliquamdiu conſtat.

2. *Iudaeorum* ſigilla antiquiſſima iam in ſuperioribus (§. 314.) attigimus. Sed his, quae ibi dicta ſunt, hoc loco addimus, Iudaeos etiam poſt *diſperſionem* ſuam, quamquam nulla amplius eorum respublica eſſet, *ſigillis publicis* vſos fuiſſe. Sic, vt hoc vtar, Philippus Auguſtus, Galliae Rex, conſtituit, vt in ſingulis Franciae & Normanniae vrbibus duo iureiurando obligati homines eligerentur, qui ſigillum Iudaeorum cuſtodirent, eorumque contractus aliaque conuentionum genera ſignarent. Sed A. 1223. a Ludouico VIII. ius ſigilli Iudaeis ademtum eſt.

3. *Priuati*, quamquam apud veteres Graecos & Romanos teſtamenta, literas, & quidquid voluerint, ſignarunt; in Occidentis tamen rebus-

Digitized by Google

rebuspublicis ac regnis, quae poſt barbararum gentium incurſiones oriebantur, priuati per multorum ſaeculorum decurſum ſigillis caruerunt. Coeperunt autem priuati ſaeculo XI. in Anglia, ſaeculo XII. in Gallia & ſaeculo XIV. in Germania ſigillis vti, adeo, vt, quum ignobiles & infimae etiam ſortis homines ſaeculis XIV. & XV. ſigilla ſibi ſumſiſſent, ius ſigillorum non amplius inter nobilitatis praerogatiuas numerari poſſet. Vid. *Nouveau Traité de Diplom.* T. IV. p. 287 - 297.

---

§. 371.

De bullis ac ſigillis Pontificum Romanorum.

Satis pro inſtituti ratione de prima ſigillorum claſſe, qua ſigilla ſaecularia ſ. ciuilia, item politica continentur, dictum eſt. Iam ſequitur, vt de *ſigillis eccleſiaſticis*, quae alteram ſigillorum claſſem efficiunt, pauca afferamus. Incipiendum vero eſt a *bullis ſigilliſque Pontificum Romanorum.*

I. *Bullae Pontificales*, de quarum *origine* iam in ſuperioribus (§. 332. p. 289. ſq) actum eſt, ſemper fere *plumbeae*, rariſſime *aureae* (§. 330.) ſunt. Neque ea tantum diplomata, quae proprio veluti nomine *Bullae* dicuntur, ſed *Breuia* etiam vſque ad ſaeculum XV. plumbo ſignata deprehenduntur. Olim tam Bullis, quam Breuibus ſignandis *duo fratres conuerſi* Ordinis Ciſtercienſis, eam ob cauſſam *Fratres de plumbo* vocati, adhibiti ſunt: hodie vero *Laici* ſignare ſolent. *Inſcriptiones literales* ſemper fere *latinae* ſunt, rariſſime *graecae*. Graecarum haec exempla innotuerunt 1) Bulla *Theodori*, in altera parte aquilam alis expanſis, in altera vero nomen Graece ſcriptum: ΘΕΟΔΩΡȣ exhibens, 2) bulla *Sergii* cuiuſdam, in priore parte verba haec: ΒΟΝΘΗ (melius apud alios ΒΟΗΘΕΙ) CΕΡΓΙΟΥ, in poſteriore crucem litera latina S infra terminatam referens, & 3) bulla *Paulli I.* in priore parte Apoſtolorum Paulli & Petri protomas, in poſteriore nomen Graece ſcriptum ΠΑΥΛΟΥ repraeſentans. De cetero poſſunt bullae pontificales quatuor *epochis* definiri.

Epocha I. a Pontifice Deusdedit vſque ad Leonem IX. hoc eſt, ab A. 615 - 1048: Bullae vtrimque monepigraphae, in vna parte *nomen proprium* Pontificum abſque notis numeralibus (§. 344. p. 302.), in altera vocabulum *Papae* exhibentes, vt 1) *Leonis*, 2) *Papae*.

Ab hac forma recedunt 1) bulla Pontificis DEVSDEDIT, in cuius priore parte exhibetur imago boni Paſtoris intra duas oues ſtantis, quarum capitibus manus imponit, literis graecis Α Ω, ad capitis eius latera diſpoſitis: poſterioris autem aream occupat inſcriptio haec: DEVSDEDIT PAPE; 2) bulla *Paulli I.* in priore parte protomas Apoſtolorum Paulli & Petri cum crucicula ſuperne collocata, in poſteriore autem non niſi nomen Graece ſcriptum ΠΑΥΛΟΥ referens; quae quidem bulla ideo etiam notatu digniſſima eſt, quoniam in illa Apoſtolorum dictorum imagines prima vice expreſſae deprehenduntur: errant enim, qui has imagines a Leone IX. vel ab alio inſequentium Pontificum, Vrbano nempe II. aut Adriano IV. primum bullis inſertas eſſe contendunt. Cur vero in bullis pontificalibus Paulli imago ad dextram, & Petri ad ſiniſtram collocata ſit, auctores pro diuerſitate religionis, cui addicti ſunt, varie interpretantur.

Epocha II. a Leone IX. vſque ad Vrbanum II. hoc eſt, ab A. 1049 - 1087: Bullae epigraphae (h. e. *inſcriptione literali & reali* inſtructae), & *notas* etiam *numerales*, quibus Pontifices cognomines diſtinguuntur (§. 344. p. 302.), exhibentes.

1. *Leonis IX.* (A. 1049 - 1055.) bullae variant: nam bulla, qua is A. 1049. vſus eſt, in priore parte capita Apoſtolorum Paulli & Petri, limbis circumdata & crucis longioris ſigno ſeparata cum literis his ſuperimpoſitis: S. PA S. PE (h. e. *Sanctus Paullus, Sanctus Petrus*, vel ſecundum aliorum minus commodam interpretationem, *Sanctus Paullus Apoſtolus, Sanctus Petrus Epiſcopus*) exhibet; poſterioris autem aream nomen & titulus: LEO PP *(Papa)* ſine nota numerali IX. replet. Alia eiuſdem Pontificis bulla, ad an. 1052. in aduerſa parte exprimit 1) nomen LEONIS, cuius ſingulae literae floribus lilii diſtinctae ſunt, & 2) notam numeralem *VIIII.* circulo incluſam; auerſa autem pars refert in media area roſam, octo foliis ornatam, circa quam titulus PAPAE, cuius literae itidem floribus diſtinctae ſunt, legitur.

2. *Victo-*

Digitized by Google

2. *Victoris II.* (A. 1055-1057.) bulla in aduerſa parte refert imaginem dimidiatam Petri, piſcatoris habitu induti, ſiniſtra clauem, manu quadam e nubibus prorumpente ſibi oblatam prehendentis, cum perigraphe: † *Tu pro me nauem liquiſti ſuſcipe clauem;* auerſa autem pars exhibet in area caſtrum ſeu potius portam & moenia vrbis Romae, ſupra *Aurea*, infra *Roma*, & in margine hanc perigraphen: † *Victoris Papae II.*

3. *Stephani X.* (A. 1057-1058.) bulla exhibet ipſum, vel etiam Petrum Apoſtolum, habitu pontificali indutum, crucem manu tenentem, paſcentem agnos ſuos; & genua flectentem Seruatori in nubibus comparenti, cum perigraphe: *Si diligis me, Petre, paſce agnos meos.*

4. *Nicolai II.* (A. 1058-1061.) bulla, parum a bulla Victoris diſcrepans, exhibet in parte aduerſa Petrum, clauem manu quadam caeleſti ſibi oblatam ſuſcipientem, cum perigraphe: † *Tibi Petre dabo claues Regni caelorum*; in auerſa autem vrbem Romam, additis vocibus: *Aurea Roma*, cum perigraphe: † *Nicolai Papae II.*

5. *Alexandri II.* (A. 1061-1073.) bulla ſiſtit in aduerſa parte Petrum, clauem caelitus ſibi oblatam, vt in prioribus bullis, prehendentem, cum perigraphe: † *Quod nectis nectam, quod ſoluis Petre* (alii habent *Ipſe*, male forſan lecta voce hac, compendioſe ſcripta, in Schannatiano certe ectypo exſtat *Petre*) *reſoluam.* Auerſa exprimit 1) in margine hanc perigraphen: † *Alexandri Papae*, & 2) cum ea connexam & in area collocatam notam numeralem *II.*

Epocha III. ab Vrbano II. vſque ad Clementem VI. hoc eſt, ab A. 1087-1342: Bullae in aduerſa parte epigraphae, exhibentes protomas Apoſtolorum Paulli & Petri, cruce longiori ſeparatas, cum ſupra ſcriptis literis S. PA, S. PE., hoc eſt, *Sanctus Paullus, Sanctus Petrus*, in auerſa autem monepigraphae, ſolum Pontificis nomen ac titulum *Papa* cum nota numerali exhibentes, e. gr. PASCHALIS PP (*Papa*) II.

Recedunt ab hac forma quaedam bullae Vrbani II. quae, omiſſis Apoſtolorum dictorum imaginibus, in priori parte non niſi crucem longiorem exhibent, cum appoſitis ad crucis latera voci-

 bus,

Digitized by Google

bus, illinc quidem: S. PETRVS, hinc S. PAVLVS. Aliae contra ad formam, quam diximus, effictae deprehenduntur.

Epocha IV. inde a Clemente VI. hoc eſt, inde ab A. 1342: Bullae eodem quidem modo, quo in praecedenti epocha, inſcriptae, ſed inſignibus nonnumquam gentilitiis conſpicuae. Primus autem *Clemens VI.* in bullis *inſignia gentilitia*, quinque ſcilicet roſas, exhibuit. Pari modo *Iulius II. Leo X. Clemens VII. Paullus III.* & *Iulius III.* inſignibus gentilitiis bullas exornarunt. Inuſitatae formae eſt bulla *Paulli II.* (niſi forte ad ſigilla ſynodalia referenda ſit); exhibet enim in priori parte huius Pontificis imaginem, throno inſidentem, Cardinalibus hinc inde partim adſtantibus, partim genuflexis: in poſteriori autem parte ſiſtuntur capita Apoſtolorum Paulli & Petri.

II. *Dimidiae bullae Pontificales*, hoc eſt, monoſphragiſtae ſiue vna ex parte tantum ſignatae. Pontifices ſcilicet, electi quidem, at nondum ſollemni conſecratione inaugurati, non ſolent bullas nominibus ſuis ac titulis inſcriptas, ſed imaginibus tantum Apoſtolorum Petri & Paulli vna ex parte inſignitas tamdiu dare, quamdiu non ſunt conſecrati: ſed, conſecrationis ſollemnibus peractis, plena tandem & abſoluta quaſi vtrimque bullarum forma vtuntur. Huius rei exemplum praebet *Innocentius III.* A. 1198. d. 11. Ianuarii electus, & ſex hebdomadum ſpatio interiecto demum inauguratus.

III. *Annulus Piſcatoris*, ita dictus, quia S. Petrum, habitu Piſcatoris indutum, ſiſtit, *ſigillis cereis* Pontificum Romanorum imprimi ſolet. Ac initio quidem annulus piſcatoris maioris etiam momenti diplomatibus ſignandis adhibitus eſt, id quod *Iohannis XVI.* exemplo comprobari poteſt, qui confirmationem decreti, in concilio Moguntino facti, A. 985. annulo piſcatoris ſignauit; ex quo ſimul cognoſcitur, *Clementem IV.* qui A. 1265. ad Pontificis Romani dignitatem peruenit, falſo a quibuſdam pro primo Pontifice Romano haberi, qui annulo piſcatoris vſus ſit; quamquam aliunde conſtat, hunc Pontificem, pariter atque eius praedeceſſores, *literas priuatas* annulo piſcatoris ſignaſſe: ipſe enim in epilogo epiſtolae ad Aegidium Groſſum, conſanguineum ſuum, miſſae haec poſuit: "Non ſcribimus tibi nec conſanguineis noſtris *ſub bulla*, ſed *ſub Piſcatoris ſigillo*,

Digitized by Google

ſigillo, quo *Romani Pontifices in ſuis ſecretis* vtuntur." Idem annulus piſcatoris inde a ſaeculo XV. aut maturius fortaſſe, *Breuibus* ſignandis adhibetur, quum antea Breuia bullis plumbeis munita fuiſſent. Hodie literae Pontificum priuatae non ſemper annulo piſcatoris, ſed interdum typario quodam, Pontificum arma gentilitia referente, ſignantur. Vtitur autem quiſque Pontifex annulo piſcatoris peculiari, vtpote qui, mortuo Pontifice, ſtatim frangi ſolet.

IV. *Sigilla terrarum Pontificalium.* Solent Pontifices Romani, vt alii Principes, terris poteſtati ipſorum ſubiectis ſigilla peculiaria concedere. Sic *Comitatus Auenionenſis* ſaeculo XIV. ſigillo numario vſus eſt, in cuius aduerſa parte exhibetur protome Pontificis (Clementis V.), cum perigraphe: † *Sigillum. Domi. Pape;* in auerſa autem claues Eccleſiae Romanae, decuſſatim poſitae, exprimuntur, cum perigraphe: † *In Comitatu Venaiſini.* Exſtat etiam bulla plumbea, quam MVRATORIVS male pro ſigillo curiae Romanae, ſede vacante vſurpari ſolito habuit. Exhibet illa in priori parte tiaram pontificalem, cum perigraphe: *Bulla. curie. Dni. nri. Pape;* & in auerſa duas claues decuſſatim poſitas, addita perigraphe, cum priori cohaerente: † *Dni Ciuitatis Auinionis.*

Vid. HEINECCIVS p. 141-149. & *Nouveau Traité de Diplom.* T. IV. p. 297-313.

§. 372.

De ſigillis Cardinalium.

Cardinales olim plerumque ſigillis parabolicis, vel rotundis etiam, ac rubrae quidem cerae impreſſis vſi ſunt, iiſque imagines Sanctorum, quorum titulis ornati ſunt, item inſignia gentilitia & id genus alia inſeruerunt. Vt adeo Cardinalium ſigilla haud multum a ſigillis Epiſcoporum diſcrepare videantur. Exempli loco eſſe poſſunt ſigilla Cardinalis *Nicolai de Cuſa* & Cardinalis *Stephani*, quae HEINECCIVS in Tab. XIII. num. 1. & 2. aeri inciſa exhibuit, hiſque verbis p. 150. §. XII. deſcripſit: "Nicolai de Cuſa ſigillum eſt oblongum (parabolicum cuſpidatum), ſiſtens in inferiore parte templum, in cuius porta in genua prouolutus orat Cardinalis, addito a tergo birreto cardinalitio. In

Digitized by Google

ſuperiore parte duo loculamenta, quorum ex altero prodit S. Petrus catenis adſtrictus, atque ab Angelo deductus, ac in imo denique ſcutum, in quo canorum mihi videor videre. Inſcriptio ita ſe habet: S. NICO. TT. SCI PETRI AD VINCVLA. PbRI (Preſbyteri) CARDINAL. DE CVSA. Huic ſuccedat alterum *Stephani* tt. S. Mariae trans Tiberin Preſbyteri Cardinalis, cuius in ſuperiore parte annuntiatio S. Mariae cum Apoſtolorum Petri & Pauli imaginibus, in inferiore Mariae ſimulacrum Ieſum crucifixum tenentis, cum aliis neſcio quibus Sanctis videntur repraeſentari. Inſcriptio ita ſe habet: S. STEPHANI TT. S. MARIAE TRANS TIBERIN PbRI (Preſbyteri) CARDINAL. Recentiora, quorum ectypa ſatis multa poſſidemus, quum ad nos non ſpectent, hic plane praeterimus." Hactenus Heineccius. Praeter *ſigilla* haec *publica*, de quibus diximus, Cardinales ineunte ſaeculo XV. ac dubio procul multo ante, *ſecretis* etiam vſi ſunt; id quod inter alia ex hac clauſula literarum, quibus Cardinales, Gregorio XII. Pontifici Romano addicti, Piſas ſe abiiſſe, Principibus Chriſtianis ſignificarunt, cognoſcitur: *Datae Piſis d. XIV. menſis Maii an. 1408. ſub noſtrorum ſecretorum ſignetorum ſigillis.* Saeculo XVI. Cardinales documenta ſua ſigillo ſignarunt, quod *ſigillum Camerae* appellabant, quodque *Auctores noui operis diplomatici* T. IV. p. 314. ſq. pro ſigillo Cardinalium inſignibus gentilitiis notato habent.

§. 373.

De ſigillis Conciliorum ac Synodorum.

Sigilla *Conciliorum* ac *Synodorum*, de quorum origine ſupra (§. 332. p. 290. ſq.) dictum eſt, orbicularia eſſe ac plumbo impreſſa, animaduerto. Neque vero *generalia* tantum Concilia, vt HEINECCIVS exiſtimauit, ſed *particularia* etiam ſiue Synodi, quae proprie dicuntur, ſigillo communi vtebantur: quod poſterius ex ſigillo ſynodali Halberſtadienſi, ſupra (§. 332. p. 291.), aliiſque, quae breuitatis cauſſa lubens praetermitto, cognoſcitur. Ex generalium autem Conciliorum ſigillis primum eſt ſigillum *Concilii Conſtantienſis* (A. 1414 - 1418.), idque monoſphragiſtum, ac fortaſſe ſecretum dumtaxat, quod duas claues, decuſſatim poſitas, cum capitibus illinc Petri, hinc Paulli collocatis exhibet, addita perigraphe: *Sigillum Sacroſancti Concilii Ciuitatis Conſtantienſis.* Heineccius bene ſuſpicatur, Imperatorem, ſi quando affuerit, ſigil-

Digitized by Google

ſigillum ſuum iuxta cum hoc ſigillo concilii chartis literiſque, cet. adiunxiſſe. Sigillum *Concilii Baſilienſis* (A. 1431.) bulla plumbea numaria eſt, in aduerſa parte, eaque anepigrapha, Pontificem, Cardinales, Epiſcopos, alioſque ſacri ordinis viros, item imminentem iis Spiritus S. imaginem, ad modum columbae effictam, & protomen Seruatoris, e nubibus proſpicientis, exhibens; auerſa autem pars, eaque monepigrapha hanc epigraphen, refert: † *Sacroſancta: Generalis: Sinodus: Baſilienſis* †. *Concilii Piſani* (A. 1513.) ſigillum plumbeum numarium exhibet in priore parte, eaque monepigrapha, hanc inſcriptionem: *Sacroſancta generalis ſynodus Piſana*; in poſteriore autem, eaque epigrapha imaginem Spiritus S. ad modum columbae effictam, radioſque vndique diffundentem, cum perigraphe: *Spiritus Paraclitus docebit vos omnem veritatem.* Patres *Concilii Tridentini* non communi aliquo ſigillo, ſed principis Legati Pontificalis proprio typario ad ſignandum vſi videntur. Vid. HEINECCIUS p. 149. & *Nouveau Traité de Diplom.* T. IV. p. 315-318.

---

§. 374.

De ſigillis Archiepiſcorum atque Epiſcoporum.

Fuerunt olim Praeſules, qui quoniam ipſi ſigilla non habebant, tam Eccleſiarum ſuarum, quam aliorum etiam *Capitulorum* ſigillis ſignarunt. Archiepiſcopi inprimis, antequam *pallium* accepiſſent, ſigillis *carebant*, ideoque peregrina ſigilla ad ſignandum adhibebant. Epiſcopi, in Germania certe, qui *electi* quidem, at nondum conſecrati erant, ante exitum ſaeculi XIII. ſigillis iiſdem vſi ſunt, quibus, antequam electi eſſent, ſignauerant. Neque hoc praetermittendum eſt, Praeſules, vti ab aliis interdum ſigilla mutuo acceperunt, ita aliis etiam ſua ſigilla haud raro commodaſſe. Sed diſtinctius de Praeſulum ſigillis, ac primo quidem de *ſigillis* eorum *cereis*, per *quatuor epochas* definiendis, deinde de *bullis plumbeis* exponemus.

I. *Sigilla cerea* Archiepiſcoporum atque Epiſcoporum.

Epocha I. inde a primis poſt Chriſtum natum ſaeculis, ad initia vſque ſaeculi X. Per hoc temporis ſpatium Praeſules *multi*, at non plerique, nedum omnes, ſigillis, & *annulis* quidem, vſi ſunt, quibus

bus pro lubitu varias res, vt capita humana, item nomina ſua, vel monogrammata etiam, & inde a ſaeculo VII. (quantum mihi quidem videtur) imagines Sanctorum, inſculpi iuſſerant.

Epocha II. ſaeculum X. & XI. comprehendens. Per horum duorum ſaeculorum decurſum ſigilla Praeſulum *non minus rara*, quam ſuperiore aetate, fuerunt, in hoc tamen a prioribus diuerſa, quod plerumque *Praeſulum imagines* proprias, ad modum imperialium ac regiorum ſigillorum effictas, nunc dimidiatas, nunc integras ac cathedris inſidentes, habitu Pontificali indutas, mitra pyramidali tectas, dextra pedum epiſcopale, ſiniſtra librum vel clauſum, vel apertum ac verbis: PAX VOBIS haud raro inſcriptum, tenentes, nonnumquam vero dextram ad benedicendum erigentes, & ſiniſtra pedum geſtantes, exhibent. Sed fuerunt etiam Praeſules, praeſertim ſaeculo XI. qui *Eccleſiarum* ſuarum *Patronos* ſigillis ſuis inſculpendos curarent. Praeſules interdum, vt MABILLONIVS obſeruauit, ſigilla, imaginibus ſuis conſpicua, vocarunt ſigilla capitulorum ſuorum: quod quidem ea de cauſſa factum videtur, quia eorum Capitula ſaeculo X. ſigillis carebant. Saeculo XI. Epiſcoporum ſigilla a ſigillis Capitulorum clarius diſtingui coepta ſunt. Quod ad *figuram* ſigillorum epiſcopalium huius epochae attinet, ea *orbicularia*, rariſſime *oualia* fuerunt, & omnia fere *monoſphragiſta*, pauciſſima *nummaria*, nulla *contraſignata* ſiue contraſigillis munita.

I. *Saeculi X.* haec exempla ponemus: 1) Sigillum *S. Dunſtani* nummarium, idque pendulum, exhibet in priore parte Epiſcopum ſedentem, pedibus ſubſellio impoſitis, dextra pedum paſtorale, ſiniſtra librum, cum formula PAX VOBIS, tenentem, cum perigraphe: *Sigillum Dunſt. Epi.* (Epiſcopi) *Lund.*; in auerſa autem ſiſtit imagunculam paruam cum perigraphe: *Dunſtan Eps. Wigorn.* 2) Sigillum *Walberti,* Nouiomagenſis Epiſcopi, ad an. 933. ouale monoſphragiſtum eſt, exhibens Epiſcopum habitu pontificali pro more indutum, cum perigraphe: *Sigill. Walbri Nouiom. Tornacenſis Epi,* hoc eſt, *Sigillum Walberti Nouiomagenſis & Tornacenſis Epiſcopi.* 3) Sigillum *Luitberti,* Archiepiſcopi Moguntini, ad an. 938. itidem imaginem & nomen eius exprimit. 4) Sigillum *Roriconis*, Epiſcopi Laudunenſis ad an. 961. orbicu-

Digitized by Google

orbiculare monoſphragiſtum, idque pendulum eſt, ſiſtens Epiſcopum dimidiato corpore, facie aduerſa, mitra pyrimidali tectum, dextram ad benedicendum erigentem, ſiniſtra pedum tenentem, cum perigraphe mutila: *Sigillu* (m) *Roriconis Dei Gra* (tia)......

2. *Saeculi XI.* haec exempla ſunt: 1) Sigillum *Epiſcopi Feſulani*, ad an. 1028. exhibet imaginem S. Romuli, tiara ornatam & palmis cinctam, cum perigraphe: *Martyris eſt Romuli.... Imago Sigilli.* 2) Sigillum plumbeum *Quiriaci*, Epiſcopi Nannetenſis, ad an. 1054. ſiſtit protomas Apoſtolorum Petri & Paulli, ſe inuicem intuentium, cruce tamen ſeparatorum, cum perigraphe: PEtri † PAVLI: SACERDOTIS: NANENSIS QVIRIACI. 3) Sigillum *Manaſſis*, Archiepiſcopi Remenſis, ad an. 1076. ſigillum, idque impreſſum, exhibet Virginem Mariam, infantulum Ieſum brachiis complectentem, cum perigraphe: *Manaſſes Remorum archipraeſul.* 4) Sigillum *Godofredi*, Epiſcopi Andegauenſis, ad an. 1096. ſiſtit S. Maurilium, Epiſcopum Andegauenſem, dextra benedicentem, ſiniſtra pedum tenentem, cum perigraphe: *S. Maurilius Andegauenſis Epiſcopus.*

Quemadmodum in his ſigillis Eccleſiarum patroni expreſſi cernuntur, ita ſunt alia huius ſaeculi ſigilla, quae, vt ante dictum eſt, ipſorum Praeſulum imaginibus inſignita ſunt. Sic *Poppo*, Treuirenſis Archiepiſcopus, A. 1017. electus, in ſigillo ſuo, eoque orbiculari & impreſſo, imaginem ſuam dimidiatam, capite nudo, habitu pontificali, cum pallio cruce deſtituto, indutam, dextra benedicentem, ſiniſtra pedum geſtantem exhibuit, cum perigraphe: † *Poppo Treuirorum Dei Gracia Archieps.* Eiuſdem formae ſigillo *Eberhardus*, Archiepiſcopus Treuirenſis, ad an. 1065. vſus eſt.

His addendum eſt ſigillum *Hugonis I.* Epiſcopi Veſuntini, in quo ipſe Epiſcopus exhibetur, manu dextra pedum, ſiniſtra librum tenens; item ſigillum *Daimberti*, Archiepiſcopi Senonenſis, quod itidem Praeſulis huius imaginem, dextra benedicentis, ſiniſtra pedum geſtantis, refert, cum perigraphe: † *Daimbert. Di. Gra. Archiep.*

Epocha III. inde ab exitu ſaeculi XI. vſque ad confinia ſaeculorum XIV. & XV. excurrens. Etſi tempore hoc, quod modo definiuimus,

Digitized by Google

Praeſulum imagines, vt antea, in ſigillis expreſſae deprehenduntur; poſſunt tamen ſigilla huius aetatis a prioribus quinque potiſſimum notis diſcerni, quas nunc ſigillatim indicabimus.

1. Exeunte ſaeculo XI. *plerique*, & inde a ſaeculo XIII. *omnes* Praeſules peculiaribus iisque authenticis ſigillis vſi ſunt.

2. Etſi ſigilla *orbicularia* non prorſus ceſſarunt, pleraque tamen ineunte ſaeculo XII. formam *parabolicam* eamque *cuſpidatam* induerunt. Inter antiquiſſima ſigilla parabolica cuſpidata referendum eſt ſigillum *Tedbaldi*, Archiepiſcopi Cantuarienſis (A. 1139.), exhibens praeſulem ſtantem, mitra bicorni ſeu bifida tectum, habitu pontificali indutum, dextra benedicentem, ſiniſtra pedum geſtantem, cum perigraphe: † *Sigillum Tedbaldi Dei Gratia Archiepiſcopi Cantuarienſis.*

3. Praeſules *Germaniae* plerumque ſellis ſ. cathedris, crucem Andreanam referentibus & in capita canina deſinentibus, *inſident:* ſed *Galliae* & *Angliae* Praeſules ſemper fere *ſtantes* exhibentur. In locum *mitrae* pyramidalis inde a ſaeculo XI. bicornis ſiue bifida mitra, ac initio quidem paullo humilior, ſucceſſit. Sed ſunt etiam ſigilla, praeſertim ſaeculi XII. in quibus Epiſcopi nudo capite ac ſine habitu pontificali repraeſentantur.

4. *Contraſigilla* Praeſulum inde ab ineunte ſaeculo XII. inualuerunt (§. 328. p. 284.); ita tamen, vt adhuc poſt medium ſaeculum XIII. Epiſcopi fuerint, qui nullis contraſigillis vterentur. Exhibuerunt autem contraſigilla imagines Epiſcoporum dimidiatas, Eccleſiarum Patronos alioſue Sanctos, mitras epiſcopales, peda, item ſcuta, quibus capita mitrata imponebantur, porro inſignia; ac denique ſola inſignia. Inter antiquiſſima Praeſulum ſigilla contraſignata referendum eſt ſigillum *Hugonis*, Archiepiſcopi Rothomagenſis, ad an. 1128. (ſupra p. 284. per typorum quemdam errorem annus 1138. expreſſus eſt), exhibens in primario ſigillo eoque rotundo Praeſulem ſedentem, mitra bicorni eaque humiliore tectum, habitu pontificali indutum, dextra benedicentem, ſiniſtra pedum geſtantem, additis ad latera eius vocibus DEI GRA (tia), cum perigraphe: † *Hugo Archieps.* (epiſcopus) *Rothomag* (enſis): in contraſigillo eoque ouali horizontali anepigrapho exhibetur bouis ſtantis imago. Neque hoc praetermittendum

Digitized by Google

tendum eſt, contraſigilla epiſcopalia interdum ſeorſim a primariis adhibita fuiſſe. Antiquiſſimum huius generis exemplum in POLYC. LEYSERI comment. de contraſigillis medii aeui p. 33. mihi occurrit. *Rudolphus* ſcilicet, Halberſtadenſis Epiſcopus, A. 1146. ſigillo contraſignato, eoque impreſſo, vſus eſt, in cuius primario ipſe praeſul exhibetur ſedens, nudo capite, habitu pontificali indutus, dextra ſine dubio (nam ſigillum hac ex parte detritum eſt) pedum, ſiniſtra librum apertum prae ſe ferens, addita perigraphe, ex qua non niſi hae literae RVDOL ſuperſunt. In contraſigillo eadem imago, ſed dimidiato dumtaxat corpore, repetitur, cum perigraphe: † RODVLF9. SOLO. NOMINE. EPC. (Epiſcopus) HALBERSTAD. Atque hoc ipſum contraſigillum Rudolphus diplomati, A. 1148. dato, ſeorſim a primario adiunxit, ideoque *ſecreti* loco vſurpauit: ex quo ſimul patet, ſecretorum epiſcopalium vſum, in Germania certe, multo antiquiorem eſſe, quam vulgo exiſtimatur. Sigillum hoc ideo quoque notatu dignum eſt, quod exinde cognoſcitur, *ſecreta* etiam *impreſſa* fuiſſe: nam impreſſum illud, non pendulum fuiſſe, cum ipſe LEYSERVS teſtatur, tum ex formula ſphragiſtica dilucide patet. In Gallia Praeſules ineunte demum ſaeculo XIV. ſecretis vti coeperunt.

5. *Inſignium epiſcopalium* vſus quam antiquus ſit, iam in ſuperioribus (§. 345. p. 312.) dictum eſt. Sunt autem *inſignia gentilitia* primum in contraſigillis tantum, poſtea vero etiam in ſigillis primariis, ac in Germania quidem cum inſignibus Eccleſiarum coniuncta inde a ſaeculo XIV, exhibita.

Epocha IV. inde ab exitu ſaeculi XIV. in hoc potiſſimum a prioribus differt, quod ex hoc tempore Praeſules, & alii quidem citius, tardius alii ab vſu *ſigillorum maiorum*, *imaginibus* ſuis inſignitorum, prorſus *abſtinuerunt*, eorumque loco *ſigilla minora* ſ. *ſecreta*, plerumque *inſignibus* notata, ad ſignandum ſibi ſumſerunt. Sigillum tamen *curiae feudalis Moguntinae* nunc quoque Archiepiſcopi imaginem, omnibus dignitatis ſacrae ornamentis conſpicuam, refert.

II. *Bullae plumbeae* Praeſulum inde ab ineunte ſaeculo IX. vſqae ad ſaeculum XIV. vſitatae fuerunt. Vid. ſupra §. 332. pag. 290. num. 3.

Conf. *Nouveau Traitè de Diplom.* T. IV. p. 318-336. & HEINECCIVS p. 151-155.

§. 375.

De ſigillis Eccleſiarum Cathedralium, Collegiatarum, Parochialium, item Praepoſitorum, Decanorum, Parochorum, Clericorum.

I. Sigilla *Eccleſiarum Cathedralium*, ſi non antiquiora ſunt, ſaeculo certe IX. vſitata fuiſſe dicunt, idque ex canonibus conciliorum Arelatenſis & Moguntini, A. 813. habitorum, in quibus inter alia hoc decretum fuit: *Preſbyteri ſub ſigillo cuſtodiant chriſma*, vulgo demonſtrare ſolent; quamquam vox *ſigilli* hoc loco, quantum ego quidem exiſtimo, aliud quidquam, quam ſigillum proprie dictum, ſignificare videtur. Equidem non ignoro, *Hincmarum*, Archiepiſcopum Remenſem, epiſtolae cuidam formatae, ad Franconem, Epiſcopum Tungrenſem, A. 860. miſſae ſigillum, imagine S. Remigii inſignitum, adiunxiſſe, quod quidem ſigillum Auctores *noui operis diplomatici* inter ſigilla Capitulorum referunt, etſi illud in ſuperioribus inter epiſcopalia quoque ſigilla commemorarunt: quoniam vero huius ſigilli perigraphe mihi latet, ex qua, epiſcopalibus, an cathedralibus ſigillis annumerari debeat, aeſtimandum eſt, contra vero ipſe Hincmarus in clauſula epiſtolae ſuae expreſſis verbis profitetur: *Sigilli* NOSTRI *ex imagine B. Remigii pontificis impreſſione ſignauimus*; dubito, an ex hoc ſigillo cathedralium ſigillorum origo diiudicari poſſit, eiuſque adeo ſententiae ſum, ſigillorum cathedralium antiquitatem nondum ſatis exploratam eſſe. Illud vero non eſt obſcurum, ſigillis cathedralium Eccleſiarum plerumque *Diuos tutelares* aut *Epiſcopos* prae ceteris claros illatos fuiſſe. Sic, vt hoc vtar, antiquum Eccleſiae Hildeſienſis ſigillum exhibet Virginem Mariam throno inſidentem cum infantulo Ieſu, & ſtantes ad latera S. Bernwardum & S. Gothehardum Hildeſienſes Epiſcopos, cum perigraphe: † *Sigillum Hildenſemenſis Eccleſie.* Sed ſunt etiam

Digitized by Google

etiam ſigilla cathedralia, cuius imagines ad *hiſtoriam* ipſarum Eccleſiarum alludunt. Sic Eccleſia Lugdunenſis, quoniam eius Archi-epiſcopo Heraclio a Friderico I. Imperatore dignitas Exarchae Regni Burgundici collata eſt, eam ob cauſſam imaginem feminae coronatae thronoque inſidentis, ac ſceptrum prae ſe ferentis, ſigillo ſuo indidit, cum perigraphe: *Sigillum Sacro Sancte Eccleſie Lugdunenſis.* Poſtea vero eadem eccleſia, Philippi Pulchri, Galliae Regis, meritis ſine dubio inducta, in ſigillum ſuum Regem ſedentem, omnibuſque maieſtatis inſignibus conſpicuum, dextra florem lilii tenentem, ſiniſtram pectori admouentem, cum perigraphe: *Sigillum Sancte Lugdunenſis Eccleſie*, intulit. In quibuſdam denique Eccleſiarum cathedralium ſigillis *templa turrita* expreſſa cernuntur. Exempli loco eſſe poteſt ſigillum amphiſphragiſtum Eccleſiae Glaſcuenſis, in cuius aduerſa parte exhibetur Epiſcopus in ſuggeſto collocatus, mitra cuſpidata tectus, manu dextra benedicens, ſiniſtra pedum prae ſe ferens, cum tribus infra collocatis Canonicis orantibus. In circulo concentrico exſtant verba: *Sanctus Kente'gnus*, in alio vero circulo eccentrico leguntur verba: † *Kentegerne: tuos: benedic: Pater: Alme: miniſtros.* Auerſa pars ſiſtit templi ſimulacrum, ad cuius inferiorem partem duo canonici orantes ſeque inuicem intuentes ſtant, adiunctis ſimul turri ſupra faſtigium templi ſtella & luna, cum perigraphe: † *S. Capituli. Eccleſie. Glaſguenſis.*

Decanorum Cathedralium Eccleſiarum primum ſigillum idque genuinum ad an. 1189. commemoratur. Eſt illud ſigillum *Heruei de Montmorenci*, Decani Pariſienſis, non niſi monogramma eius referens. Etſi vero alia quaedam ſigilla cum Decanorum ac Praepoſitorum, tum Canonicorum etiam, ſaeculo XIV. occurrunt, ea tamen non niſi *ſecreta* ſunt; *authentica* enim huius generis ſigilla vix ante *exemtiones Capitulorum* inueneris.

Contra *Officialium eccleſiaſticorum* ſigilla fuiſſe authentica, dubitari non poteſt. Exhibent illa plerumque Epiſcoporum protomas cum pedo vel mitra. Sigillum curiae Officialis Nannetenſis ad an. 1383. parabolicum cuſpidatum eſt, ſiſtens ſcutum gentilitium Epiſcopi, cui mitra cum ſuperiore parte pedi paſtoralis impoſita cernitur, addita perigraphe: *Sigillum: curie: officialis: Nannetenſis.*

Digitized by Google

tenſis. Pari modo *Archidiaconos* etiam, item *Theſaurarios* alioſque Eccleſiarum cathedralium officiales ſigillis peculiaribus vſos eſſe, non eſt, quod dubitemus.

II. *Eccleſiae collegiatae* nunc imagines *Decanorum* vel *Praepoſitorum* ſuorum, nunc *Diuorum tutelarium* vel effigies, vel ſymbola certe, ac denique *inſignia* ſ. *arma*, quae itidem haud raro Diuorum tutelarium imagines vel ſymbola, item templorum ſimulacra referunt, ſigillis ſuis intulerunt. Exempli loco ex ſaeculo XIV. commemorabimus ſigillum rotundum idque contraſignatum Decani & Capituli S. Rumoldi Machlinenſis. In primario ſigillo exhibetur S Rumoldus in genua prouolutus, mitra ad hodiernum morem exornata tectus, dextraque pedum tenens. Iuxta eum ſiſtitur carnifex, ſecuri ſublata caput eius diſſecare paratus, adiunctis hinc flore lilii, illinc aquila alis expanſis, cum perigraphe: *S. Decani. & Capituli. Eccl. Machlin. ad. cauſas.* Ex hac perigraphe patet, ſigillum hoc ad ſignanda acta iudicialia comparatum fuiſſe. Contraſigillum repraeſentat dicti martyris Rumoldi protomen, nimbo cincti & mitra tecti, cum pedo epiſcopali, addita perigraphe: † *S. Decani. &. Capli. Maclinen.* Interdum *Decani* Eccleſiarum collegiatarum dextra *palmam*, victoriae, vel etiam itineris in Palaeſtinam religionis ergo ſuſcepti inſigne, ſiniſtra *librum* tenentes in ſigillis comparent. Neque rarum eſt, huius generis ſigilla imaginibus inſignita eſſe, quarum cauſſa & origo *fabulis* nititur. Exempli loco eſſe poteſt ſigillum Eccleſiae S. Aegidii Brunſuicenſis, quod HEINECCIVS p. 190. ſq. hunc in modum deſcripſit: "Habes „hic S. Aegidium miſſificantis habitu, coram altari calice libro„que inſtructo ſtantem, cum lemmate: S. EGIDIVS, pone quem „in genua prouolutus ſe ſiſtit Rex, quem Carolum Martellum eſſe „ex addita inſcriptione: KAROLVS REX, conſtat, cuius mani„bus adſcriptum AVE MARIA, vt preces eum recitare ſcias. „Pone hunc ſubſiſtunt bini monachi, ad miſſam ſeruientes. Supra „altare denique angelus volans ſchedam tenet, cui inſcriptum: „DIMISSVM PECCATVM. Perigraphe primaria his abſoluitur: „SIGILLVM ECCLIE S. EGIDII IN BRVNESWICH."

III. *Parochialium Eccleſiarum*, earumque rectorum, qui plerumque *Curati*, vel *Preſbyteri* etiam praeſertim ſaeculis XIV. & XV. vocati

Digitized by Google

vocati ſunt, ſigilla ante ſaeculum XIII. non videntur vſitata fuiſſe. Et ipſi quidem *Parochi* ſaeculo XIII. ſine conſenſu Principum aliorumque patronorum eccleſiarum ſigillis vtendi poteſtatem non habuerunt. Plerumque autem parochialium eccleſiarnm ſigilla *Diuos tutelares*, interdum vero etiam *effigies Parochorum* habitu ſacerdotali indutorum ac ſacra facientium, aut ciborium ſacrum tenentium, ac denique *inſignia gentilitia* exhibent. Huius generis ſigillorum haec exempla ponemus: 1) Sigillum Parochi Caſtellionenſis ad an. 1252. parabolicum eſt, exhibens aquilae bicipitis imaginem, cum perigraphe: † *S. Curati. de. Caſtellione.* 2) Sigillum Petri Parochi Nowliacenſis refert lilium ingens, cum perigraphe: † *S. Petri Pbri* (Preſbyteri, h. e. Curati ſ. Parochi) *de Nowliaco.* 3) Sigillum Odonis de Briya Parochi Cauretenſis, idque parabolicum cuſpidatum (ex ſaec. XIV.) ſiſtit imaginem S. Petri, Parochum quemdam in genua prouolutum & ſupparo indutum conſecrantis, cum perigraphe: † *S. Odonis de Briya Preſbyteri* (Parochi) *de Caureto.* Sigilla parochialia interdum contraſigillolorum loco ſigillis Nobilium impreſſa reperiuntur. Preſbyterorum vulgarium ſigilla ſaeculo XIII. non niſi vnius teſtis vim habuerunt: ſed ſi duorum Preſbyterorum ſigilla teſtamentis adiuncta fuerint, idque praeſentibus ac volentibus teſtatoribus, ipſa teſtamenta inde valida reddita ſunt. Ad ſigilla Preſbyterorum vulgarium hoc pertinet (ex confinio ſaec. XIII. & XIV.), quod Preſbyteri imaginem, miſſam celebrantis refert, cum perigraphe: † *S: Hardoinus: Capellani: Preſbiter.*

Clerici vulgares ſ. ſimpliciter dicti, iique ex *ſaecularium*, quos vocant, numero, ineunte ſaeculo XIII. ſigillis nondum vſi ſunt: at labente hoc ſaeculo frequentius ſignarunt. Exempli loco proferemus ſigillum parabolicum cuſpidatum Simonis clerici, quod exhibet aquilam alis expanſis, cum perigraphe: *Sigillum Simonis de Gornai clerici.* Aliud huius generis ſigillum ſiſtit monachum ſellae inſidentem, duoſque iuniores monachos, quorum vnus ſedet, alter ſtat, docentem, cum perigraphe: † *S. Turcei dicti Rutille clerici.*

Vid. *Nouveau Traité de Diplom.* T. IV. p. 336-344.

§. 376.

Digitized by Google

§. 376.

De ſigillis Abbatum, Abbatiſſarum, Monaſteriorum & Monachorum.

I. *Abbatum* ſigilla iam Ottonis M. Imperatoris aetate, ideoque ſaeculo X. vſitata fuiſſe, exemplo *Burchardi*, Abbatis *S. Galli*, qui literas, ad duos Ottones, patrem & filium miſſas, ſigillo, S. Galli effigiem dimidiatam referente, ſignauerat, ſatis dilucide declaratur: qua de re haec leguntur apud EKEHARDVM IVNIOREM de caſibus monaſt. S. Galli Cap. 16. p. 55: *Et a patre* SIGILLVM *recludere iuſſus, ipſi illud (nam* SANCTI GALLI SEMIFACIES *erat) in manum dabat. Quod ille ſollicite intuitus, filii mei, pauperis domini, imaginem, ait, eſſe putaui.* Primis temporibus Abbatibus ac Monaſteriis *chirographa* (§. 260. p. 190.), non ſignata, in vſu fuerunt. Omnium antiquiſſima, quae exſtant, ſigilla cum abbatialia, tum monaſterialia SCHANNATVS ex archiuo Fuldenſi in *Vindiciis* Tab. XII. num. 2. & 3. & in Tradition. Fuldenſ. p. 255. & 257. produxit. Primum idque omnium, quae mihi quidem occurrerunt, antiquiſſimum ſigillum abbatiale eſt ſigillum orbiculare *Richardi*, Abbatis Fuldenſis, in SCHANNATI Vindic. Tab. XII. num. 2. Adiunctum illud eſt diplomati, A. 1030. dato, & exhibet imaginem ipſius Abbatis, dimidiato corpore, facie aduerſa, capite nudo, ſimplici veſtitu, manu dextra pedum, ſub brachio vero ſiniſtro librum clauſum tenentis, cum perigraphe: † *Richhardus Abbas.* Eamdem prorſus formam habet ſigillum *Egberti*, Abbatis Fuldenſis, ad an. 1057. in SCHANNATI Tradit. Fuldenſ. pag. 255. Perigraphe eius haec eſt: † *Egberhtus. Di. Gra. Fuldenſis. Abbas.* Saeculo XI. rara ſunt Abbatum ſigilla; frequentius demum ſaeculo XII. at ne tunc quidem ab omnibus Abbatibus, vſurpata deprehenduntur. Exhibuerunt autem Abbates in ſigillis ſuis, plerumque parabolicis, interdum vero etiam orbicularibus, partim *ſuas* ipſorum, partim *Diuorum tutelarium imagines*, raro Diuorum capita, vel *ſymbola* tantum, item *reliquias.* Imagines nunc ſedentes, nunc, ac ſaepius quidem,

Digitized by Google

quidem ſtantes, mitra plerumque & pontificalibus vel habitu etiam monaſtico indutae, vna manu pedum, altera librum tenentes apparent. Huius generis haec exempla ponemus. 1) Sigillum parabolicum cuſpidatum, exhibens Abbatis imaginem ſtantem, nudo capite, habitu monaſtico, dextra librum, ſiniſtra pedum tenentem, cum perigraphe: † *S. Thiderici Abbatis. in Redagheshuſen*; 2) ſigillum eiuſdem figurae, exhibens Abbatem ſtantem, capite nudo, habitu monaſtico, dextra pedum, ſiniſtra librum tenentem, cum perigraphe: *S. Hinrici Abbatis noualis Sancte Marie*; 3) ſigillum, ſiſtens S. Godehardum, Eccleſiae S. Godehardi Hildeſienſis patronum, loculamento inſidentem, dextraque templi ſ. monaſterii imaginem, ſiniſtra pedum tenentem, cum perigraphe: *S. Henninghi abbatis ſci* (ſancti) *Godehardi*; 4) ſigillum Heyſonis Abbatis Ringelheimenſis (A. 1404.), exhibens in ſuperiore parte capita SS. Abdonis & Sennis, quibus adſcriptum AB. SE., in inferiore autem imaginem ipſius Abbatis dimidiatam, mitra tecti, pedum dextra, ſiniſtra librum tenentis, cum perigraphe: † *S. Heyſonis Abbatis in Ringelem.* Abbates etiam ſigilla *contraſignata* ſiue *contraſigillis* munita adhibuerunt, cuiuſmodi haec ſunt exempla: 1) Sigillum Hugonis I. Abbatis Corbeienſis in Gallia (A. 1173.) exhibet in primario ſigillo eoque parabolico cuſpidato Abbatem ſtantem, nudo capite, habitu monaſtico, dextra pedum, ſiniſtra librum tenentem, cum perigraphe: † *Sigill. Hugonis Abbatis Sci Petri Corbeie*; in contraſigillo autem eoque orbiculari ac ſtellis conſperſo, ſiſtitur manus, duplicem clauem erigens, cum perigraphe: † *Claues Sancti Petri*; 2) ſigillum Alberonis, Abbatis Werdinenſis, ad an. 1258. ſiſtit in primario ſigillo eoque parabolico cuſpidato Abbatem, Epiſcoporum ritu ſellae ſ. cathedrae inſidentem, mitra pyramidali tectum, & pontificalibus indutum, dextra pedum, ſiniſtra librum clauſum tenentem, cum perigraphe: † *Albero. Dei. Gra. Werdinenſis. Eccle. Abbas*; contraſigillum idque rotundum, ſiſtit eamdem imaginem, ſed dimidiatam dumtaxat cum libro aperto, addita perigraphe: † *Secretum. Abbis. Werdinenſ.* 3) ſigillum Henrici, itidem Abbatis Werdinenſis ad an. 1307. & 4) ſigillum Wilhelmi, Abbatis Werdinenſis, ad an. 1315. eamdem prorſus formam,

Digitized by Google

quam ſigillum Alberonis, habent, niſi quod in priori Abbas cruciculam de collo pendentem habet, poſterioris autem area ſtellis inſignita eſt. Haec tria poſteriora ſigilla POLYC. LEYSER in Commentat. de contraſigillis medii aeui pag. 26 - 29. aeri inciſa exhibuit. *Plumbo* Abbates quoque, quamquam rariſſime, ſignaſſe, iam in ſuperioribus (§. 332. p. 290) dictum eſt. Exempli loco eſſe poterit plumbea bulla Marini, Abbatis Caſſinenſis (poſt initia ſaeculi XIV.), exhibens in priore parte imaginem dimidiatam S. Benedicti, facie aduerſa, nimbo cincti, dextra benedicentis, ſiniſtra librum tenentis, adiunctis humero vtrique duabus ſiglis S. B. hoc eſt, *Sanctus Benedictus;* in poſteriore autem eaque monepigrapha haec leguntur: MARINVS. ABBAS. CASINENSIS.

II. *Abbatiſſarum* ſigilla vix ſaeculo XII. antiquiora ſunt, & partim *imagines* ipſarum *Abbatiſſarum*, nunc ſedentium, nunc ſtantium dextraque vel lilium vel pedum, ſiniſtra vero librum tenentium, interdum vacua & pectori admota, habitu mox liberaliori, mox monaſtico; partim *Diuos tutelares*, vel *inſignia* etiam Eccleſiarum ſuarum, aut aliud quidquam exhibent. Inferioris ordinis Abbatiſſae geniculantes & orantes plerumque ſiſtuntur. Inter antiquiſſima Abbatiſſarum ſigilla refertur ſigillum Gerburgis, Abbatiſſae Quedlinburgenſis (A. 1108 - 1138.), quod Abbatiſſam exhibet ſtantem, pallio quodam ad genua vſque pertinente indutam, dextraque librum Euangelii tenentem. Adelheidis, Abbatiſſa S. Iohannis Laudunenſis, A. 1123. ſigillo parabolico cuſpidato vſa eſt, in quo ipſa ſtans, habitu monaſtico induta, dextra pedum tenens, ſiniſtra pectori admota repraeſentatur, cum perigraphe: *Adelide Dei Gratia Laudunenſis Abbatiſſa.* Contra Gertrudis, Abbatiſſae Quedlinburgenſis, ſigillum orbiculare eſt, exhibens Abbatiſſam ſellae inſidentem, dextra lilii florem, ſiniſtra librum apertum prae ſe ferentem, cum perigraphe: † *Gertrudis Di Gra. in Quidelingeburch. Abbatiſſa.*

III. *Monaſteriorum* ſigilla etſi facile, quantum ego quidem exiſtimo, a ſigillis abbatialibus diſtingui poſſunt: nam illa vel monaſteriorum, vel Diuorum tutelarium, haec ipſorum Abbatum & Abbatiſſarum nomina in perigraphe exprimunt; animaduerto tamen, ſigilla

Digitized by Google

ſigilla abbatialia & monaſterialia ab omnibus fere, & ab ipſis adeo auctoribus *noui operis diplomatici* haud raro confuſa eſſe. Ac *monaſteriorum virilium* ſigilla iam circa medium ſaeculum XI. non vero demum ſaeculo XII. vt MABILLONIVS & auctores *noui operis diplomatici* tradunt, vſitata fuiſſe, ex duobus ſigillis Abbatiae Fuldenſis patet, quorum vnum, ad an. 1062. ap. SCHANNAT. in Tradit. Fuldenſ. p. 257. alterum ad an. 1079. apud *eumdem* in Vindic. Tab. XII. num. 3. aere exſcriptum exhibetur. Vtrumque, quia vno eodemque typario ſignabatur, eiuſdem formae eſt, videlicet orbiculare, ſiſtens imaginem dimidiatam S. Bonifacii, nimbo cincti, ac pallio & pontificalibus induti dextra pedum, ſiniſtra librum clauſum ac cruce condecoratum tenentis, cum perigraphe SCS (Sanctus) BONIFACIVS ARCHIEPS (Archiepiſcopus). Non dubito ad monaſterialia ſigilla referre illud, quo *Eudes*, Abbas S. Remigii Remenſis, ad an. 1137. vſus eſt, quodque protomen S. Remigii exhibet, cum hac perigraphe: SCS (Sanctus) REMIGIVS FRANCORVM APLS (Apoſtolus); item ſigillum S. Benigni Diuionenſis, in quo hic Burgundionum Apoſtolus corpore dimidiato & capite tonſo, nimbo cinctus, vna manu librum, altera palmam, martyrii teſtem, prae ſe ferens repraeſentatur, cum perigraphe: † SIGILL. SCI. BENIGNI. BVRGVNDIONV.m APLI (Apoſtoli); quamquam haec duo ſigilla ab auctoribus *noui operis diplomatici* inter abbatialia commemorata ſunt.

Sigilla *monaſteriorum femininorum* ſaeculo XIII. a ſigillis Abbatiſſarum diſtingui coepta ſunt.

IV. *Monachorum* ſigilla duplicis generis ſunt, alia eorum, qui officio aliquo, vt diſpenſatoris ac cellarii, functi ſunt, alia eorum, qui nudi monachi fuerunt. Hi etſi interdum nobili proſapia orti eſſent, non tamen ante exitum ſaeculi XIII. ſigilla propria habuerunt: illi contra inde a ſaeculo XIII. ſignare ſolent. Vid. HEINECC. pag. 156-165. & *Nouveau Traité de Diplom.* T. IV. p. 344-358.

Digitized by Google

§. 377.

De ſigillis Ordinum Religioſorum ac Militarium, item Generalium ac Prouincialium, cet.

I. *Ordines equeſtres religioſi* inde ab origine ſua ſigillis vſi ſunt. Primum atque antiquiſſimum eorum eſt ſigillum *Templariorum*, quod documento, A. 1190. exarato appenſum deprehenditur. Eſt illud orbiculare, exhibens, praeter hanc perigraphen: † SIGILLVM. MILITVM. XPISTI, duos equites, haſtis clypeiſque inſtructos, & vni tantum equo abſque ſtapedibus ephippioque inſidentes; cuius rei rationem hanc MATTHAEVS PARIS attulit: *Propter primitiuae paupertatis memoriam & ad humilitatis obſeruantiam in ſigillo eorum inſculpti ſunt duo vnum equum equitantes.* Sed habuerunt etiam *Equites Ordinis Iohannitici* ſigillum, idque Summo Magiſtro eiuſque conuentui commune. Exempli loco eſſe poteſt *bulla plumbea*, in cuius aduerſa parte ſiniſtrorſum Eccleſiae Hieroſolymitanae ſymbolum, ſcilicet ſigla H, cum adiecta cruce patriarchali, & coram ea nouem Preſbyteri vel Capellani genibus nixi ac ſiniſtrorſum conuerſi repraeſentantur, in auerſa autem parte ſiſtitur noſocomion S. Iohannis, in cuius atrio, ſuſpenſae in medio lampadis luce colluſtrato, aegrotus in lecto cubans cernitur, collocatis ad caput eius cruce, & ſupra pedes turibulo. Perigraphe, a priore bullae parte ad poſteriorem continuata, haec eſt: † BVLLA MAGISTRI ET CONVENTVS † HOSPITALIS HIERVSALEM. His ſubiiciemus denique tria ſigilla *Magiſtrorum Ordinis Teutonici*, quae HEINECCIVS aeri inciſa exhibuit & p. 155. §. XII. his verbis deſcripſit: "Primum exhibet Mariam in Aegyptum fugientem, cum puerulo Ieſu, aſello vectam, cuius frenum prehendit Ioſephus, cum inſcriptione: † S. COMMENDATORIS DOMVS ORDINIS THEVT.onici IN PRVSS.ia ET LIV.onia. Secundum cerae rubrae impreſſum ſiſtit puerulum Ieſum, in lectulo recubantem, quem adorat neſcio quis, crucem tenens, imminentibus ſupra ad praeſepe aſino & boue. Perigraphe ita ſe habet: † S. COMENDATORIS DOMVS THEVTON. IN LIV. Tertii effigies eadem eſt, quae primi, hoc excepto, quod aſinus

terrae

Digitized by Google

terrae non inſiſtit & in extremo duo ſcuta apparent, alterum Ordinis Teutonici, alterum gentile, cum perigraphe: SIGILLVM MGRI (Magiſtri)."

2. *Dominici*, auctoris *Ordinis Praedicatorum* ſigillum, ex quo qualia ſint *aliorum* huiuſmodi *Ordinum Religioſorum* ſigilla, cognoſci poterit, parabolicum cuſpidatum eſt, exhibens ipſum Dominicum ſtantem, capite nudo, habitu monaſtico, dextraque baculum prehendentem, cum perigraphe: S. D. MINISTRI PDICATIONVM, h. e. Sigillum Dominici Miniſtri praedicationum. Circa exitum ſaeculi XIII. non Superiores tantum huius ordinis, verum etiam ſimplices Religioſi peculiaribus ſigillis vſi fuerunt.

3. *Generales* & *Prouinciales* plerumque vel monachi imaginem, vel effigiem fundatorum ordinis ſui, in ſigillis oſtentarunt. Speciminis cauſſa ex autographo proferam ſigillum, quod Frater *Guillerinus Barthô*, Fratrum minorum de obſeruantia ciſmontanarum partium Vicarius generalis, ac Patris Vicarii generalis Vltramontani Commiſſarius, literis in conuentu Gottingenſi A. 1480. datis appendendum curauit. Eſt illud parabolicum cuſpidatum, exhibens in area cruciculis conſperſa imaginem S. Franciſci, ſtantis, nimbo cincti, habitu monaſtico induti; manibus ſublatis, in quibus pariter atque in pedibus vulnerum Chriſti veſtigia expreſſa cernuntur, cum lilii flore, infra pedes collocato. Perigraphe haec eſt: *S. Vicarii gnal frum mior de obſvan ordis mior.* hoc eſt, Sigillum Vicarii generalis fratrum minorum de obſeruantia ordinis minorum. HEINECCIVS p. 158. §. III. etiam huius Barthonis ſigillum attulit, ſed tam in delineando, quam in legendo illo varie peccauit. Vid. *Nouveau Traité de Diplom.* T. IV. p. 358 362.

---

§. 378.

De ſigillis feminarum, ac primo de ſigillis Imperatricum & Reginarum.

Praeter *Abbatiſſas*, quarum ſigilla in ſuperioribus (§. 376.) deſcripta ſunt, *Imperatrices* etiam & *Reginae*, item *Duciſſae* & *Comitiſſae*,

aliae-

aliaeque *feminae illuſtres* ſigillis vſae fuerunt. Ac primo quidem quod ad *Imperatricum Reginarumque* ſigilla attinet, eorum ſane antiquiſſimum exemplum eſſet bulla plumbea *Gallae Placidiae*, niſi illa maiori iure pro ectypo plumbeo nummi cuiuſdam haberetur. Exhibet autem in priore parte protomen eius dextrorſum conuerſam, & corona laurea, quam manus quaedam caeleſtis capiti eius imponit, tectam, cum perigraphe: D.omina N.oſtra GALLA PLACIDA. P.ia F.elix AVG.uſta; in poſteriore parte repraeſentatur Victoriolae imago, crucem longiorem manu dextra tenens, additis ad latera ſiglis duabus R. V. cum perigraphe: VOT XX MVLT XXX. Illud vero non eſt dubium, iam *Auguſtas Carolingicas*, vt *Richardem*, item ſequentes Imperatrices, v. gr. *Theophaniam* & *Mathildem*, ſigillis diplomata ſignaſſe, quamquam ipſa earum ſigilla vel temporis edacitate conſumta, vel a diplomatum editoribus neglecta fuerunt. Primum huius generis ſigillum, quod publicatum eſſe ſcio, eſt ſigillum maieſtaticum *Conſtantiae* Imperatricis, idque parabolicum cuſpidatum, ac cerae rubrae impreſſum, exhibens eius imaginem, coronatam, auguſtali habitu indutam ac throno inſidentem, dextra baculum longum lilio terminatum tenens, ſiniſtra pectori admota, cum perigraphe: † COSTA. (Conſtantia) DI. GRA. ROM.anorum IPATX (Imperatrix) SEP. (ſemper) AVG.uſta REG.ina SICIL.iae. Contra *Maria*, Ottonis IV. Imperatoris coniux, orbiculari ſigillo, eoque maieſtatico vſa eſt, in quo Imperatrix coronata habituque auguſto induta, throno inſidens, dextra lilii florem, ſiniſtra globum abſque cruce tenens, adiunctis ad humeros ſolis & lunae imaginibus, cum perigraphe: † *Maria. Dei. Gracia. Romanor. Imperatrix. Semp. Auguſta.* Sigillum *Gertrudis*, coniugis Rudolphi I. Habſpurgici refert inſignia Habſpurgicae domus, leonem videlicet in area liliis plena. Ex perigraphe non niſi haec exigua pars ſupereſt: .... DR. D. HABSB. ET ....A. *Anna*, alia Rudolphi I. Habſpurgici vxor, ſigillo maieſtatico vſa eſt, cuius vero non niſi fragmentum aliquod exſtat, reliqua tempus conſumſit. *Barbara*, Sigiſmundi Imperatoris coniux, ex genere Comitum Cillenſium orta, non niſi teſſeram gentilitiam in ſigillo ſuo orbiculari, eoque vt videtur, ſecreto tantum, exhibuit. Exſtant etiam ſigilla *Eleonorae*, & *Blancae Mariae* Auguſtarum. Ambo orbicularia ſunt, exhibentque in ſcuto coronato & perpendiculariter ſecto inſignia, partim Imperii, aquilam videlicet, partim Auſtriacae Domus. Ac

Blancae

Digitized by Google

Blancae Mariae ſigillum ad latera ſcuti ſiglas corona tectas, nempe hinc BL (Blanca), illinc MA (Maria) collocatas ſiſtit; contra ſigillum Eleonorae anepigraphum eſt. Vid. b. IOH. HEVMANNI Commentarii de re diplomatica Imperatricum Auguſtarum ac Reginarum Germaniae (Norimb. 1749. 4.) p. 3-6. coll. cum tabulis aeneis. His addendum eſt, *viduas Regum*, quae ſecundis nuptiis in manus Comitum conueniebant, in ſigillis regiam dignitatem retinuiſſe, id quod exemplo *Iſabellae*, Iohannis ſine terra, Angliae Regis viduae, quae poſtea Hugoni X. de Leziniaco, Comiti Marchiae nupſerat, declaratur. Ipſa enim & maritus ipſius alter, A. 1242. documentum exarari iuſſerunt, ſigillo numario munitum. In aduerſo ſigillo inſignia gentilitia Domus Luſignanenſis exhibentur, cum perigraphe: † *Sigil. H.* (Hugonis) *de Leziniaco. Comitis. Marchie*; auerſum autem ſigillum repraeſentat eius vxorem, dextra florem, ſiniſtra auem tenentem, cum perigraphe: *Yſabella. Sacra. Regina. Anglie. Dona.* (Domina) *Hybernie.* Vid. de hoc ſigillo *Nouveau Traité de Diplom.* T. IV. p. 251.

§. 379.

De ſigillis Ducisſarum, Comitiſſarum aliarumque feminarum illuſtrium.

Feminas illuſtres in *Gallia* ſaeculo VI. ſigillis vſos eſſe, ex teſtamento *Ermentrudis* patet, vt quae annulum aureum, ipſius nomine inſignitum, Baſilicae S. Geruaſii legauerat. Sed *Duciſſae*, *Comitiſſae* aliaeque illuſtres feminae ineunte demum ſaeculo XII. ſigillis maioribus ac proprie dictis vti coeperunt. Pleraque eorum parabolica cuſpidata ſunt, exhibentque feminarum *ſtantium* imagines. Alia contra orbicularia ſunt, in quibus feminae, nunc virorum, nunc feminarum ritu *equitantes* ſiſtuntur. Tenent autem pleraeque feminae vna manu auem, altera lilii florem, aut aliud ſymbolum. Sunt etiam feminarum illuſtrium haud pauca ſigilla *contraſigillis* munita. Speciminis loco eſſe poſſunt ſigilla feminina, quae in *Nouveau Traité de Diplomat.* T. IV. p. 250-256. deſcribuntur & ex parte ligno etiam inciſa exhibentur.

Digitized by Google

Emendanda:

p. 17. lin. 31. ante vocem *Caroli* adde *morte.*
p. 27. lin. 30. pro *Auguſli* lege *Auguſti.*
p. 38. lin. 31. pro *generes* lege *generis,*
p. 54. lin. 30. ante verbum *ſpecimina* adde: *quippe cuius.*
p. 63. lin 12. pro *ſiglae* & *literae* lege *ſiglas* & *literas.*
p. 71. lin. 27. pro *inueutorum* lege *inuentorem.*
p. 74. lin. 3. pro *ſaeculo XIII.* lege: *in confinio ſaeculorum X. & XI.* (*vid. Nouveau Traité de Diplomatique, in praefatione, T. IV. praemiſſa, p. 7. ſq.*)
p. 86. ſub extrema linea adde: *Ordo V. Scriptura ſeptemtrionalis ſ. runica.*
p. 89. lin. 2. pro *politico* lege *notariali.*
p. 102. lin. 22. poſt I. II.) 4. 10) adde: *Exempl. 1. 2. 4. 5. 6.*
p. 123. lin. 28 ſq. poſt verbum inuerſis deleantur; *I. II.*) 4. 7) *Exemplum I. item*
p. 146. lin. 23. pro *aeneam III.* lege *aeneam II.*
p. 147. lin. 1. pro *aenea III.* lege *aenea II.*
p. 224. lin 14. pro MIBILLONIVS lege MABILLONIVS.
p. 284. lin. 16. pro 1138. lege 1128.

Digitized by Google

Literae maiuſculae				Litera	
Capitales praeter conſuetudinem quadratae vel angulosae	Capitales characteriſticae	Vnciales characteriſticae	Capitales et unciales communes	Solitariae ſiue minutae.	Vn
	Duodecim.				initiale
	A	A		a a	ℓ ae

Λ x.

Digitized by Google

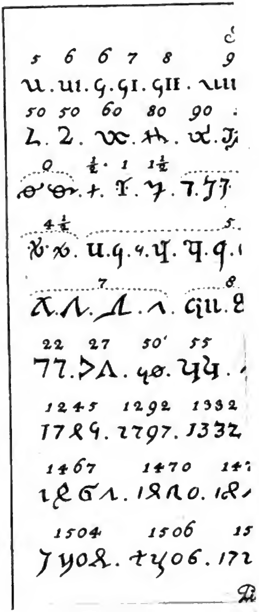
Signa abbreviaturarum

ōmēē ōm̄s ōīō ıhs ıħē Xp̄c X

D mts P R A n R mā

Λ x.

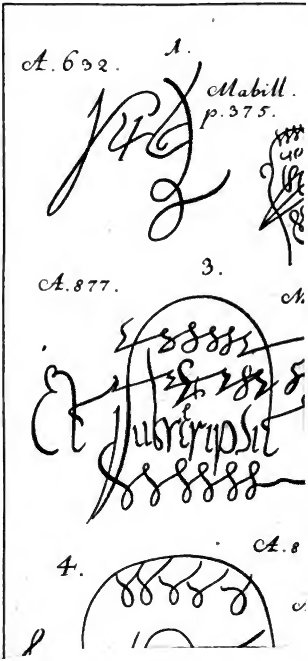
Digitized by Google

Λx.

Digitized by Google

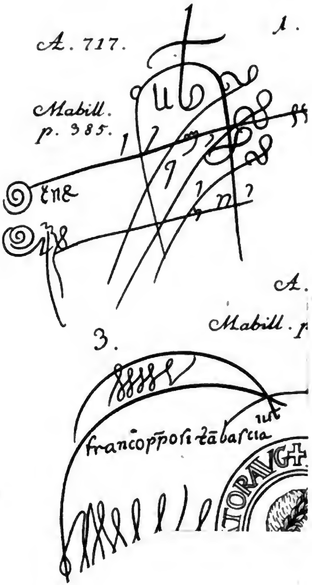
Digitized by Google

Λx.

Digitized by Google

Digitized by Google

Λ x.

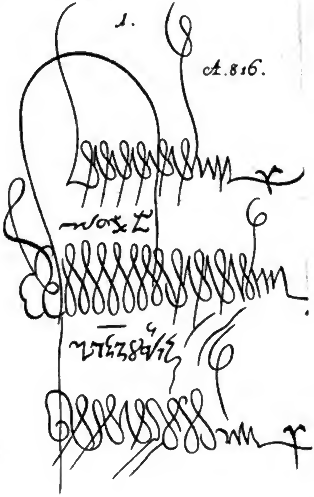
Digitized by Google

by Google

Schannati Vindic.
Tab. IV. dipl. II.

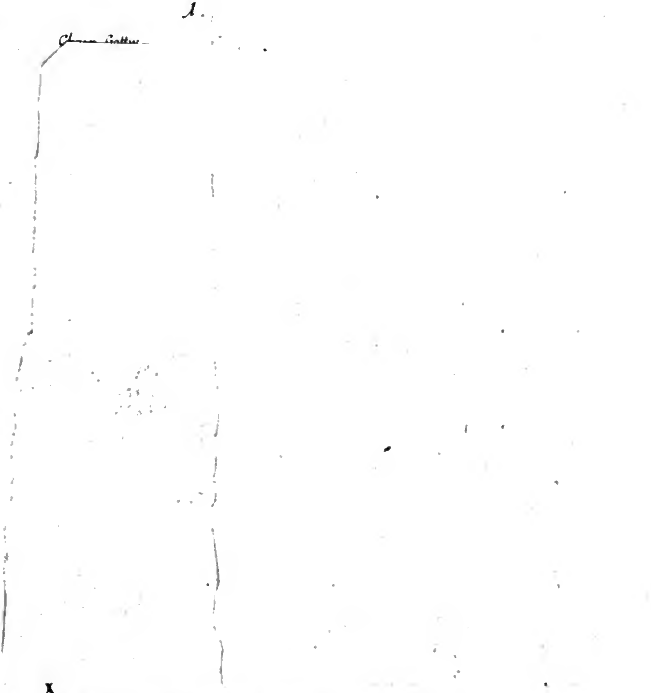
1.

A. 816.

A x.

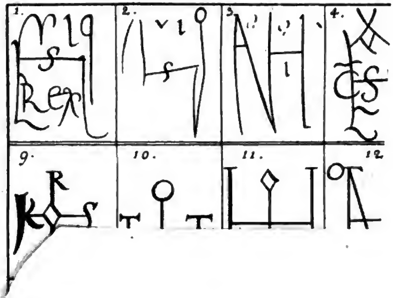
Digitized by Google

u. Λ x.

Digitized by Google

Digitized by Google

x.

ll u. Λ x.

Digitized by Google

ized by Google

1

109. Mabill. Tab. XXII.

2

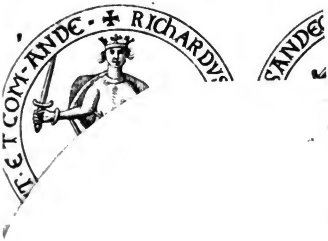
ex Schannat. S

6

Nouveau Traité de Dipl. T. IV. p. 21

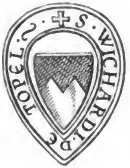
p.

.ια.

llu. X' x.

itized by Google

A. 1319: ex Huebero XI. 1.

4

Nouv. Tr. de Dipl. T. IV. p. 45.

p.

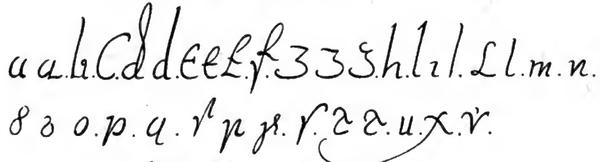
llu. X x.

Digitized by Google

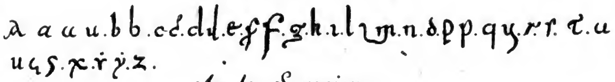
gitized by Google

Alphabeta quaedam antiqua.

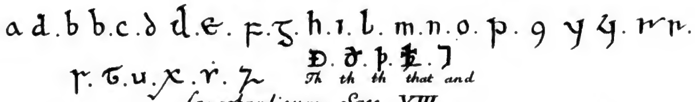
Saec. VI.

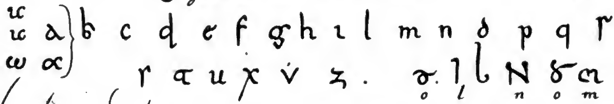
Franco-Gallicum ſ. Merouingicum.

Anglo-Saxonicum.

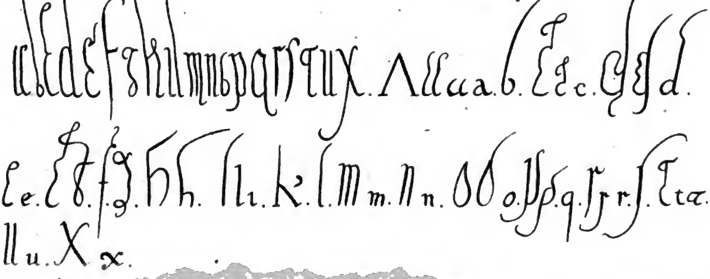

Langobardicum Saec. VIII.

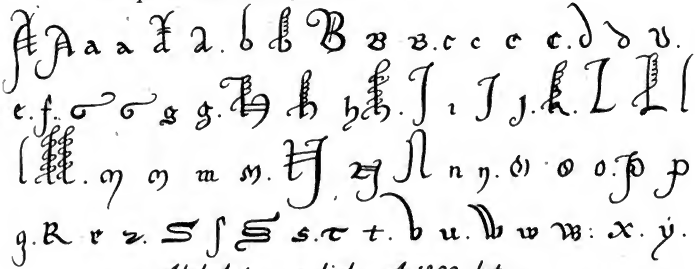
Carolingicum.

Saec. X. ex diplom. Henr. I. Aucupis.

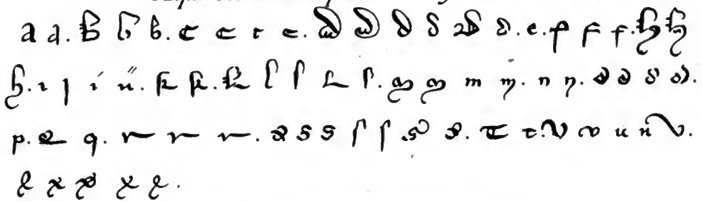

Digitized by Google

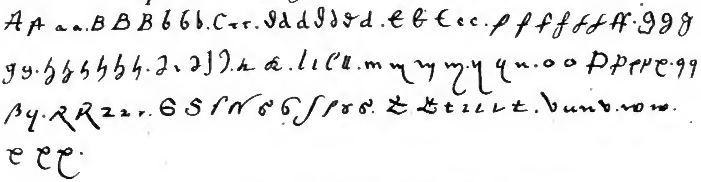
Alphabetum ex diplom. A. 1228. dato.

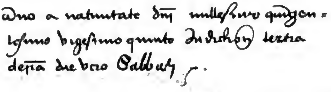

Alphabetum ex diplom. A. 1309 dato.

Alphabetum ex Instrumento publ. A. 1525.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google